

Anemnon

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2021 • CILT/VOLUME: 9 • SAYI/NUMBER: 1

**Factors Affecting The Organizational Silence of Academics
Employed at The Universities in Pakistan**
Zekeriya NAS

**The Evaluation of Tourists' Online Purchasing Behaviors
Using Technology Acceptance Model (TAM)**
Cenk Murat KOÇOĞLU

**Turist Rehberlerinin Mesleki Motivasyonlarına
Tur Üyelerinin Yanlış Davranışlarının Etkisi**
Uğur CEYLAN

İşyerinde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu: Ölçek Uyarlama Çalışması
Seyhan ÖZDEMİR

**The Impact of Marketing on The Business Performance of
Companies: A Literature Review**
A.Selçuk KÖYLÜOĞLU, Petek TOSUN, Mesut DOĞAN

Ear Votives in The Greek and Roman Eastern Mediterranean
Sami PATACI

**Matematik Derslerinde Web Tabanlı
Uzaktan Eğitime İlişkin Matematik Öğretmenlerinin Görüşleri**
Büşra KİLİT, Pınar GÜNER

**Projections on the Future of Civil-Military Relations
in Argentina and Turkey**
Adem Üstün ÇATALBAŞ

**Osmanlı Döneminde Muş Sancağındaki
Modern Belediyecilik Faaliyetleri**
Şeyhmus BİNGÜL

Türkiye'nin Düzensiz Göç Sorununda İran'ın Rolü
İsmail Hakkı ELÇİ

**Yerel Yönetimlerin Engelsiz Yaşam Hedefi:
İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği**
Sultan KAVİLİ ARAP, Elif YÜCEBAŞ, İbrahim ARAP

**Exploring Perspectives of Secondary School Teachers on
Technology Integration in Education During Pandemic**
Burak AYÇİÇEK, Burcu KARAFİL

Gri Temelli TOPSIS Yöntemi ile Depo Yeri Seçimi
Nihan KABADAYI, Tuba Egzi ÇAKIR ESEN

**Üniversite Öğrencilerinin Beden Algısı ve
Yaşamda Anlam Duygularının Yaşlılığa İlişkin Tutumları
Üzerine Etkilerinin İncelenmesi**
Ece Naz ERMIŞ

**Afetlere Sosyolojik Bakış ve Türkiye'de Afet Yazınına
Kuramsal Bir Yaklaşım**
Gaye Gökalp YILMAZ

**Filmlerde Yakın Partner Şiddeti: Türkiye'de
2016-2018 Yılları Arasında En Çok Seyirci Sayısına Ulaşan
Türk Yapımı Filmlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi**
Alper ÇUHADAROĞLU, Betül TANACIOĞLU AYDIN

Bir İdeoloji Olarak Popülizm
Cennet USLU

Neoklasik Realizmin "Dış Politikayı" Açıklama Gücü
Burak ÇAKIRCA

**What Does Theory of Moves Enable that Classical Game
Theory Could Not? A Study on Methodological Tools of
Theory of Moves**
Özgür AKTAŞ

**Gelir ve Servet Vergileri Türkiye'de
Gelir Dağılımını Etkilemekte midir?**
Güray AKALIN

**Algısal Homofili ve Marka-Fenomen Uyumu Perspektifinden
Sosyal Medya Fenomenlerinin Marka Tutumuna Etkisi**
Fatma Özge BARUÖNÜ

**Geri Çekildi: Biyoteknoloji ve Klonlama Konusunun
İşbirlikli Öğrenme Modeli ile Öğretiminin Sınıf Öğretmeni Adaylarının
Argümantasyon Nitelikleri Üzerine Etkisi**
Ayten ARSLAN, Nejla ATABEY

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2021 • CILT/VOLUME: 9 • SAYI/NUMBER: 1

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
22/02/2021	:	Basım Tarihi	Published Date	:	22/02/2021
Şubat 2021	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	February 2021
9	:	Cilt	Volume	:	9
1	:	Sayı	Number	:	1
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına
Sahibi / Owner
Baş Editör / Editor-in-Chief

Editörler / Editors

İstatistik Editörü

Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör)
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecit YILDIRIM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet GÜNEK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Atike YILMAZ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ayça KARTAL
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ejder ULUTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRK MENOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Özgür YEŞİLYURT
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yunus KOÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDIN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet ŞEVGİN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Alper KARADAĞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. H. Mustafa AÇIKÖZ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Robert FREDERICKS
Universidad Autonoma Benito Juarez De Oaxaca/ Meksika
Doç. Dr. Canser KARDAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Dilmurod ERNAZAROV
Tashkent State University of Economics / Uzbekistan
Doç. Dr. Gabur OZIEV
International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI
Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR
University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Rahmi SAYLIK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA
Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya
Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Şirin GÜL
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Arş. Gör. Dr. Aslihan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Öğr. Gör. Osman TEKELİOĞLU
Arş. Gör. Ayşe Nur LEBLEBİCİER
Öğr. Gör. Yahya ADANIR
Öğr. Gör. Serdar DİK

Sekreteryaya / Secretariat

Dizgi/ Layout Editor

Teknik Redaksiyon / Redaction
Grafik Tasarım / Design

Yıl/Year: 2021 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 1

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınamaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerde taranmaktadır:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atıf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)

Yıl/Year: 2021 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 1

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saim KAYADİBİ Karabük Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün	Doç. Dr. Södabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

<i>Editörden</i>	1661
------------------------	------

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

<i>Zekeriya Nas</i>	9
Factors Affecting The Organizational Silence of Academics Employed at The Universities in Pakistan Pakistan'daki Üniversitelerde Çalışan Akademisyenlerin Örgütsel Sessizliğini Etkileyen Faktörler	
<i>Cenk Murat Koçoğlu</i>	29
The Evaluation of Tourists' Online Purchasing Behaviors Using Technology Acceptance Model (TAM) Turistlerin Online Ortamda Tatil Satın Alma Davranışının Teknoloji Kabul Modeli (TKM) ile Değerlendirilmesi	
<i>Uğur Ceylan</i>	39
Turist Rehberlerinin Mesleki Motivasyonlarına Tur Üyelerinin Yanlış Davranışlarının Etkisi The Effect of Misbehaviors of Tour Members in the Professional Motivation of Tourist Guides	
<i>Seyhan Özdemir</i>	51
İşyerinde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu: Ölçek Uyarlama Çalışması The Fear of Missing Out (FoMO) in the Workplace: Scale Adaptation Study	
<i>A.Selçuk Köylüoğlu, Petek Tosun, Mesut Doğan</i>	63
The Impact of Marketing on The Business Performance of Companies: A Literature Review Pazarlamanın Şirketlerin İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Bir Literatür Taraması	
<i>Sami Patacı</i>	75
Ear Votives in The Greek and Roman Eastern Mediterranean Doğu Akdeniz'de Antik Hellen ve Roma Devirlerinde Bir Sunu Objesi Olarak Kulak	
<i>Büşra Kilit, Pınar Güner</i>	85
Matematik Derslerinde Web Tabanlı Uzaktan Eğitime İlişkin Matematik Öğretmenlerinin Görüşleri Perspectives of Mathematics Teachers Regarding Web-Based Distance Education in Mathematics Courses	
<i>Adem Üstün Çatalbaş</i>	103
Projections on the Future of Civil-Military Relations in Argentina and Turkey Arjantin ve Türkiye'de Asker-Sivil İlişkilerinin Geleceği Üzerine Tahminler	
<i>Şeyhmus Bingül</i>	111
Osmanlı Döneminde Muş Sancağındaki Modern Belediyecilik Faaliyetleri Modern Municipality Work in Mus during the Ottoman Period	
<i>İsmail Hakkı Elçi</i>	129
Türkiye'nin Düzensiz Göç Sorununda İran'ın Rolü Iran's Role In Turkey's Irregular Migration Issues	
<i>Sultan Kavili Arap, Elif Yücebaş, İbrahim Arap</i>	139
Yerel Yönetimlerin Engelsiz Yaşam Hedefi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği Local Governments' Goal Of Life Without Barriers: The Case Of The Izmir Metropolitan Municipality	
<i>Burak Ayçiçek, Burcu Karafil</i>	157
Exploring Perspectives of Secondary School Teachers on Technology Integration in Education During Pandemic Pandemi Sürecinde Ortaokul Öğretmenlerinin Eğitimde Teknoloji Entegrasyonuna İlişkin Bakış Açılarının İncelenmesi	
<i>Nihan Kabadayı, Tuba Ezgi Çakır Esen</i>	169
Gri Temelli TOPSIS Yöntemi ile Depo Yeri Seçimi Warehouse Location Selection Using Grey Based TOPSIS Method	

<i>Ece Naz Ermiş</i>	185
Üniversite Öğrencilerinin Beden Algısı ve Yaşamda Anlam Duygularının Yaşlılığa İlişkin Tutumları Üzerine Etkilerinin İncelenmesi Investigation Effects of Body Perception and Sense of Meaning of Life on Attitudes Towards Old Age of University Students	
<i>Gaye Gökalp Yılmaz</i>	195
Afetlere Sosyolojik Bakış ve Türkiye’de Afet Yazınına Kuramsal Bir Yaklaşım Sociological Glance to Disasters and A Theoretical Approach to Disaster Literature in Turkey	
<i>Alper Çuhadaroğlu, Betül Tanacioğlu Aydın</i>	205
Filmlerde Yakın Partner Şiddeti: Türkiye’de 2016-2018 Yılları Arasında En Çok Seyirci Sayısına Ulaşan Türk Yapımı Filmlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi Dating Violence in Movies: A Content Analysis of Turkish Movies Produced Between 2016 and 2018 That Had Highest Number of Audience	
<i>Cennet Uslu</i>	217
Bir İdeoloji Olarak Popülizm Populism As An Ideology	
<i>Burak Çakırca</i>	231
Neoklasik Realizmin “Dış Politikayı” Açıklama Gücü The Power of Neoclassical Realism to Explain “Foreign Policy”	
<i>Özgür Aktaş</i>	241
What Does Theory of Moves Enable that Classical Game Theory Could Not? A Study on Methodological Tools of Theory of Moves Hareketler Teorisi Klasik Oyun Teorisinin Sağlayamadığı Neyi Sağlıyor? Hareketler Teorisinin Metodolojik Araçları Üzerine Bir Çalışma	
<i>Güray Akalin</i>	249
Gelir ve Servet Vergileri Türkiye’de Gelir Dağılımını Etkilemekte midir? Do Income and Wealth Taxes Affect Income Distribution in Turkey?	
<i>Fatma Özge Baruönü</i>	257
Algısal Homofili ve Marka-Fenomen Uyumu Perspektifinden Sosyal Medya Fenomenlerinin Marka Tutumuna Etkisi Effects of Social Media Influencers on Brand Attitude From The Perspective Of Brand-Influencer Compatibility And Perceived Homophily	
<i>Ayten Arslan, Nejla Atabey</i>	267
Biyoteknoloji ve Klonlama Konusunun İşbirlikli Öğrenme Modeli ile Öğretiminin Sınıf Öğretmeni Adaylarının Argümantasyon Nitelikleri Üzerine Etkisi The Effects of Teaching Biotechnology and Cloning Issue with Cooperative Learning Model on Primary Pre-Service Teachers’ Argumentation Qualities	
DÜZELTME / ERRATUM	277
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	279
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	283
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	285

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN
m.burakcakin@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okurlarımız,

Dergimizin 2021 Şubat sayısını selam ve muhabbetlerimizle birlikte sizlere sunuyoruz.

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, her sayıda daha nitelikli çalışmalarını yayınlama ve sizlere ulaştırma hedefiyle daha nitelikli süreçlerle ve indekslerle yoluna devam etmektedir. Dergimizin yayınlanma sürecinde aktif olarak yer alan Sayın Rektörümüze, saygıdeğer alan editörlerimize, kıymetli yayın ve danışma kurullarımıza, çalışmaların nitelikli hale gelmesinde katkıda bulunan değerli hakemlerimize, başta bu sayıda olmak üzere dergimize çalışmalarlarıyla katkıda bulunan bütün yazarlara ve teknik süreçte yer alan diğer çalışanlarımıza şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Dergimiz 2013 yılından bu yana oldukça disiplinli bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürmekte olup aynı disiplinle daha birçok yıl akademik yazına katkılar sunmaya devam edecektir. Alan editörlerimiz, dergimize gelen makalelerin süreçlerini en hızlı ve nitelikli bir biçimde işletmek ve yayına hazır hale getirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Dergimize yönelik oluşturduğunuz yoğun taleplere en iyi bir biçimde cevap vermek için çalışmaktayız. Bizden bağımsız işleyen hakemlik süreci, bazı makalelerin sürecinin uzamasına sebep olabilmektedir. Bunun için kıymetli yazarlarımıza özrü bir borç bilip, onların sabırlarını temenni etmekteyiz.

Geçen sayıda olduğu gibi bu sayıda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 21 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz. Özgün ve nitelikli çalışmalarını bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN

Baş Editör

Research Article • Araştırma Makalesi

Factors Affecting The Organizational Silence of Academics Employed at The Universities in Pakistan

Pakistan'daki Üniversitelerde Çalışan Akademisyenlerin Örgütsel Sessizliğini Etkileyen Faktörler

Zekeriya Nas ^{a,*}

^aAssoc. Prof. Dr., Van Yuzuncu Yil University, Van/Turkey.
ORCID: 0000-0003-2589-4795

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 14 January 2020

Received in revised: 18 January 2021

Accepted: 30 January 2021

Keywords:

Academician

Factor

Organization

Organizational silence

University

ABSTRACT

This study aims to reveal various factors affecting the organizational silence of academics employed at the universities in Pakistan. The teaching staff of the universities in Pakistan is among the most experienced and intellectual individuals and represents the elite sections of the society and the nation. For this reason, their opinions are considered to be very important for the generations of posterity. The teaching staff at the universities is also composed of planners, analysts, supervisors, and evaluators. The survey was conducted on 410 teaching staff such as lecturers, assistant professors, associate professors, and professors of various universities from six different provinces: public, private, and army. The data were analyzed through the Statistical Package for Social Sciences (SPSS) program. Organizations generally hire employees who have some experience, ideas, knowledge in order to develop their organizations. In summary, it can be said that there are generally two options for the staff working in any organization when perceiving wrongdoing in their workplace. They must either decide to speak up or continue to be silent. While trying to find out factors affecting organizational silence, the observers believe that fear is one of the main factors in staff decisions to be silent about the issues and concerns in organizations. To overcome organizational silence, polyphony is accepted as one of the ways to solve the existing problem.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 Ocak 2020

Düzeltilme tarihi: 18 Ocak 2021

Kabul tarihi: 30 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Akademisyen,

Faktör,

Organizasyon,

Örgütsel sessizlik,

Üniversite

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Pakistan'daki üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin örgütsel sessizliğini etkileyen farklı faktörleri ortaya çıkarmaktır. Pakistan'daki üniversitelerin öğretim üyeleri, toplumun ve milletin seçkin kesimlerini temsil etmenin yanı sıra en deneyimli ve entelektüel kişiler arasındadır. Bu nedenle onların görüşleri gelecek nesiller için çok önemli kabul edilmektedir. Üniversitelerdeki öğretim üyeleri aynı zamanda planlamacılar, analistlerden, denetçilerden ve değerlendirecilerden oluşmaktadır. Çalışma altı eyaletten çeşitli kamu, özel ve askeri üniversitelerde çalışan Okutman, Yardımcı Doçent, Doçent ve Profesör 410 öğretim elemanı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi (SPSS) paket programıyla analiz edildi. Organizasyonlar, genellikle kendilerini geliştirmek amacıyla bazı deneyimlere, fikirlere ve bilgiye sahip olan elemanları işe alırlar. Özetle, herhangi bir kuruluştaki çalışanlar işyerinde yanlış bir şey algıladıklarında kendileri için genel olarak iki seçenek olduğu söylenebilir; ya çekinmeden konuşmalı ya da sessiz olmaya devam etmelidirler. Araştırmacılar, örgütsel sessizliği etkileyen faktörleri bulmaya çalışırken, örgütlerdeki sorunlar ve endişelerle ilgili personelin sessiz kalmasına karar vermelerinde korkunun ana etkenlerden biri olduğuna inanmaktalar. Örgütsel sessizliği yenmek için çokseslilik, mevcut sorunu çözmenin yollarından biri olarak kabul edilir.

1. Introduction

Human resources are the most important sources of wealth to countries. Among them, academics occupy the most critical position as they are the people who generate

information and use technology for the universities where they work and enable the development and growth of nations as being locomotives for development. Academics need to produce information in the field of politics and

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: zekeriyanas@yyu.edu.tr

management within governments, as well as producing information and technology for the universities where they work.

Manpower is one of the most critical variables of work-life in organizations since organizations' success often depends on the changing conditions of the world today. Growing worldwide competition among the organizations is proliferating nowadays. The importance of human resources and information sharing is increasing in organizations. Organizations need to utilize human resources. Human power, such as the employees' knowledge, information, and skills, is needed to survive. However, many employees prefer remaining silent. They do not desire to share what they know. The number of professionals who desire to keep silent is not at the preferred level. Companies need to be more at peace with their employees to be successful in their conscious and unconscious act as catalysts to remain silent (Korkmaz, 2018; Soycan, 2010). This empirical study targets to measure factors affecting organizational silence. Hence, the purpose of this research paper is to find out to what extent the teaching staffs of universities in sub-continent Pakistan speak up, are concerned about their organizational issues, or withhold their opinions. The universities' professors are the most intellectual people to generate, produce, share ideas, and lead societies. Not only societies are affected, but also organizations.

Organizational silence is commonly seen in organizations. In contrast, there are not enough empirical studies related to this issue, especially regarding teaching staff at universities worldwide. Hence, this paper investigates the dimensions of organizational silence factors as they are perceived by teaching staff of universities and exploring the effects of these dimensions (Vakola & Bouradas, 2005) on educational organizations.

In today's changing conditions, human power is one of the most critical variables of working life in organizations since the success of organizations generally depends on human resources (Soycan, 2010). For this reason, the positions of the employees were examined from a different perspective. One of them was employees' speaking up behavior. It was not accepted as the organizational silence until the influential work of some writers such as Morrison and Milliken. For instance, Morrison and Milliken (2000), termed "Organizational Silence" or "climate of silence" to describe the collective-level phenomenon of employees keeping information, opinions, or concerns regarding work-related problems or issues. According to them, organizational silence is the result of essential beliefs propounded by directors, executives, such as directors, executive's fear of negative feedback, and a set of implicit beliefs cherished by directors, senior managers, which lead to the configuration of the organizations (Rodriguez, 2004). Some top managers fear receiving negative feedback from the subordinate. They try to force them to feel compelled to remain silent, to create a climate of silence (Saygan, 2011). With silence, employees of organizations can suppress interest related to difficult organizational issues. Hence, it can be said that silence in organizations should be considered meaningful beyond simply the absence of speaking-up (Brinsfield, 2009; McGowan, 2002; Pinder & Harlos, 2001).

Decision making and changes in organizations are affected significantly by those directorial beliefs and organizational structures, which generate a climate of organizational silence. This situation does not lead to the quality of decision making, as it is challenging to express multiple points of view because employees hesitate to develop ideas. It blocks feedback. Hence, there is no ability either to detect or correct mistakes within an organization. Blocking feedback may lead to the poor performance of the organization. Through organizational silence, there cannot be proper, relevant knowledge transfer, development sessions, improvement of employees' abilities, and critical positive changes (Alparslan, 2012; Rodriguez, 2004). Other negative effects of organizational silence affecting the organization are that there may be no critical self-examination of ideas or course of action, stress and anxiety, and feeling of no control (Morrison & Milliken, 2004). However, according to Erdoğan (2018), organizational performance can either increase or decrease with organizational silence behavior. He points out that organizational silence is an operational process of indicating a disagreeable state of affairs in the organization.

Effectiveness in an educational organization, as effectiveness is the degree-effort of the manager or the organization to achieve the goals previously determined; the success of the stakeholders in the management of the parameters that show the effectiveness of education and their approach to the goals is the measure of effectiveness (Akbaba, 2018). Organizational silence negatively affects organizations' development and success by decreasing the effectiveness of stakeholders in achieving better goals.

Changes in decision making and organizations are significantly affected by these executive beliefs and the organizational climate that creates an organizational silence environment. This situation does not allow it to decide on the quality of decision-making. There cannot be multiple perspectives, alternatives, high strategy formation, and innovation because employees hesitate to come up with ideas. It prevents feedback, so it is not capable of detecting or correcting errors within the organization. Blocking feedback can result in poor performance of the organization. There can be no appropriate, relevant information transfer, development sessions, employees' skills, and critical positive changes (Alparslan, 2012; Rodriguez, 2004). Other adverse effects of organizational silence on the organization are that the course of ideas or action, stress and anxiety, feeling uncontrolled cannot be critical review or control (Morrison & Milliken, 2004).

The definition of organizational silence and employee silence differ from person to person. However, still, it would be better to define the differences between organizational silence and employee silence. While organizational silence is seen as an event predominantly at the organizational level, the focus of employee silence is predominantly at the level of individual analysis (DeShon, Kozlowski, Schmidt, Milner & Wiechmann, 2004; Pinder & Harlos, 2001). However, since both terms are used interchangeably in advanced analysis, employees' silence can turn into phenomena at the team and organizational level (Çetinkaya & Karayel (2019). Employee silence can be defined as the intentional not speaking up of questions, ideas, concerns,

information, or opinions concerning problems and issues regarding their work and organization. As mentioned earlier, organizational silence can be accepted, although conceptually similar to employee silence, a collective level phenomenon of employees of an organization keeping information with themselves not sharing with others, especially with directors, managers, or CEOs (Brinsfield, 2009). According to Aboramadan, Turkmenoglu, Dahleez, and Çiçek, (2020), employee silence can be defined as a behavior where an employee purposefully and deliberately does not disclose important and vital information and does not share important information with authorized persons and the organization where he/she works. One of the main reasons employees keep silent is because they often think that sharing information will not change their work environment.

It is said that employees can be a more significant resource or element of transition in organizations, innovation and creativity, learning process, and other aspects that can have a critical effect on overall organizations' success. However, in some organizations, workers do not get the chance to participate through their suggestions and "say" in the decisions made by higher authorities/executives or managers. There is the possibility that they could be afraid to contribute to the organizations with their expertise. On the other hand, successful and well-performing organizations should have employees with knowledge, skills, and knowledge and share not only for this but also for organizational success and development, leading to organizational success. (Nikmaram, Yamchi, Shojaii, Zahrani, & Alvani, 2012).

Aboramadan, Turkmenoglu, Dahleez, and Cicek (2020), also pointed out that in some sectors, such as education and health, employees' silence may adversely affect their work. If employees do not remain silent, they can find solutions to negative problems in the business and share them with other colleagues. This situation can help to stop the wrong sequence in the organization. Therefore, it is beneficial for authorized and influential people to create an atmosphere where employees can express their thoughts comfortably. Otherwise, silent employees cannot improve themselves. They can lose their motivation, and they cannot be satisfied with their works, then they can experience work-related stress. Since this prevailing situation has negative effects on the employees' attitudes and behaviors, its spillover effect can also be on overall organizational performance negatively.

Nikmaram et al. (2012) indicate that there are two different kinds of researchers related to the descriptions of organizational silence; 1) who accepted silence as loyalty, not to voice ideas, and concerns, 2) who accept organizational silence as opposite to anticipated outputs, such as job satisfaction of employees and organizational commitments. Employees' intention to quit and the organization's overall contribution to the organization are evaluated throughout their organizational commitments (Nafei, 2016; Shirbagi, 2007). According to Slade (2008), it is a collective phenomenon while the organization's employees keep their thoughts and concerns related to possible organizational issues.

The employees' detailed information of the organization can help generate both individual and organizational outcomes, such as improved depression, condensed performance, and satisfaction (Brinsfield, 2009). However, with silencing, it can be said that problems and concerns are made invisible in the organization (McGowan, 2002). It is crucial to find out how members of organizations, members of education care organizations in particular. Do they collectively do what they did not do as individuals? It is also essential to know whether they demonstrate their abilities to convey their concerns and beliefs honestly and faithfully. It can be easily seen how collective reality can be misperceived while open and truthful communication is impaired or silence is interpreted as harmony. As a result of this, companies can take action or fail to take action in paradox to what may be planned (Henriksen & Dayton, 2006). Silence has a strategic role as a form of communication to affect others (Nafei, 2016). In some cultures, silence is an indicator of showing respect or disrespect towards an individual (Brinsfield, 2009).

Regarding the problem statement, Pakistan is believed to have many educational problems. It is believed that one of these problems is organizational silence. Organizational silence has a significant impact on the ability to improve educational institutions. Although organizational silence is widespread in educational institutions, it cannot be said that there is sufficient empirical study in this regard, especially concerning education and training staff at universities all over the world (Alqarni, 2020).

With this study, different variables were examined to evaluate factors affecting the organizational silence of academics working at the universities in Pakistan. With the solution of organizational silence at universities in Pakistan, it can be facilitated to achieve the desired results in education. It can be said that there is a significant difference in development among states and provinces. This situation also affects the quality of education at universities in Pakistan. Finally, as in underdeveloped/developing countries, organizational silence is one of the most critical factors affecting education's successful results at Pakistani universities.

The senior management generally believes that the employees take care of themselves and are unreliable. They also generally believe that they always know the most about business issues that employees do not know. They do not give this group the right to speak knowingly and sometimes unknowingly.

This scientific research aims to reveal and analyze factors affecting the organizational silence of academics working at universities in Pakistan. In addition to this main purpose, answers to the following sub-objectives were sought;

1. Are you satisfied with the current job?
2. Are you afraid of receiving negative feedback or information from the subordinate?
3. Do you have any fear of isolation?
4. How do you see the management and organization factors?
5. How do you see the work-related factors?

6. Do you have a fear of damaging the relations arising from the management attitude in your organization?
7. How does organizational loyalty affect you?

This study's importance is that the desired improvement in the overall quality of education in developing countries cannot be achieved at different educational levels. When the main reason for this is investigated, it is understood that it is caused by the country's low performance of human resources. However, educators, who are valuable members of the educational community, are human resources, which are vital for all individuals' growth from the first years to the end of their lives.

2. Literature Review

Even though there is not enough amount of research on silence in the management literature, employees silence in organizations is quite common and should not be ignored (Brinsfield, 2009; Dyne, Ang, & Botero, 2003; Pinder & Harlos, 2001)

Organizational silence is a theoretically negative and dangerous obstacle for effective learning, changes, and organizations' performance because it blocks negative feedback and information. Organizational silence can be referred to as the collective-level phenomenon of doing or (Nafei, 2016) saying very little in response to (Kasemsap, 2017) substantial, vital problems or issues happening in an organization or industry because of undesirable reactions (Morrison & Milliken, 2004). Employee silence can refer to the thoughtful and sensible veil of secrecy of theoretically quite important information for an organization (Takhsha, Barahimi, Adelpnah, & Salehzadeh, 2020). Hence, executives' fear of receiving negative feedback is accepted as one of the most critical conditions that help to have a climate of organizational silence (Slade, 2008).

One of the paramount factors of getting high corporate performance is employees' involvement in the planning and implementation of actions to achieve both organizational goals and objectives. For this reason, organizations need to create an environment where employees can express their knowledge, experience, and ideas much better and even share their knowledge more actively. Those employees can contribute to organizational development. Employees who remain silent due to some cultural, biological, and social factors can interfere with the expression of thoughts and opinions that contribute to the organization's growth (De los Santos, Rosales, Falguera, Firmo, Tsaras, & Labrague, 2020). Generally, employees do not dare to talk the truth about critical situations, events, or issues in their organizations as they may not be understood correctly by higher authorities and managers. They also have faith, ideas, and belief in that mentioning; speaking up about their organizations' issues is useless because it will not make any difference. They prefer remaining silent because they receive negative responses from their directors and superiors, especially if it is something unfavorable concerning them. The other factor is that the top management mostly knows the most about the importance of organization. Being silent is not a matter of personal issues, an individual behavior. It can be seen in the whole organization. It is a general attitude of employees working in an organization. Employees do not feel self-confident, fear not receiving positive feedback from their managers,

and desiring to protect their status in their work lives they do not want to take any action as they have a strong belief that there will be no possibility to change, to promote desired organizational climate, circumstances though this state of affairs can affect the performance of employees negatively and suffering them by learning further related to organizations (Bildik, 2009; Bowen & Blackmon, 2003; Morrison & Milliken, 2004; Pinder & Harlos, 2001). As stated above, the ideas, information, and opinions that the employees do not share with their managers intentionally or unintentionally for some reason can sometimes be vital for their organizations (Tangirala & Ramanujam, 2008).

Employees can fail or develop an organizational performance with organizational silence as it is an interactive choice. Although there is the difficulty, such as its emotionally complex expression, silence can be a pressure mechanism for organizations and employees by conveying support and allocation or disrepute and resistance (Bagheri, Zarei, & Aeen, 2012). There are many organizations where people prefer staying silent. It is common, especially when it is unfavorable concerning the CEOs (Dyne et al., 2003).

There is extreme competition among national, international, and multinational organizations worldwide; hence, companies hire employees to profit from them through their responsibilities, high competence, skills, etc. Although these organizations expect their staff to take their responsibilities, they do not support the employees' knowledge and relationships. Moreover, it is believed that it happens because of not having the trust and organizational silence (Panahi, Veiseh, Divkhar, & Kamari, 2012). Employees prefer keeping silent because they adjust to variations rather than speaking up to mention their beliefs related to possible opportunities and concerns that can impact organizational performance (Slade, 2008).

Researchers have different definitions of organizational silence: According to Pinder and Harlos (2001), it is the absence of voice. Dyne, Ang, and Botero (2003) believe organizational silence is a multi-dimensional construct such as acquiescent silence, defensive silence, and prosaically silence. Organizational silence refers to the collective behavior of employees of organizations. In some organizations, most employees remain silent (Liu, Wu, & Ma, 2009) because most of the employees believe that their ideas may not be supported by their colleagues (Bayramoğlu & Çetinkanat, 2020).

Organizational silence is defined as a collective-level phenomenon of saying or doing very little (Takhsha, Barahimi, Adelpnah, & Salehzadeh, 2020) in reaction to substantial issues that face a company. Silence means not speaking, not writing, not being present, and not being heard and being ignored, becoming quiet, restricted, destructed, downgraded (Henriksen & Dayton, 2006; Nikmaram et al., 2012; Vakola & Boudaras, 2005). Many factors affect organizational silence. The factors such as individual factors, social factors, and organizational factors affect, oblige to form and sustain organizational silence. Individual factors refer to the obtainability of experiential, selfish prejudice, as well as the status quo trap. In contrast, social factors refer to conformism, dispersal of accountability, and micro-climates of suspicion. Finally, organizational factors refer to undisputed beliefs, good provider illusions, and

neglect of interdependence. The worth of silence brings a substantial toll. It can occur inside or outside of the organization (Henriksen & Dayton, 2006).

Organizational silence is a collective-level phenomenon containing powerful forces that cause extensive withholding of information by employees concerning possible problems and issues (Çetinkaya & Karayel, 2019; Morrison & Milliken, 2000). It means that organizational silence is a term instead of voice and occurs when employees cannot develop; bestow generously to the organization they work for (Brinsfield, 2009). Organizational silence is the feeling of employees who do not share those feelings, ideas, and information about organizations' enhancement (Kahveci, 2010).

Employee silence can be defined as withholding sincere manifestation about interaction, concealing and withholding information, reasoning, a collective phenomenon, and affecting appraisals of organizational circumstances to individuals who seem equipped altering the circumstances (Dyne et al., 2003).

2.1. Factors affecting Organizational Silence

Organizational silence is generally perceived as a component acting either “for” or “against” in organizations (Donaghey, Cullinane, Dundon, & Wilkinson, 2011). There are various factors influencing employee commitment that has been defined in various ways, such as commitment to the manager, occupation, profession, or career. It can be said that organizational commitment emphasizes employees' commitment to the organization (Brown, 2003; Meyer & Allen, 1997; Yousef, 2003).

Several previous researchers interpreted and made evident the silence as loyalty, and according to them, nothing was wrong. They believed that a climate of silence could not work in contradiction to an organization's preferred outcomes. It cannot be said that researchers today share the same ideas regarding a climate of silence. They believe that a climate of silence can contradict the preferred outcomes of the organization (Bagheri et al., 2012; Ivkovic & Shelley, 2010; Nikmaram et al., 2012). Silence is common among the shield officers from bureaucratic organizations such as military and quasi-military organizations (Ivkovic & Shelley, 2010; Nikmaram et al., 2012). Concerning the research objective of explaining organizational silence, the researcher hypothesizes that:

H1. *Organizational silence is related to organizational loyalty.*

Several scholars indicate that there are many reasons for organizational silence (Ivkovic & Shelley, 2010). Many employees know the truth about assured matters and complications facing the company but unfortunately dare not express the crux of the matter to their directors. One of the main reasons is that many employees can feel that speaking up can have negative consequences for their position in the organization. The issues that can be understood not correctly by their directors, executives, and top management can be seen as threats. The other reason can be an organizational structure. This phenomenon defers from the “organizational silence.” It is a treacherous weakness to organizational learning and change as well. It

can prevent a pluralistic company's growth as multiple viewpoints cannot be spoken up and discussed easily (Donaghey et al., 2009; Saygan, 2011). According to Soyacan (2010), the factors that cause organizational silence are various managerial and organizational problems, lack of experience, fear of isolation, fear of damaging relationships, and emotional commitment to supervisor and colleagues. As the research objective has been put forth related to the premises as mentioned earlier of organizational silence, the researcher hypothesizes that:

H2. *Organizational silence is related to feeling that speaking up can have negative consequences for their position in the organization; the issues can be misunderstood by their directors.*

H3. *Organizational silence is related to lack of experience, fear of isolation, fear of damaging relationships.*

Employees of organizations often have personality characteristics. They have some thoughts, information, and opinions for positive, productive ways to improve working conditions in organizations. They are familiar with the problems of organizations. While employees have some ideas, information, plans, aims, and goals relate to the organizations they work with, they sometimes hesitate to express or share what they know. They keep remaining silent. There are many other reasons why they cannot share with others or not willing to express their opinions with their directors because of decision-making procedures, the ineffectiveness of directors, low organizational performance, and organizational inefficiencies. Hence, they do not dare to speak up about those issues (Bagheri et al., 2012; Slade, 2008). Although they do not dare to speak up about such problems or facts in their organizations to their managers or feel bound to remain silent, they keep still chatting about these issues with each other when they are alone. Organizational silence is not considered as an individual behavior as it spreads throughout the organization. Moreover, sometimes the organization's new members can be affected by it since organizational silence is a general attitude. They prefer remaining silent in order not to be suffered (Saygan, 2011).

It is beneficial to find out the variables that may lead to organizational silence. This is an issue that affects many organizations to some degree: fearing of top managers negative feedback or information from top superiors, especially when coming from below as opposed to above, a mistaken belief that employees care less related to the organization than management does, the beliefs that it is only the management that is familiar and knows almost everything about issues of organizational importance but that employees are only “self-interested,” have been together for a long time as top management, being many levels in the organizational hierarchy and high-power distance (Donaghey et al., 2009; Morrison & Milliken, 2004).

The idea that the staff does not have power over the matters and their behavior can increase the partnership's difficulties and negative attitudes because of not having relevant experience in perceiving main issues. It is also believed that a direct relationship between organizational silence and

organizational decision makings is apparent. On the other hand, that is the organizational silence, which commonly makes the organizational decision-making effectiveness. There are organizational silence effects on the firm's progress as it avoids the negative responses with the impact of which the firm is not able to examine and accurate the faults (Panahi et al., 2012).

Group culture and behaviors are valuable, as one of the other factors that cause staff to remain silent is that people have similar or the same lifestyles. On the other hand, the factors such as the personnel, demographic characteristics, such as gender, age, ethnicity, and race of the manager may affect the dispread of concepts associated with the organizational silence as this difference among staffs and managers have impacts on attitudes of managers toward the staffs' ideas. There are vertical differentiation effects in organization hierarchy on silence (Morrison & Milliken, 2004; Panahi et al., 2012). There is a similar influence of social factors on a group's behavior; hence conformity, diffusion of responsibility, and microclimates of distrust have also influenced organizational silence (Henriksen & Dayton, 2006). The other factor is that the employees are frequently unwilling to share information that could be interpreted as negative or intimidating to the people who are their seniors in a company hierarchy. Employees working in an organization often have concerns related to the organization's activities. However, unfortunately, they are scared to communicate to the people who are above them, such as their bosses and directors, about these concerns. They believe that their managers can react negatively as it can cost them up to the point that they may not be allowed to work in the organization any more (Milliken, Morrison, & Hewlin, 2003). Hence, it can be said that fear has a critical role in staffs' decisions to be silent related to the issues and concerns in organizations (Greenberg & Edwards, 2009). As far as it concerns the research objective in the explanation of organizational silence, the researcher hypothesizes that:

H4. *Organizational silence is related to the personnel, demographic characteristics.*

It is also believed that employees are sometimes silent because of not having comfortable handover information related to current problems in an organization (Milliken et al. 2003). Many employees remain silent because they do not want to lose their status and salaries. Hence, they keep carrying on working in their organizations. Most of the employees believe that it is not possible to change the organizational circumstances and environments as they may desire, wish, and reject to take any action towards an organization. The old employees most often encourage the new staff, help them lose their self-possessed, and have no future steps. Such new staffs also agree on undesirable organizational conditions and are normalizing. These undesired organizational circumstances will affect the productivity, motivation, and willingness of good intended employees to achieve organizational goals, targets, and aims in the organization. This problem is an obstacle to organizational development as it negatively affects employees, as there is no suitable environment for the organization to work deeply (Saygan, 2011). So an employee can sometimes remain silent in his or her

organization to protect confidential information (Dyne et al., 2003).

Hence, employees can take positions as formalities. By the time they may become fragile in an organization. They pretend to fulfill their duties, not lose their positions and salaries, rather than do their duties on an authentic level. They do not feel close to the organization, so they do not deal with the organization's issues. This insensitivity affects the performance of employees. The success or failure of an organization depends on the performance of the employees. Unfortunately, it is difficult to say that the climate of silence allows employees to strain the organization emotionally. However, to create an emotional and strong commitment, employees' psychological needs such as feeling comfortable, knowledgeable, and competent must be met (Saygan, 2011). According to Meyer & Allen (1991), affective commitment means an employee's emotional ties to the company. Otherwise, it is difficult to go on with the company.

Although employee silence diffuses in organizations a lot, it can be said that the concept is intangible, and academic research on employee silence is comparatively sparse. There are some common reasons why there is little consideration given to silence in earlier researches; 1) many understand silence as the absence of speech, 2) difficulties in studying employee silence (Dyne et al., 2003).

As mentioned earlier, the employees cannot decide whether they should remain silent or not (Donaghey et al., 2011). Employees do not want to express their thoughts and do not speak up the reality because of fear of negative effects and because of opinions that their ideas are not appreciated (Dyne et al., 2003). Generally, the directors do not accept their weakness to be mentioned by their subordinates; hence, they tend to avoid any information that may suggest their weakness (Bagheri et al, 2012). It can also be said that management accepts the employees, who do not accept the climate of silence, as problem makers and creators. These employees suffer when not remaining silent. However, the turnover rate of silent individuals is less than the talking ones. As stated earlier, employees keep remaining silent to keep their status in their work lives (Saygan, 2011). While these employees try to keep their status in the organizations, they can suffer by missing some potential contributions, innovations, solutions, and creativity because of some voices remaining silent. People should be allowed to speak up. Otherwise, their voice can diminish over time and may sooner or later go underground (Rodriguez, 2004). Therefore, it has been proposed that:

H5. *Organizational silence is related to fear of negative effects (Morrison and Milliken, 2000).*

H6. *Teaching staffs keep remaining silent in order to hold onto their status in their organizations.*

On the other hand, scholars believe that it is not possible to continue social relationships without duplicity and conventional concealing or withholding of thoughts and feelings. Silence can exist in different ways; active, conscious, intentional, and purposeful. This is a successful indicator of silence since it can highlight the complex and multidimensional nature of silence. Silence can be strategic and proactive – conscious and purposeful, and intentional – such as when staff intends to protect confidential

information from others by withholding it and proactively conceal comments about proprietary corporation information (Dyne et al., 2003; Pinder & Harlos, 2001).

Individual differences, self-esteem, need for success, need for power, nesting, or communication, for example, understanding the nature, content, or value of the information to be transmitted, are among the factors that affect silence. In addition to previous interactions with the observer (Dyne et al., 2003; Mirzapour & Baoosh, 2018) and variables such as organizational level and environment, high vertical differentiation may affect silence (Bagheri et al., 2012).

According to Nikmaram et al. (2012), the reasons for organizational silence are the following:

- ✚ Organizational silence
- ✚ Directors from economic or financial backgrounds
- ✚ The management team is uniform in backgrounds
- ✚ Administrators value hierarchies and compliance
- ✚ High level of difference (e.g., gender, age) between management and employees
- ✚ Management emphasis on control and efficiency
- ✚ The organization operates a low community environment
- ✚ The organization is in a stable industrial sector
- ✚ Senior managers hired from outside the organization
- ✚ The organization relies heavily on contracted workforce
- ✚ Organizational structure has centralized decision making
- ✚ The organizational structure is less likely to have formal feedback mechanisms
- ✚ Management reacts negatively to feedback and is less likely to request
- ✚ Able to establish direct relationships with middle and lower-level employees

According to Slade (2008), two pivotal factors are causing organizational silence; (1) negative feedback of fear of management and (2) perceptions of the employee of the implicit beliefs management relate to employees. Research organizations often show that criticism and opposition opinions are intolerant. Donaghey, Cullinane, Dundon, and Wilkinson (2011) state that hierarchical structure and organizational characteristics are essential for remaining silent.

According to Morrison and Milliken (2000) and Bildik (2009), employees in most organizations are prevented from speaking and talking about technical and political issues. It is believed that there are no administrative privileges in some organizations and public policy. Many researchers also believe that despite having many specific issues and problems in the workforce's organizations obviously, and even though most of them are known by employees of the organization, they still do not inform their superiors and executives. In one survey conducted on 260 employees working in 22 different organizations in the U.S., it has been found out that 70% of the employees could not dare to speak up openly about work-related problems. Respondents believe that talking about the issues does not make any difference and are afraid of getting a negative response from their managers. The main reason is that they believe that they can be given punishment by the administration as well.

Therefore, they do not trust their administrators. Based on the above literature, this research posits that:

H7. One of the basic factors why teaching staff keep remaining silent is that they believe that the administration may give punishment.

It is believed that even though employees trust themselves, still talking openly and participate in discussions on issues about the organization can be risky for them (Premeaux & Bedeian, 2003). Unfortunately, organizational silence is seen as a dangerous obstacle for organizational change and development (Morrison & Milliken, 2000). Nowadays, there are constant changes, increasing customer expectations, growing competition worldwide, and employees of organizations are not only taking the initiative to emphasize quality, clear speech but also desire to take responsibility for increasing steadily. Nevertheless, the factors such as fearing of isolation, inability to upgrade, promotion, and fear of being seen as problem creators do not let them proclaim their ideas openly. This situation sure affects and keeps employees silent frequently due to fear of isolation in the work environment. It is because of hesitating to take positive steps in their organizations. It is not advised to do so in order to survive in global villages. They should be encouraged to share their experiences and ideas with high authorities. Until and unless they do not share with directors whatever they know, they may not be effective and not solve the organizations' issues. This is one of the main obstacles in an organization's development and progress (Bildik, 2009; Brinsfield, 2009; Morrison & Milliken, 2000; Premeaux & Bedeian, 2003; Quinn & Spreitzer, 1997; Vakola & Bouradas, 2005). Based on the above literature, this research posits that:

H8. Organizational silence is related to fearing of isolation, promotion, and the fear of being a problem creator.

As human beings are social creatures, they need to have close relationships with their partners. To remain silent about the cause of people's concerns may lead them to be isolated from others. However, psychologically, this situation is not accepted by many employees. They do not feel and want to share information to be interpreted as negatively against them. This share is interpreted as unfavorable or a threat to the organization's hierarchy (Bildik, 2009; Morrison & Milliken, 2000).

Employees can learn to remain silent through trial, bad experiences, observations, and colleagues' speeches (Soycan, 2010). Many employees prefer keeping silent owing to variables such as a past trial, work experience, and good or bad experiences with their colleagues working at the same time. They believe that they should remain silent in their speech and observations not to be suffered (Bildik, 2009; Meyer & Allen, 1991). As mentioned earlier, they do not want to take themselves into risky environments. They want to go on with their work without facing problems. The reason is that their perceptions of the potential negative risks of speaking up strongly influence employees. They are also hesitating to speak up as they do not know what will happen if they do. Employees get benefits from contextual information obtained and from both past experiences and present observations (Slade, 2008).

According to Slade (2008), there are five expected negative outcomes of employees that can reflect the feeling of fear as having an essential role in the decision of an individual to stay or express silence:

1. *Having the fear of being labeled or viewed negatively,*
2. *Having the fear of broken and damaged relationships,*
3. *Having the fear of retaliation or penalty,*
4. *Having the fear of a negative influence on others, and finally*
5. *Having the strong belief that speaking up cannot make a difference in an organization.*

It is apparent that employees who work in organizations are generally potential organizational changes and may often be reluctant to talk. The employees are afraid to talk about their partners and friends in negative situations as they believe the relationship between both sides can be affected and suffered. They have very strong beliefs that it will make no difference in the speech anyway. On the contrary, they believe that they may face obstacles, lose their jobs promotion (Bildik, 2009; Kahveci, 2010; Soycan, 2010).

Those employees working in organizations do not make decisions about managers of businesses or organizations that they should remain silent about their decision at a time, or are not obligated to do so. There are a variety of reasons for pushing them to do so in organizations. On the other hand, it can be said that both national and cultural norms that contribute to organizational silence appear to be another one of the main reasons. It is also believed that people living in countries with high power distance express their anger less, not sufficiently, concealing and not showing, pointing out directly their negative feelings of frustration about their directors. There is, quietly, high pressure in a culture where talking against the managers is accepted as ingratitude towards the place where they are earning money (Bildik, 2009).

Another factor such as propelling employees is the silence climate. Employees working in organizations believe that talking about the issues, concerns, and ideas of organizations is not only in vain but also dangerous. This situation explains how silence climate occurs and develops in organizations.

It can also help create a common sense of how to understand organizational policies and structures, patterns, demographics, belief structures, communication processes of the senior management team, and how these factors are frustrated by lower-level employees and fear of speaking out. Hence, thinking of their speeches can be dangerous for them; they prefer to be silent as it may put them in guarantee and reliability (Bildik, 2009; Morrison & Milliken, 2000).

Those are the managers who cause the development of silence. The number of employees who cannot trust their managers in organizations is not small. They generally prefer to comment negatively on their subordinates' attitudes, behaviors, ambiguous objectives, and goals or organizations' inefficiencies. This condition creates organizational silence. The employees believe that managers may punish them either directly or indirectly for enlightening faults or inquiring about their course of actions (Nikmaram et al., 2012; Vakola & Bouradas, 2005). Especially in administrative groups, the average working

time is longer within the common cultural and individual power distance, dominating the economic and financial background. This creates a difference between senior managers and lower-level employees. Personality characteristics such as gender, generation, ethnicity origin, and age have effects on being silent in organizations. The more gaps between senior management and employees, the more silence is common (Bildik, 2009; Morrison & Milliken, 2000; Nartgün & Kartal, 2013).

Employees sometimes consciously and deliberately show a variety of ways of behaviors of remaining silent in their organizations. It can be said that it sometimes happens by spoken words, while given some tasks, accepting without objection, and problems they try to show to other people working in the same organization (Bildik, 2009). Aboramadan et al. (2020), stated that some leadership styles also lead to low service performance, low levels of participation, behavior, and job satisfaction. One of these styles of leadership is narcissistic leadership. They have negative effects on employees' residency. The issue is that such leaders do not welcome criticism and do not accept to be criticized. Moreover, there is no efficiency, high performance, motivation, and job satisfaction where there is no criticism. Narcissistic leaders are often unhappy with criticism and frequently remain to be arrogant. Unfortunately, they do not empathize, either. Narcissistic leaders do not want to share the knowledge they have. They usually hide or keep the information they have. Therefore, such leaders do not hesitate to slander other people's opinions, even if they are positive. As a result, they often misuse their powers, not for good. Therefore, it is believed that such leaders prevent employees from easily sharing their thoughts, ideas, knowledge, and experience. They can even prevent staff from doing their duty properly.

Hence, it can be said that employees' silence is closely related to various failures in most organizations. Moreover, the effects of silence have been found to go beyond limiting the flow of information to directly impacting employees themselves and their ability to provide services (Aboramadan et al., 2020). In silence, the employees' dominant feelings are fear, anger, despair, cynicism, and possibly depression. For them, the key point is tenacity. Unfortunately, in contrast, the obedient employees are, without consciously aware of their situations, more or less reluctantly silent (Bildik, 2009).

It can be said that one of the other factors is the "deaf ears syndrome." This phenomenon serves as a norm of an organization that disheartens employees' open and direct expression of their dissatisfaction. Based on the literature review, Peirce and colleagues identified three themes associated with this: (1) insufficient policies of an organization, (2) managerial rationalizations, and (3) organizational characteristics. So Deaf Ear Syndrome can be defined as organizational inertia (Brinsfield, 2009).

Some employees remain silent to save self-protection, self-withdrawal and state other behaviors in the form of orientation. This mutual distrust within the organization harms the workplace the most. When employees sometimes prefer not to speak of ideas as they see them the work-related risk issues, this situation can delay the analytical solution of the problems hindering mention alternatives. It

can also cause lead to the loss of new opportunities as well (Bildik, 2009).

Generally, managers fear receiving negative feedback from subordinates. It is one of the most important factors that trigger a climate of silence in an organization. Managers do not accept threats, awkwardness, and feelings of weakness or ineffectiveness, incompetence (Bagheri et al., 2012).

Feeling emotionally closer to the company individually and being involved in the company and their goals that affect loyalty can exist as individual commitment, which is crucial for organizations to be effective and productive. Only with this way it is possible to facilitate and integrate the employees emotionally into the company. The organization can achieve its success through the employees' performance. Hence, organizations should not let the employees feel dissatisfied with their jobs; otherwise, they may merely do the least quantity required. No organization can desire this situation for their goals. In order to have higher performance, organizations should facilitate employees to bond their organizations emotionally. How can they do it successfully? Organizations can provide better working environments for their employees to help them be satisfied, motivated, and encouraged to do their works and jobs. The companies provided conditions should not create a climate of silence in the company, making employees feel helpless and insufficient. Otherwise, they can suspend working as a formality as they have to work in organizations. The employees can miss their enthusiasm, effectiveness, willingness, and self-confidence to alter unexpected, undesired problems. This will affect their beliefs related to organizational objectives. Generally, the employees are unwilling to mention the problems regarding organizations as generally not interpreted correctly by directors. They consider them as threats, and that is why managers do not accept to take action. There cannot be competing with these conditions because there are no comfortable feelings about the organizations (Jaros, 2007; Okpara, 2004; Saygan, 2011; Tumwesigye, 2010).

Competition among institutions has increased due to rapid developments in technology and globalization that have transcended the countries' borders in recent years. Organizations can turn this competition in their favor to make sure that employees in organizations feel comfortable related to sharing and sayings their thoughts, experiences, and knowledge. It is essential to have an environment where they can easily express themselves and make original ideas and creative suggestions. Otherwise, organizational silence may happen in the organization, which hinders and prevents organizational development, productivity, achievement, integration, and profitability (Çimen, & Karadağ, 2019). It also has a destructively emotional impact on affective commitment. So, it can be said that the greater the organizational silence, the lower the organizational commitment of the employees (Demirtaş, 2018). As mentioned before, human resources play a key role in achieving effectiveness, improvement, and efficiency of organizations to reach their goals and avoid failure. Organizational silence affects these positive variables in organizations (Bordbar, Shad, Rahimi and Rostami, 2019).

According to Meyer, Stanley, Herscovitch, and Topolnytsky (2002), the negative impact of work stressors on employee health and well-being can be buffered by

affective commitment. It can be said that there are three different types of organizational commitment, affective, continuance, and normative commitment, which are different components of commitment. Although they have a high correlation, the affective and normative commitment shows quietly dissimilar correlations with other variables such as outcomes of commitment (Allen & Meyer 1990; Meyer & Allen, 1997; Porter, Steers, Mowday, and Boulian, 1974).

One way to avoid organizational silence and ignorance is that the leaders and directors of organizations need to change their minds about what creates a good staff member. Conventionally, managers have envied the employees who take the initiative, pride, and roll with the punches and do not complain, and try to stay in their place. There is a need for providers to help to learn in the organization. It is determined that timing of managers is crucial to value providers who ask annoying, impressive, or embarrassing questions without seeing them as problem makers or infiltrations (Edmondson, 2004; Tucker & Edmondson, 2003; Wears, 2004). It would be beneficial to give the values of the executives who present evidence contrary to the view that everything is all right, create the cognitive discrepancy that causes change, and deviate from the usual roles to help solve the problem. Above all, it is time for managers and leaders to value these same qualities among themselves (Broeng, 2018; Henriksen & Dayton, 2006).

2.2. Effects of Silence on Organization and Employees Performance

There are various negative effects of employee silence on organizations such as dissatisfaction, undesired behaviors, monetary losses to the organization, suffering communication, killing and impeding innovation, perpetuating poorly planned projects, defective products, and changing and weakening work attitudes and low morale. It shows how vital employee silence is for an organization. For example, an organization can suffer a lot by not having appropriate communication. Hence organizational silence is challenging in the organizational setting (Bagheri et al., 2012; Doo & Kim, 2020; Panahi et al., 2012).

Similarly, there are various negative effects of employee silence on the employees themselves, such as developing depression, health problems, decreasing personal well-being of employees, escalating stress, feeling guilty, having psychological problems, and changing the possibility of changes in the organization. There will not be strong relationships between individuals and an organization because of the lack of trust. There are some effects of trust on job satisfaction, employees' work behaviors, and attitudes. That is why it can be said that employee silence affects not only the organization but the employees as well (Bagheri et al., 2012; Nikolaou, Vakola, & Bourantas, 2011).

Consequently, the researcher suggested the following hypotheses regarding the research target for explaining organizational silence;

H9. *Job satisfaction affects organizational silence.*

H10. *Lack of experience affects organizational silence.*

According to Donaghey et al. (2009) and some other writers, the destructive effects of organizational silence on the organization can be as follow:

❖ **Destructive effects of organizational silence on innovation**

Innovation in an organization can happen when employees feel free to generate new proposal viewpoints or concepts, innovative perspectives, and ideas as silence kill innovation in organizations. For instance, without them, there cannot be critical self-analysis. It creates having unwell planned projects (Beheshtifar, Borhani, & Moghadam, 2012; Donaghey et al., 2009). Alqarni, (2020), indicates that innovation cannot happen unless staff can freely express their concerns, feelings, and especially opinions. Hence qualified academics can only contribute to the educational institution by sharing their experience and knowledge on problematic issues in a safe and encouraging environment.

❖ **Destructive effects of organizational silence on organizational learning**

It is believed that there can be critical ideas, feedback of information, or a course of action with dissenting perspectives. With organizational silence, they cannot happen. It spreads through the company as if everything is working correctly. Miscalculations may expand from time to time. This false consensus pervades the top executives of the organization's views, which deal with silence as both consensus and success. Hence, they may not filter out negative information (Donaghey et al., 2009; Harvey et al., 2007).

❖ **Destructive effects of organizational silence on the employee**

There are various destructive effects of organizational silence on the employees. The well-known one is stress and anxiety. It can lead to stress and anxiety because of an inconsistency between facts or sentiments, belief, and behavior, faith. For example, a waitress who knows that his customers are not satisfied with the food but is afraid of unexpected consequences can be stressed out by pretending to be okay when he knows it absolutely and therefore does not raise the issue to the authority. Organizational silence can negatively affect an organization's employees by reducing motivation, causing psychological withdrawal and turnover by the feeling of no control, a theoretically treacherous weakness to changes and development in an organization. Organizational silence is a threat, a considerable obstacle in front of those possible improvements (Beheshtifar et al., 2012; Donaghey et al., 2009; Slade, 2008; Warren, 2003;).

Different types of silence exist in organizations (Greenberg & Edwards, 2009), such as Acquiescent Silence, Defensive Silence, ProSocial Silence, Quiescence silence (Dyne et al., 2003). Each of them encompasses dissimilar reactions (Greenberg & Edwards, 2009).

Acquiescent Silence

Acquiescent Silence is defined as concealing relevant ideas, information, or ideas based on resignation. Staffs disengage and are not likely to contribute opinions or suggestions proactively as soon as employees believe they do not make a difference (Dyne et al., 2003; Greenberg & Edwards, 2009; Vakola & Bouradas, 2005). They also believe that activities will not be fulfilled; hence, they do not report and say anything related to the organization's issues and activities (McGowan, 2002).

Defensive Silence

Defensive Silence is defined as concealing relevant opinions, information, or ideas as a form of self-protection (Erkutlu & Chafra, 2019) based on fear, cynicism, and hopelessness. Employees need to have Defensive Silence when they need to protect themselves from, primarily, external threats as Defensive Silence is intentional and proactive behavior. It is believed that Acquiescent Silence and Defensive Silence are not only more proactive, involving awareness and consideration of alternatives, but are more conscious decision to withhold ideas, information, and opinions (Dyne et al., 2003; Greenberg & Edwards, 2009; Morrison & Milliken, 2000).

ProSocial Silence

ProSocial Silence is defined as concealing work-related ideas, information, or opinions with the aim of benefiting other people or the organization – based on altruism or cooperative motives. Since ProSocial Silence is purposeful and proactive behavior, it focuses primarily on others (Dyne et al., 2003).

Passive Silence (Quiescent Silence)

Passive Silence, although the individuals working in the enterprises have some knowledge about the problems and solutions in the organization and are aware of the alternatives available, they do not share the information they have due to the concern of their superiors or other employees because the results of their conversations will not be met well, and mostly because they do not want to hurt themselves and need to protect themselves, hence stay silent (Çavuşoğlu & Köse, 2019; Pinder & Harlos, 2001).

Pakistan has many problems in the field of education. However, it is also known that the government makes innovations and efforts that are not sufficient to develop the slope. Pakistan, like many countries in the field of education, has problems. Organizational silence is a very effective factor in developing educational institutions. Organizational silence is common in organizations; therefore, this article poses the problem of this research by examining the dimensions of organizational silence factors perceived by the teaching staff of universities and the effects of these dimensions on educational institutions.

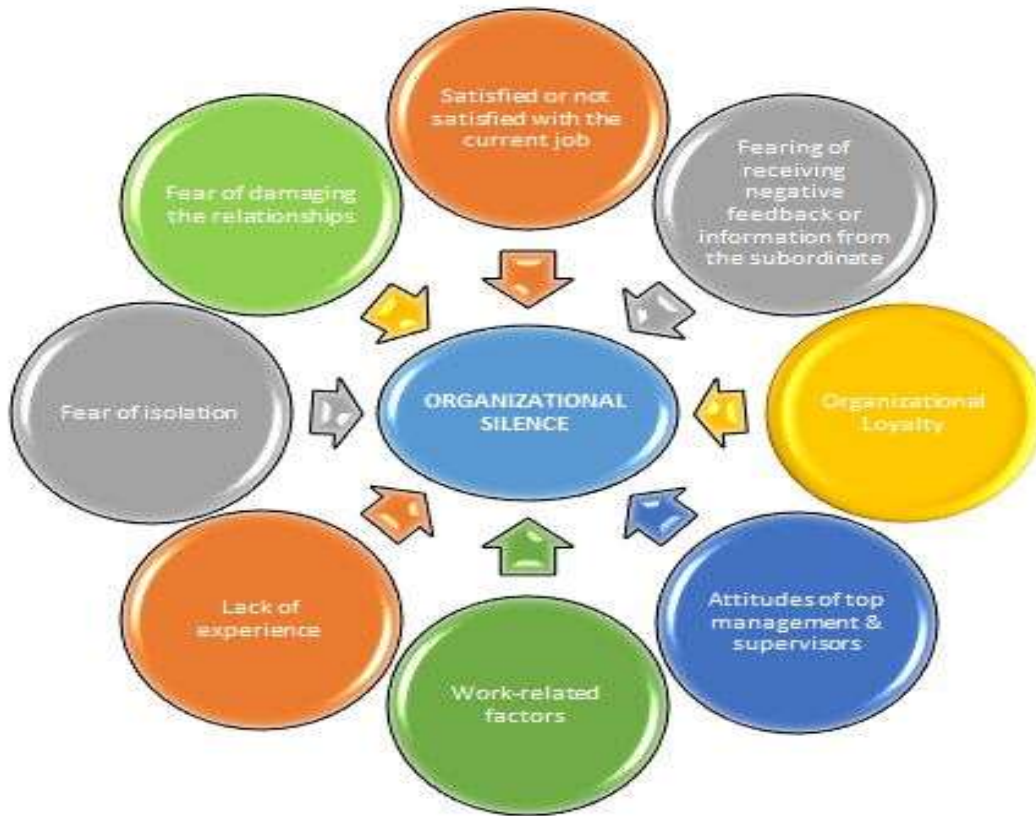

Figure 1: Theoretical framework related to factors affecting organizational silence

3. Methodology

3.1. Research Model

This research, which was conducted for “the factors affecting the organizational silence of academics working at the universities in Pakistan”, was conducted in a descriptive and relational screening model since it examined the existing situation. Relational screening model is a research model that helps to determine the presence or degree of co-variation among multiple variables (Büyüköztürk, Demirel, Karadeniz, Akgün, & Kılıç, 2016).

3.2. The Population and Sample of the Research

The study population was 30460, the acceptable error was 5%, and the suggested sample size was 532 (98%). The questionnaires were delivered to 500 people, 410 completed the questionnaires successfully.

3.3. Collecting and Analysis of the Research Data

This study, which was carried out to affect the organizational silence of academics working in universities in Pakistan, was applied to academic staff working in state, private, and military universities in six states in Pakistan.

The method of this research was aimed to be completed in three stages. In the first stage, a relatively detailed literature review was conducted on “the factors affecting organizational silence at universities in Pakistan,” in which

a holistic approach was applied. Moreover, the researcher wanted to find out to what extent the teaching staff remains silent in Pakistan's universities. In the second stage, written questionnaires were prepared and handed out via e-mail and personal relationships to reach the participants. 410 of the 500 surveys sent were received completely. This produced a response rate of 82%. Therefore, the rate of respondents is reasonably high. The sample's responses were screened, analyzed through the Statistical Package for Social Sciences (SPSS), and summarized for collective data presentation. The last stage of this study was a detailed presentation of all the findings and conclusions drawn from the first stage of the data study and compared with the existing knowledge for an explanation (Nas, 2011).

The researcher used a standard questionnaire to collect data. Dyne, Ang, and Botero, (2003), Vakola and Bouradas (2003) scales were used to examine organizational silence variables. In the survey, the population consists of higher education staff only in six different provinces of universities in Pakistan using the random sampling method. Based on the framework, 68 questions were prepared.

3.4. Measures

In a sample of 410 teaching staff of various universities from six different states of Pakistan, eight IDVs are constructed and measured to examine their effects on organizational silence. Measures were constructed with

items drawn from the theoretical framework related to organizational silence (Dyne, Ang, & Botero, 2003; Morrison & Milliken, 2000; Reinardy, 2009; Vakola & Bouradas, 2003). Respondents could answer a 5-point scale ranging from strongly disagree [1] to strongly agree [5].

Satisfied or not satisfied with the current job: This has 4 items. Questions included are “All in all, I am satisfied with my job; In general, I do not like my job; In general, I like working here; I feel free to express my thoughts in my organization”. Respondents could give their answers on a 5-point scale ranging from strongly disagree [1] to strongly agree [5].

Fearing of receiving negative feedback or information from the subordinate: This has 7 items. Questions included are “I do not speak up recommendations because I fear of top management and my friends; I ignore some of the facts and remain silent in order to protect myself; I am afraid I'd see retaliation when I speak up, that is why, I prefer to remain silent; I prefer to remain silent because of bad experiences in the past; I do not dare to talk the truth about the critical situations, events or issues; High authorities may not understand me correctly; I do not trust the administrators.” Respondents could give their answers on a 5-point scale ranging from strongly disagree [1] to strongly agree [5].

Organizational Loyalty: This has 4 items. Questions include like “The individuals who report problems are not welcomed in organizations; If I have a disagreement about the existing rules and practices in the workplace; Top management may perceive it as disloyalty against remaining silent to my organization from harm.” Respondents could give their answers on a 5-point scale ranging from strongly disagree [1] to strongly agree [5].

Attitudes of top management & supervisors: This has 12 items. Questions included are “As I am thinking of being excluded from the business environment if I prefer to remain silent; I think managers would not listen to my ideas if I prefer to remain silent; There is a culture in my business place that does not support to speak up clearly; Clearly speaking up does not provide any benefit; I frequently remain silent at work because I believe talking to other people is just a waste of time; I do not propose on the changes and improvements in the organization; Due to negative experiences I have had with speaking up; I was instructed not to speak up; Management is not open to other's views, opinions, or ideas; To gain a personal advantage; I am intimidated by management; Due to bad management practices, I keep silent.” Respondents could give their answers on a 5-point scale ranging from strongly disagree [1] to strongly agree [5].

Work-related factors: This has 8 items. Questions included are “Organizational rigid hierarchical structure prevents me from expressing my ideas openly; Clearly speaking individuals are exposed to injustice or ill-treatment; Talking about business-related topics openly may lose my job; When I report issues or problems my task or position may be changed; I do not care what happens; I do not want others to think negatively about me; I do not think it is worth the effort to speak up; I do not think it will do any good to speak up.” Respondents could answer a 5-point scale ranging from strongly disagree [1] to strongly agree [5].

Lack of experience: This has 2 items. Questions included are “I am unsure what to say; I frequently remain silent at work because I do not want to appear incompetent”. Respondents could answer a 5-point scale ranging from strongly disagree [1] to strongly agree [5].

Fear of isolation: This has 5 items. Questions included are “When I think I will suffer and damage, I keep solution suggestions to myself; I do not want to be seen as a source of problems, I prefer to remain silent; I prefer to remain silent to avoid conflict; In order to protect my image and reputation, I prefer to remain silent; To protect my co-workers, I prefer to remain silent”. Respondents could give their answers on a 5-point scale ranging from strongly disagree [1] to strongly agree [5].

Fear of damaging the relationships: This has 10 items. Questions included are “If I mention problems in the workplace, top management can react negatively against me; I am afraid to express myself in a group; I frequently remain silent at work because I do not think my friends are honest with me; I do not have the authority to correct the situation; To protect my relationship with another individual; To avoid experiencing negative emotions; I frequently remain silent at work to avoid embarrassing myself; I expect someone else to speak up; To purposefully harm the organization; To purposefully harm another individual.” Respondents could give their answers on a 5-point scale ranging from strongly disagree [1] to strongly agree [5].

The demographic information included: “field, age, gender, marital status, and qualification”.

4. Analysis

Inferences are drawn from the questionnaires with the help of statistical analysis. To get information, factor analysis, regression analysis, and correlation analysis were carried out. The investigator received more responses than expected.

4.1. Validity Analysis

The validity analysis used in the study was tested by making explanatory factor analysis separately for each factor. Explanatory factor analysis was done employing SPSS Version 22. Before conducting explanatory factor analysis, analyses were made regarding the suitability of each scale's questions to factor analysis individually and in groups. The suitability of the management innovation item group to factor analysis was checked with KMO and Barlett tests. For the item group to be suitable for factor analysis, the Barlett P value must be less than 0.05, and the KMO value must be greater than 0.50. An explanatory factor analysis of each scale is given in Table 1 below. When Table 1 is examined, it is determined that each scale consists of one dimension, and the scale items are also collected in the relevant sub-dimensions. It is observed that factor load values in all dimensions are greater than 0.4, KMO value is greater than 0.50, Barlett p values are less than 0.05, and eigenvalues are greater than 1. In the job satisfaction dimension, the lowest factor load is 0.512, and the highest factor load is 0.759. In the negative feedback dimension, the lowest factor load is 0.605, while the highest factor load is 0.680. The lowest factor load in the organizational loyalty feedback dimension is 0.64, while the highest factor load is

0.750. While the lowest factor load is 0.573 in the managerial and organizational factors feedback dimension, the highest factor load is 0.711. Work-related factors, the lowest factor load are 0.418, while the highest factor load is 0.725. In the lack of experience, the dimension of receiving feedback turned out to be the same as the lowest factor load

0.887 and the highest factor load 0.887. In fear of isolation, the lowest factor load is 0.536, while the highest factor load is 0.737. The fear of harming relationships is the lowest factor load in the dimension of receiving feedback is 0.446, while the highest factor load is 0.712.

Table 1: Explanatory Factor Analysis Results

Dimensions	Factors							
	1*	2*	3*	4*	5*	6*	7*	8*
SAT1	0,701							
SAT2	0,699							
SAT3	0,759							
SAT6	0,512							
FRNF4		0,663						
FRNF5		0,665						
FRNF8		0,605						
FRNF9		0,680						
FRNF50		0,618						
FRNF51		0,639						
FRNF52		0,659						
ORL22			0,648					
ORL23			0,667					
ORL33			0,751					
ORL34			0,675					
MOF14				0,573				
MOF15				0,647				
MOF16				0,711				
MOF17				0,591				
MOF26				0,574				
MOF27				0,621				
MOF29				0,693				
MOF30				0,668				
MOF44				0,656				
MOF45				0,701				
MOF46				0,671				
MOF47				0,635				
WRF18					0,677			
WRF19					0,725			
WRF20					0,722			
WRF21					0,670			
WRF39					0,578			
WRF40					0,685			
WRF48					0,491			
WRF49					0,418			
LOE37						0,886		
LOE38						0,886		
FOI7							0,536	
FOI10							0,645	
FOI11							0,722	
FOI12							0,732	
FOI13							0,737	
FDR24								0,634
FDR25								0,651
FDR28								0,628
FDR31								0,712
FDR32								0,618
FDR35								0,446
FDR36								0,495
FDR41								0,653
FDR42								0,678
FDR43								0,641
	KMO=0.67	KMO=0.762	KMO=0.747	KMO=0.908	KMO=0.823	KMO=0.838	KMO=0.564	KMO=0.51
	The explained variance = %45.44	The explained variance = %41.927	The explained variance = %46.08	The explained variance = %41.827	The explained variance = %39.666	The explained variance = %38.517	The explained variance = %47.085	The explained variance = %78.471
	Barlett p = 0.000	Barlett p = 0.000	Barlett p = 0.000	Barlett p = 0.000	Barlett p = 0.000	Barlett p = 0.000	Barlett p = 0.000	Barlett p = 0.000
	Eigenvalues = 1.82	Eigenvalues = 2.94	Eigenvalues = 2.304	Eigenvalues = 5.019	Eigenvalues = 3.173	Eigenvalues = 3.852	Eigenvalues = 1.883	Eigenvalues = 1.569

- Note: *
1. *Satisfied or not satisfied with current job*
  2. *Fearing of receiving negative feedback or information from the subordinate*
  3. *Organizational Loyalty*
  4. *Attitudes of top management & supervisors*
  5. *Work-related factors*
  6. *Lack of experience*
  7. *Fear of isolation*
  8. *Fear of damaging the relationships*

4.2. Reliability Analysis

The reliability analysis of the scale used in each dimension was analyzed using Cronbach's alpha test. The results of the reliability analysis of each scale in terms of dimensions are

shown in Table 2. According to the values given in Table 2, it is seen that the reliability coefficient of the scale used in each dimension is quite high above 0.7, except for the job satisfaction dimension. Since the reliability of the job satisfaction scale was low, this dimension was removed from future analysis.

Table 2: Reliability Analysis Results

Dimensions	Cronbach's alpha value (coefficient of reliability)
Satisfied or not satisfied with current job	-0.081*
Fearing of receiving negative feedback or information from the subordinate	0.768
Organizational Loyalty	0.625
Attitudes of top management & supervisors	0.872
Work-related factors	0.770
Lack of experience	0.726
Fear of isolation	0.704
Fear of damaging the relationships	0.818

(Note: * This dimension was excluded from the analysis.)

In general, determining the factors affecting the organizational silence of education worldwide and the factors affecting the organizational silence of academics in Pakistan and revealing the results and findings reveal the importance of this study.

5. Findings and Interpretation

5.1. Correlation Matrix

Findings show that auditors 'attitudes towards silence, senior management attitudes towards silence, and communication facilities' are related and predict employees' silence behavior. These three dimensions are also associated with organizational commitment and job satisfaction (Vakola & Bouradas, 2005).

In this part of the research, deductions were made with the help of statistical analyses. Correlation analysis was performed to obtain information. The researcher got more answers than expected. It was revealed that the vast majority of employees remained silent on essential matters, knowingly and willingly.

Correlation analysis is conducted to determine the direction and degree of the relationship between the research factors. The descriptive statistics related to the factors are given in Table 3 below. According to **Table 3**, it can be observed that there is a positive and quite moderately significant relationship between fear of receiving negative feedback, fear of isolation, managerial and organizational factors, work-related factors, fear of harming relationships, organizational, loyalty, lack of experience, and organizational silence. When the scores given by the participants to the research variables are examined; it is seen that the participants gave the lowest score to the factors related to work (Avg. = 2.286), and the highest score to the fear of isolation (Avg. = 2.955) and organizational loyalty (Avg. = 2.960). The average score given by the participants to organizational silence is 2.711. This value shows that the participants exhibited an organizational silence at a moderate level. The participants gave a moderate score to other factors.

Table 3: Correlation Matrix and Descriptive Statistics

Factors	1	2	3	4	5	6	7	8
Negative feedback (1)	-							
Fear of Isolation (2)	0.583**	-						
Administrative and organizational factors (3)	0.674**	0.574**	-					
Work-related factors (4)	0.652**	0.530**	0.820**	-				
Fear of damaging relationships (5)	0.603**	0.538**	0.796**	0.746**	-			
Organizational loyalty (6)	0.484**	0.487**	0.594**	0.618**	0.607**	-		
Lack of experience (7)	0.392**	0.338**	0.540**	0.490**	0.643**	0.358**	-	
Organizational silence (8)	0.778**	0.715**	0.885**	0.862**	0.884**	0.742**	0.704**	-
Average	2.594	2.955	2.629	2.286	2.648	2.960	2.504	2.711
St. deviation	0.761	0.773	0.751	0.724	0.717	0.823	1.021	0.628

Note: ** p = 0.01 significant, bidirectional, N = 410

5.2. Hypothesis Tests

Regression analysis was conducted to reveal the effect of negative feedback, fear of isolation, managerial and organizational factors, work-related factors, fear of harming relationships, organizational loyalty, and lack of experience on organizational silence. It is seen that the regression model I have created has a linear regression model. $F = 522.474$ and therefore the P value was found 0.000. According to the result of Kolmogorov-Smirnov test statistic, it was seen that the distribution of error terms was suitable for normal distribution ($p = 0.112$). The result of the regression analysis is given in **Table 4** below. When Table 4 is evaluated; Fear of receiving negative feedback (β

$= 0.178$), Fear of isolation ($\beta = 0.188$), Managerial and organizational factors ($\beta = 0.231$), Work-related factors ($\beta = 0.191$), Organizational loyalty ($\beta = 0.004$), Lack of experience ($\beta = 0.278$) and fear of harming relationships ($\beta = 0.884$) seem to have a positive effect on organizational silence ($p = 0.000$). In other words, the increase in these dimensions increases organizational silence. In this case, H1, H2, H3, H4, H5, H6, and H7 hypotheses were supported. The effects of area, age, gender, marital status, and title variables on organizational silence were investigated. As seen in Table 4, a significant effect of organizational silence's mentioned variables could not be determined.

Table 4: Hypothesis Tests

Factors	B	Standard error	β	t	p
Constant	0,021	0,015	-	1,351	0,177
Fear of getting negative feedback	0,147	0,005	0,178	28,731	0,000
Fear of isolation	0,153	0,004	0,188	34,530	0,000
Managerial and organizational factors	0,193	0,007	0,231	28,280	0,000
Work-related factors	0,166	0,007	0,191	24,426	0,000
Organizational loyalty	0,161	0,004	0,004	38,005	0,000
Lack of experience	0,171	0,003	0,278	55,654	0,000
Fear of harming relationships	0,774	0,020	0,884	38,162	0,000
Area	0,001	0,001	0,005	1,094	0,275
Age	0,004	0,002	0,007	1,518	0,130
Gender	0,005	0,005	0,005	1,029	0,304
Marital status	-0,009	0,004	-0,011	-2,432	0,015
Title	-0,002	0,003	-0,003	-,598	0,550

$R=0.997$, $R^2=0.993$, $F_{(11,398)}=522.474$

6. Conclusion and Discussion

Factors affecting the organizational silence include: satisfaction, fearing of receiving negative feedback or information from the subordinate, fear of isolation, managerial and organizational factors, work-related factors, fear of harming relationships, organizational loyalty, and lack of experience.

As a result of the research, it is observed that there is a positive and moderately significant relationship between the fear of receiving negative feedback, fear of isolation, managerial and organizational factors, work-related factors, fear of harming relationships, organizational loyalty, lack of experience and organizational silence. When the scores given by the participants to the research variables in the analysis of the data were examined; it is seen that the participants gave the lowest score to the factors related to work (Avg. = 2.286), and the highest score to the fear of isolation (Avg. = 2.955) and organizational loyalty (Avg. = 2.960). The average score given by the participants to organizational silence is 2.711. This value shows that the participants exhibited organizational silence at a moderate level. The participants gave other factors a moderate score.

In this study on organizational silence, the researcher received more answers than expected. It was revealed that the vast majority of employees remained silent due to some variables regarding the critical situation, issues, events, and even their thoughts and ideas. The reasons why employees do not speak purposefully are quite different. It can be said that problems or concerns, along with being silenced or silent, may be invisible in the organization (McGowan,

2002). The results of this study are in parallel with our results mentioned above.

Some of the results of previous studies on this subject also support this study's results. Namely, some of the previous researchers considered silence as loyalty (Bagheri et al., 2012; Ivkovic & Shelley, 2010; Nikmaram et al., 2012). In different studies that have been done before, silence is very common among bureaucratic organizations such as military and semi-military organizations, while it is not common in our study (Ivkovic & Shelley, 2010; Nikmaram et al., 2012). Although this is not the main reason, group culture and behaviors cause employees to remain silent because people have similar or the same lifestyles.

On the other hand, demographic features such as staff, gender, age, ethnicity, and factors such as the manager's race may affect the distribution of concepts related to organizational silence, as this difference between staff and managers affects attitudes. On the other hand, vertical differentiation in the organizational hierarchy also has effects on silence (Morrison & Milliken, 2004; Panahi et al., 2012). However, in this study, it has been revealed that demographic features do not have much effect on organizational silence.

The negative feedback of management fear, which is an essential factor that causes organizational silence, suggested by Slade (2008), supports the results of the data we obtained in this study. On the other hand, Premeaux and Bedeian (2003) believe that the employees continue to speak openly and participate in the discussions about the organization,

although they are confident, which is similar to this study data analysis.

It is needed to comprehend the nature of organizational silence. Morrison & Milliken (2000) and Dan; Jun, & Jiu-cheng (2009) point out that organizational silence facilitates and influences learning and development by preventing negative feedback on the information. This demonstrates that existing practices do not work. In particular, senior management does not know the lack of important information and can interpret silence as consensus and success. Senior managers' fear of receiving negative feedback ignores the message, rejects it wrongly, and attacks the resource's credibility when negative feedback comes from below rather than from above, is less accurate and legitimate, and one's strength and reliability.

Top management believes employees are often self-interested and untrustworthy. They have strong ideas and beliefs that top management always knows best about organizational importance issues, not employees.

Finally, it can be said that there is a positive and quite moderately significant relationship between fear of receiving negative feedback, fear of isolation, managerial and organizational factors, work-related factors, fear of harming relationships, organizational loyalty, lack of experience, and organizational silence.

7. Suggestions

Workers in organizations know the truth about some of the problems and problems organizations and they face, but they do not dare to tell the truth to their superiors. Therefore, organizational silence affects many institutions to some extent. To break down the walls of silence, organizations need to try to find and compensate for both dissenting ideas and negative information. It is useful for directors, CEOs, and employees to allow this if they want to stand out with sensitive information (Brinsfield, 2009; Dyne et al., 2003).

To break the silence and perform high in organizations, senior management should work harder to avoid the natural human disposition to avoid negative feedback, create an open and reliable climate, compensate employees who stand out with sensitive or risky information, and create formal mechanisms where employees can speak anonymously (Bagheri et al., 2012; Nikolaou, Vakola, & Bourantas, 2011).

In this study, factors affecting organizational silence were tried to be measured with eight independent variables. The study revealed that the teaching staff did not dare/speak to the manager, manager, and senior management, especially on some subjects. One of the essential variables for educators is that they believe it is unlikely to change unwanted organizational conditions. Therefore, they can refuse to take action on this issue.

In addition, employees of institutions fear isolation, etc. it is recommended not to remain silent due to some factors. On the contrary, these organizations need to help their employees talk about their ideas, thoughts, and information. They should encourage open speech because silence will harm not only organizations but also individuals.

It is necessary to grasp the nature of organizational silence. Many researchers state that organizational silence and

current practices do not work. Due to the organizations' silence, especially the senior management's life in the enterprises may lack specific knowledge about the information. The most important reason is the fear of getting negative feedback from senior managers.

Top management believes that employees are often self-interested and unreliable. They believe that top management always knows best about corporate matters, not employees. This study should also be replicated in universities in Turkey to see the similarities or differences.

Although organizational silence is typical in businesses, it cannot be said that there are sufficient empirical studies on education and teaching staff at universities all over the world. Organizational silence has much impact on business development and negatively affects organizational effectiveness. Therefore, this empirical study aims to measure how crucial organizational silence is for an organization. Based on the findings of this study, there are several actual results discussed.

Employees working in organizations know the truth about certain issues and problems facing the organizations, yet they do not dare to speak up to their superiors (Nardelli & Levitt, 2004). Therefore organizational silence affects many organizations to some degree. To break the walls of silence, organizations need to seek out opposing ideas or negative information and try to compensate for them. Directors, CEOs should allow employees to stay anonymous if they can choose to come forward with sensitive information.

In order to break the silence and have high performance in the organizations, top management should work harder to counteract the natural human tendency to avoid negative feedback, to build an open and trusting climate, to compensate employees that come forward with sensitive or risky information, create formal mechanisms in which employees can speak up anonymously (Ehtiyar & Yanardağ, 2008).

It is also suggested that organizations should not let the employees be silent because of some factors such as fear, isolation, etc. On the contrary, these organizations should help their staff to be able to speak up about their ideas, opinions, information, and knowledge. They should encourage speaking plainly because silence will not only damage organizations but individuals as well.

Although organizational silence is commonly seen in organizations, it cannot be said that there are enough empirical studies related to this issue, especially correlated to teaching staffs at universities all over the world. Organizational silence has excessive effects on organizations' ability to being developed, and it affects organizational effectiveness negatively. Therefore, it can be beneficial to conduct more empirical studies.

References

- Aboramadan, M.; Turkmenoglu, M. A.; Dahleez, K. A. and Cicek, B. (2020). Narcissistic leadership and behavioral cynicism in the hotel industry: the role of employee silence and negative workplace gossiping. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*.

- Akbaba, A. (2018). İlk, Orta ve Lise Yöneticilerinin Yönetimde Etkililik Düzeylerinin Öğretmen Bakış Açılıyla Değerlendirilmesi. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4(10).
- Alqarni, S.A.Y. (2020). How school climate predicts teachers' organizational silence. *International Journal of Educational Administration and Policy Studies*, 12(1).
- Alparslan, A. M. K., M. (2012). The Interaction between Organizational Silence Climate and Employee Silence Behavior: A Survey on Instructors of Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Isparta.
- Bagheri, G., Zarei, R., & Aeen, M. N. (2012). Organizational Silence (Basic Concepts and its Development Factors). *Ideal Type of Management*, 1(1), 47-58.
- Bayramoğlu, D. and Çetinkanat, C.A. (2020). Examining the Relationship between Organizational Commitment and Organizational Silence of Teachers. *Revista De Cercetare Si Interventie Sociala*, 71.
- Beheshtifar, M., Borhani, H., & Moghadam, M. N. (2012). Destructive Role of Employee Silence in Organizational Success. *International Journal*.
- Bildik, B. (2009). *Liderlik Tarzları, Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Bordbar, G.; Shad, F.S.; Rahimi, E. and Rostami, N.A. (2019) . Effect of Organizational Silence on Employees' Productivity. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 6(3).
- Bowen, F., & Blackmon, K. (2003). Spirals of Silence: The Dynamic Effects of Diversity on Organizational Voice. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1393-1417.
- Brinsfield, C. T. (2009). Employee Silence: Investigation of Dimensionality, Development of Measures, and Examination of Related Factors. Unpublished PhD Thesis, The Ohio State University, Ohio.
- Broeng, S. (2018). Action Research on Employee Silence: The need for Negative Capability in Leadership. *Management Revue*, 29(4).
- Brown, B. B. (2003). Employees' Organizational Commitment and their Perception of Supervisors' Relations-Oriented and Task-Oriented Leadership Behaviors. Unpublished PhD Thesis, Virginia Polytechnic Institute and State University, Virginia.
- Büyükoztürk, Ş., vd., (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (21.baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çavuşoğlu, S. & Köse, S. (2019). BAİBÜ *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2/Yaz: 365-387.
- Çetinkaya, A.S. & Karayel, S. (2019). The effects of organizational silence on work alienation in service enterprises. *International Journal of Economics and Business Research*.
- Çimen, B., & Karadağ, E. (2019). Spiritual leadership, organizational culture, organizational silence and academic success of the school. *Educational Administration: Theory and Practice*, 25(1).
- Dan, L.; Jun, W. and Jiu-cheng, M. (2009). "Organizational silence; a survey on employees working in a Telecommunication Company". IEEE Xplore.
- De los Santos, J.A.A.; Rosales, R.A.; Falguera, C.C.; Firmo, C.N.; Tsaras, K. and Labrague, L.J. (2020). Impact of organizational silence and favoritism on nurse's work outcomes and psychological well-being. wileyonlinelibrary.com/journal/nuf(Wiley Online Library).
- Demirtaş, Z. (2018). The Relationships Between Organizational Values, Job Satisfaction, Organizational Silence And Affective Commitment. *European Journal of Education Studies*, 4(11).
- DeShon, R.P.; Kozlowski, S.W.J.; Schmidt, A.M.; Milner, K.R. and Wiechmann, D. (2004). A Multiple-Goal, Multilevel Model of Feedback Effects on the Regulation of Individual and Team Performance. *Journal of Applied Psychology*, 89(6).
- Donaghey, J., Cullinane, N., Dundon, T., & Wilkinson, A. (2009). Re-assessing the concept of employee silence: a critical review. Paper presented at the International Labour Process Conference.
- Donaghey, J., Cullinane, N., Dundon, T., & Wilkinson, A. (2011). Reconceptualising employee silence problems and prognosis. *Work, Employment & Society*, 25(1), 51-67.
- Doo, E-Y and Kim, M. (2020). Effects of hospital nurses' internalized dominant values, organizational silence, horizontal violence, and organizational communication on patient safety. *Research in Nursing & Health* (wileyonlinelibrary.com/journal/nur)
- Dyne, L. V., Ang, S., & Botero, I. C. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6).
- Erdoğdu, M. (2018). Effect of Organizational Justice Behaviors on Organizational Silence and Cynicism: A Research on Academics from Schools of Physical Education and Sports. *Universal Journal of Educational Research*, 6(4).
- Erkutlu, H. and Chafra, J. (2019). Leader Machiavellianism and follower silence: The mediating role of relational identification and the moderating role of psychological distance. *European Journal of Management and Business Economics*, 28(3).
- Greenberg, J., & Edwards, M. S. (2009). Voice and Silence in Organizations: Emerald Group Publishing.
- Harvey, M. G., Buckley, M. R., Heames, J. T., Zinko, R., Brouer, R. L., & Ferris, G. R. (2007). A bully as an

- archetypal destructive leader. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 14(2).
- Henriksen, K. & Dayton, E. (2006). Organizational silence and hidden threats to patient safety. *Health Services Research*, 41(4).
- Ivkovic, S. K., & Shelley, T. O. C. (2010). The code of silence and disciplinary fairness: A comparison of Czech police supervisor and line officer views. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 33(3).
- Jaros, S. (2007). Meyer and Allen model of organizational commitment: Measurement issues. *ICFAI Journal of Organizational Behavior*, 6(4), 7-25.
- Kahveci, G. (2010). The Relationship between Organizational Silence and Organizational Commitment in Primary Schools. Unpublished Master Thesis, University of Firat, Elaziğ/Turkey.
- Kasemsap, K. (2017). The Fundamentals of Organizational Citizenship Behavior. In Christiansen, B., & Chandan, H. C. (Eds.), *Handbook of Research on Human Factors in Contemporary Workforce Development*, IGI Global.
- Korkmaz, E. (2018). The Relationship Between Organizational Silence and Allen-Meyer Organizational Commitment Model: A Research in the Health Sector in Turkey. *Bilecik Şeyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute*, 3(1).
- Liu, D., Wu, J., & Ma, J. (2009). Organizational silence: A survey on employees working in a telecommunication company. Conference Paper · August 2009, IEEE Xplore.
- McGowan, R. A. (2002). Organizational Discourses: Sounds of Silence. Unpublished PhD Thesis, York University.
- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), 1–18.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1997). Advanced topics in organization behavior series. Commitment in the workplace: Theory, research, and application. Sage Publications, Inc.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., & Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of vocational behavior*, 61(1), 20-52.
- Milliken, F. J., Morrison, E. W., & Hewlin, P. F. (2003). An Exploratory Study of Employee Silence: Issues that Employees Do not Communicate Upward and Why. *Journal of Management Studies*, 40(6).
- M. Mirzapour & M. Baoosh (2018). Investigating effective factors on the creation of organizational silence. *International Journal of Human Capital in Urban Management*, 3(2): 89-96.
- Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *Academy of Management Review*.
- Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2004). Sounds of Silence. *Sternbusiness, Spring/Summer*.
- Nafei, W. A. (2016). The Impact of Organizational Silence on Job Attitudes: A Study on Pharmaceutical Industry in Egypt. *Case Studies Journal*, 5(8).
- Nardelli, R. & Levitt, A. (2004). The Latest Models. STERNbusiness.
- Nartgün, S.E. and Kartal, V. (2013). Öğretmenlerin örgütsel sinizm ve örgütsel sessizlik hakkındaki görüşleri. *Bartın University Journal of Faculty of Education*.
- Nas, Z. (2011). The Effect of Cross Cultural Training on the Performance of Expatriates in Business Organizations. Published PhD Dissertation. National University of Modern Languages, Islamabad/Pakistan.
- Nikmaram, S., Yamchi, H. G., Shojaii, S., Zahrani, M. A., & Alvani, S. M. (2012). Study on Relationship Between Organizational Silence and Commitment in Iran. *World Applied Sciences Journal*, 17(10).
- Nikolaou, I., Vakola, M., & Bourantas, D. (2011). The role of silence on employees' attitudes “the day after” a merger. *Personnel Review*, 40(6).
- Okpara, J. O. (2004). Job satisfaction and organizational commitment: Are there differences between American and Nigerian managers employed in the US MNCs in Nigeria. *Briarcliffe College, Switzerland: Academy of Business & Administrative Science*.
- Panahi, B., Veisheh, S. M., Divkhar, S., & Kamari, F. (2012). An empirical analysis on influencing factors on organizational silence and its relationship with employee's organizational commitment. *Management Science*, 2.
- Pinder, C. C., & Harlos, K. P. (2001). Employee silence: Quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20.
- Porter, L. W., Steers, R. M., Mowday, R. T. and Boulian. P. V. (1974). Organizational commitment, job satisfaction and turnover among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology*.
- Premeaux, S. F., & Bedeian, A. G. (2003). Breaking the Silence: The Moderating Effects of Self-Monitoring in Predicting Speaking Up in the Workplace. *Journal of Management Studies*, 40(6).
- Quinn, R. E., & Spreitzer, G. M. (1997). The road to empowerment: Seven questions every leader should consider. *Organizational Dynamics*.
- Reinardy, S. (2009). Beyond Satisfaction: Journalists Doubt Career Intentions as Organizational Support Diminishes and Job Satisfaction Declines. *Atlantic*

Journal of Communication, 17, Routledge, Taylor & Francis Group.

- Rodriguez, R. (2004). "Overcoming organizational silence: leveraging polyphony as a mean for positive change". Paper presented at the "e-motionalizing Management: The Challenge for Globalizing Organizations", Minneapolis, USA.
- Saygan, F. N. (2011). Relationship between affective commitment and organizational silence: A conceptual discussion. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies* 3(2).
- Shirbagi, N., (2007). Exploring organizational commitment and leadership frames within Indian and Iranian higher education institutions. *Bulletin of Education and Research*, 29(1).
- Slade, M. R. (2008). The Adaptive Nature of Organizational Silence: A Cybernetic Exploration of the Hidden Factory. Unpublished PhD Thesis, George Washington University, Washington.
- Soycan, Ş. H. (2010). Bankalarda Birleşme Sonrası Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sessizlik İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Takhsha, M., Barahimi, N., Adelpanah A. and Salehzadeh, R. (2020). The effect of workplace ostracism on knowledge sharing: the mediating role of organization-based self-esteem and organizational silence. *Journal of Workplace Learning*, 32(6).
- Tangirala, S., & Ramanujam, R. (2008). Employee silence on critical work issues: The cross level effects of procedural justice climate. *Personnel Psychology*, 61(1).
- Tucker, A. L., & Edmondson, A. C. (2003). Why hospitals do not learn from failures: organizational and psychological dynamics that inhibit system change. *California Management Review*, 45(2).
- Tumwesigye, G. (2010). The relationship between perceived organizational support and turnover intentions in a developing country: The mediating role of organizational commitment. *Afr. J. Bus. Manage*, 4(6).
- Vakola, M., & Bouradas, D. (2005). Antecedents and consequences of organisational silence: an empirical investigation. *Employee Relations*, 27(5).
- Warren, D. E. (2003). Constructive and destructive deviance in organizations. *Academy of Management Review*, 28(4).
- Ehtiyar, R & Yanardağ, M. (2008). Organizational Silence: A Survey on Employees Working in a Chain Hotel. *Tourism and Hospitality Management*, 14(1).
- Yousef, D. A. (2003). Validating the dimensionality of Porter et al.'s measurement of organizational commitment in a non-Western culture setting. *The International Journal of Human Resource Management*, 14(6).

Araştırma Makalesi • Research Article

The Evaluation of Tourists' Online Purchasing Behaviors Using Technology Acceptance Model (TAM)

Turistlerin Online Ortamda Tatil Satın Alma Davranışının Teknoloji Kabul Modeli (TKM) ile Değerlendirilmesi

Cenk Murat Koçoğlu ^{a,*}

^aAssoc. Prof. Dr., Karabük University, Safranbolu Faculty of Tourism, Tourism Guidance Karabük/Turkey.
ORCID: 0000-0002-9888-6051.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 01 October 2019

Received in revised: 16 May 2020

Accepted: 21 May 2020

Anahtar Kelimeler:

Technology Acceptance Model,
e-holiday purchasing behaviour,
Academic Staff

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ekim 2019

Düzeltilme tarihi: 16 Mayıs 2020

Kabul tarihi: 21 Mayıs 2020

Anahtar Kelimeler:

Teknoloji Kabul Modeli
e-Tatil Satın Alma Davranışı
Akademik Personel

ABSTRACT

Today, tourists increasingly purchase holiday packages online rather than traditional purchasing method. However, research give more importance to online travel purchasing and online purchasing behaviors of tourists. In this context, the purpose of this study is to find out online holiday purchasing behaviors of tourists using TAM and the relationships between purchasing behaviors of tourists with TAM. For this purpose, data were collected from 403 academic staff working at Karabük University using a structured questionnaire. Results show that perceived ease of use, perceived usefulness and trust had positive impact on e-purchase attitudes and intentions of tourists; while perceived risk had negative impacts. Therefore, tourism enterprises should organize their websites considering tourists' internet purchasing behaviors.

ÖZ

Günümüzde artan bir şekilde turistlerin geleneksel satın alma metotlarından ziyade online olarak tatil satın aldıkları görülmektedir. Bununla birlikte araştırmalar çevrimiçi seyahat satın alma ve davranışları üzerinde önemle durmaktadır. Bu araştırmanın amacı, internet üzerinden tatil satın alan turistlerin tatil satın alma davranışlarının TKM kullanarak belirlenmesi ve turistlerin tatil satın alma davranışları ile TKM arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Bu amaçla, Karabük Üniversitesinde internet üzerinden tatil satın alan 403 akademisyenden anket tekniği ile veri toplanmıştır. Sonuçlar, akademisyenlerin e-tatil satın alma davranışlarında, algılanan kullanım kolaylığı, algılanan kullanılabilirlik ve güven boyutlarının e-tatil satın alma tutum ve niyetlerini pozitif yönde etkilediğini; algılanan riskin ise e-tatil satın alma tutum ve niyetini negatif olarak etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle e-tatil satan turizm işletmeleri, web sitelerini turistlerin çevrimiçi satın alma davranışlarını dikkate alarak düzenlemelidir.

1. Introduction

Although tourism is a labor-intensive industry, improvements on the information and communication technologies have changed the system of the industry and the operations, especially the Internet Technologies. Many tourists use the Internet for searching information about

touristic products. They collect various information about the destination via the Internet.

Internet usage in tourism sector also cause changes in conventional distribution channels and Internet no longer has begun to serve like a travel agency. Hotels, travel agencies and airline companies have created websites and starts to give information to potential customers about their services

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: cenk-murat@hotmail.com

on the Internet. Therefore, Internet has been an important tool in marketing tourism products.

Although tourism enterprises use Internet for marketing and meeting the needs and demands of tourists effectively, it is clear that many tourists, accustomed to conventional marketing methods and resistant to adopting new technologies are not willing to purchase touristic goods and services from the Internet. From this aspect, it is critical that tourism enterprises should analyze the reasons why customers do not buy touristic goods and services on the Internet.

There are many models that used for determining and explaining the factors effecting purchasing behavior on the Internet. Technology Acceptance Model (TAM) is one of these methods that focuses on explaining purchasing behaviors on the Internet (Liao and Cheung, 2001). In this context, the purpose of this study is to evaluate the factors effecting holiday purchasing behaviors of academic staff on Internet using TAM. However, there is only a little research explaining the factors affecting tourists' behaviors in the context of TAM in related Turkish literature (Türker and Türker, 2013; Çetinsöz, 2015). Thus, this research will contribute tourism literature and tourism enterprises to understand the online purchasing behaviours of tourists.

2. Literature Review

In this section, theoretical information is given about the study. In this context, the scope of TAM, research focused on TAM in tourism sector, e-tourism are explained.

2.1. Technology Acceptance Model

Technology acceptance model (TAM) is a theoretical model that attempts to explain the reasons of using technologies in businesses. In the model, there are two motivational factors that explains why people use technology. These are the usefulness and the ease of use (Davis, 1989). TAM focuses on the beliefs about technology. Thus, its usefulness and ease of use are not related to technology but its relevant with the beliefs of the customers (Venkatesh and Morris, 2000).

TAM helps researchers and practitioners to explain and forecast the behaviors of people about the usage of technology (Liao and Cheung, 2001). Therefore, TAM is widespread as it is a general-purpose model explaining behaviors with fewest variables on information technologies (Shang, Chen and Shen, 2005). TAM defines that the impacts of independent variables on intention to use are suggested by perceived usefulness and ease of use (Venkatesh and Davis, 2000). There are various studies in the literature explaining the impacts of these two variables on the intention of using technology (Legris et al. 2003; Taherdoost, 2018). According to TAM, perceived ease of use and usefulness of a new technology have an impact on acceptance and use of the new technology (Davis, 1989). In

other words, the possibility of using technology depends on its perceived usefulness and ease of use.

2.2. E-Tourism and Use of TAM

Improvements in information technologies considerably affect tourism industry (Buhalis and Law, 2008). The fundamental of travel and tourism is information. Publicity of goods and services and meeting the needs and demands of tourists depend on the extent to which information is provided by the enterprises. Therefore, tourism is one of the industries that information technologies intensively and widely used (Sarı and Kozak, 2005). Tourism industry has stepped into e-commerce age with rapid advancements in information technologies and expansion of Internet. According to Guo et al. (2014), 57 % of total reservations of 30 big hotel brands are made on Internet.

The effects of Internet on tourism are considered in two dimensions; the effects on distributional channels and e-purchase intentions of customers (Xiang et al., 2015). Tourists require information about touristic products for closing the gap between their expectations and travel experiences and minimizing the purchasing risk (O'Connor and Frew, 2002). Many tourists use the Internet as an important source of information to learn about touristic products and facilities. Tourists gather information about destination and accommodation facilities on the Internet (No and Kim, 2015) before their holiday and make their vacation plans accordingly. Tourism enterprises have created websites in order to directly communicate with tourists (Kracht and Wang, 2010), provide and market touristic products (Agag and El-Masry, 2016) hereby they have begun to serve to their customers online (Gretzel and Yoo, 2008).

Internet offers low-cost, effective and productive marketing opportunities for tourism enterprises in accessing to new markets and protecting existing markets. Internet is faster and cost effective for tourism companies for reaching more customers. Internet usage helps to reduce the dependency of tourism enterprises on intermediary companies and it provides an effective communication between tourism companies and their customers. In addition, Internet usage offers tourism companies the opportunity to instantly transmit the latest information to potential tourists all over the world, to promote their products and services and thus to increase potential sales (Güney et al., 2006).

Tourism industry is an important segment in e-commerce. According to a study conducted in 2014, the ratio of hotel booking on the Internet in Turkey was 51%; while traditional booking was about to 39% (Statista.com, 2014a). Nowadays, tourists benefit from the Internet while planning their trip. Determination of the attitudes and behaviors of tourists is critical for developing strategies for tourism enterprises in marketing goods and services by using the internet. Behaviors of tourists' are affected by numerous variables. For this reason, in order to have a competitive advantage,

tourism enterprises need to understand the online purchasing decisions of tourists in order to meet their demands and needs.

2.3. Researches of TAM in Tourism Industry

There are studies that explain online purchasing behaviors of tourists using TAM (Ramayah and Ignatius, 2005; Lin, 2008; Ryan and Rao, 2008; Belkhamza and Wafa, 2009; Kim Chung and Lee, 2011; Phatthana et al., 2011; Yusta and Monge, 2011; Bader et al., 2012; Guritno and Siringoringo, 2013; Nunkoo and Ramkissoon, 2013; Türker and Türker, 2013; Adli et al., 2014; Amaro and Duarte, 2015; Çetinsöz, 2015; Sahli and Legohérel, 2016, Disztinger et al., 2017; Ghanem et al., 2017; Matikiti et al., 2018; Park et al., 2018; Diop et.al., 2019) in the literature.

Belkhamza and Wafa (2009) stated that if customers perceive higher risks about tourism enterprises using e-commerce, the perceived usefulness, perceived ease of use and behavioral intentions of tourists will be affected negatively. Phatthana and Mat (2011) investigated the e-purchase intentions of 236 patients participating in health tourism. Results show that the perceived usefulness and ease of use of e-purchase have a positive impact on purchase intention. Yusta and Monge (2011) in their research conducted on 795 people making online reservation suggested that perceived risk had a negative impact on e-purchase intention and their repurchase behaviour. Lin (2008) and Amaro and Duarte (2015) also reached similar results. In their study on customers who purchase airline tickets online, Guritno and Siringoringo (2013) found out that perceived usefulness, perceived ease of use and trust positively affect e-ticket purchase attitudes of customers. Moreover, these results are consistent with the findings of Sahli and Legohérel (2016); Ghanem, Mansour and Adel (2017). Sevim et al. (2017) in their study conducted on 202 customers stated that perceived ease of use and trust affect the attitudes of customers about online shopping. Furthermore, perceived usefulness had stronger effect on behavioral intention than attitudes towards online shopping.

3. Methodology

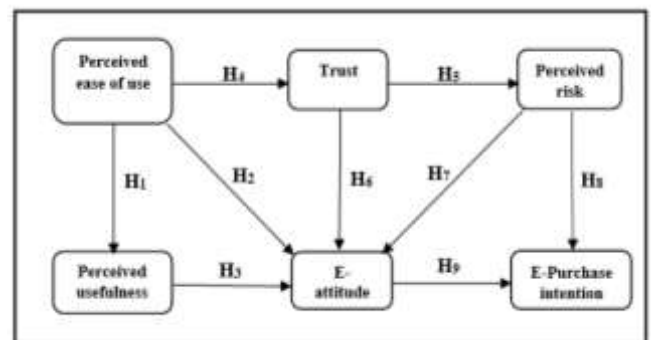
This section provides information about the purpose and importance of the research, research model, hypotheses, population, sample, data collection and analysis.

3.1. Research Model and Hypotheses

Davis (1989) states that perceived usefulness and ease of use have important impact on attitudes and purchasing intentions in TAM. In the model; users need to understand the benefits of technological innovations and whether the technology is easy-to-use or not. Perceived ease of use and usefulness determine how the user will behave towards technology (Diop et. al., 2019; Suhud et al., 2019). Fishbein and Azjen (1975) found out that current attitudes were prerequisite for

acting definitely. Attitude is the tendency of reacting positively or negatively and a significant variable affecting e-purchase intention (Ma and Liu, 2005). In this study, research model was developed and some variables were added. Figure 1 shows that there are two more variables; namely trust and perceived risk (Belkhamza and Wafa, 2009; Guritno and Siringoringo, 2013; Sahli and Legohérel, 2016, Ghanem et al., 2017). Perceived risk and trust which were examined in many studies were used to explain the consumer behavior. These concepts were defined as possible disfavor expectancy about online reservation (Forsythe and Shi, 2003). There is a possibility that websites cannot support secure online purchasing for customers that tourists may have concerns about their personal information whether they kept confidential or not and the money they pay (Lam et al., 2014). The effect of perceived risks on TAM variables were examined by Pavlou (2003); Li and Huang (2009); Moon and Hwang (2018) and Oliva et. al. (2019) and it was ascertained that perceived risk had negative effects on e-attitude and e-purchase intentions of customers. On the other hand, trust provides assurance for customers during shopping. Trust affects perceived risk negatively while affecting e-attitudes positively (Wu et al., 2011).

Figure 1: Research Model

According to Davis (1989), perceived ease of use is the ability of an individual to do something more easily by using technology. If a person believes that technology facilitates the procedures, he or she will continue to use technology.

Perceived usefulness is the perception that the technology increases the performance that it is assumed as useful (Ndubisi and Jantan, 2003; Gyampah and Salam, 2004). According to some research (Ryan and Rao, 2008; Phatthana and Mat, 2011; Bader et al., 2012; Trakulmaykee et al., 2016; Suhud et al., 2019) perceived ease of use during purchasing holiday online has a positive impact on both perceived usefulness and perceived ease of use and usefulness on e-attitude (Diop et. al., 2019).

The increase in perceived risk during purchasing process has negative impact on purchase attitudes and intentions. The studies conducted by Mandilas et al. (2013); Zhu and Chang (2014); Amaro and Duarte (2015); Koçoğlu (2016); Moon and Hwang (2018) and Oliva et. al. (2019) revealed that perceived risk had a negative impact on purchasing behavior. Furthermore, Ling et al. (2011) found out that there was a positive relationship between e-holiday package purchasing attitude and e-holiday package purchasing intention.

Similarly, the study by Nunkoo and Ramkissoon (2013) supports this result. Depending on these research results, the following hypotheses were developed.

H7: During purchasing e-holiday package, perceived risk of tourists has a negative impact on e-attitude.

H8: During purchasing e-holiday package, perceived risk of tourists has a negative impact on e-purchase intention.

H9: Attitudes towards purchasing e-holiday package has a positive impact on e-purchase intention.

3.2. The Purpose and the Importance of the Research

The purpose of this study is to find out the factors effecting online holiday purchasing behaviors of academic staff using TAM. TAM gained importance on explaining and forecasting the behaviors of people about technology usage. It is critical for tourism enterprises to find out the factors affecting online purchasing behaviors of tourists in order to meet their demands and needs and to develop better services. Research on the importance of e-commerce and the effects of e-commerce in travel industry are widespread in the related literature (Sarışık and Akova, 2006). Although there are some studies determining the factors which affect tourists using TAM in the literature; new research should be carried out for determining online purchasing behaviors of tourists and the factors affecting them. Therefore, this study will contribute to the literature in terms of revealing latest information about TAM and making comparison with previous studies. On the other hand, the research has practical benefits. The Internet, an effective distribution channel in tourism industry will be used more effectively in marketing activities. Considering the recommendations within the scope of the study, results will have positive effects on perceived benefit of Internet while purchasing online, sense of confidence, perceived risk, e-attitude and intention; therefore online holiday enterprises will gain some useful information for their marketing activities.

3.3. The Population and Sample of the Study

Population of the study consisted of the academic staff working at Karabuk University in Turkey; as it is assumed that academic staff have the tendency to buy online holiday packages and regarding the lack of previous research on this issue (Çetinsöz, 2015; Ibrahim, 2018). In the study, simple random sampling was used as sampling method and the academic staff who had previously purchased online holiday were included in the research. According to data obtained from Karabuk University Human Resources Department, there are 964 academic staff working at the university by the year of 2018. Sekaran (2003) suggests that sample size of 384 for 95% confidence intervals is sufficient when the population size is about one million and above. Data were gathered from 403 respondents in May 2018.

3.4. Data Gathering Techniques

Quantitative research method and causal research approach were used in this study. A structured questionnaire was used for gathering information from respondents. Face-to-face questionnaire technique was used or a complete and accurate survey. The scale used in this study was developed by Nunkoo and Ramkissoon (2013) which was adapted from the

study of Davis (1989) in tourism literature. The scale consists of 19 statements and 6 dimensions; perceived usefulness (3 statements), perceived ease of use (3 statements), trust (3 statements), perceived risk (4 statements), attitude (3 statements) and e-purchase intention (3 statements). 5 point Likert scale was used (1-Strongly disagree, 5-Strongly agree). For content validity, discussions were made with 3 academic staff and the statements were readjusted. Pilot survey was conducted with 30 academic staff. Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 22) and AMOS 22 for statistical tests and confirmatory factor analysis were used.

4. Results

According to frequency analysis regarding the demographic characteristics, 56 percent (225) of the participants were men and 44 (178) percent of them were women. 70 percent of participants (299) are between the ages of 25 to 44 years and majority of the participants were married.

4.1. Exploratory Factor Analysis Related to Technology Acceptance Model

Exploratory factor analysis was performed as TAM scale was translated from English to Turkish. For this reason, dimensions of the scale were determined and validity and reliability tests were performed. The Cronbach Alpha reliability was 0,823. According to Nunnally and Bernstein (1994), the scale has adequate reliability (above 0.70).

Table 1. Exploratory Factor Analysis

Dimensions of Technology Acceptance Model	Factor Loading	Variance %	C.Alfa α
Perceived Risk $\bar{x}$: 3,33			
It is risky to use credit cards when purchasing touristic products online.	,883	15,88	,871
In general, making online payment is risky.	,834		
Giving confidential information on the Internet is risky.	,777		
It is risky to buy touristic products online.	,754		
E-Purchase Intention $\bar{x}$: 3,74			
Internet will probably be a tool for purchasing touristic product in the future.	,871	14,30	,937
I have the intention to use the Internet for purchasing touristic products for the future holidays.	,840		
I will probably buy a touristic product online for the next holiday.	,839		
Perceived Usefulness $\bar{x}$: 3,94			
Using Internet for purchasing a touristic product is a faster purchasing method.	,850	13,69	,932
Internet is useful for purchasing touristic product.	,846		

It is an efficient method to buy touristic products online.	,816		
Perceived Ease of Use $\bar{x}$: 3,91			
I do not need much mental effort to buy touristic products online.	,876	13,60	,901
Internet is an easy way for purchasing touristic products.	,835		
It is easy for me to buy tourism products by learning from the Internet.	,817		
E-Attitude $\bar{x}$: 3,73			
It is a good idea to buy touristic products using Internet.	,860	13,27	,923
I have positive opinion on purchasing a touristic product.	,806		
It seems reasonable to buy a touristic product online.	,792		
Trust $\bar{x}$: 2,95			
Websites are safe for purchasing holiday.	,845	12,79	,881
Intermediary companies selling touristic products are safe.	,826		
Websites used in tourism industry are fair.	,792		
Cronbach Alfa: 0,823 Total Variance: 83,52, Deductive Method: Principal Component Analysis, Rotation Method: Kaiser Normalization and Varimax, Number of iterations: 6 KMO Conformity Criterion: 0,885 Bartlett's test of sphericity χ^2: 6294,080 p: 0,000			

In the exploratory factor analysis, according to Kaiser Normalization, the Eigenvalues were based on factors greater than 1. Six factors that related to TAM was determined. The total variance percentage is 83,52. According to Scherer et al. (1988), the percentage is suggested more than 50%. In exploratory factor analysis, common variance (communality) values and values of scale statements are not suggested less than 0,4 (Field, 2000). All values are more than 0,4 in the study.

Considering Table 1, six factors were determined such as (1) perceived risk (4 statements), (2) e-purchase intention (3 statements), (3) perceived usefulness (3 statements), (4) perceived ease of use (3 statements), (5) e-attitude (3 statements) and (6) trust (3 statements). The reliability values of the factors range from 0,87 to 0,94.

The arithmetic means of the dimensions are shown in Table 1. Regarding the means; "perceived usefulness" (3,94) dimension has the highest mean value. Other dimensions are "perceived ease of use" (3,91), "e-purchase intention" (3,74), "e-attitude" (3,73), "perceived risk" (3,33) and "trust" (2,95). Therefore, results revealed that academic staff use Internet during purchasing holiday for its ease of use and usefulness. Conversely, their perceptions of trust are negative. When examining all dimensions, it is stated that academic staffs' attitudes and intentions towards e-purchase are positive in terms of ease of use, saving of time and effectiveness even if they don't find online holiday purchasing trustworthy.

4.2. Confirmatory Factor Analysis

Before testing the research hypotheses, the validities of the latent variables need to be verified using the confirmatory factor analysis. In the first stage of the analysis, the measurement model was tested to find out if the measurements of the structures in the model accurately measure the related structures. In the second stage, the structural models were examined (Anderson and Gerbing, 1988). At this stage, confirmatory factor analysis related to TAM was performed. Factor loadings related the latent variables range from 0,84 to 0,89 for perceived ease of use, 0,88 to 0,92 for perceived usefulness, 0,81 to 0,92 for trust, 0,75 to 0,90 for perceived risk, 0,86 to 0,92 for e-attitude and 0,90 to 0,93 for e-purchase intention.

In the analysis of the measurement model, firstly the significance levels of the t values were examined. Accordingly, t- values greater than 2,56 reveal that the observed variable explains the latent variable at the 0.01 significance level (Schumacker and Lomax, 2004: 366) The t value is 15,01 as the minimum value, and greater than 2,56, the relationship between the latent variables and the observed variables are significant.

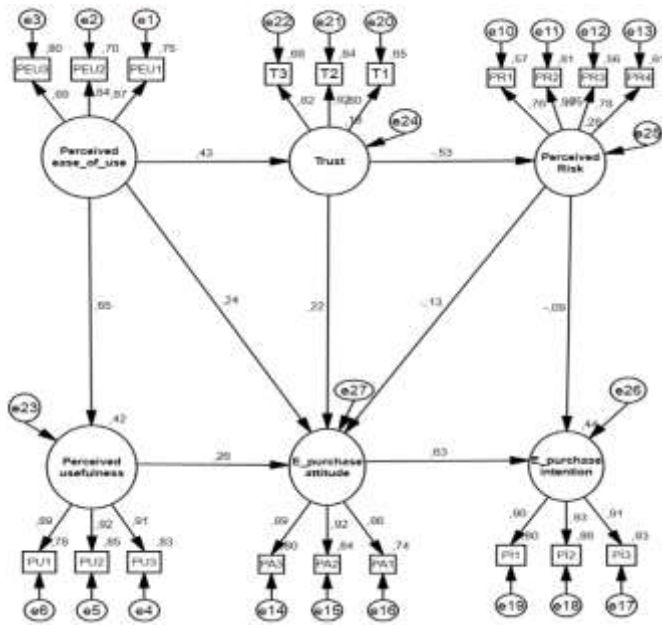
Fit indices were evaluated for testing whether each measurement model was verified or not in structural equation modeling (Schumacker and Lomax, 2004). Accordingly, chi square goodness of fit (χ^2/sd)=2,83, Standardized Root Mean Square Residual (SRMR)=0,03, Goodness of Fit Index (GFI)=0,91, Normalized Fit Index (NFI)=0,94, Tucker-Lewis Index (TLI)=0,95, Comparative Fit Index (CFI)=0,96, Incremental Fit Index (IFI)=0,96 and Relative Fit Index (RFI)=0,92 were considered as good fits. Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)=0,87 and Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)=0,07 were acceptable.

In addition to confirmatory factor analysis, validities of combination and decomposition need to be measured for identifying whether the observed variables are members of the latent structures or not (Fornell and Larcker, 1981). For obtaining validity of combination, average variance extracted (AVE) and composite reliability (CR) values are needed to be identified. Corresponding values are; perceived ease of use (0,90 and 0,76); perceived usefulness (0,93 and 0,82); trust (0,89 and 0,73); perceived risk (0,88 and 0,80); e-attitude (0,92 and 0,80); e-purchase intention (0,94 and 0,84). CR greater than 0,70 and AVE greater than 0,50 are considered as indicating validity of combination. For obtaining validity of decomposition, square root of AVE need to be greater than correlation between variables. Validities of combination and decomposition are obtained because the square root of the AVE is greater than the correlation between variables.

4.3. Structural Model (Path Analysis) for the Effects of TAM Dimensions

Path analysis was used for hypothesis testing and developing a structural model in accordance with research model. Figure 2 shows the structural model.

Figure 2. Path Analysis for Variables

It is important to find out the values of goodness of fit for the holistic significance of the structural model related path analysis (Schumacker and Lomax, 2004). The values of goodness of fit is used for model validation and confirming the dimensions as in confirmatory factor analysis. When examining the related values, it was revealed that chi square goodness of fit $\chi^2/df=3,24$, CFI=0,95, IFI=0,95 and RFI=0,91 were considered as indicating good fits, all other values (SRMR=0,08, GFI=0,89 and AGFI=0,86, NFI=0,93, TLI=0,94, and RMSEA=0,07) were acceptable. These values indicate that the relations in the model are consistent with the sample data; model is significant and valid. Standardized values, Standard errors, t-values and p values related the hypotheses tested via structural model are seen in Table 2.

Table 2. Values Related to Structural Model Within Hypotheses

Hypotheses	S. Values	S. errors	t-value	P Value	Results
H ₁ Perceived Ease of Use → Perceived Usefulness	,651	,045	13,35	,000	Accepted
H ₂ Perceived Ease of Use → E-Attitude	,237	,059	3,569	,000	Accepted
H ₃ Perceived Usefulness → E-Attitude	,257	,058	4,234	,000	Accepted
H ₄ Perceived Ease of Use → Trust	,428	,042	7,862	,000	Accepted
H ₅ Trust → Perceived Risk	-,531	,062	-9,251	,000	Accepted
H ₆ Trust → E-Attitude	,222	,069	3,721	,000	Accepted
H ₇ Perceived Risk → E-Attitude	-,128	,059	-2,339	,019	Accepted
H ₈ Perceived Risk → E-Purchase Intention	-,094	,054	-2,040	,041	Accepted
H ₉ E-Attitude → E-Purchase Intention	,627	,054	12,77	,000	Accepted

When examining Table 2; it can be seen that perceived ease of use (H₁, $\beta=,651$ p=,000) has positive impact on perceived usefulness and the beta coefficient is very high. Therefore, H₁ is accepted. Perceived ease of use (H₂, $\beta=,237$ p=,000), perceived usefulness (H₃, $\beta=,257$ p=,000) and trust (H₆, $\beta=,222$ p=,000) have positive impact on e-attitude that H₃ and H₆ are accepted. As shown in Table 2; perceived ease of use (H₄, $\beta=,428$ p=,000) has positive impact on trust and trust (H₅, $\beta=,531$ p=,000) has negative impact on perceived risk that H₄ and H₅ are accepted.

It was indicated that perceived risk (H₇, $\beta=,128$ p=,019) had negative impact on e-attitude and the most efficient variable on e-attitude was perceived usefulness. Therefore, H₇ is accepted. According to the other hypothesis; it was indicated that perceived risk (H₈, $\beta=,094$ p=,041) had negative impact on e-purchase intention and e-attitude (H₉, $\beta=,627$ p=,000) had positive impact on e-purchase intention, H₈ and H₉ are accepted.

5. Discussion and Conclusion

This study aimed to determine the online purchasing behaviors of tourists using TAM and to reveal how TAM variables affect tourists' behaviors. Results revealed that interaction among perceived ease of use, perceived usefulness, trust, perceived risk, e-attitude and e-purchase behaviors will have positive or negative effects on variables in the research model.

According to the results of this research, attitudes and intentions of academic staff's online purchasing are positive in terms of ease of use, saving time and effectiveness even purchasing holiday packages online is supposed to be untrustworthy. Previous research (Gyampah and Salam, 2004; Ryan and Rao, 2008; Bader et al., 2012) indicate that even tourists perceive high risk on the Internet, they tend to purchase holiday packages on the internet because of high perceived ease of use and effectiveness.

When examining findings regarding research hypothesis, it was revealed that perceived ease of use had positive impact on perceived usefulness, trust and e-attitude and perceived ease of use had more impact on perceived usefulness than trust and e-attitude. When tourists purchase holiday package on the Internet easily, they perceive usefulness and trust. In the study by Guritno and Siringoringo (2013) on customers who buy airline tickets online, it was ascertained that perceived ease of use affected perceived usefulness, trust and attitude towards e-ticket purchase positively. Similarly, in the studies by Sahli and Legohérel (2016), Ghanem, Mansour and Adel (2017), Ibrahim (2018), Nizar and Rahmat (2018), (Diop et. al. (2019), and Suhud et al. (2019) same results were obtained. It was revealed that trust had negative impact on perceived risk ($\beta=,531$); conversely, positive impact on e-attitude ($\beta=,222$). It was proved that tourists' perception of trust towards purchasing holiday packages on the Internet had negative impact on perceived risk. However, trust had positive impact on the attitudes toward purchasing online. Nunkoo et al. (2013), Daud et al. (2011) and Çetinsöz (2015), obtained similar results. Another study revealed that perceived usefulness ($\beta=,257$) had positive impact on e-attitude; perceived risk ($\beta=,128$) had negative impact on e-attitude. Other studies (Ryan and Rao, 2008; Amaro and Duarte, 2015, Moon and Hwang

(2018) also obtained similar results. Another result showed that perceived risk ($\beta = -.094$) had negative impact on e-purchase intention; conversely, e-attitude ($\beta = .627$) had positive impact on e-purchase intention. Indeed Zhu and Chang (2014), Koçoğlu (2016) and Oliva et al. (2019) revealed that perceived risk had negative impact on purchasing intention; Ling et al. (2011); Nunkoo and Ramkissoon (2013); Türker and Türker (2013) also suggested that there was a positive relationship between attitudes toward purchasing e-holiday packages and e-purchase intention.

The number of tourists purchasing holiday packages on the internet increase continuously. It is vital to understand online purchasing behaviors of tourists for tourism enterprises selling holiday packages online. Therefore, the results of the studies are helpful for tourism enterprises to improve their online services.

Tourism enterprises need to find out demand and needs of tourists and develop websites conveniently. Results show that ease of use of websites affect purchasing behaviors of tourists and purchasing process effectively, in a short span of time, process security affects e-purchase attitudes and intentions of customers. Thus, it is suggested that tourism enterprises consider the dimensions of TAM and develop websites regarding these dimensions.

On the other hand, perceived high risk of online purchasing holiday packages of academic staff affects e-holiday package purchasing intention negatively. Thus, academic staffs' trust should be gained for increasing the use of Internet while purchasing holiday. Businesses reducing the perceived risk and gaining customers' trust will gain competitive advantage in tourism industry. The ease of use of the websites affects customers' purchasing behaviours that enterprises offering online purchasing facilities should provide easy access. Web pages should be designed to access easily. Besides, it will be beneficial that websites should be updated regularly depending on developing technologies and improvements.

Regarding the results, some applicable recommendations for tourism industry can be made. As the academic staff represents an attractive target market for many tourism enterprises, tourism businesses should determine the factors, affecting online purchasing behaviors of academic staff and design their websites compatible with customer expectations and also should consider their security and user friendly access.

Results are limited with the findings of the study conducted on the academic staff working at Karabük University. For future studies, using different sample groups will provide more generalized results.

References

- Adli, F., Joshua, H.S., Pujani, V., & Meuthia, L. (2014). *E-travel model: an empirical study of technology acceptance model and self efficacy*. International Conference on Business, Management & Corporate Social Responsibility (ICBMCSR'14) Feb. 14-15. 2014.
- Agag, G. & El-Masry, A. A. (2016). Understanding consumer intention to participate in online travel community and effects on consumer intention to purchase travel online and WOM: An integration of innovation diffusion theory and tam withtrust. *Computers in Human Behavior*, 60, 97-111.
- Amaro, S. & Duarte, P. (2015). An integrative model of consumers' intentions to purchase travel online. *Tourism Management*, 46, 64-79.
- Anderson, J. J. & Gerbing, D. G. (1988). Structural equation modeling in practice: a review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin*, 103(3), 411-423.
- Bader, A., Baldauf, M., Leinert, S., Matthes, F. & Liebrich, A. (2012). Mobile tourism services and technology acceptance in a mature domestic tourism market: the case of Switzerland. *Information and Communication Technologies in Tourism*, 296-307.
- Belkhamza, Z. & Wafa, S.A. (2009). The effect of perceived risk on the intention to use e commerce: the case of algeria. *Journal of Internet Banking and Commerce*, 14(1), 1-10.
- Buhalis, D. & Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the internet the state of e-tourism research. *Tourism Management*, 29 (4), 609-623.
- Çetinsöz, B. C. (2015). Yerli turistlerin e-satın alma eğilimlerinin teknoloji kabul modelinde analizi (TKM). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 242-258.
- Davis, F.D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13 (3), 319-340.
- Diop EB, Zhao S. & Duy TV (2019). An extension of the technology acceptance model for understanding travelers' adoption of variable message signs. *Plos One* 14(4), 1-17.
- Disztinger, P., Schlögl, S. & Groth, A. (2017). *Technology acceptance of virtual reality for travel planning*. R. Scheggand B. Stangl (eds.), Information and Communication Technologies in Tourism, 255-268.
- Field, A. (2000). *Discovering statistics using SPSS for Windows*. London: SAGE Publication.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: Introduction to theory and research*. Addison-Wesley, Reading, MA.
- Forsythe, S.M. & Shi, B., (2003). Consumer patronage and risk perceptions in internet shopping. *Journal of Business Research*, 56, 867-875.
- Gefen, D., Karahanna, E., & Straub, D.W. (2003). Trust and TAM in online shopping: An integrated model. *MIS Quarterly*, 27 (1), 51-90.
- Ghanem, M. M. / Soad Omran Mansour, S. O. Adel, H. (2017). The impact of national culture on the adoption

- of e-tourism in Egyptian tourism companies. *Tourism Original Scientific Paper*, 65 (2) 234-246.
- Gretzel, U., & Yoo, K. H. (2008). Use and impact of online travel reviews. *Information and Communication Technologies in Tourism*, 35-46.
- Guo, X., Zheng, X., Ling, L., & Yang, C. (2014). Online cooptation between hotels and online travel agencies: from the perspective of cash back after stay. *Tourism Management Perspectives*, 12, 104-112.
- Guritno, S. & Siringoringo, H. (2013). Perceived usefulness, ease of use, and attitude towards online shopping usefulness towards online airlines ticket purchase. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 81, 212-216.
- Güney, T., Koçoğlu, C. M. & Özkul, E. (2015). *Turizmde Elektronik Pazarlama*, (Edit: Mesut Bozkurt ve Bayram Şahin) Turizm Pazarlaması, Paradigma Akademi.
- Gyampah, K.A. & Salam, A.F. (2004). An Extension of the technology acceptance model in an ERP implementation environment. *Information & Management*, 41, 731-745.
- Ibrahim, T. A. (2018). *The role of technology acceptance model in explaining University academics acceptance and behavioural intention to use technology in education*. 4th International Research Conference on Higher Education, KNE Social Sciences, 1162-1172.
- Izquierdo-Yusta, A. & Calderon-Monge, E. (2011). Internet as a distribution channel: Empirical evidence from the service sector and managerial opportunities. *Journal of Internet Commerce*, 10, 106-127.
- Kim, M.J., Chung, N. & Lee, K.L. (2011). The Effect of perceived trust on electronic commerce: shopping online for tourism products and services in South Korea. *Tourism Management*, 32, 256-265.
- Koçoğlu, C. M. (2016). Risk algısının yeniden satın alma davranışı üzerindeki etkisi: havayolu sektöründe bir araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 57: 246-163.
- Kracht, J. & Wang, Y. (2010). Examining the tourism distribution channel: evolution and transformation. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(5), 736-761.
- Lam, J.M.S., Tan, S.H. & Oh, Y.L. (2014). Exploring internet influence towards travel satisfaction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 130, 542-551.
- Legris, P., Ingham, I. & Collette, P. (2003). Why do people use information technology? A critical review of the technology acceptance model. *Information Management*, 40 (3), 191-204.
- Li, Y.H. & Huang, J-W. (2009). Applying Theory of Perceived Risk and Technology Acceptance Model in the online shopping channel. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 53, 919-925.
- Liao, Z., & Cheung, M. T. (2001) Internet Based E-Shopping and Consumer Attitudes: An Empirical Study. *Information & Management*, 38, 299-306.
- Lin, W. B. (2008). Construction of online consumer behavior models: A comparative study of industries in Taiwan. *International Journal of Commerce and Management*, 18, 123-149.
- Ling, K.C., Daud, D.B., Piew, T.H., Keoy, K.H., & Hassan, P. (2011). Perceived risk, perceived technology, online trust for the online purchase intention in Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 6 (6), 167-182.
- Ma, Q. & Liu, L. (2005). The technology acceptance model: a meta-analysis of empirical findings. *Journal of Organizational and End User Computing*, 16(1), 59-72.
- Mandilas, A., Karasavoglou, A., Nikolaidis, M. & Tsourgiannis, L. (2013). Predicting consumer's perceptions in on-line shopping. *Procedia Technology*, 8, 435-444.
- Matikiti, R., Mpinganjira, M. & Roberts-Lombard, M. (2018). Application of the technology acceptance model and the technology-organisation-environment model to examine socialmedia marketing use in the South African tourism industry. *South African Journal of Information Management*, 20(1), 1-12.
- Moon, Y. & Hwang, J. (2018). Crowd funding as an alternative means for funding sustainable appropriate technology: acceptance determinants of backers. *Sustainability*, 10(5), 1-18.
- Ndubisi, N.O. & Jantan, M. (2003). Evaluating is usage in Malaysian small and medium sized firms using the technology acceptance model. *Logistics Information Management*, 16(6), 440-450.
- Nizar, N. N. M. & Rahmat, M. K. (2018). Examining the Museum Visitors Use of Mobile Technology Through Technology Acceptance Model (TAM). *Journal of Tourism, Hospitality and Environment Management*, 3(11),14-24.
- No, E. & Kim, J. K. (2015). Comparing the attributes of online tourism information sources. *Computers in Human Behavior*, 50, 564-575.
- Nunkoo, R. & Ramkissoon, H. (2013). Travelers' e-purchase intent of tourism products and services. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 22, 505-529.
- Nunnally, J. C. & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory*. Third Edition, New Jersey: McGraw-HillInc.
- O'Connor, P. & Frew, A. J. (2002). The future of hotel electronic distribution. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, June, 33-45.
- Oliva, A. M., Borondo, P. J. & Clavero, M. G (2019). Variables influencing cryp to currency use: a technology acceptance model in Spain. *Front. Psychol.*, 10, 1-13.
- Phatthana, W. & Mat, N.K.N. (2011). *The application of technology acceptance model (TAM) on health*

- tourism e-purchase intention predictors in Thailand. International Conference on Business and Economics Research, IACSIT Press, Kuala Lumpur, Malaysia, 1, 196-199.
- Park, K., Park, N. & Heo, W. (2018). Factors influencing intranet acceptance in restaurant industry: use of technology acceptance model. *International Business Research*, 11(10), 1-9.
- Pavlou, P.A. (2003). Consumer acceptance of electronic commerce: Integrating trust and risk with the technology acceptance model. *International Journal of Electronic Commerce*, 7, 101-134.
- Ramayah, T. & Ignatius, J. (2005). Impact of perceived usefulness, perceived ease of use and perceived enjoyment on the intention to shop online. *ICFAI Journal of Systems Management (IJSM)*, 3 (3), 36-51.
- Ryan, C. & Rao, U. (2008). Holiday Users of the internet-ease of use, functionality and novelty. *International Journal of Tourism Research*, 10, 329-339.
- Sahli, A. B. & Legohérel, P. (2016). The tourism Web acceptance model: a study of intention to book tourism products online. *Journal of vacation marketing: an international journal*, 22(2), 179-194.
- Sarı, Y. & Kozak, M. (2005). Turizm işletmelerinde pazarlama çabaları kapsamında bilgi teknolojilerinin kullanımı. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19 (1), 359-383.
- Scherer, R. Wiebe, F. A., Luther, D.C. & Adams, J.S. (1988). Dimensionality of coping: Factor stability using the ways of coping questionnaire. *Psychological Report*, 62, 763-770.
- Schumacker, R. E. & Lomax, R. G. (2004). *Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sekaran, U. (2003). *Research Methods for Business*. John Wiley High Education Press: New York, ABD.
- Sevim, N. Yüncü, S. & Hall, E.E. (2017). Analysis of the extended technology acceptance model in online travel products. *Journal of Internet Applications and Management*, 8(2), 45-61.
- Shang, R. A., Chen, Y. C. & Shen, L. (2005). Extrinsic versus intrinsic motivations for consumers to hop on-line. *Information & Management*, 42, 401-413.
- Suhud, U., Wibowo, S. F., Khairi, A. & Willson, G. (2019). Applying the theory of Acceptance model to consumer acceptance of taxi-hailing mobile app. *Journal of Internet and e-Business Studies*, 1-10.
- Taherdoost, H. (2018). A review of technology acceptance and adoption models and theories. *Procedia Manufacturing*, 22, 960-967.
- Trakulmaykee, N., Trakulmaykee, Y. & Hnuchek, K. (2016). Statistical analysis: improvement of technology acceptance model in mobile tourist guide context. *Journal of Advanced Management Science*, 4(3), 181-186.
- Türker, A. & Türker, G.Ö. (2013). Turistik ürün satın alma davranışının teknoloji kabul modeli ile incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 281-312.
- Venkatesh, V. & Davis, F.D. (2000). A theoretical extension of the technology acceptance model: four longitudinal field studies. *Management Science*, 46 (2), 186-204.
- Venkatesh, V. & Morris, M.G. (2000). Why don't men ever stop to ask for directions? gender, social influence and their role in technology acceptance and usage behavior. *MIS Quarterly*, 24 (1), 115-139.
- Wen, I. (2009). Factors affecting the online travel buying decision: A review. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 21(6), 752-765
- Wu, K. Zhao, Y., Zhu Q., Tan, X. & Zheng, H. (2011). A meta-analysis of the impact of trust on technology acceptance model: Investigation of moderating influence of subject and context type. *International Journal of Information Management* 31, 572-581.
- Xiang, Z., Magnini, V. P. & Fesenmaier, D. R. (2015). Information technology and consumer behavior in travel and tourism: insights from travel planning using the internet. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 244-249.
- Zhu, D.H. & Chang, Y.P. (2014). Investigating consumer attitude and intention to ward free trials of technology-based services. *Computers in Human Behavior*, 30, 328-334.

Araştırma Makalesi • Research Article

Turist Rehberlerinin Mesleki Motivasyonlarına Tur Üyelerinin Yanlış Davranışlarının Etkisi

The Effect of Misbehaviors of Tour Members in the Professional Motivation of Tourist Guides

Uğur Ceylan ^{a,*}

^aDoç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, 43100, Kütahya/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6078-8424

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Ocak 2020
Düzeltilme tarihi: 03 Kasım 2020
Kabul tarihi: 09 Kasım 2020

Anahtar Kelimeler:

Turizm
Turist Rehberi
Turist Davranışı
Paket Tur
Mesleki Motivasyon

ÖZ

Turist rehberleri tur sırasında birçok çevresel, sosyal ve ekonomik durumdan etkilenmektedirler. Bu unsurlara ek olarak tur grubunun da yanlış davranışları turist rehberlerini etkilemektedir. Bu araştırmanın amacı bir paket tur sırasında tur üyelerinin yanlış davranışlarının, turist rehberlerinin mesleki motivasyonları üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma verileri İstanbul, Nevşehir ve Antalya illerinde çalışan 441 turist rehberinden sağlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; tur üyelerinin çevreye, yasalara ve kişisel hayata yönelik yanlış davranışları, turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını etkilemektedir. Tur üyelerinin gruba yönelik yanlış davranışları ise, turist rehberlerinin mesleki motivasyonları üzerinde bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 January 2020
Received in revised form 03 November 2021
Accepted 09 November 2021

Keywords:

Tourism
Tourist Guide
Tourist Behavior
Package Tour
Professional Motivation

ABSTRACT

Tourist guides are influenced by many environmental, social and economic effects during the tour. In addition to these factors, the misbehaviors of the tour group affect the tourist guides. The purpose of this study is to examine the effect of the misbehavior of tour members on the professional motivation of tourist guides during a package tour. The research data is provided from 441 tourist guides working in İstanbul, Nevşehir and Antalya provinces. According to the results of the research, misbehaviors of the tour members towards the environment, laws and personal life affect the professional motivations of the tourist guides. It is determined that the misbehavior of the tour members towards the group does not have an impact on the professional motivation of the tourist guides.

1. Giriş

Paket turlarda tur üyelerinin yanlış davranışları, turun etkili bir şekilde yönetilmesini önemli ölçüde etkilemektedir. Turist rehberleri bu davranışlardan etkilenebilmekte ve hem turun hem de kendisinin performansı düşebilmektedir. Tur üyelerinin yanlış davranışları aynı zamanda tura katılan diğer grup üyelerini de etkileyebilmektedir. Turistler gittikleri destinasyonda turist vatandaşlığı davranışı göstermeli ve destinasyona uyumlu bir şekilde hareket etmelidirler. Bu

tutum ve davranışların dışında gösterilecek eylemler turun, tur üyelerinin ve turist rehberinin etkilenmesine yol açabilmektedir (Liu ve Tsaur, 2014). Tur üyelerinin tur esnasında dakik olmaması, grubun ortak kurallarına uymaması, hırsızlık, fiziksel şiddet, taciz gibi davranışlar turu ve grup üyelerini etkileyebilmektedir. Özellikle tura katılan diğer turistlerin ruh halini derinden etkileyebilmektedir. Tur üyeleri genellikle grubun atmosferi üzerinde etkilidirler. Dolayısıyla, tur üyelerinin yanlış

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ugur.ceylan@dpu.edu.tr

davranışları turun işleyişi ile yakından ilgilidir (Tsaur, Cheng ve Hong, 2019).

Turist rehberleri bir tur sırasında birçok sorunla karşılaşabilmekte ve bu sorunlar mesleki motivasyonlarını etkileyebilmektedir. Özellikle tur sırasında turistlerin yanlış davranışları, turist rehberlerinin motivasyonunu düşürebilmektedir. Tur üyelerinin, turist rehberine karşı olumsuz tutum ve davranışları, gidilen destinasyondaki yerel halka ve çevreye karşı yanlış davranışları turist rehberleri için bir dizi sorunu da beraberinde getirebilmektedir. Bu sorunlarla turist rehberleri anlık ve doğrudan ilgilidir. Sorunları yerinde çözüme çabası, mesleki motivasyonlarını da düşürebilmektedir.

Bu çalışmada tur üyelerinin yanlış davranışlarının, turist rehberlerinin mesleki motivasyonları üzerindeki etkisi turist rehberleri açısından incelenmiştir. Turist rehberlerinin, bir tur sırasında tura katılan turistlerin yanlış davranışlarından mesleki olarak nasıl etkilendikleri incelenmiştir. Literatürde turistlerin yanlış davranışları, gidilen destinasyondaki tutum ve davranışları ve çevreyle etkileşimleri üzerine araştırmalara rastlanmıştır olsa da, turistlerin bu davranışlardan mesleki olarak etkilenmelerine yönelik yerli ve yabancı literatürde çok fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmalar alan yazında verilmiştir. Bu açıdan çalışma literatüre katkı sağlaması açısından önemli olacaktır.

2. Turist Rehberlerinin Mesleki Motivasyonları

Donovan (2009: 62), mesleki motivasyonu “bireyin hem kendi içinde hem de kendisi dışında ortaya çıkan, enerji veren bir dizi gücün meslekle ilgili davranışları başlatması, bu davranışların şeklini, yönünü, yoğunluğunu ve devamlılığını belirlemesi” şeklinde tanımlamaktadır. Mesleki motivasyon, bir bireyin işletme, örgüt ya da kurum açısından değerlendirilmesidir ve işyerinde çalışan bireyin belirli bir iş ya da görev amacına veya maddi ve manevi ödüle ulaşmaya yönelik olarak gerçekleştirdiği davranış ve göstermiş olduğu çabaların yer aldığı psikolojik bir süreçtir (Zeynel, 2014: 15). Mesleki motivasyona yönelik olarak literatürde birçok çalışma bulunmaktadır bu çalışmalar bireylerin mesleki açıdan motivasyonlarını etkileyen unsurları incelemiştir. Bireyler mesleki açıdan birçok farklı unsurla etkilenmekte ve bu durum mesleki açıdan doyumlarını etkilemektedir. Boumans, de Jong ve Janssen (2011), bireylerin yaşları ile hem iş doyumları hem de gelecekle ilgili beklentilerini araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre genç çalışanların yaşlı çalışanlara göre daha fazla işlerine motive olduklarını, yaşlı çalışanlarında motivasyonlarını arttırmak için teşvik edilmesi gerekliliğini ortaya koymuşlardır. Manolopoulos (2008) çalışanların dışsal motivasyonunun, içsel motivasyondan daha fazla itici güç olduğunu ortaya koymuştur. Hsu (2013) turizm öğrencilerinin mesleki motivasyonlarını incelemiş ve içsel motivasyonu yüksek olan öğrencilerin hem mesleklerinden hem de geleceklerinden beklentilerinin yüksek olduğunu, ayrıca tükenmişlik düzeylerinin de düşük olduğunu ortaya koymuştur.

Turist rehberinin tur sırasındaki performansı turun başarısını ve tur üyelerinin tatmin düzeyini belirlemektedir. Bu açıdan bakıldığında zaman bir turist rehberinin başarısındaki belirleyici unsurlar şunlardır (Yarcan, 2007: 35-36):

- Turistin tur süresince iyi bir tatil geçirmelerini sağlamak,
- Turistlerin destinasyon ve ülke ile ilgili olumlu ve iyi imaj kazanmasını sağlamak,
- Turistin tur süresince beklentisini, hizmet sağlayıcılarının uygulamaları doğrultusunda karşılamak,
- Doğru bilgiyi turistlere ilgi çekici bir şekilde aktarmak,
- Bilgiyi turistlerin anlayacağı biçimde ve doğru yorumlarla aktarmak,
- Turistlere ülkeyi, destinasyonu, sunulan ürün ve hizmetleri iyi tanıtmak,
- Destinasyona gelen turistlerin özelliklerine ve hizmetin şekline göre davranmak,
- Tur süresince bireylerarası iletişim becerilerinde etkin bir şekilde davranmak,
- Kendisini sürekli yenilemek, bilgisini güncellemek ve deneyimlerini arttırmak,
- Mesleki sırları turistlerle paylaşmamak,
- Turistlere karşı dürüst, tutarlı, adil ve doğru bir biçimde davranmak,
- Sorumluluk sahibi olmak ve disiplinli davranmak,
- Liderliğin gerektirdiği niteliklere sahip olmaktır.

Turist rehberlerinin iş motivasyonlarını etkileyen mesleki sorunları üzerine yerli literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Karacaoğlu ve Sert (2018), Kapadokya bölgesindeki turist rehberleri sorunları üzerine yapmış oldukları çalışmada turist rehberlerinin sorunlarını; kaçak rehberlik faaliyetleri, acentaların taban ücret altında rehber çalıştırmak istemeleri, turist rehberliği meslek yasasının rehberlerin haklarını koruma konusunda yetersiz ve eksik kalması ve Kapadokya bölgesinin coğrafi, fiziksel ve işgücü özelliklerinden kaynaklanması şeklinde dört başlık altında incelemiştir. İlhan ve Soybalı (2018) turist rehberlerinin en öncelikli sorunlarının “Acentelerin birçoğu satış odaklı çalışmaya zorlamaları” ve “Acenteler rehber taban yevmiyesinin altında rehber çalıştırmak istemeleri” olarak ortaya koymuşlardır. Turist rehberliği mesleğinin güvencesinin olmaması ve emeklilik sorunu da birçok çalışmada karşımıza çıkmaktadır (Batman, 2003; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008; Güzel, Türker ve Şahin, 2014). Köroğlu (2013), turistler gittikleri bölgelerde tatilde olmanın verdiği rahatlıkla, sınırları çok kolay bir şekilde aşabilmekte olduklarını belirtmekte ve rehberlerin doğaya yönelik faaliyetlerde ziyaretçilere sınırlar koyma zorunluluğunu vurgulamaktadır. Köroğlu ve Avcıkurt (2014) çalışmalarında turist rehberlerinin motivasyonu ile performansı arasında pozitif yönlü ilişkilerin olduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte motivasyon ile turist rehberlerinin yaşı ve taban ücreti alabilme durumu arasında; performans ile turist rehberlerinin yaşı, eğitim durumu, rehberlik tecrübesi ve taban ücreti alabilme durumu arasında anlamlı farklar bulunmuşlardır.

3. Tur Üyelerinin Yanlış Davranışları

Turizm kültürlerarası etkileşimde önemli bir rol oynamaktadır. Turizm hareketleriyle birlikte turistler kültürlerini başka kültürlerle taşımakta ve o kültürleri etkilemektedirler. Turizm, toplumlar arasındaki kültürel bağları güçlendirmektedir. Dolayısıyla kültür ve turizm arasında yoğun bir ilişki söz konusudur (Özdemir vd., 2000). Bununla birlikte turizm, insan ilişkilerine dayanan bir sektör

olması nedeniyle hem iç dinamikleri hem de dış dinamikler açısından bir destinasyonun ya da toplumun kültürel yapısını değiştirme ya da değişimi hızlandırma etkisine sahiptir. Turizm, kültürlerarası etkileşimde birçok farklı sosyal ve kültürel yapıya sahip toplumlar arasında etkileşime neden olmakta ve bu toplumların sosyal ve kültürel davranış biçimlerini etkilemektedir. Bu şekilde bazı sosyal ve toplumsal davranış kalıpları değişmekte veya gelişmektedir (Duran, 2010). Birçok destinasyonda turizm hareketlerinin artmasıyla ve destinasyona farklı kültürlere sahip turistlerin gelmesiyle birlikte, destinasyonda yaşayan yerel halkın değer ve inanç yapısında değişimler olmakta, yaşam ve giyim biçimlerinde geleneksel yapının dışına çıkılmakta, bölgede konuşulan dile birçok yabancı kelime yerleşmekte, geleneksel sanatların anlam ve özelliklerini yitirmektedir. Bunun en temel sebebi de turizmin kendisi ve kültürlerarası etkileşimin bir parçası olmasıdır (Doğan, 2004).

Bir destinasyona seyahat eden turistlerin güdeleri, bilişsel yapısı, tutum ve davranışları, o destinasyondaki yerel halkı etkilemekte ve bu etkileşim kültürel bir deneyim ya da kültürlerarası etkileşim olarak ortaya çıkmaktadır. Turistlerin değişen çevre şartları (moda, ihtiyaç, zevk vb.) bu güdeleri, etkileşimin yapısını ve türünü sürekli bir biçimde değişime uğratmaktadır (Rızaoğlu, 2012). Ortaya çıkan bu değişim ile turistlerin turizm hareketleri sırasındaki davranışları ve bu davranışları etkileyen sosyo kültürel yapı değişim göstermektedir. Turistler gittikleri destinasyonda kendi kültürlerini, kültürün getirdiği tavır ve davranışları sergilemektedirler. Bu durum turistlerin tatile çıkmalarına sebep olan güdeleri dolayısıyla da ortaya çıkabilmektedir. Bu durum destinasyonun turizm hareketleri nedeniyle kültürel yapısındaki değişimlerin de belirleyicisi olacaktır (Avcıkurt, 2015). Turistler hem bireysel hem de toplu olarak turizm hareketlerine katılmaktadır. Bu katılım bireysel de olsa, toplu da olsa, turistleri gittikleri destinasyonda diğer toplumlara, destinasyonda hizmet veren turizm görevlileriyle, tur grubuyla çeşitli ilişkiler ortaya çıkarmakta ve bu ilişkilere bağlı olarak turistler farklı tutum ve davranışlar içerisine girmektedirler (Chaudhary, 2000). Genel olarak, tur üyeleri farklı sosyo ekonomik geçmişlere, kültürel seviyelere ve alışkanlıklara sahiptir. Bir tur üyesi beklenmedik bir olayla karşı karşıya kaldığında, bu farklılıklar bir üyenin kuralları kendi çıkarları dışına çıkarmasına neden olabilir (Liu ve Tsaur, 2014: 90). İlk olarak, tur üyelerinin farklı geçmişleri vardır ve belirli değer farklılıklarına sahip olan şeylere yaklaşırlar. Bu uyumsuzluğa ve hatta sözlü veya fiziksel çatışmaya yol açabilir. Bu tür olumsuz davranışlar (örneğin şiddet, yeniden değerlendirme, edepsizlik veya başkalarının dikkate alınmaması) diğer üyelerin hissettiği tur tatmini seviyesini etkiler (Wu, 2007: 1521). Bir tur grubunun amacı, turlara üyelere egzotik / doğal manzara, kültür, sanat ve diğer ilgi çekici yerlerle tanışmak olduğundan, tur üyeleri ile turistik yerler arasındaki etkileşimler vardır. Ancak, etkileşim sürecinde üyelerin yanlış davranışları turizm ortamına veya turizm alanındaki doğal ve kültürel kaynaklara zarar verebilir (Clark, Hendee ve Campbell, 1971: 144).

Tur üyelerinin yanlış davranışlarına yönelik literatürde çok fazla çalışmaya rastlanmamakta birlikte, suç ve turizm ilişkisine yönelik çalışmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Turistlerin yanlış davranışlarının bir kısmı suç unsurlarını ortaya çıkarabilmektedir. Yerli literatürde

Türkiye ve Mencik (2016), İstanbul'a 2014 yılında gelen turistlerin karıştıkları suçları incelemiş ve en çok karıştıkları suçların resmi belgede sahtecilik, hırsızlık, vize ihlali, illegal giriş, izinsiz çalışma ve uyuşturucu madde kullanma olduğunu ortaya koymuşlardır. Aktaş Polat ve Polat (2014), 2010 yılında İstanbul'a gelen turistlerin "Mağdur" olarak müdahil oldukları suçların belirlenmesine yönelik bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırma sonuçlarına göre hırsızlık, fuhuş ve gasp turistlerin en çok karıştıkları suçlar olarak ortaya çıkmıştır. Aktaş Polat vd. (2014) çalışmalarında turistlerin sahtecilik, kaçakçılık, yasa dışı giriş ve hırsızlık vakalarına karıştıklarını ortaya koymuşlardır. Tataroğlu ve Subaşı (2009) çalışmalarında Muğla'ya gelen turistlerin trafik kazası, hırsızlık, yarama ve darp suçlarına karıştıklarını belirlemişlerdir.

Yabancı literatür incelendiğinde tur üyelerinin yanlış davranışlarını inceleyen Tsaur, Cheng ve Hong (2019) ve Tsaur ve Lin (2014) çalışmalarına rastlanmıştır. Turistlerin karıştıkları suçlar noktasında birçok çalışma bulunmaktadır. Ryan ve Kinder (1996) turistlerin seks turizmi kapsamında fuhuş suçuna karıştıklarını, Jones ve Groenenboom (2002) otelde konaklayan turistlerin otel eşyalarına zarar verdiklerini ve uyuşturucu kullanımına veya yasaklı madde bulundurma suçuna karıştıklarını, McHale (2013) turistlerin sağlık turizmi kapsamında ziyaret ettikleri ülkede organ nakli ya da organ satışı suçlarına karıştıklarını, Allen (1999) Avustralya'ya gelen turistlerin taciz, hırsızlık, şiddet ve soygun suçlarına karıştıklarını, Boakye (2010) Gana'ya gelen turistlerin hırsızlık, dolandırıcılık, fiziksel saldırı suçlarına karıştıklarını ortaya koymuştur.

4. Yöntem ve Uygulama

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde turist rehberlerinin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak altı soru sorulmuştur. İkinci bölümde Likert ölçeğinin beşli derecelendirilmesi ile (1- Kesinlikle Katılmıyorum ... 5- Kesinlikle Katılıyorum) hazırlanmış ve turist rehberlerinin tur üyelerinde karşılaştıkları yanlış davranışları belirlemeye yönelik 38 soru yer almaktadır. Tur üyelerinin yanlış davranışlarını belirlemeye yönelik sorular Tsaur, Cheng ve Hong (2019) ile Tsaur ve Lin (2014) çalışmalarından yararlanılmıştır. Turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarına yönelik hazırlanmış 6 soru Çivilidağ ve Şekercioğlu (2017) çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Araştırma evrenini Türkiye'de eylemli olarak çalışmakta olan turist rehberleri oluşturmaktadır. TUREB'in (Türkiye Turist Rehberleri Birliği) 2019 verilerine göre Türkiye'de 9790 adet turist rehberi bulunmakta ve bunların 7258 adeti ülkesel, 1066 adeti bölgesel eylemli rehber olarak çalışmaktadır (<http://tureb.org.tr/tr/RehberIstatistik/>). Dolayısıyla araştırma evreni 8324 eylemli turist rehberinden oluşmaktadır. Erdoğan ve Yazıcıoğlu (2004) 10.000 kişiye kadar olan evren büyüklüğünde ± 0.05 örnekleme hatasına göre 374 örneklemin yeterli olacağını belirtmektedirler. Araştırma için Temmuz-Eylül 2019 tarihleri arasında İstanbul, Nevşehir ve Antalya'daki acentalara 200'er adet anket gönderilmiş ve bu anketlerden 441 turist rehberlerine eksiksiz bir şekilde doldurularak analize uygun olarak değerlendirilmiştir. 34 anket turist rehberleri tarafından eksik ve dikkatsiz doldurması nedeniyle değerlendirilmeye

alınmamıştır. Araştırma kararsal (kasti) örnekleme yöntemiyle belirlenen 441 kişi üzerinde yürütülmüştür. Araştırma İstanbul, Antalya ve Nevşehir’de eylemli olarak çalışan ülkesel ve bölgesel turist rehberleri ile sınırlıdır.

Araştırmada literatürde yer alan yukarıdaki çalışmalar da dikkate alınmak suretiyle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Tur üyelerinin çevreye yönelik yanlış davranışları, turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını negatif yönlü olarak etkilemektedir.

H2: Tur üyelerinin turist rehberinin kişisel hayatına yönelik yanlış davranışları, turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını negatif yönlü olarak etkilemektedir.

H3: Tur üyelerinin gruba yönelik yanlış davranışları, turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını negatif yönlü olarak etkilemektedir.

H4: Tur üyelerinin yasalara ve kurallara yönelik yanlış davranışları, turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını negatif yönlü olarak etkilemektedir.

5. Ölçeğin Geçerliliği ve Güvenilirliği

Güvenilirlik, bir ölçme aracı ile benzer koşullarda tekrarlanan ölçümlerden elde edilen ölçüm değerlerinin kararlılığının bir göstergesidir (Kozak vd. 2014: 146). İçsel tutarlılığın ölçümünde en yaygın kullanılan yöntem Cronbach's Alfa olarak da bilinen alfa katsayısıdır. Bu amaç doğrultusunda Cronbach's Alfa değerini belirlemek amacıyla her bir faktör için geçerlilik ve güvenilirlik testi yapılmış ve Tablo 2 ve 3'te verilmiştir.

Çarpıklık ve basıklık katsayılarının kendi standart hatalarına bölünmesi ile hesaplanan çarpıklık ve basıklık indekslerinin ± 2 sınırları içinde 0'a yakın olması normal dağılımın

olduğunu göstermektedir (Şahin ve Gürbüz, 2018). Her bir ölçek maddesinin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış ve çarpıklık değerlerinin +1,522 ile -1,813 sınırları içerisinde değerler aldığı, basıklık değerlerinin de +1,411 ile -0,736 sınırları içerisinde yer aldığı ve dolayısıyla da ölçeğin çok değişkenli normallik varsayımını karşıladığı görülmüştür.

Ölçeğin geçerliliğini ölçek amacıyla CR (Birleşik Güvenirlik) ve AVE (Ortalama Açıklanan Varyans) değerleri de incelenmiştir. Ölçeğe ilişkin tüm CR değerlerinin AVE değerlerinden büyük olması ve AVE değerinin de 0,5'ten büyük olması beklenmektedir. Bu bağlamda her bir faktörün AVE değerlerine bakılmış olup, tüm faktörlerde de 0,5 değerinin üzerinde yer aldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca her faktörün CR değerlerinin de AVE değerlerinden yüksek olması ölçüm modelinin güvenilirliği sağladığı anlamına gelmektedir. CR ve AVE değerleri Tablo 2 ve 3'te verilmiştir.

Ölçüm modelinin geçerliliği, uyuşma ve ayrışma geçerlilikleri yönünden de incelenmiştir. Faktör analizi sonucunda her bir ölçek sorusunun sorunsuz bir şekilde faktörlere yüklenmesi ve 0,60 değerinden yüksek değer alması ölçeğin uyuşma geçerliliğini sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte ayrışma geçerliliği yapılan analiz neticesinde değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin anlamlı olduğu ve korelasyon değerlerinin 0,85 değerini aşmadığı görülmüştür.

6. Bulgular

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin %34,4'ü 18-30 yaş aralığında, %60,5'i erkeklerden, %63,3'ü evlilerden, %66,4'ü turist rehberliği bölümü mezunlarından, %54,4'ü bir seyahat acentasına bağlı çalışanlardan ve %83,4'ü ülkesel ruhsatnameye sahip turist rehberlerinden oluşmaktadır. Katılımcı turist rehberlerinin demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Turist Rehberlerinin Demografik Özellikleri

	Grup	Sayı (n)	Yüzde (%)	Grup	Sayı (n)	Yüzde (%)	
Yaş	18-30 yaş	152	34,4	Turist Rehberliği Bölümü Mezunu	Evet	293	66,4
	31-40 yaş	110	25,0		Hayır	148	33,6
	41-50 yaş	86	19,5		Toplam	441	100
	51 yaş ve üzeri	93	21,1	Bir Seyahat Acentasına Bağlı Çalışma Durumu	Evet	201	45,6
	Toplam	441	100		Hayır	240	54,4
Cinsiyet	Erkek	267	60,5	Ruhsatname Türü	Ülkesel	368	83,4
	Kadın	174	39,5		Bölgesel	73	16,6
	Toplam	441	100		Toplam	441	100
Medeni Durum	Evli	279	63,3				
	Bekar	162	36,7				
	Toplam	441	100				

Tur üyelerinin yanlış davranışlarına yönelik olarak yapılan faktör analizi iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk faktör analizinde 38 ölçek sorusu analize tabi tutulmuştur. Bu analizde 38 madde beş faktör altında toplanmıştır. Maddelerden dört tanesi ölçeğin genel alpha değerini aşması, sekiz tanesi de birden fazla faktöre yüklenmesi nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. Bu maddeler ölçekten çıkarıldıktan sonra ikinci faktör analizi yapılmış ve 26 madde sorunsuz bir şekilde 4 faktör altında toplanmıştır. İkinci faktör analizinin

KMO değeri 0,736 ve anlamlılık değeri $p < 0,001$ olarak bulunmuştur. Bu faktörler, Tsaur, Cheng ve Hong (2019) çalışmasından esinlenerek “Tur üyelerinin çevreye yönelik yanlış davranışları”, “Tur üyelerinin turist rehberinin kişisel hayatına yönelik yanlış davranışları”, “Tur üyelerinin gruba yönelik yanlış davranışları” ve “Tur üyelerinin yasalara ve kurallara yönelik yanlış davranışları” şeklinde adlandırılmıştır. Faktör analizi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Tur Üyelerinin Yanlış Davranışlarına Yönelik Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Alpha Değeri	CR	AVE
Tur üyelerinin çevreye yönelik yanlış davranışları		3,878	26,314	,745	,816	,612
1.Rahatsız edici sesler çıkararak gürültü yapmak	,736					
2.Yiyecek ve içecekleri yere dökmek	,724					
3.Yerlere çöp atmak ve tükürmek	,708					
4.Yaban hayatına zarar vermek, bitki ve çiçekleri koparmak	,692					
5.Tur sırasında tarihi eserlere dokunmak, zarar vermek	,684					
6.Tuvaletini belirlenmiş alanların dışına yapmak	,600					
Tur üyelerinin turist rehberinin kişisel hayatına yönelik yanlış davranışları		3,551	20,804	,706	,884	,574
1.Turist rehberine tacizde bulunma	,705					
2.Turist rehberiyle alay etmek	,702					
3.Tur rehberinin dinlenme zamanlarına kasıtlı olarak girme	,688					
4.Turist rehberi için kötü niyetli zorluklar yaratma	,621					
5.Turist rehberinin anlatımını engelleme	,596					
Tur üyelerinin gruba yönelik yanlış davranışları		2,817	19,941	,711	,802	,633
1.Tur sırasındaki toplanma zamanlarına uymama	,710					
2.Gruptan izinsiz ayrılma	,704					
3.Tur üyelerine tacizde bulunma	,733					
4.Tur üyelerini provoke etme	,638					
5.Tur üyelerinin eşyalarını çalmak	,611					
6.Tur üyelerinin çıkarlarına zarar vermek	,592					
7.Tur üyelerini kasten suçlamak	,583					
8.Tur üyeleriyle kavga etmek	,576					
Tur üyelerinin yasalara ve kurallara yönelik yanlış davranışları		3,692	11,846	,791	,866	,601
1.Sigara yasaklarına uymamak	,776					
2.Girilmesi yasaklı alanlara kasıtlı olarak girmek	,753					
Otel işletmesinin güvenlik kurallarını ihlal etmek	,699					
3.Turistik mekânlara ve halka açık alanlara hasar vermek	,682					
4.Seyahat acentalarından tazminat almak için uygunsuz şikâyetlerde bulunmak	,670					
5.Turizm organizasyonlarından makul olmayan tazminat almak	,583					
6.Otel işletmesinin eşyalarını çalmak	,565					
7.Uygunsuz yerlere giderek tutuklanma	,558					
<i>KMO =0,736 Toplam Açıklanan Varyans: 78,905</i>						

Turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını belirlemeye yönelik olarak yapılan faktör analizi sonuçları aşağıda verilmiştir. İlk faktör analizinde altı soru sorulmuş; KMO değeri 0,703 ve anlamlılık değeri $p < 0,001$ olarak bulunmuştur. Analiz sonucu iki soru ölçeğin genel alpha

değerini aşması dolayısıyla ölçekten çıkarılmış ve ikinci bir faktör analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda dört soru sorunsuz bir şekilde tek faktöre yüklenmiştir. KMO değeri 0,741 ve anlamlılık değeri $p < 0,001$ çıkmıştır.

Tablo 3. Mesleki Motivasyon Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Alpha Değeri	CR	AVE
<i>Mesleki Motivasyon</i>		3,476	78,342	,814	,807	,601
1.Tur üyelerinin bana daha fazla saygı duyması için işimde çaba sarf ederim.	,802					
2.Tur üyelerinin bana yönelik eleştirilerinden kaçınmak için işimde çaba sarf ediyorum.	,771					
3.İşim, kendimle gurur duymamı sağladığı için işimde çaba sarf ediyorum.	,754					
4.İşimi yaparken eğlendiğim için işimde çaba sarf ediyorum.	,677					
<i>KMO =0,741 Toplam Açıklanan Varyans: 78,342</i>						

Turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını etkileyen unsurlara yönelik olarak yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre tur üyelerinin

çevreye, kişisel hayata ve yasalara yönelik yanlış davranışları, turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını etkilemektedir.

Tablo 4. Değişkenlere Ait Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5
1.Mesleki Motivasyon	(1)				
2.Çevreye Yönelik Yanlış Davranışlar	0,340**	(1)			
3.Kişisel Hayata Yönelik Yanlış Davranışlar	0,532**	0,084	(1)		
4.Gruba Yönelik Yanlış Davranışlar	0,057	0,496**	0,628**	(1)	
5.Yasalara Yönelik Yanlış Davranışlar	0,302**	0,296**	0,071	0,366**	(1)
** p<0,001					

Araştırma kapsamında önerilen hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Çoklu regresyon analizinde mesleki motivasyon bağımlı; tur üyelerinin yanlış davranışları ise

bağımsız değişken olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde tur üyelerinin yanlış davranışlarının turist rehberlerinin mesleki motivasyonları üzerindeki etkisi belirlenmiştir.

Tablo 5. Değişkenlere Ait Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Standardize Edilmemiş		Standart Katsayılar	p	Tolerans	VIF
	Katsayılar	Standart Hata				
	β	Std. Hata	β	t		
Mesleki Motivasyon (Sabit)	1,002	0,106		9,360	0,000	
Çevreye Yönelik Yanlış Davranışlar	0,661	0,054	0,684	10,097	0,000	0,244
Kişisel Hayata Yönelik Yanlış Davranışlar	0,604	0,035	0,669	8,212	0,000	0,362
Gruba Yönelik Yanlış Davranışlar	0,037	0,047	0,071	1,548	0,076	0,282
Yasalara Yönelik Yanlış Davranışlar	0,593	0,039	0,622	9,894	0,000	0,321

R= 0,756; R²= 0,588; Düzeltilmiş R²= 0,571; F=83,712; Sig =0,001

Tur üyelerinin yanlış davranışları, turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarındaki etkisini %58,8'ini açıklamaktadır ($F=83,712$; $p<0,001$). Değişkenler arasındaki çoklu bağlantı problemini bulmak amacıyla tolerans ve VIF (varyans artış değeri) değerlerine bakılmıştır. Bunun için tolerans değerinin de 0,2'nin üstünde ve VIF değerinin 10'un altında olması gerekmektedir. Bu açıdan tüm değerler bu koşulları karşılamaktadır. Gruba yönelik yanlış davranışlar turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını etkilememektedir. Bu nedenle H3 hipotezi reddedilmiştir. Tur üyelerinin çevreye yönelik ($\beta=0,661$), kişisel hayata yönelik ($\beta=0,604$) ve yasalara yönelik ($\beta=0,593$) yanlış davranışlarının turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını etkilediği görülmektedir. Bu sonuçlarla H1, H2 ve H4 hipotezleri kabul edilmiştir.

7. Sonuç

Turist rehberleri tur süresince çeşitli unsurlarla ilişki içerisindedir. Bu unsurlar yerel halk, tur grubu, destinasyondaki satış ve pazarlamaya yönelik işletmeler, yiyecek içecek işletmeleri, otel çalışanları vb. gibi birey ya da gruplardan oluşabilmektedir. Turist rehberlerinin tur süresince birçok etkileşim içerisine girdiği grup olsa da, en yoğun ilişkiye tur grubuyla girmektedir. Tur sırasında bilgi vermek, yön göstermek, ülkenin sosyal, kültürel yapısını, yasal kuralları anlatıyor olsa da, tur grubunun sorunlarıyla da ilgilenmektedirler. Tur sırasındaki bu yoğun ilgi belirli konularda turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmada turistlerin yanlış davranışlarının turistlerin mesleki motivasyonları üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre tur üyelerinin gruba yönelik yanlış davranışları, turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını etkilememektedir. Turist rehberlerinin grup içerisinde oluşan sorunlardan etkilenmemektedirler. Bu durum grup içerisinde yaşanan sorunların bir şekilde turist rehberleri tarafından çözümlenmesi nedeniyle olabilmektedir. Turist rehberlerinin tur sırasında ortaya çıkabilecek tüm sorunları anlık çözmeye çalışması, meslek gereği problem çözme becerilerinin gelişmiş olmasıyla ilgili olabilmektedir.

Araştırmanın bir diğer sonucu, tur üyelerinin çevreye yönelik yanlış davranışlarının turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını etkiliyor olmasıdır. Araştırmanın bu sonucu Tsaur ve Lin (2014) çalışmalarında da benzer şekilde ortaya çıkmıştır. Bu durum turist rehberlerinin destinasyona ve çevreye yönelik koruyucu tutum ve davranışlar içerisinde olduğunu göstermektedir. Mesleklerini sürdürdükleri turistik destinasyonların çevresel olarak zarar görmesi, turist rehberlerinin mesleklerinin de sürdürülebilirliği etkileyecektir.

Araştırmada tur üyelerinin kişisel hayata yönelik yanlış davranışlarının turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını etkilediği ortaya çıkmıştır. Turist rehberleri tur sırasında kendi kişisel hayatlarına yönelik sorulardan ya da kişisel hayatlarına yönelik tutum ve davranışlardan etkilenmektedirler. Rehberler gruba karşı kişisel hayatlarını mümkün olduğunca yansıtmamakta ve o anki ruh hallerini de turu etkileyecek şekilde belli etmemektedirler. Turistler ne kadar turist rehberlerinin kişisel hayatı hakkında bilgi almak istese de, rehberler kendi özel yaşamına ait bilgileri saklamaya gayret etmektedirler.

Tur üyelerinin yasalara karşı yanlış davranışları, turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını olumsuz yönde etkilediği araştırmanın bir diğer önemli sonucudur. Bu sonuç Tsaur, Cheng ve Hong (2019) çalışmasıyla da benzerlik göstermektedir. Turistlerin gidilen destinasyonda kanun ve kurallara uymaması yasal birçok sorun ortaya çıkaracağı gibi, turist rehberlerini de bu sorunların ortasında kalmasına neden olmaktadır. Turist rehberleri, tur üyelerine tur başlangıcında destinasyonda uyulması gerekli kural ve yasalar hakkında bilgi vermektedir. Özellikle tarihi eserlere ya da çevreye yönelik kanun ve yasalar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar dolayısıyla turistler gittikleri destinasyonda, evlerinde olduğu gibi davranabilmektedirler. Bu durum yasal sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumlardan turist rehberleri grubun başında sorumlu kişi olması dolayısıyla doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedirler.

Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlar ileriki yıllarda tekrarlanarak değişimler gözlemlenebilir. Ayrıca farklı destinasyonlarda görev yapan diğer turist rehberleri üzerinde de benzer araştırmalar yapılabilir. Ayrıca yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından turist rehberlerinin mesleki motivasyonlarını etkileyen unsurlar düzenli olarak araştırılabilir. Turistlerin sadece tur sırasında değil, tatilleri süresinde konaklama işletmelerinde, yiyecek içecek işletmelerinde, ulaşım sırasında yapmış oldukları yanlış davranışlar yine ileriki yıllarda yapılması gerekli araştırmalardan birisidir.

Kaynakça

- Aktaş Polat, S. & Polat, S. (2014). Yabancı Turistlerin Müşteki "Mağdur" Olarak Müdahil Oldukları Asayiş Suç Türlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(1), 2014, 38-57.

- Allen, J. (1999). Crime Against International Tourists, Contemporary Issues in Crime and Justice: Crime and Justice Bulletin, Number: 43, NSW Bureau of Crime Statistics and Research, 1-8.
- Avcıkurt C. (2015). *Turizm Sosyolojisi; Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Detay Yayıncılık, 4. Basım, Ankara.
- Batman, O. (2003). Türkiye'deki Profesyonel Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, (Aralık 2003), 117-134.
- Boakye, K. A. (2010). Studying Tourists' Suitability As Crime Targets. *Annals of Tourism Research*, 37(3), 727-743.
- Boumans, N.P.G., De Jong, A.H.J. & Janssen, S.M. (2011). Age-differences in work motivation and job satisfaction. the influence of age on the relationships between work characteristics and workers' outcomes. *International Journal of Aging and Human Development*, 73 (4), 1 January 2011, 331-350.
- Chaudhary, M. (2000). India's image as a tourist destination – a perspective of foreign tourists. *Tourism Management*, 21, 293-297.
- Clark, R. N., Hendee, J. C., & Campbell, F. L. (1971). Values, behavior, and conflict in modern camping culture. *Journal of Leisure Research*, 3(3), 143-159.
- Çivilidağ, A. & Şekercioğlu, G. (2017). Çok Boyutlu İş Motivasyonu Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7 (1) (2017), 143-156.
- Doğan, H. Z. (2004). *Turizmin Sosyo-Kültürel Temelleri*. Detay Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Donovan, J.J., (2009). *İş motivasyonu, endüstri, iş ve örgüt psikolojisi el kitabı*. Derleyenler: Anderson, N.Ö., Sinangil, D.H., Kepir-Viswesvaran, C.. 1. Basım, Ankara: Literatür Yayıncılık.
- Duran, E. (2010). *Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Korunması: Gökçeada Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güzel, Ö., Türker, A. & Şahin, İ. (2014). Profesyonel Turist Rehberlerinin Algıladıkları Mesleki Engelleri Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, (2014), 173-190.
- Hsu, L. (2013). Work motivation, job burnout, and employment aspiration in hospitality and tourism students—An exploration using the self-determination theory. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 13, July 2013, 180-189.
- İlhan, Y. & Soybalı, H.H. (2018). Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunları Üzerine Bir Araştırma. *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*, 1 (1), 13-23.
- Jones, P. & Groenenboom, K. (2002). Crime in London Hotels, *Tourism and Hospitality Research*, 4(1), 21-35.
- Karacaoğlu, S. & Sert, A.N. (2018). Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunları Üzerine Bir Araştırma: Kapadokya Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (3), 81-99.
- Kozak, N., Özel, Ç.H. ve Karagöz Yüncü, D. (2014). *Hizmet Pazarlaması*. 2. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Köroğlu, Ö. (2013). Turist Rehberlerinin İş Yaşamındaki Rollerini Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 2013, 91-112.
- Köroğlu, Ö. & Avcıkurt, C. (2014). Turist Rehberlerinin Motivasyonu İle Performansı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39 (Ocak 2014), 45-60.
- Liu, J. S. & Tsaor, S. H. (2014). We are in the same boat: Tourist citizenship behaviors. *Tourism Management*, 42, 88-100.
- Manolopoulos, D. (2008). Work motivation in the Hellenic extended public sector: an empirical investigation. *The International Journal of Human Resource Management*, 19 (9), 1738-1762.
- McHale, J.V. (2013). Organ Transplantation, the Criminal Law, and The Health Tourist: a Case for Extraterritorial Jurisdiction?, *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 22(1), 64-76.
- Özdemir, M., Gürkan, M. İ. & Kırıl, M. (2000). Turizm Hareketlerinin Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkisi: Belek, Karpas ve Girne Üzerine Karşılaştırmalı bir İnceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11, Eylül-Aralık, 79-84.
- Polat Aktaş, S., Polat, S. & Halis, M. (2014). İstanbul'a Gelen Yabancı Turistlerin Sanık Olarak Müdahil

- Oldukları Asayiş Suçlarına Yönelik Bir Araştırma. *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 105-127.
- Rızaoğlu, B. (2012). *Turizm Davranışı*. Detay Yayıncılık, 3. Basım, Ankara.
- Ryan, C. & Kinder, R. (1996). Sex, Tourism and Sex Tourism: Fulfilling Similar Needs?, *Tourism Management*, 17(7), 507-518.
- Şahin, F. & Gürbüz, S. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Tataroğlu, M. & Subaşı, E. (2009). Kolluk Güçlerinde Modernleşme: Muğla Örneğinde Turizm Jandarması Yapılanması, Yönetim ve Ekonomi. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 16 (2), 73-93.
- Tsaur, S. H. & Lin, W. R. (2014). Hassles of tour leaders. *Tourism Management*, 45 (2014), 28-38.
- Tsaur, S.-H. Cheng, T.-M. & Hong, C.-Y. (2019). Exploring tour member misbehavior in group package tours. *Tourism Management*, 71 (2019) 34-43.
- Türkay, O. & Mencik, Y. (2016). İstanbul'a Gelen Turist Sayısı ve Yabancıların Karıştığı Suç İstatistiklerinin Karşılaştırılması. *Akademik Bakış Dergisi*, 58, Kasım-Aralık 2016, 656-666.
- Wu, C. H. J. (2007). The impact of customer-to-customer interaction and customer homogeneity on customer satisfaction in tourism service—the service encounter prospective. *Tourism Management*, 28(6), 1518-1528.
- Yarcan, Ş. (2007). Profesyonel Turist Rehberliğinde Mesleki Etik Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18 (1), Bahar: 33-44.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yazıcıoğlu, İ., Tokmak, C. & Uzun, S. (2008). Turist Rehberlerinin Rehberlik Mesleğine Bakışı. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 8(2), (Haziran 2008), 1-19.
- Zeynel, E. (2014). *Akademisyenlere Yönelik Mesleki Motivasyon, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- <http://tureb.org.tr/tr/RehberIstatistik/> Erişim Tarihi: 08.10.2019.

Extended Summary

Misbehavior of tour members on package tours significantly affects the effective management of the tour. Tourist guides may be affected by such misbehavior and the performance of both the tour and itself may decrease accordingly. Misbehavior of tour members can also affect other tour members participating in the tour. Tourists should act as tourist citizenship in their destination and act in accordance with the destination. Misbehavior other than these attitudes and behaviors may cause the tour, tour members and tourist guide to be affected. Behaviors such as the fact that tour members are not punctual during the tour, do not obey the common rules of the group, theft, physical violence, and harassment can affect the tour and group members. It can deeply affect the mood of other tourists, especially those participating in the tour. Tour members often have an influence on the atmosphere of the group. Therefore, misbehavior of tour members is closely related to the running of the tour. Professional motivation is defined as "the individual's initiation of a series of energizing forces that emerge both within and outside himself / herself, and determine the shape, direction, intensity and continuity of these behaviors". Professional motivation is the evaluation of an individual in terms of business, organization or institution, and it is a psychological process in which the individual working in the workplace takes part in the behavior and efforts made in order to reach a specific job or task goal or material and moral reward.

Tourist guides are in contact with various elements during the tour. These elements consist of individuals or groups such as local people, tour group, businesses for sales and marketing in the destination, food and beverage businesses, hotel employees, etc. Although there is a group in which tourist guides have many interactions during the tour, the most intense relationship is with the tour group. While providing information during the tour, showing directions, telling the social and cultural structure of the country and legal rules, they are also interested in the problems of the tour group. This intense interest during the tour negatively affects the professional motivation of the tourist guides on certain issues. In this study, the effect of tourist misbehavior on tourists' professional motivation was examined. According to the results of the research, the wrong behaviors of the tour members towards the group

do not affect the professional motivation of the tourist guides. Tourist guides are not affected by the problems that occur within the group. This may be because the problems experienced within the group are somehow resolved by tourist guides. The fact that tourist guides try to solve all the problems that may arise during the tour instantly may be related to the development of problem solving skills due to the profession. Another result of the study is that the misbehavior of tour members towards the environment affect the professional motivation of tourist guides. This result of the study appeared similarly in the studies of Tsaur and Lin (2014). This situation shows that the tourist guides are in protective attitudes and behaviors towards the destination and the environment. Environmental damage to the touristic destinations in which they continue their profession will also affect the sustainability of the professions of tourist guides.

In the study, it was revealed that the misbehavior of tour members towards personal life affect the professional motivation of tourist guides. Tourist guides are affected by questions about their personal life or attitudes and behaviors towards their personal lives during the tour. The guides do not reflect their personal lives towards the group as much as possible and do not reveal their current mood in a way to affect the tour. No matter how much tourists want to get information about the personal life of tourist guides, the guides try to hide the information about their private life.

Another important result of the study is that tour members' misbehavior against the law negatively affects the professional motivation of tourist guides. This result is similar to the study of Tsaur, Cheng and Hong (2019). The fact that tourists do not comply with the laws and rules at the destination will cause many legal problems and cause tourist guides to be in the middle of these problems. Tourist guides inform the tour members about the rules and laws that must be followed at the destination at the beginning of the tour. Laws and laws regarding historical artifacts or the environment differ from country to country. Due to these differences, tourists can behave in their destination as they are at home. This situation can cause legal problems. Tourist guides are directly or indirectly affected by these situations since they are the responsible person at the head of the group.

T. C.
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve
Yayın Etiği Kurulu

TOPLANTI TUTANAĞI

Toplantı Tarihi: 05.03.2020
Toplantı Sayısı: 2020/02

GÜNDEM 10: Üniversitemiz Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dekanlığı'nın 13.02.2020 tarih ve E.7774 sayılı yazısı gereğince; Dr. Öğr.Üyesi Uğur CEYLAN'ın "**Turist Rehberlerinin Mesleki Motivasyonlarında Tur Üyelerinin Yanlış Davranışlarının Etkisi**" konulu araştırmasında kullanılmak üzere, vatandaşlar ile anket yapma talebinin etik açıdan uygunluğu üzerine görüşme.

KARAR 10 : Üniversitemiz Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dekanlığı'nın 13.02.2020 tarih ve E.7774 sayılı yazısı gereğince; Dr. Öğr.Üyesi Uğur CEYLAN'ın "**Turist Rehberlerinin Mesleki Motivasyonlarında Tur Üyelerinin Yanlış Davranışlarının Etkisi**" konulu araştırmasında kullanılmak üzere, vatandaşlar ile anket yapma talebinin etik açıdan uygunluğu üzerine görüşüldü.

Yapılan görüşmeler ve değerlendirmeler sonucunda, çalışma kapsamında uygulanacak olan anket sorularının ve ölçeklerin, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından sorumluluğu başvurulara ait olmak üzere etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Prof.Dr. Aydın KAYABAŞI
Başkan Yardımcısı

Prof.Dr. Ali ÇELİK
Başkan
Prof.Dr. Uğur ATAN
Üye

Prof.Dr. Ahmet AĞCA
Üye

Prof.Dr. Mehmet ACET
Üye

Prof.Dr. Gökhan COŞKUN
Üye
(Toplantıya katılmadı)

Prof.Dr. Ramazan KILIÇ
Üye

Araştırma Makalesi • Research Article

İşyerinde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu: Ölçek Uyarlama Çalışması

The Fear of Missing Out (FoMO) in the Workplace: Scale Adaptation Study

Seyhan Özdemir ^{a,*}

^a Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Isparta/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3530-6689

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 02 Aralık 2020

Kabul tarihi: 08 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu

GKK

İşyerinde FoMO

Çalışanlar

Ölçek Uyarlama

ÖZ

İşyerinde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, çalışanların işten uzakta veya işten ayrıldığında işle ilgili değerli fırsatları kaçırabileceği endişesi olarak ifade edilebilir. Bu çalışmanın amacı, İşyerinde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği'ni (Budnick, Rogers ve Barber, 2020) Türkçeye geçerlik ve güvenilirliğini sağlayarak uyarlamaktır. Anket yöntemiyle 217 katılımcıdan toplanan veriler kullanılarak analizler yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda, 10 madde ve iki boyuttan (Bilgisel ve İlişkisel Dışlanma) oluşan bir ölçme aracı bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda 10 madde ve iki boyutu gösteren modelin indeks değerlerinin iyi uyuma sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyonları istenen düzeyde bulunmuştur. Sonuç olarak, ölçeğin Türkçeye uyarlanmış yapısının güvenilir ve geçerliliği olan bir ölçme aracı olduğu düşünülmektedir. Türkçe literatürde daha önce uyarlanmamış olan işyerinde gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğine ilişkin maddeler çalışmada yer almaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 July 2020

Received in revised 02 December 2020

Accepted 08 December 2020

Keywords:

Fear of Missing Out

FoMO

FoMO in the Workplace

Employees

Scale Adaptation

ABSTRACT

The purpose of this study Fear of Missing Out at the workplace can be expressed as a concern that employees may miss valuable business opportunities when they are away from work. The aim of this study is to adapt the Fear of Missing Out in the Workplace Scale (Budnick, Rogers ve Barber, 2020) to Turkish by ensuring its validity and reliability. With the survey method, analyzes were made using the data collected from 217 participants. As a result of exploratory factor analysis, a measurement tool consisting of 10 items and two dimensions (Information and Relational Exclusion) was also found. Confirmatory factor analysis showed that the model showing 10 items and two dimensions had good fit index values. Corrected item-total correlations of the scale were found at the desired level. As a result, the structure of the scale adapted to Turkish is considered to be a reliable and valid measurement tool. Items of the fear of missing out in the workplace scale, which has not been adapted in the Turkish literature before, are included in the study.

1. Giriş

Gençler günlerinin büyük bir bölümünü sosyal mecralarda gezinerek arkadaşlarının ve kendilerinin durumlarını güncellemekle geçirebilmektedir. Bundan dolayı başkalarının ne yaptığını, ne paylaştığını ve sürekli bağlantıda olma durumu Gelişmeleri Kaçırma Korkusu'nu(GKK) ortaya çıkarabilmektedir. Yapılan çalışmalar GKK'nın gençler üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu göstermiştir (Przybylski vd., 2013). Yaygın olarak kullanılan genel GKK

ölçüsü (yani, Przybylski vd., 2013), teknoloji iletişimine özgü öğeleri (örneğin, güncelleme durumu) içermektedir. Bununla birlikte, mevcut önlemler arkadaşlıklarla ilgili durumlara veya genel olarak bağlamı olmayan bireylere odaklanmaktadır (Przybylski vd., 2013). Bu durum göz önüne alındığında çalışanlar bağlamında potansiyel olarak ödüllendirici iş etkileşimlerine aktarırken, her ne kadar eğlenceli olmasa da işyerinde GKK ortaya çıkmaktadır.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: seyhanozdemir@sdu.edu.tr

Sosyal medya dünyasında, GKK iyi bilinen bir fenomendir, ancak işyerinde ise, GKK yeni bir kavramdır (Lavenda, 2016). Genel GKK'nın insanlar üzerindeki olumsuz etkisine ilişkin tahminler, bilim insanları bu yapının çalışan sağlığı ve örgütsel davranışla nasıl ilişkili olduğunu daha iyi anlamaya çalışmaktadırlar. İşyeri GKK'nın işle ilgili teknoloji kullanım davranışını nasıl etkileyebileceği ele almaktadır. İşyeri GKK önlemi, teknolojik bağlantıların kaçırılmasıyla sınırlı değildir. Örneğin, bazı kuruluşlar çalışanlara çalışma ortamı dışında sosyalleşme fırsatları sunmaktadır (örneğin, futbol, kurumsal piknikler gibi). Benzer şekilde, çalışanlar genellikle iş gününün bitiminden sonra geçici toplantılar yapmaktadır (örneğin, iş arkadaşları dışarı çıktıktan sonra bir şeyler yemek ve içmek için buluşması gibi). Bu araştırmada kullanılan işyeri GKK ölçüsü, teknoloji kullanımına veya daha geleneksel işyeri toplantılarına bakılmaksızın, özellikle işyeri GKK seviyelerini yakalamak için uygundur (Budnick, Rogers & Barber, 2020).

Indeed.com tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 500'den fazla çalışanı tatilde ofisten uzaktayken meslektaşlarını, müşterilerini, projelerini ve etkinliklerini kaçırmayı kaçırmadıkları hakkında çeşitli sorular sorulmuştur. Çoğu çalışan, çalıştıkları atmosfer nedeniyle GKK deneyimi yaşadığı görülmektedir. Çalışanlar tatilde işten ve iş arkadaşlarından uzaktayken GKK'yı (gelişmeleri kaçırmaya korkusu) yaşıyor mu? sorusuna ise ankete katılanların ortalama %45'inin ofis dışındayken iş arkadaşlarını veya işlerinin bazı yönlerini kaçırdığını göstermektedir. İlişkili olarak, işverenler de elverişli yeni ofis ortamları oluşturarak çalışanların işle ilgili önemli bilgileri kaçırmamaları için çaba harcamaktadırlar. GKK anketinin sonuçları, çalışanların çoğunun işten gurur duyduklarını ve işlerinden zevk aldıklarını vurgulamaktadır. O kadar ki tatildeyken bile iş yerinde neyi kaçırdıklarını düşünmektedirler (Yando, 2020)

Son olarak, işyeri GKK'nın genel GKK, sosyal kaygı ve sosyal karşılaştırma yönelimi gibi benzer yapılarla örtüştüğü görülmektedir, ancak bunlardan farklı olduğu görülmektedir. İşyeri GKK'nın çalışanların örgütsel bağlılığı, işe katılımı ve işle ilgili teknoloji kullanımıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Bu çalışmayla işyerindeki gelişmeleri kaçırmaya korkusunu ölçülebilmek için bu uyarılma çalışması yapılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Son zamanlarda hızla yayılan fenomenlerden biri olan FoMO (Fear of Missing Out), dilimize "sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırmaya korkusu" olarak girmiştir. Sosyal medyadan gücünü alan bu fenomen, sürekli güncelleme ve izleme davranışı, tüm dünyada Gelişmeleri Kaçırmaya Korkusu (GKK) olarak adlandırılmıştır (Przybylski vd., 2013). GKK, insanların sosyal olarak dışlanma korkuları sonucu meydana gelmektedir (Blackwell, 2017). Yine GKK, sosyal medyayı yoğun bir şekilde kullanan bireylerde görülmektedir. Sosyal mecralarda bir durum güncellemesinden, paylaşılan bir gönderiden ve çeşitli deneyimlerden haberdar olmama durumunda ortaya çıkan bir sorundur (Eşitti, 2015).

Przybylski vd. (2013: 1841) göre GKK, "başkalarının kendisi yokken güzel bir deneyimi yaşayabileceğine dair endişe" olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise "heyecan verici ya da ilginç bir olayın şu anda başka bir

yerde gerçekleşebileceği endişesi" olarak ifade edilmektedir (Oxford Sözlük, 2020). Bu endişe bireylerin sosyal medya üzerinden bir şeyler kaçırmamak için sürekli başkalarının yaptıklarıyla bağlantılı olmalarıyla sonuçlanmaktadır. Sosyal medyanın, bir gruba ait olma ihtiyacından doğan GKK'nın giderilmesinde önemli rolü vardır (Wiesner, 2017).

Alanyazında GKK genellikle Öz Belirleme Kuramına (Self-Determination Theory) dayandırılmaktadır (Budnick, Rogers & Barber, 2020). Öz Belirleme Kuramı'nın amacı, "bireylerin, grupların, toplumların sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlayan koşulları" belirlemektir. Ayrıca büyüme, bütünleşme, iyi olma sürecinde etkin olan faktörleri açıkça ortaya koymaktır (Ryan & Deci, 2000). Öz Belirleme Kuramı'na göre insanlar doğuştan gelişmeye eğilimli canlılardır. Ancak bu eğilim kendiliğinden ortaya çıkmamaktadır, sosyal çevrenin desteğiyle meydana gelmektedir. Bundan dolayı, insanların faaliyetleri sosyal bağlam tarafından hem kolaylaştırılmakta, hem de zorlaştırılmaktadır. Bu bağlamda canlı organizma ile sosyal bağlam arasındaki etkileşim, Öz Belirleme Kuramı'nın davranış, deneyim ve gelişimiyle ilgili yordamalarına temel oluşturmaktadır (Kart & Güldü, 2008). Kuram, kişilerin etkileşim ve sosyal ilişkiler sürecinde karşılaştığı tutum ve davranışları benimseyebilmektedir. Ayrıca, bu tutum ve davranışları içselleştirebildiğini de savunmaktadır (Grolnick, Deci & Ryan, 1997). İlişkili olma ihtiyacı insanların başkaları ile bağlantılı olma ihtiyacıdır. İnsanların içinde bulunduğu sosyal çevrede ait olma duygusunu yaşaması ve insanlara özen göstermesidir (Kowal & Fortier, 1999). İlişkiler, Öz Belirleme Kuramına göre ait olma ihtiyacını karşılamaktadır (Budnick, Rogers & Barber, 2020).

Öz Belirleme Kuramı'na uygun olarak, eksiklikten korkan bireyler, işyeri sınırlarını bulanıklaştırmak ve sosyal bağlantı ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaya saatler sonra başlamak isteyebilmektedir (Budnick, Rogers & Barber, 2020). İşyeri GKK, çalışanları iş iletişimine ve iş görevlerine bağlı kalmaya motive edebilecek bireysel bir farkı temsil etmektedir. İşyeri GKK'nın, eksik kaynak kazanma fırsatları (yani kariyer gelişimi, bilgi veya karar verme sürecine girmesi) konusundaki endişeyi temsil ettiği göz önüne alındığında, yüksek işyeri GKK seviyeleri, psikolojik ihtiyaçların karşılanması arayışıyla olası kaynak kaybını önlemek için çalışma ortamına sık sık bağlanmayı motive etmelidir. Bu tür bir bağlantı, işle ilgili özel iletişim davranışı veya genel iş katılımı şeklinde olabilir. Yani burada ise, özellikle Öz Belirleme Kuramıyla ilişkilidir (Schaufeli & Bakker, 2004). Öz Belirleme Kuramına uygun olarak, kaçırmaktan korkan bireyler, sosyal ilişki ihtiyaçlarını karşılamak için iş-ev sınırlarını bulanıklaştırmak ve saatler sonra işle meşgul olmak isteyebilmektedir. Bu tür çalışanlar aynı zamanda iş-ev sınırlarını belirlemek için daha az norm algıladıklarında, bu işe karşı daha olumlu tavırlar öngörebilir çünkü çalışanlar iş-ev sınırlarının bulanıklaşmasının işyeri kültürünün kabul edilebilir bir parçası olduğunu düşünmektedir (Budnick, Rogers & Barber, 2020).

İşyerinde GKK, diğer çalışanlara göre, işten uzakta veya işten ayrıldığında değerli kariyer fırsatlarını kaçırmaya korkusuna dair yaygın bir endişe olarak tanımlanmaktadır. İşyerinde GKK, profesyonel ilişkiler kurma, değerli bilgiler edinme ve önemli kurumsal kararlara ve projelere katkıda bulunma gibi

deneyimleri ödüllendirmede fırsatları kaçırmak korkusu olarak ortaya çıkmaktadır. Örgütsel bağlamda, işyeri GKK'sının birbiriyle ilişkili iki tür bileşenden oluşmaktadır. Birincisi, ilişkisel dışlanma çalışanların ağ oluşturma fırsatlarının veya iş ilişkilerini sürdürme fırsatlarından dolayı profesyonel ilişkilerin kötüye gidebileceğine dair korkularını açıklamaktadır. İkincisi ise, bilgisel dışlanma, çalışanların bir gruptaki ilgili sosyal bilgilerden veya görev bilgilerinden haberdar olmama korkusuyla ilgilidir. Yani, döngü dışında kalma korkusudur (Budnick, Rogers & Barber, 2020).

İşyerinde GKK'nın ana nedenlerinden biri, çalışanların gün boyunca düzenli olarak aldığı bildirim akışından ve önemli görevlerin kaçırılması ve fırsatların kaybolması korkusundan kaynaklanmaktadır. Örgütler, çalışanların önemli bilgileri kaçırmamalarını sağlamanın yollarını aramaktadırlar. Yeni yazılımlar veya yeni uygulamalar kullanarak işyerlerindeki önemli bilgileri çalışanlara aktarmaktadırlar (Lavenda, 2016; Lozano, 2016). Çalışanlar iş yerinde, e-postalar, belgeler ve iş uygulamaları arasında geçiş yapmaktadır. Böylece patronlarından, iş arkadaşlarından veya müşterilerinden hiçbir şeyi kaçırmamayı istemektedirler. Yine çalışanlar telefonları veya bilgisayarları yeni güncellemeler için sürekli kontrol etmektedirler, çünkü önemli bir şeyi kaçırabileceklerinden korkmaktadır (Budnick, Rogers & Barber, 2020). GKK, potansiyel olarak çalışanların kendi önceliklerine odaklanmak yerine iş arkadaşlarının katıldığı projelere dikkatini dağıtmasına neden olabilmektedir. Böylece bazı çalışanların farklı bir departmanın parçası olmalarını istemelerinden dolayı mevcut pozisyonlarından kendilerini ayrı hissetmelerine neden olabilmektedir (Lavenda, 2016).

GKK hemen hemen her organizasyonda kaçınılmazdır. Olumsuz olarak GKK işyerlerinde strese neden olmaktadır (Lozano, 2016). Olumlu olarak ise, çalışanların kendilerini meşgul hissetmelerine yardımcı olur ve bu da çalışanların üretkenliğini artırmak için bir araç görevi görmelerini sağlamaktadır (Lavenda, 2016).

Literatürde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu'na (FoMO) yönelik ölçekler bulunmaktadır; Genel Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) Ölçeği Przybylski vd. (2013) tarafından geliştirilmiş, Gökler vd. (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Yapılan araştırmalarda GKK sosyal ağların kullanımındaki artışın arkasındaki itici güç olarak bulunmuştur. Ayrıca GKK gençlerde daha yüksek bulunmakta ve yaşam memnuniyet düzeyini düşürdüğü sonucuna varılmıştır.

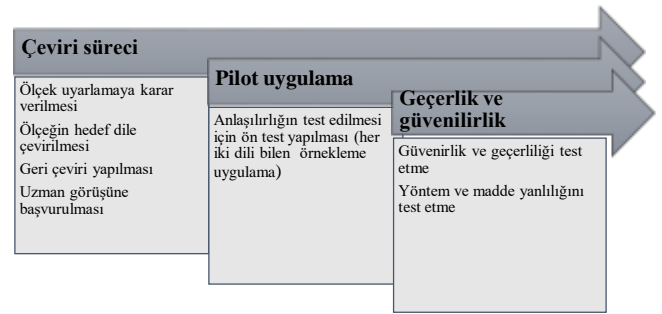
Genel Gelişmeleri Kaçırma Korkusuna (FoMO) yönelik başka bir ölçek ise Wegmann vd. (2017) tarafından Przybylski vd. (2013) geliştirmiş olduğu ölçeğin güncellenmiş ve geliştirilmiş halidir. Balta vd. (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. GKK ile ilgili geliştirilen ölçekler daha çok genç bireylerin GKK düzeylerini ölçmeye yöneliktir. Ancak bu uyarlanan ölçek ise işyerlerine yönelik gelişmeleri kaçırma korkusunu ölçmeye yöneliktir. GKK işyeri hakkında ulusal yazında bugüne kadar herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Genel GKK ölçekleri iş bağlamında çalışan yetişkinler için uygun değildir.

İş dışı bağlamında GKK yaygın bir fenomendir (Milyavskaya vd., 2018). Özellikle Y kuşağında GKK sadece kültürel bir fenomen değil, bir salgın haline gelmiştir (Taylor, 2014). Y kuşağın iş ortamına girmesiyle birlikte

artık çalışma ortamında da GKK'ya rastlamak mümkün olabilmektedir. Bu sebeple ölçeğin Türkçeye uyarlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Türkçe alan yazındaki bu boşluğu doldurup, araştırmacılara faydalı olacak bir ölçek kazandırmak amacıyla bu ölçek uyarlaması yapılmıştır. Ulusal alandaki boşluğun Budnick, Rogers ve Barber (2020) tarafından geliştirilen İşyerinde GKK ölçeği ile dolduracağı düşünülmektedir. Ayrıca işyerinde GKK, örgütsel bağlamda çalışanlar arasında daha fazla araştırmayı hak eden, potansiyel olarak yaygın bir olgudur.

3. Yöntem ve Uygulama

Bu başlıkta katılımcılar, ölçüm araçları ve çeviri işlemleri verilmiştir.

Şekil 1. Ölçek Uyarlama Süreci

Şekil 1'deki süreç izlenmiştir. İlk aşamada çeviri, ikinci aşamada pilot uygulama ve üçüncüsü aşamada ise geçerlik ve güvenilirlik süreçleri takip edilmiştir.

3.1. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları farklı sektörlerde (eğitim, hizmet, teknoloji, tekstil, sağlık) çalışan yaşları 22 ile 60 arasında değişen (Ort.yaş=30.74, SS.yaş=6.961), %64.4 erkek, %39.6 kadın toplam 217 kişiden oluşmaktadır. Katılımcılar, kolayda örneklem yöntemiyle araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Cep telefonlarının yaygın kullanımı ve birçok sektörde ve iş türünde GKK olası yaygınlığı öngörülerek kolayda örneklemle geniş bir örneklem seçilmiştir. Katılımcıların %52.5'i evli iken, %47.5'i evli değildir. Katılımcılar eğitim düzeylerine göre bakıldığında %7.8'i lise, %10.1'i önlisans, %49.8'i lisans ve %32.3'ü lisansüstü eğitim seviyelerine sahiptir. Son olarak katılımcıların ortalama mesleki tecrübeleri ise 2 ile 50 yıl arasında (Ort.tecrübe=6.85, SS.tecrübe=6.71) değişmektedir. Etik izinler (Ek-1) Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu'ndan alınmıştır (ref. 87432956 /050.99/56739).

3.2. Ölçüm Araçları

Genel GKK Ölçeği (GGKK): Wegmann vd. (2017)'de geliştirdiği ölçek, Balta vd. (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. FoMO, sosyal medya üzerinde gelişmeleri kaçırma korkusunu belirlemeyi amaçlayan bir ölçektir. Ölçek 12 maddeden oluşmaktadır ve iki boyutludur. Ölçek 5'li Likert (1= Hiçbir Zaman, 5= Her Zaman) şeklindedir. Örnek madde "Arkadaşlarımın benimkilerden daha doyurucu deneyimler yaşadığından korkarım." ve "Hiçbir şey kaçırmamak için sürekli çevrimiçi olurum." şeklinde verilebilir.

Genel GKK Ölçeği yakınsak geçerliliği sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Teorik olarak ilişkili yapıların kullanılması ve gerçekte de ilişkili bulunması yakınsak geçerliliğin ortaya konulmasını sağlamaktadır.

İşyerinde GKK Ölçeği: Bu çalışmada, Budnick, Rogers ve Barber (2020) tarafından geliştirilen İşyerinde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeğini Türkçeye uyarlamaktır. Ölçek iki boyuttan (Bilgisel Dışlanma (5) ve İlişkisel Dışlanma (5)) oluşan toplam 10 maddelik bir ölçüm aracıdır. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçek 5'li Likert (1= Kesinlikle katılmıyorum, 5= Kesinlikle katılıyorum) şeklindedir. Özgün çalışmada boyutların iç tutarlılık değerleri Bilgisel Dışlanma ($\alpha=0.91$) ve İlişkisel Dışlanma ($\alpha=0.91$) olarak verilmiştir.

Anketle toplanan veriler tek kaynaktan toplandığı için Harman'ın tek faktör testini kullanarak ortak yöntem yanlılığını test etmeye ihtiyaç vardır. Ortak yöntem varyansını (common method variance) test etmek için öncelikle Harman'ın tek-faktör (single-factor) testi uygulanmıştır (Podsakoff vd., 2003). Tek faktörde açıklanan varyans miktarı %36,3'tür. Tek faktörde açıklanan varyans değerinin %50'nin altında olması gerektiğini belirtmiştir (Kline, 2015). Bu çalışmada ölçülen değer %50'nin altında olduğu bulunmuştur. Böylece ortak yöntem hatası olmadığı sonucuna varılmıştır.

Katılımcıların sosyal istenirliklerini, yanlılık ve cevaplama tercihlerini etkileyebilecek süreçlerin tespit edilmesi için ortak gizil faktörlü model (common latent factor) test edilmiştir. Özellikle kültürlerarası çalışmaların ölçüm denkliği konusunda ele alınması önerilmektedir (Lilleoja, Dobewall, Aavik, Strack, & Verkasalo, 2016). Bu modeli ölçmek için tek bir ortak faktöre dâhil edilir ve diğer bütün gizil faktörlerin maddelerine yüklenir. Ancak diğer gizil faktörler ile ortak gizil faktörler arasında korelasyona izin verilmez (Chen vd., 2006). Gösterilen tüm değişkenler için ortak gizil faktörlü değeri=0.147 ve $p=0.001$ değerlerinin anlamlı olduğu bulunmuştur (**Ek-2, Şekil 4**). Ortak yöntem varyansı, bu değerinin karesidir, $0.147^2 = 0.0216$. Bu nedenle, Ortak Gizil Faktör tekniği, hesaplanan varyans (%021) %50 eşliğinin altında olduğu için bu verilerde önemli bir ortak yöntem yanlılığı olmadığını göstermektedir (Eichhorn, 2014).

3.3. İşlem ve Veri Analizi

İzin alınması: Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması için sorumlu yazar olan Christopher J. Budnick (2020) tarafından mail yoluyla gerekli izin alınmıştır.

Çeviri ve kültürel eşdeğerlik çalışması: İşyerinde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği Türkçe uyarlama çalışmasında öncelikle "ölçeğin çevirisi için ilk çeviri, ilk çeviriyi değerlendirme, geri çeviri, geri çeviriyi değerlendirme ve uzman görüşüne sunma biçiminde beş aşamadan oluşan bir model temel alınmıştır" (Brislin vd.,

1973a; 1973b). Ölçme aracı, iki dile (İngilizce ve Türkçe) hâkim olan üç akademisyen tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Tercüme edilen ölçek, GKK ile ilgili çalışması olan 4 akademisyene gönderilmiş ve ölçeğin anlaşılabilirliği, bağlama uyumlu olup olmadığı ve yapısı bakımından incelenmiştir. Türkçeye çevrilen ölçek ifadeleri farklı kurumda çalışan 3 akademisyen tarafından İngilizceye geri çevrilmiştir Buradaki amaç, Türkçe ve İngilizce ölçme araçları arasındaki tutarlılığın incelenmesidir. Ölçek paralel kör teknik kullanılarak (Brislin, 1980) Türkçeye çevrildikten sonra ön uygulamaya geçilmiştir. Süreç, ölçeğin hedef dile çevrilmesi (Forward), uzman görüşlerinin alınması, ölçeğin hedef dilden orijinal dile çevrilmesi ve uyarlanmış ölçeğe son halinin verilmesi şeklinde yapılmıştır.

Ön uygulama: Ölçek, hedeflenen gruba uygulanmadan önce ölçek ifadeleri hem İngilizce hem de Türkçeleriyle beraber 9 araştırma görevlisine uygulanmıştır. Öğretim elemanlarının geri dönüşleri sonrasında ölçek ifadelerinin anlaşılır olup olmadığı değerlendirilmiştir. Ölçüm aracına son hali verilmiştir.

Uygulama ve psikometrik analizler: Son aşamada veriler üzerinde ölçeğin özgün iki boyutlu yapısı, doğrulayıcı faktör analiziyle test edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği CR ve Cronbach Alfa değerleriyle, madde analiziyle de düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu elde edilmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizlerinde, IBM SPSS 25 ve AMOS 24 programlarından faydalanılmıştır.

4. Bulgular

Bu başlık altında ise Türkçe'ye uyarlanması amaçlanan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği araştırılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki verilmiştir.

4.1. Geçerlilik Analizleri

Ölçeğin yapı yanlılığını test için AFA (Açımlayıcı Faktör Analizi) ve DFA (Doğrulayıcı Faktör Analizi) uygulanmıştır. KMO testi örneklem yeterliliğini (ilişki) göstermektedir (Can, 2017). Bu çalışmada KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri test edilmiştir. Analiz neticesinde KMO değeri 0.90 ve ($p<.000$) anlamlı olarak bulunmuştur. Bartlett küresellik testinin anlamlı çıkması (0.05) verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Verilerin faktör analizine uygun olduğu saptanmıştır. Faktörleri yorumlama kolaylığından dolayı en çok tercih edilen varimax döndürme tekniği kullanılmıştır (Gürbüz & Şahin, 2014).

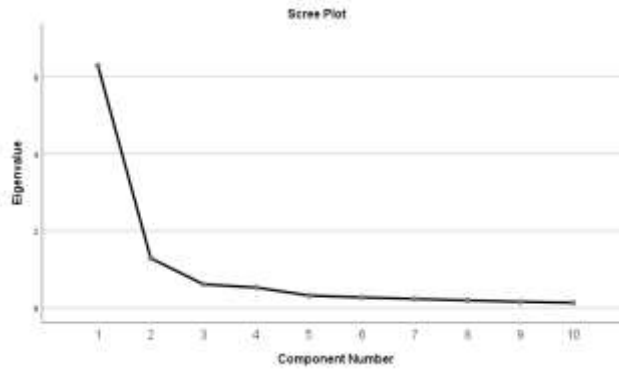
Anti-İmaj Korelasyon Matrisi, "her maddenin faktör çözümlemesi içinde kalıp kalmamasına karar verilmesi için bir ölçüt" sunmaktadır (Can, 2017). Maddelerin kesişim noktasındaki değerlerin 0.5'in üzerinde olması beklenmektedir. Bu çalışmada ise, 0.884 ile 0.954 değerleri arasında bulunmuştur. Tablo 1'de AFA ile ulaşılan sonuçlara, ortalamalara ve standart sapmalara yer verilmiştir.

Tablo 1. İşyerinde GKK Ölçeği AFA Sonuçları

Ölçek İfadeleri	Faktör Yükü	Ort	S.S.
s1.İşyerinde bulunmadığımda, işle ilgili önemli gelişmeleri kaçırabileceğimden endişe ederim.	.904	3.48	1.302
s2.İşyerinde bulunmadığımda, işle ilgili değerli bilgileri kaçırabileceğim için endişe ederim.	.811	3.57	1.304
s3.İşyerinde bulunmadığımda, işle ilgili önemli haberleri kaçıracağımdan endişe ederim.	.821	3.31	1.338
s4.İşyerinde bulunmadığımda, işimle ilgili önemli bilgileri kaçıracağımdan endişe ederim.	.848	3.51	1.316
s5.İşyerinde bulunmadığımda, iş'te neler olduğunu bilmeyeceğimden endişe ederim.	.577	3.17	1.355
s6.İşyerinde bulunmadığımda, önemli iş bağlantıları kurma fırsatını kaçıracağım konusunda endişe ederim.	.807	3.00	1.429
s7.İşyerinde bulunmadığımda, sürekli iş bağlantılarını güçlendirme fırsatlarını kaçırabileceğimi düşünürüm.	.825	2.93	1.401
s8.İşyerinde bulunmadığımda, sürekli yeni iş bağlantıları kurma fırsatlarını kaçırabileceğimi düşünürüm.	.813	2.90	1.381
s9.İşyerinde bulunmadığımda, iş arkadaşlarımla sahip olacağı ağ(network) fırsatlarını kaçıracağımdan endişe ederim.	.829	2.68	1.393
s10.İşyerinde bulunmadığımda, iş arkadaşlarımla benim kuramayacağım iş bağlantıları kurabileceğinden korkarım.	.757	2.39	1.430
1.Faktör (Bilgisel Dışlanma) Açıklanan Top. Var. = 39.765			
2.Faktör (İlişkisel Dışlanma) Açıklanan Top. Var.= 75.808			
KMO= .909; $\chi^2= 1815.281$ (p< .000)			

Tablo 1 incelendiğinde AFA sonucunda orijinal ölçekteki ile benzerlik gösteren iki boyutlu faktör yapısı ortaya çıkmıştır. Birinci boyut Bilgisel Dışlanma (s1, s2, s3, s4, s5) ikinci boyut ise, İlişkisel Dışlanmadır (s6, s7, s8, s9, s10) Maddelerin faktör yükleri incelendiğinde 0.577 ile 0.904 arasında değerler aldığı görülmektedir. Ayrıca maddelerin aritmetik ortalama değerlerine bakıldığında 2.39 ile 3.57 arasında puanlar almıştır.

Özdeğeri 1'den büyük olan iki bileşenle iki boyut belirlenmiştir (Can, 2017). Bunlar toplam varyansın %75.808'ini açıklamaktadır. Faktör analizi sonucunda orijinal ölçme aracının boyutlarıyla aynı olduğu görülmüştür. Şekil 2'de Çizgi Grafiği iki boyutlu yapıyı ifade etmektedir.

Şekil 2. Çizgi Grafiği

“Bir ölçeği DFA ile doğrulaması, o ölçeğin geçerli bir ölçek olduğuna işaret” etmektedir (Gürbüz & Şahin, 2014). Yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Yapısı bilinen ya da daha önce kullanılmış ölçekler kullanılması durumunda DFA yapılmaktadır. DFA ölçeğin öngörülen kuramsal yapısını doğrulamaya çalışmaktadır.

DFA birinci düzey tek faktörlü model ve ikinci düzey çok faktörlü model olarak ele alınmaktadır. İkinci düzey DFA çok faktörlü ölçekleri doğrulamak için kullanılmaktadır (Gürbüz, 2019). DFA'dan elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Ölçeğin Uyum İyiliği Değerleri

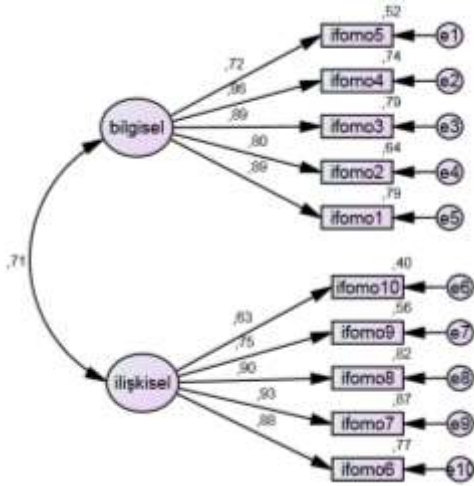
Ölçek Adı	İfade Sayısı	χ^2/df	CFI	TFI	GFI	SRMR	RMSEA
Birinci Düzey İki Faktörlü DFA	10	2.09	.98	.97	.94	.04	.06
İkinci Düzey Tek Faktörlü DFA	10	3.16	.96	.94	.92	.05	.08
Kabul edilebilir uyum*		≤ 5	>0.90	>0.90	>0.85	<0.08	<0.08
İyi uyum *		≤ 3	>0.97	>0.95	>0.90	<0.05	<0.05

*Joreskog ve Sorbom, (1993); Kline, (1998)

Tablo 2 görüldüğü üzere, Maximum Likelihood yöntemi kullanılarak ölçeklerin öngörülen yapılarının, toplanan veri ile desteklenip desteklenmediği alternatifli modellerle test edilmiştir (Gürbüz, 2019). Öngörülen iki boyutlu modelin (İki boyutlu Bilgisel ve İlişkisel, tek boyutlu İşyerinde GKK) χ^2 farklılık testleri kullanılarak iki farklı alternatif model karşılaştırılmıştır.

Birinci düzey iki faktörlü yapı en iyi uyum sağlayan model olarak saptanmıştır. Bu bulgulardan yola çıkarak ölçeğin ayrışım geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir. Ölçeklerle ilgili uyum değerleri kabul edilebilir ve iyi uyum indeksleri değer aralığında olduğu bulunmuştur (Jöreskog & Sörbom, 1993; Kline, 1998).

Şekil 3. DFA Sonuçları

Tablo 4. Faktörler Arası Korelasyon, AVE, CR, MSV ve MaxR(H) Değerleri

Faktörler	CR	AVE	MSV	MaxR(H)	1	2	3
1.Bilgisel Dışlanma	0.928	0.687	0.504	0.930	(0.835)		
2.İlişkisel Dışlanma	0.914	0.684	0.539	0.944	.710**	(0.827)	

Not: CR (Composite reliability- Birleşik/yapı güvenilirliği), AVE (Average variance extracted- Ortalama açıklanan varyans), MSV (Maximum squared variance-Maksimum paylaşılan varyansın karesi), MaxR(H)(Maximum reliability- Maksimum güvenilirlik), Parantez içindeki değerler $\sqrt{AVE}$ değerlerini göstermektedir.

İşyerinde GKK ölçeğine ait boyutların güvenilirliği için CR tercih edilmiştir. CR'nin içsel tutarlılık katsayısı Cronbach Alfacan daha iyi bir alternatif model olduğu kabul edilmektedir (Kline, 2015). Birleşim ve ayrışım geçerliliği için ise AVE, MSV ve MaxR(H) değerleri hesaplanmıştır. Birleşim geçerliliği için $CR > .7$; $AVE > .5$; $CR > AVE$ olması, ayrışım geçerliliği için ise $AVE > MSV$, $\sqrt{AVE} > \text{faktörler arası korelasyon}$ olması önerilmektedir (Hair vd., 2014; Hu & Bentler, 1999). Yapılan analiz sonucunda $\sqrt{AVE}$ değerleri faktörler arası korelasyondan ($r = .710$) büyük olduğu bulunmuştur. Ayrıca CR değerlerinin AVE değerinden büyük olduğu ve AVE değerinin 0.5'den büyük olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak ölçeğin orijinal faktör yapısının korunduğu ve Türk kültüründe de geçerli olduğu sonucu saptanmıştır.

Şekil 3 incelendiğinde birinci düzey DFA sonuçları iki faktörlü DFA modeli, bir ölçeğin iki boyutlu olduğu anlamına gelmektedir. Faktör yüklerine bakıldığında 0.63 ile 0.93 arasında olduğu görülmektedir. Tablo 3'te standardize regresyon ağırlıkları verilmiştir.

Tablo 3. Standardize Regresyon Ağırlıkları

İfadeler	Tahmin değerleri
ifomo5 ← Bilgisel	,724
ifomo4 ← Bilgisel	,859
ifomo3 ← Bilgisel	,891
ifomo2 ← Bilgisel	,797
ifomo1 ← Bilgisel	,890
ifomo10 ← İlişkisel	,631
ifomo9 ← İlişkisel	,752
ifomo8 ← İlişkisel	,905
ifomo7 ← İlişkisel	,931
ifomo6 ← İlişkisel	,880

Ölçüm modelinin faktörler arası korelasyon ve AVE, CR, MSV ve MaxR(H) değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 5. İGKK Ölçeğinin Yakınsak Kavramlarla Olan Korelasyonları

Ölçekler	Faktörler	Bilgisel	İlişkisel	Kişisel	Durum
İGKK	Bilgisel	1			
	İlişkisel	,681**	1		
GGKK	Kişisel	,365**	,400**	1	
	Durum	,292**	,336**	,611**	1

** Korelasyon $p \leq .01$ seviyesinde anlamlıdır

Ölçeğin boyutlarının yakınsak kavramlarla ilişkilerinin geçerliliğini göstermektedir. Tablo 5'te İGKK ölçeğinin yakınsak kavramlarla olan korelasyonuna bakılmıştır. Boyutlar arasındaki ilişki korelasyonları pozitif yönde ve anlamlıdır.

4.2. Güvenilirlik Analizleri

Bu başlık altında tanımlayıcı istatistikler ve değişkenler arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

Tablo 6. Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Değişkenler (N=217)	$\bar{x}$	SS	Çarp.	Basık.	1	2	3	4
1.Yaş	30.74	6.961	-	-	-			
2.Cinsiyet	1.40	0.490	-	-	-.177**	-		
3.Bilgisel Dışlanma	3.40	1.144	-.392	-.701	-.211**	.005	(.91)	
4.İlişkisel Dışlanma	2.77	1.212	.278	-.960	-.260**	.024	.710**	(.91)

Not: Parantez içindeki değerler ölçeklerin Cronbach Alfa değerleridir.

Çalışma verileri normal dağılım göstermektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayıları ± 1 aralığında gözlenmektedir. Bu durum, verilerin normal dağılım gösterdiği şeklinde ifade edilebilir (Morgan vd., 2004). Tablo 6'da değişkenlere ait ortalama değerler gösterilmiştir. Verilen tabloda çalışanların işyerinde gelişmeleri kaçırma korkusu ortalaması (3.09 $\pm$ 1.080) iken, genel gelişmeleri kaçırma korkusu ortalaması (2.40 $\pm$ 0.857) olarak bulunmuştur. Boyutlar arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Cinsiyet değişkeni ile diğer değişkenler arasında ise ilişki bulunmamıştır.

İşyeri GKK'sının yaş ve cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini test ettiğimizde, yaşa ($r = -.257, p = .000$) göre anlamlı ilişki gözlenmiş ancak cinsiyete ($r = -.016, p = .81$) göre anlamlı ilişki gözlenmemiştir. ANOVA test sonuçlarına göre yaş ortalaması arttıkça işyerinde GKK seviyesi düşmektedir ($F = 5.23, p = .002$). Bu bulgular daha önceki yapılan çalışmaların (Pryzbylski vd., 2013; Budnick, Rogers & Barber, 2020) sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Güvenilirliğe ilişkin analizlerinden elde edilen bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Ölçeğe İlişkin Güvenilirlik Sonuçları ve Madde Analizi

Madde No	Çarp.	Bask.	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu	Özgün Ölçek (α)	Türkçe Form (α)
1. İGKK	-.462	-.845	.722		
2. İGKK	-.559	-.837	.697		
3. İGKK	-.320	-1.100	.782		
4. İGKK	-.556	-.827	.742		
5. İGKK	-.178	-1.159	.731		
6. İGKK	.066	-1.277	.790	.94	
7. İGKK	.083	-1.270	.821		.93
8. İGKK	.098	-1.246	.781		
9. İGKK	.303	-1.169	.701		
10. İGKK	.647	-.953	.605		

Not: İGKK (İşyerinde GKK)

Tablo 7 incelendiğinde, maddelerin çarpıklık ve basıklık değerleri verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık ± 1.5 değerlerinde olduğunda normal dağılım olarak kabul edilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları 0.605 ile 0.821 arasında değerler aldığı görülmektedir. "Ölçek maddelerinin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonunun 0.30'un üzerinde olması gerekliliği ve 0.30 ve üzeri olan maddelerin iyi maddeler olduğu belirtilmektedir" (Büyüköztürk, 2005; Can, 2017). Bu kapsamda ölçek maddelerinin ayırt etme yeterliliğine sahip olduğu söylenebilir. Ölçeğin iç tutarlılığına ilişkin güvenilirlik katsayısı 0.93 olarak bulunmuştur. Ölçeğin özgün iç tutarlılık değeri ise 0.94'tür.

İşyerinde GKK ölçeğinin test-tekrar test güvenilirliği kapsamında araştırmaya katılan 47 kişiye anket uygulanmıştır. Test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0.94 olarak bulunmuştur.

Sonuç

Bu ölçek uyarlama çalışmasında, 10 maddelik iki boyutlu (Bilgisel ve İlişkisel Dışlanma) İşyerinde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği'nin (İGKK) (Budnick, Rogers & Barber, 2020) Türkiye bağlamında güvenilirlik ve geçerliliği incelenmiştir. Uyarlama çalışmasında Brislin vd. (1973a, 1973b) tarafından önerilen süreç takip edilmiştir. Örneklem büyüklüğünün 200'un üzerinde olması geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yürütülmesi açısından yeterlidir (Gürbüz & Şahin, 2014). Ölçeğin güvenilirliğini sınamak adına CR katsayıları değerlendirildiğinde, boyutlar ve

maddelerin orijinal formula uyum gösterdiği görülmektedir. Bu işlemler neticesinde orijinal formdan herhangi bir madde çıkarılmamıştır. Elde edilen değerler özgün ölçeğin değerleriyle paralellik göstermektedir (Budnick, Rogers & Barber, 2020). Netice olarak, İGKK, Türkçe formuyla geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı sunmaktadır. Analiz neticeleri ölçme aracının kullanılabilir olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, farklı mesleklerde çalışanlardan alınmış olması, farklı popülasyonlar ve alanlar üzerinde yapılacak ölçek uyarlama çalışmalarını önemli kılmaktadır.

Alanyazında genel GKK'ya yönelik iki uyarlama ölçek (Gökler vd., 2016; Balta vd., 2018) bulunmaktadır. Bu uyarlan ölçek ise iki ölçekten farklılaşmaktadır. Genel GKK ile ilgili geliştirilen ölçekler daha çok genç bireylerin GKK düzeylerini ölçmeye yöneliktir. Ayrıca ölçekler arkadaşlıklarla ilgili durumlara veya genel olarak bağlamı olmayan bireylere yönelik gelişmeleri kaçırılmamaya odaklanmaktadır. Ancak bu ölçek ise işyerlerine yönelik gelişmeleri kaçırma korkusunu yöneliktir. Genel GKK ölçekleri iş bağlamında çalışan yetişkinler için uygun olmayabilir. Teknoloji araçlarında geçirilen sürenin her geçen gün artması işyerindeki gelişmeleri kaçırma korkusu çalışmaların önemini artırmaktadır. Ayrıca Y kuşağının iş hayatına atılmasıyla birlikte işyerinde de gelişmeleri kaçırma korkusunun ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

İş yaşamında teknolojinin giderek yaygınlaşması, genç nüfusun iş ortamında olması ve sosyal mecraların daha da

yaygınlaşması GKK davranışını yaygınlaşmasına neden olabilir. Ölçeğin, sosyal ortamda gelişmeleri kaçırma korkusuna alternatif olarak, işyerinde gelişmeleri kaçırma korkusunu ölçüme imkân tanınması, araştırmacılar tarafından tercih edilme ihtimalini artırmaktadır. Ölçeğin bu alanda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın, ortak yöntem varyansı hatasının olması, katılımcıların tek kültürden seçilmiş olması, kesitsel bir çalışma olması, sosyal istenirlik etkisinin olması, katılımcıların nesnel görüşlerine dayanması ve çalışma verileri anket kullanılarak toplanması gibi sınırlılıkları bulunmaktadır. Gelecekteki çalışmalarda, uyarlanan ölçeğin farklı değişkenlerle ilişkilerinin araştırılmasıyla elde edilecek bulgularla genellenebilir. Ayrıca, mutluluk, öznel iyi oluş, örgütsel destek, yöneticiye güven, örgüte bağlılık ve çalışan bağlılığı gibi örgütsel davranış değişkenleriyle çalışmalar yürütülebilir.

Kaynakça

- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2006). The job demands-resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*, 22, 309–328.
- Balta, S., Emirtekin, E., Kircaburun, K., & Griffiths, M. D. (2018). Neuroticism, trait fear of missing out, and phubbing: The mediating role of state fear of missing out and problematic Instagram use. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 18, 628–639.
- Blackwell, David, Leaman, Carriel, Tramposch, Rose, Osborne, Ciera, & Liss, Miriam (2017) Extraversion, Neuroticism, Attachment Style And Fear Of Missing Out As Predictors Of Social Media Use And Addiction, *Personality And Individual Differences*, 116, 69-72.
- Brislin, R. W. (1980). *Translation and content analysis of oral and written materials*. In J. W. Berry & H. C. Triandis (Eds.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology* 2, 389-444.
- Brislin, R. W., Lanner, W. J. ve Thorndike, R. M. (1973b). *Questionnaire wording and translation. Cross cultural research methods* (1. Baskı) içinde (32-58). Chicago: John Willey & Sons, Inc.
- Brislin, R. W., Lonner, W. J., & Thorndike, R. M. (1973a). *Cross cultural research methods*. New York: John Willey&Sons Pub.
- Budnick, C. J., Rogers, A. P., & Barber, L. K. (2020). The fear of missing out at work: Examining costs and benefits to employee health and motivation. *Computers in Human Behavior*, 104, 106161.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Can, A. (2017). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem yayıncılık.
- Chen, F. F., West, S. G., & Sousa, K. H. (2006). A comparison of bifactor and second-order models of quality of life. *Multivariate Behavioral Research*, 41(2), 189–225.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Self-determination and intrinsic motivation in human behavior. Plenum Press, New York, NY.
- Dossey, L. (2014). FOMO, digital dementia, and our dangerous experiment. *Explore. The Journal of Science and Healing*, 10(2), 69-73.
- Eichhorn, B. R. (2014). Common method variance techniques. *Cleveland State University, Department of Operations & Supply Chain Management. Cleveland, OH: SAS Institute Inc*, 1-11.
- Eşitti, Ş. (2015). Bilgi çağında problemlerli internet kullanımı ve enformasyon obezitesi: Problemlerli internet kullanımı ölçeğinin üniversite öğrencilerine uygulanması, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 49(2), 75-97.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gökler, M. E., Aydın, R., Ünal, E., & Metintaş, S. (2016). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 52-59.
- Grolnick, W. S., Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1997). *Internalization within the family: The self-determination theory perspective*. In J. E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.), *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory* (pp. 135-161). New York: Wiley.
- Gürbüz, S. (2019). *Amos ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis*. Pearson new international edition. Essex: Pearson Education Limited.
- Hu, L., Bentler, P.M. (1999), Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives, *SEM*, 6(1), 1-55.
- Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Scientific Software International.
- Kart, M. E., & Güldü, Ö. (2008). Self-determination scale: The adaptation study. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 41(2), 187-207.
- Kline, R. B. (1998). Software review: Software programs for structural equation modeling: Amos, EQS, and LISREL. *Journal of psychoeducational assessment*, 16(4), 343-364.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford publications.

- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford publications.
- Kowal, J., & Fortier, M. S. (1999). Motivational determinants of flow: Contributions from self-determination theory. *The journal of social psychology, 139*(3), 355-368.
- Lavenda, D. (2016). Workplace fomo is real, and getting worse. (Erişim:02.06.2020), <https://www.cmswire.com/digital-workplace/workplace-fomo-is-real-and-getting-worse/>.
- Lilleoja, L., Dobewall, H., Aavik, T., Strack, M., & Verkasalo, M. (2016). Measurement equivalence of Schwartz's refined value structure across countries and modes of data collection: New evidence from Estonia, Finland, and Ethiopia. *Personality and Individual Differences, 102*, 204–210.
- Lozano, C. (2016). FOMO in the Workplace, (Erişim:20.06.2020), <https://resources.datis.com/blogs/fomo-in-the-workplace>.
- Milyavskaya, M., Saffran, M., Hope, N., & Koestner, R. (2018). Fear of missing out: prevalence, dynamics, and consequences of experiencing FOMO. *Motivation and Emotion, 42*(5), 725-737.
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W. ve Barret, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics: Use and interpretation*, Second Edition, Lawrence Erlbaum Associates: London.
- Oxford Sözlük, (2020) (Erişim:09.06.2020), <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/fomo?q=FoMO>.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: a critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of applied psychology, 88*(5), 879- 903.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior, 29*(4), 1841-1848.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American psychologist, 55*(1), 68-78
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Taylor, K. (2014). The 'fomo epidemic' and why it matters to millennial-hungry businesses. (Erişim:02.06.2020), <https://www.entrepreneur.com/article/237566>.
- Wegmann, E., Oberst, U., Stodt, B., & Brand, M. (2017). Online-specific fear of missing out and Internet-use expectancies contribute to symptoms of Internet-communication disorder. *Addictive Behaviors Reports, 5*, 33-42.
- Wiesner, L. (2017). *Fighting FoMO: A study on implications for solving the phenomenon of the fear of missing out* (Master's thesis), University of Twente.
- Yando, F. (2020), Indeed finds fomo a factor while ooo, (Erişim:02.06.2020), <https://www.businesswire.com/news/home/20150827005171/en/Finds-FOMO-Factor-OOO#.VeDU0rxVhBe>.

Extended Summary

Introduction

The commonly used general FoMO measure (i.e., Pryzbylski et al., 2013) includes elements specific to technology communication. However, current measures focus on situations related to friendships or individuals with no context in general (Pryzbylski et al., 2013). Given this situation, FoMO emerges in the workplace, although it is not fun, while transferring it to potentially rewarding business interactions in the context of employees. In the social media world, FoMO is a well-known phenomenon, but if it is in the workplace, FoMO is a new concept.

The workplace FoMO discusses how FoMO can influence work-related technology usage behavior. It is seen that the workplace FoMO overlaps with similar structures such as general FoMO, social anxiety and social comparison orientation, but it is argued that it is different from these concepts. The workplace FoMO shows that FoMO is related to the organizational commitment, participation and use of work-related technology of the employees. In the literature, FoMO is generally based on Self-Determination Theory (Budnick, Rogers & Barber, 2020). The purpose of Self-Determination Theory is to determine "the conditions that ensure healthy development of individuals, groups and societies". Theory can adopt the attitudes and behaviors that individuals encounter in the process of interaction and social relations. He also argues that it can internalize these attitudes and behaviors (Grolnick, Deci, & Ryan, 1997). The need to be connected is people's need to be connected with others. It is people's feeling of belonging in their social environment and taking care of people (Kowal & Fortier, 1999). Relationships meet the need to belong, according to Self-Determination Theory (Budnick, Rogers & Barber, 2020).

In accordance with the Self-Determination Theory, individuals who have fear of missing out may want to blur the work-home boundaries and engage in work hours later to meet their social needs. When such employees also perceive fewer norms to set work-home boundaries, they may anticipate more positive attitudes towards work because employees think that blurring work-home boundaries is an acceptable part of workplace culture (Budnick, Rogers & Barber, 2020).

The workplace FoMO is defined as "pervasive apprehension that, relative to other employees, one might miss valuable career opportunities when away or disconnected from work". The workplace FoMO emerges as fear of missing opportunities in rewarding experiences such as building professional relationships, gaining valuable information, and contributing to important corporate decisions and projects. One of the main reasons for FoMO in the workplace is the flow of notifications employees receive regularly throughout the day and the fear of missing important tasks and opportunities. With the entrance of generation Y into the business environment, it is now possible to encounter FoMO in the working environment. For this reason, the scale is needed to be adapted to Turkish.

Method

In the first stage, translation, in the second stage, pilot implementation, and in the third stage, validity and reliability processes were followed. Permission was obtained from the responsible author for the adaptation of the scale to Turkish. Translation, reverse translation and cultural adaptation study were conducted. Finally, pre-application and scale application and psychometric analysis were performed.

Findings

The validity and reliability analysis of the scale was conducted. EFA (Exploratory Factor Analysis) and CFA (Confirmatory Factor Analysis) were applied to test the structure bias of the scale. In this study, KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) value was tested. As a result of the analysis, KMO value was found to be 0.90 and ($p < .000$) significant. The values of the items at the intersection point were found between 0.884 and 0.954.

Using the Maximum Likelihood method, it was tested with alternative models whether the predicted structures of the scales were supported by the collected data (Gürbüz, 2019). Two different alternative models were compared using the χ^2 difference tests of the predicted two-dimensional model (Two-dimensional Informational and Relational, one-dimensional FoMO at Workplace). The first-order two-factor structure was found to be the best fitting model.

CR was preferred for the reliability of the dimensions of the workplace FoMO scale. It is accepted that the internal consistency coefficient of CR is a better alternative model than Cronbach Alpha (Kline, 2015). AVE, MSV and MaxR (H) values were calculated for the convergent and divergent validity. As a result of the analysis, $\sqrt{AVE}$ values were found to be greater than the correlation between factors ($r = .710$). It was also found that the CR values were greater than the AVE value and the AVE value was greater than 0.5.

When we tested whether the workplace FoMO differs according to age and gender, a significant relationship was observed according to age ($r = -.257$, $p = .000$), but no significant relationship was observed according to gender ($r = -.016$, $p = .81$). According to ANOVA test results, as the average age increases, the FoMO level decreases in the workplace ($F = 5.23$, $p = .002$). These findings are in line with the results of previous studies (Pryzbylski et al., 2013; Budnick, Rogers & Barber, 2020).

Discussion and Conclusion

In this study, 10-item two-dimensional (Informational and Relational Exclusion) the workplace FoMO scale's (Budnick, Rogers & Barber, 2020) reliability and validity were examined in the context of Turkey. There are two adaptation scales for general FoMO in the literature (Gökler et al., 2016; Balta et al., 2018). This adapted scale differs from two scales. The scales developed for general FoMO are mostly aimed at measuring the FoMO levels of young individuals. However, this scale is for the fear of missing out on developments in workplaces. General FoMO scales may not be suitable for employees in a business context. As the time spent in technology tools increases, the importance of studies about the fear of missing out on developments in the workplace increases. In addition, it is argued that the fear of missing out on developments in the workplace may arise as the generation Y enters the business life. This study has limitations such as the participants being selected from a single culture, being a cross-sectional study, having a social desirability effect, and collecting study data using a questionnaire.

Ek-1

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler
Etik Kurul Başkanlığı

Sayı : 87432956/050.99/

Konu : Etik Kurul Onayı.

Sayın Arş.Gör.Dr.Seyhan ÖZDEMİR
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Öğretim Görevlisi

Yürütücülüğünü yaptığımız "**İşyerinde Gelişmeleri Kaçırma Korkusu: Ölçek Uyarılama Çalışması**" isimli araştırma çalışmanız Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 22.04.2020 tarihli ve 90/7 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur.

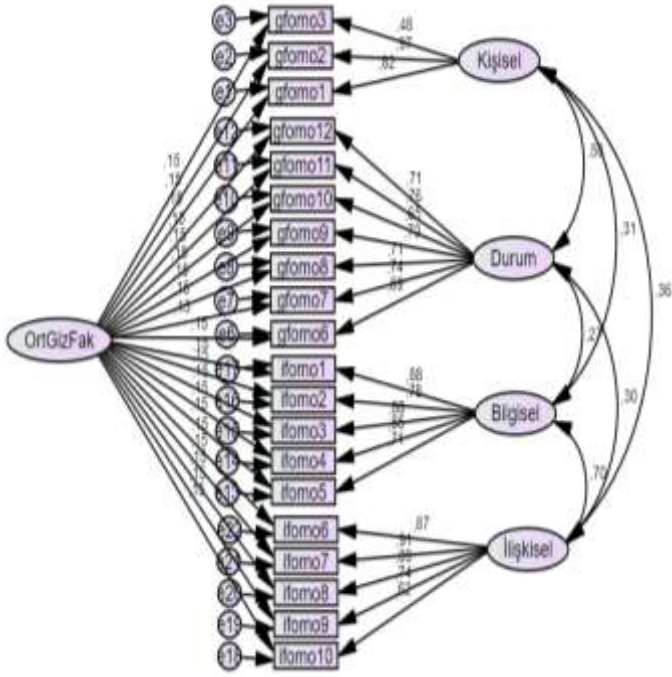
Kararın bir sureti yazımız ekinde gönderilmiş olup, ilgi başvurunuza cevaben bilgilerinizi rica ederim.

Prof.Dr.Mehmet SALTAN
Rektör Yardımcısı
Etik Kurul Başkanı

EKLER:

1- Zarf

Ek-2

Şekil 4. Ortak Gizil Faktörler

Araştırma Makalesi • Research Article

The Impact of Marketing on The Business Performance of Companies: A Literature Review

Pazarlamanın Şirketlerin İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Bir Literatür Taraması

A.Selçuk Köylüoğlu ^{a,*}, Petek Tosun ^b, Mesut Doğan ^c

^a Asst. Prof., Selcuk University, Vocational School of Social Sciences, 42130, Konya/Turkey.
ORCID: 0000-0003-0359-1443

^b Asst. Prof., MEF University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, 34396, Istanbul/Turkey.
ORCID: 0000-0002-9228-8907

^c Assoc. Prof., Afyon Kocatepe University, Vocational School of Bayat, 03200, Afyon/Turkey.
ORCID: 0000-0001-6879-1361

ARTICLE INFO

Article history:

Received 03 July 2020

Received in revised form 18 November 2020

Accepted 24 November 2020

Keywords:

Marketing

Marketing Instruments

Business Performance

Financial Performance

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 03 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 18 Kasım 2020

Kabul tarihi: 24 Kasım 2020

Anahtar Kelimeler:

Pazarlama

Pazarlama Araçları

İş Performansı

Finansal Performans

ABSTRACT

The technology-based global competition environment that pushes businesses to constructive transformation in order to ensure customer satisfaction has further increased the importance of marketing capabilities in business strategies. The purpose of the literature review is to summarize the previous studies about marketing-financial performance nexus. Studies that were published between 1969 and 2019 could be reached from the EBSCO database were included in the literature review. A significant number of studies conducted in different countries have shown that marketing spending is an investment that creates value for the company and has a positive impact on firm profitability, firm value or firm sales. This study contributes to the literature by summarizing the research findings on the effects of marketing investments on business performance.

ÖZ

Müşteri memnuniyetini sağlamak için işletmeleri konstrüktif transformasyona iten teknoloji tabanlı küresel rekabet ortamı, pazarlama yeteneklerinin işletme stratejilerindeki önemini daha da artırmıştır. Bu çıkış noktasından hareketle kurgulanan literatür incelemesinin amacı, pazarlama-finansal performans ilişkisine ait daha önceki çalışmaları özetlemektir. Literatür taramasına 1969-2019 yılları arasında yayımlanan ve EBSCO veri tabanından ulaşılabilen çalışmalar dahil edilmiştir. Farklı ülkelerde yapılan önemli sayıda araştırma, pazarlama harcamalarının şirket için değer yaratan ve firma kârlılığı, firma değeri ya da firma satışları üzerinde olumlu etkisi olan bir yatırım olduğunu göstermiştir. Önemli bir konuya odaklanan bu çalışma, pazarlama yatırımlarının işletme performansı üzerindeki etkilerine ilişkin araştırma bulgularını özetleyerek, literatüre katkıda bulunmaktadır.

1. Introduction

The American Marketing Association defines marketing as the activity, set of institutions, and processes for creating, communicating, delivering and exchanging offerings that have value for customers, clients, partners, and society at

large. For creating value for customers, clients, partners, and society, marketing must ensure positive financial outcomes that will contribute to earnings and future investment opportunities. This broad perspective of marketing was emphasized by Kohli & Jaworski (1990) as market orientation, which is a business philosophy that necessitates

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: selcuk641@gmail.com

an organization-wide focus on customer needs and strong collaboration among a company's departments including marketing and finance.

The purpose of marketing is creating value not only for the company's customers but also for its shareholders (Pahud de Mortanges & van Riel, 2003). One of the ways of creating value for shareholders is creating strong brand equity. Firms create brand equity by providing high-quality products and create favorable and strong brand associations in consumers' minds through marketing communication (Aaker, 1996). In that respect, marketing expenditures for creating a strong brand can be considered as investments for the company, because brand equity contributes to enhanced cash flows and higher profit margins as strong brands are more likely to have loyal customers and higher profit margins (Keller & Lehmann, 2006).

Verifying the value of marketing success, for example, branding, in terms of financial returns is a challenge for marketing executives (Madden et al., 2006). Numerous academic studies have examined the impact of marketing on firm-level financial outcomes. The literature review examines the empirical studies that have focused on the impact of marketing investments on financial outcomes by giving an extensive list of empirical studies published on the EBSCO database between 1969 and 2019. This study aims to review the literature from a broad perspective and then provide a focused literature review regarding the impact of marketing investments on firm-level financial results.

First, the conceptual background about the marketing and finance relationship is explained and the existing studies are summarized. After this general outlook, the study concludes with summarizing the findings, limitations and future research directions.

2. Marketing and Finance in Companies

Marketing has exceeded the boundaries of an organizational function and accepted as a business philosophy for more than three decades (Kohli & Jaworski, 1990; Herremans & Ryans, 1995). Market orientation, which is the implementation of the marketing concept as a business philosophy in an organization, necessitates the top management's emphasis, an organization-wide focus on customer needs and an interdepartmental collaboration that will increase the organization's responsiveness to these needs (Jaworski & Kohli, 1993). By the advances in digital technologies, consumers are increasingly connected and they are interactive agents of value co-creation. Starting from the customer needs and designing not only products but also customer experiences is essential for companies. In this highly competitive business environment, creating and maintaining strong brand associations in consumers' hearts and minds necessitates a market-oriented management approach, which encompasses all business units in a company and leads the way for an organization in creating loyal and engaging customers (Sashi, 2012; Keller, 2013). Therefore, market orientation is related to not only the market share and but also overall business performance, and interdepartmental collaboration and organization-wide marketing focus embracing both marketing and finance functions are its essential elements (Jaworski & Kohli, 1993).

Marketing and finance are prominent business units in any organization. Madden et al. (2006) point out the similarity of marketing and finance and state that while marketing executives are interested in the impact of their strategies on consumers, finance executives are interested in the impact of their strategies on investors, but despite this similarity it can be considered that the shareholder value space belongs to finance. Although market orientation necessitates a general management approach that covers all units in an organization, marketing and finance perspectives may remain distinct and get directed to different priorities and agendas. However, both marketing and finance perspectives have common firm-level goals in managing their businesses; for example, for markets that the company has a strategic growth target, marketing tries to have a larger market share and build brand equity whereas finance tries to increase firm's market value and improve financial parameters. Thus, marketing and finance functions are strongly linked to each other. Marketers aim to have a successful and well-established brand name to build brand equity, and brand equity constitutes an intangible asset for the company which in turn contributes to the sum of all future cash flows and incremental earnings or namely the financial market value of a firm (Kerin & Sethuraman, 1998).

Creating a high shareholder value or improving the market value of a company is strongly related to the company's positioning, brand image and marketing efficiency. This relationship creates a strong connection between the finance and marketing perspectives for effective strategic management in companies (Rao et al., 2004). Although financial outcomes are measured in relatively more consistent metrics such as the market to book ratio, return on equity (ROE), return on investment (ROI) or Tobin's q, marketing effectiveness is generally measured by brand equity and brand value (Rao et al., 2004). To build brand equity, firms implement integrated marketing communications that are indicated as the promotion element of the marketing mix framework (Kotler & Armstrong, 2018).

3. The Impact of Marketing Activities on Business Performance Indicators

Marketing expenditures are funds of companies that are allocated to spending on advertising and other marketing communication activities such as digital and mobile marketing, press conferences, experiential marketing events and sales promotions. Previous studies have used components of marketing spending in a variety of definitions depending on their main foci and research design, such as advertising spending or marketing spending that includes both advertising, selling and general administrative costs (Oh et al., 2016). Marketing expenditures are not only short-term expenditures but also long-term investments for a company since marketing activities contribute to the firm's brand equity that will improve the profit margin, current and future earnings (Graham & Frankenberger, 2011). Payoffs of advertising expenditures can be viewed as uncertain and accruing over a long time, but advertising expenditures, namely marketing investments on brand equity have significant impact on financial measures (Grullon et al., 2004; Mian et al, 2018; Sydney-Hilton & Vila-Lopez, 2019). In a company, marketing expenditures may exceed capital

expenditures and although companies do not disclose marketing expenditures as consistently as financial expenditures, marketing expenditures are effective on future sales and market value of a company (Herremans & Ryans, 1995; Sydney-Hilton & Vila-Lopez, 2019).

Considering marketing investment as a factor on firm performance can be based upon existing theoretical models such as the resource-based view, the brand equity spillover or signaling effects and advertising effectiveness models (Wernerfelt, 1984; Aaker, 1996; Joshi & Hanssens, 2010). In the resource-based view, marketing spending is considered as a significant parameter of the firm's financial performance through the functional capability of the marketing department (Nath et al., 2010). In this perspective, marketing is considered as a capability of the firm that differentiates it from its competitors since a value creating marketing strategy that is not simultaneously imitated by any competitor is a source of competitive advantage (Barney, 1991). For example, a unique positioning that is backed up with a valuable and inimitable marketing offering or a corporate social responsibility campaign are the intangible assets of a company that can improve its financial performance (Oh et al., 2016). On the other hand, brand equity perspective interprets the impact of marketing on firm's performance through strong and positive brand associations. In compliance with the behavioral decision theory of Heath and Tversky (1990). Brand-equity spillover effect emphasizes that the marketing activity of a company supports its brand equity and this influences investor behavior positively by increasing the available market information about the company, while advertising signals the financial well-being of the company (Joshi & Hanssens, 2010). In this perspective, investors are more likely to purchase stocks of companies with strong brands since brand recognition increases the company's visibility and familiarity among investors and may reduce information asymmetries in the market (Grullon et al., 2004; Kallapur and Kwan, 2004). Besides these models, the advertising effectiveness models emphasize the positive impact of advertising on sales and market share of a company, so advertising and other marketing variables have a positive effect on the sales of companies (Corvi & Bonera, 2010; Candemir & Zalluhoglu, 2011).

Studies regarding the relationship between marketing investments and business performance are mainly emphasizing the positive impact of marketing investments and market measures of firms. Analyzing firms in the period from 1975 to 2003 and covering five recessions, Graham & Frankenberger (2011) found out that advertising and promotion expenditures are marketing communication investments that contribute to current and future earnings. Besides, Joshi & Hanssens (2010) have shown that advertising expenditures positively influence the market value of firms and the responses of investors beyond the expected increase in sales and profits. Advertising expenditures have a positive impact on the number of investors and the liquidity of the common stock of a company (Grullon et al., 2004). Stock prices are correlated

with brand value and changes in the brand value is associated with the changes in value of a company, so strong brands display statistically significant performance advantages relative to other brands (Madden et al., 2006).

Brand value is one of the main marketing parameters that is associated with a firm's financial performance. Research on companies' brand equity and stock price indicators in the period between 1991 and 1993 has shown that quality perceptions regarding a brand positively influences stock returns of firms (Aaker & Jacobson, 1994). Madden et al. (2006) have analyzed monthly stock returns between 1994 and 2000 and found that strong brands performed better than other brands and their performance difference was statistically significant. Another similar research has shown that valuable brands have outperformed the market in the overall period from 2000 to June 2018 and they tend to perform better in weak financial market periods (Dorfleitner et al., 2019). Brand value becomes more important in weak financial market periods because it contributes to investor trust and facilitates raising new funds from investors (Mian et al., 2018). On the other hand, consumers may shift down to lower priced options in times of crises, so companies with higher brand quality can get hurt during recessions (Bharadwaj et al., 2011).

In addition to the status of the financial market, other contextual moderators can be effective on the relationship between brand value and stock prices, for example shareholders give more importance to brand value for firms that have lower cash levels and higher potential for future growth (Dutordoir et al., 2015). Branding strategies are also influential on the brand value and stock prices nexus. Corporate branding strategy that corporate name and the initial product's brand name are the same is found to be more effective than the house-of-brands strategy that each product has a different brand name. Because in corporate branding strategy all advertising spending is an investment to the corporate brand (Rao et al., 2004). Marketing communication regarding corporate social responsibility (CSR) is also contributes to the brand image and financial results such as return on assets (ROA). ROE and return on sales (ROS) (Keffas & Olulu-Briggs, 2011). Larger advertising spending is related with higher brand value and higher brand value is related with better financial results at the firm-level (Peterson & Jeong, 2010).

Previous studies have mainly regarded brand value, brand equity and marketing expenditures as elements that contribute to financial performance of the company and shareholders' wealth, by analyzing financial metrics such as stock return, Tobin's q, ROE, ROA, ROS and market value. The studies that investigate the impact of marketing parameters on financial performance are summarized in follow tables. The tables consist of 4 parts chronologically. The first table covers the years 1969-1989. The second table covers the years 1990-1995. The third table covers the years 1996-2004. And the last table covers the years 2005-2019.

The tables are shown below respectively:

Table 1. The impact of marketing activities on business performance indicators (1969-1989)

Author(s)	Year	Marketing Parameter	Financial Parameter	Impact
Simon	1969	CSR	ROA, ROE	Positive
Lambin	1969	CSR	Sales	Positive
Bragdon Jr. & Marlin	1972	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Hamilton	1972	CSR	Sales	Negative
Parke & Eilbirt	1975	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Abdel-Khalik	1975	CSR	Effectiveness	Positive
Vance	1975	CSR	Stock Market Returns	Negative
Belkaoui	1976	CSR	Stock Market Returns	Negative
Heinze	1976	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Alexander & Buchholz	1978	CSR	Stock Market Returns	No Effect
Bowman	1978	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Ingram	1978	CSR	Stock Market Returns	Positive
Preston	1978	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Abbott & Monsen	1979	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Anderson & Frankle	1980	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Chen & Metcalf	1980	CSR	ROA, ROE and ROS	No Effect
Ingram & Frazier	1980	CSR	ROA, ROE and ROS	No Effect
Freedman & Jaggi	1982	CSR	ROA, ROE and ROS	No Effect
Shane & Spicer	1983	CSR	Stock Market Returns	Negative
Cochran & Wood	1984	CSR	ROA, ROE and ROS	No Effect
Stevens	1984	CSR	Stock Market Returns	Negative
Aupperle et al.	1985	CSR	ROA, ROE and ROS	No Effect
Newgren et al.	1985	CSR	Stock Market Returns	Negative
Marcus & Goodman	1986	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Baltagi & Levin	1986	CSR	Sales	Negative
Rockness et al.	1986	CSR	ROA, ROE and ROS	No Effect
Spencer & Taylor	1987	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Wokutch & Spencer	1987	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
McGuire et al.	1988	CSR	ROA, ROE, ROS and Stock Market Returns	Positive
O'Neill et al.	1989	CSR	ROA, ROE and ROS	No Effect

Source: Created by Authors

Table 2. The impact of marketing activities on business performance indicators (1990-1995)

Author(s)	Year	Marketing Parameter	Financial Parameter	Impact
Fombrun & Shanley	1990	CSR	Market to Book Ratio /Tobin's Q	Positive
Patten	1990	CSR	Stock Market Returns	No Effect
Freedman & Stagliano	1991	CSR	Stock Market Returns	Positive
Morck & Yeung	1991	CSR	Tobin's Q	Positive
Megna & Mueller	1991	CSR	ROA, ROE	Positive
Patten	1991	CSR	ROA, ROE and ROS	No Effect
Davidson III & Worrell	1992	CSR	Stock Market Returns	Positive/ Negative
Erickson & Jacobson	1992	CSR	ROA, ROE, ROS, Market to Book Ratio /Tobin's Q	Negative
Hamilton et al.	1993	CSR	Stock Market Returns	No Effect
Herremans et al.	1993	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Aaker & Jacobson	1994	Perceived Quality	Stock Market Returns	Positive
Blacconiere & Patten	1994	CSR	Stock Market Returns	Negative
Sougiannis	1994	CSR	ROS, Tobin's Q	Negative
Brown & Perry	1994	CSR	ROA, ROE, ROS, Market to Book Ratio /Tobin's Q	Positive
Dooley & Lerner	1994	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Diltz	1995	CSR	Stock Market Returns	Positive/ Negative
Hamilton	1995	CSR	Market to Book Ratio /Tobin's Q	Positive
Herremans & Ryans	1995	Brand Equity	Intangible assets, advertising, ROE, ROS	No Effect
Pava & Krausz	1995	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Simerly	1995	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive

Source: Created by Authors

Table 3. The impact of marketing activities on business performance indicators (1996-2004)

Author(s)	Year	Marketing Parameter	Financial Parameter	Impact
Hart & Ahuja	1996	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Klassen & McLaughlin	1996	CSR	Stock Market Returns	Negative
Abbott, Lawler & Ling	1997	CSR	Sales	No Effect
Blacconiere & Northcut	1997	CSR	Stock Market Returns	Negative
Cheng & Chen	1997	CSR	Stock Market Returns, Tobin's Q	Positive
Boyle et al.	1997	CSR	Stock Market Returns	Positive
Chauvin & Hirschey	1997	CSR	Tobin's Q	Positive
Brown	1998	CSR	Stock Market Returns	Positive
Kerin & Sethuraman	1998	Brand Value	Shareholder value	Positive
Duffy	1999	CSR	Sales	No Effect
Paton & Williams	1999	CSR	ROA, ROE	Positive
Berman et al.	1999	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Dowell et al.	2000	CSR	Market to Book Ratio /Tobin's Q	Positive
Graves & Waddock	2000	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Graham & Frankenberger	2000	CSR	Stock Market Returns, Tobin's Q	Positive
Notta & Oustapassidis	2001	CSR	ROA, ROE	Positive
King & Lenox	2001	CSR	Market to Book Ratio /Tobin's Q	Positive
Yiannaka et al.	2002	CSR	Sales	Positive
Pahud de Mortanges & van Riel	2003	Brand Value	Market value	Positive
Core et al.	2003	CSR	ROA, ROE	Negative
Grullon et al.	2004	Advertising Expenditures	Number of investors	Positive
Han & Manry	2004	CSR	Stock Market Returns	Negative
Kallapur & Kwan	2004	Brand Value	Shareholder value	Positive
Mizik & Jacobson	2004	Product Quality	Stock Market Returns	Positive
Rao et al.	2004	Brand Value	Tobin's Q	Positive
Shah & Stark	2004	CSR	Tobin's Q	Positive
Tsoutsoura	2004	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive

Source: Created by Authors

Table 4. The impact of marketing activities on business performance indicators (2005-2019)

Author(s)	Year	Marketing Parameter	Financial Parameter	Impact
Conchar et al.	2005	CSR	Tobin's Q	Positive
Madden et al.	2006	Brand Value	Shareholder value	Positive
Qureshi	2007	CSR	Tobin's Q	Positive
Eng & Keh	2007	Advertising Expenditures	ROA	Positive
Fauzi et al.	2007	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Gupta	2008	CSR	ROA, ROE	Positive
Mizik & Jacobson	2008	Brand Esteem	Stock Market Returns	Negative
Kundu et al.	2008	CSR	ROA, ROE, Tobin's Q	Negative
Choi et al.	2010	CSR	Market to Book Ratio /Tobin's Q	Positive
Siong	2010	CSR	ROA, ROE	Positive
Joshi & Hanssens	2010	CSR	Market to Book Ratio /Tobin's Q	Positive/ Negative
Peterson & Jeong	2010	Brand Value	Market value	Positive
Bharadwaj et al.	2011	Brand Quality	Stock Market Returns	Positive
Candemir & Zalluhoglu	2011	Marketing Expenditures	Sales	Positive
Graham & Frankenberger	2011	Advertising Expenditures	Current and future earnings	Positive
Keffas & Olulu-Briggs	2011	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Matin et al.	2011	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Setiawan & Darmawan	2011	CSR	Stock Market Returns	Positive
Vitezic	2011	CSR	Stock Market Returns	Positive
Ahmed et al.	2012	CSR	ROA, ROE and ROS	Positive
Hamilton et al.	2013	CSR	Tobin's Q	Positive
Dutordoir et al.	2015	Brand Value	Shareholder value	Positive
Dogan & Mecek	2015	CSR	Tobin's Q	Positive
Oh et al.	2016	CSR	Stock Market Returns	Positive
Dorfleitner et al.	2019	Brand Value	Shareholder value	Positive

Sydney-Hilton & Vila-Lopez	2019	Brand Value	ROE, ROA, Net Income Margin, Tobin's Q, Market Capitalization	Positive
----------------------------	------	-------------	---	----------

Source: Created by Authors

As it can be seen from the tables (Table 1, Table 2, Table 3, Table 4), 103 studies have been reached that try to measure the relationship between marketing studies and financial indicators. In these studies, marketing activities are collected under the title of product quality, corporate social responsibility, perception quality, brand value, brand quality, marketing advertising costs, performance indicators ROA, ROE, ROS, ROI, stock market returns, market to book ratio/Tobin's Q, Market-to-book ratio (shareholder value), income and number of investors. 70 studies showed that marketing activities had a positive effect on performance indicators. In 16 studies, this relationship was found to be negative. 3 studies reported a positive and negative relationship while 14 studies pointed out that marketing activities have no impact on performance indicators. Negative and no relationship matching parameters are generally marketing activities under CSR and financial indicators under stock market returns indicators. The values obtained as a result of the literature review can be shown with the help of a table as follows:

Table 5. Values resulting from the literature review (1969-2019)

Number of total studies try to measure the relationship between marketing studies and financial indicators.	103
<i>Number of studies that...</i>	
...marketing activities had a positive effect on performance indicators.	70
...this relationship was found to be negative.	16
...marketing activities have no impact on performance indicators.	14
...positive and negative relationship.	3

Source: Created by Authors

In previous studies, marketing parameters such as marketing expenditures, advertising spending and product quality are generally conceptualized as building blocks of brand value and equity. Since research has been focused on firm-level performance, generally brand value or brand equity metrics are used as measurement metrics. Research findings show that marketing contributes to the shareholders' wealth, in terms of financial parameters such as market value or stock returns.

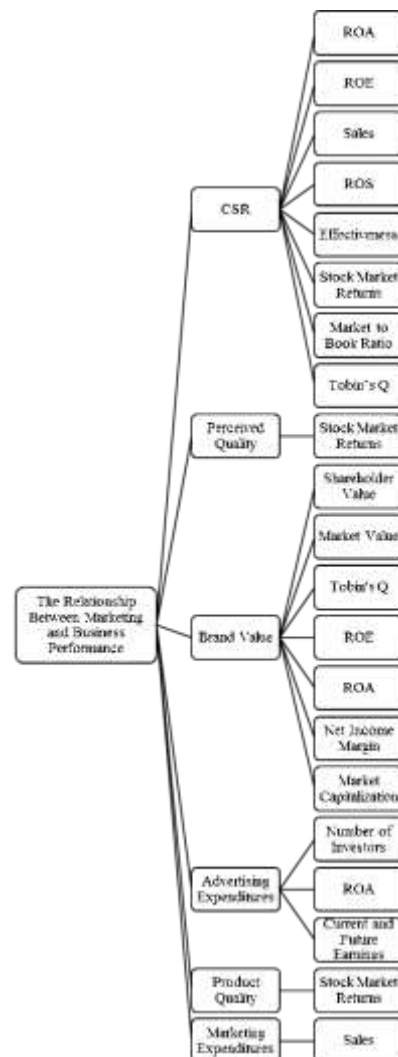
According to Mizik and Jacobson (2003), the ability of a firm to create superior customer value and value appropriation abilities leads to an increase in its financial performance. The value creation process is related to research and development activities and the value appropriation process is related to marketing activities (Peterson and Jeong, 2010). Andras and Srinivasan (2003) state that marketing spending is the most important input that must be managed effectively in marketing to compete successfully in the market. Effective management of marketing activities will undoubtedly provide companies with a sustainable competitive advantage and thereby increase their financial performance.

In emerging markets global economic crises can be a fundamental problem that can lead to severe drops in the gross domestic product and deteriorations in financial statements or even bankruptcy of some financial institutions (Candemir & Zalluhoglu, 2011). In the emerging markets context, research shows that marketing expenditures have significant effects on sales especially in and after the financial crisis periods (Candemir & Zalluhoglu, 2011).

According to these explanations, it was determined that marketing spending is an investment that will contribute value to the company in the future. One of the factors that cause marketing spending to be seen not only as cost but as investment is the effect of marketing spending on stock value. The increase in the share value is a result of the marketing activity fulfilling all the objectives. In other words, the advertisement that increases the brand value and the firm value increases the share value of the company in the last stage.

As a result of the literature review, financial indicators that have a positive relationship with marketing tools can be shown as follows:

Figure 1. Positive relationships between marketing tools and business performance indicators

Source: Created by Authors

As seen in the figure, marketing tools that affect financial parameters positively, CSR, perceived quality, brand value, advertising expenditures, product quality and marketing expenditures. The most effective marketing tool among them is CSR. Because it affects 8 financial indicators positively. Brand value is followed by its positive effect on 7 financial indicators. Advertising expenditure is also positively associated with number of investors, ROA and current and future earnings. Perceived quality, product quality and marketing expenditure are also not as strong as others, although they have a positive effect.

4. Conclusion

The purpose of this study was to review the literature about marketing-financial performance nexus. Studies that focused on the impact of marketing on the business performance of the companies were summarized. The literature review considered empirical studies focusing on the effect of marketing investments on financial metrics, providing a comprehensive list of empirical studies published between 1969-2019.

It was observed that the studies were concentrated in 1991, 1994, 1995, 1997, 2004 and 2011. The predominantly used marketing parameter was CSR and the financial indicators were ROA and ROS in the studies in 1991. It was shown that the impact of marketing activities on financial indicators was positive (Freedman & Stagliano, 1991; Morck & Yeung, 1991; Megna & Mueller, 1991; Patten, 1991). The most used marketing parameter in 1994 was also CSR. The financial indicator commonly used by businesses at that time was ROS. The impact of marketing activities in this period was either positive or negative (Aaker & Jacobson, 1994; Blacconiere & Patten, 1994; Sougiannis, 1994; Brown & Perry, 1994; Dooley & Lerner, 1994). In 1995, besides CSR as a marketing indicator, ROA, ROE and ROS indicators were used frequently as financial indicators. In terms of the relationship, the positive effect was high (Diltz, 1995; Hamilton, 1995; Herremans & Ryans, 1995; Pava & Krausz, 1995; Simerly, 1995). In 1997, CSR came to the fore as a marketing parameter. However, it was observed that the financial indicators used extensively differ from other years and during this period, the Stock Market Returns parameter has become popular and a positive relationship was found (Abbott, Lawler & Ling, 1997; Blacconiere & Northcut, 1997; Cheng & Chen, 1997; Boyle et al., 1997; Chauvin & Hirschey, 1997).

In the 2000s, it was observed that the studies were concentrated in 2004 and 2011. It is noteworthy that, unlike the 1990s, the marketing parameters that were widely used in 2004 included CSR, as well as brand value, product quality and advertising expenditures. In the mentioned period, mostly Tobin's Q and Stock Market Returns parameters were seen as financial indicators. The impact of marketing activities on business performance was found to be positive in 2004 (Grullon et al., 2004; Han & Manry, 2004; Kallapur & Kwan, 2004; Mizik & Jacobson, 2004; Rao et al. 2004; Shah & Stark, 2004; Tsoutsoura, 2004). The last year to be evaluated in terms of the years in which the studies are concentrated is 2011. In 2011, CSR was seen to be the leading indicator of marketing. In terms of financial indicators, ROA, ROE, ROS and Stock Market Return indicators took the lead. It was seen that the relationship

between the marketing activities and financial indicators were found as positive (Bharadwaj et al., 2011; Candemir & Zalluhoglu, 2011; Graham & Frankenberger, 2011; Keffas & Olulu-Briggs, 2011; Matin et al., 2011; Setiawan & Darmawan, 2011; Vitezic, 2011).

When the studies conducted between 2015 and 2019 were examined, it was seen that the brand value matched CSR in terms of the marketing parameters used by the enterprises. When looking at financial indicators, it was seen that besides ROA, ROE, ROS, Tobin's Q, Stock Market Return parameters, indicators such as share value, net income margin and total market value were included in studies. The fact that the results were completely positive in terms of the relationship between the marketing activities used in this period and the financial indicators reveals how appropriate the decisions regarding the marketing activities were (Dutordoir et al. 2015; Dogan & Mecsek, 2015; Oh et al., 2016; Dorfleitner et al., 2019; Sydney-Hilton & Vila-Lopez, 2019).

In conclusion, in this study, which investigated the effects of marketing activities on business performance, it is seen that marketing activities have a positive effect on financial indicators. Marketing spending is an investment that will contribute value to the company in the future especially for emerging markets. The majority of the studies showed this positive impact. It is easier for a company to raise new funds in times of high investor sentiment (or investment optimism) on the stock market, so companies generally decrease their advertising spending during periods of low investor sentiment (Mian et al., 2018). However, it is recommended to continue marketing investments even during the periods of investor pessimism and market recession because these investments contribute to company success during and after such downturn periods (Roberts, 2003; Mian et al., 2018).

On the other hand, some studies showed the negative impact of marketing activities (Hamilton, 1972; Vance, 1975; Belkaoui, 1976; Shane & Spicer, 1983; Stevens, 1984; Newgren et al. 1985; Baltagi & Levin, 1986; Erickson & Jacobson, 1992; Blacconiere & Patten, 1994; Sougiannis, 1994; Klassen & McLaughlin, 1996; Blacconiere & Northcut, 1997; Core et al., 2003; Han & Manry, 2004; Mizik & Jacobson, 2008; Kundu et al. 2008). Some other studies argued that marketing activities could have both positive and negative effects on business performance (Davidson III & Worrell, 1992; Diltz, 1995; Joshi & Hanssens, 2010) and some others advocated that there is no relationship between marketing activities and business performance (Chen & Metcalf, 1980; Ingram & Frazier, 1980; Freedman & Jaggi, 1982; Cochran & Wood, 1984; Aupperle et al., 1985; Rockness et al., 1986; O'Neill et al., 1989; Patten, 1990; Patten, 1991; Hamilton et al., 1993; Herremans & Ryans, 1995; Abbott, Lawler & Ling, 1997; Duffy, 1999).

To sum up, it can be concluded that although some studies showed the negative impact of marketing activities on business performance, the majority of the studies point out the opposite and state that marketing activities influence business performance positively. In the final analysis, when looking at the general projection of the study, it is seen that the financial indicators of the companies have further diversified after 1990. Businesses mostly use ROA, ROE, ROS, Tobin's Q and Stock Market Return parameters as

financial indicators. In addition to financial indicators, it can be said that the brand value and advertising expenditure parameters follow CSR as a marketing indicator.

5. Limitations and Future Research Directions

First of all, it should be noted that in general companies that have a higher amount of marketing spending are operating in business-to-consumer markets rather than business-to-business markets (Oh et al., 2016). So, the findings must be interpreted with caution. Besides, this study is limited to the studies that were conducted between 1969-2019. Another limitation is that it includes only the marketing-financial outcomes relationship and excludes other possible relationships such as marketing-management and marketing-production nexus.

In future studies, a literature review can be conducted about the effect of research and development expenses, another important expense of the company, on the performance of the companies. Further studies can examine the impact of marketing expenditures on business performance on a sectoral basis and make comparisons between different industries. Considering the highly competitive business environment and the availability of information for consumers, there is a need to integrate marketing decisions in financial forecasting models (Sydney-Hilton & Vila-Lopez, 2019). Developing a forecasting model that includes marketing investments will be beneficial for both researchers and managers.

In future studies, the relationship between marketing spending and profitability, firm value and sales can be exceeded and a link can be established between marketing spending and investment strategies and production practices. Moreover, considering the economies of the scale of the countries, some other studies can be conducted related to the marketing activities. Finally, the studies that investigate the relationship between the marketing expenditures made by considering environmental sensitivity and the performance of the company in the last period when environmental sensitivity has been thrown out can be included.

References

Aaker, D. A. (1996), "Measuring Brand Equity Across Products and Markets", *California Management Review*, 38(3), 102-120.

Aaker, D.A., & Jacobson, R. (1994), "The Financial Information Content of Perceived Quality", *Journal of Marketing Research*, 31(2), 191-201.

Abbott, A.J., Lawler, K.A., & Ling, M.C.H. (1997), "Advertising Investments in The UK Brewing Industry: An Empirical Analysis", *Economic Issues*, 2, 55-66.

Abbott, W. F. & Monsen, J. R. (1979), "On The Measurement Of Corporate Social Responsibility: Self-Reported Disclosure as a Method of Measuring Corporate Social Involvement", *Academy of Management Journal*, 22, 501-515.

Abdel-Khalik, A. R. (1975), "Advertising Effectiveness and Accounting Policies", *The Accounting Review*, 50, 657-670.

Ahmed, S. U., Islam, Z. M. & Hasan, I. (2012), "Corporate Social Responsibility and Financial Performance Linkage-Evidence from The Banking Sector of Bangladesh", *Journal of Organizational Management*, 1(1), 14-21.

Alexander, G. J. & Buchholz, R. A. (1978), "Corporate Social Performance and Stock Market Performance", *Academy of Management Journal*, 21, 479-486.

Anderson, J. C. & Frankle, A. W. (1980), "Voluntary Social Reporting: An Isobeta Portfolio Analysis", *Accounting Review*, 55, 467-479.

Aupperle, K. E., Carroll, A. B., & Hatfield, J. D. (1985), "An Empirical Investigation of The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Profitability", *Academy of Management Journal*, 28, 446-463.

Baltagi, B. H., Levin, D. (1986), "Estimating Dynamic Demand for Cigarettes Using Panel Data: The Effects Of Bootlegging, Taxation and Advertising Reconsidered", *The Review of Economics and Statistics*, 68, 148-155.

Barney, J. (1991), "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage", *Journal of Management*, 17(1), 99-120. DOI: 10.1177/014920639101700108

Belkaoui, A. (1976), "The Impact of The Disclosure of The Environmental Effects of Organizational Behavior on The Market", *Financial Management*, 5, 26-31.

Berman, S. L., Wicks, A. C., Kotha, S., & Jones, T. M. (1999), "Does Stakeholder Orientation Matter? The Relationship Between Stakeholder Management Models and Firm Financial Performance", *Academy of Management Journal*, 42, 488-506.

Bharadwaj, S.G., Tuli, K.R., & Bonfrer, A. (2011), "The Impact of Brand Quality on Shareholder Wealth", *Journal of Marketing*, 75(5), 88-104.

Blaconiere, W. G. & Northcut, W. D. (1997), "Environmental Information And Market Reactions to Environmental Legislation", *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 12, 149-178.

Blaconiere, W. G. & Patten, D. M. (1994), "Environmental Disclosures, Regulatory Costs and Changes in Firm Value", *Journal of Accounting and Economics*, 18, 357-377.

Bowman, E. H. (1978), "Strategy, Annual Reports, and Alchemy", *California Management Review*, 20, 64-71.

Boyle, E. J., Higgins, M. M., & Rhee, S. G. (1997), "Stock Market Reaction to Ethical Initiatives of Defense Contractors: Theory and Evidence", *Critical Perspectives on Accounting*, 8, 541-561.

Bragdon Jr., J. H. & Marlin, J. A. T. (1972), "Is Pollution Profitable?" *Risk Management*, 19, 9-18.

Brown, B. & Perry, S. (1994), "Removing The Financial Performance Halo From Fortune's 'Most Admired

- Companies”, *Academy of Management Journal*, 37, 1346–1359.
- Brown, B. (1998), “Do Stock Market Investors Reward Reputation for Corporate Social Performance?” *Corporate Reputation Review*, 1, 271–282.
- Candemir, A. & Zalluhoglu, A.E. (2011), “The Effect of Marketing Expenditures During Financial Crisis: The Case of Turkey”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24, 291–299. DOI:10.1016/j.sbspro.2011.09.105.
- Chauvin, K.W. & Hirschey, M. (1994), “Goodwill Profitability, and The Market Value of The Firm”, *Journal of Accounting and Public Policy*, 13, 159–180.
- Chauvin, K.W. & Hirschey, M. (1997), “Market Structure and The Value of Growth”, *Managerial and Decision Economics*, 18, 247–254.
- Chen, K. H. & Metcalf, R. W. (1980), “The Relationship Between Pollution Control Record and Financial Indicators Revisited”, *Accounting Review*, 55, 168–177.
- Cheng, C.S.A. & Chen, C.J.P. (1997), “Firm Valuation of Advertising Expense: An Investigation Of Scaler Effects”, *Managerial Finance*, 23, 41–62.
- Choi, J., Kwak, Y., & Choe, C. (2010), “Corporate Social Responsibility and Corporate Financial Performance: Evidence From Korea”, *MPRA Paper No. 22159*.
- Cochran, P. L. & Wood, R. A. (1984), “Corporate Social Responsibility and Financial Performance”, *Academy of Management Journal*, 27, 42–56.
- Conchar, M. P., Crask, M. R., & Zinkhan, G. M. (2005), “Market Valuation Models of The Effect of Advertising And Promotional Spending: A Review & Meta-Analysis”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 33(4): 445-460.
- Core, J.E., Guay, W.R., & Buskirk, A.V. (2003), “Market Valuations in The New Economy: An Investigation of What Has Changed”, *Journal of Accounting and Economics*, 34, 43–67.
- Corvi, E. & Bonera, M. (2010), “The Effectiveness of Advertising: A Literature Review”, in the 10th Global Conference on Business & Economics, October 15–16, Rome, Italy.
- Davidson III, W. N. & Worrell, D. L. (1992), “Research Notes and Communications: The Effect of Product Recall Announcements on Shareholder Wealth”, *Strategic Management Journal*, 13, 467–473.
- Diltz, D. J. (1995), “The Private Cost of Socially Responsible Investing”, *Applied Financial Economics*, 5, 69–77.
- Doğan, M. & Mecek G. (2015), “A Research on The Effects of Marketing Spending on Firm Value”, *Journal of Business Research-Türk*, 7(2): 180-194.
- Dooley, R. S. & Lerner, L. D. (1994), “Pollution, Profits, and Stakeholders: The Constraining Effect of Economic Performance on CEO Concern with Stakeholder Expectations”, *Journal of Business Ethics*, 13, 701–711.
- Dorfleitner, G., Rößle, F., & Lesser, K. (2019), “The Financial Performance of The Most Valuable Brands: A Global Empirical Investigation”, *Heliyon*, 5, e01433. DOI:10.1016/j.heliyon.2019. e01433
- Dowell, G., Hart, S., & Yeung, B. (2000), “Do Corporate Global Environmental Standards Create or Destroy Market Value?” *Management Science*, 46, 1059–1074.
- Duffy, M. (1999), “The Influence of Advertising on The Pattern of Food Consumption in The UK”, *International Journal of Advertising*, 18, 131–168.
- Dutordoir, M., Verbeeten, F.H.M., De Beijer, D. (2015), “Stock Price Reactions to Brand Value Announcements: magnitude and moderators”, *International Journal of Research in Marketing*, 32, 34-47.
- Eng, L. L., & Keh, H. T. (2007), “The Effects of Advertising and Brand Value on Future Operating and Market Performance”, *Journal of Advertising*, 36 (4), 91–100.
- Erickson, G. & Jacobson, R. (1992), “Gaining Comparative Advantage Through Discretionary Expenditures: The Returns to R&D and Advertising”, *Management Science*, 38, 1264–1279.
- Fauzi, H., Mahoney, S. L. & Rahman, A. A. (2007), “The Link Between Corporate Social Performance and Financial Performance: Evidence from Indonesian Companies”, *Issues in Social and Environmental Accounting*, 1(1), 149-159.
- Fombrun, C. & Shanley, M. (1990), “Whats in A Name? Reputation Building and Corporate Strategy”, *Academy of Management Journal*, 33, 233–258.
- Freedman, M. & Jaggi, B. (1982), “Pollution Disclosures, Pollution Performance and Economic Performance”, *Omega: The International Journal of Management Science*, 10, 167–176.
- Freedman, M. & Stagliano, A. J. (1991), “Differences in Social-Cost Disclosures: A Market Test of Investor Reactions”, *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 4, 68–83.
- Graham, R.C. & Frankenberger, K.D. (2011), “The Earnings Effects of Marketing Communication Expenditures During Recessions”, *Journal of Advertising*, 40 (2), 5-24.
- Graham, R.C.J.R. & Frankenberger, K.D. (2000), “The Contribution of Changes in Advertising Expenditures to Earnings and Market Values”, *Journal of Business Research*, 50, 149–155.
- Graves, S. B. & Waddock, S. A. (2000), “Beyond Built to Last Stakeholder Relations in ‘Built-to-Last’ companies”, *Business and Society Review*, 105, 393–418.
- Hamilton S. F., Richards T. J., & Stiegert K. W. (2013), “How Does Advertising Affect Market Performance?”

- A Note on Generic Advertising”, *Western Economic Association International*, 2(4), 1183-1195.
- Hamilton, J. L. (1972), “The Demand for Cigarettes: Advertising, The Health Scare and The Cigarette Advertising Ban”, *Journal Review of Economics & Statistics*, 54, 401-411.
- Hamilton, S., Jo, H., & Statman, M. (1993), “Doing Well While Doing Good? The Investment Performance of Socially Responsible Mutual Funds”, *Financial Analysts Journal*, 49, 62– 66.
- Han, B.H. & Manry, D. (2004), “The Value-Relevance of R&D and Advertising Expenditures: Evidence from Korea”, *International Journal of Accounting*, 39, 155–173.
- Hart, S. L. & Ahuja, G. (1996), “Does It Pay To Be Green? An Empirical Examination of the Relationship Between Emission Reduction and Firm Performance”, *Business Strategy and the Environment*, 5, 30–37.
- Heinze, D. C. (1976), “Financial Correlates of A Social Involvement Measure”, *Akron Business and Economic Review*, 7, 48–51.
- Herremans, I. M., Akathaporn, P., & McInnes, M. (1993), “An Investigation of Corporate Social Responsibility Reputation and Economic Performance”, *Accounting, Organizations and Society*, 18, 587–604.
- Herremans, I.M. & Ryans, J.K.Jr., (1995), “The Case for Better Measurement and Reporting Of Marketing Performance”, *Business Horizons*, September-October, 51-60.
- Hula, D.G. (1988), “Advertising, New Product Profit Expectations, and Firm’s R&D Investment Decisions”, *Applied Economics*, 20, 125–142.
- Ingram, R.W. & Frazier, K. B. (1980), “Environmental Performance and Corporate Disclosure”, *Journal of Accounting Research*, 18, 614–622.
- Jaworski, B.J., & Kohli, A.K. (1993), “Market Orientation: Antecedents and Consequences”, *Journal of Marketing*, 57, 53-70.
- Joshi A. & Hanssens D. M. (2010), “The Direct and Indirect Effects Of Advertising Spending on Firm Value”, *Journal of Marketing*, 74(1), 20-33.
- Kallapur, S. & Kwan, S.Y.S. (2004), “The Value Relevance and Reliability Of Brand Assets Recognized By U.K. Firms”, *The Accounting Review*, 79(1), 151-172.
- Keffas, G. & Olulu-Briggs, V. O. (2011), “Corporate Social Responsibility: How Does It Affect The Financial Performance of Banks? Empirical Evidence From US, UK And Japan”, *Journal of Management and Corporate Governance*, 3, 8-26.
- Keller, K.L. (2013), *Strategic Brand Management*, [E-reader Version], www.pearson.com/uk.
- Keller, K.L. & Lehmann, D.R. (2006), “Brands and Branding: Research Findings and Future Priorities”, *Marketing Science*, 25(6), 740-759. DOI 10.1287/mksc.1050.0153
- Kerin, R. A. & Sethuraman, R. (1998), “Exploring The Brand Value-Shareholder Value Nexus for Consumer Goods Companies”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 26, 260–273.
- King, A. A. & Lenox, M. J. (2001), “Does It Really Pay To Be Green? An Empirical Study of Firm Environmental and Financial Performance”, *Journal of Industrial Ecology*, 5, 105–116.
- Klassen, R. D. & McLaughlin, C. P. (1996), “The Impact of Environmental Management On Firm Performance”, *Management Science*, 42, 1199–1214.
- Kohli, A.K., & Jaworski, B.J. (1990), “Market Orientation: The Construct, Research Propositions and Managerial Implications”, *Journal of Marketing*, 54, 1-18.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2018), *Principles of Marketing*, [E-reader Version], www.pearson.com/uk.
- Kundu, A., Kulkarni, P., & Murthy N.K., A. (2008), “Advertising and Firm Value: Mapping The Relationship Between Advertising, Profitability and Business Strategy in India”, *Changing Ideas in Strategy*, Sinha, A. (Ed.), Narosa Publications.
- Lambin, J.J. (1969), “Measuring The Profitability of Advertising: An Empirical Study”, *Journal of Industrial Economics*, 17, 89–103.
- Madden, T.J., Fehle, F., & Fournier, S. (2006), “Brands Matter: An Empirical Demonstration of The Creation of Shareholder Value Through Branding”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 34(2), 224-235. DOI: 10.1177/0092070305283356.
- Marcus, A. A. & Goodman, R. S. (1986), “Compliance and Performance: Toward A Contingency Theory”, *Research in Corporate Social Performance and Policy*, 8, 193–221.
- Matin, A. Y., Thaghafian, H., Esapour, K., Alavi, A. M., & Farhoodi, A. (2011), “A Study of The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Firm Financial Performance”, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 12, 668-674.
- McGuire, J. B., Sundgren, A., & Schneeweis, T. (1988), “Corporate Social Responsibility and Firm Financial Performance”, *Academy of Management Journal*, 31, 854–872.
- Megna, P., Mueller, D.C. (1991), “Profit Rates and Intangible Capital”, *Review of Economics and Statistics*, 73, 633–642.
- Mian, G.M., Sharma, P., & Gul, F.A. (2018), “Investor Sentiment and Advertising Expenditure”, *International Journal of Research in Marketing*, 35, 611-627.
- Mizik, N. & Jacobson, R. (2004), “Stock Return Response Modeling”, in *Assessing Marketing Strategy Performance*, Christine Moorman and Donald R. Lehmann, eds. Cambridge, MA: Marketing Science Institute, 29-46.

- Mizik, N. & Jacobson, R. (2008), "The Financial Value Impact of Perceptual Brand Attributes", *Journal of Marketing Research*, 45(1), 15-32.
- Morck, R. & Yeung, B. (1991), "Why Investors Value Multinationality", *Journal of Business*, 64, 165–187.
- Nath, P., Nachiappan, S., & Ramanathan, R. (2010), "The Impact of Marketing Capability, Operations Capability and Diversification Strategy on Performance: A Resource-Based View", *Industrial Marketing Management*, 39, 317–329. DOI:10.1016/j.indmarman.2008.09.001
- Newgren, K. E., Rasher, A. A., LaRoe, M. E., & Szabo, M. R. (1985), "Environmental Assessment and Corporate Performance: A Longitudinal Analysis Using A Market– Determined Performance Measure", in L. E. Preston (Ed.), *Research in corporate social performance and policy*, Greenwich, CT, JAI Press, 153–164.
- Notta, O. & Oustapassidis, K. (2001), "Profitability and Media Advertising in Greek Food Manufacturing Industries", *Review of Industrial Organization*, 18, 115-126.
- O'Neill, H. M., Saunders, C. B., & McCarthy, A. D. (1989), "Board Members, Corporate Social Responsiveness And Profitability: Are Tradeoffs Necessary?" *Journal of Business Ethics*, 8, 353–357.
- Oh, H., Bae, J., Currim, I.S., Lim, J., & Zhang, Y. (2016), "Marketing Spending, Firm Visibility and Asymmetric Stock Returns Of Corporate Social Responsibility Strengths And Concerns", *European Journal of Marketing*, 50(5/6), 838-862, DOI: 10.1108/EJM-05-2015-0290.
- Parket, I. R. & Eilbirt, H. (1975), "Social Responsibility: The Underlying Factors", *Business Horizons*, 18, 5–10.
- Paton, D. & Vaughan, W. L. (1999), "Advertising and Firm Performance: Some New Evidence from UK Firms", *Economic Issues*, 4, 89–105.
- Patten, D. M. (1990), "The Market Reaction to Social Responsibility Disclosures: The Case of The Sullivan Principles Signings", *Accounting, Organizations and Society*, 15, 575–587.
- Patten, D. M. (1991), "Exposure, Legitimacy, & Social Disclosure", *Journal of Accounting and Public Policy*, 10, 297– 308.
- Pava, M. L. & Krausz, J. (1995), *Corporate Responsibility and Financial Performance: The Paradox of Social Cost*. Quorum, Westport, CT.
- Peterson, R.A. & Jeong, J. (2010), "Exploring The Impact of Advertising and R&D Expenditures on Corporate Brand Value and Firm-Level Financial Performance", *The Journal of the Academy of Marketing Science*, 38, 677 – 690. DOI 10.1007/s11747-010-0188-3
- Pitelis, C.N. (1991), "The Effects of Advertising (and) Investment on Aggregate Profits", *Scottish Journal of Political Economy*, 38, 32–40.
- Preston, L. E. (1978), "Analyzing Corporate Social Performance: Methods and Results", *Journal of Contemporary Business*, 7, 135–150.
- Qureshi M. (2007), "Asset Value of UK Firms Advertising Expenditures", *Global Journal of International Business Research*, 1(1), 12-23.
- Rao, V. R., Agarwal, M. K., & Dahlhoff, D. (2004), "How Is Manifest Branding Strategy Related to The Intangible Value of A Corporation?" *Journal of Marketing*, 68, 126–141.
- Roberts, K. (2003), "What Strategic Investments Should You Make During A Recession to Gain Competitive Advantage in The Recovery?" *Strategy & Leadership*, 31(4), 31-39. DOI 10.1108/10878570310483960
- Rockness, J., Schlachter, P., & Rockness, H. O. (1986), "Hazardous Waste Disposal, Corporate Disclosure and Financial Performance in The Chemical Industry", *Advances in Public Interest Accounting*, 1, 167–191.
- Sashi, C.M. (2012), "Customer Engagement, Buyer-Seller Relationships and Social Media", *Management Decision*, 50(2), 253-272. DOI 10.1108/00251741211203551.
- Setiawan, M. & Darmawan. (2011), "The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Firm Financial Performance: Evidence from The Firms Listed in LQ45 Of The Indonesian Stock Exchange Market", *European Journal of Social Sciences*, 23(2), 288-293.
- Shah, Z. & Stark, A. W. (2004), "On The Value Relevance of Costly Information on Major Media Advertising Expenditures in The UK", Working Paper, Warwick Business School, UK.
- Shane, P. B. & Spicer, B. H. (1983), "Market Response to Environmental Information Produced Outside The Firm", *Accounting Review*, 58, 521–538.
- Simerly, R. L. (1995), "Institutional Ownership, Corporate Social Performance, and Firms' Financial Performance", *Psychological Reports*, 77, 515–525.
- Simon, J.L. (1969), "The Effect of Advertising on Liquor Brand Sales", *Journal of Marketing Research*, 6, 301–313.
- Siong, G. K. (2010), "An Empirical Analysis Advertising Effect on Firm Performance in The Malaysian Consumer Products Sector" (Master's thesis, Universiti Malaysia), [https://ir.unimas.my/id/eprint/966/1/An%20empirica%20analysis%20\(24%20pages\).pdf](https://ir.unimas.my/id/eprint/966/1/An%20empirica%20analysis%20(24%20pages).pdf) [20.09.2019]
- Sougiannis, T. (1994), "The Accounting-Based Valuation of Corporate R&D", *Accounting Review*, 69, 44–68.
- Spencer, B. A. & Taylor, S. G. (1987), "A Within and Between Analysis of The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Financial Performance", *Akron Business and Economic Review*, 18, 7–18.

- Stevens, W. P. (1984), "Market Reaction to Corporate Environmental Performance", *Advances in Accounting*, 1, 41–61.
- Sydney-Hilton, E. & Vila-Lopez, N. (2019), "Are Marketing Strategies Correlated with Financial Outputs? A Longitudinal Study", *Journal of Business & Industrial Marketing*, 34(7), 1533-1546.
- Tsai, S.C. (2001), "Valuation Of R&D and Advertising Expenditures", *Journal of Contemporary Accounting*, 2, 41–76.
- Tsoutsoura, M. (2004), Corporate Social Responsibility and Financial Performance, Haas School of Business, University of California at Berkeley.
- Vance, S. (1975), "Are Socially Responsible Firms Good Investment Risks?" *Management Review*, 64, 18–24.
- Vitezic, N. (2011), "Correlation Between Social Responsibility and Efficient Performance in Croatian Enterprises", *Proceedings of Rijeka School of Economics*, 29(2), 423-442.
- Wernerfelt, B. (1984), "A Resource-Based View of The Firm", *Strategic Management Journal*, 5(2), 171–180.
- Wokutch, R. E. & Spencer, B. A. (1987), "Corporate Sinners and Saints: The Effects of Philanthropic and Illegal Activity on Organizational Performance", *California Management Review*, 29, 62–77.
- Yiannaka, A., Giannakas, K., Tran, & K.C. (2002), "Medium, Message and Advertising Effectiveness in The Greek Processed Meats Industry", *Applied Economics*, 14, 1757–1763.

Araştırma Makalesi • Research Article

Ear Votives in The Greek and Roman Eastern Mediterranean

Doğu Akdeniz’de Antik Hellen ve Roma Devirlerinde Bir Sunu Objesi Olarak Kulak

Sami Patacı ^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 75000, Ardahan/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1840-6562

ARTICLE INFO

Article history:

Received 09 July 2020

Received in revised form 03 December 2020

Accepted 11 December 2020

Keywords:

Ears

Votives

Stelae

Asia Minor

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 09 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 03 Aralık 2020

Kabul tarihi: 11 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Kulaklar

Sunular

Steller

Asia Minor

ABSTRACT

Bu makalede Doğu Akdeniz’de Antik Hellen ve Roma devirlerinde bir sunu objesi olarak kulaklar incelenmektedir. Makale içinde özellikle Lydia-Phrygia sunu yazıtları ve Batı Anadolu’da bulunan sunu objeleri irdelenmektedir. Ayrıca Antik Mısır uygarlığı, Kıbrıs ve İtalya’daki buluntuların genel bir değerlendirmesi metin içinde yapılmaktadır. Antik Mısır’ın 20. Hanedanlık döneminde ilk kez büyük kulak tasvirleri olan adak stelleri görülmektedir. Tanrıça Hatshepsut Tapınağı’nda tanrıça Hathor’a sunulan kulak adaklar ise 18. Hanedanlık dönemine tarihlenir. İtalya’daki kutsal alanlarda binlerce insan vücudu parçasının modelleri ortaya çıkarılmıştır. Bu adakların Etrüsklerin yerel tanrıları Vei ve Menerva’ya adandıkları görülmektedir. Yunan ve Roma kültürlerinde ise adaklar çoğunlukla Asklepios’a sunulmaktadır. Bu konuda Anadolu’daki önemli bir Merkez Pergamon’dur.

ÖZ

This paper is going to focus on the meaning of ear votives in the Greek and Roman Eastern Mediterranean. It will deal specifically with Lydian-Phrygian votive *stelae* and votive objects from western Asia Minor. In addition, a general evaluation of the finds in Ancient Egypt civilization, Cyprus and Italy is made in the text. Votive steles with large ear depictions are seen for the first time in the 20th Dynasty of Ancient Egypt. The ear dedications presented to the goddess Hathor at the Temple of the Goddess Hatshepsut are dated to the 18th Dynasty. Models of thousands of human body parts have been unearthed in the sanctuary in Italy. It is seen that these votives are dedicated to Vei and Menerva, the local gods of the Etruscans. In Greek and Roman cultures, votives are mostly presented to Asclepius. An important center in this regard is Pergamon in Anatolia.

1. Introduction

Votive offerings in the shape of human body parts were given to the gods for the cure of an illness or as a gift after a healing process. They were produced in the form of the problematic body part. Most of the time these ear votives may look like fragments from a statue; but, on the contrary being used as parts of a statue, they were votive fragments. In the ancient world, these ears are votive oblations mostly for the Asklepios cult. Ancient Greco-Roman religion and

science borrowed a lot from the ancient Egyptians. Michael Grant, in his well-respected book *The Rise of the Greeks* notes that the ancient Egyptian cult of “Imhotep” was converted into Greek as “Asklepios” (Grant, 1988: 11f.). Thus Greek votive objects related to the cult of Asclepius should have originated from ancient Egypt.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: samipataci@hootmail.com

2. Ear Votives in Ancient Egypt

In ancient Egypt during the 20th Dynasty, *votive stelae* with depictions of large ears were used for the first time. They are imagined a piece of the argument for the growth of "personal piety" during the *Kingdom* (For some *stelae* and details in sacred areas: Sadek, 1987: 48-53, 245-267). The ears belonged to the gods, and they ensured that the prayers of those who dedicated the *stelae* would be heard (**figs. 1a-b; cat. nos. 1-2**). But at the same time one should acknowledge that body parts in Ancient Egypt were logograms and had phonetic or determinative values in their hieroglyphic scripts. *Stelae* with ears are classed as "magic" *stelae* and such *stelae* were thought to provide protection against harmful creatures. In later periods model ears were dedicated to various gods and goddesses, including Hathor, Ptah, and Thoth, although Hathor was the most common.

Model ears probably represented the ear of the deity and encouraged the god to heed people's appeals. They may have been a request to cure deafness, but parallels suggest that it is to encourage the goddess to hear a prayer (Pinch, 1993: 250-253.; Pinch and Waraksa. 2009). On a *stela* from Mahvia (**fig. 1c; cat. no. 3**) 44 ears are carved, originally coloured red and blue. The pictures and writing complement each other: the images are of human ears and the vertical text is a hymn to the ears' owner, the god Ptah: Praises to the spirit of Ptah, lord of truth, great of strength, the Hearer. "The Hearer" is written with an animal's ear and a phonetic complement. The bottom line records that the *stela* was made for the miller Mahwia, who dedicated it to encourage Ptah to hear his prayers.

With the "New Kingdom" the tradition of ear votives began to appear and the first examples were made in wood (**figs. 1d-e; cat. nos. 4-5**). Most of these Egyptian ear votives were life-sized and in the later periods they became a pair (**fig. 1h; cat. no. 8**). Also limestone votive plaques with the representation of a single or a pair of ears became common in the Egyptian tradition (**fig. 1f; cat. no. 6**).

The temple of Hatshepsut built in the period of the 18th Dynasty is the biggest find spot of votive offerings to the female god Hathor. The votive materials are made of wood, blue faience and limestone. They were discovered in dumps close to the temple. An interesting group of ears in ancient Egypt comprises faience votive ears (**fig. 1g; cat. no. 7**), sometimes with very schematic features, and their amulet versions (**fig. 1h**) are also common; even in fragments one can distinguish them from other material. These pieces clearly show that the Greeks took their tradition of ear votives and ear votive plaques from the ancient Egyptians. Other civilizations where Egypt played a role in cultural transfer were Cyprus and Etruria.

3. Ear Votives from Cyprus and Italy during the 1st Millennium B.C.

Cyprus should be the ideal place for transferring the Egyptian tradition to ancient Greece. We do not know, however, when the tradition of ear votives was transferred from Egypt to the Aegean basin. On Cyprus, especially during the Classical period there are several indications for

the cult of Asclepius. One of them (**fig. 2a; cat. no. 9**) is a Late Classical limestone votive ear with earring; said to be from the temple at Golgoi, Cyprus (For the stone anatomical votives in antiquity cf.: Forsen, 1996: 105-131). This is one of very few ear votives to have an earring. Two further examples (**figs. 2b-c; cat. nos. 10-11**), from exactly the same find spot and chronology, are evidence for the function of ear votives as an offering as they have inscriptions on them. As Dr Matthias Recke stated in a personal communication, the whole number of anatomic votives on ancient Cyprus are, however, no more than c. 60 pieces, whereas we are aware of at least 10,000 pieces of anatomic votives in Etruscan lands (see also: Karageorghis, 2000: 258-259, no. 418).

In contrast to amount of findings in Cyprus, thousands of body parts have been found at sanctuaries in Italy. Votive offerings were important for the Etruscan religion and there are many examples of this cult in Italian peninsula (Gleba and Becker, 2009: 4-5). According to J. M. Turfa, the Etruscans were not much interested in adding the cult of Asclepius to their pantheon; because they already had native goddesses as Vei or Menerva (Turfa, 2006: 104. For the anatomical votives in Italy see also: Turfa, 1994: 224-242; Söderlind, 2001: 277-294).

4. Ear Votives in Classical Greece and Ancient Rome

While describing 'the gifts for the gods', F.T. van Straten points out three subjects: prayer, sacrifice, and the votive offering in the Greek world and puts them together in a reasonable context (Straten, 1981: 65). In general terms, sacrifices or votive offerings come from the same source. But the details of some special practices come to be more important and distinctive after some cults spread out and became institutionalized.

In Classical Greece people with disabilities were very common, as we see in the same case with Hephaistos, one of the major divinities of the Greek pantheon who was usually represented as a crippled man. In ancient Greek society racial and physical differences were seen as marks of inferiority. A marble plaque (**fig. 3; cat. no. 12**) from Epidauros shows how the healing process was actualized there. The patient sleeps in a special part of the sanctum where snakes would be brought during the night. Generally a special snake species was preferred for the cure ceremony. These snakes were the residents of the rooms in the temple and they were accepted as the natural animals of the site. But these kinds of healing processes, which developed in the cult of Asclepius by the fifth century B.C., could not always offer an unambiguous cure (For the methods of medicine and development of Asklepius' cult: Wickkiser, 2008: 30-37).

The ancient Greeks often believed that diseases were brought on by the disfavour of the gods. Since many diseases sooner or later went away, they believed they had managed to please the gods by performing the correct religious and spiritual acts. A strong worry about a punishment of the gods might have been a reason of an

additional obligation that made the believer search for alternative religious practices. In this way, a votive offering can be thought as a commercial transaction that is offered by mortals to the immortal gods. Furthermore, after the fulfillment of a religious vow, not only for a temporary matter but also for a permanent healthy life, one of the desires of the prayers was to obtain the protection of the gods (Straten, 1981: 72).

Healing was sought after from religious temples. Offerings were especially made to Asclepius in desire of receiving healing besides of that his father Apollo is known as the healer. One of the daughters of Asclepius was Aceso (Rouse, 1902: 194), the female god of the healing duration. Some votive plaques were dedicated indirectly to Aceso. Aceso was healing wounds and curing illness and, unlike her sister Panacea (Rouse, 1902: 194, 218), she represented the process of curing rather than the cure itself.

In some cases a ritual healing process did not really help. For this purpose a further common practice was producing anatomic models as votive offerings, and they performed the same function as in ancient Egypt and on Cyprus (Lang, 1977: 14-15, fig. 14.; Wickkiser, 2010: 43-44, pl. 3.2.). There were several body parts that the Greeks produced with their models: torsos with innards, female breasts, sometimes with iconographic features for fertility, male genitals, or legs (**fig. 4; cat. no. 13**). In Greece the votive offerings were presents to the gods in prayer. These would often be in the form or representation of the injured or diseased part of the body and would be left at the temple of a divinity. In ancient Greece, patients bought the votive offerings which represents the part they wanted to be healed. For a cure of deafness or blindness (Lang, 1977: 19) the eyes and ears were offered by patients. Ear votive offerings could also be gratitude for the cure of deafness. The models of body parts were offered to the healing gods by the patients who were waiting for a cure or they were used as an expression of their gratitude just after the healing. With different types either singly or in pairs, some examples of ear and eye votives have been found in the Corinthian Asclepieion (Lang, 1977: 19; Roebuck, 1951: 119-120, pls. 29, 32-33). Nevertheless, amount of the eye votives (**fig. 5b**) from the Asclepieion is less than the other anatomical votives (Chaviara-Karahaliou, 1990: 135-139).

By depositing the perfect model of an ear, probably on an altar, the owner was asking the gods to help heal the ear in real life – quite literally meaning that they wanted their ear to be just like the perfect model. This practice in Classical Greece is known as a form of sympathetic magic. Many of these models have therefore been found in sanctuaries and most were dedicated either to Asclepius or to an Egyptian deity (Serapis, Isis, or Harpocrates) as a request to the god to listen to the worshippers' prayers. These divinities were named as "Theoi epekooi" (Θεοὶ ἐπηκοοί), i.e. the Gods who listen. One can assume that these anatomic votive models were exclusively associated with the cults of Asclepius, Serapis, Isis, or Harpocrates, all of which became increasingly popular in the Aegean world starting around 350 B.C.

The three main media for Greek votive ears were marble (**figs. 5a-b; cat. nos. 14-15**), terracotta (**Figs. 5c-d; cat. no.**

16-17), and bronze, but terracotta examples are most numerous. The earliest Greek example of a votive ear is from the Archaic period and is a terracotta votive ear from Greece. Most of these ear votives were found in Asclepieia, i.e. temples, shrines, and healing centres that were scattered across the Aegean basin according to ancient sources. So far 59 Asclepius temples and/or shrines are known in the Aegean; the most famous temple of Asclepius, i.e. an Asclepieion, was at Epidaurus. On the island of Kos there was also a famous healing temple like the one in Epidaurus. Other Asclepieia were located in Pergamon, Gortyna and Trikala. In Asclepieian rituals the votive anatomic models have played an important role but the details of this role are not known well today. These votives should have been common after around 300 B.C., as the cult of Asclepius spread out in the Aegean Basin in Early Hellenistic period.

The ancient Romans were influenced by Greek religion in various respects; they also followed their religious rituals. Their medicine was a combination of physical techniques using various tools and holistic medicine using rituals and religious belief systems. The Greek "healing" god Asclepius was associated with the Etruscan originated Roman god Vediovis (Frothingham, 1917: 370-391). Anatomic votives continued to be dedicated to Asclepius and Vediovis.

As in the previous Hellenistic period, most of Greek sanctuaries were active and former rituals were applied, as an ear votive *stèle* (**fig. 6a; cat. no. 18**) from Melenikitsi (exhibited at Serres Archaeological Museum) shows. Another interesting ear votive *stèle* dated to 9/8 B.C. (**fig. 6b; cat. no. 19**) is from Athens and it was dedicated by Cutius, King of the Alpine Gauls after his deafness was cured. The inscription of this marble votive ear plaque in a *tabula ansata* is in Latin (Translation: "*The Gaul Cutius promises you one of these ears someday, son of Phoebus, and offers this to you for the earache cure.*"), but it was a votive for a Greek temple. Not only in Roman Greece, but also in contemporary Italy the ear votive *stelae* were numerous. In the 1st and 2nd centuries A.D. Phrygian workshops had an important role for producing *stelae* in the Roman period. Some of the votive ear *stelae* in Roman Italy are therefore Phrygian products from Asia Minor.

In the northern provincial areas of the Empire, bronze ear votives were more common. A pair of votive ears (**fig. 6c; cat. no. 20**) from the Science Museum London is an important example for bronze work, dated to the 2nd century A.D.

In Roman Italy terracotta ear models were known since the time of the Etruscans; in Roman times they became very popular, showing that during this period anatomical votive models were the products of a deeply rooted religious tradition. In northern provincial areas of the Empire terracotta ear votives were produced in more schematic forms, as they should also serve for the rituals of local pagans.

5. Ear Votives in Roman Asia Minor

As the western part of the Anatolian peninsula was a critical place for Hellenistic and Roman medical issues, there were

several internationally famous healing centres, such as Pergamon Asclepieion (For Pergamon Asclepieion see: Ziegenaus and Gioia de Luca, 1968; Ziegenaus, 1975; Ziegenaus, 1981; Gioia de Luca, 1984; Hoffmann and Gioia de Luca, 2011) where many number of patients from the different spots of the Mediterranean visit for healing. The archaeological finds from this place also reflect how international this sanctuary once was. Patients could bathe in the sacred spring and they see Asclepius in their dream as an advisor who tells the cure for their illness (Utkan, 2012: 84-88). Several dedications such as body parts were found in the Pergamene Asclepieion. One of them is a gilded bronze votive ear plaque (**fig. 7; cat. no. 21**) that was dedicated to Asclepius Soter (=Asclepius the Savior) by Fabia Secunda. This person, an Italic female, was probably healed of some ear ailment, as she states in her dedication note "Phabia Secunda dedicated [this] to savior Asclepius (Atila and Sahan, 2006: 121)." There are two more bronze examples at the local museum of Bergama. The first one is a pair of eyes (**fig. 8a; cat. no. 22**); and the second one (**fig. 8b; cat. no. 23**) is an inscribed votive plaque in a *tabula ansata* with a pair of ears.

The Pergamene Asclepieion is not the only archaeological site for votive offerings in Asia Minor. The city of Alliano located near Pergamon -in the Izmir Province of Turkey- was another important settlement for the cult of Asclepius (Aray, Ataç and Uçar, 2011: 16-20; Yaraş, 2011: 372-387; Yaraş, 2006: 83-94). During the excavations of the health centre at Alliano, some terracotta anatomical votives and *stelae* with inscriptions that had been dedicated to Asclepius and Hygieia were also found. It is also possible to find inscribed *stelae* which are dedicated to Asclepius and Hygieia from a sanctuary in Melos, Greece (**fig. 4**). A marble votive inscription with a depiction of a pair of eyes (**fig. 9a; cat. no. 24**) from the Museum in Bergama is dated to the second century A.D. It is written on it "*Asclepiades has dedicated this to Asclepius.*" (Yaraş and Erten, 2008: 85, taf. 25, 1-2; Yaraş, 2011: 378, 386, şek. 4; Yaraş, 2011: 88, şek. 3; Dinç, 2010: 102-103; Dinç, 2012: 347).

In Asia Minor Phrygia and Lydia are important regions for votive *stelae*. However, Phrygian representations of body parts were just part of an ingrained votive cult system in the region. On Phrygian *stelae*, busts of Zeus, figures of the dedicators, some animal figures like cows, horses, or eagles can be seen in reliefs with inscriptions (Ricl, 2001: 195; see also: Drew-Bear, Yıldıztüran and Thomas, 1999; Drew-Bear, 1999: 392). Anatomical depictions on Phrygian reliefs include eyes, hands, arms, legs, and feet (Drew-Bear, 1999: 393, fig. 6. See also: Chaniotis, 1995: vol. II, 323-344). According to T. Drew-Bear, these votive *stelae* were made after recovery from an illness or sometimes they also could be made in the hope of healing (Drew-Bear, 1999: 394). An inscribed Lydian votive *stèle* (**fig. 9b; cat. no. 25**) exhibited in the archaeological museum in Akhisar is dated to the 3rd century A.D. On this *stèle* there are depictions of an arm and pairs of ears and eyes. On it is written the inscription "Hermogenes set this up as a vow for the god Asclepius." On **figs. 9b-e (cat. no. 25-28)** four examples are shown, which clearly indicate that ears, eyes, legs, and female breasts were entirely questioned in these *stelae*. On a further limestone altar from the Museum of Silifke in Cilicia (**figs.**

10a-b; cat. no. 29) two ears in linear form were carved on both edge sides.

The city of Aphrodisias is known for its anatomical votive objects in Asia Minor. During the Roman period ear votives from Aphrodisias in Caria were made singly (**fig. 11b; cat. no. 31**) or in pairs as a relief on a *stèle* (**fig. 11a; cat. no. 30**). Marble eyes and female breasts with inscriptions (**figs. 11c-e; cat. nos. 32-34**) and male genitals (**figs. 11 f-g; cat. nos. 35-36**) constitute other groups of votive offerings in Aphrodisias.

A relief in a *tabula ansata* on a pillar of the second-century temple that had been built in the name of Zeus in the city of Euromos (Serdaroğlu, 1971: 47-48; Serdaroğlu: 1973, 36-37) (Milas), located 12 km northeast of Mylasa, is one of the interesting examples for ear representations from western Anatolia (**fig. 12; cat. no. 37**). At the centre of this *tabula ansata* there is a *labrys* and both sides of the *labrys* is adorned with ears (Anadolu, 1995: 225-226, res. 5).

6. Summary

To sum up, there are two meanings of these votive ears: **1-** They were offered in the hope of a cure; or **2-** they were for the request to the god to listen to the worshippers' prayers. They were usually dedicated to healing divinities and symbolise the offering owner's request for the god's attention. Material contexts of these ears are mostly sanctuaries to Asclepius; so far almost no grave finds have been recovered. This tradition began in Egypt in the 2nd millennium B.C. and spread out into the Aegean basin in the 1st millennium B.C. via Cyprus. The original meaning of ear votives in ancient Egypt could have been different from the one that we have in Classical Greek and Roman traditions. Thus, one could assume a misunderstanding of a cultural element during its transfer from the Ancient East to the Classical West. It was a common votive model during the Hellenistic period. With the Romans it became a common tradition also for the northern provinces. In Asia Minor it was a common tradition in its western part, at places such as Pergamon. The second important find spot is Lydia-Phrygia where these votives were popular, because they were carved in local marble by local masters, perhaps for the markets in Italy and further west.

7. Catalogue of the Objects

1-2 (figs. 1a-b): Two Egyptian limestone votive *stelae* with ear representations. New Kingdom, 18th Dynasty. Ashmolean Museum.

3 (fig. 1c): An Egyptian limestone votive *stèle* of Mahvia with ear representations. Found in the temple of Ptah at Memphis. Exhibited at the British Museum, inv. no. EA 1471. Width 2.3 cm. New Kingdom, 20th Dynasty (c. 1186-1069 B.C.).

4 (fig. 1d): Egyptian wooden votive ear. Swiss Collection of Dr. Ulrich Müller. New Kingdom (c. 16th-11th centuries B.C.).

5 (fig. 1e): Egyptian wooden votive ear. Found in Thebes, Deir el-Bahari, Temple of Hatshepsut. Exhibited at the

British Museum, inv. no. EA 410777. Late New Kingdom (about 1200 B.C.).

6 (fig. 1f): Egyptian miniature limestone votive ear plaque. Exhibited at the British Museum, Department of Ancient Egypt & Sudan, inv. no. 1871.0619.443 (former no. 14409). Length 4.31 cm; width 3.81 cm; thickness 2.4 cm.

7- (fig. 1g): Egyptian blue faience ear fragment. Found in Thebes, Deir el-Bahari, Temple of Hatshepsut. Exhibited at the National Museum of Ireland, inv. no. 1901:788. Width 2.3 cm. New Kingdom, 18th dynasty (c. 1473-1458 B.C.).

8- (fig. 1h): Egyptian faience ear amulets. Exhibited at Musée du Louvre, Antiquités égyptiennes. Height 5.0 cm; length 7.2 cm. New Kingdom (c. 1550-1069 B.C.).

9- (fig. 2a): Limestone votive ear with earring. Found in the temple at Golgoi, Cyprus. Exhibited at the Cesnola Collection, inv. no. 74.51.5172. Height 9 cm; width 8.3 cm. Late Classical-Early Hellenistic (4th-3rd centuries B.C.).

10- (fig. 2b): Limestone votive ear. Found in the temple at Golgoi, Cyprus. Exhibited at the Cesnola Collection, inv. no. 74.51.2357. Height 6.4 cm. Translation of the inscription: “*I belong to a deaf (person)*”. Late Classical-Early Hellenistic (4th-3rd centuries B.C.).

11- (fig. 2c): Limestone votive ear. Found in the temple at Golgoi, Cyprus. Exhibited at the Cesnola Collection, inv. no. 74.51.2358. Height: 5.7 cm. Late Classical-Early Hellenistic (4th-3rd centuries B.C.).

12- (fig. 3): A marble plaque from Epidaurus.

13- (fig. 4): Inscribed Greek marble *stèle*. Found in a sanctuary in Melos, Greece. Exhibited at the British Museum, inv. no. GR 1867.5-8.117. Height 31 cm; width 20.5 cm. Translation of the inscription: “*Tyche [dedicated this] to Asclepius and Hygieia as a thanking gift*”. C. 100-200 A.D.

14-17- (figs. 5a-d): Greek marble ear and eye votive offerings from Corinthian Asclepieion. New Acropolis Museum, Athens. 4th century B.C.

18- (fig. 6a): Roman marble votive ear *stèle* to Asclepius or to an Egyptian deity (Serapis, Isis) from Melenikitsi. Exhibited at Serres Archaeological Museum. 1st-2nd cent. A.D.

19- (fig. 6b): Roman inscribed marble votive ear plaque in *tabula ansata*. Found in Building E (former Enkolmeterion – Place of Incubation) Exhibited at National Museum, Athens, inv. no. 1428. The votive was dedicated by Cutius, King of the Alpine Gauls after his deafness was cured. Translation of the inscription: “*The Gaul Cutius promises you one of these ears some day, son of Phoebus and offers this to you for the earache cure.*” C. 9/8 B.C.

20- (fig. 6c): Bronze votive ears. Exhibited at the Science Museum London, inv. nos. A634919 and A634920. C. 2nd century A.D.

21- (fig. 7): A gilded bronze votive eyes and ear plaques with an inscription from Pergamene Asclepieion. Exhibited at the Museum of Bergama, inv. no. 3874. Height 9 cm; length 7.2 cm. Translation of the inscription: “*Phabia Secunda dedicated [this] to savior Asclepius.*”. 2nd cent. A.D. (Reference: Atila and Sahan 2006, p. 121, Fig. 83a.)

22-23- (figs. 8a-b): Inscribed bronze votive plaque in *tabula ansata* with a pair of ears. Found in Pergamene Asclepieion. Exhibited at the Museum of Bergama. 2nd cent. A.D.

24- (fig. 9a): Marble votive inscription with a depiction of a pair of eyes from the health center of Alliano. Exhibited at the Museum of Bergama, inv. no. 172.16.00. Height 13.2

cm; width: 16.7 cm. Translation of the inscription: “*Asclepiades has dedicated this to Asclepius.*”. First half of the 2nd cent. A.D.

25- (fig. 9b): An inscribed votive *stèle* with depictions of an arm and pairs of ears and eyes. Found in northeastern part Lydia. Museum of Akhisar, inv.-no. 3782. Translation of the inscription: “*Hermogenes set this up as a vow for the god Asclepius.*”. Late 2nd cent. A.D.

26- (fig. 9c): An inscribed votive *stèle* with depictions of a leg from Kula, Lydia. Today in the Netherlands. 236 A.D.

27- (fig. 9d): An inscribed votive *stèle* dedicated to the local goddess Olline with depictions of a leg from Salihli, Lydia. Today in the Collection of M. Kayhan. 236 A.D. Translation: “*Loukianos and Loukiane dedicated this votive praying to the Mother Goddess Olline, who is healing*”. 3rd cent. A.D.

28- (fig. 9e): An inscribed votive *stèle* dedicated to Artemis Anaeitis and Men Tiamou with depictions of breasts from western Lydia. Today in the Museum of Manisa, inv. no. E9. Late 2nd-early 3rd cent. A.D.

29- (figs. 10a-b): A limestone votive altar with depictions of ears from the Museum of Silifke. 2nd-3rd cent. A.D.

30-36- (figs. 11a-g): Marble votive objects with ears (a-b), eyes (c), female breasts (d-e) and male genital (f-g) depictions at the Museum of Aphrodisias. 2nd-3rd cent. A.D.

37- (fig. 12): A relief with ear depictions from the temple of Zeus in Euromos.

References

- Anadolu M. U. (1995). ‘*Zeus Labraundos ve Apollon Lairbenos’un Simgesi olarak Labrys*’, Arkeoloji Dergisi III, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi), 225-226.
- Aray N., Adnan A. and Muharrem U. (2011). ‘*Sular Altında Kalan Sağlık Merkezi: Alliano / The Ancient Health Center Which Remaining Under Water: Alliano*’, Lokman Hekim Journal of Medical History and Folk Medicine, Vol. 1, No. 2, (Mersin University Medical Faculty), 16-20.
- Chaviara-Karahaliou S. (1990). ‘*Eye Votives in the Asklepieion of Ancient Corinth*’, Documenta Ophthalmologica, Vol. 74, Issue 1-2, (Kluwer Academic Publishers), 135-139.
- Chaniotis A. (1995). ‘*Illness and Cures in the Greek propitiatory inscriptions and dedications of Lydia and Phrygia*’, in H. F. J. Horstmanshoff, Ph. J. van der Eijk, and P. H. Schrijvers (eds.), Ancient Medicine in its Socio-Cultural Context. Papers Read at the Congress Held at Leiden University, 13-15 April 1992, (Amsterdam/Atlanta, GA: Rodopi), vol. II, 323-344.
- De Luca Gioia (1984). *Das Asklepieion: Via Tecta und Hallenstraße, Die Funde*, Altertümer von Pergamon Bd. XI, 4, (Berlin: de Gruyter, 1984).

- Dinç G. (2010). 'Korunması Gereken Bir Antik Sağlık Merkezi: Allianoı', Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, Sayı 16, (İstanbul), 100-103.
- Dinç G. (2012). 'Tıp Tarihi, Çevre ve Biyoetik Açısından Yitirilen Bir Değer; Allianoı/Allianoı; A Lost Value in Terms of Bioethics, History of Medicine and Environment', Türkiye Biyoetik Derneği/Turkish Bioethics Association, Değişen Dünyada Biyoetik/Bioethics in a Changing World, (İstanbul), 344-355.
- Drew-Bear T. (1999). 'Phrygian votive steles in the museum of Anatolian civilizations', XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1999), 391-401.
- Drew-Bear T., Yıldızturnan, M. and Thomas, C.M. (1999). *Phrygian Votive Steles*, Museum of Anatolian Civilizations (Ankara: Museum of Anatolian Civilizations).
- Forsen B. (1996). *Griechische Gliederweihungen. Eine Untersuchung zu ihrer Typologie und ihrer religions- und sozialgeschichtlichen Bedeutung*. Papers and Monographs of the Finnish Institute at Athens, vol. 4 (Helsinki: Suomen Ateenainstituutin saatio).
- Frothingham A. L. (1917). 'Vediovis, The Volcanic God: A Reconstruction', The American Journal of Philology, Vol. 38, No. 4, (The John Hopkins University Press, 1917), 370-391.
- Gleba M. and Hilary B. (eds.) (2009). *Votives, Places and Rituals in Etruscan Religion*, Studies in Honor of Jean MacIntosh Turfa, (Leiden: Brill).
- Grant M. (1988). *The Rise of the Greeks* (New York: Charles Scribner's Sons, 1988).
- Hoffmann A. and Gioia de Luca (2011). *Das Asklepieion: Die Platzhallen und die zugehörigen Annexbauten in römischer Zeit*, *Altertümer von Pergamon* Bd. XI, 5, (Berlin: de Gruyter).
- Karageorghis V. (2000). *Ancient Art from Cyprus. The Cesnola Collection* (New York: The Metropolitan Museum of Art).
- Lang M. (1977). *Cure and Cult in Ancient Corinth: A Guide to the Asklepieion* (Princeton, NJ: American School of Classical Studies at Athens).
- Pinch G. (1993). *Votive Offerings to Hathor* (Oxford: Griffith Institute/Ashmolean Museum, 1993).
- Pinch G. and Elizabeth A. W. (2009). 'Votive Practices' In Jacco Dieleman, Willeke Wendrich (eds.), (UCLA Encyclopedia of Egyptology, Los Angeles). Available from: <<http://escholarship.org/uc/item/7kp4n7rk>>; accessed on 03.29.2013.
- Riel M. (2001). 'Phrygian Votive Steles', *Epigraphica Anatolica*, Heft 33, (Bonn), 195-198.
- Roebuck C. (1951). *Corinth Vol. XIV: The Asklepieion and Lerna*, (Princeton, NJ: The American School of Classical Studies at Athens).
- Rouse W. H. D. (1902). *Greek Votive Offerings: An Essay in the History of Greek Religion* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Sadek A. I. (1987). *Popular Religion in Egypt during the New Kingdom*, *Hildesheimer ägyptologische Beiträge* 27 (Hildesheim: Gerstenberg).
- Atila C. and Sahan, M. (2006). 'Tunç, Protogeometrik, Geometrik, Orientalizan, Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemleri', Şurada: *Bergama Müzesi*, Ed. Sarıoğlu, M.A., İzmir: Bergama Kültür ve Sanat Vakfı Belleten Dizisi: 15, 14-132.
- Serdaroğlu Ü. (1971). 'Euromos 1969,1970', *Anatolian Studies* 21, 47-48.
- Serdaroğlu Ü. (1973). 'Euromos 1971, 1972', *Anatolian Studies* 23, 36-37.
- Söderlind M. (2001). 'Man and Animal in Antiquity: Votive Figures in Central Italy from the 4th to 1st Centuries B.C.', *Man and Animal in Antiquity*. Proceedings of the Conference at the Swedish Institute in Rome, (September 9-12, 2002), Barbro Santillo Frizell (ed.), (The Swedish Institute in Rome), 277-294.
- Straten van F. T. (1981). 'Gifts for the Gods', in H. S. Versnel (ed.), *Faith, Hope, and Worship. Aspects of Religious Mentality in the Ancient World*, (Leiden: Brill), 65-151.
- Turfa, J. M. (1994). 'Anatomical Votives and Italian Medical Traditions', *Murlo and the Etruscans*. Art and Society in Ancient Etruria, Richard Daniel de Puma and Jocelyn Penny Small (eds.), (Madison, MA: The University of Wisconsin Press), 224-242.
- Turfa J. M. (2006). 'Votive Offerings in Etruscan Religion', *The Religion of The Etruscans*, Nancy Thomson de Grummond and Erika Simon (eds.), (Austin, TX: University of Texas Press), 90-115.
- Utkan M. S. (2012). 'Antik Dönemde Batı Anadolu Tıbbı: Asklepiyon, Bergama/ The medicine of West Anatolia in the Archaic Period: Asclepeion, Pergamon', (Ankara: Ankara Medical Journal 12-2), 84-88.
- Wickkiser B. L. (2008). *Asklepios, Medicine, and the Politics of Healing in Fifth-century Greece: Between Craft and Cult*, (Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press).
- Wickkiser B. L. (2010). 'Asklepios in Greek and Roman Corinth', in *Corinth in Context*, Steven J. Friesen,

- Daniel N. Schowalter and James C. Walters (eds.), (Leiden: Brill), 37-66.
- Yaraş A. (2006). 'Son Buluntuların Işığında: Allianoi', IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri Gevher Nesibe Darüşşifası'nın 800. Kuruluş Yılı XXIV. Gevher Nesibe Günleri (24-27 Mayıs 2006 Kayseri), 83-94.
- Yaraş A., and Erten E. (2008). 'Allianoi. Zwei Neue Asklepios Inschriften', Asia Minor Studien 55, Studien zum antiken Kleinasien VI, (Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH 2008), 83-91.
- Yaraş A. (2011). 'Antik Sağlık Merkezi Allianoi ve Hastanesi/Allianoi, Ancient Health Center and Hospital', Uluslararası Bergama Sempozyumu/International Bergama Symposium, (İzmir: Bergama Belediyesi Yayınları), 372-387.
- Zieganus O. and Gioia de Luca (1968). *Das Asklepieion: Der Südliche Temenosbezirk in hellenistischer und frühromischer Zeit*, Altertümer von Pergamon Bd. XI, 1, (Berlin: de Gruyter).
- Zieganus O. (1975). *Das Asklepieion: Der nördliche Temenosbezirk und angrenzende Anlagen in hellenistischer und frühromischer Zeit*, Altertümer von Pergamon Bd. XI, 2, (Berlin: de Gruyter).
- Zieganus O. (1981). *Das Asklepieion: Die Kultbauten aus römischer Zeit an der Ostseite des Heiligen Bezirks*, Altertümer von Pergamon Bd XI, 3, (Berlin: de Gruyter).

EK-1: Figures

Fig. 1. Egyptian ear votives.

Fig. 4. A votive stele with an inscription from Melos.

Fig. 2. Ear votives from ancient Cyprus.

Fig. 5. Votive offerings from Corinthian Asklepieion.

Fig. 3. A marble plaque from Epidaurus.

Fig. 6. Roman ear votives.

Fig. 7. A gilded bronze votive plaque with an inscription from Pergamene Asclepieion (Atila and Sahan 2006, p. 121, Fig. 83a).

Fig. 10. A limestone altar from the Museum of Silifke.

Fig. 8. Bronze votive plaques from Pergamene Asclepieion (Atila and Sahan 2006, p. 121, Fig. 83b).

Fig. 11. Votive offerings from Aphrodisias.

Fig. 9. Inscribed votive stelae from western Asia Minor.

Fig. 12. A relief with ear depictions from the temple of Zeus in Euromos.

Araştırma Makalesi • Research Article

Matematik Derslerinde Web Tabanlı Uzaktan Eğitime İlişkin Matematik Öğretmenlerinin Görüşleri

Perspectives of Mathematics Teachers Regarding Web-Based Distance Education in Mathematics Courses

Büşra Kilit ^{a*}, Pınar Güner ^b

^a İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Matematik Eğitimi Bölümü, 34320, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1126-877X

^b Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Eğitim Fakültesi, Fen ve Matematik Bölümü, 34320, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1165-0925

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Eylül 2020
Düzeltilme tarihi: 10 Aralık 2020
Kabul tarihi: 16 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Matematik Eğitimi
Matematik Öğretmenleri
Web Tabanlı Uzaktan Eğitim

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 September 2020
Received in revised form 10 December 2020
Accepted 16 December 2020

Keywords:

Mathematics Education
Mathematics Teachers
Web Based Distance Education

ÖZ

Bu çalışmanın amacı matematik derslerinin web tabanlı uzaktan eğitim ile yürütülmesine ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşlerini incelemektir. Fenomenolojik araştırma deseni ile yürütülen çalışmada katılımcı grubunu 19 ortaokul matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Matematik öğretmenleri web tabanlı eğitimin avantajlarını tekrarlanabilirlik, bireysel farklılıklara uygunluk, öğrenme etkinliklerinin çokluğu, kendi hızında ilerleme ve maliyetin azlığı kavramları ile dile getirmişlerdir. Dezavantajlarının öğrencilerle iletişim kuramamak ve öğrencileri kontrol edememek olduğunu düşünmektedirler. Matematik öğretmenlerin çoğunluğu web tabanlı uzaktan eğitimin faydalı olduğunu fakat matematik eğitimi üzerinde etkili ve verimli olmadığını düşünmektedirler. Öğretmenler fırsat eşitliği konusundaki sıkıntıların giderilmesini web tabanlı uzaktan eğitimin kalitesini artırmak için önemli görmektedirler.

ABSTRACT

This study aims to examine the perspectives of mathematics teachers about the teaching of mathematics courses via web-based distance education. In the study carried out with the phenomenological research, the participants group consists of 19 middle school mathematics teachers. In the research, semi-structured interview form prepared by the researchers was used to collect data. The data obtained were analyzed by content analysis method. Mathematics teachers expressed the advantages of web-based education as repeatability, compliance with individual differences, multiplicity of learning activities, progress at own pace and low cost. The disadvantages were not being able to communicate with and control students. The majority of mathematics teachers thought that web-based distance education was useful, however, they believed that it was not effective and efficient for mathematics education. Teachers have found it important to improve the quality of web-based distance education by eliminating the problems regarding equal opportunities.

1. Giriş

Çağdaş eğitimin özelliklerinden birisi talep edenlerin sayısal çokluğu ve coğrafi dağınıklığıdır. Geleneksel ve örgün eğitim mekân ve araç-gereç yoksunluğu sebebiyle bu talebi karşılamada yetersiz kalmaktadır (Özgül, 1986). Kaya (2006) eğitimin yeterince yaygınlaştırılmamış olması, fırsat ve

olanak eşitsizliğinin sürmüş olması ve eğitimde standartların sağlanamamış olmasından dolayı örgün eğitimin en iyi olma özelliğini yitirdiğini belirtmiştir. Bunun üzerine ele alınan sorunların çözümü olabilecek “uzaktan eğitim” kavramı ortaya çıkmıştır. Uzaktan eğitim geleneksel eğitimden farklı olarak yer, yöntem, amaçlar, zaman, öğretim yaşı ve benzeri sınırlara bağlı kalmayan, özel olarak hazırlanmış yazılı

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: busra.kilit@ogr.iu.edu.tr

gereçler, kitle iletişim programları ve kısa süreli yüz yüze öğretimin bir sistem bütünlüğü içerisinde kullanılarak yürütülen eğitime denmektedir (Girginer, 2001). Kaya (2006) ise uzaktan eğitim kavramını “Geleneksel öğrenme-öğretme yöntemlerinin sınırlılıkları nedeniyle sınıf içi etkinliklerini yürütme olanağının bulunmadığı durumlarda, eğitim etkinliklerini planlayıcılar ile öğrenciler arası, iletişim ve etkileşimin özel olarak hazırlanmış öğretim üniteleri ve çeşitli ortamlar yoluyla belirli bir merkezden öğretme yöntemi” olarak tanımlamıştır.

Uzaktan eğitimi organize yapıda ilk sunan üniversitelerden biri 1886’da ilk uzaktan öğrenme ağını kuran Pennsylvania Devlet Üniversitesi’dir. Farklı yerlerdeki öğrencilerine verdiği eğitimi dönemin iletişim aracı mektupla gerçekleştirmiştir (Bulurman, 2002). Ülkemizdeki uzaktan eğitim çalışmaları 1920’li yıllara dayanmaktadır. Bu yıllarda yalnızca fikir düzeyinde kalan uzaktan eğitimin ilk somut adımı 1950 yılında Ankara Üniversitesi Banka ve Ticaret Enstitüsü’nün girişimi ile atılmıştır. Bankacılık sektöründe çalışanlara mektupla eğitim verilmiştir. Sonraki yıllarda, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından mektupla eğitim çalışmaları sürdürülmüştür. Özellikle Anadolu Üniversitesi tarafından sürdürülen posta ile eğitim programları başarı yakalamıştır (Toptaş, 2001’den aktaran Odabaş, 2003).

Web tabanlı eğitim, uzaktan eğitimi destekleyen, web aracılığıyla hazırlanmış, zamandan ve mekândan bağımsız olarak erişim olanakları sunan ve ulaşabilmek için bir ağa bağlanmayı gerektiren eğitim şeklidir (Kaya, 2006). Web tabanlı eğitim literatürde “Sanal eğitim”, “İnternet tabanlı uzaktan eğitim”, “İnternete dayalı eğitim”, “İnteraktif uzaktan eğitim”, “Asenkron elektronik eğitim”, “E-learning” gibi değişik kavramlarla ifade edilmektedir. Bu çalışmada “Web tabanlı uzaktan eğitim” kavramı kullanılacaktır. Web tabanlı uzaktan eğitim için farklı mekanlarda bulunan eğitimci ve öğrencinin bilgisayar ağı bulunan bir platforma ve plana ihtiyacı bulunmaktadır (Bulurman, 2002). Web tabanlı uzaktan eğitim uygulamaları senkron, asenkron ve karma olacak şekilde yapılmaktadır. Öğrenci ve öğretmenin eş zamanlı olarak yaptığı ders senkron; öğrencinin öğretmenden, zamandan ve mekândan bağımsız olarak ders materyali ile öğrenme faaliyeti gerçekleştirmesi asenkron; ikisinin birlikte kullanıldığı sistemler karma olarak tanımlanmıştır (Şen, Atasoy ve Aydın, 2014).

Odabaş (2003)’a göre web tabanlı uzaktan eğitimin toplum için sosyolojik, psikolojik, mali ve kültürel açılarından birçok avantajı vardır. Hem ulusal hem uluslararası standartlar gözetilerek oluşturulan eğitim ortamının mekân sorunu olmadan oluşturabilmesi, ekonomik olması, teknoloji aracılığıyla içeriklerin zenginleştirilmesi bu avantajlardandır. Web tabanlı uzaktan eğitim sisteminde öğretim bireyin öğrenme hızında ve yönetiminde gerçekleşmektedir (Yalçınkaya, 2006). Bayram (2002) oturum yönetimi, veri tabanı ve web tabanlı programlama dilleri gibi kişiselleştirilebilir hizmetler sunulması ve zengin öğrenme ortamlarına olanak tanınması konusunda web tabanlı uzaktan eğitimin avantajlı olduğunu belirtmiştir. Odabaş (2003) internet tabanlı uzaktan eğitimin avantajları

yanında dezavantajları olabileceğini ifade etmiştir. Web tabanlı uzaktan eğitim sisteminin gelişmesi için zamana ihtiyaç vardır ve tasarım, geliştirme ve bakım açısından bu sistem yüksek maliyete sahiptir. Öğreticilerin ve öğrencilerin bilgisayar kullanımında henüz yeterli düzeye ulaşmamış olmaması da dezavantajlarındandır. Uygulama yapmaya gereksinim duyulan konuların öğretiminde yaşanan zorluklar, bireysel çalışma alışkanlığı olmayan kişilerin yaşadığı sorunlar, uzun süreli bilgisayar kullanımı sonucunda yaşanan sağlık sorunları web tabanlı uzaktan eğitim sisteminde yaşanabilecek olumsuz durumlardır.

Web tabanlı uzaktan eğitimde başarıyı getiren temel unsur; ileri teknolojinin sağlanmasından ziyade öğretici ve öğrenciler arasındaki iyi iletişim, öğrenciler arasındaki iş birliği, aktif öğrenme yöntemleri, ödevler ve projeler ile ilgili anında dönüt verme, öğrenciyi yönlendirebilme olmaktadır (Çağiltay, 2002). İnternet ve ileri teknoloji bunların sağlanmasında sadece rol oynamaktadırlar. Web tabanlı öğretimde iyi bir etkileşim ortamının oluşturulmasında öğretmenin uyması gereken bazı ilkeler, (Kaya, 2006) tarafından ifade edilmiştir. Bu ilkeler; öğretmenin teknolojik açıdan yeterli düzeyde bilgi sahibi olmasını, öğretmenin öğrenci ile etkili iletişim kurabilmesini ve öğretmenin öğrencilerin elinde olan teknolojik imkanlardan emin olmasını kapsamaktadır. Öğretmen ve öğrencilerin birbirlerini ekrandan görmelerinin telafisi yapılmalı, öğretmenler jest ve mimiklerine dikkat etmelidir. Öğretmenler öğrenci motivasyonunu artırılmalıdır.

Web tabanlı eğitimde iyi bir etkileşim ortamı eğitim kalitesinde önemli farklar oluşturacaktır. Nguyen ve Kulm (2005) web tabanlı uygulamanın, öğrencilerin öğrenme süreçleri üzerindeki etkilerini ve katkılarını geleneksel uygulamalarla karşılaştırdığı deneysel çalışmada web tabanlı öğrenme süreci geçiren grubun hem kesir hem de ondalık işlemler için daha iyi performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Lin (2009) öğretmen adaylarının kesir bilgisine ilişkin web tabanlı öğretimin ve geleneksel öğretim yöntemlerinin karşılaştırmalı etkinliğini araştırmıştır. Deneysel ve kontrol gruplu deneysel desende yürütülen çalışmada öğretmen adaylarının kesir kavramları ile ilgili Web tabanlı kaynaklarla ders verdikleri zaman kavramsal anlayışlarını geliştirme fırsatı sağladıkları ve etkili bir yöntem oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan, Web tabanlı eğitimde etkileşim ortamının iyi sağlanmadığı durumlarda da olumsuz yönde etkiler meydana gelecektir. Summerlin (2003) üniversite öğrencileri için internet tabanlı gelişimsel matematik öğretiminin akademik etkinliğini incelediği deneysel çalışmada geleneksel yüz yüze eğitim yönteminin uygulandığı kontrol grubu öğrencilerinin tamamına yakınının dersi tamamladığını, internet tabanlı eğitim yönteminin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin ise büyük çoğunluğunun dersten ayrıldığını ve bu gruptaki başarısızlık oranının çok fazla olduğunu belirtmiştir.

Zaman ilerledikçe ve teknoloji geliştikçe eğitim içerisindeki teknolojinin rolü artmaktadır. Matematik eğitim-öğretim sürecini daha etkili hale getirmek için ders öğretim materyalleri olarak yazılımlar ve web siteleri geliştirilmekte

ve kullanılmaktadır (Turgut ve Yenilmez, 2011). Bu tür yazılımlar ve web siteleri öğrenciler için kolaylaştırıcı pratik çalışmalar sağlar. Ayrıca eleştirel düşünce ve problem çözme becerilerini destekleyip geliştirir. Bu açılardan değerlendirildiğinde web tabanlı uzaktan eğitimin, matematik öğrenme-öğretme sürecinde olumlu etkiler göstereceği düşünülmektedir. Yorgancı (2013) senkron ve asenkron eğitim yöntemlerinin bütünleştirilmesiyle oluşturulan web tabanlı eğitim yönteminin öğrencilerin matematik başarılarına etkilerini ve web tabanlı matematik öğretimine ilişkin görüşlerini incelemiştir. Araştırma sonucunda web tabanlı matematik eğitimi uygulamasının öğrencilerin başarısını artırmada etkili bir yöntem olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca web tabanlı öğrenme ortamının, zengin içerik, esneklik, bireysel öğrenmeye uygunluk ve zaman tasarrufu bakımından etkili bir yöntem olduğu öğrenci görüşleri Yorgancı (2014)'nın çalışmasında ortaya çıkmıştır. Ünal (2017) 5. sınıf fen bilimleri dersinde yer alan maddenin değişimi ünitesinin web tabanlı uzaktan eğitim ile öğretilmesinin öğrenci başarısına olan etkilerini araştırmak amacıyla yürüttüğü çalışmada web tabanlı uzaktan eğitimin öğrenciler üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Orhan ve Men (2018), meta analiz yöntemi ile web tabanlı öğretimin öğrencilerin fen ders başarıları ve tutumlarına etkisini incelediği çalışmada olumlu yönde etkinin sonucuna ulaşmıştır. Özsağlam (2007) ise internet tabanlı matematik dersinin nasıl anlatılacağına örnek olmasını amaçlayan bir ders sunum örneği hazırlamıştır ve çalışma sonunda web tabanlı öğrenme ile öğrencilerin matematik derslerinde eğlenerek öğreneceklerini belirtmiştir.

Web tabanlı uzaktan eğitim, özellikle örgün eğitimin sağlanamadığı durumlarda (hastalık, doğal afet, savaş vb.) kullanılabilir bir alternatiftir. Geçirdiğimiz bu dönemde de ülkemiz ve dünya Covid-19 virüsü ile mücadele etmektedir. Bu zorlu süreçte okullara süresiz olarak ara verilmiştir. Bu süreç bizlere web tabanlı uzaktan eğitim sisteminin önemini göstermektedir. Gelişen teknoloji de web tabanlı öğrenme ortamlarını matematik eğitimi için daha somut, anlaşılır ve problem çözmeye uygun hale getirmiştir. Lin (2009), matematiksel kavramları yapılandırma interaktif internet kaynakları yoluyla görsel modeller ve animasyon gösterimleri kullanımının önemli bir etkisinin olduğunu belirtmiştir. Bu sebeplerden dolayı matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim hakkındaki görüşlerini incelemek önemlidir. Bu çalışmanın, Covid-19 virüsünün dünyaya yayılmasıyla birlikte yeni bir yaşam tarzına büründüğümüz bu dönemde web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili önemli düşünceler ortaya koyacağı ve daha iyi bir web tabanlı uzaktan eğitim sistemi nasıl oluşturulur sorularına ışık tutacağı düşünülmektedir. Ayrıca literatürde ortaokul matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim hakkındaki görüşlerini inceleyen çalışmaların azlığı da çalışmanın motivasyonunu oluşturan diğer bir unsurdur.

Bu çalışmanın amacı matematik derslerinde web tabanlı uzaktan eğitime ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşlerini tespit etmektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Matematik öğretmenlerinin matematik eğitiminde web tabanlı uzaktan eğitime yönelik görüşleri nelerdir?
2. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim konusundaki önerileri nelerdir?

2. Yöntem

Bu bölümde çalışmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizi konularında bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada matematik derslerinde web tabanlı uzaktan eğitimin kullanımıyla ilgili matematik öğretmenlerinin görüşlerini incelemek amaçlanmıştır. Çalışmanın deseni nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojidir. Fenomenolojik çalışma birden fazla kişinin bir fenomen (olgu) ile ilgili deneyimlerinin ortak algılarını keşfeder (Creswell, 2020). Bu çalışmada incelenen fenomeni “web tabanlı uzaktan eğitim” kavramı oluşturmaktadır. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili düşüncelerini, deneyimlerini ve önerilerini ortaya koyacak en iyi modelin fenomenoloji olacağı düşünülmüş ve çalışma bu modelde tasarlanmıştır. Ayrıca, yorumlayıcı fenomen deneyime yönelme ve yaşama ilişkin metinler yorumlama olarak tanımlandığından (Van Manen, 1990) çalışmada yorumlayıcı fenomenoloji benimsenmiştir. Bu yaklaşımda araştırmacılar ilk önce kendi ilgilerini çeken fenomene yönelmekte, ardından fenomen ile ilgili betimleme yapmaktadırlar (akt: Creswell, 2020).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu farklı illerde ortaokul matematik öğretmenliği yapan 19 kişi oluşturmaktadır. Bu çalışmada maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Bu örneklem çeşidi nitel araştırmalarda oldukça yaygındır. Bu strateji oldukça farklılık gösteren mekanların veya katılımcıların seçimini içermektedir. Amaç farklı bakış açılarını yansıtmaya olasılığını artırmaktır (Creswell, 2020). Çalışma grubuna ait detaylı bilgiler Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Mesleki deneyim (yıl)	Katılımcının Öğretmenlik Yaptığı İl	Katılımcının Öğretmenlik Yaptığı Sınıf Düzeyi
Ö1	E	26	4	Muş	5., 6., 7., 8.
Ö2	K	29	7	İstanbul	6., 8.
Ö3	K	31	8	İstanbul	6., 7.
Ö4	K	27	5	Samsun	5., 6., 7., 8.
Ö5	K	32	10	İstanbul	7., 8.
Ö6	E	27	6	İstanbul	7.
Ö7	K	22	1	İstanbul	5., 6.,
Ö8	E	33	7	Erzurum	8.
Ö9	K	29	5	Giresun	5., 6., 7., 8.,
Ö10	E	28	3	Şırnak	6.
Ö11	K	25	4	Erzincan	5., 6., 7., 8.
Ö12	K	23	1	İstanbul	5., 6.
Ö13	K	27	4	İstanbul	5., 6., 7., 8.,

Ö14	E	28	5	Gaziantep	7., 8.
Ö15	K	28	6	İzmir	5., 6., 7., 8.,
Ö16	E	28	6	İstanbul	7., 8.
Ö17	K	23	1	Tekirdağ	6., 7., 8.
Ö18	K	23	1	Tekirdağ	5., 7., 8.
Ö19	K	27	4	İstanbul	5., 6., 7., 8.,

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili matematik öğretmenlerinin görüşlerini almak amacıyla 8 adet açık uçlu soru bulunan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlanma sürecinde alanında uzman iki kişiye görüşme formundaki sorular incelenmiştir. Başlangıçta oluşturulan 7 açık uçlu sorudan birinin geniş kapsamlı olması sebebi ile uzmanların çıkarılmasına yönelik önerisi doğrultusunda görüşme formundan kaldırılmış ve bazı sorular dil bakımından düzeltilmiştir. Detaylı veri elde edebilmek için daha spesifik 2 yeni açık uçlu soru oluşturularak uygunluğu uzmanlarca teyit edildikten sonra görüşme formundaki sorulara son hali verilmiştir. Matematik öğretmenlerine uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formu Ek-2'de sunulmuştur.

Matematik öğretmenleriyle asıl görüşmeden önce ön görüşmeler yapılmış ve bu ön görüşmede amaçlanan çalışma hakkında bilgilendirilmişlerdir. Öğretmenler için uygun gün ve saat asıl görüşme için kararlaştırılmıştır. Görüşmeler öğretmenlerle telefon üzerinden gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 20-30 dakika arasında sürmüştür. Konuşmaların hepsi katılımcıların izni alınarak kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Yapılan görüşmelerde gönüllülük esas alınmıştır.

Araştırma ile ilgili İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa- Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 02/09/2020 tarih ve 2020/123 protokol numarası ile etik kurul uygunluk onayı alınmıştır.

2.4. Veri Analizi

Ortaokul matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili görüşlerini tespit etmek amacıyla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Katılımcılara yöneltilen her sorunun cevabı derinlemesine incelenmiştir. Her cevap tekrar tekrar incelenmiş ve analiz sürecinde tümevarımsal analiz yöntemi benimsenmiştir. Önce kodlama ardından benzer kodların birleştirilmesiyle alt tema oluşturma ve son olarak alt temaları bir araya getiren temalar oluşturulmuştur. Veriler kodlanırken daha önceden belirlenmiş kavramlar ve verilerden çıkan kavramlar dikkate alınmıştır. Bu kodlama ile genel bir çerçeve içerisinde verilerin sunulması hedeflenmiştir. Veriler iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanmış ve aralarındaki uyum yüzdesi %92 hesaplanmıştır. Kodlardaki anlaşmazlıkları çözmek için her iki araştırmacı da bir fikir birliğine varmak için farklılıkları tartışmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde verilerin analizi sonucu elde edilen bulgulara tablolarla ve alıntılarla yer verilmiştir ve bulgular yorumlanmıştır.

3.1. Matematik Öğretmenlerinin Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Hakkındaki Düşünceleri

Matematik Öğretmenlerinin Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Hakkındaki Düşünceleri web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili genel düşünceler, web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili deneyimler, web tabanlı uzaktan eğitimin matematik üzerindeki etkisi ve son olarak web tabanlı uzaktan eğitimin matematik açısından avantaj ve dezavantajları şeklinde 4 başlık altında incelenmiştir.

Matematik Öğretmenlerinin Web Tabanlı Uzaktan Eğitim ile İlgili Genel Düşünceleri

Bu bölümde matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili sahip oldukları genel düşüncelere yer verilmiştir. Yapılan analizler sonucu elde edilen kod ve temalara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim hakkındaki düşünceleri

Öğretmen	Kod	Alt Tema	Tema
Ö4, Ö5, Ö6	İnternet altyapı yetersizliği	Alt yapının yetersiz olması	Sisteme yönelik düşünceler
Ö4, Ö14, Ö10	İnternet erişimine yönelik yetersizlikler		
Ö15	Etkinlik kaynağı yetersizliği	Kaynakların yetersiz olması	
Ö6	Her öğrenci için teknolojik imkanların yeterli olmaması		
Ö8	Öğrencinin çabuk adapte olması	Öğrenciye yönelik düşünceler	
Ö6	Öğrencinin motivasyon kaybı		Öğrenci durumları
Ö1	Öğrencilerin rahat olması		
Ö13, Ö17	Öğrenci kontrolünün yapılamaması		
Ö3, Ö6	Öğrenci-öğretmen iletişiminin iyi olmaması	Öğrenci-öğretmen iletişimi	Web tabanlı uzaktan eğitimin değerlendirilmesine ilişkin düşünceler
Ö13	Öğrenci-öğretmen iletişimi sağlanması		
Ö4, Ö19	Web tabanlı uzaktan eğitimin gerekliliği	Olumlu değerlendirme	
Ö1, Ö6, Ö19	Web tabanlı uzaktan eğitimin zaman tasarrufu sağlanması		
Ö6	Web tabanlı uzaktan eğitimin ekonomik olması		
Ö5, Ö3, Ö16, Ö1, Ö7, Ö12	Web tabanlı uzaktan eğitimin faydalı olması		
Ö19, Ö6	Web tabanlı uzaktan eğitimin zamandan ve mekândan bağımsız olması	Olumlu değerlendirme	
Ö12	Web tabanlı uzaktan eğitimin fırsat eşitliği sağlaması		
Ö9, Ö17	Web tabanlı uzaktan eğitimin iyi bir alternatif olması		

Ö8, Ö9	Web tabanlı uzaktan eğitimin başarılı olması	Olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilemeyen değerlendirmeler	Öğretmene yönelik düşünceler	
Ö16	Web tabanlı uzaktan eğitimin deneyim sağlaması			
Ö8	Web tabanlı uzaktan eğitimin fena olmaması			
Ö4, Ö15, Ö17, Ö11	Web tabanlı uzaktan eğitim mecbur kalınan bir eğitim türü olması			
Ö8, Ö17	Web tabanlı uzaktan eğitimin hiç yoktan iyi olması			
Ö10	Web tabanlı uzaktan eğitimin batıda uygulanabilir olması fakat doğuda uygulanabilir olmaması			
Ö6	Web tabanlı uzaktan eğitimin örgün eğitimi desteklese faydalı olması			
Ö6	Öğretmenler için yeni bir deneyim kazandırması			Öğretmene etkileri
Ö18	Öğretmenlerde teknolojik kimlik oluşturmaları			

Elde edilen tema ve kodlar matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitimi farklı bakış açıları ile ele aldıklarını göstermiştir. Sisteme yönelik düşünceler teması öğretmenlerin içinde buldukları sisteme yönelik algılarını ortaya koymaktadır. İnternete erişim ve kaynaklar konusunda yaşanan aksaklıklar sebebiyle öğretmenlerin bu temaya yönelik algıları daha çok olumsuz olmuştur. Örneğin Ö14 “*Uzaktan eğitim güzel bir uygulama, yalnız şu an ortam olarak, ülke olarak buna uygun değildir. Mesela öğrencilerin internete ulaşması sınırlı, yok denecek kadar az*” şeklinde düşüncesini açıklarken Ö6 kodlu öğretmen “*Biz öğretmenler olarak ne düşünüyoruz biraz onlardan bahsedeyim. Sınırlılıkları mesela öncelikle öğrencilerin hepsinin elinde internet bağlantısı veya bilgisayar tablet gibi teknolojik aletler yok. Bu öğrenciler bir kere derse katılamazlar*” şeklinde yaşanabilecek zorluktan bahsederek web tabanlı uzaktan eğitimi sistemin yetersizliği üzerinden yorum yapmıştır. Öğretmen görüşleri doğrultusunda sistemde yaşanan sıkıntıların web tabanlı uzaktan eğitime yönelik düşünceler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu etkinin sebebi ise web tabanlı uzaktan eğitim sistemini meydana getiren araçların başında internet ve internet üzerindeki kaynakların gelmesidir.

Öğretmenler öğrenci açısından da web tabanlı uzaktan eğitimi ele almış ve fikirlerini sunmuşlardır. Öğrenciye yönelik düşünceler temasında toplanan bu fikirler incelendiğinde öğrencilerin yaşayacağı olumlu veya olumsuz durumların öğretmenlerin web tabanlı uzaktan eğitimi değerlendirirken dikkat ettiği hususlar olduğu görülmektedir. Ö8 kodlu öğretmen “*Önceden kullanmamıza rağmen öğrenciler, öğretmenlerden çabuk*

adapte oldular” şeklinde olumlu durumu; Ö13 kodlu öğretmen “*Bütün öğrencilerle iletişim sağlayamadık kontrollerini de çok fazla yapamıyoruz. EBA üzerinden yapılan ödevlendirmelerde görüyoruz kimin ne yapıp yapmadığını ama çocuk üzerinde bir etkimiz olmuyor. Tabii ki ödevlendirme, konu anlatımı, canlı dersler bunlar güzel olanaklardı fakat dediğim gibi her öğrenci üzerinde de etkili olamadık maalesef o kontrol açısından*” şeklinde olumsuz durumu dikkate alarak öğrenciler açısından düşüncelerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler için web tabanlı uzaktan eğitim sistemini oluşturan en önemli unsurun öğrenciler olması ve bu konuda edindikleri deneyimler sonucu öğretmenlerin öğrenciler açısından oluşan düşüncelere yer verdikleri düşünülmektedir.

Aynı zamanda öğretmenler web tabanlı uzaktan eğitimi olumlu, ne olumlu ne olumsuz ve olumsuz olarak değerlendirmiş ve düşüncelerini ifade etmişlerdir. Bu değerlendirmeler web tabanlı uzaktan eğitimin değerlendirilmesine ilişkin düşünceler teması altında toplanmıştır. Burada öğretmenlerin en çok olumlu değerlendirme yaptıkları dikkat çekmiştir. Özellikle 6 öğretmen faydalı olarak web tabanlı uzaktan eğitimi nitelendirmiştir. Örneğin Ö5 kodlu öğretmen “*... web tabanlı uzaktan eğitimin aslında çok yararlı olduğunu ve çok gerekli olduğunu da gördük*” şeklindeki ifadesi ile bunu göstermiştir. Öğretmenlerin web tabanlı uzaktan eğitimin asla örgün eğitimin yerini tutmaması üzerine ifade ettikleri olumsuz değerlendirmelerinin sebebinin öğretmenlerin web tabanlı uzaktan eğitimi bir alternatif sistem olarak değil kendi başına oluşacak bir eğitim sistemi olarak ele almaları olduğu düşünülmektedir. Yerine alma ifadesinin kullanılması bunu göstermektedir. Örneğin Ö17 kodlu öğretmen “*Hiç yoktan iyidir diye düşünüyorum. Özellikle şu dönemde. Ama tabii ki yüz yüze eğitimin yerini asla tutmuyor, tabii ki çocukların şu an şu dönemde hiçbir şey görmemelerinden bu şekilde olması da iyi oldu*” demiştir.

Öğretmenlerin genel düşünceler başlığı altında son olarak bir öğretmen bakış açısını yansıttıkları düşünceleri öğretmene yönelik düşünceler teması altında toplanmıştır. Öğretmenler öğrenciler gibi web tabanlı uzaktan eğitim sistemi içerisinde yer alan önemli unsurlardır. Ö18 kodlu öğretmen “*... süreci çok iyi yöneten öğretmenler de vardı. Özellikle teknolojik kimliği olan öğretmenler gerçekten diğer öğretmenlere ve öğrencilere de çok yardımcı oldular*” ve “*...bu uzaktan eğitim süreci her öğretmenin teknolojik kimliğinin olması gerektiğini en çarpıcı şekilde gösterdi*” şeklindeki ifadeleri ile bu görüşü desteklemiştir.

Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili sahip oldukları genel düşünceler incelendiğinde öğretmenlerin web tabanlı uzaktan eğitimin her bir parçası için düşüncelerini dile getirdikleri görülmüştür. Öğretmenler web tabanlı uzaktan eğitimi daha çok olumlu değerlendirmişlerdir. İnternete erişim ve alt yapı problemleri öğretmenlerin üzerinde durdukları konulardır. Dolayısıyla bu problemlerin giderilmesi web tabanlı uzaktan eğitimin etkililiği açısından önemlidir.

Matematik Öğretmenlerinin Web Tabanlı Uzaktan Eğitim ile İlgili Deneyimleri

Bu bölümde matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili sahip oldukları deneyimlere ve bu deneyimleri nasıl yorumladıklarına yer verilmiştir. Öğretmen görüşleri dikkate alındığında Covid-19 virüsü sebebiyle yaşanan pandemi sürecinin Türkiye'deki etkisi görülmüştür. Bu süreçte örgün eğitim sekteye uğramış ve uzaktan eğitim süreci ile eğitim devam ettirilmek istenmiştir. Öğretmenler de web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili deneyimlerini anlatırken daha çok bu süreci baz almış ve bu süreç içerisinde yaşadıklarını araştırmacıya aktarmıştır. Veri analizleri sonucu elde edilen kod, alt tema ve temalara Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim deneyimleri

Öğretmen	Kod	Alt Tema	Tema	
Ö1, Ö10	Youtube'a videolar çekmek	Sosyal medya üzerinden web tabanlı uzaktan eğitim deneyimi	Web tabanlı uzaktan eğitim deneyimi	
Ö1, Ö7, Ö10, Ö16, Ö18	Whatsapp üzerinden paylaşım			
Ö10,	Instagram üzerinden canlı yayın			
Ö2, Ö3, Ö7, Ö8, Ö11, Ö12, Ö17, Ö18, Ö19	EBA	Web sitesi üzerinden web tabanlı uzaktan eğitim deneyimi		
Ö15	E dergi			
Ö7, Ö8, Ö14, Ö16, Ö17	Zoom			
Ö19	Üniversite dersleri	Öğretmenin kendi eğitimi için olan web tabanlı uzaktan eğitim deneyimi		
Ö15, Ö19	Seminer			
Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö11, Ö12, Ö18	İnternet alt yapı sorunu			Web tabanlı uzaktan eğitim deneyimi ile ilgili yorumlar
Ö6	Web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili öğretmenlere eğitim verilmemesi	Web tabanlı uzaktan eğitim deneyimi ile ilgili yaşanan zorluklar		
Ö6, Ö7, Ö11, Ö12, Ö14	Öğrencinin web tabanlı uzaktan eğitime katılım azlığı			
Ö6, Ö10, Ö11,	Öğrencilerin kontrol edilememesi			
Ö6, Ö17	Bilgisayar ile matematik işlemlerin yapılamaması			
Ö17	Öğrenci-öğretmen iletişiminin sağlanamaması			
Ö3, Ö6, Ö19	Öğretmenin web tabanlı uzaktan eğitim sistemindeki deneyimini olumsuz değerlendirmesi			
Ö4	Öğretmenin web tabanlı uzaktan eğitimde konu anlatımının yetersiz kalacağını düşünerek soru çözümlerini daha iyi olarak değerlendirmesi	Web tabanlı uzaktan eğitim deneyimi ile ilgili değerlendirmeler		
Ö5, Ö6, Ö8, Ö9, Ö12, Ö13, Ö17, Ö18	Öğretmenin web tabanlı uzaktan eğitim sistemindeki deneyimini olumlu değerlendirmesi			

Matematik öğretmenlerinin yaşadığı deneyimler sosyal medya ve web siteleri üzerinden gerçekleşmiştir. Örneğin Ö1 kodlu öğretmen "Ben şahsen YouTube üzerinden uzaktan eğitimi baz alarak videolar çekiyorum bu konuda deneyimli hissediyorum" demiştir. Benzer şekilde Ö10 kodlu öğretmen "... okula ait bir Instagram hesabı açtım. Akşamları canlı yayın açıp onların sorduğu soruların çözümlerini yaptık daha önceden topladığımız soru havuzundan" demiştir. Ö18 kodlu öğretmen ise "Ben EBA'ya ilk kez bu uzaktan eğitim sürecinde girmeyi denedim. İlk defa o zaman girdim. EBA nedir ne işe yarar hiçbir şekilde deneyimim yoktu ancak uzaktan eğitim geldi ve EBA'yı öğrendim araştırdım videolar izledim" demiştir. Ö18 kodlu öğretmenin deneyimini kazanmada zorunlu bir durum içerisinde bulunmasının etkisi olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin çoğu pandemi dolayısıyla zorunlu olarak geçilen uzaktan eğitim sürecinde Zoom platformu üzerinden canlı ders yapma deneyimini yaşamışlardır. Zoom ile yaşanan deneyimi Ö18 kodlu öğretmen "Bunu en çok ben kullandım. İlk başlangıçta, EBA'daki derslerden de önce, karantina sürecinde Zoom'dan dersleri başlatmıştım ben. Güzel de oldu, hatta birçok ilgisiz olan öğrenci de ilgi göstermiş oldu. Farklı geldi yani" şeklinde ifade etmiştir.

Matematik öğretmenleri deneyimlerini yorumlarken ise yaşadıkları zorluklardan yola çıkmışlardır ve deneyimlerini değerlendirirken çıkarımda bulunmuşlardır. Bu ifadeler iki alt tema halinde toplanmıştır. Burada en çok dikkati öğretmenlerin web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili deneyimlerini olumlu değerlendirmeleri olmuştur. 8 öğretmen bu yorumda bulunmuştur. Örneğin Ö9 kodlu öğretmen "Ben kendim yüksek lisans eğitiminde öğrenci olarak ve Milli Eğitim'de de öğretmen olarak uzaktan eğitim Web tabanlı eğitimin kullanıcıyım. Tabii ki dezavantajları var ama hem öğretmen hem öğrenci açısından rahatlık olduğunu düşünüyorum. Matematikte ders anlatırken öğrencilerde kopmalar olabiliyordu diğer öğrencilerin dikkatini toplamak zorlaşıyordu burada sınıf hakimiyeti kurmak zorunda olmamak bence öğretmen açısından büyük bir enerji tasarrufu diyebilirim" şeklinde deneyimini yorumlamıştır. Öğretmenlerin web tabanlı uzaktan eğitimde yaşadıkları deneyimleri yorumlarken zorlandıkları kısımları ifade etmişlerdir. Özellikle öğretmenlerin yaşadığı teknik sıkıntılar deneyimleri yorumlarken etkili olmuştur. Ayrıca öğretmenler en çok öğrenci ile olan iletişim ve öğrenci katılımına önem vermiştir. Bu duruma örnek olarak Ö11 kodlu öğretmenin "...canlı derslere katılım sayısı az olabiliyor, canlı dersin verimli olmayacağını öğretmenle birebir etkileşimle olmayacağını düşünüyor çocuklar. O yüzden sisteme girmeyebiliyorlar. Ya da bu sürecin (pandemi) ilk başında okulların tatil edilmesi diye söylendiği için öğrenci zaten eğitim ortamından kopmuş durumda o yüzden tekrardan sisteme gireyim canlı ders alayım ya da EBA üzerinden ben online olarak derslerime devam edeyim düşüncesinde değiller" ifadeleri örnek gösterilebilir. Burada Ö11 kodlu öğretmenin yaşadığı zorluğun asıl sebebi öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitim sürecini önemsememelerinden kaynaklanmaktadır.

Matematik öğretmenleri web tabanlı uzaktan eğitim deneyimlerini çeşitli platformlar üzerinden yaşamışlardır. Öğretmenler bu deneyimlerinde en çok öğrencilerin derslere katılım sayılarının az olması konusunda zorluk yaşamışlardır. Bu durum internete erişimi olmayan ve tablet, bilgisayar gibi teknolojik araçlardan uzak öğrencilerin eksiklerinin giderilmesi ihtiyacına işaret etmektedir.

Matematik Öğretmenlerinin Web Tabanlı Uzaktan Eğitimin Matematik Üzerindeki Etkisi ile İlgili Düşünceleri

Bu bölümde matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitimin matematik üzerindeki etkisi ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Yapılan analizler sonucu elde edilen kod ve temalara Tablo 4’de yer verilmiştir.

Tablo 4. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğrenme-öğretme sürecindeki etkilerine yönelik görüşleri

Öğretmen	Kod	Tema
Ö4, Ö6, Ö17	Öğrencinin matematik derslerinde dinleyici rolünde olması	Öğrenciye yönelik etkisi
Ö9	Matematik korkusu yaşayan öğrencilerin daha rahat olması	
Ö6	Öğrenciler arası iyi iletişiminin olmaması	
Ö1, Ö18	Öğretmenin aktif öğrenme yöntemlerini uygulayamaması	Öğretmene yönelik etkisi
Ö13, Ö14	Öğretmenin matematikteki sayısal işlemleri yaparken bilgisayarda yaşadığı zorluk	
Ö14	Öğretmenin somut materyal sunamaması	
Ö6, Ö10, Ö16, Ö17	Öğretmenin öğrencileri kontrol edememesi	
Ö19	Öğretmenin öğrencileri kontrol edebilmesi	Hem öğrenciye hem öğretmene yönelik etkisi
Ö18	Öğrenciye anında dönüt verememek	
Ö6, Ö12, Ö16	Öğretmenin öğrencinin dersi anlayıp anlamadığını anlayamaması	
Ö13, Ö16, Ö17	Öğrenci-öğretmen iletişiminin az olması	Matematik öğretimindeki etkisi
Ö18	Görsel materyallerin kullanılması	
Ö7, Ö18	Örgün eğitimin olmadığı durumlarda matematik öğretiminin devamını sağlama	
Ö5, Ö7, Ö10, Ö11, Ö15, Ö17, Ö19	Web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğretiminde etkili ve verimli olamaması	

Matematik öğretmenleri web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğrenme-öğretme sürecindeki etkilerini göz önüne aldıklarında bazı öğretmenler sadece öğrenciler, bazı öğretmenler sadece öğretmenlere, bazıları ise hem öğrenci hem öğretmen açısından durumu değerlendirmişlerdir. Bunlara ek olarak bir kısım öğretmen ise web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğretimindeki etkisini ifade etmiştir. Matematik dersleri daha çok zor ve anlaması güç bir ders olarak algılanmaktadır. Bunun önüne geçmek adına öğretmenler öğrencilerin aktif rol oynamasını

önemsemektedir. Örneğin Ö4 kodlu öğretmen “*Matematik üzerine etkilerine gelecek olursak web tabanlı uzaktan eğitimin, matematik eğitiminde biliyorsunuz öğrenciye gösterip yaptırma tarzı özellikle öğrencinin aktif olduğu yöntemlerde daha çok başarı sağlıyoruz fakat uzaktan eğitimde öğrenciler çok fazla aktif olamıyorlar*” şeklindeki ifade ile öğrencileri aktif kılamadığı bir eğitim ortamı olan web tabanlı uzaktan eğitimi olumsuz değerlendirmiştir. Buna ek olarak Ö9 kodlu öğretmen ise matematik korkusu yaşayan öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitim sürecinde daha rahat olacağını savunmuş ve şu şekilde ifade etmiştir: “*Matematik öğretimine katkısı olarak öğrencilerin derse daha odaklanabildiğini evlerinde kendilerini rahat hissettiği bir ortamda görmeleri sağlanmış oldu. Öğrenciler zaten matematiğe önyargılı bazıları arkadaşlarından çekiniyorlar tahtaya çıkma fobisi vardı. Bunlar engellenmiş oldu daha rahat bir süreç yaşamış oldular*”. Ö6 kodlu öğretmen ise “*... öğrenciye uzaktan eğitimde arkadaşların da olumlu hiçbir etkisi olamıyor yani sınıftaki gibi ufak böyle küçük tatlı rekabetler, onları teşvik edecek ufak böyle yarışmalar, heyecanlandırıcı küçük etkinlikler bunların hiçbirini yapamıyoruz*” şeklindeki açıklaması ile aslında aynı fiziksel ortam içerisinde bulunan öğrencilerin daha olumlu davranışlar sergileyeceğini savunmuştur. Öğretmene yönelik etkilerini tartışan öğretmenlerin çoğunun öğrencileri kontrol etme eyleminde zorlandıkları görülmüştür. Ö17 kodlu öğretmen “*Bizim öğretmenlik yaptığımız öğrenci grubu küçük yaşta oldukları için elimiz üzerinde olması gerekiyor. Yani tamamen sorumluluklarını alamıyorlar. Genelde kızlar daha iyi ama erkekler kesinlikle üzerinde olacak elimiz. Ben bu dönemde öğrencilerle çok uğraştım. Ama yapacak bir şey olmuyor görmüyorum ki, soruma da cevap vermeyenler oldu, ben daha ne yapabilirim. Bu uzaktan eğitim isteyen öğrenciler de işe yaradı istemeyen öğrenciler tamamen uzak kaldı*” demiştir.

Öğretmenler aynı zamanda matematik dersi anlatım aşamasında da zorlanmışlardır. Özellikle bunun sebebi bilgisayar ile sayısal işlemlerin yapılma zorluğundan gelmektedir. Ö14 kodlu öğretmen bu durumu şu şekilde açıklamıştır: “*Matematik genellikle işleme dayalı olduğu için uzaktan eğitimde öğrencilere işlemleri gösterme konusunda bilgisayarda yazarken zorluk yaşayabiliyoruz. Dokunmatik ekranlı laptoplar olduğu zaman bir sıkıntı olmayacak ama öğrencilere bazı bilgileri aktarmakta zorluk yaşıyoruz bilgisayarda. Soyut olduğu için matematik her şeyi öyle düz anlatımla geçiştiremiyoruz. Sayıları öğretmemiz lazım şekilleri göstermemiz lazım. Çocukların kafasında somutlaştırmak için bazı şeyler yapmamız lazım. Onlar içinde bazı zorluklar yaşıyoruz*”. Öğrenci-öğretmen arasında yaşanan iletişim matematik öğrenme ve öğretme sürecinde oldukça önemlidir. İyi bir iletişim beraberinde olumlu davranışlar getirmekte bunun aksine kötü bir iletişim ise problem oluşturmaktadır. Öğretmenler iletişim açısından web tabanlı uzaktan eğitimin matematik üzerindeki etkisini yorumladıklarında olumsuz olarak değerlendirmişlerdir. Öğrencilere anında dönüt verememek, öğrencilerin dersi anlayıp anlamadıklarını anlayamamak ve iletişimin az olması web tabanlı uzaktan eğitim ile birlikte yaşanan

olumsuz durumlar olarak öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Örneğin Ö12 kodlu öğretmen “Normalde matematik gibi bir derste öğrencilerin surat ifadelerinden anlayıp anlamadıklarını, derse olan ilgilerini çok rahat anlayabiliyoruz. Ama uzaktan eğitimle böyle bir şey söz konusu olmuyor. Özellikle kalabalık sınıflarda zaten bunu fark etmek çok daha zorlaşıyor. O sebeple şunu söyleyebilirim öğrencilerin öğrenip öğrenmediklerini fark etme noktasında bir sıkıntı oluyor” demiştir. Benzer şekilde Ö14 kodlu öğretmen ise “Çocukla bir etkileşimim yok. Yani sadece ekrandan olduğu kadar. Bir de MEB’de bazı şeyler yayıldı, çocuklara sesinizi, ekranınızı kapatın denildi. Bu sefer biz iletişimde bulunamadık çocuklarla. Soru soruyoruz yasak koydular. Ekranınızı açmayın. Ben çocuğu göremiyorum. Ben normalde okulda çocuğun gözünden anlıyorum anlayıp anlamadığını ama burada anlamıyorum. Çocuğa soru soruyorum mikrofonunu açıp soruya cevap verene kadar burada rahat geri dönütler alamıyorum. Bu sefer ben duvara mı anlatıyorum demeye başladım bazı derslerde.” demiştir.

Matematik öğretimindeki etkisi incelendiğinde 7 öğretmenin web tabanlı uzaktan eğitimin matematik üzerinde yetersiz ve verimsiz etkisi olduğu görüşüne sahip oldukları dikkat çekmektedir. Ö10 kodlu öğretmen “Ben genelde derslerime gülerken eğlenerek yapmaya çalışırım, çok fazla bağırarak istemiyorum. Çocuğu frenleyecek değil de daha çok bak hadi tamam eğlenelim gülelim 5 dakika onu yapalım kalan 20 dakikada ders yapalım tarzında gittiğim için interaktif ortamda matematik biraz daha zor oluyor. Matematik yüz yüze daha iyiymiş gibi geliyor bana. Çünkü çocukları da bir noktada motive etmek gerekiyor ama web tabanında motive etmek çok zor” demiştir. Burada Ö10 kodlu öğretmenin matematik üzerindeki etkisinden ziyade öğrenci üzerindeki etkisine değindiği düşünülmüştür. Fakat matematik dersi içerisinde yer alan öğrenci üzerinde etkisiz kalmış web tabanlı uzaktan eğitimin asıl matematik öğretimini etkilediği şeklinde yorumlanmıştır. Ö18 kodlu öğretmen ise web tabanlı uzaktan eğitimin matematik üzerindeki olumlu etkisine değinmiştir. Bu etkinin nedeni görsel materyal sunabilme imkânı sağlayabilmesidir. Ö18 kodlu bu öğretmenin bu görüşe sahip olma nedeni fiziksel okul ortamının teknolojik imkanlar konusunda eksik olmasıdır. Bu durum öğretmen tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “En büyük anlamda olumlu etkileri bizim okullarımızda akıllı tahta olmadığı için fazla görsel materyal falan paylaşamıyorduk. Ama uzaktan eğitim sürecinde, EBA’da çok zengin içerikler var ya da Youtube’dan videolar falan paylaşıyoruz”.

Matematik öğretmenleri web tabanlı uzaktan eğitimin matematik üzerindeki etkisini öğrenci, öğretmen, hem öğrenci hem öğretmen ve matematik öğretimi açısından değerlendirmişlerdir. Öğrenci-öğretmen arasındaki iletişim öğretmenlerin çoğunun fikir sunduğu konu olmuştur. Çünkü etkili bir iletişimin matematik öğretiminde olumlu etki gösterdiğini düşünmektedirler. Bu sebeple öğrenci-öğretmen iletişimini web tabanlı uzaktan eğitim sisteminde de sağlayacak dijital ortamların kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

Matematik Öğretmenlerinin Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Açısından Avantaj ve Dezavantajlarına Yönelik Düşünceleri

Bu bölümde matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğrenme ve öğretme süreci açısından avantaj ve dezavantajlarını ifade ettikleri düşüncelere yer verilmiştir. Öğretmenler matematik öğrenme-öğretme sürecindeki web tabanlı uzaktan eğitimin avantajlarını ve dezavantajlarını değerlendirirken içinde buldukları pandemi döneminin etkileri görülmüştür. Fakat bu durum web tabanlı uzaktan eğitim için genellenebilir durumdadır. Yapılan analizler sonucu elde edilen kod ve temalar iki tablo halinde verilmiştir. Tablo 5’de avantajlar, Tablo 6’da dezavantajlar olarak öğretmen görüşleri iki bölüm altında incelenmiştir.

Tablo 5. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğrenme-öğretme sürecindeki avantajlarına yönelik görüşleri

Öğretmen	Kod	Tema
Ö6, Ö8, Ö9	Öğrencilerin aynı matematik derslerini tekrar tekrar dinleyebilme avantajı	Öğrenci için avantajlar
Ö4, Ö18, Ö19	Öğrencilerin zengin içerikler yardımıyla ilgilerini artırma avantajı	
Ö3, Ö9, Ö12, Ö15	Öğrencinin bireysel öğrenme hızına göre öğrenme imkânı	
Ö11	Öğretmenin çizmekte zorlandıkları şekilleri görsel materyal yardımıyla sunabilme avantajı	Öğretmen için avantajlar
Ö3, Ö12, Ö13, Ö16	Öğretmenlerin dersleri daha kolay kontrol edebilme avantajı	
Ö14	Öğretmenlerin olumlu etkilerini gördükleri içerikleri birbirleriyle paylaşma avantajı	
Ö6, Ö8, Ö10, Ö11, Ö19	Zaman tasarrufu sağlanması	Matematik dersleri için avantajlar
Ö6, Ö9	Ekonomiklik sağlanması	
Ö1, Ö9, Ö10, Ö14	Farklı dokümanlar sağlanması	
Ö6, Ö7, Ö10, Ö12	Görsel materyaller sağlanması	
Ö2, Ö5	Yüz yüze eğitimin verilemediği durumlarda verilmesi gereken matematik derslerinin web tabanlı uzaktan eğitim yoluyla verilebilmesi	

Matematik öğretmenleri web tabanlı uzaktan eğitimin avantajları ile ilgili oldukça farklı bakış açıları sunmuşlardır. Özellikle tek bir konu üzerinde durulmamış hem öğretmen,

hem öğrenci hem matematik dersleri için web tabanlı uzaktan eğitimin avantajlarına değinilmiştir. Kodlamada verilen ifadeler aslında dolaylı olarak bulunduğu tema dışında diğer temalar için de avantaj sağlamaktadır. Bu avantajlar birbirinden tamamen bağımsız değildir. Web üzerinden matematik derslerini tekrar izleme imkânı öğrencilerin dersleri tekrar edebilmesini sağlamıştır. Bu durumu Ö9 kodlu öğretmen "... öğrencide de ders kaydını istediği zaman izleyebilme imkânı doğdu" şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca öğrenciler açısından ilgilerini artırmaları öğretmenlerin ifade ettikleri avantajlardan birisidir. Öğretmenler avantajları belirtirken en az öğrenci açısından ele almışlardır. Bunun sebebi web tabanlı uzaktan eğitimin en çok öğretmenlerde ve matematik derslerinde avantaj sağlayacağını düşünülmesi olabilir. Öğrencinin bireysel öğrenme hızına göre öğrenmesi imkânı öğretmenlerin dikkat çekici olarak sunduğu bir avantajdır. Örneğin Ö12 kodlu öğretmen "En önemli avantajı öğrencilerin kendi öğrenme hızına göre çalışabilme şansı oluyor. Yani her bir öğrenci aynı hızda öğrenemediği için özellikle matematik fen gibi derslerde çok daha yavaş olan öğrenciler için kendi öğrenme hızına göre ders ayarlayabilme büyük bir avantaj oluyor" şeklindeki açıklaması kendisi için en büyük avantajın öğrencin öğrenmesini düzenlemeyi sağlama olduğunu göstermiştir. Matematik öğretmenlerinin öğretmenlere yönelik söyledikleri dezavantajlarda dikkat çekici konu öğretmenlerin dersleri daha kolay kontrol edebilmesi olmuştur. Ö12 kodlu öğretmen "Bence en büyük avantajları öğrenci açısından öğretmen açısından da dersi kontrol edebilmek çok daha kolay hale geliyor. Çünkü dersin bütün unsurları öğretmen kendi elinde barındırıyor; dolayısıyla çok daha kolay olmuş oluyor ders süreci de. Öğretmen açısından avantaj da bu şekilde diye düşünüyorum" demiştir.

Öğretmenlerin en fazla avantaj sunduğu konu matematik dersleri için olmuştur. Matematik derslerindeki avantajlar beraberinde öğretmenleri ve öğrencileri etkilemektedir. Kaynak ve zaman tasarrufu konusu öğretmenler tarafından önemli görülmüştür. Ayrıca web tabanlı uzaktan eğitimin sağladığı farklı dokümanlar ve görsel materyaller matematik eğitimi için önemli avantajlardır. Ö12 kodlu öğretmen bu durumu şu şekilde açıklamıştır: "Matematikte birçok konuda özellikle geometride şekilleri veya üç boyutlu nesnelere katı cisimler gibi konularda öğrenciler canlandırma konusunda zihninde sorun yaşayabiliyor. Bunu daha teknolojik imkanlar sayesinde hani zengin işitsel ve görsel tasarımlar sayesinde öğrencinin daha iyi canlandırmasını sağlayabiliyoruz. Bunlar bence en büyük avantajları". Matematik derslerindeki avantajlar beraberinde öğretmenleri ve öğrencileri etkilemektedir görüşünün Ö12 kodlu öğretmenin yorumu ile desteklendiği de görülmüştür. Çünkü matematik eğitiminde sunulan zengin içerik öğrencilerin soyut kavramları öğrenmelerinde kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca örgün eğitimin sağlanamadığı durumlarda web tabanlı uzaktan eğitim iyi bir alternatif olarak avantaj sağlamaktadır. Ö5 kodlu öğretmen "Web tabanlı uzaktan eğitim hem genel eğitim anlamında hem de matematik için gerekli, hiç eğitim olmamasındansa bilgileri taze tutmak

gerekli ve önemli. Çocuklar da eminim ki internetle biraz daha haşır neşir oldular. İnternetin sadece bu saçma Youtube videoları olmadığını farkına vardılar. Matematik üzerindeki avantajları sadece matematikten uzak kalmadan devam etmek" ve Ö2 kodlu öğretmen "Web tabanlı eğitim bu pandemi döneminde avantaja dönüştü" demiştir. Öğrencilere internetin faydası olabileceği de web tabanlı uzaktan eğitim ile gösterebilir hale gelmiştir.

Tablo 6. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğrenme-öğretme sürecindeki dezavantajlarına yönelik görüşleri

Öğretmen	Kod	Tema
Ö1, Ö7, Ö13	Öğrencilerin derse katılım azlığı	Öğrenci için dezavantajlar
Ö8	Öğrencinin dersi dinleyemeyerek ders sırasında oyun oynaması	
Ö15	Öğrencinin ders çalışmak istememesi	
Ö3, Ö5, Ö6, Ö9, Ö12, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19	Öğrenciyle iletişim kuramamak	Öğretmen için dezavantajlar
Ö1, Ö6, Ö7, Ö10, Ö11	Öğrenciyi kontrol edememek	
Ö5	Öğretmenin motivasyonunun düşmesi	
Ö1, Ö9	Matematik derslerinde ölçme değerlendirmenin yapılamaması	Matematik dersi için dezavantajlar
Ö4	Web tabanlı uzaktan eğitim ile aktif öğrenmenin yapılamaması	
Ö2, Ö5, Ö19	Matematikteki işlemleri bilgisayarda yazma sorunu	

Öğretmenlerin matematik öğrenme-öğretme sürecindeki web tabanlı uzaktan eğitimin dezavantajlarını değerlendirirken avantajları değerlendirirken olduğu gibi içinde buldukları pandemi döneminin etkileri görülmüştür. Genel dezavantajlar teması web tabanlı uzaktan eğitim sistemi içerisinde yer alan her bir üye ve araç için geçerli olacak dezavantajları ifade etmek amaçlı kullanılmıştır. Öğrencilerin belirli sebeplerle derse katılım göstermemeleri web tabanlı uzaktan eğitim için bir dezavantaj oluşturmuştur. Öğrencilerin derse karşı ilgilerini kaybetmeleri yaşanan dezavantajlar arasındadır ve Ö8 kodlu öğretmen "Öğrencinin bu işin inceliklerini yeterince anlayamaması, velinin bu konularda yetersiz kalıp takip edememesi durumunda; ders açıp, arka planda oyun oynayan öğrenci yakaladık, tuşlara basıyor sesli böyle belli oluyordu. Öğrenci ders dinliyorum diyor, arka taraftan oyun oynayabiliyor" şeklindeki ifadesi ile deneyimden yola çıkarak bu duruma örnek göstermiştir. Matematik öğretmenleri en fazla öğretmenler için dezavantajlar temasına ilişkin görüş bildirmişlerdir. Öğrenciyle olan iletişimde sıkıntı yaşamak ve öğrencileri kontrol edememek öğretmenler için en sıkıntılı dezavantajlardır. Ö5 kodlu

öğretmen yaşadığı sıkıntılı durumdan bahsederek öğrenci-öğretmen iletişiminin önemini ortaya koymuştur: “... matematik zaten zor konsantre olunan ve ilgi çekilmesi gereken bir ders olduğu için göz göze temas olmayınca gerçekten çok zor oluyor. Yani ben tahtada genelde sesimi iyi kullanırım, gür sesim vardır. Genelde onunla dikkat çekmeye çalışıyorum. Ayrıca sınıf aralarında dolaşıyorsun ya da beklenmedik anlarda birine bir soru yöneltiyorsun. Bir kere göz göze kontak zaten eğitimin vazgeçilmezi. Bu konuda sıkıntı oldu. Yani tamam orada çocuk var ama bilgisayarda katılımcının ekranı açık ama gerçekten çocuk orada mı ya da ailesi için mi açıyor onu da bilemiyorsun. Dönüt almak istesen on kişi var diyelim mikrofonu açık olsa bu çocuk 2 + 1 evlerde yaşıyorlar hepsinin 4, 5 kardeşi var sürekli bir ses var. O yüzden biz mikrofonları kapatıyorduk bütün öğretmenler olarak. Sadece ben anlatıyorum dönüt alamıyorum”. Öğretmenler için dersin verimini öğrencilerinden aldıkları dönütler göstermektedir. Ayrıca öğretmenler öğrencilerle olan etkileşim bozukluğu sebebiyle motivasyon kaybı yaşayabilmektedirler. Ö5 kodlu öğretmen “... benim için de motive düşüklüğü oluyor ses tonum hep aynı gidiyor mesela. Çünkü o enerjiyi alamıyorsun ya sınıf enerjisi çok farklı bir şey. Ben monoton olabiliyorum” demiştir.

Matematik öğretmenlerinin dezavantaj konusundaki diğer görüşleri matematik dersi için olmuştur. Matematik derslerinde ölçme değerlendirme yapılamaması web tabanlı uzaktan eğitim için dezavantaj olmuştur. Ö9 kodlu öğretmen “... en çok hani ölçme değerlendirme de sıkıntı olduğunu düşünüyorum sınavı öğrencinin kendisinin yapıp yapmadığından emin olamazsın” demiştir. Ayrıca aktif öğrenme yöntemlerinin uygulama kısmının web tabanlı uzaktan eğitim ile yapılamaması öğretmenler tarafından ifade edilen bir diğer dezavantajlarından. Ö4 kodlu öğretmen “Aktif öğrenmeyi sağlayamaması, öğrencinin işine katılmasındaki zorluklar, somut öğrenmenin olamaması dezavantajlar” şeklinde ifade etmiştir ve bu ifade

Ö4 kodlu öğretmenin aktif öğrenme yöntemini önemseydiğini göstermektedir. Genel dezavantajlar teması web tabanlı uzaktan eğitim sistemi içerisinde yer alan her bir üye ve araç için geçerli olacak dezavantajları ifade etmek amaçlı kullanılmıştır. Matematik dersleri uzun sayısal işlemlerin tahtaya yazıldığı bir derstir. Bu yazı işlemini web üzerinden yapmak teknolojik ekipmanı az olan öğretmenler için zordur. Bu durum hakkında Ö5 “Telefondan ya da bilgisayar faresinden matematik sorularını çözmek imkânsız. Bunun için grafik tablet olmalıydı. Ki öyle zor sorular var ki sürekli çizmeniz gereken bir tahta boyunca süren yeni nesil sorular olabiliyor, bunu grafik tablette bile nereye kadar çözeceksin. Mesela fen eğitiminde iki üç açıklama yaparsın ekrana sığar. Bu açılardan dezavantajı birincisi buydu. Matematik çok işlemsel olduğu için ekranda bunu yansıtmak zor oluyordu” demiştir.

Dezavantajlar ve avantajlar birlikte ele alındığında öğretmenlerin farklı bakış açıları ile web tabanlı uzaktan eğitimi yorumladıkları görülmüştür. Öğretmenler avantaj ve dezavantajları ifade ederken öğrencilerin matematik öğrenmelerini daha etkili kılacak noktaları önemsemişlerdir. Öğrenci-öğretmen iletişimi bunlardan birisidir. Bu iletişimi sağlayabilen bir web tabanlı uzaktan eğitim sisteminin başarılı olabileceği düşünülmektedir. Buna ek olarak matematiği daha etkili öğretecek öğrenme ortamlarının web tabanlı uzaktan eğitim için hazırlanması önemlidir.

3.1. Matematik Öğretmenlerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Hakkındaki Önerileri

Bu bölümde matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim konusunda matematik öğretim ve öğrenimi açısından değerlendirdiklerinde kaliteyi artırmak için önerilerinin neler olduğuna yer verilmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizleri sonucu kod ve tema halinde Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim konusunda matematik öğretim ve öğrenimi açısından değerlendirdiklerinde kaliteyi artırmak için önerileri

Öğretmen	Kod	Alt Tema	Tema	
Ö2	Öğretmenler web tabanlı uzaktan eğitim derslerinden önce hazırlık yapmalı	Öğretmenin derse hazırlığı ile ilgili öneriler	Öğretmene Yönelik Öneriler	
Ö4	Öğretmenler ders planları geliştirmeli			
Ö7	Öğretmenler kendilerini teknolojik açıdan geliştirip yazılımlar öğrenmeli	Öğretmenin teknoloji kullanımı ile ilgili öneriler		
Ö12	Öğretmenler web tabanlı uzaktan eğitimi farklı uygulamalar kullanarak desteklemeli			
Ö15, Ö18, Ö19	Öğretmen web tabanlı uzaktan eğitim sürecinde öğrencilere rehberlik etmeli	Öğretmenin rehberlik rolüne yönelik öneriler		
Ö17	Öğretmen web tabanlı uzaktan eğitim sürecinde velilere rehberlik etmeli			
Ö2, Ö11	Bilgisayardaki yazı yazma problemi giderilmeli			Bilgisayar Programcılarına Yönelik Öneriler
Ö1, Ö5, Ö6, Ö10, Ö17, Ö19	Alt yapı sorunları giderilmeli	Eğitim olanaklarına yönelik öneriler		
Ö1, Ö5, Ö6, Ö10, Ö16, Ö17, Ö19	Herkes için fırsat eşitliği sağlanmalı			
Ö3	Türkçe dil desteği olan programların sayısı artırılmalı			
Ö2, Ö4, Ö8, Ö9, Ö14	Farklı teknolojik araçlar veya programlar geliştirilmeli	Eğitim programlarına yönelik öneriler	Yöneticilere Yönelik Öneriler	
Ö4	EBA daha kolaylaştırılmalı			
Ö5	EBA not sistemine bağlanmalı			
Ö13	EBA zenginleştirilmeli			
Ö3	Dijital öğretim araçları ile ilgili öğretmenlere eğitim verilmeli	Öğretmen eğitimine Yönelik Öneriler		
Ö14	Var olan matematiksel programlar ile ilgili öğretmenler uzmanlaştırılmalı			
Ö10	Kazanım kavrama testleri güncellenmeli			
Ö10, Ö19	İçerik sıkıntısı giderilmeli	İçeriğe Yönelik Öneriler		
Ö14	İçeriklerin güvenli olmasına dikkat edilmeli			
Ö16	Ders içerikleri ile ilgili dokümanlar öğrencilere ulaştırılmalı			
Ö8, Ö14, Ö18	Üniversitede web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili dersler hazırlanmalı	Akademisyenlerin eğitimdeki rolüne yönelik öneriler	Akademisyenlere Yönelik Öneriler	
Ö7, Ö15, Ö18,	Akademisyenler öğretmenlere eğitim vermeli			

Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitimi daha kaliteli hale getirmek amacıyla ifade ettikleri öneriler incelendiğinde birbirinden farklı bakış açılarının ortada olduğu görülmektedir. Öğretmenlere yönelik öneriler teması altında öğretmenlerin uyması gereken tavsiyeler toplanmıştır. Öğretmenlere yönelik tavsiyelerde hem öğretmenin dersi daha verimli işlemek adına yapacağı adımlar hem de öğretmenin teknolojik kimliği kazanacağı işler yer almaktadır. Örneğin Ö4 kodlu öğretmen “*Bir kere bunun için ders planları geliştirilebilmesi lazım. Yani bunun bir öğretim yöntemi, öğretim modeli olarak ele alınması gerekiyor. Ders planları geliştirilmediği sürece yani eski sistem gibi sene başından veya belirli bir dönem öncesinde zümrelerle beraber bu iş yapılmadığı sürece çok da sağlıklı yürüyeceğini düşünmüyorum*” şeklindeki açıklaması ile zümre toplantılarında web tabanlı uzaktan eğitim süreci için öğretmenlerin planlama yapılabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca Ö7 kodlu öğretmen “*Öğretmenler kendilerini geliştirmeli, farklı yazılımlar daha aktif olarak kullanılabilir*” şeklindeki ifade ile öğretmenlerin teknolojik bir kimlik kazanmaları gerektiğini savunmuştur. Teknolojik kimlik kazanan öğretmenler web tabanlı uzaktan eğitim sürecinde matematik derslerini daha anlamlı kılacak

uygulama ve programlara yer verebileceklerdir. Öğretmenler için sadece dersleri verimli kılmak değil öğrencilerin psikolojik durumları da oldukça önemlidir. Öğrencilere okul dışında ya da okul içinde destek sunmanın öğrencilerin gelişimine olumlu etki edeceği düşünülmektedir. Ö18 kodlu öğretmen “*Öğretmenler bu süreçte öğrencilere psikolojik olarak da destek vermeli sadece akademik başarıya odaklanmamalı*” demiştir.

Bilgisayar programcılarına yönelik öneriler temasına ilişkin görüş öğretmenlerin yaşadığı bir problemin çözümünü gerçekleştirebilmek için sunulan öneridir. Matematik sayısal bir derstir. Dolayısıyla içeriğinde yer alan işlemleri göstermek diğer derslere kıyasla sıkıntılı olabilmektedir. Ö11 kodlu öğretmen “*Kaliteyi artırmak için belki bu yazma konusunda kalem uygulamaları oluyor daha kolay yazması için, onlar geliştirilebilir*” demiştir. Yazı yazma araçlarının geliştirilmesinin öğretmenlerin ders anlatımında kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöneticilere yönelik öneriler temasına ilişkin veriler birbirinden oldukça farklılaşmaktadır. Yöneticiler, Türkiye’de eğitim-öğretim faaliyetlerinden sorumlu kişilerdir. Özellikle alt yapı problemi ve fırsat eşitliği konusu

öğretmenlerin çoğunun görüşlerinin yer aldığı ortak payda olmuştur. Bu konulara diğer konulara kıyasla daha fazla değinilmesinin sebebi web tabanlı uzaktan eğitim sisteminin temelini internet alt yapısı ile doğrudan ilişkili olması ve sağladığı en büyük avantajın fırsat eşitliği olması olabilir. Ö5 kodlu öğretmen “Birincisi kesinlikle daha iyi bir alt yapı lazım. Ki bizim internetimiz bile sorunlu. Ufak bir felakette hatlarımız kilitleniyor. EBA’da milyonlarca öğrenci giriş yapıyor. İlk hafta kimse giremiyor internete. Sonra okulları saatlere böldüler. Mesela bizim okul saat 9 ile 11 arası girebiliyor. İdarecilerimiz ona göre ders programı yapıyorlardı yığılmayı önlemek adına. Böyle yaptılar ona rağmen bile bir sürü hata oluştu. Bir kere altyapı çok önemli altyapı iyileştirilmeli” şeklindeki açıklaması ile kendi deneyiminden yola çıkarak önceliği alt yapı sorunlarının giderilmesini önermiştir. Ö1 kodlu öğretmen ise “Benim Muş’taki öğrencimin ve İstanbul’daki herhangi bir semtteki öğrencinin eşit olanaklarının olması gerekiyor, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamamız gerekiyor” diyerek Türkiye’nin her bir ilindeki öğrencinin aynı imkana sahip olması gerektiğini savunmuştur.

Matematiksel programlara yönelik öneriler temasına ilişkin bulgular, matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim sisteminde yararlanacakları programları daha verimli kılacak önerileri içermektedir. Farklı teknolojik araçların ve programların geliştirilmesi web tabanlı uzaktan eğitim sürecinde daha fazla kaynak ve içerik sağlayacaktır. Ö14 kodlu öğretmen “Web tabanlı olduğu için dijital ortamdaki matematiksel bazı programlar tasarlanabilir. Yani daha güzel, bizim her ders için konuları öğrencilere sunabileceğimiz. Görselleştirilebilir, zenginleştirilebilir yani daha somut hale getirmek için” şeklindeki önerisi ile matematiksel programların aslında dersleri zenginleştirmek ve anlamlı öğrenmeyi sağlamak adına önemli olduğunu ortaya koymuştur. Öğretmenlerin son zamanlarda en fazla deneyim kazandıkları web ortamı EBA olmuştur. Dolayısıyla EBA’ya yönelik öneriler de öğretmenler tarafından sunulmuştur. Örneğin Ö4 kodlu öğretmen “Biz bir platform üzerinde yayın yapıyoruz (EBA). Platformdan öğrenciye her şeyi yansıtmak kolay olmuyor, bunlar için daha da kolaylaştırabilecek şeyler oluşturulursa katkısı olur diye düşünüyorum” demiştir. Benzer şekilde Ö13 kodlu öğretmen ise “EBA’ya daha farklı içerikler konulabilir” demiştir.

Öğretmen eğitimi konusu da matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitimi daha kaliteli hale getirebilmek için öneriler sunduğu bir başka konu olmuştur. Burada öğretmenlerin web tabanı üzerinden ders yapmaları ile ilgili olarak eğitimlerin verilmesi gerektiği düşünülmüştür. Örneğin Ö14 kodlu öğretmen “Skeetpad, Geogebra gibi bazı uygulamalar var. Bunlarla ilgili milli eğitim bizleri daha uzmanlaştırırsa bence daha faydalı olacağımızı düşünüyorum ben. Bazı uygulamalar bazı şeyleri çok daha kolaylaştırabilir” demiştir. Yani mevcut programlarla ya da araçlarla öğretmenlerin web tabanlı uzaktan eğitim sürecinde daha verimli olması sağlanmalıdır. Veliler de eğitim sisteminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Web tabanlı uzaktan eğitim süreci ile ilgili bilgilendirilmiş velilerin, öğrencilerin

bu süreci daha iyi geçirmelerini sağlayacakları düşünülmektedir. Ö17 kodlu öğretmen “Çocukların sorumsuzluğunun önüne geçmek için velilerle konuşulabilir, veliler bu süreçle ilgili bilgilendirilebilir. Çünkü veliler de bilmiyor ne yapacaklarını. Çocuk bana mesaj atıyor hocam bana ödev verin diyor ama ben bilmiyorum o hangi seviyede. Bu konuda velilere çok büyük iş düşüyor onlar daha iyi bir şekilde bilinçlendirilebilir” demiştir. Bu açıklama ile öğretmenden uzak kalan küçük yaştaki öğrenciler için velilerin desteğinin önemli olduğu görülmüştür. İçeriğe yönelik önerilerde matematiksel ders içeriklerinin öğrencilere iletilmesi ve içeriğin iyileştirilmesi önemli görülmüştür. Ö16 kodlu öğretmen “... dokümanın önlerinde olması lazım sadece bilgisayar ortamında değil. Çünkü çocuk gerektiği zaman kendisi de yazacak çizecek. Matematik denemesi 40 dakikadır. Biz internette yaptığımız zaman 45-50 dakika yapıyoruz. Çünkü ekrandakini kâğıda geçiriyor, kağıttakini de çözmeye çalışıyor. Bunu yapmak yerine eğer bu sistemli bir şekilde yapılacaksa dokümanlar önceden hazır edilip çocukların ellerine A4 kağıdında verilmeli. Onun haricinde çok zor oluyor” demiştir. Ö16 kodlu öğretmen web tabanlı uzaktan eğitim deneyiminden yola çıkarak sunduğu bu öneri ile öğrencilerin ders esnasında yaşadıkları sıkıntıların önüne geçmeyi hedeflemiştir. Eğitim fakültesindeki akademisyenler geleceğin öğretmenlerinin mimarlarıdır. Aynı zamanda eğitim alanında yapılan çalışmaların öncüsüdürler. Dolayısıyla daha iyi bir web tabanlı uzaktan eğitim için akademisyenlere de rol düşmektedir. Ö15 kodlu öğretmen bu konuda “Öğretmenlere akademisyenler tarafından seminerler verilebilir. Öğretmenler de bunları öğrencilere aktarır” demiştir. Buna benzer şekilde Ö18 kodlu öğretmen “Üniversitelerde kendi alanında bilgisayar kullanımına ilişkin dersler verilmeli bu dersler zorunlu olmalı” diyerek web tabanlı uzaktan eğitim sisteminin öğretmen eğitiminde yer alması gerektiğini belirtmiştir.

Elde edilen tüm veriler matematik öğretmenlerinin farklı bakış açılarına sahip olduğunu ve web tabanlı uzaktan eğitim konusunda yaşanan olumlu ve olumsuz durumları ortaya koymuştur. Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda matematik eğitiminde web tabanlı uzaktan eğitim sürecini daha etkili kılacak çalışmalara yer vermenin önemli olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin derslere katılım gösterebileceği, öğretmenlerin teknolojik kimlik kazandığı ve kaliteli içeriklerle dolu dijital ortamların geliştirildiği çalışmalar bunlara örnektir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada ortaokul matematik öğretmenlerinin matematik derslerinde web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili algıları incelenmiş ve web tabanlı uzaktan eğitim konusundaki önerileri alınmıştır. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili genel düşünceleri birbirinden oldukça farklı bakış açılarına yansımaktadır. Öğretmenlerin birbirlerinden farklı düşünceler sunmalarındaki sebebinin Türkiye’nin farklı bölgelerinde ve farklı yaş aralığında olmaları olduğu düşünülmektedir.

Öğretmenlerin çoğunluğu web tabanlı uzaktan eğitimi faydalı olarak nitelendirmişlerdir. Yorgancı (2014) da web tabanlı uzaktan eğitimin öğrencilerin başarısını artırmada etkili bir yöntem olabileceğini öne sürmüştür. Yazlık ve Erdoğan (2019) ise web tabanlı uzaktan eğitimin öğrencilerin matematiksel kavramları anlamalarını kolaylaştırdığını ve akademik başarılarını artırdığını söylemiştir. Öğretmenler son dönemin etkisi ile en çok EBA ve Zoom platformu üzerinde deneyim yaşamışlardır. EBA, MEB tarafından desteklenen web tabanlı öğrenme ortamıdır. Ayrıca internet alt yapısından kaynaklı sorunlar ve öğrencilerin derslere katılım göstermemeleri öğretmenlerin en çok zorluk yaşadığı durumlar olmuştur.

Öğretmenler web tabanlı uzaktan eğitimin matematik eğitiminin her bir parçası üzerindeki etkisini ele almışlardır. Burada en çok dikkat çeken konu öğretmenlerin çoğunluğunun web tabanlı uzaktan eğitimin matematik üzerinde etkili ve verimli olmadığını düşünmesi olmuştur. Bunun sebebi matematiğin daha çok fiziksel sınıf ortamında gerçekleşmesi gerektiğini düşünmeleridir. Fedele ve Li (2008) de matematik dersleri için web tabanlı uzaktan eğitimin kendi başına yetersiz olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca, Amin ve Li (2010) matematik derslerinde öğrencilerin arasındaki bağ ve desteğin, bazı öğrencilerin zor engellerin üstesinden gelmelerinde önemli bir faktör olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle başarı durumu daha düşük öğrenciler için bu durum geçerlidir. Yani fiziksel bir sınıf ortamı etkili matematik öğretimin kaçınılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Buna karşın Arslan'ın (2008) web destekli öğretimin ve materyal kullanımının ilköğretim öğrencilerinin matematik kaygılarına, tutumlarına ve başarılarına etkisini incelediği çalışmada öğrencilerin matematik başarısına ve matematik kaygısına anlamlı düzeyde etki ettiği sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Yorgancı (2013) da çalışmasında web tabanlı öğretimin öğrencilerin matematik başarısına önemli düzeyde etki ettiğini söylemiştir.

Matematik öğretmenlerinin belirttiği web tabanlı uzaktan eğitimde öğrenci için avantaj olan durumların aslında öğretmen ve matematik öğretimi açısından da avantaj sağladığı görülmüştür. Mupinga (2005) web tabanlı uzaktan eğitimin faydaları arasında öğrenciler için zaman ve mekân esnekliği sağlama olduğunu belirtmiştir. Bu esneklik bir avantajdır. Öğretmenler de benzer şekilde web tabanlı uzaktan eğitimin öğrenciler için birçok görsel ve işitsel materyaller sunarak ekonomiklik ve zaman tasarrufu sağladığını dile getirmişlerdir. Web tabanlı eğitimde içeriğin metin, video ve ses formatlarında sunulmasını mümkün kılarak katılımcıların ilgisini çekebileceğini ve karmaşık bilgileri anlamaya yardımcı olabileceğini belirten birçok çalışma mevcuttur (Burmark, 2004; Kenny 2002; Lu ve diğerleri, 2009). Greenhalgh (2001) ise web tabanlı eğitimin öğrenenin bağımsızlığını ve kendi kendini yönetmesini sağladığını belirterek bireyselleştirme konusundaki avantajı vurgulamıştır. Ünsal (2012) yaptığı çalışmada web tabanlı öğrenmede bilgiye erişim, esneklik, tekrarlanabilirlik, izlenebilirlik, bireysel farklılıklara uygunluk, farklı öğrenme biçimlerine görelik, öğrenme etkinliklerinin çokluğu, kendi

hızında ilerleme, maliyetin azlığı gibi avantajlar belirtmiştir. Bu çalışmada ise öğretmenler Ünsal'ın (2012) çalışmasında olduğu gibi tekrarlanabilirlik, bireysel farklılıklara uygunluk, öğrenme etkinliklerinin çokluğu, kendi hızında ilerleme ve maliyetin azlığı kavramları ile web tabanlı eğitimin avantajlarını dile getirmişlerdir.

Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğrenme-öğretme sürecindeki dezavantajlarına yönelik olarak en fazla öğrencilerle iletişim kuramamak ve öğrencileri kontrol edememek görüşlerini vurgulamışlardır. Koçer (2001) de uzaktan eğitimin en belirgin dezavantajının eğitimcilerin öğrencilerin tepkilerini, derse katılımını ve konuyu anlayıp anlamadığını bilememeleri olduğunu söylemiştir. Öğrenciler, web tabanlı eğitimde kendilerini izole hissetmektedirler (Adams ve Timmins, 2006). Matematik öğretmenlerinin etkili bir iletişim kurmaları öğrencilerin matematik başarısında etkili rol oynamaktadır (Hadfield,1992). Mavrikis ve Maciocia (2003) yaptığı çalışmada web tabanlı grubun daha yüksek başarıya ulaşmasının bir açıklaması olarak ödevler üzerinde anında ve uyarlanmış geri bildirim alınması olduğunu ifade etmişlerdir. Ödevlerde anında dönüt vermek; öğrencinin hatalarını fark etmelerinde ve tekrarlayarak doğru çözümlere ulaşmalarında yardımcı olmuştur. Öğretmen-öğrenci iletişimi matematik eğitimi açısından önemlidir. Bu çalışmada web tabanlı eğitim üzerinden öğrencilerle iletişimde sorun yaşayan öğretmenler öğrencileri kontrol edememek ve dönüt sağlayamamak konusundaki olumsuz deneyimlerini aktarmış ve bu durumu dezavantaj olarak değerlendirmişlerdir. Bunun sebebinin Türkiye'nin web tabanlı uzaktan eğitim sistemine yabancı kalması olduğu düşünülmektedir. Web tabanlı uzaktan eğitim sistemine tam olarak adapte olunmadığı için öğrencileri kontrol edebilecek ve uygulamalı ödevler verebilecek bir platform Türkiye'de tam olarak kullanılmamıştır.

Öğretmenler tarafından web tabanlı uzaktan eğitim sistemi içerisinde yer alan öğretmenlere, velilere, yöneticilere ve alanında uzman akademisyenlere öneriler sunulmuştur. Öğretmenlerin sunduğu öneriler web tabanlı uzaktan eğitim sistemini daha kaliteli hale getirecek dikkate değer önerilerdir. Örneğin öğretmenlerin web tabanlı uzaktan eğitim hakkında kendilerini geliştirmeleri ve bilgisayar programcıları tarafından matematik derslerinde öğrencilere sunulacak zengin görsel ve işitsel materyallerin hazırlanması tavsiye edilmiştir. Adams ve Timmins (2006) de web tabanlı derslerin bir gerekliliğinin bilgisayar teknolojileri becerisine sahip olmak olduğunu belirtmiş ve bu konuda çözüm sağlayacağını düşündüğü programlar için teknik destek bir çalışma yapılmasını önermiştir. Bunlara ek olarak öğretmenler fırsat eşitliği ve alt yapı sorunları ile ilgili de öneriler sunmuşlardır. Bu öneriler ışığında iyileştirici çalışmalar yapılmalıdır. Öğretmenler öğrenciler için herhangi bir öneri dile getirilmemiştir. Bunun sebebi, öğrencilerden beklenen olumlu davranışların sistemdeki diğer öğelerin iyileştirilmesinden sonra gelebileceğinin düşünülmesi olabilir. Fırsat eşitliği sağlama ve alt yapı sorunları öğretmenlerin önerilerini dile getirirken oldukça üzerinde durdukları konular olmuştur. Web tabanlı uzaktan

eğitiminin temelinde fırsat eşitliği konusu vardır. Fırsat eşitliği, eğitimsel kaynaklara ulaşabilme ve onlardan yararlanma konusunda eşitliğin sağlanmasını ifade etmektedir (Yeşil, 2003). Web tabanlı uzaktan eğitimin sistematik bir şekilde yürütülmesi için Türkiye'deki her bir öğrencinin internete erişebilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulunan öğretmenlerin bu konuda fikir birliği içerisinde olmaları beklenen bir durumdur. Öğretmenlerin sundukları öneriler öğretmenlik yaptıkları illere göre değişmemiştir. Öğretmenler önerileri ifade ederken Türkiye geneli öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitim sistemi içerisinde kaliteli eğitim almalarını dikkate almışlardır.

Turgut ve Yenilmez (2011) matematik eğitimi lisansüstü öğrencilerinin web tabanlı eğitime ilişkin görüşlerini incelediği çalışmada en dikkat çekici sonucun lisansüstü öğrencilerin web tabanlı matematik eğitimini bir sınıf içi etkinlik olarak algılamaları olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada ise matematik öğretmenleri web tabanlı matematik eğitimini bir uzaktan eğitim sistemi olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü pandemi döneminde yaşanan sıkıntılar sebebiyle Türkiye'de zorunlu olarak uzaktan eğitim sistemine geçilmiştir. Dolayısıyla web tabanlı eğitimi deneyimleyen öğretmenler fikirlerini sunarken web tabanlı eğitimi bir eğitim sistemi olarak ele almışlardır. Sonuç olarak bu çalışmada öğretmenlerin web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili algıları ortaya konmuştur. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili yaşadıkları deneyimlerin etkisi ile dile getirdikleri düşünceler ışığında web tabanlı uzaktan eğitimin etkili bir yöntem olduğu fakat uygulama kısmında zorluklarla karşılaşıldığı görülmüştür.

Öğretmenlere, öğrencilere ve velilere eğitim-öğretim için uygun dijital platformların tanıtılacağı ve nasıl kullanılacağı açıklanacağı videoların oluşturulması ve ilgili sistemler üzerinden paylaşılması önerilmektedir. Matematik öğretmenlerinin web tabanlı uzaktan eğitim içerisinde daha etkili matematik öğretimi sağlamak amacıyla mesleki açıdan kendilerini geliştirme ve web tabanlı uzaktan eğitimin teknolojik araçlarını kullanmayı üst düzeyde öğrenme gerekliliği oluşmaktadır. Bu bilgilerin uzman kişiler tarafından paylaşacağı uzaktan eğitim seminerlerinin düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca, eğitim fakültelerinde programlara web tabanlı uzaktan eğitim konusunda ders eklenebilir ya da programların mevcut derslerine etkili web tabanlı uzaktan eğitime ilişkin içerikler konulabilir. Ülkemizin eğitim sistemi içerisinde yer alan yöneticiler açısından ise fırsat eşitliği ve alt yapı konularında iyileştirici çalışmalar yapma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Araştırmacıların son dönemin kaçınılmaz eğitim sistemi olan web tabanlı uzaktan eğitim sistemi konusunda daha fazla çalışma yapmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Öğretmenlerin yanı sıra öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitim deneyimlerinden yola çıkarak ortaya koyacakları görüşlerin toplandığı nitel çalışmaların son dönemde yaşanan eğitim problemlerinin çözülmesinde olumlu etki göstereceği düşünülmektedir. Dolayısıyla eğitimin her kademesinde yer alan öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin incelendiği çalışmaların yapılması

önerilmektedir. Bu çalışma kapsamında web tabanlı uzaktan eğitime ilişkin öğretmenlerle nitel bir çalışma yürütülmüştür. Literatürü web tabanlı uzaktan eğitim konusunda zenginleştirmek adına web tabanlı uzaktan eğitim konusunda öğrencilerin ve velilerin de dahil olduğu daha fazla sayıda ve farklı katılımcı gruplarla uzun periyotlu ve nitel desenin yanı sıra nicel çalışmaların yapılması önerilmektedir. Web tabanlı uzaktan eğitimin zaman geçtikçe değer kazandığı görülmektedir. Dolayısıyla araştırmacılar web tabanlı uzaktan eğitim sistemi içerisinde uygulanacak eğitim faaliyetlerinin daha etkili öğretim sağlaması için deneysel çalışmalar yürütülebilir. Deneysel çalışmalarda web tabanlı uzaktan eğitim sisteminde uygulanabilecek öğretim yöntem ve tekniklerin etkisi üzerinde durulması faydalı olabilir.

Kaynakça

- Adams, A., & Timmins, F. (2006). Students views of integrating web-based learning technology into the nursing curriculum—adescriptive survey. *Nurse Education in Practice*, 6(1), 12-21.
- Amin, R. & Li, K. (2010). Should graduate mathematics courses be taught fully online? *The Electronic Journal of Mathematics & Technology*, 4(1), 47-56.
- Arslan, A. (2008). *Web destekli öğretimin ve öğretimsel materyal kullanımının ilköğretim öğrencilerinin matematik kaygılarına, tutumlarına ve başarılarına etkisi*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bayram, Y. & Aksoy, M. (2002). Türkiye'de uzaktan eğitim ve Sakarya üniversitesi uygulaması. *Sakarya University Journal of Science*, 6(1), 169-175.
- Bulurman, B. (2002). On-Line eğitim. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 4(2).
- Burmark, L. (2004). Visual presentations that prompt, flash & transform. *Media and Methods*, 40(6), 4-5.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çağiltay, K. (2001). *Uzaktan eğitim: Başarıya giden yol teknolojiye mi yoksa pedagojiye mi?* 5 Mayıs 2020 tarihinde <http://www.teknoturk.org/docking/yazilar/tf000037yazi.htm> adresinden erişildi.
- Fedele, F. & Li, K. (2008). *Reasoning and problem solving: an assessment on two general education courses*, Technical Report, The University of West Florida.
- Girginer, N. 2001. *Uzaktan eğitim kararlarında teknoloji, maliyet, etkinlik boyutları ve uzaktan eğitime geçiş için kavramsal bir model önerisi*. (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Greenhalgh, T. (2001) Computer assisted learning in undergraduate medical education. *British Medical Journal*, 322(7277), 40-44.
- Hadfield, J. (1992). *Classroom dynamics*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaya, Z. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kenny, A. (2002) Online learning: Enhancing nurse education? *Journal of Advanced Nursing*, 38(2), 127-135.
- Koçer, H. E. (2001). *Web tabanlı uzaktan eğitim*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Lin, C. (2009). A comparison study of web-based and traditional instruction on preservice teachers' knowledge of fractions. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(3), 257-279.
- Lu, D.F., Lin, Z.C. & Li, Y.J. (2009) Effects of a Web-based course on nursing skills and knowledge learning. *The Journal of Nursing Education*, 48(2), 70-77.
- Mavrikis, M., & Maciocia, A. (2003). Incorporating assessment into an interactive learning environment for mathematics. *Maths CAA Series*, 1-17. 5 Haziran 2020 tarihinde http://icse.xyz/mathstore/repository/mathscaa_jun2003.pdf adresinden erişildi.
- Mupinga, D. M. (2005). Distance education in high schools: Benefits, challenges, and suggestions. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 78(3), 105-109.
- Nguyen, D. M., & Kulm, G. (2005). Using web-based practice to enhance mathematics learning and achievement. *Journal of interactive online learning*, 3(3), 1-16.
- Odabaş, H. (2003). İnternet tabanlı uzaktan eğitim ve bilgi ve belge yönetimi. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(1), 22-36.
- Orhan, A. T., & Men, D. D. (2018). Web tabanlı öğretimin fen dersi başarısına ve fen dersine yönelik tutumuna etkisi: Bir meta analiz çalışması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 245-284.
- Özgül, İ. (1986). *Uzaktan öğretimin evrensel çerçevesi ve türk eğitim sisteminde uzaktan öğretimin yeri*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Özsağlam, E. (2007). Web tabanlı matematik öğretimi ve ders sunum örneği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(21), 33-43.
- Summerlin, J. A. (2003). *A comparison of the effectiveness of off-line internet and traditional classroom remediation of mathematical skills*. (Unpublished doctoral dissertation). Baylor University, Texas.
- Şen, B., Atasoy, F. & Aydın, N. (2010). *Düşük maliyetli web tabanlı uzaktan eğitim sistemi uygulaması*. XII. Akademik Bilişim Konferansı, Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Toptaş, E. (2001). *Uzaktan eğitim ve kütüphanecilik bölümlerinde uygulanması: A.Ü. dil ve tarih-coğrafya fakültesi kütüphanecilik bölümü için bir model*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Turgut, M., & Yenilmez, K. (2011). İlköğretimde web tabanlı matematik eğitimine ilişkin lisansüstü öğrencilerin görüşleri. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 2(2), 121-139.
- Ünal, B. B. (2017). Web tabanlı uzaktan eğitimin fen bilimleri konularında öğrenci başarısına etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9), 481-490.
- Ünsal, H. (2012). Harmanlanmış öğrenmenin başarı ve motivasyona etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 1-27.
- Van Manen, M. (1990). *Researching lived experience*. New York: State University of New York Press.
- Yalçınkaya, S. (2006). *Web tabanlı uzaktan eğitim sistemi ve Çukurova Üniversitesi öğretim elemanlarının yatkınlıkları*. (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yazlık, D.Ö., Erdoğan, A. (2019). The effect of individualized web based mathematics learning environment developed based on problem solving steps on the students' academic achievements. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1693-1706.
- Yeşil, R. (2003). Demokratik eğitim ortamının insan hakları temeli. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 45-54.
- Yorgancı, S. (2013). Web tabanlı uzaktan eğitim yönteminin öğrencilerin matematik başarılarına etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(3), 1401-1420.

Extended Abstract

Unlike traditional education, distance education is called education conducted by using specially prepared written materials, mass communication programs and short-term face-to-face teaching within a system that does not depend on the place, method, purpose, time, teaching age and similar limits (Girginer, 2001). One of the first universities to offer distance education in an organized structure is Pennsylvania State University, which established the first distance learning network in 1886. Distance education studies in our country date back to the 1920s.

Web-based education is a form of education that supports distance education, is prepared via the web, offers access opportunities regardless of time and place, and requires connecting to a network in order to reach it (Kaya, 2006). Web-based distance education is an alternative that can be used especially in situations where formal education cannot be provided (illness, natural disaster, war, etc.). Recently, the concept of web-based distance education has gained importance with the widespread use of technology. The aim of this study was to determine the views of mathematics teachers about web-based distance education in mathematics lessons. For this purpose, the following questions were sought:

1. What are the opinions of mathematics teachers towards web-based distance education in mathematics education?
2. What are the suggestions of mathematics teachers about web-based distance education?

The design of this study is phenomenology, one of the qualitative research methods. Phenomenological study explores the common perceptions of more than one person's experiences of a phenomenon (Creswell, 2020). The concept of "web-based distance education" constitutes the phenomenon in this study. The study group consists of 19 people teaching middle school mathematics in different provinces. Maximum diversity sampling was used in this study. The aim is to increase the likelihood of reflecting different perspectives (Creswell, 2020). In this study, a semi-structured interview form with 8 open-ended questions was used to get the opinions of mathematics teachers about web-based distance education. The interviews took place through the phone with the teachers and lasted approximately 20-30 minutes. All of the speeches were recorded with a recording device with the permission of the participants. Interviews were based on volunteerism. The data obtained from the interviews were analyzed by content analysis method. As a result of the analysis, the data revealed the perceptions of mathematics teachers about the concept of web-based distance education.

When the general opinions of mathematics teachers about web-based distance education were examined, it was seen that teachers expressed their opinions for each part of web-based distance education. Teachers mostly evaluated web-based distance education positively. Internet access and infrastructure problems were the issues that teachers focused on. Mathematics teachers have experienced web-based distance education through various platforms. In this experience, teachers had the greatest difficulty in the low number of students attending classes. Mathematics teachers evaluated the effect of web-based distance education on mathematics in terms of student, teacher, both student and teacher and mathematics teaching. Communication between student-teacher has been the subject that most of the teachers offered their ideas. While expressing the advantages and disadvantages of web-based distance education, teachers paid attention to the points that would make students' mathematics learning more effective. Student-teacher communication was one of them.

General thoughts of mathematics teachers on web-based distance education reflected quite different perspectives from each other. It is thought that the different perspectives of teachers may be working in different regions of Turkey, and be in different ages. The majority of the teachers considered web-based distance education useful. Yorgancı (2014) also suggested that web-based distance

education can be an effective method in increasing students' success. Yazlık and Erdogan (2019) stated that web-based distance education facilitates students' understanding of mathematical concepts and increases their academic success.

Teachers discussed the impact of web-based distance education on each part of mathematics education. The most noticeable issue here is that most of the teachers think that web-based distance education is not effective and efficient on mathematics. Fedele and Li (2008) also emphasized that web-based distance education is insufficient for mathematics lessons on its own. In addition, Amin and Li (2010) stated that the relationship and support between students in mathematics lessons is an important factor for some students to overcome difficult obstacles.

Mupinga (2005) stated that one of the benefits of web-based distance education is that it provides flexibility of time and place for students. This flexibility is an advantage. Similarly, teachers stated that web-based distance education provides economy and time savings by providing many visual and audio materials for students. Ünsal (2012) stated advantages in web-based learning such as access to information, flexibility, repeatability, traceability, compliance with individual differences, relative to different learning styles, multiplicity of learning activities, progress at one's own pace, and low cost. In this study, as in Ünsal's (2012) study, teachers expressed the advantages of web-based education as repeatability, compliance with individual differences, multiplicity of learning activities, progress at their own pace and low cost.

Regarding the disadvantages of mathematics teachers in the mathematics learning-teaching process of web-based distance education, they emphasized the most common views of not being able to communicate with and control students. Koçer (2001) also stated that the most obvious disadvantage of distance education is that educators do not know the reactions of students, their participation in the lesson and whether they understand the subject. Students feel isolated in web-based education (Adams & Timmins, 2006). Suggestions were made by teachers to teachers, parents, administrators and academicians who are experts in their fields in the web-based distance education system. The suggestions offered by the teachers are remarkable suggestions that will make the web-based distance education system better quality. Remedial work should be done in the light of these recommendations. It is recommended to create videos that will introduce teachers, students and parents to suitable digital platforms for education and explain how to use them, and share them through the relevant systems. In order to provide more effective mathematics teaching in web-based distance education, mathematics teachers need to develop themselves professionally and learn to use technological tools of web-based distance education at a high level. It is recommended to organize distance education seminars where this information will be shared by experts. In addition, courses on web-based distance education can be added to the programs in education faculties, or content related to effective web-based distance education can be added to the existing courses of the programs. For the administrators in the education system of our country, it is necessary to carry out reformative studies on equality of opportunity and infrastructure. Researchers need to do more studies on the web-based distance education system, which is the inevitable education system of the last period. In addition to teachers, it is thought that qualitative studies that gather the opinions of students based on their web-based distance education experiences will have a positive effect on solving recent education problems. Therefore, it is recommended to conduct studies that examine the views of students at all levels of education on web-based distance education.

EK-1 Etik Kurul Onayı

İÜC Tarih ve Sayı: 23/09/2020-60633

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu
Başkanlığı

Sayı :74555795-050.01.04-
Konu :2020-123 sayılı Etik Kurul Onayı

Sayın Büşra KİLİT
İÜC Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Matematik Eğitimi Bölümü
Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

İlgi :25.08.2020 tarihli proje başvurunuz.

Yürütücülüğünü üstlendiğiniz "**Matematik Derslerinde Web Tabanlı Uzaktan Eğitime İlişkin Matematik Öğretmenlerinin Görüşleri**" başlıklı "**Araştırma Makalesi**" başvurunuz etik açıdan uygun olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

COVID-19 salgının Ülkemizde yayılması nedeniyle, Kurulumuz 02.09.2020 tarihinde on-line platformda gerçekleştirilen toplantısında yapılan değerlendirmeler sonucunda; elektronik belge sistemi (EBYS) ile uygunluğu bildirilen yazının ilgili makamlarca "**Etik Kurul Onayı**" yerine geçen belge olarak değerlendirilmesi hususunda;

Gereği için bilgilerinizi rica ederim.

e-İmzalı
Prof. Dr. Selçuk HÜNERLİ
Başkan

ETİK KURUL ÜYELERİ

Prof. Dr. Selçuk HÜNERLİ (Başkan)
Prof. Dr. Fatma Yasemin KUTLU (Bşk.Yrd.)
Prof. Dr. Neşe KOCABAŞOĞLU
Prof. Dr. Hülya AŞKIN BALCI
Doç. Dr. Hanife Banu ATAMAN YANCI
Doç. Dr. Sevda KÜÇÜK

23/09/2020 V.Haz.Kont.İş. : C.SÖNMEZTÜRK

Doğrulamak İçin: <http://dogrulama.istanbulc.edu.tr/enVision.sorgula/belqedogrulama.aspx?V=BEACFEU4U>

Ayrıntılı bilgi için irtibat : Canan SÖNMEZTÜRK

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Rektörlüğü, 34320 Avcılar-İstanbul
Tel : 0212 404 03 00 Faks : 0212 404 07 01
Elektronik Ağ : www.istanbulc.edu.tr

EK-2: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Adı:

Soyadı:

Yaş:

Öğretmenlikte deneyim yılınız nedir? :

Hangi sınıf düzeylerinde öğretmenlik yaptınız/yapıyorsunuz? :

Hangi ilde öğretmenlik yapıyorsunuz? :

SORULAR

1. Web (İnternet) tabanlı uzaktan eğitim hakkında ne düşünüyorsunuz?
2. Web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili deneyimleriniz nelerdir?
-Bu deneyimleri nasıl yorumlarsınız?
3. Web tabanlı uzaktan eğitimi kendi mesleki gelişiminiz açısından nasıl değerlendirirsiniz?
-Size katkıları neler oldu?
-Zorlandığınız kısımlar neler oldu?
4. Web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğrenme-öğretme sürecindeki etkileri nelerdir?
5. Sizce web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğrenme-öğretme sürecindeki avantajları nelerdir?
6. Sizce web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğrenme-öğretme sürecindeki dezavantajları nelerdir?
7. Web tabanlı uzaktan eğitimin matematik öğretim ve öğrenimi açısından kalitesini artırmak için önerileriniz nelerdir?
8. Web tabanlı uzaktan eğitim ile ilgili eklemek istediğiniz düşünceleriniz var mı?

Araştırma Makalesi • Research Article

Projections on the Future of Civil-Military Relations in Argentina and Turkey

Arjantin ve Türkiye’de Asker-Sivil İlişkilerinin Geleceği Üzerine Tahminler

Adem Üstün Çatalbaş^{a,*}

^a Öğr. Gör, Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, Muş/ Türkiye.

ORCID: 0000-0002-0870-0883

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 28 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 12 Aralık 2020

Kabul tarihi: 18 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Arjantin

Türkiye, Asker-Sivil İlişkileri

Uyum Teorisi

Vatandaşlık

ARTICLE INFO

Article history:

Received 28 July 2020

Received in revised form 12 December 2020

Accepted 18 December 2020

Keywords:

Turkey

Argentina

Concordance

Civil Military Relations

Citizenry

ÖZ

Sosyal bilimlerde demokratik değerler zaviyesinden asker-sivil ilişkilerine yönelik akademik ilgi hep var olagelmıştır. Bir demokratik rejim için en iyi asker-sivil ilişki düzenini anlamaya çalışan çeşitli teorik yaklaşımlar vardır. Uyum Teorisi, vatandaşlığın herhangi bir toplumda asker-sivil ilişkilerinin vazgeçilemez bir parçasını olduğunu ileri sürer çünkü ordu siyasi alandaki eylemlerini kamuoyuna dayanarak meşrulaştırabilir. Bu çalışmanın başlıca amacı Arjantin ve Türkiye’de kim, neden askeri destekliyor sorusuna karşılaştırmalı cevap bulmaktır. Arjantin ve Türkiye kendi tarihleri boyunca benzer tecrübeler yaşamışlar ancak bu çalışma farklılıklara odaklanmaktadır. Bu çalışmada mevcut asker sivil ilişkileri teorileri desteklenmeye yahut çürütülmeye çalışılmamaktadır.

ABSTRACT

In social sciences, there has always been a scholarly attention on civil-military relations in terms of democratic values. Several theoretical approaches try to understand/figure out the best civil-military establishment in a democracy. Concordance theory suggests that citizenry is an indispensable part of civil-military relations in a given society because military may legitimize its actions in the political arena based on the public perception. The main purpose of this study is to figure out that who supports military in Argentina and Turkey, and what can be the reason to do so. Argentina and Turkey have been through similar experiences in their histories but in this study I focus on the differences. There is no intention in this study to confirm, or refute, civil-military relations theories.

1. Introduction

This study is an interpretive - quantitative product of dataset extracted from World Values Survey (WVS) on civil-military relations in Argentina and Turkey. Both countries have experienced military takeover during their course of histories. In both countries, civil-military relations have always been problematic (Heper & Guney, 2000; Hunter, 1998; Jenkins, 2007; Trinkunas, 2000). Democratic experiences have been interrupted several times in both countries. The relationship between civil (democratic) and military is an important determiner in both countries for the quality of democracy and democratization

processes. Nevertheless, it is a scholarly question under which circumstances the military intervenes the politics in a society and how civil-military relations should be organized.

Rebecca Schiff (1995) posited that public perception/opinion also has an important role in civil-military relations. According to her ‘concordance theory’, a military intervention is less likely in a country where the military, the civil political elite and the citizenry are in harmony. If this theory is true, then the public perception of the military is an important

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-mail: ustuncatalbas@gmail.com

component of civil-military relations. Hence, I will focus on the public opinion in Argentina and Turkey, where the militaries have involved in politics several times, in order to examine whether both societies have taken a lesson from their past or not. In other words, I intend to examine the extent of the public support of the military, democratic rules, and the confidence in the military in these countries for the sake of democratic establishment in both countries.

I have chosen these two countries because, although Argentina and Turkey are entirely different contexts, they have similar civil-military experiences in the past. Both countries' militaries have been effective in politics, and both countries have experienced several military takeovers during the last century. In the post-modern era, Huntington posits (1997), there is a third democratization process in the globe. Since the 1980s, both Argentina and Turkey have undergone a process of democratization after a military rule.

These different contexts have shown some similarities but have also led to different outcomes in Argentina and in Turkey. In both countries, the militaries have several times taken over the political control and subverted the democracy. They have committed atrocities to humanity, tortured individuals, dispelled opposition groups, and dissolved parliaments. Military interventions in both countries can be considered as interregnums of democratic rules. After the last military rules in both countries, democratization processes have been employed. However, in Argentina the military was forced by the public to transfer the political power to a civilian control after the Falkland War (Hunter, 1998, p. 305). In Turkey, on the other hand, the military itself has transferred the power intentionally.

Although there are outstanding quantitative works on civil-military relations (Arnosó-Martínez, Arnosó-Martínez, & Pérez-Sales, 2012; Ors, 2010; Sarıgil, 2015), the literature is dominated by qualitative works. In this paper, I will not examine how the political power was transferred to a civil authority in Argentina and Turkey but rather to project some questions for the future of democratization processes in these countries, and make a humble contribution to the literature. To do this, I use Germany¹, a well-established Western democracy, as a control variable. I have chosen Germany because in civil-military literature it is considered a well oriented model country (Fleckenstein, 2000). This study intends to project some questions on the future of democratization processes in Argentina and Turkey, and to contribute to the quantitative gap in the civil-military relations literature from the view of concordance theory. Hence, this study intends to examine following questions: how Argentina and Turkey differ from a Western democracy in terms of civil-military relations? What is the perception of military rule among people? How common is the support to democracy? What effects people's opinion in Argentina and Turkey about democracy and military?

2. Background: A Literature Review

Militaries in modern societies have important roles in terms of politics, national ideologies, social orders and so on. Their roles are

almost indispensable for any kind of political regime (authoritarian, totalitarian, socialist, democratic, etc.). However, as time passes, the definition of the role (ideology) of militaries changes too. In the age of postmodernism, the role of military, its structural organization, gender roles in the military organization, and duty definitions are changed according to the spirit of the time (Moskos, Williams, & Segal, 2000).

Accordingly, change in military attracts scholarly attention. However, most of the military literature rely on qualitative works, especially when it comes to civil-military relations, and oftentimes ignores the citizenry (R. L. Schiff, 1995). Although there are important sociological works on the military from comparative historical and ethnographic perspectives (Alkan, 2013; Hunter, 1998; MacLachlan, 2006; Rock, 1975), satisfactory public opinion researches are needed from a sociological perspective in order to observe changes civil-military relations in a given context for monitoring the quality of democracy. In this study, I examine the public perception of the military organizations in Argentina and Turkey according to the 'concordance theory' by using statistical dataset extracted from World Values Survey (WVS). This article focuses on Argentina and Turkey where the course of history shows similarities but democratization processes are different. Both countries have experienced military rules in their history several times. Both countries' militaries have an effective (definitive) role in the society as well as in the politics. However, to a certain extent, Argentina has tried to confront its military past while Turkey still vacillates. In this study I shall focus on the postmodern era in both countries (after the last military rules in 1980s).

Classical literature on civil-military relations underestimate the importance of the public perception of military's role in a society. Separation theory, on civil-military relations, simply posits that in a given society the role of the military must be well defined for a proper/well established/secure democracy (Huntington, 1957; Trinkunas, 2000, pp. 79–80). This understanding has obviously a ground, and supplies us a perspective. However, this approach misses the effect of cultural environment on civil-military relations (Sarıgil, 2015; Schiff, 2009, 1995). The concordance theory tries to fill the gap by adding the public perception to the equation. Since social universe includes even civil-military relations, it is quite a solid point to take into consideration the public gaze on military.

'Concordance theory' suggests that public opinion is an important component of civil – military relations, and lacking of popular support reduces the possibility

¹ Germany, as a control variable, is not a random choice. Considering its highly militarized past, Germany is a perfect example of a proper democratization and a demilitarization process. As a Western democracy, today Germany, from many perspective, is an exemplary democratic country. Moreover, Germany has certain links to both Argentina and Turkey historically. In the modernization process in Turkey during the late Ottoman era, Germany affected the country's military, and militarization process (Zürcher, 2010). On the other hand, the early Kemalism (an authoritarian/Jacobin political ideology) in Turkey inspired (to some degree) the

militarization in the Nazi Germany (Ihrig, 2014). Argentinian Peronist ideology and military (again to some degree) have sympathy to the National Socialist ideology in Germany (Cwik, 2009; Goni, 2002). After the World War II, some Nazi officials found shelter to be away from attention, and escape from the justice, and some of them were welcomed by the Argentinian authorities at the time.

of a military intervention in a society (R. L. Schiff, 1995, 2009, p. 13). The theory approaches the popular support (citizenry) as an agent in a society. By employing concordance theory in this quantitative research, I project some questions for the sake of the democratization processes and civil-military relations in Argentina and Turkey. Since, in the literature, comprehensive empirical works are limited on public perception on civil-military relations in a comparative level, this study intends to analyze public opinion in Argentina and Turkey by using Germany as a check point.

3. Hypotheses

Although, in almost every modern nation, nationalist ideas use military as a tool to indoctrinate the populace, the intensity of ideological bombardment has been more prevalent in Turkey than Argentina. While Argentina, more or less, has confronted its military past (Hunter, 1998), Turkey hesitates for this confrontation. Even after military interventions in the country, the public support to the military never ended (Sarigil, 2015), and militarist indoctrination is still prevalent in the country (Kaya, 2014). Moreover, due to the ongoing conflict with Kurdish PKK militants in the southeastern provinces gives the military legitimacy. The ongoing conflict with Kurdish militants gives a credit to the military especially in the mind of Turkish ethnic citizens (Sarigil, 2015, pp. 4–5). The idea of armed and combatant nation has been infused to the people since the very beginning of the republican era in Turkey, and still prevalent in the country (Hur, 2014).

Hypothesis 1: Since the idea of armed nation (a combatant nation) is still prevalent in the country, I expect more military support among citizens in Turkey.

When it comes to education, there are two diametrically opposed camps. Common education can be an ideological tool for the state apparatus. On the one hand, educated people are expected to be more exposed to the indoctrination processes (Kaya, 2014) but on the other hand, the awareness level among educated people are expected to be higher (Outwater 2004, p.22). Most certainly education effects people's world view depending on the context (Weakliem, 2002). In other words, in a liberal country, for example, educated people are expected to have more liberal worldviews. However, studies show that education can also make individuals moderate their views in attitude surveys (Narayan & Krosnick, 2011). That is to say that educated people may alter their views for the sake of political correctness. In other words, they have more intellectual ammunition to protect their liberal perceptions. Besides, content/coverage of education (e.g. civic classes) determine the quality of education as well (Outwater, 2004). A person who has received more civic courses may show more public responsibilities and be more liberal than others. All in all, educated people have more intellectual ammunition for social phenomena; thus it is expected educated people are more supportive to democratic values.

Hypothesis 2: I expect to see that educated people are less supportive of a military intervention.

For the modern militaries, conscription has always been an indispensable way for human resources. In many countries conscription is a gendered process; that is to say military duty is perceived as a manly work. Previous literature suggests that conscription is also a useful tool to indoctrinate citizens. According to the theory, conscription to army increases the probability of militarization of individuals (Jenkins 2007). Since predominantly

men are conscripted by militaries for compulsory military service, it can be expected that men are more supportive to militaries.

Hypothesis 3: I expect men to be more supportive to the military rule.

4. Data and Methods

In this paper I use the 7th wave- dataset collected by World Values Survey (WVS), a scholarly multi country run survey which includes strict random probability sampling. The dataset, has several rounds for both Argentina and Turkey from 1984 to 2014. For this research I use the rounds (the year the survey realized in the country) 2006 for Argentina and Germany, and 2007 for Turkey. I have chosen those rounds because by putting timetable closer for the countries, I expect to see parallels in the countries.

The research aims at identifying and analyzing societal attitude toward the military and civil-military issues. The research was implemented through face-to-face interviews in 2006 in Argentina and Germany, and 2007 in Turkey with nationwide, representative samples of 3,809 respondents in total. The sample was constructed using a random sampling technique. As indicated above, this research is mainly concerned with understanding and explaining a 'pro-military attitude' in Argentinian and Turkish context, which simply refers to respect for and societal trust in the military and agreement with its involvement in political matters. The survey used 'confidence in armed forces,' 'support for military rule,' and 'support for democracy' as the main indicators of the dependent variable (i.e., pro-military attitude). To measure the independent variables, I used the responses to the survey questions, and recoded some of them. I shall explain in the next section.

Variables

A) Dependent Variables: The questions in the survey are;

- "Military takes over when the government is incompetent." The answers are scaled 1 to 10, and 1 (lower) is complete opposition to military rule (endorse "democracy",) while 10 (higher) represents support for military takeovers in democracies (i.e. has no contradiction). In order to prevent the reader from confusion it should be noted that higher scores show more support to the military.
- Confidence to military: The answers of the respondents are scaled 1 to 4, and 1 shows absolute confidence while 4 shows absolute distrust.
- Support to democracy: The answers for this variable are scaled 1 to 10, and 1 is less supportive while 10 is fully supportive.

B) Independent Variables: Gender, Ethnicity, Marital Status, Life Satisfaction, Age, and Education.

I have created dummy variables for every independent variable. First of all, in order to compare Argentinians to Turks, I created two dummy variables, one for each nation; simply 'Argentinian', 'German' and 'Turkish'.

Nationality is the focal association in this research because I intend to compare the popular support to the militaries in the countries. The control variable for nationality is Germany.

Other variables stand as control variables in this paper. That is because I wanted to know under which circumstances people support military rule, and/or who are more supportive to the military.

Gender was coded as into two categories: male (=1) and female (=0). I do acknowledge that this kind of dichotomy does not represent the whole picture in any given society in terms of gender but due to the lack of detailed categorization in my dataset, I have to depend upon the dichotomy.

The dataset has no income question, and has limited income related questions which makes it difficult to pinpoint class division in the dataset. Instead, I had to use life satisfaction. The variable is scaled 1 to 10; and 1 (lower) is less satisfied and 10 (higher) is more satisfied.

In order to see the difference between generations, the variable age is divided into four categories; young (18 – 30 years old), middle aged (31 – 45 years old), old (46 – 60 years old), and senior (65 +).

The variable for education has six categories. For the convenience of the reader, I re-organized the variable by dividing the variable

into three categories; low educated (less than secondary school), average education (secondary and high school education), and highly educated (college dropout or college education).

5. Findings

Beginning with the first model in the Table 1, both Argentinians and Turks are supportive to a military intervention in their countries. They think that it is a part of democracy. On the other hand, the results show that Turks are more supportive than the Argentinians. For the first model, the first hypothesis is confirmed; apparently ethnicity matters. However, when it comes to gender, there is no statistically significant difference between male and female respondents. This result challenges the fourth hypothesis. The age categories show us that older generations are less likely to support military rule. Since they have experienced the military rule in Argentina and Turkey, it is not a surprise to see such a result. Education has also a direct impact on the perception of military rule. More education causes less support to a military intervention according to the model 1 in the table. And finally, life-satisfaction has no statistically significant effect on the possibility of military support.

Table1: OLS Regression Table for three models²

	Model 1: Military as a part of Democracy		Model 2: Confidence to Military		Model 3: Importance of Democracy	
Ethnicity						
Turkey	3.119124	(.117666)***	-1.04698	(.033244)***	0.049745	(.060803)
Argentina	1.07053	(.122531)***	0.39646	(.034618)***	0.054846	(.063317)
Gender						
female	0.103644	(.09269)	-0.01747	(.026187)	0.008043	(.047897)
Age						
young	0.294838	(.137687)*	0.078069	(.0389)*	-0.20473	(.071149)**
middle age	0.231491	(.130937)	0.024129	(.036993)	-0.13096	(.067661)
senior age	-0.07498	(.1425)	-0.07216	(.04026)	0.037692	(.073636)
Education						
low education	1.016183	(.138644)***	-0.24934	(.03917)***	-0.39847	(.071643)***
average education	0.542556	(.138318)***	-0.11584	(.039078)**	-0.14681	(.071475)*
Life Satisfaction						
	-0.02937	(.022769)	-0.05095	(.006433)***	0.060867	(.011766)***
Intercept	1.574338	(.222823)	3.081688	(.062953)	8.942224	(.115142)
	N		3809	3809	3809	
	R2		0.2073	0.3397	0.0186	
	Adj. R2		0.2054	0.3381	0.0163	
	Probability		.000	.000	.000	

Note: Standard errors are in parenthesis.

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

² Before using the OLS regression analysis in this paper, I have checked the Ordered Logit Regression Analysis of the same dataset in Stata. Since the results are the same and/or close to each other, I preferred to use OLS regression table. There are 603 missing values in the dataset, however, I did not use Multiple Imputation method because I intentionally omit the responses 'no answer', 'do not know', and

'did not asked in the survey'. For further questions about the dataset and the regression processes email to ustuncatalbas@alparslan.edu.tr

In the second model, the ethnicity is still statistically significant predictor of confidence to military. However, the biggest difference is while Argentinians are less confident with the military, Turks are, obviously, more confident with the militaries in comparison with Germans, which is parallel to the first hypothesis. On the other hand, gender has still no effect. For the age categories, younger generations are less confident with military but it is statistically significant only for the young age category. Education keeps its importance in the model 2. More education decreases the confidence level with military. And unlike the first model, in the second model life satisfaction has an important role with the confidence level with military. In other words, while one's life satisfaction increases, his/her confidence with military decreases.

Interestingly, according to the third model, there is no statistically significant difference between ethnicities in terms of support to democracy. All three ethnic groups (Argentinians, Turks, and Germans) highly value democracy (intercept is 8.9 in the scale of 1 to 10 – 10 is absolute support to democracy). Positive numbers imply that, although there is no statistical significance, Argentinians and Turks value more than Germans. In the third model too, there is no gender difference in the perceived importance of democracy but younger generations value democracy less than older generations. Education is still an important element of democracy. That is to say, more educated people are value democracy more than others. And life satisfaction, like it is in the second model, is important to support democracy.

Finally, I would like to explain age predictors more. Although, for middle age group, there is no statistically significant effect on all-three models, in the first and the third models, the significance levels are at the edge (i.e. close to the $p < .05$ level – for the first model p value of middle age is .077, and for the third model p value of middle age is .053). One can assume a generational change in the perception of military intervention and democracy. Moreover, in the model 2, senior citizens (65 + ages) the coefficient is not statistically significant but it is at the edge (p is .073 for senior age category). There is still a generational degradation on the confidence level with military.

6. Limitations and Future Studies

By using the dataset extracted from World Values Survey (WVS), I only examined the difference of understanding of democracy, perception of military, and confidence level of public to military in different contexts. It is not possible to make universal generalizations. Even in Argentina and Turkey, where military support and confidence to military are high, one cannot certainly expect a military intervention. I only posit that we have reasonable doubt to expect militaries to have influence in political arena, and it might be hard for those countries to establish proper civil-military relation.

In this study, because of the limitations of the dataset, I could not have measured different time spans in my contexts. In other words, I was not able to conduct a longitudinal survey. It would be more satisfactory if the reader sees the changing perceptions of military in these

countries. Moreover, in the dataset, it is not possible to see changes in the time of political, or economic, crises.

International aspects of civil-military relations are also excluded in this study. Argentina and Turkey have gradually integrated to the international community since 1980s. International community (such as United Nations, European Union, NATO, and so on) puts pressure on these countries to establish a proper ground for civil-military relations.

It is a scholarly fertile area. Future studies can expand the scope of the survey, elaborate the questions, develop a longitudinal survey. As I indicated in this study, scholarly attention on civil-military relations in academia, although there are several outstanding quantitative works, heavily depend on qualitative inquiries. I tried to show the possibility of quantitative examination in civil-military relations.

Moreover, the literature is open for qualitative studies as the previous literature has shown. For individual levels, or group limited studies, ethnographic field works can be realized in the field. On the other hand, comparative historical investigations are also lacked in the literature. This study is designed as a base to a comparative historical investigation in these countries.

Finally, Turkey, as mentioned above, conducted several cross-border military operations in Iraq, Syria, and Libya which have possibly stirred nationalist sentiments among the society; especially among the Turkish majority. Unfortunately, due to the limitations of the dataset used here, I was not able to evaluate more up-to-date support of citizenry to the Turkish military.

7. Implications

As it is indicated several times above, this study only intends to project some questions for the future of the democratization processes in Argentina and Turkey in terms of civil-military relations. Considering the past of both countries, there are reasonable doubts for the sake of democracy in both countries. Since 1980s, both countries have been experiencing democratization process, and trying to establish a free-market economy. In other words, both countries have liberal agendas in order to merge with, and to be part of the global world. The questions are how the militaries in both countries will act during the process? Will they behave as the guardian of the regime as it has been in Turkey (Jenkins, 2001)? Or will they recede to their limits according to the democratic values? And what are these limits for a proper civil-military establishment?

As the results suggest, younger generations may be more prone to support military, and question the democratic values. There are generational changes. During the last three decades since both Argentina and Turkey have been through democratization processes, both countries have experienced several severe economic and political crises. Citizenry, as a mediator, is an important component in civil-military relations, according to the theory, and it should be treated correspondingly.

The results in this study show that all three countries' citizens value democracy. One can confidently say that

Argentinian and Turkish people have already internalized democracy. However, as the first and second models show us in the Table 1, the definition of democracy changes from one context to another; especially in Turkey. By looking at the results, I cannot simply suggest an immediate threat to the democracy in Turkey but if the concordance theory is correct, it would be wise to employ an attention to the country's military. Apparently, the citizenry in Turkey attributes a significant amount of legitimization to its military. However, as the results suggest, education can balance the support to military rule. Considering younger generations' tendency, it is time for both countries to reconsider the educational structure.

Every single context has its own uniqueness, and of course context matters. In 1983, the Argentinian junta was forced to transfer the political power to the democratically elected government after the shameful defeat against England during Falkland War. The military junta was also responsible for 'la guerra sucia' (the dirty war) against its citizens. However, in Turkey the story slightly differs. The military intervened in 1980. The discourse Turkish military used at the time of the intervention was to stop the violence prevalent on the streets of the country. Quite a fact they succeeded but until the military willingly transferred the political power in 1983, the Turkish military was also responsible for some shameful acts against its citizens (Demirel, 2005, p. 259), although it is not as violent as it is in Argentina. In Turkey, the military, until very recently, has seen itself as the guardian of the republican regime and values. There have been four successful interventions in the republican era in Turkey, and in every occasion, after they thought the duty was done, the military transferred the power to the civilians.

The Turkish society and political elites, unlike Argentinians, have never confronted the country's military past. In 2009 and 2012 three major lawsuits opened in order to reveal a clandestine organization within the military, and confront 1980 coup d'état but in 2015 and 2016 all the lawsuits have been declined, and the suspects are released.³ Considering Argentinian decades long experience with confrontation with the military junta, Turkey is just at the beginning but the people's support to democratically elected government against the military on July 15, 2016 during the coup attempt is a promising start and a strong message to both civilians and the military for an established civil-military relations in the country.

References

- Alkan, A. T. (2013). *İkinci Mesrutiyet Doneminde Ordu ve Siyaset (Military and Politics in the second Constitutionalism)*. Istanbul: Otuken Nesriyat.
- Arnos-Martinez, M., Arnoso-Martinez, A., & Perez-Sales, P. (2012). Social representations of the past: Argentine military dictatorship in collective memory. *Revista De Psicologia Social*, 27(3), 259–272.
- Balci, A. (2010). A Trajectory of Competing Narratives:

The Turkish Media Debate Ergenekon. *Mediterranean Quarterly*, 21(1), 76–100. <https://doi.org/10.1215/10474552-2009-035>

- Cizre, U., & Walker, J. (2010). Conceiving the New Turkey After Ergenekon. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 45(1), 89–98. <https://doi.org/10.1080/03932721003661640>
- Cwik, C. (2009). The Other Immigration to Argentina: the Case of Adolf Eichman. *Clio America*, 3(5), 85–103.
- Demirel, T. (2005). Lessons of Military Regimes and Democracy: The Turkish Case in a Comparative Perspective. *Armed Forces & Society*, 31(2), 245–271.
- Fleckenstein, B. (2000). Germany: Forerunner of a Post-national Military. In D. R. Moskos Charles C., Williams, John Allen, Segal (Ed.), *The Postmodern Military* (pp. 80–100). New York: Oxford University Press.
- Goni, U. (2002). *The Real Odessa: How Peron Brought the Nazi War Criminals to Argentina*. London: Granta Books.
- Heper, M., & Guney, A. (2000). The military and the consolidation of democracy: The recent Turkish experience. *Armed Forces & Society*, 26(4), 635–657. <https://doi.org/10.1177/0095327X0002600407>
- Hunter, W. (1998). Negotiating Civil-Military Relations in Post-Authoritarian Argentina and Chile. *International Studies Quarterly*, 42(2), 295–317. <https://doi.org/papers2://publication/uuid/270D4400-9E85-4071-AFCA-85D03987EF67>
- Huntington, S. P. (1957). *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. America. Cambridge: Harvard University Press. <https://doi.org/10.1057/9780333977972>
- Huntington, S. P. (1997). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order by Samuel P. Huntington: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. *American Journal of Sociology*, 103, 475–477. <https://doi.org/10.1086/231221>
- Hur, A. (2014). *Oteki Tarih: Kemalist Devrimler ve İsyanlar (The Other History: Kemalist Revolutions and Resurrections)*. Istanbul: Profil yayincilik.
- Ihrig, S. (2014). *Ataturk in the Nazi Imagination*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jenkins, G. (2001). How the Turkish Military Influences Policy. *The Adelphi Papers*, 41(337), 41–55.
- Jenkins, G. (2007). Continuity and change: Prospects for civil-military relations in Turkey. *International Affairs*, 83(2), 339–355. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2007.00622.x>

³ For further information about Turkey's recent confrontation to its past and military tutelage see: (Balci, 2010; Cizre & Walker, 2010).

- Kaya, S. (2014). *Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Muhendisliği*. İstanbul: Nirengi Kitap.
- MacLachlan, C. M. (2006). *Argentina: What Went Wrong?* Westport: Praeger Publishers.
- Moskos, C. C., Williams, J. A., & Segal, D. R. (2000). *The Postmodern Military: Armed Forces After the Cold War*. New York: Oxford University Press. Retrieved from <http://books.google.com.br/books?id=9G4z0UbK72IC>
- Narayan, S., & Krosnick, J. a. (2011). Education Moderates Some Response Effects in Attitude Measurement. *Public Opinion Quarterly*, 60(1), 58–88. <https://doi.org/10.1086/297739>
- Ors, H. B. (2010). The Perception of the Army by Armenian Minorities Living in Turkey. *Armed Forces & Society*, 36(4), 604–626. <https://doi.org/10.1177/0095327X09344060>
- Outwater, M. E. (2004). *The Effect Of Education And Media Coverage On Public Opinion Of The Supreme Court And Congress*. Ohio State.
- Rock, D. (1975). *Politics in Argentina - 1890 - 1930: The Rise and Fall of Radicalism*. New York: Cambridge University Press.
- Sarigil, Z. (2015). Public Opinion and Attitude toward the Military and Democratic Consolidation in Turkey. *Armed Forces & Society*, 41(2), 282–306. <https://doi.org/10.1177/0095327X13504573>
- Schiff, R. (2009). *The Military and Domestic Politics: A Concordance Theory of Civil-military Relations*. New York: Routledge.
- Schiff, R. L. (1995). Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance. *Armed Forces & Society*, 22(1), 7–24. <https://doi.org/10.1177/0095327X9502200101>
- Schiff, R. L. (2009). *The Military and Domestic Politics: A Concordance Theory of Civil-Military Relations*. New York: Routledge.
- Trinkunas, H. A. (2000). Crafting Civilian Control in Emerging Democracies: Argentina and Venezuela. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 42(3), 77–109.
- Weakliem, D. L. (2002). The Effects of Education on Political Opinions: An International Study. *International Journal of Public Opinion Research*, 13(2), 141–157. <https://doi.org/10.1093/ijpor/14.2.141>
- Zürcher, E. J. (2010). *The Young Turk Legacy and Nation Building*. London: I. B. Tauris.

Appendix

Table 2: Descriptive Statistics

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
Dependent Variables					
military	3809	3.406931	3.186733	1	10
confidence	3809	2.32502	0.9864664	1	4
democracy	3809	9.100814	1.480022	1	10
Independent Variables					
Turkey	1173	0.3079548	0.4617084	0	1
Argentina	858	0.225256	0.4178056	0	1
Germany	1778	0.4667892	0.4989613	0	1
female	1956	0.5135206	0.4998828	0	1
young	1017	0.2669992	0.44245	0	1
midage	1101	0.2890522	0.4533817	0	1
old	856	0.2247309	0.4174598	0	1
senior	835	0.2192176	0.4137707	0	1
lowed	1639	0.4302967	0.4951826	0	1
avrged	1581	0.4150696	0.4927987	0	1
highed	589	0.1546338	0.3616027	0	1
lifesat	3809	7.285377	2.058672	1	10

Araştırma Makalesi • Research Article

Osmanlı Döneminde Muş Sancağındaki Modern Belediyecilik Faaliyetleri

Modern Municipality Work in Mus during the Ottoman Period

Şeyhmus Bingül^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5255-9787

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 09 Temmuz 2020
Düzeltilme tarihi: 16 Aralık 2020
Kabul tarihi: 21 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Osmanlı
Belediye
Muş
Kent
Kalkınma

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde ilk modern belediyecilik faaliyetleri, İstanbul'da hayata geçirilmiştir. İdari düzenlemeler kapsamında uygulanan 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ile taşrada da başlatılan uygulamanın kapsamının genişletilmesi, 1867 ve sonrasında gerçekleşmiştir. Belediyelerin bu dönemde başlıca görevleri çevre temizliği, yapım ve onarım işleri, çarşı, pazar denetimi, itfaiyecilik ve halk sağlığının korunması gibi hususlardı. Belediyeler, daha çok liman ve ticaret kentleriyle özdeşleşmiştir. Belediye teşkilatlanmasının kuruluş ve gelişim süreci, Muş gibi iç ve hudut bölgelerinde uzun bir müddeti kapsamıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti döneminde Muş belediyesinin ne zaman kurulduğu, teşkilatın nasıl geliştiği ve ne ölçüde hizmet verebildiği incelenmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 09 July 2020
Received in revised form 16 December 2020
Accepted 21 December 2020

Keywords:

Ottoman Empire,
Municipality
Mus
City
Development

ABSTRACT

The first modern municipal work in Ottoman Empire was applied in Istanbul. It started in provinces through 1864 Regulation (Tuna Vilayet Nizamnamesi) as a part of administrative arrangements and improved in 1867 and hereby. The main duties of municipalities in that period were public cleaning, construction, examination of markets and bazaars, firefighting, protecting social health. The municipalities took place mostly in harbour and trade cities. Municipal organization took a long time in the hinterland and frontier areas such as Mus. In that study, the foundation of Mus Municipality, how its organization developed and how much it could provide service were examined.

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat dönemi uygulamalarına kadar geçen sürede, belediyecilik faaliyetleri büyük ölçüde vakıf ve kadılık müesseselerinin bünyesinde yürütülmüştür. Tanzimat'ın siyasi, sosyal, kültürel, askeri ve ekonomik kalkınma planlarının dahilinde yer alan kentsel gelişimin başlıca unsuru olan modern belediyecilik örneğinin ilki ise İstanbul'da hayata geçirilmiştir. Böylece, 19. yüzyılın ortalarına doğru gittikçe kalabalıklaşıp temizlik, aydınlatma, imar gibi hususlarda ihtiyacı artan kentin, hem başkent

olması ve dolayısıyla her türlü modern faaliyetin merkezi konumunda yer alması, hem de Kırım Harbi sürecinde kentin söz konusu ihtiyaçlarının belirginleşmesi 1854'te Şehremaneti adı altında belediye faaliyetlerinin kurumsallaşmasını gerekli kılmıştır (Ortaylı, 2011: 119-133). 1858'de Avrupalı tarzda kapsamı genişletilip daire usulünde yeniden yapılandırılan Şehremaneti'nin Beyoğlu ve Galata semtlerini içine alan Altıncı Daire-i Belediye bölümü hem İstanbul hem de taşra için belediye örgütlenmesi hususunda örnek teşkil etmiştir. 1868'de alınan kararlarla da İstanbul belediye teşkilatı yeniden

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: s.bingul@alparslan.edu.tr

düzenlenerek daire sayıları artırılmış ve bunların görev kapsamı genişletilmiştir (Ortaylı, 2011: 142-161). Avrupa'da belediyeçilik pratiği ise köklü bir geçmişe sahip olup ilkçağ dönemine kadar dayandırılmaktadır. Fransız İhtilali'ne kadar çeşitli aşamalardan geçen bu pratik, 19. yüzyılda modern usule bürünmüştür (Ergin, 1995a: 118-120). Böylece Avrupa'dan alınan bu usuller için Osmanlı'da pilot bölge olarak İstanbul seçilmiş ve uygulamaların peyderpey İstanbul'un dışına taşınması için bir zemin hazırlanmıştır.

Modern belediyeçilik faaliyetlerinin Osmanlı taşrasına yansması, 1864 yılında hayata geçirilen *Tuna Vilayet Nizamnamesi* ile mümkün olmuştur. 1864'ten itibaren Tuna'da geçirmiş olduğu üç buçuk yıllık sürede Mithat Paşa, belediye, teftiş memurluğu, tahsildarlık, vergilen taksitlendirilmesi, zahire pazarlarının kurulması ve köy bekçiliği gibi kentsel kalkınmayı tetikleyen birçok başarılı işe imza atmıştı (Koç, 2017: 68). Nizamname, liva (sancak) ve kaza merkezlerinde seçimli üyelerden oluşan belediye meclislerinin kurulmasını kapsamaktaydı. Uygulamada, görev ve çalışma düzenleri itibarıyla bu meclislerin hükmi şahsiyetinin varlığı tartışmalı olsa da Mithat Paşa, Tuna ve Bağdat'ta görevli olduğu sürelerde bu meclisleri kurdurmuş ve bunların görev yapmaları için çabalamıştır (Ortaylı, 1992: 400). Belediyeçilik özelinde, İstanbul ve Tuna'daki kentsel kalkınma modellerinin verimliliği, tüm Osmanlı kentlerinde hayata geçirilmek üzere, 1867'de Tuna Vilayet Nizamnamesinin kapsamının genişletilmesine vesile olmuştur. Bu çerçevede vilayetlerde belediye meclislerinin tertibi, bu meclislerin ve memurlarının vazifelerine dair talimatlar çıkarılmıştır. Bu talimatlarla cadde, sokak, meydan tanzimi, kaldırım, su yolu, kanalizasyon yapım ve onarımı ile pazar kurma ve denetleme, yangın söndürme gibi işler belediyelerin bünyesine alınmıştır. Böylece belediyeler hem hizmet sağlayıcı hem de denetleyici rolü üstlenmiştir (Çadırcı, 1997: 275).

Şehremaneti tecrübesini müteakip dönemlerde sokak, cadde ve rıhtımların temizliği ve imarı, fırıncılık ve hayvan kesimi ile bina yapımı gibi birçok hususta çeşitli isimlerle nizamnameler çıkarılmıştır. 1864 ve 1867 nizamnamelerinin kapsamından anlaşıldığı üzere, belediyeçilik faaliyetleri idari düzenlemeler dahilinde gündeme gelmiştir. 1871'de *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi* yayınlandığında henüz birçok Osmanlı kentinde belediye kurulmamıştı. Nizamname ile yerel yönetimin temel bir unsuru haline gelen belediye örgütünün tüm Osmanlı kentlerinde kurulmasının zemini, daha da elverişli hale getirilmiştir. 1876'da yayınlanan Kanun-i Esasi'nin yayımlanmasıyla meclisin çıkardığı ilk yasalardan biri ise İstanbul'a özgü Dersaadet Belediye Kanunu olmuştur. Aynı tarihte taşradaki belediyeler için de Vilayet Belediye Kanunu çıkarılmıştır (Seyitdanlıoğlu, 2010: 1-17). 1877'de çıkarılan kanun, her şehir ve kasabada belediye meclislerinin kurulmasını kapsamıştır. Kanun büyük şehirler için her 40.000 kişilik nüfus için bir belediye dairesinin kurulmasına müsaade etmiştir. Dolayısıyla bu esas dahilinde bazı kentlerde birden fazla belediye dairesinin kurulması mümkün hale gelmiştir. Kanuna göre belediye meclisine seçilecek kişilerin taşıdığı

vasıflar kentin ileri gelenlerine hitap etmekteydi. Sözgelimi, meclis üyesi seçilebilmek için en az 30 yaşında olup Türkçe bilmek, şahsi ve medeni haklara sahip, akli dengesi yerinde olmak, kanuni cezalara çarptırılmamış ve senede 100 kuruş vergi vermek gibi şartların taşınması gerekiyordu. Meclis üyelerini seçenler ise, en az 25 yaşında olmak, senede 50 kuruş vergi vermek, medeni ve şahsi haklara sahip olmak ve cinayetten mahkûm olmamak gibi koşulları taşımak zorundaydı. Belediye meclisi dört yıllık süreyle vazifelendirilmiş, üye sayısı ise kentin büyüklüğüne göre altı ile on iki kişi arasında belirlenmiştir. Belediye reisi ise seçilmiş azalar arasından atanıp belediye hasılatından kendisine maaş tahsis edilecek şekilde kanunda yer almıştır. 1877 kanununda belediye reisi, meclis azaları ile belediye bünyesinde yer alması gereken kâtip, kontrato, sandık emini ve çavuşlar gibi personelin görev kapsamına ayrı ayrı ve detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Belediyelerin başlıca sorumluluğu kentin temizliğinin sağlanması, sokak ve cadde gibi yolların onarım ve yapım işinin yürütülmesi, çarşı ve pazar yerlerinin kurulması ve denetlenmesi, ahalinin alışveriş yaptığı her türlü işletmenin teftişi ve kullanılan malzemelerin hijyen ve kanunlara uygunluğunun kontrolü gibi işlerdi. Belediyelerin bu görevleri yerine getirmek için gerekli bütçesi ise birtakım vergiler, teftişlerden elde edilen ceza ücretleri ve belediyeye çeşitli isimler altında yapılan yardımlardan oluşmaktaydı (Akgündüz 2005: 582-593; Ergin, 1995b: 1658-1671). Söz konusu belediye kanununun belediye teşkilatından öte belediye meclisini odak noktasına yerleştirdiği düşüncesinden hareketle belediyenin idari sistem içerisinde bir teşkilat şeklinde tam olarak yer edinemediğine dair kanılar mevcuttur (Coşkun vd., 2018: 96).

Osmanlı'daki modern belediyelerin kapsamına dair bu bilgilerden anlaşılacağı üzere belediyeçilik Tanzimat döneminin bir gereği olup uygulama, II. Abdülhamid dönemine denk gelen anayasanın ilanı ile daha kapsamlı bir şekil almıştır. İstanbul ve Tuna gibi ilk modellerden sonra Osmanlı taşrasında belediyeler çoğunlukla liman kentleri ve önemli ulaşım merkezlerinde kurulmuştur. Bunun sebebi ise bu tür yerlerde bulunan tüccar ve yabancı uyruklu kişilerin kente dair bir düzen talep etmeleriydi. Bu maksatla Tuna bölgesindeki bazı şehir ve kasabalar, Doğu Akdeniz'deki başlıca liman kentleri, Mezopotamya ve Suriye'nin toplayıcı merkezleri niteliğindeki Bağdat, Şam ve Beyrut gibi şehirler ile Anadolu'daki bazı büyük yerler belediyeçiliğin geliştiği bölgelerdi. Bu özellikleri haiz yerler dışında kalan kentlerde belediye hayati önemi olan ve kentin sorunlarına çare üreten bir kuruluş olarak görülmemekteydi. Yani bu tür yerlerdeki yaşam, modern belediyenin sağlayacağı hizmetleri anlamlı kılmamaktaydı (Ortaylı, 2011: 171-172). Bu yüzden belediye örgütü tıpkı Tanzimat'ın uygulanma safhası gibi memleketin her yerinde aynı anda hayata geçirilmemişti. Anadolu kentlerinde bazı vergileri toplayan birer kuruluş olmaktan öteye gidemeyen ve böylece fazla etkinlik gösteremeyen belediyelerin başlıca sorunları yeterli ve bilgili personelden yoksun olmalarıydı. Belediye meclisleri hem personel atanması hem de bu personelin maaşlarının ödenmesi hususunda son derece yetersiz ve yetkisizdi. Buna

rağmen bu belediyelerin büyük bir kısmı Osmanlı kentlerinin dönüşümüne katkı sağlamıştır (Çadırcı, 1997: 277-278).

Genel çerçevesi yukarıda çizilen Osmanlı belediyeçiliği içerisinde, Muş sancağında bu faaliyetlerin niteliğinin ne olduğu bu çalışmanın cevap aradığı soruların başında gelmektedir. Temel idari özelliklerinden biri yurtluk-ocaklık sistemine dayanan ve bu yüzden Tanzimat'ın 1847'de en son uygulandığı bölgeler arasında yer alan Muş'un (Gencer, 2011: 83-86) idari taksimatı, 19. yüzyılda kısa aralıklarla birçok defa değişmiştir. Modern belediyelerin taşrada kurulmaya başlandığı 1864'ten sonraki dönemde Muş, çeşitli aralıklarla Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerine bağlanmıştır (Tuncel, 2006: 369-370). 1879'da ise Bitlis vilayetine bir sancak olarak dahil edilen Muş, bu konumunu Cumhuriyet devrine kadar sürdürmüştür (Tekdal, 2018: 23). 1907 yılında Muş'un idari taksimatının değiştirileceğine dair yapılan bir tartışma üst idari birim olarak bağlı bulunulan vilayetlerin yerleşim yerleri üzerindeki gelişmişlik etkisinin izahı için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Aralarında ulema ve eşraftan şahıslar ile bunların yardımcılarının bulunduğu 150'ye yakın kişinin verdiği dilekçede 300 seneden beri sancak halinde idare edilen Muş'un Erzurum vilayetine bağlı olduğu dönemlerde ticaret ve ziraatça geliştiği fakat Bitlis'e ilhak edildikten sonra tersi bir durumun yaşandığı belirtilmiştir. Bu dilekçeye göre vilayet ahalisi Muş'un imar ve gelişimini arzu etmediğinden Muş sancağı "çöküşe" uğramıştı. Hükümet konağı ve kışla gibi elzem binalardan mahrum olan Muş'un askeri işlerde kullanılan köprüleri dahi yıkılmış vaziyetteydi. Yapımına 22 sene evvel başlanan şose yol ise ancak iki saatlik bir mesafe kadar bitirilmişti. Muş için kullanılması gereken yol yapım bütçesi ve araç gereçleri ise Bitlis çarşılarının imarına tahsis edilmişti. Bu da ahalinin asayiş ve düzenden uzak kalmasına sebep olmuştu. Muş'un coğrafi olarak Bitlis vilayetinin orta noktası gibi merkezi bir konumda yer alması buranın ehemmiyetini arttırdığı halde burası bir türlü iyi bir şekilde idare edilememişti. Bu hususları dile getiren ulema ve eşraf takımının arzusu can güvenliklerinin sağlanarak ticaret ve zanaatta gelişmeleri için Muş'un idari statüsünün değiştirilmesi şeklindeydi. Dilekçeyi sunanlar Muş'un Bitlis'in merkezi yapılmasını, bu sağlanamasa Diyarbakır veya Erzurum ile bağının kurulmasını talep etmişti (BOA.DH.MKT. 1192/14-1). Bitlis vilayet idarecileri ise söz konusu talebi yapanları "devlet ve memleketin menfaatini düşünmeyen sadakatsizler" ve ahalinin köylerini istedikleri gibi iltizam amacındaki kişiler olarak nitelendirmiştir (BOA.DH.MKT. 1192/14-2).

Belediye özelinde Erzurum kentinin özellikleri Bitlis ile karşılaştırıldığında gerçekten de imkanlar itibarıyla derin farklar olduğu anlaşılmaktadır. Sonraki bölümlerde görüleceği üzere Muş Belediyesi ve Muş'un bağlı olduğu Bitlis merkez belediyesinin 20. yüzyılın başlarında dahi çözülemeyen birçok sorunu mevcuttu. Erzurum Belediyesi ise daha 1890'larda teşkilatlanmadaki benzer problemlerin çoğunu çözmüştü. Örneğin bu yıllarda Erzurum'a belediye tabibi atanmış, imar faaliyetlerine hız verilerek belediye adına konaklar yapılmış, belediye eczanesi kurulmuş ve halk sağlığını tehdit eden cadde ve sokakların temizlik sorunları

sıkça gündeme getirilerek bunların çözümüne çalışılmıştı (Küçükkuşurlu, 2008: 56-64). Bu açıklamalardan hareketle Muş'un, söz konusu vilayetlerle ortak sosyo-kültürel hususlar taşımakla birlikte bağlı olduğu vilayetin etkisi altında kaldığını belirtmek mümkündür. Muş'un tabii olduğu üst idari birimin Van, Erzurum ve Bitlis vilayetleri arasında sık sık değişmesi idarenin sürekliliği itibarıyla kent kalkınmasını olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde Muş sancağına tabii kazalar ise merkez kaza olan Muş dışında Malazgirt, Bulanık, Varto ve Sason'dur. Bitlis kısa bir süre kaza olarak Muş'a bağlanmışsa da daha sonra vilayet merkezi yapılmıştır. Bitlis'in kaza olarak Muş'a bağlı olduğu yıllarda Ahlat ve Huyut da birer kaza olarak Muş'a tabiydi. Belediyeçiliğe dair veriler Bitlis'in vilayet merkezi olduğu dönemlerde yoğunlaşmaktadır. Bu yüzden Muş sancağı denildiğinde Bitlis, Ahlat ve Huyut hariç, diğer kazaların akla gelmesi icap eder. Kaynakların şekillendirdiği Muş merkezi ağırlıklı ele alınan bu çalışmada, yeri geldiğinde Bitlis vilayetinin diğer sancakları veya başka vilayetlere de değinilerek bir karşılaştırma yapılabilmesine de imkân tanınmıştır.

2. 19. Yüzyılda Muş'un Kentsel Gelişim ve Demografik Özellikleri

Muş sancağında belediyeçilik faaliyetlerine değinmeden önce Muş'un 19. yüzyıldaki, özellikle de Tanzimat'ın burada uygulanmaya konduğu 1847 sonrası, kentsel gelişim özelliklerine değinmek icap eder. Zira topyekûn bir kalkınma maksadıyla ilan edilen Tanzimat'ın temel amaçlarından biri can, mal ve ırz güvenliğinin teminatını sağlamaktı. Muş'un çeşitli dönemlerde Van, Erzurum ve Bitlis vilayetlerine bağlı kalması buranın siyasal ve toplumsal karakterinde belirleyici olmuştur. Tanzimat'ın modern hukuk devleti araçlarını yerleştirmeye çabaladığı bu türden kentlerin başlıca ortak özellikleri hem hudut bölgelerinin özelliklerini taşımalarından hem de buradaki heterojen nüfus yapısından dolayı sürekli siyasal ve askeri dinamizm içerisinde yer almalarıydı. Başka bir deyişle hudut bölgesi, güvenliğin arzu edilen ölçüde sağlanamadığı yerler olmasının yanı sıra burayı yayla ve mesken amacıyla kullanan aşiretler için de doğal bir yaşam alanıydı. Bu da beraberinde birçok asayiş sorununun yaşanmasını getirmiştir. Muş'un demografik özelliğinde baskın bir rol oynayan aşiret hayatı şüphesiz kentin gelişimini de etkilemiştir. Muş'un Müslümanlardan ayrıca gayrimüslimlerin de yaşadığı bir bölge olması, 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı topraklarının birçoğunda olduğu gibi burada da iki grup arasında siyasal gerilimlerin yaşanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu hususlar belediye dahil kentin kurumsallaşma karakterini büyük ölçüde belirleyici özelliğe sahiptir. Nitekim Ortaylı'nın da dile getirdiği üzere geleneksel ekonomik ve sosyal yaşam içerisinde önem atfedilmeyen belediyenin Osmanlı kentlerinin büyük bir çoğunluğunda kurumsallaşmasından öte ahalinin güvenlik ve olaysız bir gündelik hayata olan ihtiyacı daha ağır basmaktaydı. Bu yüzden Tanzimat idarecileri için şehir güvenliğinin sağlanması ön plandaydı. Zira geleneksel Osmanlı idaresi taşrada çökmüş durumdaydı ve bu düzensizlik ile yıkım

içerisinde çağdaş kent hayatını kurmak bir özlemden ibaretti. Yine de idareciler hem halkı bu yeni sürece alıştırmak niyetindeydi hem de modern belediyeleri uygarlığın bir parçası olarak görmekteydiler (Ortaylı, 2011: 172).

1837'de Muş'a uğrayan Amerikan Misyoner Horatio Southgate, Muş'un uzaktan görüntüsünü oldukça romantik bulmuş fakat kentin içine girdiğinde tüm pozitif duygularının kaybolduğunu aktarmıştır. Southgate, Muş'un sokaklarını oldukça kirli, çamurlu ve düzensiz bir şekilde tasvir etmektedir (Southgate, 1840: 202) Yakın bir tarihte, 1838'de, Muş ve çevresini gezen dönemin Erzurum Konsolosu James Brant'ın da Muş'a dair görüşleri son derece olumsuzdur. Brant, Muş'u görünüşü itibarıyla "sefil bir kasaba" olarak nitelendirir. Brant'ın elde ettiği malumata göre 700 Müslüman ve 500 Ermeni ailenin yaşadığı Muş şehri aynı zamanda aşiretler tarafından kışlak olarak da kullanılmaktaydı. Hatta Brant, Müslüman ve Ermeni nüfusunu kıyaslarken bu durumu "Muş Ovası genellikle Ermeni köylerinden oluşur. Ermeni köylerinin sayısı yerleşik hayata geçmemiş aşiretler hariç tutulursa Müslümanlarınki geçer" şeklinde izah ederek hem Müslüman nüfusun kayıtlara yansımadaki dezavantajına hem de aşiretlerin demografik yapıya ve kente etkilerine dikkat çekmiştir (Brant, 1840: 351). Özellikle göçebeler ve beylerin yanı sıra diğer devletlerle komşu olmanın verdiği etkiyle Muş'un da dahil olduğu Erzurum ve Van'ın güvenliği, ticareti ve refah seviyesi olumsuz etkilenmekteydi (Gencer, 2018: 40-49). Tanzimat'tın uygulanmasını müteakip dönemde dahi Muş ve çevresinde yoğun bir hareketliliğe sahip olan aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesi ile vergi ve askerlik hususlarında kendilerinden istifade edilmesine dair çabalar süreklilik arz etmiştir (Arvas, 2019: 178-179). Hatta II. Meşrutiyet döneminde aşiret hayatı idareciler tarafından kentin kalkınmasının önündeki engeller arasında zikredilmiştir. Dönemin Muş Mutasarrıfı Ahmed Macid'e göre aşiret hayatının baskın olduğu Muş'ta toplum değişime son derece kapalıydı, devlet ise bu yapının dönüşmesinde yetersiz kalmıştı. Ahali aşiret hayatından ötürü ağalık ve şeyhlik kurumları altında ezilip hiçbir medeni hakkının farkında değildi (Macid, 1909a: 2-3).

Muş şehrinin genel çehresi, imar ve bayındırlık faaliyetlerine önem veren II. Abdülhamid devrinde kısıtlı da olsa birtakım dönüşümler geçirmiştir. Osmanlı ve İslam şehri tarzına uygun bir şekilde, Muş kent merkezinde dini yapılar öne çıkmaktadır. 1890'da Muş kasabasında 27 cami ve mescit, 2 minare, 9 medrese, 7 tekke mevcuttu. Kazada Muş, Haspet, Andak, Kelereş ve Mercimek isimlerinde bakımsız ve yıkılmaya yüz tutmuş beş adet de kale bulunmaktaydı. II. Abdülhamid döneminde mevcut camilerin bir kısmı onarılarak şose yol yapımına başlanmıştır. Muş kasabasına tabi Kusur ve Hındırıs nahiyelerinde de daha çok cami ve mescitler ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde Kusur'da bir ve Hındırıs'ta üç manastır da mevcuttu. Kusur nahiyesindeki üç mescit, iki medrese ve dört mektep II. Abdülhamid döneminde yapılmıştır. Söz konusu kentsel özellikler Muş'un kazaları için de geçerliydi. Örneğin Malazgirt'te hükümet konağının yanı sıra 6 cami ve mescit ile 7 medrese mevcuttu. Kaza merkezi olan Kale köyünün çok eskiden

büyük bir şehir niteliğinde olduğu rivayet edilmekle beraber burada çeşme, hamam ve diğer yapıların kalıntıları bulunmaktaydı. Malazgirt kazasındaki bazı köprülerin tamir ve yenilenmesi de II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir. Bulanık kazasında da hükümet konağı, 3 kadim cami, 9 mescit, 7 medrese, bir tekke ve bir de manastır bulunmaktaydı. II. Abdülhamid döneminde buradaki yeniliklerden biri telgraf hatlarının döşenmesine dair çıkarılan karardı. Yine Varto kazasında hükümet konağı, 6 mescit ve 3 de kale harabesi, Sason'da ise 7 cami, bir minare, dört harabe medrese ve bir tekke bulunmaktaydı. (BVS, 1892: 199-222). Manastır ve kiliselerin kente katkılarında biri buralarda yılın belli günlerinde yapılan panayrlardır. Örneğin, temmuz aylarında Arak Kilisesi (Kepenek Köyü) ile Çanlı (Surpgarabet/Yukarıyongalı Köyü) Manastırında, ağustos aylarında ise Kızıl Manastırda (Meryem Ana/Suluca Köyü) panayır kurulmaktaydı. Bunların dışında Ardonk (Konakdüzü), Arkavank ve Şemlak köyleri de panayır yapıldığı yerlerdendi (BVS, 1892: 202-203). Panayırın kent kalkınması için önemi burada alınan vergilerden kaynaklanmaktadır. Panayırlara getirilen mal ve eşyaların satışından yular, damga, duhan, kantar, çalgıcı, oyuncu, sergi gibi daha birçok isim altında panayırın türüne göre vergiler alınırdı (Erdoğan, 2016: 138-139).

Muş ve kazalarının demografik özelliklerine bakıldığında oldukça kozmopolit bir yapı ortaya çıkmaktadır. Müslüman ve Ermenilerin yaşadığı kentin kimliğinde aşiretler müstakil bir yer edinmiştir. Örneğin, Muş kasabasında İsalı, Beyzadeli ve Beylbaşı gibi kısımlardan oluşan Hasenanlı aşireti yaşamaktaydı. Malazgirt kaza merkezinde Hasenan, Haydaran ve Celali gibi aşiretler nüfusun büyük bir kısmını teşkil etmekteydi. Kazaya tabi Almalı nahiyesinde ise Berazi aşireti bulunmaktaydı. Bulanık kazasında da nüfusun çoğunluğu Cibranlı ve Hasenanlı aşiretlerinden müteşekkildi. Bulanık ve Malazgirt'e nazaran Varto ve Sason kazaları daha kozmopolit bir yapıdaydı. Örneğin, Varto Müslüman ve Ermenilerden ayrıca Kafkas muhacirlerinin de bulunduğu bir kazaydı. Burada Cibranlı, Lolan, Hormek ve Karabaş gibi aşiretler ile Çeçen, Lezgi ve Karabulak taifeleri yaşamaktaydı. Müslüman aşiretlerin bir kısmını ise Zazalar oluşturmaktaydı. Sason ise Musi, Bıdri, Buzikan, Sarmi, Keluler, Kuskit, Celali, Mala Şiko, Şatak ve Beliki nahije ve kabilelerinden müteşekkildi. Muş merkezi ve kazalarının ortak özelliklerinden biri ahalinin Türkçe, Kürtçe, Ermenice, Çerkezce gibi kendi lisanlarını konuşup birbirlerinin lisanlarına da vakıf olmalarıydı. Sason'da Arapçanın da konuşuluyor olması buradaki demografik yapıya dair ayrıca fikir vermektedir (BVS, 1892: 201-221). Söz konusu demografik özelliklerin bu çalışma için önemi belediye meclislerinden yer alan aza seçimlerine dairdir. Zira Tanzimat'tan sonra kurulan yerel meclislerde o bölgede yaşayan toplulukların dini mensubiyetlerine göre mecliste yer almaları bir zorunluluktur. Dolayısıyla Muş belediye meclisi de bu esas dahilinde şekillenmiştir.

19. yüzyılın sonlarına doğru Muş'a gelen İngiliz Seyyah Lynch'e göre Muş, Osmanlı Devleti'nde en kötü yönetilen kent olup oldukça geri kalmıştı. Lynch, kentin Müslüman çoğunluğu olan Kürtleri düzensiz bir yaşamla, Ermenileri ise

şehrin ticaret ve zanaattaki lokomotifini şeklinde pozitif bir bakışla tasvir etmiştir. Günümüzde de Muş'un ilçesi olan Hasköy civarından kente giriş yapan Lynch, köy yaşamına dair izlenimlerinde de kötümser bir tablo çizmiştir. Lynch, Köylülerin sefalet ve pislik içinde yaşadığını ve bazı yerlerde okuryazarlık oranının yüzde bir olduğunu aktarmıştır. Lynch, kent merkezini ziyaret ettiğinde Muş şehrinin yamaçlarındaki tepelerde üzüm bağları ve bahçeler içinde iki katlı küçük evlerle karşılaşmıştır. Lynch, Müslümanların burada yaz aylarında vakit geçirip zirai faaliyetlerde bulduklarını aktarmıştır. Şehirde Lynch'in dikkatini çeken bir husus da bolca kaçak tütün tüketimine dairdir. Lynch, Muş pazarını da perişan bir şekilde nitelendirmiştir. Buna göre pazarın kaldırımları son derece kirliydi, öküz arabaları ve derilerin içerisine doldurulmuş iç organlar ise acınası bir görüntü vermekteydi (Alican, 2019: 427-430). Ahmed Macid'in II. Meşrutiyeti müteakip dönemde kaleme aldığı Muş'a dair gözlemleri de son derece olumsuzdur. Macid, Muş'un temel sorununu daha önceki dönemlerde, özellikle de II. Abdülhamid yıllarında, hiçbir imar faaliyetinin yapılmamasıyla açıklamaktadır. Macid'in aktardıklarına göre bu bölgenin durumunu işiten, bilen kaymakamlar buraya birinci sınıf memuriyetle gelmektense Aydın ve Hüdavendigar gibi vilayetlerde üçüncü sınıf memuriyetteki bir kazayı tercih etmekteydiler (Macid, 1909b: 25). Dolayısıyla buraya atanan memurların liyakatli ve işini seven kişiler olması gerektiğine dikkat çeken Macid, devlet ve toplumun üzerine düşen vazifeyi yerine getirmesiyle "millet mektepte okuyacak, şoseler üzerinde seyahat edecek, görececek, öğrenecek, çalışacak, kazanacak, kesbine sahip ve malik olacak" sözleriyle terakkinin sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Fakat bunun için Muş ve çevresinin ihtiyacı olan şose yolların yapılarak ziraat ve ticaretin canlandırılması gerekirdi. Buralarda yolların düzensiz olmasının bir sebebi de ahalinin yol inşası için mükellefiyete alıştırılmamasıydı. Mevsim koşulları da uygun olmadığından yol yapımı için müteahhit bulmak zordu. Düzenli yolların yapılması sayesinde araba ulaşımının sağlanmasıyla zahire fiyatlarının da düşmesi mümkündü. Örneğin, Trabzon'da 6 kıyyesi (yaklaşık 1.6 kg) 15 kuruşa satılan şekerin fiyatı Muş'ta 40 kuruştı. Kış aylarında ise yolların tamamen karla kapanmasından dolayı bu fiyat 70 kuruşa kadar çıkmaktaydı. Dolayısıyla ahalinin medeniyetten mahrum kalıp fakirlik içinde bir hayat sürmesinin başlıca sebebi yolların azlığı ve büyük şehirlerle bağlantısızlığıydı. Karayollarının yanında demiryollarının da geliştirilmesi bu bölgenin kalkınması için gerekliydi. Yüksek dağlardan ötürü coğrafi koşulların uygun olmaması ise Erzurum, Bitlis ve Van'da birçok tünel ve köprünün inşasını da gerektirmekteydi (Macid, 1909c: 3-13). Macid'e göre bu kalkınmayı sağlayacak olan Meşrutiyet idaresiydi. Zira ona göre "II. Abdülhamid devrinde hükümet tahrip ederdi, şimdi (Meşrutiyet'te) tamir etme" zamanıydı (Macid, 1909c: 1).

Kentsel özelliklerine dair izahı yapılmaya çalışılan bu bölümde, mevcut verilerden hareketle Muş'un gelişim seyrinin çok yavaş olduğu sonucuna varılmaktadır. Her ne kadar Ahmed Macid'in anlatımlarına II. Abdülhamid'e muhalif Meşrutiyet bürokratlarının görüşleri çerçevesinde mesafeli yaklaşılması gerekse de Muş'un kentsel kalkınma

sorunlarının süreklilik arz ettiği de bir gerçektir. Ahmed Macid'in üzerinde ısrarla durduğu karayolu ulaşımına dair eksiklikler II. Abdülhamid döneminde, 1895'te, Muş ve çevresini ziyaret eden Ferik Abdullah Paşa'nın da dikkatini çekmiştir. Kış ayında Muş'a uğrayıp yolların son derece yetersiz olduğunu gören Paşa, bahar ayında yol yapımına başlanması için talimat bile vermiştir (BOA.Y.EE. 162/23). Adana Valisi İsmail Hakkı Bey de Bitlis'te bulunduğu esnada vilayet içerisinde en gayrimuntazam yerin Muş olmasından dolayı öncelikle burayı görmek istemiştir. Adana Valisi Hakkı'nın "Raporlarım" şeklinde bastırıldığı eserinin basım tarihi yoksa da kitapta yer verdiği bazı telgraf tarihlerinden basım yılının 1911 sonrası olduğu anlaşılmaktadır. Bitlis ve çevresini oldukça geri kalmış bir bölge olarak nitelendiren Hakkı Bey'e göre en öncelikli yapılması gereken husus "buradaki aç ve sefil insanlara" iş bulmaktır. Hakkı Bey, bu durumu "bu işsizlerin aç karınları doysun, kendilerinde mücadele ve menfaat hisleri uyansın, başka şeylerle iştigale vakitleri kalmasin" şeklinde izah etmiştir. Bunun sağlanması için de en çok yol yapımını önemsemiştir. Ancak bu şekilde ziraat, sanayi ve ticaret gelişebilirdi (Hakkı: 3-7). Hakkı Bey, tıpkı Ahmed Macid'in dile getirdikleri gibi vilayetler arasında kıyasa gitmiştir. Örneğin, "İzmir'in, Selanik'in hatta Anadolu'nun Sivas ve Kastamonu vilayetleriyle Bitlis, Van ve emsali vilayetlerin kıyası mümkün müdür? Şüphesiz ki, hayır! Bu dert ve ihtiyacın çaresi var mıdır? Yine şüphesiz ki, evet!" şeklinde vilayetler arasında farka dikkat çekerek bütçede şark vilayetlerine daha çok yer verilerek aradaki farkın kapatılabileceğini düşünmüştür (Hakkı: 37). Hakkı Bey'in bir diğer gözlemi ise bu bölgede ticaretin durgun hatta yok hükmünde olmasına dairdir. Ahaliyi ise yeni tarz ziraat şöyle dursun Rumeli'deki eski tarza bile vakıf olamayacak durumda bulmuştur (Hakkı: 39-40). Dolayısıyla Muş Ovası gibi meşhur ve bereketli bir yerden her sene milyonlar kazanılabilecekken eski tarz ziraat yöntemleri kullanıldığından buradan yeterince istifade edilmemekteydi (Hakkı: 58).

Kentin çehresini değiştiren bir husus da demografik özelliklerin tetiklediği ve 1890'lar itibarıyla Osmanlı coğrafyasının büyük bir çoğunluğunda olduğu gibi artışa geçen ve etkisini uzun yıllar sürdüren Ermeni olaylarıdır. Bu dönemin özelliklerinden biri 19. yüzyılda yaşanan Osmanlı-Rus Savaşları başta olmak üzere siyasal ve askeri gelişmelerle bozulmaya başlayan Kürt-Ermeni ilişkileridir. İlişkiler 1890'larda iyice gerilmiş ve Muş merkezi ile kazalarında iki grup arasında yoğun bir mücadele yaşanmıştır (Arvas, 2019: 181-183). Muş'a yakın kentlerde de benzer durumlar yaşanmıştır. Örneğin, Erzurum'da asayiş sorunları artmış ve ordu merkezi Erzincan'a taşınmıştır. Bu olaylar aynı zamanda kıtlıklara ve fiyat artışlarına da sebep olmuş ve kentlerin demografik yapısını etkilemiştir (Küçükkuşurlu, 2008. 66-70). Bu süreçte Muş'un kentsel gelişimini olumsuz etkileyen olaylardan biri de kasıtlı ya da rastgele meydana gelen yangınlardır. Örneğin, Mongok (Soğucak) köyünde çıkan yangın üzerine Rus Konsolosu bölgeyi ziyaret etmiştir (BOA.DH.TMIK.M. 110/68). 1904'te ise Muş havalisinde çıkan yangında 574 hanenin yandığı rapor edilmiştir. Bunların yeniden inşası için

Diyarbakir, Sivas, Trabzon ve Mamuretülaziz vilayetlerden para yardımı sağlanmıştır (BOA.DH.MKT. 899/26-1). Yine 1910'da Muş'ta bir meyhanede rastgele çıktığı anlaşılan yangın başka yere sirayet etmeden söndürülmüştür (BOA.DH.TMIK.M. 143/29).

Muş ve çevresindeki binaların bir özelliği ise kereste pahalılığından ötürü kerpiç ağırlıklı yapılardan oluşmalarıydı. Buradaki genel mimari tarz son derece kötüydü. Evlerin taş kısımları oldukça düzensiz inşa edilmekteydi. Düzensiz bir şekilde yapılan hanelerin ortalama ömrü on sene olduğundan bu civarda harabelerin sayısı fazlaydı. Köylerde ise evlerin büyük bir kısmı toprak kazılarak yapıldı. Bu türden evlerin penceresi olmaz sadece duvarlara bir iki delik açılırdı. Bunun sebebi ise herhangi bir tehlikeye karşı korunma çabasıydı (Macid, 1909c: 7). Muş'un iklim koşulları itibariyle sert bir coğrafyaya sahip olması da kent kalkınmasını ve buradaki memurların hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. Zira kış burada ilkbahar ve sonbahar mevsimleriyle iç içe olacak şekilde uzun sürmekteydi. Bu da dört mevsimin yaşanmasına mâni olmaktaydı (BVS, 1892: 200). Bu hususun ne kadar olumsuz bir etki yarattığı sonraki bölümlerde örneklendirilmiştir.

3. Muş Belediyesi'nin Kuruluşu, Gelişim Süreci ve Belediye Personeli

Osmanlı belediyelerinin asıl kurumsallaştığı kentlerin özelliklerinden bir kısmının ticaret ve liman bölgeleri olmalarından ileri geldiğine yukarıda değinilmişti. Kentlerin idari taksimatı ve statüleri de belediye dairelerinin kuruluş aşamaları ve gelişim süreci üzerinde etkili olmuştur. Söz gelimi belediyelere dair kanunların çıkarılmasıyla öncelik, vilayet merkezlerini teşkil eden sancaklara tabi kazalara verilmiştir. İncelenmeye tabi tutulan dönemde Muş sancak merkezi olsa da hiçbir zaman bağlı olduğu vilayetlerin merkezi olmamıştır. Muş'ta belediye dairesinin varlığına işaret eden en erken kayıtlar ise 1870 yılına aittir. Bu ilk verilere göre Erzurum vilayetine bağlı olup Malazgirt, Bulanık, Varto ve Sason kazalarından müteşekkil olan Muş'ta sadece sancak merkezinde belediye dairesi bulunmaktaydı (EVS, 1870: 76). Bu dönemde vilayet merkezi olan Erzurum'da dahi belediye dairesinin bu tarihten biraz öncesinde kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır (Küçükkuşurlu, 2008: 35). Böylece 1864'te kurulmaya başlayan ilk taşra örneklerinin yaygınlaştırıldığı 1867 tarihi dikkate alınırca Muş Belediyesi'nin kuruluş tarihinin oldukça eski olduğu sonucuna varmak mümkündür. Günümüzde her ne kadar belediyenin logosunda 1929 tarihi yer alsada Muş Belediyesi'nin kuruluş tarihi 1870 yılı olarak kabul edilmelidir.

Belediyenin kuruluşuna dair ilk veriler 1870'i işaret etse de Muş Belediyesi tabirinin 1870 ve 1880'lerde arşiv belgelerine neredeyse hiç yansımadağı görülmektedir. Bunun sebepleri ise dönemin koşullarıyla ilgilidir. Belediyelere dair müstakil kanunların henüz yerleşmeye başladığı bu dönemi iki hususiyet üzerinden değerlendirmek mümkündür. Birincisi Osmanlı coğrafyasındaki belediyelerin birçoğunun karakteriyle ilgili olup belediyelerin büyük bir kısmı vergi toplayan ya da toplamaya çalışan fakat iş yapamayan

kurumlar niteliğindedir (Ortaylı, 2011: 177). Diğer husus ise karmaşık bir usulden meydana gelen vilayet ve liva yönetiminin sağlıklı bir iş bölümüne imkân tanımamasıydı. Dönemin idare sistemi, vilayet ve liva yöneticilerinin sık sık belediye işlerine müdahalelerine sebep olmuştur. Hatta genel meclisler belediyelerin görev kapsamına giren konuları bile gündemine alıp bunları karara bağlayabilmiştir (Çadircı, 1997: 278). Ortaylı, merkezi hükümet dairelerinin bu işleri yürütmesinin sebebini belediyelere yüklenen bazı işleri "gerçekçi olmamaları" ve belediyelerin birçok yerde aceleyle kurulması şeklinde açıklamaktadır (2011: 187-188). Bu yüzden Muş'ta belediyenin kurulduğu bu ilk yıllarda beledi hizmetlerin daha çok sancak idare meclisince genel işler adı altında yürütülmüş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Zira idare meclisleri kurulduğunda kentlerin neredeyse tüm işlerini üstlenmişlerdi. Bu yüzden görev ayrımlarının yapıldığı ilk dönemlerde iç içelik söz konusu olabilemiştir. Örneğin, 1881 tarihli bir vesikada Muş Murad Nehri üzerindeki Çarbahur köprüsünün onarımı için yapılan keşif ve alınan kararlarda sancak idare meclisinin ismi geçmekte olup belediyeye dair görüş bildirilmemiştir (BOA.ŞD. 1874/34-1). Nitekim 1866'da kurulduğu tahmin edilen ve vilayet merkezini teşkil eden Erzurum Belediyesi'nin faaliyetleri dahi daha çok 1880'lerde belgelere yansımış, belediye teşkilatındaki eksikliklerin tamamlanması ise 1890'ları bulmuştur (Küçükkuşurlu, 2008: 49-64).

Muş Belediyesi'nin tespit edilebilen ilk belediye reisi Hasan Ağa'dır. 1870'te belediye meclis azaları ise toplamda dört kişidir (EVS, 1870: 76). 1870-1876 yılları arasındaki belediye reisi, meclis üyeleri ve diğer görevlileri aşağıdaki gibidir.

Tablo.1. Muş Belediyesi'nin 1870-1876 Yılları Arasındaki Görevlileri

Görevliler	Yıl
Reis Hasan Ağa, Azalar: Fazlı Efendi, Süleyman Ağa, Simon Ağa, Karabet Ağa, Kâtip (...) Efendi	1870
Reis Hasan Ağa, Azalar: Süleyman Ağa, Simon Ağa, Karabet Ağa, Kâtip Hasan Küşaf Efendi, Sandık Emni İskender Ağa	1871-1872
Reis Yakup Efendi, Azalar: Harnik Ağa, Puzik Ağa, Kâtip Hasan Küşaf Efendi, Sandık Emni İskender Ağa	1873-1874
Reisi Yakup Efendi, Aza: Münhal, Kâtip Hurşid Efendi, Sandık Emni İskender Ağa	1875-1876

Kaynak: EVS, 1870: 76, EVS, 1871: 74, EVS, 1872: 77, EVS, 1873: 99, EVS, 1874: 99, EVS, 1875: 96, EVS, 1876: 83.

Tablodaki verilerden anlaşılacağı üzere 1873'te Muş Belediyesi meclis üyeleri değişmiştir. Bu da Muş'ta belediye seçimlerinin yenilenmiş olabileceğine işaret etmektedir. Zira İstanbul'da seçimlerin yapılmadığı ve Osmanlı taşrasında ise bu usulün yaygınlaşmadığı bilinmektedir (Ortaylı, 2011: 190). Fakat yine de Muş Belediye'sinde bulundurulmuş görevlilerin dağılımının düzensiz olduğu ve hatta ilk teşkilatlanmada kâtibin bulunmadığı da dikkat çekmektedir. İlk teşkilatlanmada iki Müslüman ve iki de Gayrimüslim olmak üzere toplam dört azanın bulunması buradaki kozmopolit yapıya dikkat edilerek görevlendirmelerin yapıldığını göstermektedir. Yukarıda da değinildiği üzere

meclis üye sayısı kentlerin büyüklüklerine göre altı ve on iki kişi arası şeklinde belirlenmişti. Fakat Muş'ta söz konusu yıllarda bu aralığın tutturulamadığı görülmektedir. Bu durum, seçilme şartlarını sağlayan adayların azlığından kaynaklanmış olmalıdır

Muş Belediyesi'nin kuruluş yılı varsayılan 1870'ten, kısıtlı da olsa verilerin elde edildiği 1876 yılına kadar geçen sürede Muş sancağı dahilindeki kazalardan sadece Bitlis'te, 1873'te belediye dairesi kurulmuştur.¹ Bu tarihte Bitlis Belediyesi'nin ilk teşkilatlanmasında Belediye Reisi Ali Ağa ve Belediye Kâtibi Şeyh Osman'ın isimleri geçmektedir. Belediye henüz kurulduğundan azalar için “derdest-i teşkil olduğu” şeklinde bir ibare kullanılarak meclis üyelerinin belirlenmekte olduğu bilgisi verilmiştir (EVS, 1873: 102). Söz konusu teşkilat 1874 yılı için de geçerlidir. 1875-1876 yıllarında ise Bitlis Belediye Reisi Ali Ağa, meclis azaları ise Bapir Ağa, Hacı Recep Ağa, Bogos Ağa ve Ohannes Ağa şeklindedir (EVS, 1875:98; EVS, 1876: 85). Bu tarihlerden sonra Muş ve kazalarının belediye teşkilatına dair sistematik veri takibini yapmak zorlaşmaktadır. Bunun sebebi ise bu yıllardan sonra Muş'un bağlandığı Van vilayetine ait salnamelerin olmamasıdır. Arşiv belgeleri ise bu hususta son derece yetersizdir.

Muş'un sancak olarak Bitlis vilayetine bağlı olduğu 1890'da belediye reisi Halil Efendi'ydi (BOA.DH.ŞFR. 142/32). Halil Efendi, 1892 yılında da belediye reisiydi. Bu dönemde meclis azaları ise Ali Ağa, Mikail Ağa, İbrahim Ağa, Agop Ağa ve Avidis Ağa'dır. Belediye Kâtibi Ali Rıza Efendi olup belediye tabipliği kontenjanı olmasına rağmen bu görevde kimsenin ismi geçmemektedir. (BVS, 1892: 197). Osmanlı belediyelerinin sayısında artış yaşanan II. Abdülhamid dönemi olan bu yıllarda Muş'a bağlı kazaların bir kısmında da belediye dairelerinin kurulduğu görülmektedir. 1898 itibarıyla merkez kaza dışında dört kazası olan Muş sancağının Bulanık ve Varto kazalarında belediye dairesi ismi geçmektedir. Bu dönemde merkez ve diğer kazaların görevlileri aşağıdaki gibidir:

Tablo.2. 1898 Yılı Muş Merkez ve Bağlı Kazalarındaki Belediye Görevlileri

Kaza	Belediye Reisi	Meclis Üyeleri	Diğer Görevliler
Muş	Abdülkerim Ağa	İbrahim Ağa, Mihail Ağa, Avidis Ağa, Agop Ağa	Tabip Sardisi Efendi, Aşı Memuru Hafız Hilmi Efendi, Kâtip Ahmed Efendi, Müfettiş Mehmed Efendi
Bulanık	Kahraman Ağa	Bozo Ağa, Agop Ağa, Avidis Ağa, Serkis Ağa	Kâtip (Boş)
Varto	(Münhal/Boş)	Mehmed Şerif Ağa, Abdullah Ağa, Melkon Ağa, Haçator Ağa	-

Kaynak: BVS, 1898: 188-208.

Görüldüğü üzere 1898 yılına gelindiğinde merkez belediyedeki personel sayısı artmıştır. Belediye tabibi ve aşı

memuru bu dönemde özellikle salgın hastalıkların kontrol ve tedavisinde mühim bir rol oynamaktaydı. Bulanık ve Varto kazalarında ise teşkilatlanma tam olarak oluşturulamamıştır. 1899-1900 yıllarındaki Bulanık ve Varto kazalarının görevlileri bir önceki yıl ile aynı olup Muş merkez belediyesinin görevlileri aşağıdaki gibidir:

Tablo.3. 1899-1900 Yılları Muş Belediyesi Görevlileri

Yıl	Reis	Meclis	Diğer Görevliler
1899	Abdülkerim Ağa	İbrahim Ağa, Mihail Ağa, Avidis Ağa, Agop Ağa	Tabip Sardisi Efendi, Aşı Memuru Lazari Efendi, Kâtip Abdullah Efendi, Müfettiş Mehmed Efendi.
1900	Halil Efendi	Hacı Halid Efendi, Ali Ağa, Nadir Ağa, Mihail Ağa, Agop Ağa	Kâtip Abdullah Efendi, Tabip (Boş), Aşı Memuru Vekili Mehmed Efendi, Müfettiş Mehmed Efendi

Kaynak: BVS, 1899: 161; BSV, 1900: 163.

Söz konusu yıllara ait meclis üyeleri sayılarında bir sabitlik yoktur. 1898 ve 1899 yıllarında gayrimüslim üye sayısı fazla iken 1900 yılında ise Müslüman üye sayısı öne çıkmaktadır. Tabipler ise gayrimüslimlerden oluşmuştur.

Belediye personelinin kanunlara uygun bir şekilde iş yapmaları zorunluydu. Herhangi bir sorunun çıkması durumunda görevliler azledilebilmekteydi. Buna karşın iyi hizmetler ise görevlilerin taltif ve teşvik edilmesiyle sonuçlanırdı. Bunlardan biri 1894'te memuriyeti esnasında gösterdiği gayretten dolayı Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılık rütbesiyle taltifi önerilen Muş Belediye Reisi İbrahim Ağa'dır (BOA.DH.MKT. 308/38). 1897'de de Muş Belediye Meclisi tarafından yapılan talepte Belediye Reisi ve eşraftan Gönenezade Ali Ağa'nın üçüncü rütbe ile taltif edilmesi talep edilmiştir (BOA.DH.MKT. 2085/20). 1903'te ise Muş Belediye Reisi Hacı Ali Efendi, Malazgirt ve Tutak arasındaki telgraf hatları için gerekli olan direklerin tedarik ve sevkiyatında gösterdiği çabadan dolayı taltif konusu olmuştur (BOA.DH.MKT. 633/25).

Taltiflerden başka belediye reisleri başta olmak üzere belediye memurlarının şikayetlere mevzu olduğu haller de yaşanmıştır. Örneğin, 1899'da Muş Belediye Reisi Mustafa Ağa'nın okuryazar olmadığı gibi düşük fiyatla satın aldığı erzakı askerlere fahiş fiyatla pazarladığı ve aşar iltizamı hususunda ahaliye haksızlık yaptığına dair bir şikâyet yapılmıştır (BOA.DH.MKT. 2156/69). Benzer şekilde 1900 yılında Muş Belediye Reisi Halil Efendi ile tahrirat müdürü ve meclis azası Mustafa Ağa'nın görevlerini kötüye kullanmalarından ötürü haklarında tahkikat başlatılmıştır (BOA.DH.MKT. 2422/21). Söz konusu şikayetlerin tam olarak sebepleri belirtilmemişse de 1901'de yaşanan bir vaka

¹ Danyal Tekdal aynı verilerden hareketle 1873 yılı salnamesindeki verilerin bir önceki seneye ait olabilme ihtimali çerçevesinde Bitlis Belediyesi'nin

1872'de kurulduğunu belirtmektedir. Tekdal'ın görüşleri için bkz. (Tekdal, 2018: 77).

oldukça dikkat çekicidir. Dönemin Belediye Reisi Halil Efendi, bozuk bir lambasının tamiri için iki Ermeni esnafa müracaat ederken aralarında tartışma çıkmıştır. İddiaya göre Ermeni esnaflar, lambayı reisin istediği şekilde tamir edemeyeceğini bildirdiğinde reis hiddetlenerek “İngiltere ve Rusya konsoloslarına mı güveniyorsunuz” şeklinde kendilerine hitap etmiş ve küfürlü konuşmuştur. Daha sonra da reisin bu esnafa üç adamını göndererek olayla ilgili susmaları hususunda kendilerini tehdit ettiği aktarılmıştır. Yapılan tahkikatta ise reisin bu esnaflarla uzun müddetten beri ihtilafı olduğu anlaşılmıştır. Esnaflar konuyu Rus ve İngiliz konsoloslarına taşımış ve ifadeleri imzalandıktan sonra Hariciye Nezareti’ne sevk edilmiştir. Bitlis vilayetinden verilen malumata göre olaya şahit olan ahali reise güvenmiş ve lehinde ifade verebilecek kimse bulunmamıştır. Dönemin Dahiliye Nazırı ise, olayın adliyeye taşınmasının yaratacağı sorunlardan ötürü büyümemesi için, reis Halil Efendi’nin bir süreliğine Bitlis’te bulundurularak göz önünde bulunmamasını Sadaret’e önermiştir (BOA.BEO. 1771/132774-3). Belediye Reisi ve tehdit maksadıyla organize ettiği adamları olduğu belirtilen Ahmed, Hüseyin ve Sino adlı üç kişi ise “en ağır yeminlerle” bu türden bir muamelede bulunmadıklarını beyan etmişlerdir (BOA.BEO. 1771/132774-4). Söz konusu olay “dine hakarete” kadar vardığından uzun soluklu bürokratik yazışmalara sebebiyet vermiştir (BOA.DH. ŞFR. 271/39). Bu yüzden merkezi hükümet olayın Hariciye Nezareti vasıtasıyla halledilmesi için çabalamıştır (BOA.HR.TH. 263/87). Söz konusu gerilimde dönemin siyasal olaylarının belediye reisinin düşünceleri üzerinde etkili olması kuvvetle muhtemeldir.

Halil Efendi hakkındaki çeşitli suçlamalar uzun müddet gündeme gelmiştir. 1907’de, Halil Efendi’nin kanunları ihlal ettiğine dair yeterli deliller mevcutsa da yerel memurların muhakemesini önlemeye çalıştığı anlaşılmaktadır (BOA.DH.MKT. 1048/29). Bu yüzden Halil Efendi ile birlikte ahaliden Eyüp Efendi ve Mustafa Cafer Ağaların Trabzon’a gönderilerek oradan Kastamonu’ya yerleştirilip uzaklaştırılmaları dahi gündeme gelmiştir (BOA.BEO. 3129/234618). Bu dönemde Belediye Reisi Halil Efendi hakkındaki şikâyetlerden biri cinayete karıştığı yönündeydi (BOA.DH.MKT. 1029/30-1). Diğer bir şikâyet ise Muş’un Erzurum ya da Diyarbekir’e bağlanması yönündeki taleplerin arkasında yer alan kişilerden olduğuna dairdir. Belediye reisiyle birlikte Muş Müftüsü ve ismi geçen diğer şahısların Muş’tan uzaklaştırılmaları meselesi Bitlis Valisi’nin görev yerinde olmamasından dolayı ertelenmiştir. Zira valinin yokluğunda “bir çıbanbaşını koparmaya” muvaffak olunamayacağı kanısı mevcuttu (BOA.DH.MKT. 1192/14-4).

1908’de ise Belediye Reisi Halil Efendi hakkında, Hasan Ağazade bin Mehmet İzzet ve altı yardımcısı imzasıyla başka bir suçlamada bulunulmuştur. Buna göre, Muş Mutasarrıfı, sancak idaresini Belediye Reisi Halil Efendi ile buradaki görevlilerden İbrahim Efendi’nin “yed-i ittisafına” yani yolsuzluklarına terk etmişti. Bunların devlet malını muhasebeci vekili ile zimmeterine geçirdikleri ve birçok kişiyi gasp etmekten beş sene kürek cezasına çarptırılmış

Ermeni komiteleriyle iltisaklı Bedros’u kanunlara muhalif bir şekilde affettirdiği iddia edilmiştir. Bu dilekçede de Muş’un Bitlis’ten ayrılma fikrinin arkasında belediye reisi ve çevresinin olduğu aktarılmıştır. Hatta bunların bazı memurlar hakkında sahte isimlerle telgraflar gönderdikleri dahi iddia edilmiştir. Bu yüzden dilekçede, eski mutasarrıflardan Reşid Bey gibi muktedir birinin Muş’u yönetmesi önerilmişti. Aksi taktirde ahalinin büyük bir kısmının ilk fırsatta başka vilayetlere göç etmesinin mecburi olacağı da vurgulanmıştır (BOA.DH.MKT. 1235/33-1). Aynı yıl bu sefer de Yakup ve altı adamı imzasıyla başka bir şikâyet dilekçesi padişaha arz edilmek üzere Dahiliye Nezareti’ne gönderilmiştir. Bu dilekçenin sadeleştirilmiş hali aşağıdaki gibidir.

“Hazret-i hilafetpenahi (padişah) bu memleket ve tebaadan vaz mı geçti? Hükümet idaresi hırsız ve zalimlerin elindedir. Zulmeden grup ne hükümet ne de askerden korkmuyoruz diye kumandan paşaya hitap etmektedir. Buradan uzaklaştırılması gereken şahıslar memleketi yönetmektedir. Bütün esnaf belediye reisine haraç vermektedir. Devlete ait vergiler tahsil olunduğu halde makbuz almak için başvurular kovulmaktadır. Bostankenid (Bostankent), Karameşe, Gabyan, Ziyaret ve diğer köyler bu zümredendir. Siyasetten mahkûm olmuş bir caniyi affetmek cesaretini göstermek şüphesiz menfaat icabıdır. Hilafet merkezine uzaklığımız nispetinde padişahımızın adaletinden de mahrum mu kalacağız? Belediye reisinin yardımcısı Şeyho’nun aşardan 1.500 kese borcu vardır. Ahaliye zulmedip ekmeği bile olmayan fukaraya çeşitli işkenceler yapmaktadır”. (BOA.BEO.3254/243992-2).

Söz konusu şikâyetler, Sadaret tarafından Bitlis vilayetince tahkikat yapılması için işleme alınmışsa da, şikâyetlerin akıbetiyle ilgili bir malumata denk gelinmemiştir. Zira, bu şikâyetlerin yapılmasından kısa bir süre sonra, II. Meşrutiyet ilan edilmiş ve yeni bir dönem başlamıştır. Son şikâyette özellikle dikkat edilmesi gereken hususlardan biri Muş’un uzak bir memleket olan durumuna adalet üzerinden yapılan vurgudur. Meşrutiyetin ilan edildiği bir dönemde ise Muş Belediye Reisi İbrahim, Muş Müftüsü Yakup, ulemadan iki, eşraftan dört ve ileri gelenlerden iki kişinin imzasıyla hilafete ve devlete olan bağlılıkla ilgili bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta Yavuz Sultan Selim dönemine atıfta bulunularak “beş asırdan beri adalet ve refah içerisinde yaşayan Kürdistan’ın bütün kavimlerinin devletin istiklali, milletin temini ve İslamiyet’in varlığı için her türlü göreve hazır oldukları” vurgusu yapılmıştır (BOA.DH.KMS. 55/8-2). Dahiliye Nezareti “yerine ulaşan” bu mesajı takdirle karşılamıştır. Nezaret, Osmanlı memleketinin hiçbir parçasının vatandan ayrılmasına razı olmayacaklarını, bu yüzden de telgrafı gönderenler dahil herkese vazife düştüğünü ve telgrafta ismi geçenlere teşekkür edilmesini Bitlis vilayetine bildirmiştir (BOA.DH.KMS. 55/8-1).

Muş Belediye reisleri özelinde yapılan arşiv taramasında 1912’de Muş Belediyesi Eski Reisi Eyyüp Efendi’nin (BOA. DH.İD. 39/66), 1914’te ise reislikten el çektilen İzzet Ağa’nın isimleri geçmektedir (BOA.DH.UMVM. 10/80). Yine 1913 tarihli bir belgede dönemin padişahı V. Mehmed Reşad’ın doğum günü vesilesiyle gönderilen bir telgrafta

“Muş Belediye Reisi” tabiri geçmekte olup reisin ismine yer verilmemiştir (BOA.İ.MBH. 13/41-3). Yine, 1915’te V. Mehmed Reşad’ın ameliyatı için “geçmiş olsun dileklerinin” arz edildiği bir başka telgrafta da sadece “Muş Belediye Reisi” tabiri geçmektedir (BOA.DH.KMS. 33/52-7). Rusların Muş’u işgal ettiği 1916 yılında ise Muş Belediye Reisi Nasrullah Efendi idi. Hatta bu işgal sırasında Nasrullah Efendi ile birlikte Van Belediye Reisi hükümete maaşlarının ödenmesi için müracaatta bulunmuştur. İlgili kurum ve nezaretlerde yapılan görüşmelerde “bilad-ı müstevli” yani istila altındaki şehirlerde belediye reisleri ve diğer memurların maaşlarının hazineden karşılanmasına dair karar çıkmıştır. Nitekim bu dönemde kanunlar itibarıyla belediye reisleri, katipler ve diğer görevliler mülki memurlar gibi hazineden maaş almaya başlamışlardır (BOA.DH.UMVM. 89/31-4).

Belediye reisleri özelinde yukarıda izahı yapılmaya çalışılan belediye personeli profili Ahmed Macid tarafından da son derece olumsuz bir şekilde tasvir edilmiştir. Hatta Macid, “yerliden ve kendi içlerinden olan belediye memurlarıyla belediye hizmetlerin nasıl ve ne zaman yapılabileceğini tahmin edemem” sözleriyle belediye personelinin dışarıdan görevlendirilmesi gerektiğini bile ima etmiştir (Macid, 1909c: 8). Çalışma dahilinde belirlenen Osmanlı dönemi Muş Belediyesi reislerinin listesi ise aşağıdaki gibidir.

Tablo.4. Osmanlı Dönemi Muş Belediyesi Reisleri

Görev Yılı	Belediye Reisinin İsmi
1870-1872	Hasan Ağa
1873-1876	Yakup Efendi
1890	Halil Efendi
1894	İbrahim Ağa
1897	Gözenzade Ali Ağa
1898-1899	Abdülkerim Ağa
1899	Mustafa Ağa
1900	Halil Efendi
1907-1908	Halil Efendi
1909	İbrahim Efendi
1912	Eyüp Efendi (1912 İtibarıyla Eski Reis Şeklinde Geçmektedir)
1914	İzzet Ağa (1914 İtibarıyla Görevden Alınan Reis Şeklinde Geçmektedir)
1916	Nasrullah Efendi (Rus İşgali Döneminde Reislik Yapmıştır)

(Kaynak: Metin Boyunca Kullanılan Muhtelif Salnameler ve Arşiv Belgeleri)

4. Muş Belediyesinin Faaliyet Alanları ve Bütçesi

Kanunlara göre belediyeler imar, temizlik, yangın söndürme, çarşı, pazar ve işyerleri gibi mekanların teftişi gibi günümüzde de geçerliğini koruyan hususlardan sorumluydu. Osmanlı kentlerinin ekonomik, sosyal, coğrafi ve asayiş gibi konularda birbirinden farklılık göstermesi kentlerin belediye hizmetlerinin içeriğini belirlemiştir. Sözelimi Muş’un bu özelliklerine ilk bölümde yer verilmişti. Bu yüzden Muş’ta belediye hizmetleri son derece kısıtlı alanlara hitap edebilmiştir. Bu hususlar aynı zamanda belediyelerin gelirlerini de etkilemekteydi. Muş’un kısıtlı da olsa tarım ve hayvancılıkla ön plana çıkması doğal olarak belediye gelirlerinin de bu alanlardan elde edilen kazanç çerçevesinde şekillenmesini

gerektirmiştir. Bunlar ise hayvan alım satımı ve kesimi ile hububat ve eşya tartım ve ölçümünden elde edilen vergilerdir. Hayvan, zebhiye, kantar ve kile şeklinde kavramsallaştırılan bu alandaki vergilerin yarısı hazineye giderken yarısı da belediyelerin tasarrufuna bırakılmıştır. Fakat Muş Belediyesi dahil Bitlis vilayetinin birçok yerinde bu gelirler ihtiyacı karşılamaktan son derece uzaktı. Bu da birçok belediye hizmetin yerine getirilememesine ya da çok zor şartlar altında yürütülmesine sebep oluyordu. Örneğin, belediyede istihdamı sağlanması mecburi olan belediye tabii görevlendirmesi gündeme geldiğinde zebhiye rüsumunun artırılarak Bitlis, Muş, Genç ve Siirt sancaklarına tabii tahsis edilmesine çalışılmıştır (BOA. DH.MKT. 243/1-1). Hazineye aktarılması mecburi olan vergi gelirlerinin tamamen belediye tarafından tasarrufunu gerektiren bir husus da Muş sancağına bağlı kazalarda belediye daireleri kurulduğunda gündeme gelmiştir. Örneğin, Bulanık Belediyesi’nin teşkilinden dolayı hayvan, zebhiye, kile ve kantar rüsumu gelirlerinin tamamen belediyeye terki talep edilmiştir (BOA.DH.MKT. 2198/83). 1900 yılına gelindiğinde Sason kazasında kurulması planlanan belediye dairesi için de benzer bir başvuru yapılmış ve belediyenin Sason’da kurulması “muhsenat-ı adiyeyi dai olacağı” yani iyi işlere vesile olacağı düşüncesiyle bu talep Şura-yı Devlet tarafından onaylanmıştır (BOA.ŞD. 389/20-1).

Belediye bütçesinin yetersizliğinden kaynaklı benzer bir durum itfaiye işlerinde yaşanmıştır. Taşra kentlerinin geleneksel yönetim sistemi dahilinde eşraf, esnaf ve resmî kurumlarca yürütülen yangın söndürme işleri zamanla sistematik bir çerçeveye taşınmıştır (Ortaylı, 2011: 212). Osmanlı kentlerinde yangınların artması üzerine çıkarılan bir İrade-i Seniyye, 1894’te tüm vilayetlere bildirilmiştir. Buna göre her vilayette itfaiye teşkilatlarına dair düzenlemeler zorunlu kılınmıştır. Vilayetlere bu teşkilatın düzenlenmesinde iki hususa dikkat edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Birincisi yangınların önlenmesinden sorumlu personele elbise, alet ve edevat tedarik edilmesine dairdir. İkincisi ise gereken aletlerin tedariki için belediye bütçelerinin bu işe yetecek şekilde düzenlenmesiydi. İrade aynı zamanda asker ve jandarmalara da yangın söndürme eğitiminin verilmesini ve gerektiğinde bunlardan yardım alınmasını da kapsamaktaydı. Şura-yı Devlet’in gündemine gelen bu mesele için belediyelerin imkanlarının niteliği hakkında da tahkikat başlatılmıştır (BOA.DH.MKT. 278/40-1). Vilayetlerden gelen cevaplar taşra belediyelerinin içinde bulunduğu yeterliliğin farklılığı için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Buna göre Ankara vilayetinin hem merkez hem de bağlı belediyelerinde bu ihtiyaç karşılanabilecek durumda değildi (BOA.DH.MKT. 278/40-4). Hicaz’dan giden cevapta “ne kadar para gerekliyse” temin edilebileceği bildirilmiştir (BOA.DH.MKT. 278/40-6). Bitlis vilayetinden verilen malumata göre, Muş ve Siirt belediyelerinin bütçesi söz konusu vergi gelirlerinin yarısının hazineye gitmesinden ötürü itfaiye masraflarını karşılayamayacak durumdaydı. Böylece itfaiye için “hem belediyenin gelirlerinin yeterli olduğu hem de ahaliden yardım alınmayacağı” vurgulanmıştır. Bitlis’e bağlı Ahlat ve diğer kazaların binalarının taştan yapılmasından dolayı yangın

ihtimalinin düşüklüğüne vurgu yapılmış, Muş ve Siirt içinse hazineye giden vergi gelirlerinin belediyeye tahsisıyla itfaiye teşkilatı kurulması mümkün bulunmuştur (BOA.DH.MKT. 278/40-10). Aslında bu sorun yıllardan beri devam edegelmekteydi. 1890'da da itfaiye konusu gündeme geldiğinde Bitlis Belediyesi yoksunluk içindeydi. Bu husus dönemin vilayet gazetesine de yansımıştır. Bitlis Vilayet Gazetesi bu konuyu ara sıra gündeme taşıyarak itfaiye bulunmamasından dolayı yangınların verdiği zarara dikkat çekmiştir. Belediyenin bütçesi müsait olmadığından Erzurum'dan bir yangın tulumbası ile birkaç aletin tedarik edileceği müjdesi verilmiştir (BVG, 1890a: 2). Ülkenin gelişmiş merkezlerinde ise yangına karşı alınan tedbirler daha muntazamdı. Örneğin, 1889 yılında Selanik'teki dükkanların yüzde doksanı olası yangınlara karşı sigortalandı (Ortaylı, 2011: 212).

İtfaiye teşkilatlanmasında yaşanan zorluklara benzer bir durum da salgın ve bulaşıcı hastalıkların kontrolünde kullanılan dezenfekte makinelerinin temin ve kullanımı için yaşanmıştır. Taşrada ara sıra meydana gelip birçok ölüme sebebiyet veren salgınların gerekli ilaç ve makineler olmadan önlenemeyeceğinin farkında olan merkezi hükümet, 1910'dan itibaren bütün vilayetlerin etüv (buhar) ve pülverizatör (ilaçlama) makineleri için bütçede düzenleme yapılmasını zorunlu kılmıştı (BOA.DH.İD. 7/11-2). Fabrikaların makinelerin toplu alımında indirim yapacağını da bildiren hükümet, belediyelerin bir an önce bütçeyle ilgili bilgi vermesini talep etmiştir (BOA.DH.MUİ. 81/49-9). İtfaiye işinde olduğu gibi çeşitli vilayetlerden Dahiliye Nezareti'ne farklı cevaplar gitmiştir. Buna göre Van Belediyesi'nin bütçesi zaten yetersizdi ve merkezi hükümetin yardımı olmadıkça bunun yerine getirilmesi mümkün değildi (BOA.DH.MUİ. 81/49-3). Erzurum ise bu aletler için 310 lira temin edebilecek durumdaydı (BOA.DH.MUİ. 81/49-4). Kastamonu Hastanesinde bu aletler mevcut olduğundan ayrıca ihtiyaç yoktu (BOA.DH.MUİ. 81/49-12). Belediye envanterinde bu aletlerin olduğu bir diğer yer ise Selanik'ti (BOA.DH.MUİ. 81/49-15). İzmir Belediyesi de bu aletleri uzun zamandır kullanmaktaydı. Gerekli halde yenilerinin alınması için bütçesi müsaitti (BOA.DH.MUİ. 81/49-27). Bağdat'ta ise etüv makinesi bulunmaktaydı fakat pülverizatör makinesine ihtiyaç vardı ve bunun için de 100 lira ayrılabilirdi (BOA.DH.MUİ. 81/49-13). Trablusgarp da makine bedeli olan 310 liralık bütçesini düzenlemişti (BOA.DH.MUİ. 81/49-14). Halep vilayeti ise bu aletlerin nakliye ücretlerini de hesaplayarak 350 liralık bir bütçe hazırlamıştı (BOA.DH.MUİ. 81/49-19). Bitlis vilayetinin merkez ve bağlı sancaklarındaki belediyelerin durumu son derece elverişsizdi. Vilayetten verilen malumata göre merkez belediyesinin yıllık geliri 850 lira, Muş Belediyesi'nin ise 710 lira civarındaydı. Siirt ve Genç belediyelerinin gelirleri ise masraflarını hiçbir şekilde karşılamamaktaydı. Bu yüzden vilayetin hiçbir yerinden 310 lira tahsil edilerek bu aletlerin temin edilmesi mümkün değildi. Üstelik bu aletleri kullanacak tabip ve teknik personel de bulunmamaktaydı (BOA.DH.MUİ. 81/49-21). Dolayısıyla bulundurulması planlanan aletlerin Muş Belediyesi'ne maliyeti yıllık bütçenin neredeyse yarısına denk gelmekteydi. Makinelerin

bulundurulmasına dair Ankara'dan verilen cevap ise dikkat çekicidir. Yukarıda da değinildiği üzere 1894'te hem Muş hem de Ankara belediyelerinin itfaiye araç gereçleri için yeterli bütçesi yoktu. Fakat 1910'da nezaret tarafından yapılan bu çağrıya Ankara Belediyesi olumlu yanıt vermişti (BOA.DH.MUİ. 81/49-23). Böylece zaman içerisinde bazı belediyelerin gelirlerini arttırıp beledi hizmetleri yerine getirmeye çalıştığı görülmektedir. Muş içinse bu durum hâlâ stabil bir şekildeydi. Ayrıca Erzurum Belediyesi'nin imkanlarının uygun olması Muş'un buraya bağlanmasına yönelik taleplerin sebeplerini açıklayabilecek bir örnektir.

Muş Belediyesi'nin gelirlerinin yetersiz olması, kentteki diğer devlet kurumlarına ait gelirlerin belediye tarafından tasarrufuna sebep olmuştur. 1907'de Maarif Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne yapılan bilgilendirmeye göre Muş'ta yardım ile yapılan Rüşdiye Mektebi binasının altındaki dükkanların vergi gelirleri maarif adına kayıtlı iken 30 seneden beri bu gelirler belediye tarafından tahsil edilmekteydi. Bu yüzden 1908 yılı itibariyle bu gelirlerin Maarif idaresine bırakılması talep edilmiştir (BOA. MF. MKT. 1010/30). Bu talep, belediye bütçesinin kuruluş yıllarından itibaren yetersiz olduğuna ve belediyenin alternatif yollara müracaat etmek mecburiyetinde kaldığına işaret etmektedir. Nitekim belediyenin hem hizmet alanını genişletmesi hem de mevcut gelirleri düzenli bir şekilde tahsil etmesi yıllardan beri devam edegelen bir sorundu. Örneğin, belediyeye borçlu olan şahıslardan yapılacak tahsilatın usulünde bile bir karmaşa söz konusuydu (BOA.DH.MKT. 18/7-2). Muş'un kentsel karakteri bu hususta da belirleyiciydi. Muş özelinde yakın çevredeki belediyeleri "Zümrüd-ü Anka" kuşu niteliğinde gören Ahmed Macid'e göre, ahalinin büyük bir kısmı seyahat etmeyip büyük şehirleri görmediğinden, memleketin geri kalmasından şikâyet etmezlerdi. Bu yüzden kentlerin temizlik ve düzeni için bu yerlerde belediye vergilerini tahsil etmek son derece zordu. Belediyeler sokak ve çarşıları aydınlatma ve temizlemeye çalıştığında ise bu işler ahali tarafından fuzuli görüldüğünden kimse para vermek istemezdi. Hele kent içinde düzgün ve geniş bir cadde inşasına teşebbüs edilse şikâyetler ayyuka çıkardı (Macid, 1909c: 8). Dolayısıyla kent sakinlerinin yeniliğe kapalı olması belediyeciliğin çerçevesini belirlemiştir.

Belediyelerin görev kapsamında olan hususlardan biri de muhtaç ve kimsesiz kişilere yardımcı olmaktır. Sosyal belediyecilik kapsamına giren bu türden yardımlara Kafkasya'dan gelen muhacirlere yapılan yardımlar da dahildi. Buna rağmen Bitlis vilayetine bağlı belediyelerin bu türden ihtiyaçları karşılamakta zorlandığı görülmektedir. Bitlis Valisi, 1893'te Rusya'dan yedi kişilik ailesiyle Osmanlı topraklarına geçen ve Muş'a yerleştirilen Abdullah bin Sufi isimli kişiye bütçede karşılık olmadığından yardım edilmesi hususunu Dahiliye Nezareti'nden talep etmiştir (BOA.DH.MKT. 182/2-2). Nezaret ise bu türden kişilerin münasip bir yerde iskanı sağlandıktan sonra ihtiyaçlarının belediyeler tarafından karşılanmasını vilayete bildirmiştir (BOA.DH.MKT. 182/2-3). Nezaretin bu tavrına rağmen İstanbul'da dahi belediyeler muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamakta çok zorlanmaktaydı (Ortaylı, 2011: 217-218).

Belediyenin en temel sorunları çözemediği böylesi şartlar altında nüfus sayımında yer alan memurların 6.175 kuruşluk ödeneği Muş Belediyesi sandığından tahsil edilmiştir (BOA.DH.MKT. 137/24-2). Bitlis vilayet idarecilerinin talebi üzerine bu paranın Tezkire-i Osmaniye hasılatından ödenmesine karar verilerek Muş Belediyesi'nden yapılan ödemenin geri verilmesinin yolu açılmıştır (BOA.DH.MKT. 137/24-1). Buna karşın tam tersi durumlar da yaşanmıştır. Muş Belediye Tabibinin görevlendirme harcırahının Muş mal sandığından ve dolayısıyla hazineden karşılanması üzerine, 1900'de bunun belediye tahsisatından mal sandığına geri ödenmesine dair karar verilmiştir (BOA.DH.MKT. 2295/73). Belediye memurlarının atanması için bütçenin yetersiz olması aynı zamanda olağan üstü harcamalar için toplanan iane paralarının da bu işler için kullanımını gündeme getirmiştir (BOA.DH.ŞFR. 328/2).

Bu bölümde değinilmesi gereken bir husus da belediye binasına dairdir. Osmanlı belediyelerinin büyük bir kısmının müstakil bir binaları yoktu. Bu yüzden çoğu zaman hükümet konakları içinde veya bazı yerlerin kiralanmasıyla belediye işleri yürütülürdü. Muş Belediyesi binasına dair herhangi bir bulgu elde edilmemesinin yanı sıra Muş'un hükümet konağı da yıllarca kiralanarak kullanılmıştı (BOA.DH.MKT. 1436/3). Hükümet konağı olarak kullanılan bina, Halid Ağa isimli birinden kiralanmıştı (BOA.ŞD.1876/36). Ancak 1915 yılına gelindiğinde çeşitli yardımlarla ve devlet eliyle bir hükümet konağı yapılabilmıştır (BOA.DH.MB.HPS. 24/10-4). Bu dönemlerde kiralanarak idare edilen bir diğer kurum ise Muş karakoluydu (DH.EUM.MH. 34/56). Dolayısıyla en elzem kurumlardan ikisinin uzun yıllar kiralanma yoluyla kullanılmış olması belediyenin de müstakil bir binasının olmamasına işaret etmektedir. Büyük ihtimalle belediye işleri hükümet konağı binası dahilinde yürütülmekteydi.

5. Muş Belediyesi'nin Sağlık Alanındaki İhtiyaçları: Sınırlılıklar ve Problemler

Muş'taki beledi hizmetler konusunda yazışmalara en çok yansıyan husus sağlık işlerine dairdir. 1861 yılında yayınlanan nizamnameye göre belediyeler "belediye tabibi" adı altında memur bulundurmak zorundaydı. Sonraki yıllarda belediye tabiplerine dair yeni kanunlar çıkarılmış ve görev tanımlarına açıklık getirilmiştir. Memleket Tabibi olarak da bilinen belediye tabiplerinin başlıca görevleri, buldukları bölgede genel sağlık işlerinden sorumlu olmaktı. Bunlar maaşlarını belediyelerden alıp salgınları zamanında hükümete bildirmek ve adli tabiplik işlerini yürütmekle de mükellef tutulmuşlardı (Gültekin ve Doğan, 2018: 220).

Belediyelerde bulundurulması zorunlu olan tabiplere dair Muş'un en erken taleplerinden biri 1885 yılına aittir. Diplomalı bir tabibin olmamasından dolayı cezai işlemlerde aksaklıklar yaşanması üzerine Adliye ve Mezahib Nezareti, Muş için bir tabip talep etmiştir (BOA.DH.MKT. 1347/40). 1892'de ise belediye tabibi kontenjanı olmasına rağmen asaleten kimsenin ismi geçmemektedir (BVS, 1892: 197). Çünkü bu yıllarda Muş ve Siirt'te belediye tabipliğini iki askeri memur vekaleten yürütmekteydi (BOA.MF.MKT. 158/52). Kısa bir süre sonra, 1895'te, Muş Belediye

tabipliğinde Haridlis Efendi'nin ismi geçse de Muş'un havasının ve suyunun kendisine yaramadığını belirterek Erzurum Belediye tabipliğinde görevlendirilmek istemiştir (BOA.DH.MKT. 3636/48).

1890'lı yılların bir özelliği de kolera salgınlarının etkili bir şekilde devam etmesiydi. Bu yüzden Muş'un belediye tabibine olan ihtiyacı giderek artmıştır. Üstelik Muş'ta görevli belediye tabipleri salgın esnasında Muş dışında da hizmet vermek durumunda kalmıştır. Bunlardan biri de 1893 yılının ocak ayı boyunca Çapakçur kazasında görevlendirilen Muş Belediye Tabibi Dimitri Margirit Saridi Efendi'dir (BOA.DH.MKT. 370/74-2). Bu yüzden Bitlis vilayet idarecileri tarafından Dimitri Efendi ile birlikte Bitlis Belediye Tabibi Alekyan Pavli ve Sıhhiye Komisyonu katiplerinden Fethullah Sami Efendi'nin gösterdikleri hizmetlerden ötürü taltifleri talep edilmiştir (BOA.DH.MKT. 370/74-6). 1894'te ise ismi belirtilmeyen Muş Belediye tabibinin yerine hastalığından dolayı acilen bir tabibin atanmasına dair talepte bulunulmuştur (BOA.DH.MKT. 292/6). Belediye tabibinin hangi hastalığa yakalandığına dair malumat yoksa da aynı yıl Muş'ta kolera'nın hüküm sürdüğü görülmektedir (BOA.A.MKT.MHM. 555/5). Üstelik 1895 yılında Muş'ta meydana gelen depremden birçok köy etkilenmiştir. Deprem bölgelerine redif taburundan sevk edilen çadırlar evleri yıkılan ahaliye tahsis edilmiştir (BOA.BEO. 346/25929-2). Bitlis Vilayet Gazetesi ise kolera hastalığının gelişim seyri ve korunma yöntemlerine yer vererek mümkün mertebe idarecilerle ahaliye bilgilendirmeye çalışmıştır (BVG, 1890c: 3-4). 1890'da enflüanza hastalığının birçok yerde olduğu gibi Bitlis vilayetinde de görülmesi üzerineyse dönemin tabip vekili tarafından okullar tatil edilmiştir (BVG, 1890d: 1-2).

Muş gibi uzak ve soğuk memleketlerde memurları tutmanın bir yolu da kendilerine tahsis edilen maaş ve harcırahların zamanında ve tam ödenmesiydi. Devletin sağlık politikasını ve imajını kötü etkilememesi için doktor atamalarına ve maaşlarının tahsisine özen gösterilmişse de taşra da bunun pek karşılığı olmamıştır. Örneğin, 1900 yılında bir süreliğine İstanbul'a izinli bir şekilde giden Muş Belediye Tabibi Dimitri Efendi'nin izinli olduğu süreler için maaşı ödenmediği gibi 1.000 kuruş olan maaşı da 600 kuruşa düşürülmüştür. Dahiliye Nezareti "sıhhiye memurları gibi mühim kişilerin" maaşlarında bu tür muamelelerin yapılmaması için Bitlis vilayet idarecilerini bilgilendirmiştir (BOA.DH.MKT. 2382/15). Tahkikat neticesinde belediye tabibinden yapılan kesintinin belediye reisinin maaşına eklendiği anlaşılmıştır. Üstelik tabibin mağduriyetinin giderilmesine dair karar alınmasına rağmen bu hususta herhangi bir gelişme yaşanmaması üzerine Dimitri Efendi yeniden müracaatta bulunmuştu (BOA.DH.MKT. 2407/37). Nitekim bir süre sonra yapılan müracaatlar sonuçsuz kalmış olacak ki Dimitri Efendi, Muş Belediye Tabipliği görevinden ayrılmış ve İstanbul'da Zabıta Etıbba Dairesi'ne tayin edilmiştir (BOA.ZB. 18/76; BOA.DH.MKT. 2497/119).

Muş Belediye tabibinin istifasının ardından buranın tabipsiz bırakılamayacağı düşüncesinden hareketle, yeni bir tabip arayışına girilmiş ve Estil Nikola Efendi isminde biri

mecburi hizmet ile Muş'a tayin edilmiştir. 1901 itibariyle yapılan bu atamada belediyenin tabip maaşına ayırdığı yıllık bütçe ise 12.000 kuruş² idi (BOA.DH.MKT. 2505/50). Tabip maaşlarının düzensiz ve eksik ödenmesinin zararlarının farkında olan merkezi hükümet bu durumun üstesinden gelmek için tabip maaşlarının zamanında ve eksiksiz ödenmesi ile adli meselelerde yapılan sevk işlemlerinde harcırahsız görevlendirilmemeleri hususunda tüm vilayetlere uyarıda bulunulmuştur (BOA. DH.MKT. 503/11-1). Nitekim bu durum sadece Muş'ta değil Edirne'de bile yaşanabilmekteydi (BOA. DH.MKT. 503/11-2). Genç sancağında ise diplomalı bir tabip olmadığından cinayet, şüpheli yaralanma ve ölümlerde ahali ve zabıtanın bu işlere vakıf kişiler tarafından muayene yapılmaktaydı. Bir takım kıyas ve ibarelerle hazırladıkları raporlar birçok soruna sebep olduğundan buraya acilen tabip atanması gerekmekteydi (BOA. DH.MKT. 503/11-5). Genç, Muş ve çevresinde belediye tabibi tedarikinde yaşanan zorluklar, II. Abdülhamid'in yaveri tarafından "belediye tabipleri kazalarda değil livalarda bile maaş almakta türlü türlü müşkülât görmekte ve belediye reislerinin taklib ve infaalatından yakalarını kurtaramamakta" şeklinde açıklanmıştı. Dolayısıyla yaver, belediye reislerinin tabiplerle bir "sürtüşmeye" girdiğini ve onların işini zora soktuğunu ima etmiştir. Muş ve Genç gibi sancakların uzaklığı tabiplerin tercihinde etkili olduğundan ayrıca dikkat edilmesi gerektiğine de yer verilmiştir (BOA. DH.MKT. 503/11-9). Genç sancağında acilen bir tabibe ihtiyaç duyulması en yakın yer olan Muş'tan buraya tabip gönderilmesine varan talepler doğurmuşsa da Muş'ta bu ihtiyacı karşılayacak fazladan bir tabip yoktu. Üstelik Muş Belediye Tabibi Estil Efendi'nin görev yerinin değiştirilmesi bile gündemdeydi (BOA. DH.MKT. 503/11-10). Bunun sebebi ise Muş mutasarrıfının tabibe dair olumsuz düşünceleriydi. Estil Efendi'nin Genç sancağına tayin edilmesi önerilmişse de Muş mutasarrıfının görev yeri değiştiğinden buna gerek kalmamıştır (BOA. DH.MKT. 503/11-15). Bu gelişmelerin ardından, 1903'te, Estil Efendi iyi hizmetlerinden dolayı taltif edilmeye layık görülmüştür (BOA. DH.MKT. 468/21). Genç sancağına Aydın vilayetine bağlı Sarayköy belediye tabibinin gönderilmesi gündeme gelmişse de Aydın vilayetinden verilen malumata göre belediye tabibi Mois Nucur Efendi'nin bünyesi zayıf olduğundan Genç gibi soğuk bir memlekette çalışması mümkün değildi (BOA. DH.MKT. 877/24-11). Üstelik 1899 itibariyle Dahiliye Nezareti'ne yapılan bilgilendirmede, Genç'in yıllık geliri 300 kuruş (30 lira) olarak açıklanmıştı (BOA.DH.MKT. 2231/3). Aylık 1.000 kuruş maaşla bile tabip bulunamaması göz önünde bulundurulduğunda, bu miktar hiçbir ihtiyacı karşılayabilecek düzeyde değildi. Bu yıllarda Muş'a bağlı kazalarda da belediye tabibi ihtiyacı doğmuştur. Örneğin, Varto'da belediye tabibi olmadığından buraya uygun birinin atanması talep edilmiştir (BOA. DH.MKT. 877/24-1).

Muş ve çevresinin coğrafi durumu ile iklim koşullarının uygunsuzluğu tabiplerin görev tercihlerini etkilemiştir. Düzensiz ve eksik maaş ödemeleri ise memurların burada

uzun süreli kalmasına engel olmuştur. 1904 yılına gelindiğinde taltif edilmesine rağmen Muş Belediye Tabibinin başka yere gitmesinden ötürü yeniden tabip ihtiyacı doğmuştur. Dönemin Bitlis Vali Vekili bu durumu "Muş gibi ehemmiyetli bir mahallin uzun müddet tabipsiz kalması doğru olmayacağından yeni bir tabibin süratle tayini icap eder" şeklinde izah etmiştir (BOA.DH.MKT. 873/76). 1905 yılında Genç sancağında çocuklar arasında "hunnak" olarak bilinen boğaz hastalığının yaygınlaşması ve ölümlere sebebiyet vermesi üzerineyse buraya tabip atanmasına dair yapılan talepte en yakın yer olan Muş yine gündeme gelmiş fakat burada da tabip olmadığı anlaşılmıştır (BOA.DH.MKT. 212/27). Bunun üzerine Bitlis Valisi tarafından Muş'tan askeri tabiplerden birinin Genç sancağına gönderilmesi hususu nezarete bildirilmiştir. Bu dönemde Muş ve Genç'in yanı sıra Bitlis merkezi ile Siirt'te de belediye tabibi yoktu. Bu da birçok hastalığın hızlı yayılmasını tetiklemekteydi (BOA.DH.MKT. 999/74-1). Bunun üzerine 1906'da buralara tabip tayinini kolaylaştırmak için Vekayi-i Tıbbiye Gazetesi'ne ilan verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA.DH.MKT. 999/74-4). Genç sancağına Budoski isimli bir tabip atanmışsa da görev yerine gitmediğinden buraya Bursalı Yevan Peroşka Efendi, Muş'a ise Beypazarı Tabibi Abdülcélil Abdurrahim ve Siirt'e de Sürmene Tabibi Şaban Dursun Hilmi Efendi'nin atanmasına karar verilmiştir (BOA.DH.MKT. 219/25). Fakat söz konusu tabipler görevlerine başlamamış olacak ki tabip talebi devam etmiştir. 1907'ye gelindiğinde ise Varto, Bulanık ve Malazgirt kazalarında da belediye tabibi ihtiyacı karşılanmamış durumdaydı (BOA.DH.MKT. 1169/85).

1908 yılında Muş merkezi ve kazalarına hala belediye tabibi tayin edilememişti. Adli vakalarda sorunlar yaşandığından bu sefer de Vilayet İstinaf Müdde-i Umumiyesi (Başsavcı) tarafından tabip talebinde bulunulmuştur (BOA.DH.MKT. 1246/77-1). Zira "kanuni tabip" yokluğundan dolayı birçok yaralanma ve vefat işinde layıkıyla görev yapılamamaktaydı. Bu yüzden adli işler ertelenmekte ve olaylar adliye memurları ile nahiy müdürlerinin verdiği malumata göre kayıtlara geçmekteydi. Vekâleten belediye tabipliği yapan askeri memurlar olsa da bunların harcırah ve yevmiyeleri verilmediğinden olay yerine gitmekten imtina etmekteydiler (BOA.DH.MKT. 1246/77-2). Bitlis, Muş ve Siirt'in vekaleten Genç Belediyesi'nin ise tabip olmadan idare edildiği bu yıllarda, belediye tabiplerinin maaşlarının hazineден karşılanmasına çalışılmışsa da, merkezi bütçede bunun bir karşılığı olmadığından başka şekilde çözüm üretilmesi yoluna gidilmiştir (BOA.DH.MKT. 2865/81). Belediye gelirlerinin yetersizliğinden kaynaklı bu sorunun devam ettiği 1909'da Bitlis vilayetine bağlı hiçbir sancak merkezi ve kazada belediye tabibi olmadığı rapor edilmiştir (BOA.DH.MUİ. 9/23). Aynı yıl Siirt ve Genç'e tabip temin edildiği Muş ve Bitlis içinse arayışın devam ettiği Dahiliye Nezareti'nden bildirilmiştir (BOA.DH.MUİ. 3/23). Hayli zamandan beri boş olup talibi çıkmayan Muş dahil Bitlis vilayetinin neredeyse bütün sancak ve kazaları için 1909'da dönemin Meclis-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Reisi

² Osmanlı Devleti'nde 40 para bir kuruş, 100 kuruş bir liradır.

aşağıdaki açıklamalarla durumun sosyolojik ve ekonomik sebeplerini özetlemiştir:

“Evvvelce dahi arz edildiği vechle talebi zuhuruna vabeste olup başkaca muamele icrası gayr-i mümkün ve bu yolda erzak ve maaş nispeten ve muntazaman tesviye olunamayan ve seviye-i irfanın daha yükselmemesi cihetiyle etabaya verilen ücret beyhude ve zaid oluna gelen mahallere şerait-i hazırada tabip tayini müşkül olacağından...” (BOA.DH.MUİ. 19/20-4).

Bu açıklamadan iki sonuç çıkmaktadır. Birincisi belediye tabibi gibi son derece gerekli memurların maaşlarının ödenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması hususunda yerel yöneticiler imkansızlıkların da etkisiyle lakayt kalmıştır. İkincisi ise Muş ve çevresindeki kültür seviyesinin düşük görülmesinin belediye tabiplerine verilen önemi etkilediği düşünülmektedir. Bunun da harcamaların “gereksiz” addedilmesine sebebiyet verdiği görülmektedir. Nitekim, Muş Belediyesi’nde vekaleten çalışan tabibin de istifa etmesi üzerine hem genel sağlık hem de adli işler iyice çıkmaza girmiştir (BOA.DH.MUİ. 29/50-2). Ahalinin hastalıklar konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması ve sağlığına dikkat etmemesi ayrıca sağlık sorunlarını arttırıcı etkiye sahipti. Hatta iddialara göre hükümetçe ara sıra alınan çiçek aşuları bayatlamaktaydı. İlan ve teşviklere rağmen çiçek hastalığının vahameti hususunda aileler ikna edilememektedir. Bu yüzden ne ebeveynler ne de çocukları aşı yaptırmazdı. Çocukların toz ve toprak içindeki sokaklarda vakit geçirmesi ise birçok göz hastalığına sebep olmaktadır. Yine su kirliliği ve ham ya da bozuk meyve tüketimi de hastalıkları arttırıcı etkiye sahipti. Bütün bunların sebebi ise cehalet, sefalet ve fakirlikti (Macid, 1909c: 8).

Muş Belediyesi’ne tabip atanmasına dair sorunlar, II. Meşrutiyet’in ilanının üzerinden yaklaşık bir yıl geçmesine rağmen devam etmekteydi. Muş’un uzak ve maaşının az olmasının hâlâ geçerliliğini koruduğu bu yıllarda (BOA.DH.MUİ. 35/17-1) Siirt Belediye tabibinin Muş’a gönderilmesi istenmişse de Siirt hapishanesinde tifo hastalığının çıkması üzerine bu mümkün olmamıştır (BOA.DH.MUİ. 35/17-12). 1910’da Muş merkezine yakın Evran (Yeşilova) köyünde kuşpalazı (difteri) hastalığı meydana gelmiş ve tabip yokluğundan dolayı hastalığın giderek artmasından endişelenilmiştir. Bir an önce belediye tabibi tayin edilmesi için 1.000 kuruş maaş ödeneği tahsis edilmiştir (BOA.DH.MUİ. 35/17-14). Belediye eczacısı içinse 600 kuruş maaş ödeneği ayrılmıştır (BOA.DH.MUİ. 35/17-17). Muş’un Dom (Köpeağaç) köyünde ise bir Ermeni kadının ölümü şüpheli bulunduğu muayenesi için tabip gerekmiştir (BOA.DH.MUİ. 35/17-20). Darp sonucu öldürülen kadının cesedinin bozulmaması ve olayın takibinin selameti için Erzurum’dan ya da Muş’tan vekaleten tabiplik yapan birinin olay yerine gönderilmesi gerekmiştir (BOA.DH.MUİ. 35/17-21). Hatta Genç’te ölümcül bulaşıcı hastalıkların artması üzerine tabip talebi dönemin Genç Mebusu Mehmed Efendi tarafından da dile getirilerek meselenin çözümü üst düzeyde tartışmaya açılmıştır (BOA.DH.MUİ. 35/17-26). Genç Mebusunun verdiği

malumata göre Genç’te ahali “kocakarı” ilaçlarına ve dolayısıyla tehlikeye hedef oluyordu. Bu yüzden birçok kişi hayatını kaybetmiş ve defaten yapılan talep yerine getirilmemişti. Genç’in redif taburu merkezi olmasından ötürü en azından askeri bir tabibin belediye tabipliğine de bakması talep edilmişti. (BOA.DH.MUİ. 35/17-36). Muş, Bitlis ve Genç belediyelerine bir türlü tabip temin edilememesi üzerine buradaki tabip maaşlarının 1.500 kuruş yapılması dahi gündeme gelmiştir (BOA.DH.MUİ. 35/17-28). Dolayısıyla maaş miktarının arttırılmasının cezbedici bir durum yaratacağına kanaat getirilmiştir.

Varto’nun Kasıman (Köprücük) köyünde darptan bir kişinin ölmesi üzerine yine vekaleten görev yapan tabip arayışına girilmiştir. Fakat Harbiye Nezareti, askeri tabiplerin belediyelerde görevlendirilmemesine dair karar çıkarmıştır (BOA.DH.MUİ. 35/17-32). Bu yüzden vekaleten bile belediye tabipliğinin idaresi sağlanamamıştır. Bitlis Valisi ise en azından vekaleten görevlendirmelerin devamını talep etmiştir (BOA.DH.MUİ. 35/17-34). Hatta vilayetlere bu dönemde imdat çantası (ilkyardım) bulundurulmasına dair emirler gitmiş olacak ki Bitlis valisinin verdiği cevapta tabip olmadan bu çantaların bulundurulmasının anlamsızlığına dikkat çekilmişti (BOA.DH.MUİ. 35/17-42). Bitlis Defterdarından Dahiliye Nezareti’ne yapılan ricada ise “vilayetçe her türlü mahrumiyetler arasında en ziyade güce giden ve genel sağlığı tehdit eden tabipsizliğe bir nihayet verilmek üzere lütfen Bitlis, Muş ve Genç Merkezleri için birer belediye tabibin süratle tayini yapılsın” şeklindeki ifadeler yer verilmiştir (BOA.DH.MUİ. 35/17-43). Vilayetin farklı birimlerinden aynı ısrarların yapılması üzerine Bitlis ve Muş belediye tabipliklerine vekaleten iki tabip atanmıştır (BOA.DH.MUİ. 35/17-51). Daha çok askeri memurlar tarafından yürütülen vekil tabipliğinin yasaklanması ise Muş ve çevresi gibi sivil memurlarca tercih edilmeyen bölgelerdeki sağlık işlerinin yürütülmesini zora sokmuştur. Bu yüzden yeniden Muş belediye tabipliğinin maaş miktarının arttırılması yoluna gidilmiştir. Bunun için 1910’da Dahiliye Nezareti, hapishanelere tahsis edilen 200 kuruşun Muş belediye tabipliği maaşına eklenmesini teklif ederek bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmıştır (BOA.DH.MUİ. 48/70-1).

Muş’a bağlı kazalarda meydana gelen hastalıklar tabip yokluğundan dolayı ahaliyi mustarip hale düşürmüştür. 1910’da Varto’nun Diyadin (Ölçekli) köyünde meydana gelen ve zatürre olduğundan şüphe edilen bir hastalık üzerine acil tabip ihtiyacı doğmuştur (BOA.DH.MUİ. 81/49-1). Muş veya Erzurum’dan buraya bir tabip gönderilmesi için yardım talebinde bulunulmuş fakat o esnada Erzurum’da askerler arasında da hastalık tespit edildiğinden hastalığın kasabaya sirayet etmesi an meselesiydi. Erzurum’da belediye ve gureba hastanesinde birer tabip bulunduğu için bunların başka yere gönderilmesi mümkün değildi (BOA.DH.MUİ. 81/49-3). Karantina tabiplerinin dahi Varto’ya sevki talep edilmiş fakat bu türden doktorlara salgınların kontrolünde ihtiyaç duyulduğundan bu talep reddedilmiştir. Bunun üzerine Muş’tan buraya gönderilen adliye tabibi hastalığın tifo olduğuna ve mevsim değişimiyle bunun biteceğine kanaat getirmiştir (BOA.DH.MUİ. 81/49-7).

Muş ve çevresinin birçok hususta olduğu gibi sağlık işlerinde de geri kalmasından ötürü burası toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecek imkanlara sahip misyonerler için uygun bir bölge teşkil etmiş ve konsolosluklar bünyesinde çalışan doktorlar burada çeşitli sağlık hizmetleri vermiştir. Bölgede gezen Amerikan Konsolosluğu doktorlarının (BOA.Y.PRK.UM. 70/128) yanı sıra Rus doktorlar da ücretsiz bir şekilde hasta tedavisinde bulunmuştur. Hatta bunların faaliyetleri şüpheli bulunduğundan denetim altında tutulmalarına çalışılmıştır (BOA.Y.PRK.UM. 75/109). Bunlardan Rus vatandaşı altı Ermeni doktor ve eczacının Ermeni köylerinde propaganda yaptıklarının ihbar edilmesi üzerine (BOA.İ.HUS. 130/84-2) “Muş gibi nazik bir mevkide bunların bulunmaları içinde bulunulan durum, düzen ve siyaset itibarıyla zararlı olacağından” şeklindeki sebeplerden dolayı Muş’tan uzaklaştırmalarına karar verilmiştir (BOA.İ.HUS. 130/84-1). Bunların uzaklaştırılmasına dair yazışmalar 1908’e kadar sürmüştür (BOA.BEO. 2611/195819). Osmanlı Devleti aleyhinde propaganda yapması muhtemel olan yabancı tıp mektebi mezunlarının da belediyelerde istihdam edilmesi yasaklanmıştır. Zira Suriye, Irak ile Van, Diyarbakir ve Muş gibi yerlerde bu türden tabiplerin çalıştırıldığına dair haberler alınmıştır. Bu yüzden idarecilerin dikkatli olması gerektiğine ve izinsiz bu türden işlere girişmemelerine dair kendilerine tebligatta bulunulmuştur (BOA.DH.MUİ. 64/45-2). Aslında Amerikalılar yıllardan beri misyonerlik örgütlenmesi dahilinde bu civarda hareket halindeydi (BOA.DH.ŞFR. 288/120). Misyoner tabipler aracılığıyla halkla iletişim kurmak ise en kolay yollardan biriydi. Hatta Muş ve çevresine İtalyan sağlık memurları bile uğramıştır (BOA.DH.MKT.M. 252/34-1). 1910’da Rus tebaasından Tiflisli Dr. Zavriyef’e Muş’ta doktorluk yapmak ve hastane açmak üzere ruhsat dahi verilmiştir (DH.İD. 123/10-15). Bu hastane mezhep farkı olmaksızın birçok kişinin tedavi edilmesinde hizmet vermiştir (Hakkı: 63).

II. Meşrutiyet’in ilk yıllarında, 1910’da, hâlâ belediye tabibi meselesi bir çözüme kavuşturulmamıştı. Bu dönemde bütçede belediye tabipliği maaşı için 800 kuruş bulunmaktaydı. Bu da talip çıkmaması için yeterli bir sebepti. Bu yıllarda Tabip ataması yapılamasa da Muş’a aşı memuru ataması yapılmıştır. Kabile (ebe) ataması için de harekete geçilmiştir (BOA.DH.MUİ. 41/2-1). Mekteb-i Mülkiye ve Tıbbiye-i Umumiye’nin verdiği malumata göreyse 1.500 kuruş teklif edildiği halde Muş için belediye tabipliğine talip çıkmamıştı (BOA.DH.MUİ. 41/2-2). Dolayısıyla en yüksek miktardaki maaş bile çözüm getirmemişti. 1910’da Muş belediye ebeliğine Fatma isimli birinin atama kararı çıkmıştır (BOA.DH.MUİ. 66/41-1). 1912’de ise Nahide Hanım’ın ismi belediye ebeliğinde geçmektedir. Belediye tarafından hem Ebe Nahide Hanım’ın hem de eczacı Bedros Efendi’nin maaşlarında kesintiye gidilmesi ise şikayet mevzusu olmuştur. Bu türden hareketlerin sıhhi memurların işlerini bırakmasına sebebiyet verdiği dikkat çeken Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye, istifa durumunda yerlerine başkasının bulunmasının zor olacağından hareketle maaşlarının eksiksiz ödenmesi gerektiğini Dahiliye Nezareti’ne bildirmiştir (BOA.DH.İD. 48/26-2). Belediye ise bütçenin yetersizliğini

öne sürerek bu ödemelerin yapılamayacağını ve hazinenin devreye girmesini talep etmiştir (BOA.DH.İD. 48/64-4). Fakat hazinenin de bütçe planlamasında bu maaşlar için bir ödenek mevcut değildi (BOA.DH.İD. 48/64-5). Bu yüzden “Muş gibi uzak ve soğuk şehirlere giderek memleketin sağlığı için hizmet eden sıhhiye memurlarının sefalet içinde yaşamalarına sebep olunmasını teessüf edici ve gayri caiz” bir durum olarak gören merkezi hükümet, Bitlis vilayet idarecilerini sorunun halledilmesi konusunda uyarmıştır (BOA.DH.İD. 48/64-2). Böylece sıhhi memurların yaşam kalitesini doğrudan etkileyen maaş meselesi yerel ve merkezi hükümet arasında uzun soluklu bir yazışmaya sebebiyet vermiş ve her kurum bir diğerini çözüm bulmaya zorlamıştır.

Bu başlık altında kısaca değinilmesine gerek duyulan bir husus da hayvan hastalıklarıdır. Hayvancılığın Muş’un başlıca geçim kaynağı olması burada hayvan hastalıklarının birçok defa görülmesine sebep olmuştur. Bunlardan biri 1885’te meydana gelmiş ve kısa bir süre sonra kontrol altına alınmıştır (BOA. DH.MKT. 1457/75). Bölgede en yaygın olan hayvan hastalığı vebai-i bakari olarak bilinen sığır vebasıydı (BOA.DH.MKT. 2152/94). 1910’da Muş ve Genç sancaklarını etkisi altına alan hastalıkla mücadelede yetersiz kalmıştır. Bu dönemde Bitlis vilayetinin tümüne bir baytar müfettişi bakmaktaydı (BOA.DH.İD. 106/7-1). Veba-i bakari ve diğer hayvan hastalıklarına Bitlis Vilayet Gazetesi’nde de sık sık yer almıştır. Bu haberlerde hastalığın sebepleri, belirtileri ve tedavi yöntemleri hakkında bilgilendirme yapılmıştır (BVG, 1890b: 4; BVG, 1890c: 2). Adana Valisi Hakkı’nın verdiği malumata göreyse Muş’ta hayvan hastalıklarından dolayı yaklaşık bir yıl içerisinde yaklaşık 4-5 bin hayvan telef olmuştur. Hastalık henüz etkisini göstermemişken vilayet tarafından baytar, ilaç ve serum talep edilmişse de olumlu bir karşılık alınmamıştı (Hakkı: 61). Bu da hastalıkların daha çok zayıat yaratmasına sebep olmuştur.

Muş’taki belediyeçilik faaliyetlerine dair bu izahlardan hareketle bu alandaki yetersizliğin belirgin olduğu sonucuna varılabilir. Fakat bu hususun birçok taşra belediyesi için geçerli olduğu da göz ardı edilmemelidir. Nitekim, Ortaylı bu durumu “imparatorluğun taşra şehirlerinde belediyeden değil, ancak beledi hizmetten söz edilebilirdi” şeklinde açıklamıştır (2011: 171). Çalışma boyunca bu nitelendirmenin Muş için ne kadar uyumlu olduğu örnekleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

6. Sonuç

Bu çalışmanın amacı Tanzimat dönemi gelişmeleri dahilinde hayata geçirilip II. Abdülhamid döneminde kent kalkınmasının araçlarından birini teşkil eden belediyeçiliğin Muş’ta ne ölçüde hayata geçirilebildiğinin tespitine dairdir. Devletin içinde bulunduğu mali ve askeri vaziyetten ayrıca kentlerin coğrafi, ekonomik ve yerel siyasal, sosyal amillerinin de etkili olduğu kalkınma süreçlerinde belediyelere geniş görevler yüklenmiştir. Fakat hem belediyelerin Osmanlı Devleti’nde aynı anda ve etkide hayata geçirilememesi hem de kentlerin kendine has kalkınma özellikleri, belediyeçilik tanımının her kentte farklı bir çerçevede şekillenmesini gerektirmiştir. Bu yüzden

modern belediyeçilik kapsamına giren işler daha çok liman ve ticaret kentleriyle özdeşleşmiştir. Muş gibi iç ve hudut bölgeler kapsamına giren kentlerde ise uygulama daha yavaş ve etkisiz bir süreç seyretmiştir. Muş'un idari taksimatı ve statüsü 19. yüzyıldaki kentsel gelişim sürecini olumsuz yönde etkilemiştir. Buranın uzak ve soğuk memleketler içinde yer alması ise memurların görev süreleri ve çalışma koşullarında belirleyici olmuştur. Toplumsal yapının büyük çoğunluğunun yeniliklere kapalı olması ve 19. yüzyılın son çeyreğinde artıp neredeyse Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam eden siyasal olaylar da kentin kalkınma dinamiklerini düşürmüştür. Bu hususlar muktadir memurları görev yeri itibarıyla Muş'u tercihten imtina ettirmiş ve mevcut memurların ise görev sürelerinin kısa kalmasına sebep olmuştur.

Çalışmanın en somut verilerinden biri Muş Belediyesi'nin kuruluşunun günümüzde logosunda kullanılan 1929 tarihinden çok öncesine denk geldiğinin tespitidir. 1870'te kurulduğu anlaşılan belediye dairesi her ne kadar etkinlik gösterememişse de II. Abdülhamid dönemi ve sonrasında yoğun yazışmalara mevzu olmuştur. Belediyenin en çok ihtiyaç duyduğu alan ise yine yazışmalara ziyadesiyle yansıyan sağlık işleridir. Kentin iktisadi kaynaklarının kısıtlılığının belirleyici olduğu belediye bütçesinin yetersizliği beledi işlerin temizlik, çevre düzeni, çarşı, pazar denetimi gibi hususlarla neredeyse hiç anılmamasına sebep olmuştur. Bu yüzden salgın ve bulaşıcı hastalıkların hüküm sürdüğü yıllarda en elzem ihtiyaçlardan biri olan belediye tabipliği özelinde sıhhi memur talebi daha çok yer tutmuştur. Bu ihtiyaç ise hem merkezi hükümetin hem de belediyenin mali sorunlarından ötürü düzenli bir şekilde karşılanamamıştır. Dolayısıyla Muş, beledi işler hususunda yerel ve merkezi amillerin etkisinde kalarak dinamik bir kentsel gelişim sürecine sahip olamamıştır. Buna rağmen belediyenin taşrada ilk uygulamaların hayata geçirildiği 1864 ve 1867 yıllarına yakın bir dönemde kurulmuş olması ihtiyaçları itibarıyla kentin gelişim araçlarının uzun yıllar gündeme gelmesini tetiklemiştir.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.): 346/25929, 1771/132774, 2611/195819, 3129/234618, 3254/243992.

Dahiliye Nezareti (DH.)

DH.EUM.MH: 34/56.

DH.İD: 7/11, 39/66, 48/26, 48/64, 106/7, 123/10.

DH.KMS: 33/52, 55/8.

DH.MB.HPS: 24/10.

DH.MKT: 18/7, 137/24, 182/2, 212/27, 219/25, 243/1, 252/34, 278/40, 292/6, 308/38, 370/74, 468/21, 503/11, 633/25, 873/76, 877/24, 899/26, 999/74,

1029/30, 1048/29, 1169/85, 1192/14, 1235/33, 1246/77, 1347/40, 1436/3, 1457/75, 2085/20, 2152/94, 2156/69, 2198/83, 2231/3, 2295/73, 2382/15, 2407/37, 2422/21, 2497/119, 2505/50, 2865/81, 3636/48

DH.MUI: 3/23, 9/23, 19/20, 29/50, 35/17, 41/2, 48/70, 64/45, 66/41, 81/49

DH.ŞFR: 142/32, 271/39, 288/120, 328/2.

DH.TMIK.M: 110/68, 143/29.

DH.UMVM: 10/80, 89/31.

Hariciye Nezareti (HR.)

HR.TH. 263/87.

İradeler (İ.)

İ.MBH: 13/41.

İ.HUS: 130/84.

Maarif Nezareti (MF.)

MF. MKT: 158/52, 1010/30.

Sadaret (A.)

A.MKT.MHM. 555/5

Şura-yı Devlet (ŞD.): 389/20, 1874/34.

Yıldız Evrakı (Y.)

Y.EE: 162/23.

Y.PRK.UM: 70/128, 75/109.

Zabtiye (ZB.): 18/76.

Sürelî Yayınlar ve Salnameler

Ahmed Macid (1909a). Kürdistan Ahvali ve Mesele-i Islahat. *Mülkiye*, 2 (8), 1-18.

Ahmed Macid (1909b). Kürdistan Ahvali ve Mesele-i Islahat: Üçüncü Kısım-İstikbal. *Mülkiye*, 2 (7), 21-29.

Ahmed Macid (1909c). Kürdistan Ahvali ve Mesele-i Islahat: İkinci Bahs-Memleketin Terakki ve İmarı. *Mülkiye*, 2 (10), 1-13.

Bitlis Vilayet Gazetesi (BVG) Numaraları: BVGa: 192, BVGb:191, BVGc: 179, BVGd:184.

Bitlis Vilayet Salnameleri (BSV): H. 1310 (M. 1892), H. 1316 (M. 1898), H. 1317 (M.1899), H. 1318 (M. 1900).

Erzurum Vilayet Salnameleri (EVS): H. 1287-1293 (M. 1870-1876).

Araştırma & İnceleme Eserler

Adana Valisi Hakkı. (Tarihsiz). *Raporlarım*. Adana: Osmanlı Matbaası.

- Akgündüz, A. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Alican, M. (2019). *İngiliz Seyyah Lynch'in Seyahat Notlarına Göre Muş ve Çevresi*. İçinde: Saygın A. G. & Saygın M. (Haz.), *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 10-12 Mayıs 2018* (s. 425-438). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Arvas, T. Z. (2019). 19. Yüzyılda Muş Köylerinde Sosyal ve Ekonomik Yapı. İçinde: Saygın A. G. & Saygın M. (Haz.), *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 10-12 Mayıs 2018* (s. 173-190). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Brant, J. (1840). Notes of a Journey Through a Part of Kurdistan, In Summer of 1838. *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, Vol. 10, 341-434.
- Coşkun, B., Pank, Ç. & Şen, E. (2018). Yerel Yönetim Tarihinden Bir Kesit: 1877 Tarihli Vilayât Belediye Kanununun İncelenmesi. İçinde: M. Mecek, B. Parlak & E. Atasoy (Ed.), *Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar ve Etkin Belediyecilik Uygulamaları* (s. 89-97). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Erdoğan, M. K. (2016). *Balkanlarda Uluslararası Bir Organizasyon: İslimye Panayırı*. Belleten, 80 (287), 123-155.
- Ergin, O. Nuri (1995a). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*. Yayına Hazırlayan: Cengiz Özdemir, Cilt:1. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Ergin, O. Nuri (1995b). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*. Yayına Hazırlayan: Cengiz Özdemir, Cilt:4. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Gencer, F. (2011). *Merkezileşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30 (49), 75-96.
- Gencer, F. (2018). İngiliz Konsolos James Brant'ın Gözüyle Doğuda Değişim Yılları (1836-1852). Ankara: Gece Akademi.
- Gültekin E. & Doğan, G. (2018). *Osmanlı Dönemi Belediye Tabipliği Uygulamasına Karamürsel Örneğinde Bir Bakış*. Lokman Hekim Dergisi, 8(3), 218-223.
- Koç, B. (2017). *Tuna Vilayeti Göçmenleri ve Midhat Paşa. Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 55-70.
- Küçüküçürlü, M. (2008). *Erzurum Belediyesi Tarihi I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2011). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2010). *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu-Yerel Yönetim Metinleri*. İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- Southgate, H. (1840). *Narrative of a Tour Through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia*. Vol. 1, Newyork: D. Appleton & Co. 200 Broadway.
- Tuncel, M. (2006). Muş. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, 368-371. Erişim Linki ve Tarihi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mus> (15.06.2020).
- Tekdal D. (2018). *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdari ve Sosyal Yapı)*, Doktora Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Extended Abstract

The first modern municipal work in Ottoman Empire was applied in Istanbul. It started in provinces through 1864 Regulation (Tuna Vilayet Nizamnamesi) as a part of administrative arrangements and improved in 1867 and hereby. The main duties of municipalities in that period were public cleaning, construction, examination of markets and bazaars, firefighting, protecting social health. The municipalities took place mostly in harbour and trade cities. Municipal organization took a long time in the hinterland and frontier areas such as Mus. Some cities and towns in the Danube region, the main port cities in the Eastern Mediterranean, cities such as Baghdad, Damascus and Beirut, which are the gathering centers of Mesopotamia and Syria, and some large places in Anatolia were areas where municipality developed. In cities other than places with these characteristics, the municipality was not seen as an organization that was of vital importance and produced solutions to the problems of the city. In other words, life in such places did not make sense of the services that the modern municipality would provide. The main problems of municipalities that could not go beyond being an organization that collected some taxes in Anatolian cities and thus could not show much activity were the lack of adequate and knowledgeable staff. Municipal councils were extremely inadequate and incompetent in both the appointment of staff and the payment of salaries of these staff. Despite this, most of these municipalities contributed to the transformation of Ottoman cities. The municipal law enacted in 1877 covered the establishment of municipal councils in every city and town. The law authorized the establishment of a municipal office for every 40,000 inhabitants for large cities. Therefore, within this framework, it has become possible to establish more than one municipal office in some cities. According to the law, the qualifications of the people who would be elected to the city council were addressed to the notables of the city. For example, in order to be elected as a member of Parliament, it was necessary to be at least 30 years old and know Turkish, have personal and civil rights, be mentally balanced, not face legal penalties and pay 100 cents of tax yearly. Those who elected members of Parliament had to be at least 25 years old, tax 50 cents a year, have civil and personal rights and not be convicted of murder. The city council is mandated for a four-year term, and the number of members is determined between six and twelve people depending on the size of the city. The head of the municipality was appointed from the elected council members and the salary was allocated to him from the Municipal Income through law. In the 1877 law, the scope of the duties of the municipal head, the council members and the other personnel such as sergeants who must take part in the municipality is explained one by one in a detailed way. The main responsibility of the municipalities was to ensure the cleanliness of the city, to carry out the repair and construction of roads such as streets, to establish and supervise the bazaars, to inspect all kinds of enterprises where the people shop and to check the hygiene and compliance of the materials used. The budget of the municipalities to carry out these tasks consisted of a number

of taxes, penalty fees from inspections and donations to the municipality in different ways. The earliest records indicating the existence of a municipal office in Muş date back to 1870. According to these initial data, there was only one municipal office in the center of sanjak in Muş, which was connected to Erzurum province and consisted of Malazgirt, Bulanık, Varto and Sason qazas. It is understood that even in Erzurum, which was the center of the province during this period, the municipal office was established just before this date. Thus, considering the date of 1867, when the first provincial models that began to be established in 1864 were popularized, it is possible to conclude that the date of the establishment of the municipality of Muş is quite old. Although the first data on the establishment of the municipality points to 1870, the term Muş Municipality is almost never reflected in archival documents in the 1870s and 1880s. The reasons for this are related to the conditions of that period. It is possible to evaluate this period, when separate laws on municipalities have yet to be settled, on two aspects. First, it was related to the character of many of the municipalities in Ottoman geography, and most of the municipalities were institutions that collected or tried to collect taxes, but could not do business. There were deficiencies in the municipal area in Muş. However, it should not be ignored that this applies to many provincial municipalities. Part of the reason for this was that the city was far from commercial and industrial life. In addition, the administrative division and status of Muş in the 19th century negatively affected its urban development process. Although the municipal office, which is understood to have been established in 1870, could not show activity, it was the subject of intense correspondence during the reign of Abdulhamid II and after that period. The area that the municipality needs most is health care, which is reflected in the correspondence. The lack of a municipal budget, which was decisive in the limitation of the city's economic resources, caused municipal works such as cleanliness, environmental order, and market control to be almost never mentioned. For this reason, in the years of epidemic and Infectious Diseases, one of the most important needs, the demand for sanitary officers in the municipal medical office, became more important. This need could not be met regularly due to financial problems of both the central government and the municipality. Therefore, Muş has not been able to have a dynamic urban development process by being influenced by local and central functions in relation to municipal works. Despite this, the fact that the municipality was established in a period close to 1864 and 1867, when the first practices were implemented in the province, triggered the development of the city for many years.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye'nin Düzensiz Göç Sorununda İran'ın Rolü

Iran's Role In Turkey's Irregular Migration Issues

İsmail Hakkı Elçi ^{a,*}

^a Doktora Öğrencisi, İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3348-4852

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 28 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 15 Aralık 2020

Kabul tarihi: 23 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Düzensiz Göç

Göçmenler

Afganlar

İran

Türkiye

ARTICLE INFO

Article history:

Received 28 July 2020

Received in revised form 15 December 2020

Accepted 23 December 2020

Keywords:

Irregular Migration

Immigrants

Afghans

Iran

Turkey

ÖZ

Bu makalenin amacı Türkiye'nin düzensiz göç probleminin büyük bir bölümünün İran üzerinden gerçekleştiğini ortaya koymak ve bu problemde İran'ın göç politikalarının etkisini sorgulamaktır. Sorgulama dört aşamada yapılacaktır. Öncelikle göç olgusunun tanımı yapılacak, bu olgu kavramsal ve kuramsal açıdan tanıtılacaktır. Ardından Türkiye'nin düzensiz göç problemi ele alınıp bu sorunda İran'ın ve kaynak ülkelerin durumları ortaya koyulacaktır. Üçüncü aşamada İran'ın göçmen nüfusu hakkındaki veriler analiz edilip, göçmenlere yönelik politikaları ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise İran'ın politikaları ile Türkiye'ye yönelen düzensiz göç problemi arasındaki ilişki ortaya koyularak sorunun çözümünde rol alacak bazı politika önerileri yapılacaktır. Çalışmada ulaşılan sonuç; Türkiye'nin düzensiz göç problemi ile İran'ın göç politikalarının yakın bir ilişki içinde olduğu, bu problemin İran ile geliştirilecek ortak politikalarla azaltılabileceği ya da çözüme kavuşturulabileceğidir.

ABSTRACT

The purpose of this article reveals that a large part of Turkey via Iran of irregular migration problems and to examine the impact of this problem on Iran's immigration policy. Firstly, the phenomenon of immigration will be discussed theoretically. Then the case will be set forth in the source countries of Iran and Turkey's problems be addressed irregular migration problems. In the third stage, Iran's migration policies will be examined. In the conclusion to Turkey with Iran's policies towards the problem of irregular migration will play a role in solving the problem manifesting relationships between some policy recommendations will be made. the result reached in the study; The problem is that increasing migration of Turkey, Iran's immigration policy.

1. Giriş

Türkiye'nin düzensiz göç problemi İran'ın göç ile ilgili politika ve siyasalarıyla çok yakın bir ilişki içindedir. Türkiye ve Avrupa'ya yönelen düzensiz göçün büyük bir oranı İran üzerinden gerçekleşmekte; İran toprakları göç rotasında birinci kapı olma niteliği taşımaktadır. Türkiye'nin düzensiz göç probleminin önemli bir kısmının kaynaklandığı Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerle komşu olması İran'ı, Türkiye'nin göç problemi konusunda merkezi bir konuma yükseltmektedir. 2019 yılında yakalanan toplam 454.662

göçmenin 290 binini; 2018'de yakalanan toplam 268.000 göçmenin 168 binini Afganistan ve Pakistan uyruklu vatandaşların oluşturması, İran'ın bu önemini ortaya koymaktadır. Geri kalan kısmın büyük çoğunluğunu da Suriye uyruklu göçmenlerin oluşturduğu göz önüne alındığında; Türkiye'nin düzensiz göç probleminin %80'inin İran ve çevresi ile ilgili olduğu savı güçlenmektedir.

İran'ı, Türkiye'nin göç problemi konusunda önemli kılan bir başka unsur; kayıtlı ve kayıtdışı yaklaşık 3 milyona yakın Afgan göçmene ev sahipliği yapmasıdır. Türkiye'ye yönelen

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ihelcim@gmail.com

kaçak göçmenlerin bir kısmını da İran'da yaşayan bu göçmenlerin oluşturması, İran'ın göçmenlere yönelik siyasi ve ekonomik politikalarının önemini arttırmaktadır.

Göç konusunda benzer sorunlar yaşayan ve neredeyse birbirine bağımlı bu iki ülkenin konu ile ilgili politikalarına bakıldığında; sınır karakolları ve sınır il valiliklerinin sınırlı görüş alışverişi dışında ortak bir işbirliği ya da politika mevcut değildir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'ye İran üzerinden yönelen düzensiz ya da kaçak göçün içerik, sebep ve sonuçlarıyla beraber incelenerek; bu problem konusunda her iki ülke arasındaki işbirliği, politika ve siyasaların irdelenmesidir.

Bu çalışmanın temel tezi; Türkiye ve İran arasında göç konusunda yeterli bir işbirliğinin mevcut olmamasından yola çıkarak: Düzensiz göç yoğunluğunun sadece kaynak ülke politikalarından değil bir önceki transit ve hedef ülke olan İran'ın da politikalarından kaynaklandığıdır. İran ve Türkiye göç konusunda yasal ve kurumsal olarak aktif bir işbirliği kurar ve bu konuda politikalarını uyumlaştırılırsa iki ülkeyi birçok yönden olumsuz etkileyen düzensiz göç problemi büyük oranda çözülecektir.

Bu çalışmada tarihsel-betimleyici yöntem kullanılmış, verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması üzerine kurulmuştur.

2. Göç Tanım ve Teori

SGöç olgusu canlı yaşamı kadar eskidir denilebilir. Canlıların hayattaki en temel amaçlarından biri olan yaşamlarını sürdürme gerçeği; onları yaşamlarını tehdit eden çeşitli tehlikelerden uzaklaşmak suretiyle buldukları yerleri terk edip başka yerlere sığınmaya zorlamıştır. Bu olgu sadece insanlar için değil bütün canlılar için temel gerçeklerden biri olmuştur. Ekonomik ve siyasi sebepler, doğal afetler, açlık, salgın hastalıklar, kıtlık, iç savaşlar, devletlerarası savaşlar, şiddet ve insan hakları ihlalleri gibi sebepler göçün en temel sebeplerinden olmuşlardır. Eski çağlardan günümüze çeşitli açılardan bazı değişim ve dönüşümler geçirse de günümüze kadar yoğunlaşarak devam etmiş, çağımızın en temel sorunlarından biri haline gelmiştir.

Bazı çevreler herhangi bir süre ya da mesafe kısıtı koymaksızın, devletlerarası ya da devletlerin kendi içinde yapılan bütün yer değiştirme hareketlerini göç olarak tanımlarlarken (IOM, 2009: 22); bazı çevreler belirli süre ve mesafede yapılan coğrafik ayrılmaları göç olarak tanımlamışlardır (Höşgör, 1998: 104). Göçün tanımını bu şekilde belirli bir süre ve mesafe üzerinden yapan tanımlamaların yanında; göçün ekonomik saikler üzerinden değerlendirildiği; kişi ve toplulukların daha iyi bir yaşam beklentisiyle yer değiştirmeleri olarak ele alındığı tanımlamalar da mevcuttur. Göç konusunda bu şekilde çeşitli tanımlamalar yapılmış olsa da göç en basit ve en yalın haliyle, bulunulan yerden ulaşılmak istenen yere yapılan hareketler olarak tanımlanabilir ki bu hemen hemen yapılan bütün tanımların özü ve ortak noktasıdır (Karpat, 2003: 3).

21. yüzyılın en temel konularından biri olan göçün anlaşılması açısından çeşitli yaklaşım ve teoriler geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar genel olarak ekonomik ve siyasi olmak üzere iki açıdan göç konusunu incelemiş, problemin kaynağını bu iki alanda aramışlardır. Sorununun en temel aktörleri ve etkilenenleri olarak; göç veren devlet,

göç alan devlet ve göç edenlerin bu sorundan nasıl etkilendiklerini ortaya koymada yararlı analitik araçlar olan bu yaklaşım ve teorilerin ele alınması konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

2.1. Ekonomik Göç Teorileri

Göç konusu sistemli bir şekilde ilk olarak 1885'te Ernst Ravenstein tarafından ele alınmıştır. Ravenstein "Göç Kanunları" adlı bu makalesini İngiltere'deki iç göçler üzerine yazmış; bu göçlerin nedenleriyle ilgili yedi sebep göstermiş ve bunlardan yola çıkarak "çekici ve itici faktörler kuramı" nı oluşturmuş (Harris ve Todaro, 1970: 126-130) ve bu kuram günümüz dahil birçok göç çalışmasında başvurulan temel yaklaşımlardan birisi olmuştur.

Bu kurama göre göç hareketlerinin en temel sebebi ülkeler arasındaki ücret farklılığıdır ve bu farklılığın olmadığı yerlerde göç hareketlerinin olmayacağı yönündedir. Ayrılmak istenilen yere ait; nüfus yoğunluğu, kötü ekonomik şartlar, düşük yaşam standartları ve siyasi baskılar gibi olumsuz özellikleri itici faktörler arasında gösterirken; varmak istenilen yere ait; işgücü açığı ve emeğe olan talep, ekonomik fırsatlar ve geniş siyasi özgürlükler gibi olumlu özellikleri çekici faktörler arasında göstermiştir. Buna göre kişi ya da topluluklar itici faktörlerden kurtulup, çekici faktörler olarak adlandırılan bu olumlu koşullardan yararlanmak için göç hareketlerinde bulunurlar.

Ravenstein'in bu çözümlenmeleri çok genel ve bütüncü iken; Borjas ve Todaro'nun geliştirdikleri kuram daha özel ve birey odaklıdır. Borjas ve Todaro göç hareketlerini bireyin rasyonalitesine bağlayarak; fayda-maliyet hesaplamasının göçe karar verilmesinin temel koşutu olduğunu ileri sürmüşlerdir (Ranis ve Fei, 1961: 533-560). Yani Ravenstein'in teorisindeki ücretin düşük olduğu yerden ücretin yüksek olduğu yere doğru olan göç hareketlerinin aksine; bu teoride birey göç etmek istediği yerde yararlanacağı faydalar ile göç sırasında yükleneceği maliyetleri karşıladıktan ve fayda maliyeti aştıktan sonra göç etme kararını alır.

Gerek Ravenstein'in gerek Borjas ve Todaro'nun teorilerinde; göçün temel sebebi olarak ücret farklılıklarını göstermeleri ve bu durumun somut bazı göç hareketlerinde aksi şekilde cereyan edildiğinin görülmesiyle beraber, bu teoriler eleştirilmeye başlanmış; bu eleştiriler doğrultusunda yeni teoriler geliştirilmiştir. 1980'lerde geliştirilen "yeni ekonomi kuramı" göç etme kararını bireylerden alıp hanelere havale etmekte; uluslararası ücret ve emek piyasası farklılıklarını göç hareketinin temel sebebi olmaktan çıkarıp buna ek olarak; diğer bazı piyasa farklılıklarını da temel sebeplerden göstermiştir (Stark, 1984: 251-259). Yani bu teoride; sadece emek talebi ve ücret dengesizliği değil; diğer piyasalardaki talep ve dengesizliklerin de göç kararında etkili olduğu ileri sürülmüştür.

Buraya kadar ele alınan teoriler birçok yönden benzeşirken, Piore'nin "Bölünmüş işgücü piyasası teorisi" göç olgusuna göç edilmek istenen ülkenin piyasa yapısı çerçevesinden bakarak diğerlerinden farklılaşmıştır. Piore, göç veren ülkenin olumsuz denilen itici faktörlerine odaklanmaktan çok; göçün göç alan ülke piyasasının devamlı olarak ucuz işgücüne olan ihtiyaç ve isteklerinden meydana geldiğini ileri sürmüştür. Teoriye göre; gelişmiş göç alan ülkelerin

sermaye yoğun piyasalarında kalifiyeli ve yüksek ücretli yerli nüfus çalışırken; emek yoğun piyasalarında vasıfsız ve düşük ücretli göçmenler çalışır (Piore, 1979: 86-97) . Buradaki temel nüans isteğin bu ülkede çalışma isteğinin sadece göçmenlerden değil, gelişmiş ülke otoritelerinden de gelmesi yani karşılıklı bir ihtiyaç ve isteğin mevcut olmasıdır.

Bu teoriler dışında göç hakkındaki ekonomik teoriler altında İmanuel Wallerstein'in Modern Dünya Sistemi teorisinden hareketle öne sürülen bazı teoriler verilebilir. Wallerstein modern dünya sisteminin kapitalist bir dünya ekonomisi olduğunu, kapitalist sistemin dayandığı sürekli sermaye birikimi ve kar elde etme amacının onu Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya gibi ülkelerde mevcut bölgesel bir sistem olmaktan çıkarıp dünyanın diğer bölgelerini içine alacak şekilde genişlemiş ve yayılmış bir sisteme dönüştürdüğünü ileri sürmüştür (Wallerstein, 2016: 99-120). Bunun dünya sisteminde merkez, çevre ve yarı çevre gibi ekonomik ve siyasi olarak bir hiyerarşi yarattığını, kapitalist gelişmiş ülkelerin bulunduğu merkezin; gelişmemiş, çoğunluğu eski sömürgelerden oluşan çevreyi ucuz işgücü ve hammadde üzerinden sömürerek sermayelerine sermaye katmakta olduklarını iddia etmiştir.

Wallerstein'in teorisinden yola çıkan bazı göç teorisyenleri, bu sistemin yani kapitalist sistemin yarattığı eşitsiz ve hiyerarşik durumun göçü zorunlu kıldığını ileri sürüp; küreselleşmenin bu zorunluluğun derecesini arttırıp, göçü hızlandırarak yoğunluğunu arttırdığını iddia etmişlerdir. Yani kapitalizm ve küreselleşme sırasıyla göçün sebebi ve arttırıcısı olarak ele alınmıştır. Merkezin lehine işleyen hiyerarşik kapitalist sistemde göçün yönü gelişmemiş ve istihdam olanaklarının kısıtlı olduğu güneyden; istihdam ve ekonomik olanakların yüksek olduğu kuzeye doğrudur (Castells, 2008: 31-39). Portes ve Sassen gibi teorisyenler merkez, çevre ve yarı çevre arasındaki geçirgenliğe ya da yer değiştirmelere dikkat çekerek, kapitalist sistemin yayılım sürecinde ülkeleri yapısal olarak dönüştürdüğünü ve bu dönüşüm sonucunda bazı kesimlerin mülksüzleşip ya da wallerstein'in deyimiyle proleterleştiğini ve bunların göçe zorlandığını ileri sürmüşlerdir. Özellikle çevre ya da yarı çevre ülkelerde kapitalist sisteme katılım sonucunda sanayinin ve makineleşmenin artması ile ülke nüfusunda önemli bir yer kaplayan tarıma dayalı kesimin mülksüzleşerek göçe zorlandığını iddia etmişlerdir (Sassen, 1988: 12-60). Küreselleşme ile beraber ülkeler arasında artan bağımlılık ilişkilerinin de etkisiyle küçük üretici kesimlerinin işlerini kaybedip; merkezde oluşan ve istenen ucuz işgücüne katıldığını ileri sürüp, küreselleşmeyi de bu sürecin bir hızlandırıcısı olarak ele almışlardır.

2.2. Göç Sistemi Teorisi ve Göçmen Ağları Teorisi

Bu teoriler ilk dönemlerin aksine günümüzde karmaşıklaşan göç ilişkilerinin anlaşılmasında daha geniş bir bakış açısı sunar. Daha önceki teorilerde göç olgusu, iktisadi kaygılar merkez alınarak değerlendirilmiş, bu da göçün kaynağı sayılabilecek diğer birçok faktörün dışarıda bırakılmasına sebep olmuştur.

Göç sistemleri teorisi aralarında göç akışı olan devletler arasında bir bağ ya da bağlantıların olduğunu ve bu bağlantıların göçün yönünü belirlediğini savunur. Ortak bir bağ üzerine ilişkileri olan bu devletlerin birer sistem oluşturduğunu öne sürerek; göç olgusunun anlaşılmasında

bu sistemin önemli ipuçları sunduğunu iddia etmişlerdir (Kritz ve Zlotnik, 1992: 60-101). Yani aralarında göç akışı olan devletler arasında ortak bir kültürün, ticaret ağlarının, sömürgecilik ve siyasi ilişkilerin izinin aranması gerektiğini, daha önceden kurulmuş bu ilksel bağların, modern dönem göçlerinin yönünü belirlediğini salık vermişlerdir. Bu teori neden Cezayirliilerin Fransa'ya, Türklerin Almanya'ya yoğun olarak göç ettiği sorularının cevabını; Cezayir ile Fransa arasındaki sömürgecilik ilişkilerinde; Almanya ile Türkiye arasında 1960'larda imzalanan işçi anlaşmalarında arar. Aynı şekilde İrlanda, Pakistan ve Hindistan ile İngiltere arasındaki göç akışının anlaşılmasında da siyasi ve kolonyal ilişkileri odak noktası olarak görürler. Zlotnik ve Kritz tarihsel, kültürel, teknolojik ve kolonyal ilişkileri göçü etkileyen ve bir sistem oluşturan faktörler olarak belirlerken; Fawcett ve Arnold, devletler arası ilişkileri, aile ve toplumsal bağları temel olarak alırlar (Fawcett ve Arnold, 1987: 1533-1537).

Göçmen ağları teorisi de aslında göç sistemleri teorisi üzerine şekillenmiştir denilebilir. Burada daha çok göçün sürekliliği ön planda tutulur ve sürekliliğinde rol alan sebepler üzerine odaklanılır. Sistem teorisinde daha çok göçün başlamasında etkili olan kurulu bağlantılar öne çıkarken; bu teoride başlamış olan göçün neden devam ettiği ve yoğunlaştığı ön plana çıkar. Teori göç olgusunu geniş bir ağ olarak tasarlar ve içine daha önceden göç etmiş, göç etmeyi planlayan, hali hazırda göç edenler ve bu ilişkinin bir şekilde içinde olan kişi, kurum ve grupları alır. İş bulma kurumları, seyahat acenteleri ve taşeron şirketleri gibi resmi aracılık kurumları ile göçmenlerin aileleri, arkadaşları, hemşerileri ve cemaatleri ile kurmuş oldukları gayri resmi ilişkileri de bu süreklilik ve yoğunluğun sağlanmasında bir etken olarak ele alırlar (Massey, 1990: 60-64). Bu ağlar göç sürecini çeşitli açılardan kolaylaştırıp, maliyetini azalttığından göçün süreklileşmesinde etkili olurlar. Bir göçmen için hedef ülkede bir akraba ya da tanıdığına olması çok büyük bir avantajdır zira göç edecek kişi için büyük bir belirsizlik olan hedef ülkedeki resmi prosedürlerin gerçekleştirilmesi, çalışma ve barınma şartlarının hazırlanması bu ilişki ağı üzerinden gerçekleşebilir (Zlotnik, 1992: 70-93). Bu şekilde bir ağ olarak düşünülen göç süreci içerisindeki her aktör aslında göçün kolaylaştırılması ve bunun sonucunda süreklileştirilmesi açısından bir etken olarak ele alınır.

Göç olgusu bu şekilde çeşitli teorilerle açıklanmaya çalışılsa da hiçbir teori tek başına göç olgusunu açıklamaya yeterli değildir. Göç olgusu ancak göçü mikro ve makro düzeylerde ele alan bu teoriler ışığında bütüncül bir şekilde ele alınırsa anlaşılabilir ve doğru yorumlanabilir.

3. Türkiye Açısından İran Üzerinden Gerçekleşen Düzensiz Göçün Problematığı

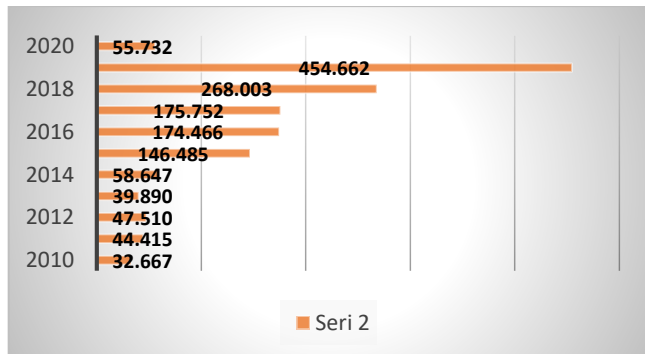
Bu çalışmada sosyal kaytarmaya etki eden faktörler İran ve Türkiye göç problemi bakımından hemen hemen benzer sorunlar yaşayan iki ülkedir. Her iki ülkenin toprakları başta Avrupa olmak üzere gelişmiş bölgelere yapılan göç rotasında bulunmakta, göçmenler transit ülke olarak İran ve Türkiye topraklarını kullanmaktadırlar. Sadece transit ülke olma bakımından değil, son yıllarda hedef ülke olma bakımından da benzerlik gösterirler. Göç eden Afganistan, Pakistan, Bangladeş ve Myanmar gibi ülke vatandaşlarının bir kısmı İran ve Türkiye'yi hedef ülke olarak seçerlerken; önemli bir

kısmı da önce İran daha sonra da Türkiye'nin doğu sınırından kaçak yollarla giriş yaparak, Batı ülkelerine ulaşmaya çalışmaktadırlar. İran ve Türkiye'nin Ortadoğu gibi güç mücadelelerinin yaşandığı bir coğrafyada olmaları da onları göç konusunda benzeştiren bir başka faktördür. Zira İran, Afganistan'ın iç istikrarsızlık ve çatışmalarından kaynaklanan yoğun bir göçe maruz kalırken; aynı sorunu Türkiye Suriye'den dolayı yaşamaktadır. Bu şekilde göç konusunda sorunları ortak olan iki ülkenin, ortak politikalarının olmaması sorunun çözümsüz kalmasında büyük bir etken olarak durmaktadır. Bu ortak sorun her iki ülke için ekonomik, sosyal ve siyasal bir yük getirirken, güvenlik açısından da riskler barındırmaktadır.

Devletler göç sorununu büyük oranda kaynak ülkeye yoğunlaşmış, buradaki şartları iyileştirerek çözüm bulmaya çalışırlar. Ancak Türkiye'nin özellikle İran üzerinden gerçekleşen göç sorununa ve bunun çözümüne bakıldığında farklı bir durumla karşılaşmakta sorun karmaşıklaşmaktadır. Zira İran üzerinden gerçekleşen düzensiz göçün sebebi sadece Afganistan, Pakistan ve Myanmar gibi kaynak ülkelerdeki olumsuz şartlar ve politikalar değil; hedef ve transit ülke olan İran'ın da politikalarından kaynaklanmaktadır. İran'ın mevcut göç ile ilgili durumu ve politikaları anlaşılmadan, Türkiye'ye bu ülke üzerinden gerçekleşen düzensiz göçün anlaşılması güçtür.

Türkiye açısından İran üzerinden oluşmuş ve devam eden düzensiz göçün bir problem olarak tanımlanmasında son dönemlere ait istatistikler birer kanıt niteliğindedir. Tek başına bu bölgeden kaynaklanan düzensiz göç sorunu Türkiye'nin düzensiz göç sorununun yaklaşık %70'ini oluşturmaktadır. Hatta Suriye savaşı gibi olayların yaşanmadığı yıllara bakıldığında bu oran tek başına %90'lara kadar çıkmaktadır. Türkiye'de 2020'nin ilk beş ayında toplam 55.732 göçmen yakalanmış bunların yaklaşık yarısını Afganistan, Pakistan, Myanmar ve İran'ın kendi vatandaşları oluşturmuştur. 2019'da toplam 454.662 düzensiz göçmen yakalanmış bunların yaklaşık 290 binini Afganistan, Pakistan ve Myanmar vatandaşları oluşturmuştur. 2018'de 268 binin 160 binini; 2017'de 175 binin 100 (Bkz. Grafik 1) binini yine bu ülke vatandaşları oluşturmuştur (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020). Yani son üç yıla bakıldığında toplam düzensiz göçmenlerin %70 ine yakını İran ve Türkiye topraklarını göç rotası olarak kullanan Pakistan, Afganistan ve Myanmar gibi ülke vatandaşlarından oluşmaktadır. Sadece yakalanan sayısı bu olmakla beraber yakalanamayanların da sayısı eklendiğinde sorunun büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.

Grafik 1. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Sayısı

Kaynak: (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020)

Tablo 1: Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyruk Dağılımı

	Irak	Afganistan	Pakistan	Suriye	Filistin	İran
2014	1728	12.248	2.350	24.984	508	626
2015	7.247	35.921	3792	73.422	615	1.978
2016	30.947	31.360	19.317	69.755	365	1.817
2017	18.488	45.259	30.337	50.217	832	2.707
2018	17.629	100.841	50.438	34.053	10.545	4.066
2019	12.097	201.437	71.645	55.236	12.210	8753
15.05.2020	1.164	19.512	6.036	9.018	1.262	2.055

Kaynak: (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020)

Yakalanan düzensiz göçmenlerin çoğunluğunun da İran üzerinden geldiği Van, Ağrı, Iğdır ve Hakkari gibi İran ile sınırı olan illerin valiliklerinin verdikleri istatistiklerden açık bir şekilde görülmektedir. Sadece Van ilinde 2018 yılında 23.804, 2019 yılında 40.193 düzensiz göçmen yakalandı. Verilen rakamlar iç bölgelerde yakalanan göçmen sayısı olmakla beraber, sınırdan geri gönderilenlerle beraber yılda yaklaşık 90.000 düzensiz göçmenle muhatap olduklarını söyleyen Van Valiliği'nin açıklamaları da Türkiye'nin düzensiz göçmen sorununun büyük oranda İran üzerinden gerçekleştiğinin kanıtıdır (Haber Global, 2020). Ağrı, Iğdır ve Hakkari illerinde de yakalananlar da göz önünde bulundurulduğunda İran üzerinden gerçekleşen düzensiz göç probleminin Türkiye açısından önemi ortadadır.

4. İran'ın Göç Tarihi ve Güncel Durumu

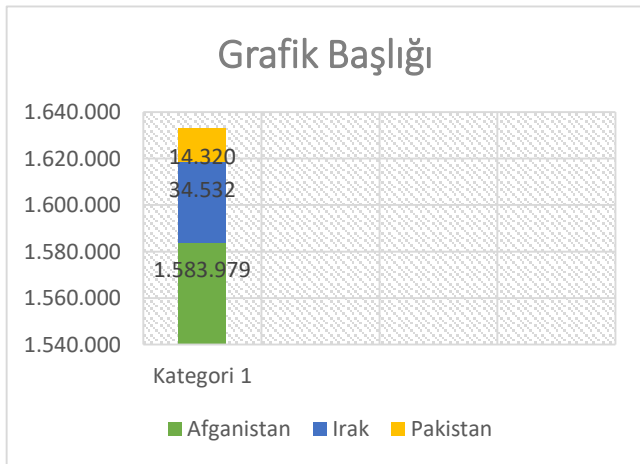
İran, Afganistan gibi 1979'dan beri siyasi istikrarsızlık içinde bir ülke ile komşu olmanın bedelini çeşitli şekillerde ödemektedir. Bu bedellerden en önemlilerinden biri de bu istikrarsızlık ve bunun sonucu ortaya çıkan çeşitli olumsuzluklardan kaçan göçmenlere ev sahipliği yapmaktır. Göçmenlerin her ne kadar İran için çeşitli avantajları olsa da genel olarak ekonomik, siyasi, sosyal ve güvenlik açısından çeşitli yük ve riskler barındırmıştır. 1979'da Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesiyle İran'a başlayan Afgan göçü; 1989'da Sovyetler'in çekilmesinden sonra başlayan iç çatışmalardan günümüze kadar devam etmiştir. Sovyetler'in 1979 işgali ve işgalin sonlandığı 1989 yılları arasındaki on yılda İran yaklaşık 3 milyon Afgan göçmene ev sahipliği yapmıştır. İşgalin sonlanmasından sonra 1.4 milyona yakın göçmenin geri dönüşü (Abbas Shavazi ve Sadeghi, 2007) olsa da 1990-1995 Afganistan iç savaşında İran'a tekrar yoğun bir göç dalgası yönelmiş, 1996'da Taliban'ın ülkenin hemen hemen tamamında kontrolü eline alması geri dönüşler üzerinde caydırıcı bir etkide bulunarak yeni göçleri tetiklemiştir (Abbas Shavazi, Sadeghi vd, 2012: 830), . ABD'nin 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Afganistan'ı işgal etmesi geri dönüşler konusunda bir umut yaratsa da bu gerçekleşmemiş, sınırlı bir sayıda kalmıştır. İşgalden sonra Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Afganistan ve İran arasında çeşitli programlar yapılsa da ancak 907 bine yakın göçmen geri gönderilebilmiş (UNHCR İran, 2019), geri gidenlerin çoğu da yetersiz

barınma, yiyecek ve güvensizlikten geri dönmüşlerdir. Yani 1979'dan günümüze her ne kadar geri dönüşler olmuşsa da İran'da kayıt altına alınan yaklaşık 2,5 milyon Afgan varolagelmıştır. Kayıt altına alınan sayının büyüklüğü, düzensiz göçmenlerle beraber yaklaşık 4 milyonu bulmaktadır (UNHCR, 2018: 4-5).

1979'dan beri İran'da yoğun olarak bulunan Afganlar İran'ın bir parçası olmuş, İran'da doğup Afganistan'ı hiç görmeyen ikinci ya da üçüncü jenerasyon Afganların sayısı hızla artmıştır. Bu şekilde uzun bir süredir İran'da bulunan Afganlardan İran da çeşitli şekillerde yararlanmış, günümüzde bu göçmenlerin birçoğunun geri dönüşüne olumsuz bakmaya başlamıştır. Durum bir açıdan böyle olsa da İran Taliban'ın yönetimi almasından günümüze kadar olan süreçte açık kapı politikasından vazgeçmiş, geri dönüşlere daha sıcak bakmaya başlamıştır. İran bu ikilem içinde göçmenlere yönelik politikalarını da farklılaştırmış, içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi duruma göre bu politikalarını belirlemiştir.

İran'ın değişen göçmen politikalarını ele almadan önce İran'ın göç ile ilgili durumuna ve bu durumla ilgili istatistiklere bakmak analitik bir çözümleme için isabetlidir. İran İstatistik Kurumu'nun 2016 nüfus sayımı verilerine göre 2011'de 1.452.513 olan kayıtlı Afgan sayısı 2016'da 1.583.979'a yükselmiştir. 51.506 olan Iraklı sayısı 34.532'ye gerilerken; 17.731 olan Pakistanlı sayısı da aynı şekilde 14.320'ye gerilemiştir (Statistical Center of Iran, 2016: 21). Bunun yanı sıra ülkede 800 bin ile 1 milyon arası kaçak Afgan göçmenin de yaşadığı tahmin edilmektedir (UNHCR İran, 2018).

Grafik 2. İran 2016 Nüfus Sayımına Göre Ülkedeki Göçmenlerin Uyruklarına Göre Dağılımı

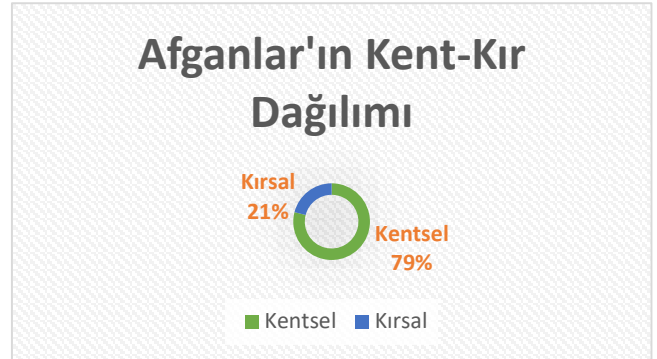

Kaynak: (Statistical Center of Iran, 2016)

İran'ın göçmen nüfusunun Afganistan, Irak ve Pakistan vatandaşlarından oluşması ve Türkiye'ye akın eden düzensiz göçmenlerin çoğunluğunun da Afganistan ve Pakistan vatandaşlarının teşkil etmesi gündeme; Türkiye'ye yönelen düzensiz göçmenlerin direkt kendi ülkelerinden mi yoksa İran'da yerleşik ya da kaçak bulunan göçmenlerden mi kaynaklandığı sorusunu getirmektedir. Bu sorunun cevabının ortaya konulması açısından bir diğer önemli veri ise Afgan göçmenlerin %79'unun şehirlerde, %21'inin kırsal alanlarda yaşadığıdır (Statistical Center of Iran, 2016: 21-37). Tahran, Horasan-ı Rezevi ve Isfahan gibi ülkenin en büyük eyaletlerinde yaşayan Afganlar, buralarda daha çok

kol gücüne dayalı zor işlerde çalışarak geçimlerini sürdürmektedirler. Göçmenlerin genel olarak karşılaştığı sorunlardan olan kayıt dışı, sigortasız ve zor işlerde çalışma koşulları İran'da da kendini göstermektedir (Frelick, 1999: 6-10).

Grafik 3. Afganların Kent-Kır Dağılımı

Kaynak: (Statistical Center of Iran, 2016)

İran'ın göçmenlere yönelik politikalarının anlaşılmasını sağlayan bir diğer veri İran'da bulunan ve ikinci jenerasyon olarak adlandırılan Afganların sayısı ve ülkedeki durumudur. Son yapılan nüfus sayımında yer verilmesine de 2006 yılında yapılan nüfus sayımına göre 1.2 milyon kayıtlı Afgan'ın yarısı İran'da doğmuş Afganlardan oluşmakta ve bunlar ikinci jenerasyon olarak adlandırılmaktadır. 15-29 yaş aralığındaki kayıtlı Afganların yaklaşık %42'sini İran'da doğmuş kişiler oluşturmaktadır. Buna ek olarak Afganistan'da doğmuş ama çocukken (7 yaşından küçük) İran'a gelmiş ve İran'da eğitimi almış kısım da bu jenerasyonun içinde düşünülürse bu oran daha da büyümektedir (Abbasi Shavazi, Sadeghi, Mahmoudian vd, 2012: 829). Çoğunluğunu ikinci jenerasyonun oluşturduğu ve İran devlet okullarında eğitim gören yaklaşık 468.000 Afgan öğrenci bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 23.000'den fazla üniversite öğrencisi de İran üniversitelerinde eğitim görmektedir (Tehran Times, 2020).

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere Afgan göçmenlerin çoğu İran toplumunun bir parçası olmuş ve önemli bir kısmı Afganistan'ı dahi görmemiştir. Bu durum İran'ın uyguladığı politikaları karmaşıklaştırmakta İran için bir ikilem yaratmaktadır. Bir taraftan göçmenler İran devlet bütçesi açısından büyük bir yük oluştururlarken; bir taraftan toplumun bir parçası haline gelmiş olmaları ve geri dönüşleri durumunda oluşacak boşluğun yaratacağı riskler İran devletini düşündürmektedir.

5. İran'ın Göçmenlere Yönelik Politikası

İran'ın göçmenlere yönelik politikasını etkileyen temel öğelerden biri göç konusunda taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve sözleşmelerdir. Göçmenlerin uluslararası alandaki hak ve sorumluluklarını düzenleyen bu anlaşmaların başında 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü gelir ki İran her ikisine de taraftır (UNHCR, 2019). İran göçmenlere yönelik politikasında bu uluslararası anlaşmalara ek olarak 1963'ten günümüze kadar yürürlükte olan yönetmeliğine de başvurmuştur. Bu anlaşma ve mevzuata göre İran ülkesindeki göçmenlere yönelik 3 statü belirlemiş onlara bu statülere göre muamele göstermiştir. Mülteci statüsü ırkı, dini, milliyeti, bir gruba üyeliği ya da siyasi düşüncelerinden dolayı zulüm görüp

ülkesine dönemeyen kişilere verilirken; muhacir statüsü ülkede sürekli olarak ikamet etme talebi kabul edilenlere verilir. Bunlar dışında avare olarak adlandırılan statü de ülkesini savaş ya da iç savaş sebebiyle yasal prosedürleri yerine getirmeden zorunlu olarak terk eden ve karşı karşıya olduğu tehlikeyi ispatlayamayan kişilere verilir (Koç, 2019: 7-8). Bu statü, Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların çoğunun tabi olduğu ve geçici koruma olarak adlandırdığı statüye denk düşer.

Daha önce de bahsedildiği üzere İran, Sovyetler’in Afganistan’ı işgal ettiği 1979-1989 arasındaki dönemde İslam Devrimi’nin de etkisiyle göçmenlere ensar-muhacir çerçevesinden bakıp ılımlı politikalar yürütürken; 90’ların ortasından Afgan iç savaşı sonucu ülkesindeki göçmenlerin artmasından dolayı politikalarını sertleştirmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra gönüllü geri gönderme ya da ülkede çeşitli kısıtlamalar getirerek hem mevcut göçmenleri gitmeye zorlama hem de yeni gelenleri caydırma gibi politikalar uygulanmaya başlamıştır (Glazebrook ve Abbasi-Shavazi, 2007: 193-196).

Sertleşen politikasının ilk belirtilerini; göçmenlerin ülkede sağlık, eğitim ve ulaşım hizmetlerinden yararlanmalarını ve aynı zamanda kayıt altına alınmalarını sağlayan Kart-1 Amayış olarak adlandırılan karta getirilen yeni şartlar da görebiliriz. Karta hem her yıl yenileme şartı getirilmiş hem de yenileme sırasında göçmenlerden alınmak üzere bazı harçlar getirilmiştir. Bu yenileme periyotlarında çoğu kart iptal edilmiş, göçmenlerin hem ülkede seyahat etmeleri hem de eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden yararlanmaları zorlaştırılmış ve kısıtlanmıştır (Glazebrook ve Abbasi-Shavazi, 2007: 198).

İran’ın değişikliğe uğrayan ve sertleşen bir diğer politikası da istatistikler bölümünde verdiğimiz ve İran’daki göçmenlerin büyük bir bölümünü oluşturan ikinci jenerasyona yöneliktir. İran’da doğmuş ya da 7 yaşından küçükken İran’a göçmüş 700 binden fazla olan bu kesimin çoğu hemen hemen hiç Afganistan’ı görmemiş, İran’ın bir parçası haline gelmişlerdir. İran bu sayının artmasını engellemek için Afgan erkeklerin İranlı kızlarla evlenmesinin önünü yasal bazı engellerle önlemeye çalışmaya başlamıştır (Zahedi, 2007: 232-233). Bu politika değişikliğinin bir sonucu olarak resmi olmayan ve dini nikahlara dayanan evlilikler artmış; bu evlilikler sonucu doğan çocukların kayıt ve kimlik durumları belirsizleşmiştir. Kayıtdışı yapılan bu evliliklerden doğan çocuklara vatandaşlık ve ailelerine oturma izni verilmesi konusu İran’da büyük bir sorun teşkil etmektedir.

İran’ın göçmenleri Ortadoğu’da verdiği mücadelelerde milis güç olarak kullanma politikası da aslında vatandaşlık ve oturma izni vermeme politikası ile bağlantılıdır. İran, son dönemde Ortadoğu’da etkinliğini arttırmakla beraber, bu bölgede adına savaşacak göçmenlere teşvik amaçlı bazı vaatlerde bulunmuş ve bunun için yasal bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerle İran adına savaşacak göçmenlerin ailelerine vatandaşlık vermenin önünü açmıştır. Suriye iç savaşında İran adına mücadele eden Fatimiyyun Tugayları’nın büyük bir bölümünün Afganlardan oluşması bu durumun en önemli kanıtlarındandır (Schneider, 2018: 1-6).

Bahsedilen politikalar ülkede hali hazırda bulunan göçmenleri geri dönmeye zorlamak ya da gelmeye

çalışanları caydırmak amaçlı geliştirilen politikalar. Bunlar dışında zora dayanmayan, BM ya da AB ile anlaşmalı olarak geliştirilen gönüllü dönüş programları da İran’ın gündemine alıp uyguladığı politikalarındandır. 2014 ve 2015’te uygulanan; The Solutions Strategy for Afghan Refugees (SSAR) programları ve 2018 CBRR (Cross-Border Return and Reintegration) programı bu politikaların bazılarıdır (International Organization for Migration, 2018). Ancak bu politikalarla geri dönüşleri sağlanan göçmen sayısı yaklaşık 920 binleri bulsa da bu başarı geçici olmuş, giden çoğu göçmen Afganistan’daki yetersiz barınma, beslenme ve iş koşullarından dolayı İran’a geri dönmüşlerdir. Sadece temel ihtiyaçlardan doğan mağduriyetten değil; Afganistan’daki iç çatışmalardan ve yine bahsettiğimiz ikinci jenerasyonun Afganistan’a uyum gibi sorunlardan da geri dönmüşlerdir.

Göçmenlere yönelik politika değişikliğinde belirleyici olan bir başka durum İran’ın uluslararası arenadaki durumuyla ilgilidir. İran’ın uranyum zenginleştirme programı neticesinde özellikle ABD tarafından sık sık ekonomik yaptırımlara maruz bırakılması, göç kozunu siyasi amaçlarla kullanmasını da beraberinde getirmiştir. İran bu yaptırımlardan kurtulmak için özellikle AB ülkelerini sınırları açmakla tehdit etmekte, ekonomik yaptırımların kaldırılması ya da uygulanmaması konusunda zorlamaktadır (NTV Haber, 2019). İran bu şekilde içinde bulunduğu siyasi şartları da göz önüne alarak çıkarlarına uyumlu bir şekilde göçmenlere yönelik politikalarını ılımlılaştırmakta ya da sertleştirmektedir.

İran’ı göç konusunda uygulayacağı politikalarda ikililiğe düşüren ya da bu politikalarını belirsizleştiren bir başka konu da; İran’ın önemli bir parçası haline gelmiş olan göçmenlerin geri dönüşü durumunda oluşacak boşluktur (Rajaei, 2000: 56-59). Bu durum İran’ı geri dönüşleri zorlama ya da teşvik politikalarında gönülsüzleştirebilmektedir. Özellikle ekonomik alanda oluşacak boşluk neticesinde maruz kalınacak maliyet İran iç politikasında bazı kurum ve kişilerin geri dönüş programlarını desteklemekten uzaklaştırmaktadır.

6. Sonuç

İran’ın, son dönemde artan göçmen yükünü hafifletmek için başvurduğu sert politikalar Türkiye’yi yakından ilgilendirmekte ve Türkiye’ye yönelen düzensiz göçmen sayısını önemli oranda etkilemektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında hem İran’da yerleşik olarak bulunan göçmenlerin sayısının fazla olması hem de Türkiye’den bir önceki transit ülke olması etkili olmaktadır. Zira Türkiye’ye yönelen göçmenlerin bir kısmı İran’da uzun süredir yaşamakta olan göçmenlerden; bir kısmı da direkt olarak ülkelerinden çıkanlardan oluşmaktadır. Bu şekilde İran’ın hem hedef hem transit ülke olarak uyguladığı politikalar Türkiye’nin göç sorunu için büyük bir önem taşımaktadır.

Daha önce verdiğimiz grafikte de görüldüğü üzere İran üzerinden Türkiye’ye yönelen düzensiz göçün önceki yıllara göre büyük bir artış göstermesi İran’ın sertleşen ya da değişen politikalarının açık bir kanıtıdır. İran, sadece ülkesinde bulunan göçmenlere yönelik politikalarını sertleştirerek değil; aynı zamanda çoğunun Türkiye’ye geçmesine göz yumarak ya da gerekli önlemleri almayarak da Türkiye’ye yönelen göçmen sayısının artmasına sebep olmaktadır.

Türkiye mevcut verileri ve İran'ın bahsedilen politikalarını göz önünde bulundurarak düzensiz göç ile ilgili politikalarını bu duruma göre düzenlemelidir. Göçmen kaçakçıları ile mücadelenin arttırılması, göçmenlerin ülkedeki durumlarının hızlıca belirlenmesi ve bürokratik işlemlerin azaltılması ve sınır güvenliğinin arttırılması bu politikalarından bazılarıdır. Bunlar dışında özellikle göç konusunda benzer sorunlar yaşadığı İran ile kurumlar arası koordinasyon arttırılmalı; göç konusunda ortak politikalar ve gerekli mevzuatlar düzenlenmelidir. Yine İran ile ortak, kaynak ülkelere yönelik ekonomik ve sosyal programlar düzenleyerek düzensiz göç sorununun olumsuz etkileri azaltılabilir.

Kaynakça

- Abbas Shavazi, M.J. ve Sadeghi, R. (2007). Country Report on the State of International Migrants and Refugees in Iran, *Unpublished Report*.
- Abbasi-Shavazi, M. J., Sadeghi, R. Hossein, M. vd (2012). Marriage and Family Formation of the Second-Generation Afghans in Iran: Insights from a Qualitative Study, *International Migration Review*, 46(4), s. 828-860.
- Castells, M. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, B. U. Bal ve İ. Akbulut (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fawcett, J. T., And Arnold F. (1987). The Role of Surveys in the Study of International Migration: An Apraisal, *International Migration Review*, 21(4), s. 1523-1540.
- Frelick, B. (1999). *Refugees in Iran: Who Should Go? Who Should Stay?*, *Refugee Reports*, 20(6), http://www.refugees.org/world/articles/iran_rr99_6.htm, (Erişim Tarihi: 14.07.2020).
- Glazebrook, D. ve M. J. Abbasi-Shavazi. (2007). Being Neighbours to Imam Reza: The Pilgrimage Practices and Return Intentions of Hazara Afghans living in Mashhad, Iran, *Iranian Studies*, 40(2), s. 187-201.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2020). *Düzensiz Göç*, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (Erişim Tarihi: 02.07.2020).
- Haber Global, (2020). *Koronavirüs Sürecinde Kaçak Göçmen Sayısında Rekor Düşüş Yaşandı*, <https://haberglobal.com.tr/gundem/koronavirus-surecinde-kacak-gocmen-sayisinda-rekor-dusus-yasandi-47588>, (Erişim Tarihi: 03.07.2020).
- Harris, J. Ve Todora, M. (1970). Migration, Unemployment & Development: A Two-Sector Analysis, *American Economic Review*, 60(1), s. 126-142.
- Höşgör, Ş. (1998). *Türkiye'de Kantitatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunları ve Yaklaşımlar*, Konferans: Türkiye'de İçgöç, 6-8 Haziran 1997, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, Ocak 1998, s. 104-124.
- IOM (Uluslararası Göç Örgütü). (2009). Göç Terimleri Sözlüğü, Cenevre: IOM, Yayın No: 18.
- International Organization for Migration (IOM). (2018). *Afghanistan Programme Areas*, https://afghanistan.iom.int/sites/default/files/mission_factsheet_november_2018_1.pdf, (Erişim Adresi: 13.07.2020).
- Karpat, K. (2003). *Türkiye ve Orta Asya*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Koç, M. (2019). *Türkiye'ye Düzensiz Afgan Göçü Ve İran'ın Göç Politikaları*, https://iramcenter.org/d_hbanaliz/turkiyeye-duzensiz-afgan-gocu-ve-iranin-goc-politikalari.pdf, (Erişim Tarihi: 13.07.2020).
- Massey, D. (1990). The Social and Economic Origins of Immigration, *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 510, s. 60-72.
- NTV Haber. (2019). *İran'dan AB Ülkelerine Afgan Göçmenler Talebi*, https://www.ntv.com.tr/dunya/br-irandan-ab-ulkelerine-afgan-gocmenler-talebi,26tzbF_75ES1VQQQuTQO6g, (Erişim Tarihi: 12.07.2020).
- Piore, M. J. (1979). *Birds of Passage Migrant Labour and Industrial Societies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rajaei, B. (2000). The Politics of Refugee Policy in Post-Revolutionary Iran, *Middle East Journal*, 54(1), 44-63.
- Ranis, G., Fei, J. C. H. (1961). A Theory of Economic Development, *American Economic Review*, 51(4), s. 533-565.
- Sassen, S. (1988). *The Mobility of Labor and Capital*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schneider, T. (2018). The Fatemiyoun Division Afghan Fighters In The Syrian Civil War, *The Middle East Institute, October Policy Paper 2018-19*, https://www.mei.edu/sites/default/files/2018-11/PP11_Schneider.pdf, (Erişim Tarihi: 14.07.2020).
- Stark, O. (1984). Migration Decision Making: A Review Article, *Journal of Development Economics*, 14(1), s. 251-283.
- Statistical Center of Iran, (2016). *Census of 2016*, https://www.amar.org.ir/Portals/1/census/2016/Census_2016_Selected_Findings.pdf, (Erişim Tarihi: 09.07.2020).
- Tehran Times. (2020). *UNHCR Official Lauds Iran's Services To Refugees*, <https://www.tehrantimes.com/news/444350/UNHCR-official-lauds-Iran-s-services-to-refugees>, (Erişim Tarihi: 10.07.2020).
- UNHCR İran, (2020). *Voluntary Repatriation*, <https://www.unhcr.org/ir/voluntary-repatriation/>, (Erişim Tarihi: 08.07.2020).
- UNHCR, (2018). *Solutions Strategy For Afghan Refugees*, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/66534>, (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

UNHCR. (2019). 1951 *Refugee Convention Relating To The Status Of Refugees*, <https://www.unhcr.org/5d9ed32b4>, (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

Wallerstein, İ. (2016). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, N. Alpay (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Zahedi, A. (2007). Transnational Marriages, Gendered Citizenship, and the Dilemma of Iranian Women

Married to Afghan Men, *Iranian Studies*, 40(2), s. 225-239.

Zlotnik, H. (1992). *Empirical Identification of International Migration Systems*, International Migration Systems: A Global Approach, Kritiz M. M., Lim L.L. ve Zlotnik H (Ed.), Oxford: Clarendon Press.

Extended Summary

It can be said that the phenomenon of migration is as old as life. The fact of surviving, which is one of the main purposes of living things; it forced them to leave their places and take shelter in other places by avoiding various dangers that threaten their lives. This phenomenon has become one of the fundamental facts not only for humans but also for all living things. Reasons such as economic and political reasons, natural disasters, famine, epidemics, famine, civil wars, wars between states, violence and human rights violations are among the main causes of migration. Although it has undergone some changes and transformations from ancient times to the present day, it has intensified until today and has become one of the most fundamental problems of our age.

Turkey is one of the most affected countries by the migration phenomenon, and this makes it important to develop policies on immigration. Turkey's irregular migration problem has a very close relationship with Iran's policies and policies on migration. A large proportion of irregular migration to Turkey and Europe is through Iran and Iranian territory is the first gate on the migration route. Iran's neighboring countries with Afghanistan and Pakistan put Iran at the center of Turkey's migration policy because most of the immigrants who use Turkey as a source or transit country come from these two countries. 290 thousand of the total 454,662 immigrants apprehended in 2019; The fact that 168 thousand of the 268.000 immigrants captured in 2018 are citizens of Afghanistan and Pakistan, reveals this importance of Iran. Considering that the majority of the rest is Syrian refugees; Eighty percent of the problems of irregular migration is strengthened Turkey's claim that it is related to Iran and its surroundings.

Another element that makes Iran important about Turkey's migration problem; it is home to nearly 3 million registered and unregistered Afghan migrants. The creation of some of the illegal immigrants coming to Turkey by these immigrants living in Iran increases the importance of Iran's policies to immigrants.

After the 1979 Islamic Revolution, Iran applied an open door policy to Afghan immigrants who came due to the Soviet occupation of Afghanistan; He approached the arrivals with an *ensar-muhajir* perspective. This moderate policy of Iran against immigrants has started to change since the mid 90s. During this period, Iran's immigrant burden increased due to the civil war in Afghanistan, and Iran started to resort to both voluntary repatriation policies and coercive policies in order to alleviate this burden. Today, Iran, by restricting the freedom to travel within the country against immigrants, education, health and food assistance services to provide the registration card to take the criteria for making it harder and Turkey is trying to mitigate the condoned migration burden for the transition to such countries. Not only these policies, but Iran also uses immigrants as a militia in the Middle East power struggle; It applies incentive policies such as citizenship to the families of the martyrs.

This policy adversely affected by the immigrants, with return to Afghanistan remains unstable in emigrating to countries

like Turkey. Turkey comes more attractive cost-benefit calculation. so that the nascent relationship between Turkey and Iran migration burden of migration policies; Turkey to ease the burden of immigration is becoming associated with Iran.

Almost all of the studies have centered on Turkey EU immigration policy; Turkey's immigration policy overlooked the influence of neighboring countries such as Iran or cause to remain uncertain. In this study, this situation has been tried to be put forward through Iran; as well as Turkey's immigration policies and challenges to be associated with the EU and source countries; It has been tried to prove that it is also associated with transit neighboring countries such as Iran.

Considering the policies of these two countries, which have similar problems on migration and are almost interdependent; There is no common cooperation or policy except for the limited exchange of views by the border posts and border provincial governorships. The aim of this study is; irregular migration towards content via Iran to Turkey, along with examining the causes and consequences; It is an examination of the cooperation and policies between the two countries.

The main thesis of this study is; Turkey's irregular migration burden is not only from the policies of the source country; transit and destination country Iran is also due to its policies. If you set up a legal and institutional actively cooperate in Iran and emigrated to Turkey and they harmonize their policies on this issue of irregular migration problems that negatively affect many aspects of the two countries will be resolved to a great extent.

In this study, the historical-descriptive method is used, it is based on the analysis and interpretation of the data.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yerel Yönetimlerin Engelsiz Yaşam Hedefi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği

Local Governments' Goal Of Life Without Barriers: The Case Of The Izmir Metropolitan Municipality

Sultan Kavili Arap ^a, Elif Yücebaş ^b, İbrahim Arap ^{c,*}

^a Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Yerel Yönetimler Programı, İzmir/Türkiye
ORCID:0000-0002-4752-8828

^b Öğr.Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Yerel Yönetimler Programı, İzmir/Türkiye
ORCID:0000-0002-2544-1318

^c Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir/Türkiye
ORCID: 0000-0001-5890-5927

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2020

Düzeltilme tarihi: 20 Aralık 2020

Kabul tarihi: 29 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Yerel Yönetimler

Engellilik

Erişilebilirlik

ÖZ

Günümüzde eşitsizliğe uğrayan gruplara sosyal hizmet ve yardımlar sunma konusunda temel aktörlerden birisi olan yerel yönetimlerin sorumluluk alanı genişlemektedir. Araştırmanın amacı yerel yönetimlerin engelli bireylere yönelik sunduğu hizmetlerin değerlendirilmesidir. Bu kapsamda İzmir Büyükşehir Belediyesinin görevleri ve gönüllü yürüttüğü hizmetlere ilişkin mevcut durum analiz edilmiştir. Veri toplamada belge analizi ile yarı yapılandırılmış görüşmelerden yararlanılmıştır. Bulgulara göre, İzmir Büyükşehir Belediyesi engellilik alanında toplumsal farkındalığı artırma, toplumsal koruma gibi hizmetlerde göreceli olarak başarılıdır. Bununla birlikte çeşitli mali ve fiziksel zorlukların da etkisiyle erişilebilirlik konusunda, özellikle kentsel tasarım açısından sorun olduğu, istihdam yaratıcı etkinlikler ve engelli hak savunuculuğu konularında ise etki yaratacak bir uygulama olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak, yerel yönetimlerin etki alanı artırmakla birlikte, bazı temel eksikliklerin olduğu görülmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 November 2020

Received in revised form 20 December 2020

Accepted 29 December 2020

Keywords:

Local Governments

Disability

Accessibility

ABSTRACT

The purpose of this study is to assess the services individuals with disabilities are offered by local governments. For this aim, the duties assumed by the Izmir Metropolitan Municipality and the current status of the voluntary services it conducts have been analyzed. Our research has relied on document analysis and semi-structured interviews in data collection. The findings obtained reveal that the Izmir Metropolitan Municipality is relatively successful in some services, such as social awareness. Nevertheless, we also observe that increasing accessibility, especially in urban design, is slow due to financial and physical challenges, and that no activities are in place that can make a difference in creating employment opportunities and advancing disability rights advocacy efforts.

“Sakatlık sorununun çözümü hayır işlerinden ya da acımadan ziyade medeni haklardan geçer.”

(Shakespeare, 2011: 53)

1. Giriş

Nüfusun yaşlanması, yaşın ilerlemesiyle birlikte engellilik riskinin yükselmesi, kanser, diyabet, ruh sağlığı bozuklukları gibi hastalıkların dünya genelinde artış göstermesi gibi nedenlerle engellilik gün geçtikçe

yaygınlaşmaktadır. Engelli bireylerin engelli olmayanlara göre daha yoksul, sağlık durumlarının, eğitim olanaklarına erişimlerinin, başarılarının ve ekonomiye katılımlarının daha düşük olduğuna işaret eden kanıtlar gün geçtikçe çoğalmaktadır. Üstelik bu sorunlar dezavantajlı topluluklarda daha da derinleşmektedir (WHO, 2011: xi).

Dünyada engelli kategorisinde bir milyardan fazla insanın olduğu ve bunların yaklaşık 200 milyonunun ciddi işlev bozuklukları yaşadığı belirtilmektedir (WHO, 2011: xi;

*Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ibrahim.arap@deu.edu.tr

EyDer, tarihsiz). Türkiye’de Ulusal Engelli Veri Tabanı’na göre engelli birey sayısı 2.533.209’dır (EYHGM, 2020:16). Resmi olmayan rakamlara göre bu sayı toplam nüfusun %13’ü düzeyindedir ve 9 milyonun üzerindedir (EYDER, tarihsiz). Diğer yandan engellilere ilişkin resmi verilere göre (2011 Nüfus ve Konut Araştırması), en az bir engelli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfus %6,9 oranıyla 4.876.000 kişidir (TÜİK, 2011: 1).

Engelli bireylerin yaşama katılmalarının önündeki güçlüklerin kaldırılması, nitelikli eğitim olanaklarına erişebilmeleri, çalışabilmeleri, seslerini duyurabilmeleri ve ayrımcılığa uğramamalarını sağlamanın temel yaklaşım olarak ele alındığı, günümüz engelli politikalarına yön vermesi beklenen yaklaşım; sosyal model ve içerisinde gelişen hak temelli yaklaşımdır (Katsui ve Kumpuvuori, 2008: 230; Erten ve Aktel, 2016: 1277). Engellileri toplumdan soyutlayan sorunları azaltmak; yaş, cinsiyet, sosyal statü gibi unsurlardan bağımsız olarak fırsat eşitliği yaratmak yönetimlerin çözmesi gereken önemli zorluklardandır. Toplumsal hayata katılımlarında, sağlık, ekonomi ve eğitim problemlerine ek olarak coğrafi eğitim, iklim, alt yapı hizmetleri, uygun konut gibi sorun alanlarında engellilerin ve ailelerinin yaşam kalitesini yükselten ve sosyalleşmesini engellemeyen hizmetler için çaba gösterilmesi önemlidir (Eliöz, 2017: 350). Bu kapsamda uluslararası ölçekte hazırlanan bir dizi belge (World Programme of Action Concerning Disabled People -1982; The Convention on the Rights of the Child - 1989; The Standard Rules on the Equalisation of Opportunities for People with Disabilities - 1993) engelliliğin insan hakları meselesi olduğunu vurgulamaktadır (WHO, 2011: 9). Dünya Sağlık Örgütü’nün 2014-2021 Engelli Eylem Planı’nda da tüm engellilerin en uygun düzeyde sağlık, refah ve temel haklara ulaşabilmesi gerektiği (WHO, 2015: 3) belirtilmektedir.

Bu belgelerle eşgüdümlü olarak merkezi yönetim ve yerel yönetimler, farklı düzeylerde olmakla birlikte, hak temelli yaklaşım çerçevesinde engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımını kolaylaştırmak amacıyla sorumluluk üstlenmektedir. 1980’li yıllarla birlikte gelişen yerelleşme politikaları kapsamında yerel yönetimlerin engelli kesime dönük sosyal uygulamalarda üstlendikleri sorumluluk ve görevler artmıştır (Naschold, 1996: 132; Kesgin, 2014: 2).

Türkiye’de yerel yönetimlerin¹ engelli bireylere yönelik sunduğu hizmetlerin değerlendirilmesi amacıyla yürütülen bu araştırma, İzmir Büyükşehir Belediyesi (BŞB) ölçeğinde yapılmıştır. İzmir BŞB’nin görevleri ve gönüllü yürüttüğü hizmetlere ilişkin mevcut durum analiz edilmiştir. Çalışmada 2000-2019 yılları arasındaki hizmetler incelenmiştir. Dünyada hak temelli yaklaşımla ilgili uluslararası ve ulusal düzenlemeler bu dönemde artmıştır. Pandeminin ekonomik ve sosyal etkilerinin yerel yönetimlerin hizmet sunumunu etkilemesi nedeniyle 2020 yılı kapsam dışı bırakılmıştır. Veri toplamada belge analizi ile yarı yapılandırılmış görüşmelerden yararlanılmıştır.

2. Yerel Yönetimler ve Engellilik

Engellilerin toplumsal yaşama nasıl katılacakları ve en iyi nasıl desteklenecekleri konusu her dönemde ahlaki ve siyasi bir mesele olmuştur. Nüfus yapısındaki değişim ve yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte sorun daha da ciddileşmiştir (WHO, 2011: 3). Kesin rakamlar bilinmemekle birlikte, iki binli yılların başı itibarıyla ülkemizde engelli nüfusu gelişmiş ülkelerden yaklaşık %20 daha yüksek olduğu tahmin edilmiştir. Bununla birlikte, bu nüfusun aktif nüfusa katılım oranı ve buna yönelik kamu harcamaları gelişmiş ülkelere oranla çok düşük düzeydedir (DPT, 2001: 124).

Çalışmanın bu bölümü üç alt başlıktan oluşmaktadır. Öncelikle engellilik alanında Türkiye’de yapılan yerel yönetim araştırmaları sınıflandırılarak incelenmiştir. İkinci olarak engellilik alanı açısından yerel yönetimlerin sorumluluk alanının belirlenmesine yönelik çalışmalara ve düzenlemelere yer verilmiştir. Üçüncü alt başlıkta ise yerel yönetimler açısından engelliliğe ilişkin görev ve sorumlulukların sınırlarını çizen mevzuat irdelenmiştir.

2.1. Literatür²

Engellilik konusu 2000’lerden itibaren önemsenmekle birlikte konuya ilişkin araştırmalar daha çok sosyal politika, sosyal hizmetler gibi genel ve kapsayıcı terimler çerçevesinde yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmında yerel yönetimler ölçeğinde değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. “Yerel Yönetimler ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Arasındaki Hizmet İlişkileri” makalesinde Sermet Başaran (2014), merkezi ve yerel yönetimlerin sosyal hizmet sunumu bağlamında görev paylaşımları, hizmet çakışmaları ve işbirliği gerekliliği konularını hukuki düzenlemeler çerçevesinde irdelenmektedir. Bir başka makalede Kesgin (2014) konuyu, “Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar” başlığı altında kavramsal açıdan incelemektedir. Engellilere yönelik hizmetleri merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında hizmet bölüşümü kapsamında yaptığı değerlendirmede, merkezi yönetimin uygulama boşluklarını doldurmak açısından belediyelerin yaptığı çalışmaların önemine vurgu yapmaktadır. “Belediyelerin Engellilere Yönelik Sosyal Hizmet Projeleri” başlığı altında yapılan bir diğer çalışmada belediyelerin sunduğu hizmetler, engelli hizmet birimleri eliyle yürütülen ve düzenli ve sürekli sunulması beklenen hizmetler olarak danışma, korunma, bakım, rehabilitasyon, kentsel hizmetler, eğitim, kişisel gelişim ve destek hizmetleri gibi çok sayıda alt başlıkta ele alınmıştır. Yerel yönetimlerin bu hizmetlerine ilişkin verilen örneklerin her biri, farklı belediyeler tarafından sunulanlar arasından seçilmiştir. Dolayısıyla parçalı olup, bir yerel yönetim birimini sunduğu hizmet bağlamında değerlendirmeye ilişkin veri içermemektedir (Fırat, 2008: 90).

Yerel yönetimlerin engellilik alanına yönelik rolü, hizmetleri, uygulamaları kapsamında yapılan ampirik çalışma sayısı sınırlıdır. Bunların bir kısmı seçilen bir belediyeyi bir ya da birkaç hizmet bağlamında değerlendirirken, bir kısmı da konuyu engelli bireylerin bakış açısından ele almaktadır.

¹ Bu çalışmada yerel yönetim türü olarak yalnızca belediyeler incelenmiş, köy ve il özel idareleri kapsam dışı bırakılmıştır.

² Bu çalışmada engellilik ve sosyal politika kapsamında seçili örnekler sunulmuştur. Engelliliğe yönelik kentsel tasarım kapsamındaki araştırmalardan İzmir ölçeğinde inceleme yapanlara yer verilmiştir.

Babaoğlu (2015) “Türkiye’de Engelli Politikaları ve Sivil Toplum Örgütlerinin Kentsel Engelli Politikalarına Etkisi: Ankara Örneği” başlıklı tezinde belediye - sivil toplum kuruluşları etkileşimini incelemektedir.

Diğer bir çalışmada Ankara’da engelli bireylerle yapılan görüşmeler doğrultusunda engellilerin belediyelerden beklentileri tespit edilmiştir (İnce vd., 2016). Bir başka çalışmada ise Keçiören Belediyesi örneğinde engellilere yönelik sosyal politikalarda yerel yönetimlerin rolü incelenmektedir (Metin, 2017).

İzmir il ölçeğinde yapılan araştırmalar, seçilen bir belediye sınırları içerisinde engellilik alanına ilişkin kısmi değerlendirmeler içermektedir. Örneğin; “Yapılı Çevrelerin Fiziksel Engelliler Yönüyle Kullanılabilirliği: İzmir Kenti Örneği” araştırmasında engelli kullanıcıların görüşleri doğrultusunda merkez ilçelerde yapılmış mekânlara ve bu mekânlara erişimde önemli rol oynayan erişim bileşenleri değerlendirilmektedir (Malkoç True ve Sönmez Türel, 2013). Bir diğer çalışmada, İzmir Bornova’daki Büyük Park engelli standartları açısından kentsel peyzaj kapsamında irdelenmektedir (Gülgün Aslan ve Ünal Ankaya, 2020). İzmir BŞB ya da herhangi bir ilçe belediyesi örneğinde yapılan, engel alanlarının bütünü kapsayan bir araştırma bulunmamaktadır.

2.2. Yerel Yönetimlerin Engellilik Alanına İlişkin Konumu

Engelli bireylere yönelik hizmetlerin yürütülmesinden merkezi yönetim ana sorumludur. Bu hizmetler, merkezi düzeyde ilgili bakanlıklar aracılığı ile yürütülürken, yerel düzeyde büyük ölçüde belediyeler ve BŞB’ler eliyle görülmektedir (Çaha, 2016:132). Engellileri ve ailelerini içinde buldukları zor durumdan çıkarmak, toplumla bütünleşmelerini sağlamak için merkezi ve yerel düzeyde çeşitli politikalar üretilmektedir. Bu politikaların analizi engellilik alanında yerel yönetimlerin güçlü ve zayıf yönlerinin, eğilimlerinin ortaya çıkarılması açısından yararlı olmaktadır. Gerekli düzenlemelerin yapılması ve neler yapılacağı planlanması engellilerin toplumsal katılımını artırmada önem kazanmaktadır (Eliöz vd, 2017: 363). Engel çeşitliliği nedeniyle sorunların farklılaşması, engelli nüfusun çoğunlukla kentsel alanda yaşıyor olması, yaşam alanlarına katılım düzeylerinin yerel düzeyde daha kolay gözlemlenebilir olması gibi nedenler yerel yönetimlerin bu alana özgü politika üretmesini gerekli kılmaktadır.

Farklı yeti yitimi olan insanlar farklı çözümler talep edebilmektedir. Hatta bazen aynı yeti yitimi olan insanlar da farklı çözümlere gereksinim duymaktadır. Beklentiler ve kaynak kısıtlamaları her engelin üstesinden gelebilmeyi olanaklı kılmadığından, kentsel düzenlemelerde yapılan uyarlamalar bazen birbiriyle uyumsuzdur (Shakespeare, 2011: 58). Yerel yönetimler kısıtlı kaynaklar, ihtiyaç tanımlamadaki farklı yaklaşımlar, engel çeşitliliği gibi nedenlerle yatırımlarda ve düzenlemelerde öncelik sıralaması yapmak zorunda kalmaktadır. Kimi sorun alanlarına ilişkin, beklentileri tam olarak karşılayamasa da, çözüm üretebilirken, bazı alanları iş planına bile almamaktadır ya da alamamaktadır.

Engelli bireylerin kentsel yaşamdaki sorunlarının önemsenmesine koşut olarak, engellilik alanı ulusal ve

uluslararası düzeyde daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda Avrupa Kentsel Şartı’nda (1992) kentsel alanda engellilere ilişkin hedefler kentin herkesin erişebilirliğini sağlayabilecek şekilde tasarlanması, engelli politikalarının toplumla bütünleştirici olması, ev ve işyerlerinin engellilere uyarlanabilir biçimde tasarlanması, iletişim ve ulaşımın tüm insanlar için erişebilir olması şeklinde sıralanmıştır. Ayrımcılığa karşı mücadele vurgusu yapılan Şart’ın ikinci kısmı olan Yeni Bir Kentlilik İçin Manifestoda ise (2008) uyumlu kentler yaratabilmeye yönelik hedefler arasında herkese yerel ölçekte sunulan potansiyelden faydalanma fırsatı vermek amacıyla “demokratik etiğe dayalı aktif bir dayanışma politikası” yer almıştır. Engelliler ise dayanışma içerisinde olunması gereken dezavantajlı gruplar arasında özellikle vurgulanmıştır.

Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de (BMEHS) (2009) engellilere yaklaşımı etkileyen unsurlar olarak engel çeşitliliği, engel durumlarının ciddiyetinin farklı olması ve engellilerin yoksulluk düzeyi sayılmıştır. Sözleşmeye göre bu zorluklar çerçevesinde yerel yönetimlerin görevleri; engellilere yönelik bilincin artırılması; fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim olanaklarına ve hizmetlere eşit koşullarda erişim (md.9); engellilerin toplum içinde yaşama hakkından eksiksiz yararlanabilmeleri (md.19), bağımsız hareket edebilmeleri (md 20); dinlenme ve her türlü kültürel, sportif aktivitelere katılımlarını (md 30) sağlamak için tedbir alınmasıdır.

Türkiye’de engelliliğin bir politika alanı olarak önemsenmeye başlaması 2000’li yıllarda uluslararası gelişmelerle eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir (Yılmaz ve Yentürk, 2017: 62). 2000’de yapılan nüfus sayımının engellilere yönelik bütüncül bir araştırma içermesi (Babaoğlu, 2015:154) ve 2002 tarihli “Türkiye Özürlüler Araştırması” (DİE: 2002) bu süreçteki öncü çalışmalardır. Uluslararası gelişmelerin ve özellikle de Avrupa Birliği müzakere sürecinin sağladığı pozitif ivmenin de katkısıyla, engellilerin sorunlarına yönelik siyasi ilgi ve engelli haklarına yaklaşım 2005 yılında Engelliler Hakkında Kanunu’nun (5378) çıkartılmasını sağlamıştır (Yılmaz ve Yentürk, 2017: 62). BMEHS’in yayınlanması ve Türkiye tarafından kabulünün ardından engelli hakları konusu gündemde daha çok yer almaya başlamıştır. 2010 yılında gerçekleştirilen “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması” ile (TÜİK, 2010) konuya ilişkin veri toplanmasında önemli bir aşamaya ulaşılmıştır. Ancak bu ivme, sonrasında devam etmemiş, engellilik alanına ilişkin veriler güncellenmemiştir.

Yerel yönetimlerin mekânın şekillenmesinde önemli işleve sahip olması ve bu durumun engelli bireylerin yaşamına etkisi 2000’li yıllarla birlikte Kalkınma Planı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) raporlarında da yer almaya başlamıştır. Sekizinci Kalkınma Planı Yerel Yönetimler ÖİK Raporunda (DPT, 2001:124-127) engelli bireylerin bütünü bir parçası olduğu, fiziki ve sosyal mekânın buna göre düzenlenmesinin toplumsal yaşama katılımlarını sağlamada önemli bir unsur olduğu vurgusu bulunmaktadır. Raporda 1984 sonrası yerel yönetim alanında yapılan düzenlemelerle birlikte, BŞB’ler ve ekonomik durumu gelişkin olan bazı belediyelerin, merkezi yönetimin ilgi alanında bulunan sosyal hizmet ve yardımları

yapar duruma geldiği belirtilmektedir. Ayrıca engellilerin toplumsal yaşama katılımlarını kolaylaştırıcı fiziki düzenlemeler yapması önerilmekte, sonradan oluşan engellilik nedenlerinin önlenmesi konusunda belediyelerin uygulama, denetim ve yaptırım yetkilerini kullanmasının önemi vurgulanmaktadır.

Raporda (DPT, 2001) yer alan toplumsal yaşama katılımın sağlanması hedefine uygun olarak Dokuzuncu Kalkınma Planı Yerleşme ve Şehirleşme ÖİK Raporu'nda (DPT, 2007: 56-58) engelsiz-erişilebilir kentler oluşturmak için, uluslararası örneklere uygun, ülke koşullarına uyarlanmış tasarım rehberlerinin hazırlanması ve "uyarlanabilir konut" üretiminin temel yaklaşım haline getirilmesine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca bu konutların engelliler için yaşam kalitesi açısından uygun tasarlanması, engellilerin toplu taşımadan olabildiğince bağımsız olarak yararlanmasını sağlayıcı yatırımların yapılması, farklı engel grupları tarafından kullanılabilir "Kent Rehberleri" hazırlanması, afet durumunda güvenli biçimde tahliye edilebilmeleri için gerekli düzenleme ve bilgilendirme çalışmalarının ilgili kurumlarca yapılması önerileri yer almıştır.

2011'de, bir yandan bazı kurumlara "Ulaşılabilirlik Kalite Teşvik Ödülü"³ verilirken, diğer yandan Onuncu Kalkınma Planı Yerel Yönetimler ÖİK Raporu'nda uygulamada dezavantajlı grupların (engelli, çocuk, yaşlı, hamile, hasta vs.) kentsel mekân ve hizmetlerden sıkıntı çekmeden yararlanabilmeleri için yeterli çaba sarf edilmediği de eleştirilmiştir (KB, 2014:39-40,101). Onuncu Kalkınma Planı Özürlülere Sunulan Hizmetlerin Etkinleştirilmesi Çalışma Grubu Raporu'nda da, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin bütüncül ve sistematik çalışmalara başlamadığı, kentlerin birçoğunda yeterli ve doğru uygulama yapılmadığı, yapılan düzenlemelerin ise çoğunun kullanılabilir olmadığı vurgulanmaktadır. Aynı konu Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Eylem Planı'nda da (Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2010: 13) dile getirilmektedir. Bu durumun nedeni olarak; erişilebilirlik konusunda bilinç düzeyinin düşüklüğü, işe nereden başlanacağı bilinmemesi, yeterli finansal kaynağın sağlanamaması ve mevzuata ilişkin sorunlar sayılmaktadır (KB, 2015:150).

Yerel yönetimlerin, eşitsizliğe en çok uğrayan gruplara sosyal hizmet ve yardımlar sunmak konusunda temel aktör olduğu vurgulanan Onbirinci Kalkınma Planı Yerel Yönetimler ÖİK Raporu'nda ise engelli bireyler için gereken ulaşım altyapısının kurulamamasından ve dezavantajlı grupların bütçe üzerinde yarattığı etkinin gruplara dağılımından kaynaklanan sorunlara dikkat çekilmektedir (KB, 2018b: 80, 92, 96).

Türkiye'de yapılan önemli çalışmalardan birisi olan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'nda⁴ (TÜİK, 2010: 50), kayıtlı engellilerin kamu kurum ve kuruluşlarından beklentileri; sosyal yardım ve desteklerin artırılması, sağlık hizmetlerinin ve bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması, iş bulma, eğitim, fiziksel çevre ve ulaşım olanaklarının artırılması biçiminde sıralanmaktadır. Araştırmada tespit edilen sorunlardan biri fiziksel çevre düzenlemelerinin engelli kullanımına uygun olmadığı yönündedir. Buna göre; katılımcıların %66,9'u

kaldırım, yaya yolu ve yaya geçidinin uygunsuzluğu gerekçesiyle sorun yaşadığını belirtmiştir. Diğer temel sorunların fiziksel çevre düzeni yetersizlikleri nedeniyle, oturdukları binalarda katlara ulaşma, bina içi hareketlilikte, kamu binalarında, postanelerde, bankalarda, park ve yeşil alanlarda yaşandığı belirtilmektedir (TÜİK 2010: 26-27). Bununla birlikte katılımcıların önemli bir kısmı spor tesislerini (%51,9), park ve yeşil alanları (%34,4) kullanmadıkları için fikirlerinin olmadığını ifade etmiştir. Diğer bir kısmı da refakatçisiz dışarı çıkamadıklarını, çıkabilenlerin de toplu taşıma araçları engel durumlarına uygun olmadığından, tek başına kullanmadıklarını belirtmektedir. (TÜİK, 2010: 27,29-30). Belediye hizmetlerinden yararlanmak isteyenlerin talepleri ise; hizmet (sağlık hizmeti, alışveriş desteği, ev temizliği, evde bakım desteği, rehberlik ve danışmanlık vb.), parasal yardım/indirim (su ve toplu taşıma ücretlerinde indirim), fiziksel düzenleme (belediye tesislerinin, kaldırımların, yolların, vb. uygunluğu) ve ulaşım (toplu taşımadan faydalanma) olarak dört başlık altında gruplandırılmaktadır. (TÜİK, 2010: 54).

Belediyelerin engelliler için neler yapabileceğine ilişkin yapılan bir diğer araştırmada 200 engelliyle görüşme yapılmıştır. Öne çıkan tespit ve beklentiler; belediyelerin engelli envanteri hazırlayarak ayrımsız sosyal destek sunması, engelli istihdam kotalarına uyması, yerel meclislerde engelli temsiline sağlanması, sorunların ve çözüm önerilerinin engellilerden dinlenmesi, personelin engelli hakları farkındalığının yükseltilmesi, engellilere yönelik ayrımcılığın önlenmesine çalışılması, belediye binalarından başlanarak yollar, kaldırımlar, toplu ulaşım araçları, asansörler, basamaklar ve tuvaletlerin tüm engel grupları için erişilebilir hale getirilmesi, ücretsiz ve nitelikli hizmet sunan engelli yaşam merkezlerinin yaygınlaştırılması, engellilere ve ailelerine sosyal, ekonomik ve psikolojik destek verilmesidir (Ok, 2019).

Bugün gelinen noktada engelli bireyler ile ilgili olarak erişilebilirlik, ulaşılabilirlik, kentsel yaşamı engelli bireylerin katılımına uygun olarak düzenleme, engellilerin sosyal ve ekonomik hayat içerisinde bulunmalarına katkı sağlamak için kamu politikası üretilse de yapılan çalışmaların yeterliliği tartışılmaktadır. Engelli hizmetleri, belediye sınırları içinde yaşayan, engelli olarak tanımlanan, doğuştan ya da sonradan gelişen bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerin kaybı nedeniyle ilgili belediye tarafından sunulan hizmetler olup, danışma, korunma, bakım, rehabilitasyon, yönlendirme, kişisel gelişim ve destek hizmetleri biçiminde düzenli ve sürekli sunulması beklenen hizmetlerdir (Fırat, 2008: 90). Bunun doğal sonucu olarak yerel yönetimlerin engelli bireyler ve aileleri için yaptıkları, ihtiyaç sahiplerine ulaşabilme düzeyleri, götördükleri hizmetlerin gereksinimlerle örtüşmesi vb. tartışma konusu olmaktadır. Günümüzde gerek ulusal, gerekse yerel uygulamalarda geçmişe göre daha kapsayıcı düzenlemeler olmakla birlikte, konuya ilişkin uygulama yetersizlikleri ve memnuniyet artışının sağlanamaması ÖİK raporlarında zaman zaman dile getirilmektedir.

³ Bu kurumlar; Türkiye Belediyeler Birliği, Marmara Belediyeler Birliği, İstanbul BŞB, Konya BŞB, Ankara/Keçiören, Ankara/Çankaya, İstanbul/ Ümraniye, İstanbul/ Küçükçekmece, Antalya/Alanya, Sakarya/ Hendek Belediyeleridir.

⁴ Bu araştırma ülke genelinde ilk kez 2010 yılında Ulusal Özürlüler Veri tabanına kayıtlı engelli bireylerin sorun ve beklentilerinin tespitine yönelik ve en az %20 engeli olan 280.014 bireyin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

2.3. Yerel Yönetimlerin Engellilik Konusundaki Görev ve Sorumlulukları

Türkiye’de engelli haklarına ilişkin düzenlemeler uluslararası anlaşmaların getirdiği yükümlülükler kapsamında çıkarılan yasa ve yönetmeliklerle biçimlenmektedir.⁵

2000’li yıllarda ulusal ve uluslararası gelişmelere koşut olarak yeniden biçimlenen engellilik politikasının yerel yönetim mevzuatında da yansımaları olmuş, engellilik konusu daha geniş ve kapsayıcı olarak yer almıştır. Yerel yönetimlerin engellilik alanındaki görev, yetki, sorumluluk alanı konusundaki hukuki düzenlemeler başta 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun olmak üzere, 5393 sayılı Belediye, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunlarında, Kent Konseyleri ve İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliklerinde bulunmaktadır. Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği’nde de BŞB’lerde kurulacak engelli hizmet birimlerinin kuruluş ve işleyişi belirlenmiştir.

Anayasanın 10. ve 61. maddeleri uyarınca toplum içerisinde engelli vatandaşlar diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olup devlet eşitliği sağlamak la yükümlüdür. Bu bağlamda 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunu’nun amacında, “toplumsal hayata tam ve etkin katılım” ve “engelliliği önleyici tedbirleri alınması için gerekli düzenlemelerin yapılması” biçiminde iki temel konuya vurgu yapılmaktadır. Yasada yerel yönetimlerin görev alanına giren kentsel tasarım, ulaşım, erişilebilirlik ve katılım konuları da yer almaktadır. Bu kapsamda yapı çevrede erişilebilirliğin sağlanması için planlama, tasarım, inşaat, imalat, ruhsatlandırma ve denetleme süreçlerinde erişilebilirlik standartlarına uygunluk sağlanmasına; toplu taşıma sistemlerinin engellilerin erişebilirliğine uygun olması zorunluluğuna ve bilgi iletişim teknolojisinin engelliler için erişilebilir olmasına vurgu yapılmaktadır (md. 7). Ayrıca Yasada toplumsal hayata katılım ve eşitlik temelinde sürecin -karar alma dahil- her aşamasında engellilerin ve ailelerinin aktif ve etkin katılımının sağlanmasına da dikkat çekilmektedir (md. 10).

Geçici 2. ve 3. maddelerde resmi yapılar, yol, kaldırım, yaya geçidi, sosyal ve kültürel alt yapı alanları, halka açık hizmet veren her türlü yapının ve toplu taşıma hizmetinin engellilerin erişebilirliğine uygun duruma getirilmesi yer almakta olup, bu yükümlülük yerel yönetimlere ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına yüklenmiştir.

5393 sayılı Belediye Kanunu’na göre (2005) hizmetlerin vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulması ve hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler uygulanması (md.14) belediyenin görev ve sorumlulukları arasında sayılmaktadır. Ayrıca “engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak” belediye

başkanının görev ve yetkileri (md.38) arasında yer almaktadır.

Kent Konseyi Yönetmeliği’nde (2006) “engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak”, konseyin görevleri arasındadır. İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliğinde (2005) ise il özel idaresi ve belediyelerin yetki alanları içinde engellilere yönelik eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hizmetler için gönüllü çalıştırılma olanağı bulunmaktadır.

5216 sayılı BŞB Kanunu’nda (2004), “engellilere yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek...meslek ve beceri kazandırma kursları açmak...bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile iş birliği yapmak” BŞB’lerin görevleri arasında yer almaktadır. Engelli merkezleri oluşturmak BŞB başkanının görevlerinden birisidir (md. 18).

Ayrıca BŞB bünyesinde, işleyişi hazırlanacak bir yönetmelikle belirlenecek, engelli hizmet birimleri oluşturulacaktır (ek md. 1). Bu birimlerin, aynı amaçla kurulmuş vakıf, dernek ve üst kuruluşlarıyla iş birliği içinde engellilerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri vermesi beklenmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği’ne göre (2006) Engelli Hizmet Birimi; “büyükşehir belediyesi ve mücavir alanları içerisinde yaşayan engellilerin, toplum hayatına katılımını kolaylaştıracak toplumsal fırsatlardan engelli olmayan diğer bireyler gibi eşit faydalanmalarını sağlamak üzere” oluşturulmaktadır. Bu bağlamda BŞB’ler engelli vatandaşlara yönelik sosyal hizmet ve yardım yapmak için engelli merkezleri ve engelli hizmet birimleri oluşturacaktır. Birimin görevleri Yönetmelikte (md.8) şöyle sıralanmaktadır:

- ✓ Engelli bireylerle ilgili veri tabanı oluşturmak.
- ✓ Toplum hayatı ile bütünleşmelerini sağlayıcı ve kolaylaştırıcı çalışmalar yürütmek, sportif, sosyal ve kültürel aktiviteler yapmak, teşvik etmek ve yaygınlaştırmak.
- ✓ Engelliliği önlemeye yönelik basılı, sesli ve görsel yayınlar hazırlamak, yayımlamak ve dağıtmak.
- ✓ Engelli ve aileleri için bilgilendirme, bilinçlendirme hizmetleri verecek personelin gerekli eğitimi almasını sağlamak.
- ✓ Engellilerin çalışma yaşamına katılabilmeleri için mesleki rehabilitasyon ve eğitim vermek.
- ✓ Ekonomik durumu yetersiz engellilere ayni ve nakdi yardım yapmak.
- ✓ İhtiyaç halinde uygun araçlarla ulaşımını sağlamak.
- ✓ Bakıma muhtaç engellilere bakım hizmeti sunmak/satın almak.

Görüldüğü üzere yerel yönetimlerin engellilik alanında görev ve sorumluluklarına ilişkin yaptırım içeren detaylı

⁵ Engellilerin yaşama uyumuna yönelik yerel yönetimlerin güncel uygulamalarına yön veren önceki hukuksal düzenlemeler 572 sayılı KHK ile 3194 sayılı İmar Kanunu’na, 3030 sayılı Büyükşehir Kanununa ve 1580 sayılı Belediye Kanununa yapılan eklemelerdir. Bu düzenlemeler; ulaşılabilir ve yaşanılabilir fiziksel çevre için kentsel, sosyal, teknik altyapı

alanlarında ve yapılarda standartlara uyulması; bölgenin işgücü piyasasına uygun beceri kazandırma kursları, iş eğitim merkezleri ve yaşam evlerinin açılması; ulaşım ve sosyal/kültürel hizmetlerden ücret alınmaması, indirim yapılması; belediyelerin işyerlerini engellilerin kiralamasında kolaylık sağlanmasıdır.

düzenlemeler yapılmamış, serbest hareket edilebilecek alanlar oluşturulmuştur. Dolayısıyla kent ölçeğinde yapılan uygulamalar, yerel yöneticilerin konuya ilişkin hassasiyetleriyle biçimlenmektedir. Bu da uygulama çeşitliliklerine neden olmaktadır. Örneğin, engellilerin kendi konutlarının erişilebilir olması için yerel yönetimler tarafından destek hizmeti verilmesi zorunluluğu yoktur (Sarı vd.,2018: 22). Öyleyse bu desteği veren bir belediyenin bunu bir gereksinim olarak algılayıp bütçeden pay ve kaynak ayırdığı söylenebilir.

3. Yöntem

Bu çalışmada hak temelli yaklaşım çerçevesinde yerel yönetimlerin engelli bireylere yönelik hizmetleri İzmir örneğinde incelenmektedir. İzmir'in seçilme nedeni 2005 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi tarafından verilen "Engelli Dostu Belediye" unvanı alması, 2010-2012 yılları arasında "Engelliler Yılı" ilan etmesi ve konuyla ilgili bir dizi Kongre düzenlemesidir.

Araştırma nitel bir çalışma olup belge incelemesi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde yerel yönetimlerin engelli bireylere yönelik sorumluluk alanı ile ilgili mevzuat, yerel yönetimlere ilişkin ÖİK raporları incelenmiştir. İzmir BŞB'ye ilişkin bilgiler faaliyet raporlarından, Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü'nün (EHŞM) yıllık raporlarından, BŞB meclis tutanaklarından ve BŞB'nin veri tabanından elde edilmiştir. Ayrıca İzmir BŞB'nin engelli vatandaşlara sunduğu hizmetleri ve bu çerçevede gerçekleştirilen uygulamaları değerlendirmek amacıyla Engelli Hizmetleri Şube Müdürü, Sosyal Hizmetler Şube Müdürü, Müdürlükte görev yapan bir sosyal hizmet uzmanı, ESHOT Denetçisi, 2019 yerel seçimlerinde seçilen iki belediye meclis üyesi (biri aynı zamanda BŞB meclisinde görev yapmaktadır), İzmir Kent Konseyi Engelli Meclis Başkanı, İzmir BŞB Erişilebilirlik Komisyonu'nun bir üyesi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan Belediye Meclis üyeleri, Kent Konseyi Engelli Meclisi Başkanı ile Erişilebilirlik Komisyonu üyesi aynı zamanda ildeki engelli derneklerinde yönetim kademelerinde görev yapmaktadır. Görüşmelerin etik açıdan uygunluğuna ilişkin 03/09/2020 tarih ve 3758 sayılı Dokuz Eylül Üniversite Etik Kurul İzin Belgesi bulunmaktadır.

4. Bulgular

İzmir BŞB, Türkiye'deki gelişmelere koşut olarak, engelli bireylere yönelik hizmetlerini 2000 yılında kurduğu "Engelli Birimi" aracılığıyla sürdürmüştür. Belediye 2005 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi'nden '*Engelli Dostu Belediye*' unvanı almıştır. Engelli Birimi 2014 yılında yerini Sosyal Projeler Daire Başkanlığına bağlı olarak kurulan EHŞM'ye bırakmıştır. 2014 yılından itibaren hizmet bu birim aracılığıyla sağlanmaktadır. Engelli kenttaşlara doğrudan sunulan hizmetlerin yürütülmesinde görevi olan diğer birimler; Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığına bağlı Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü ve Sosyal Yardımlar Şube Müdürlüğü ile Toplum Sağlığı Daire Başkanlığı'na⁶ bağlı Sağlıklı Yaşam ve Evde Bakım

Şube Müdürlüğü'dür. Bu birimler sosyal dayanışma ve sağlık hizmetleri temelinde yaşlılara, engellilere, gençlere ve çocuklara yönelik faaliyetleri (İzmir BŞB, 2019a: 23) yürütmektedir.

İzmir'de yaşayan engelli birey sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, TÜİK (2011) tarafından en az bir engeli olan nüfus tanımlamasında yer alan %6,9 oranına göre yaklaşık 280.000 engelli bulunduğu tahmin edilmektedir (Kent Konseyi Engelli Meclis Başkanı ile görüşme, 19 Ağustos 2020). EHŞM, engelli bireyler ile ailelerinin toplumsal yaşama katılımını kolaylaştırmak, fırsatlardan daha çok faydalanmalarını sağlamak üzere; bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal rehabilitasyon, erişilebilirlik, meslek edinmelerine ve mesleki gelişimlerine yönelik olarak dört merkez ile hizmet vermektedir (EHŞM, 2018).

Engel çeşitliliği, engelli sorunlarının tespitini güçleştirmekte ve engelli bireylerin sorunlarına yönelik çözüm önerilerinde de çok boyutluluk gerektirmektedir. Bu sorunlar ve çözüm önerileri farklı kaynaklarda birbirinden farklı biçimde gruplandırılarak değerlendirilmektedir. Örneğin BŞB Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği'nde bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, eğitim, danışmanlık, bakım, rehabilitasyon hizmetleri, yaşam kolaylaştırıcı çalışmalar biçiminde sınıflandırılan engelli hizmetleri, TÜİK'in (2010) araştırmasında sağlık hizmeti desteği, su ücreti indirimi, evde bakım desteği, engellilere uygun belediye tesisleri gibi toplam on bir başlık altında ele alınmaktadır. Avrupa Komisyonu ise hak temelli yaklaşım bağlamında sekiz öncelikli alan belirlemiştir (European Commission, 2010). Bunlar; eğitim, erişilebilirlik, eşitlik, katılım, istihdam, sağlık, engelli hakları savunuculuğu ve toplumsal korumadır.

Kent ölçeğinde engellilere yönelik hizmet alanları, eğitim, kentsel tasarım, ulaşım, bilgi ve iletişim, siyasal ve kamusal yaşama, kültür, sanat ve spor etkinliklerine katılım, sağlık ve rehabilitasyon çalışmaları, istihdam, farkındalık, sosyal yardım, ayrımcılıkla mücadeledir. Bu alanların, Avrupa Komisyonu'nun öncelikli alanlar tanımlamasına uygun olması nedeniyle bu çalışmada da aynı sistematik (başlıklar) kullanılmaktadır. Bununla birlikte, yukarıda sayılan yerel yönetimlerin hizmetlerinden bazılarının, ilgili başlıklar altında alt başlıklar olarak yer verilmektedir.

4.1. Eğitim

Engelli bireyler için kapsayıcı ve sürdürülebilir eğitime erişim (European Commission, 2010: 8) olarak tanımlanan eğitim konusu, EHŞM tarafından yürütülmektedir. Rehberlik ve eğitim hizmetlerini yürüten Müdürlük bu hizmetleri Buca, Konak ve İnciraltı engelli hizmet merkezlerinde sunmaktadır. Yürütülen hizmet ve projelerde engelli bireylerin sosyal, bilişsel ve psikolojik gelişimleri sağlanırken aileleri de bilinçlendirilmektedir. Eğitimlerin kapsamı engelli çocuklar ve aileleriyle yapılan görüşmelere ve Rehberlik Araştırma Raporlarına göre belirlenmektedir. Halen sürdürülen eğitimler, özel eğitim, el sanatları, resim, müzik, spor, doğal afetler, atlı terapi eğitimleridir. Eğitimler, okul öncesi ve okul dönemi olmak üzere ikiye

⁶ Evde Bakım Hizmeti önceleri Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığına bağlı olarak yürütülürken, 2020'den itibaren Toplum Sağlığı Daire Başkanlığı tarafından yürütülecek bir hizmet olmuştur. Bkz. (BŞB, 2020).

ayrılmaktadır. 2016 yılından itibaren aile eğitim programları da uygulanmaktadır (Engelli Hizmetler Şube Müdürü ile görüşme, 24 Ağustos 2020). Eğitim programları 2012’de faaliyete başlayan İnciraltı Engelli Hizmet Merkezi, 2013 yılında açılan Konak Engelli Hizmet Merkezi (EHŞM, 2018) ve 2017’de faaliyete başlayan (İzmir BŞB, 2017: 136) Buca Engelli Hizmet Merkezinde yürütülmektedir.

Bu eğitimler dışında Buca Engelli Hizmet Merkezi’nde engelli yakınlarına yönelik hizmetler, Kadın Sağlığı Eğitimi Projesi, Kadın İnsan Hakları Eğitimi Projesi, Engelliler ile El Ele Projesi ve Aile Eğitim Programı biçiminde sunulmaktadır (EHŞM, 2018). Konak Engelli Hizmet Merkezi ile Konak İl Halk Kütüphanesi, gönüllülerin görme engelli bireyler ile okuma etkinlikleri yaptığı Görme Engelliler Eğitim Destek Projesi yürütmektedir (İzmir BŞB, tarihsiz a). Ayrıca, belediyenin açtığı meslek kurslarında engellilerin de yer alması için çalışılmaktadır (Engelli Hizmetler Şube Müdürü ile görüşme, 24 Ağustos 2020).

Hizmet merkezlerinde verilen eğitimden yararlanan engelli kişi sayısı 2019 yılı itibarıyla 636’dır. (Tablo 2) Diğer yandan, 2016 yılından itibaren yaklaşık 20.000 kişiye ulaşıldığı belirtilmektedir (Engelli Hizmetler Şube Müdürü ile görüşme, 24 Ağustos 2020).

Bu merkezler kentte engelli bireylerin erişebildiği ve önemli ölçüde yararlandığı merkezlerdir. Görev alanının net olarak belirlenmiş olması, başvuran engelli bireylere ve ailelerine gerekli bilgilendirmenin yapılması kurulan sistemin işleyişini de kolaylaştırmaktadır. Son faaliyet raporunda bu merkezler İzmir BŞB’nin üstünlükleri arasında sayılmakta ve geliştirilebilecek alanlar kapsamında merkezlere ilişkin herhangi bir tespit bulunmamaktadır (İzmir BŞB, 2020:186). Oysa engelli bireylere yönelik eğitim hizmetlerine, istihdama yönelik meslek edindirme eğitimlerine ve farkındalık gibi konularda daha çok ve yaygın uygulamalara gereksinim bulunduğu bu çalışmada yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. Örneğin meslek edindirme kurslarının kota uygulanmadan, çok sayıda engelli bireyin katılabileceği biçimde tasarlanması konusu farklı kişilerce vurgulanmıştır (Engelli Hizmetleri Şube Müdürü ile görüşme, 2020; Kent Konseyi Engelli Meclisi Başkanı ile görüşme, 2020; DEMİS,2017). Bir hizmetin iyi veriliyor olması geliştirilmesinin gerekmediği anlamına gelmemektedir. Kaldı ki, mevcut durumda gündemde olmayan konular ve uygulama eksiklikleri ilgili taraflarca da tespit edilmiştir.

4.2. Erişilebilirlik

Bütün hakların temelini oluşturan erişilebilirlik Avrupa Komisyonu belgesinde (2010: 5) eşit koşullarda fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojilerine ve diğer etkinlik ve hizmetlere erişim olarak tanımlanmaktadır. Bu haliyle oldukça geniş bir alanı kapsayan erişilebilirlik konusu son yıllarda engelli bireylerin toplumsal yaşama ilişkin sorunları ile baş etmede yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Erişilebilirlik açısından İzmir BŞB’nin engellilere yönelik hizmetleri kentsel erişilebilirlik, ulaştırma hizmetleri ve bilgi iletişim teknolojilerine erişim başlıkları altında incelenmiştir.

Kentsel erişilebilirlik: Engellilere yönelik kentsel alanlara erişilebilirlik ve bu alanlardan yararlanmada konforun

artırılması kentsel erişilebilirlik kapsamında olup, başta kamu binaları olmak üzere binalar, yollar, parklar, okullar, tiyatrolar, konutlar, ortak kullanım alanları gibi alanların engellilerin yaşamına uygun biçime getirilmesini içermektedir. Mevzuatta yapılan değişikliklerle zamana yayılmış olsa da, kamu kurum ve kuruluşlarına zorunlu hale getirilen kentsel erişilebilirlik konusu İzmir BŞB’de de iş planına alınmıştır. Bu kapsamda caddeler, meydanlar, bulvarlar, yaya yürüyüş yollarındaki rampa ve kaldırımlar ile üstgeçit yapımı, engelli kullanımına uygun asansörler yapılması ya da yeniden düzenlenmesi, kuruma ait binaların engelli kullanımına uygun hale getirilmesi konusunda çalışmalar yapıldığı ifade edilmektedir (EHŞM, 2019). İzmir BŞB Farkındalık Merkezi, Kentsel Yaşam Kalitesi ÖİK Raporunda (KB, 2018a: 43), toplumun farklı kesimlerine yönelik erişilebilirlik açısından “mekânsal planlama ve kentsel tasarım” uygulamalarına örnek olarak gösterilmiştir.

Bu gelişmelerle eşgüdümlü olarak 2013 yılında düzenlenen Engelsiz İzmir Kongresi’nin önemli çıktılarında biri, engelli bireylerin erişimine uygun hale getirilen kamuya açık faaliyet gösteren özel veya kamu kurumlarına ait açık ve kapalı mekânlar ile ulaşım araçlarına ‘Kırmızı Bayrak’ verilmesidir (Engelsiz İzmir, tarihsiz). 2014 yılından itibaren, İzmir ölçeğinde uygulanan ve Türkiye’de ilk kez gerçekleştirildiği belirtilen ‘Kırmızı Bayrak’ uygulaması ile engelli bireylerin erişimine uygun mekân sayısının artırılması hedeflenmektedir. Bu amaçla çok aktörlü olarak kurulan “Engelsiz İzmir Kırmızı Bayrak Komisyonu” kararı ve İzmir BŞB Meclisince kabul edilen “Engelsiz İzmir Kırmızı Bayrak Yönetmeliği” uyarınca başvuranlardan yeterliliği olanlara kamu-özel ayrımı olmaksızın ‘Kırmızı Bayrak’ verilmektedir (Engelsiz İzmir, tarihsiz).

‘Kırmızı Bayrak’ almış mekânların sayısı giderek artmaktadır. Özendirici olduğu görülen bu uygulamayla, ilgili mekânın engelli bireylerin kullanımına uyumlu hale getirilmesi önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte, bu gelişmenin yetersizliğine de vurgu yapılmaktadır (Kent Konseyi Engelli Meclisi Başkanı ile görüşme, 19 Ağustos 2020). Bu bağlamda toplu taşımanın, yolların, park yerlerinin, geçitlerin engelsiz ulaşımına uygun hale getirilmesinin de tesise ulaşılabilirlik açısından önem taşıdığı belirtilmektedir (Kent Konseyi Engelli Meclisi Başkanı ile görüşme, 19 Ağustos 2020).

Ulaştırma Hizmetleri: İzmir’de ESHOT, Metro ve İZBAN Genel Müdürlükleri engelli bireyler için ücretsiz ulaşım hizmetleri ve engelli erişimine uygun ulaşım araçları ile hizmet sağlamaktadır (EHŞM, 2019). İzmir Metrosu, otobüsler, üst geçitler, İZDENİZ’e bağlı vapurlar ve iskeleler “Kırmızı Bayrak” almıştır (Engelsiz İzmir, tarihsiz; ESHOT, 2020:43) İzmir Metro’da 10, İZBAN’da 15 istasyonda, dört vapur iskelesinde akülü tekerlekli sandalye şarj istasyonlarının kurulduğu; 15 adet yolcu gemisi, 13 adet vapur iskelesinin engelsiz ulaşımına uygun hale getirildiği belirtilmektedir (EHŞM, 2019).

Tablo 1. Engelli Bireylerin Kullanımına Uygun Araç Bilgisi

Yıl	2015	2016	2017	2018	2019
Toplam Araç	1570	1660	1683	1692	1706
Engelli Kullanımına Uygun Araç	1356	1454	1452	1481	1513

Kaynak: (ESHOT, 2020)

ESHOT yetkilileri, araçları engelli kullanımına uygun hale getirmeye önem verdiklerini belirtmektedir. 2019 verilerine göre (Tablo 1) otobüslerin engelli kullanımına uygunluğunun bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde bir oranında artarak yüzde 88,7'ye ulaştığı ifade edilmektedir (ESHOT, 2019; 2020; Cumhuriyet, 2019). İzmir BŞB'ne (2019b) göre ulaşım hizmet noktaları, duraklar ve iskeleler engelli erişimine uygundur.

Erişebilirliği kolaylaştırıcı bir diğer uygulama ise ücretsiz engelli kartı olup, ESHOT (2020), 2019 yılında 42.977 ücretsiz engelli kartı vermiştir⁷.

Ulaşım kapsamında yapılan bir diğer hizmet, sadece ortopedik engellilere yönelik olup EHŞM'ye ait altı engelli minibüsüyle sağlanmaktadır. Bu kapsamda ortopedik engelli kenttaşların hastane, banka, eğitim ve kamu kurumlarına ulaşmalarının randevu sistemiyle sağlandığı belirtilmektedir. Plajların engelli bireylerin de kullanımına uygun hale getirilmesi ve iskelelerin erişilebilir olabilmesi için ortak bir çalışma⁸ ile Urla Kum Denizi, Seferihisar Akarcılı ve Foça Yeni Plajı yeniden düzenlenmiştir (İzmir BŞB, 2019b).

Toplu taşımada ülke genelinde engelli bireylere uygulanan indirimler İzmir ölçeğinde de uygulanmaktadır. Ancak, ulaşım araçlarının, durakların, istasyonların, yolların, kaldırımların erişilebilirliği sorununun yeterince çözülemediği görülmektedir. Otobüslerde inilen durağı belirten sesli anons sistemlerinde ciddi ölçüde eksiklik bulunmaktadır. İstasyon ve durak gibi çoğul erişim alanlarında sunulan bir bilginin, görme, duyma ve dokunma duyularından en az ikisine hitap etmesi gerekirken verilen bilgi genellikle sadece görsel ya da sadece işitsel olarak sağlandığı için birçok engellinin tek başına hareket etmesi olanaksızdır (Sarı vd., 2018: 24-25; İzmir Kent Konseyi Engelli Meclisi Başkanı ile görüşme, 19 Ağustos 2020). Ayrıca kılavuz çizgiler de kent genelinde erişilebilirlik konusunda engelli bireylerin yaşama dahil olmaları bağlamında yetersiz kalmaktadır.

ESHOT'un güçlü yönlerinden biri olarak "engelli vatandaşların ulaşım filosunu etkin kullanabilmesi" (ESHOT, 2020:228) ifade edilmekle birlikte, kentteki durum ilgili Derneklerce eksik ve sorunlu olarak tespit edilmiştir. Konu BŞB Meclisi'nde de gündeme gelmiştir (14.10.2019 tarihli İzmir BŞB Meclis Karar Özetleri). Engelli Derneklerinin bu konuda iletildiği gereksinimlerin

ivedilikle gerçekleştirileceği belirtilmiştir (DEMİS, 2017; Hürriyet, 2019).

Oransal olarak bir başarı tespiti yapılamadığından BŞB'nin engellilere yönelik hizmetleri sağlamadaki başarı ölçütü BMEHS'nin hedeflerine yaklaşmasıdır. Bu kapsamda erişilebilirlik açısından kentte raylı sistem ve deniz ulaşımının başarılı sayılabileceği, ancak kara ulaşımının henüz yeterince erişebilir olmadığı belirtilmektedir. Bu başarıyı sağlayacak olan her engel grubunun gereksinimine uygun düzenleme yapılmasıdır. Bu kapsamda başarıyı geciktiren temel sorunlar olarak İzmir'in eski bir yerleşim yeri olması ve yoğun göç alması ifade edilmektedir (Sosyal Hizmetler Şube Müdürü ile görüşme, 1 Eylül 2020).

Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Erişilebilirlik: BŞB'nin yetki alanında bulunan yaklaşık 15.000 yer bilgisi, otobüs durağı ve nöbetçi eczane bilgilerini içeren "Görme Engelliler İçin Kent Rehberi", İzmir BŞB Coğrafi Bilgi Sistemleri Şube Müdürlüğü tarafından mobil telefonlara kurulabilen açık kaynak kodlu ücretsiz "GPS Programı" ile engellilere hizmet vermektedir (İzmir BŞB, 2019b).

Erişebilirlik açısından genel bir değerlendirme yapılacak olursa; erişilebilir bir kent olabilmek için yardım, rehabilitasyon, eğitim gibi hizmetlerin yeterli olmayacağı açıktır. Bunun için başta ulaşım, fen işleri, imar ve şehircilik olmak üzere park-bahçeler, spor, kültür-sanat, gibi tüm birimler koordineli biçimde görev almak zorundadır. İzmir örneğinde bu hizmetlerin koordinasyon içinde gerçekleştirilemediği görülmektedir.

Erişilebilirlik açısından engellilerin en çok zorlandığı yerler kent merkezleridir. Yerel yönetimler engelsiz kent hedefini mevzuatta kendilerine tanımlanmış görevler çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Yerel yönetim mevzuatında yerel yönetimlerin engellilere yönelik sunabilecekleri hizmetlerin yeterince detaylandırılmadığı görülmektedir. Bu nedenle belediyelerin sunacakları hizmetler; yönetimlerin hassasiyeti, konuya yaklaşımı, kaynakları (mali, personel vb.) ile biçimlenmek durumunda kalmaktadır. Oysa 2001 yılında hazırlanan Yerel Yönetimler ÖİK Raporunda (DPT, 2001: 133) da belirtildiği üzere kentte yaşamayı kolaylaştıran, engelli birey ile sosyal yaşam arasındaki engelleri kaldıran hizmetler, belediye başkanlarının bireysel duyarlılığına bırakılmadan, hukuki düzenlemelerle yapılmalıdır. Bu da yerel yönetimlerin, dezavantajlı grupları gözetken sosyal ve teknik altyapıyı sağlamakla görevli ve yetkili kılındığı bir yapı ile sağlanmalıdır. Ancak mevzuattaki dağınıklık devam etmekte, kurumlar arası görev bölüşümünde netliğin olmaması yerel yönetimlerin konuya ilişkin sorunlarının devam etmesine neden olmaktadır. Bu sorunları ortadan kaldıran kesin hükümler içeren standartlara olan gereksinim devam etmektedir.

⁷ Faaliyet raporlarına göre Ücretsiz Engelli Kartı 2013 yılında 82.698 engelliye verilmiştir. Bu tarihten itibaren her yıl kart sahibi sayısı azalmıştır. (2015'te 77.305, 2016'da 50.337; 2017'de, 47.258, 2018'de 45.077 olmuştur.) Bu azalışın nedenleri şöyle sıralanmaktadır: Ücretsiz ulaşım kartı sadece ESHOT tarafından verilmemektedir. İzmir'de Kentkart hizmet sağlayıcısının değiştiği dönemde iki kurumdaki kart sahibi olanlardan tespit edilenlerin kartları yenilenmemiştir. Ayrıca, birden fazla kurumun bu hizmeti veriyor olması, ESHOT'a yapılan başvuruların

azalmasının nedenleri arasında sayılmaktadır (ESHOT Denetçisi ile Görüşme).

⁸ Bu çalışmanın paydaşları Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, İzmir BŞB Kentsel Tasarım ve Kent Estetiği Müdürlüğü, Seferihisar Engelliler Kimsesizler Alternatif Su Sporları ve Gençlik Derneği, Engelsiz Turizm Derneği, İşaret Dili Çevirmenleri Derneği, Çağdaş Görmeyenler Derneği, Türkiye Sakatlar Derneği İzmir Şubesi, Karşıyaka Akademi Zihinsel Engelliler Derneği ve Seferihisar Kent Konseyi'dir.

4.3. Eşitlik

Eşitlik ile engellilik kaynaklı ayrımcılığın ortadan kaldırılması hedeflenmektedir (European Commission, 2010: 6). İzmir BŞB Meclisi, engellilik konusunda farkındalık yaratma ve kendi hassasiyetini belirtmek üzere 2010, 2011 ve 2012 yıllarını ‘Engelliler Yılı’ ilan etmiştir (İzmir BŞB, 2019b). Bu kapsamda BŞB, erişilebilirlik çalışmaları başta olmak üzere, “bir arada ve eşit yaşamak için farklılıklarımızı ve değerlerimizi bütünleştiren sosyal hizmetler üretmek” amacına vurgu yapmaktadır (İzmir BŞB, 2020).

Temel sorunlardan birisinin toplumun engellilere tutumundan kaynaklandığını belirten Engelli Hizmetleri Şube Müdürü (Görüşme, 24 Ağustos 2020), farkındalık düzeyinin artırılması gereğine dikkat çekmekte, 2016 sonlarında açılan Farkındalık Merkezi’nin bu konuda önemli bir görev üstlendiğini belirtmektedir. Bireylerin farklı özelliklerine saygı göstermenin önemi hakkında farkındalık oluşturulması hedefiyle, bu merkezde engellilerin sorunlarına dikkat çekmek, karşılaştıkları sıkıntıları, kısıtları, toplumun diğer kesimlerine uygulamalı olarak hissettirmek ve bilinçlendirmek hedeflenmektedir. Bunları sağlayabilmek için tekerlekli sandalye parkuru, otizm duyu labirenti, özel öğrenme güçlüğü alanı, üstün zekâlılar alanı, karanlık/aydınlık parkurlar, engelsiz oyun alanı gibi uygulama alanları bulunmaktadır. Çok çeşitli aktiviteleri barındıran merkezde üniversite ve gönüllü desteği ile faaliyetler yürütülmektedir (KB, 2018a: 43; EHŞM, 2018) Toplumun her kesiminden, her yaş grubundan, eğitim seviyesinden, meslek grubundan insana açık olan bu kurslarda belediye çalışanlarından öncelikle teknik personelin farkındalık eğitimine alındığı, eğitimlerden çok önemli olumlu geri dönüşler olduğu vurgulanmıştır. Yalnızca Otobüs İşletme Dairesi Başkanlığından 1629 personel engelli farkındalık eğitimi almıştır (ESHOT, 2020: 96). Merkeze talebin çok olması, yeni bir randevunun kısa sürede verilememesi ve merkezin yarattığı etkinin güçlü olması nedeniyle ikinci bir merkez açılma kararı alındığı belirtilmiştir (Engelli Hizmetler Şube Müdürü ile görüşme, 24 Ağustos 2020).

Merkezde farkındalık yaratmanın yanı sıra toplumla kaynaştırma amaçlı projeler de üretilmektedir. Bunlardan Engelsiz Sanat Projesi, BŞB ve Engelsiz Sanat Derneği iş birliğinde yürütülen engelli birey ve yakınlarına yönelik sanat ve rehabilitasyon çalışmaları içeren bir projedir. 2018 yılında “Elim Sende” projesi kapsamında engelli ve engelsiz öğrenciler birlikte ilgi duydukları alanlara göre farklı sanat dallarında bir hafta boyunca ortak çalışmalar yapmıştır (Gerçek İzmir, 2018). Elim Sende Projesi’ne Dördüncü Uluslararası Engelsizmir Kongresi’nin hazırlık çalışmaları arasında da yer verilmiştir. Bu kapsamda on beş ilde 1300 öğrenci ve 600 gönüllünün katılımı planlanmaktadır. Proje, engelli öğrencileri toplumla kaynaştırmayı, çocuklar arasındaki empati duygusunu arttırmayı hedeflemektedir. (Gözlem Gazetesi, 2020).

EHŞM’nin yürüttüğü Engelsizmir Projesi (2013) engelli bireylerin kentsel yaşamın tüm alanlarına katılabilecekleri engelsiz bir kent oluşturmanın koşullarını İzmir üzerinden tartışmaya açmak amacıyla kongreler ve çalıştaylar düzenlemektedir. Bu kapsamda 2013, 2016, 2018 yıllarında üç kongre yapılmış olup, dördüncüsü 2021’de planlanmaktadır. Bu kongreler farkındalık yaratmak, sorun

tespiti, çözüm önerileri geliştirme ve konuya hassasiyet gösterip, alınan kararları görev edinerek uygulamaya aktarma açısından BŞB’nin engellilik alanındaki çalışmalarına yön vermektedir. Her kongreden sonra yayımlanan sonuç raporları kongrenin hedeflerini özetler nitelikte olup, özellikle BŞB’ye yönelik önerilerin sonraki yıllarda dikkate alınıp alınmaması, BŞB’nin konuya yaklaşımı hakkında bilgi vermektedir.

İlk Kongre 2013 yılında “Uluslararası Katılımlı Engellilerin Kentsel Sorunları ve Çözümleri Kongresi” başlığıyla düzenlenmiştir. “Herkes İçin İzmir” hedefiyle Engellilere Yönelik Strateji Planı hazırlanmıştır. Bu kapsamda benimsenen ‘Kırmızı Bayrak’ uygulaması (İzmir BŞB, 2018b) kısa sürede Belediye Meclisinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Farkındalık ve Eğitim Merkezinin kurulması da bu Kongrenin bir çıktısı olarak belirtilmektedir. Bunun dışında, engelli haklarına yönelik bilinç ve farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması, erişilebilirlik kapsamında; turizm etkinliklerine, spor aktivitelerine, evde ya da sağlık merkezlerinde sağlık hizmetlerine ve desteklerine erişim, istihdam olanakları ve yaşam boyu eğitim hizmetlerinin sağlanması diğer çıktılardır (Engelsizmir, 2013: 389-391).

2016 yılında “Uluslararası Katılımlı Engellilerin Sosyal Hayata Katılımını Artırmaya Yönelik Yerel Politikalar Kongresi” düzenlenmiştir. 2018 yılında düzenlenen kongrede ise tema, “Engelsiz Üretim Modelleri ve İstihdam” olarak biçimlendirilmiştir (EHŞM, 2018; İzmir BŞB, 2019a). 2021’de dördüncüsü planlanan Engelsizmir Kongresi ve Engelli Sporları Çalıştayı’nın hazırlıkları ise devam etmektedir (İzmir BŞB Meclis Karar Özetleri, 2020).

Farkındalık yaratmak ve bir yol haritası çizilmesine destek olmak amacıyla yürütülmeye başlanan Engelsizmir Kongreleri başlangıçta sonuç raporlarının dikkate alındığı, yaygınlaştırmanın önemsendiği bir çerçeve sunmaktadır. Örneğin, ‘Kırmızı Bayrak’ uygulamasının hemen gündeme alınması, Türkiye’de başka bir örneği olmadığı belirtilen Farkındalık Merkezinin kurulması (Engelsizmir, 2018) birinci Kongrenin gerek erişilebilirlik gerekse farkındalık artırma açısından önemli çıktılardır. Bu çıktıların BŞB tarafından kısa sürede gündeme alınması, sonrasında uygulamaların yaygınlaştırılması konuya ilişkin kararlılığın önemli bir göstergesidir. Bununla birlikte, 2016 ve 2018 kongrelerinin sonuç bildirgelerinin ilk Kongrede gösterilen özenle yaygınlaştırılmadığı gerek kurumsal web sayfasının incelenmesinden gerekse de çalışma kapsamında yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

4.4. Katılım

Genel algı katılımın oy verme davranışıyla biçimlendiği yönündedir. Ancak kavram bu darlıkta ele alınmamalıdır. Avrupa Komisyonu’nun yaklaşımında da görüldüğü üzere katılım kavramının çerçevesi engelli bireyler açısından kararlara katılım (yerel siyasete katılımı da içermektedir), serbest dolaşım hakkı, nerede ve nasıl yaşayacağını seçme, kültür, eğlence ve spora tam erişim ve eşit katılım için yönetsel engellerin de kaldırılmasıdır (European Commission, 2010: 5).

Siyasal Katılım: Yerel siyasete oy vererek katılma konusu seçim dönemlerinde gündeme gelmekte, engelli bireylerin

oy verme konusunda yaşadıkları sıkıntılar ve oy kullanabilmeleri için yapılan desteklerin yeterliliği tartışılmaktadır. Bu konu önemli ölçüde yerel yönetimlerin yetkisi dışında olması nedeniyle çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bununla birlikte Yerel Yönetimler ÖİK Raporu'nda (DPT, 2001:116,119) engellilerin yerel karar oluşturma süreçlerinde yurttaş kurulları ve yerel seçimlerde aday gösterilmek yoluyla temsil edilmeleri açısından öneriler de bulunmaktadır. Diğer yandan engelliler açısından öngörülen siyasal katılım, Türkiye genelinde olduğu gibi, İzmir'de de gerçekleşmemektedir. Örneğin, 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde toplam 30 engelli belediye meclis üyesi seçilmiştir (İzmir'de seçilen olmamıştır) (Vardar, 2014). 2019 yerel seçimlerinde ise Türkiye ölçeğindeki engelli meclis üyesi sayısı açıklanmamıştır. Günümüzde İzmir'de 4 engelli meclis üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler, Karşıyaka, Buca, Narlıdere, Balçova belediyelerinde seçilmiş olup, Karşıyaka Belediye Meclis üyesi aynı zamanda BŞB meclis üyesidir. BŞB Meclisi'ndeki üye Engelsiz İzmir Meclis Komisyonu'na başkanlık etmektedir. Görüldüğü üzere gerek ilçe gerek BŞB meclislerinde temsil oranı oldukça düşüktür.

Bununla birlikte Engelsiz İzmir Komisyonu bu dönemde "aktif bir komisyon" olarak tanımlanmaktadır. Komisyon Başkanı çok sayıda komisyon kararının BŞB Meclisince kabul edildiğini belirtmektedir (Engelsiz İzmir Meclis Komisyon Başkanı ile görüşme, 19 Ağustos 2020). Bu kapsamda 2019 yılında meclisten geçen öneriler; İzmir'de engelli bireylere ilişkin bilgilerin toplanması, Gençlik ve Spor Kulübü bünyesindeki engelli spor branşlarının gereksinimlerini gidermek ve erişilebilirliğini artırmak, ildeki akülü tekerlekli sandalye şarj istasyonlarının envanterini çıkararak eksikliklerin gidermesini sağlamak, 'Kırmızı Bayrak' vermek, Engelli Spor Çalıştayı yapılması, otobüslerin ve durakların tüm engel gruplarının kullanımına uygun hale getirilmesi, çocuk parklarının engelli çocuklarının kullanımına uygun hale getirilmesi ve bütün çocukların birlikte oynayabilmeleri için farkındalık çalışması yapılmasıdır.

Bir diğer katılımcı uygulama 2019 yılı başlarında ilgili birimler ve engelli dernekleri temsilcilerinden oluşan ve sekretaryasını EHŞM'nin yaptığı Erişilebilirlik Komisyonu'dur (Erişilebilirlik Komisyonu Üyesi ile görüşme, 2 Eylül 2020). Komisyon, kent içindeki otoparklar, açık alanlar, kaldırımlar, toplu taşıma durakları, toplu taşıma araçları ve buna benzer erişim alanları üzerinde, Bakanlığın denetim kılavuzu doğrultusunda, sorunlu noktalar tespit edip acil çözümler üretilmesiyle ilgili çalışmalar yapmaktadır (Ulaşım ve Toplu Taşıma, 2019). Pandemi nedeniyle alınan erteleme kararları dışında "yoğun çalıştığı" ve önceliğin belediyenin görev alanına giren ve sık kullanılan alanlar olduğu belirtilen Komisyonun çalışmaları kapsamında, ulaşım hatlarında (Metro, İZBAN, Tramvay hattı), kültür merkezi olarak kullanılan tarihi Havagazi Fabrikasında, istihdam amaçlı eğitim merkezi olan Meslek Fabrikasında erişilebilirlik denetimlerinin yapıldığı belirtilmektedir. Sahadan çok şikâyet geldiği ve bu şikâyetlere hızlı arıza tespit ve müdahale gruplarıyla yanıt ürettiklerini söyleyen Komisyon üyesi, İzmir'in erişilebilirlik haritasını çıkarmanın da temel hedefleri arasında olduğunu vurgulamaktadır. Engellilik konusunda kamu kuruluşları ve STK'larla iş birliğinin

olduğu ve devam edeceği de belirtilmektedir (İzmir BŞB, 2020: 113-114).

Katılım çerçevesinde ele alınması gereken diğer bir yapılanma ise Kent Konseyi Engelli Meclisi'dir. İzmir Kent Konseyi'nin uzun süredir var olduğu, son birkaç yıldır etkin olmadığı, yeniden etkinleştirilmeye başlandığı ve Engelli Meclisi'nin Şubat 2019'da kurulduğu ifade edilmiştir. Meclis Başkanı (İzmir Kent Konseyi Engelli Meclisi Başkanı ile görüşme, 19 Ağustos 2020) katılımı; kültürel hayata, kararlara, spor aktivitelerine, istihdam çalışmalarına (karar aşamasında ve uygulama sırasında) katılım olarak algıladıklarını vurgulamaktadır. Ayrıca, ilde bulunan 116 engelli derneği ile bu çerçevede iki ayda bir toplandıklarını ve kentte engellilere ilişkin sorunları ve geliştirilen önerileri ilgilileriyle paylaştıklarını belirtmektedir.

Sosyal-Kültürel Yaşam: Engellilerin sosyal yaşama katılımı kapsamında İnciraltı Kent Ormanı'nda yoğun bir şekilde kullanılan kafeteryada her hafta eğlence düzenlendiği belirtilmektedir. Yaz döneminde, kentin olanakları da değerlendirilerek, engellilere ve ailelerine yönelik Yassıcaada, Gümüldür gibi tatil bölgelerine günübirlik deniz gezileri yapılmıştır. Yıl içerisinde Sasalı Doğan Yaşam Parkı ile Bilim-Sanat Müzesi'ne kentin doğal ve kültürel yapısını tanıtmaya yönelik düzenlenen geziler de etkinlikler arasında yer almaktadır. 3 Aralık Dünya Engelliler Günü ve 10-16 Mayıs Engelliler Haftasında farklı engel gruplarının gösterileri paylaşılmış, paneller ve sergiler gerçekleştirilmiştir. (İzmir BŞB, 2019b) Ayrıca, EHŞM'nin yürüttüğü Engelliler İçin El Ele Projesi (2013) ile gönüllü gençlerin refakat etmeleriyle özellikle evden çıkamayan engellilerin sosyal hayata katılmaları, refakatçi gençlerin ise farkındalıklarının artırılması hedeflenmiştir (EHŞM, 2018; İzmir BŞB, 2019a).

Spor: Engelli sporlarında faaliyetler, Gençlik ve Spor Hizmetleri Daire Başkanlığına bağlı Gençlik ve Spor Kulübü çatısı altında yürütülmektedir. Aktif olarak Ampute Futbol Takımı, Bedensel Engelli Atletizm, Bedensel Engelli Boccia, Bedensel Engelli Masa Tenisi, Görme ve İşitme Engelli Judo, Tekerlekli Sandalye Basketbolu branşları bulunmaktadır. Sporcular ulusal ve uluslararası karşılaşmalarda önemli başarılar elde etmiştir. (EHŞM, 2019; İzmir BŞB Spor, 2020) 76 lisanslı sporunun bulunduğu Kulüpte Ampute Futbol Takımı 1.Lig 2.Grup'ta, Tekerlekli Sandalye Basketbol Takımı Türkiye Tekerlekli Sandalye Basketbol Süper Ligi ve Avrupa Kupaları'nda mücadele etmektedir. Halter sporcuları da uluslararası organizasyonlara katılmaktadırlar (İzmir BŞB, 2018b).

Yaz spor okullarından ve tesislerden engelli bireyler ücretsiz yararlanmaktadır (EHŞM, 2019). Sosyal proje kapsamında ücretsiz buz pateni yapma olanağı sağlanmıştır (İzmir BŞB, 2019a: 114; İzmir BŞB, 2020: 130).

Ayrıca, İnciraltı Engelli Hizmet Merkezi'nde Türkiye'de engelli bireylerden oluşan tek izci grubu olduğu vurgulanan Engelsiz İzçiler grubu çalışmalarını yürütmektedir (EHŞM, 2018). Bu grubun çalışmalarına her yıl ortalama 120 engelli ve 40 engelsiz birey ve 15 gönüllü gencin katıldığı belirtilmektedir (İzmir BŞB, 2018b).

Görüldüğü üzere, Belediye Meclisleri üzerinden siyasal yaşama katılımı ilgili sayısal azlık (temsil sorunu) bulunmakla birlikte, kentte çok aktörlü engelli komisyonları kurulması ile gelişmelere ortak olma, karar düzeneklerinde

görev alma çerçevesinde BŞB'nin de katkısıyla bir hareketlenme gözlemlenmektedir. Yine BŞB çatısı altında kurulan spor kulübü aracılığıyla engelli bireylere spor yapma olanağı sağlanmaktadır. Bu olanaklara erişilebilirliğin artırılması gereksinimi ve kaynakların artırılmasının gerektiği belirtilmektedir. Sosyal ve kültürel yaşama katılım noktası ise yapılan çeşitli ancak sınırlı faaliyetler nedeniyle katılım açısından en geliştirilmesi gereken kısım olarak öne çıkmaktadır.

4.5. İstihdam

İstihdam, olabildiğince fazla sayıda engelli işgücünün kendi yaşamlarını kazanabilmeleri için engellerine uygun işlerde çalışma olanağına sahip olması (European Commission, 2010: 7) olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada istihdam konusu BŞB'de engelli istihdamı ve BŞB'nin engelli bireylerin istihdamına yönelik katkıları biçiminde iki açıdan ele alınmaktadır.

İzmir BŞB'de engelli istihdamında hukuki düzenlemelere büyük ölçüde uygun bir tablo olduğu belirtilmektedir (Engelli Hizmetler Şube Müdürü ile görüşme, 24 Ağustos 2020; Engelsiz İzmir Meclis Komisyonu Başkanı ile görüşme, 19 Ağustos 2020).

Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılmalarını sağlayan unsurlardan birisi de istihdam olanaklarına erişimdir. İstihdam sağlayıcı eğitimler, projeler, engel çeşitlerine ve bireylerin yetkinlik alanlarına uygun iş olanakları araştırma, işverenle temasa geçme, iş hayatına hazırlık destekleri gibi uygulamalara gereksinim duyulmaktadır. BŞB tarafından yürütülen ve engelli bireylerin istihdamına yönelik çalışma sayısı azdır. Bunlardan birisi, 2014 yılında İzmir Kent Konseyi Engelli Meclisi ve İŞKUR işbirliğiyle 650 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen panel ve kariyer günü etkinliğidir. Bu kapsamda 97 engelli bireyin istihdamının sağlandığı bilgisi paylaşılmaktadır (İzmir BŞB, 2015:80).

İkinci bir çalışma ise Otizm Destek Projesi (2015) olup, kentte otizm konusunda farkındalık yaratmak amacıyla Anadolu Otizm Vakfı ile yürütülmüştür. Proje bağlamında otizmlili bireylere mutfak, el sanatları, bilgisayar ve tarım alanlarında meslek edindirmeye yönelik kurslar düzenlenmiş; hobi bahçeleri kurulmuştur (İzmir BŞB, 2019a).

İstihdam olanaklarına ilişkin yukarıda belirtilen iki proje dışında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Meslek Fabrikasının engelli bireylerin katılımına da olanak verecek şekilde düzenlenmesi, Engelli Hizmet Merkezlerinde bu kapsamda eğitimlerin verilmesi, işverenle temas amacıyla çalışmalar yapılması, İŞKUR ile ortak eğitim destekli projeler üretilmesi gibi uygulamalarla engelli istihdamında gelişme sağlanabilmesi için gerekli altyapının var olduğu görülmektedir.

4.6. Sağlık

Avrupa Komisyonu, sağlık hizmetlerine ve ilgili etkinliklere, tesislere eşit erişim olması gerektiğinin altını çizmektedir (European Commission, 2010: 9). Bu bağlamda EHŞM çatısı altında psiko-sosyal destek programları düzenlenmektedir (EHŞM, 2018). Bununla birlikte, temel

sağlık hizmetleri 2020'ye kadar Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığına bağlı Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü tarafından engelli, hasta ve yaşlı kişilere evde bakım hizmeti olarak yürütülmüştür (Sosyal Hizmetler Şube Müdürü ile görüşme, 1 Eylül 2020; Sosyal Hizmet Uzmanı ile görüşme, 15 Mart 2019). Bu tarihten itibaren Toplum Sağlığı Daire Başkanlığına bağlı Sağlıklı Yaşam ve Evde Bakım Hizmeti Müdürlüğü olarak sağlanmaya başlanan evde bakım hizmeti (Sosyal Hizmetler Şube Müdürü ile görüşme, 1 Eylül 2020) periyodik yara bakımı, psikolojik destek, fizik tedavi, kişisel bakım ve ev temizliği hizmetlerini kapsamaktadır. Hizmet, BŞB sınırları içinde yaşayan, başvuruda bulunan veya adına başvuru yapılmış, sosyo-ekonomik açıdan yoksulluk içinde olan, yaşamsal faaliyetlerini tek başına sürdüremeyen hasta, yaşlı ve engelli kişilere sunulmaktadır (İzmir BŞB, tarihsiz b).

2019 yılı verilerine göre, hasta, yaşlı, engelli ve ihtiyaç sahibi 1045 kişinin başvurusu değerlendirilerek (Tablo 2), sosyal inceleme raporları olumlu olan 113 kişiye psikolojik destek hizmeti, 205 kişiye ev temizliği hizmeti, 215 kişiye kişisel bakım hizmeti, 156 kişiye yara pansumanı hizmeti verilmiştir. Bu hizmetler ihtiyaca göre tekrarlanmakta olup, yıl içerisinde toplam 13.317 kez hizmet verildiği kayıt altına alınmıştır (İzmir BŞB, 2020: 112). Tablo 2'deki veriler dikkate alındığında, sosyal inceleme yapılan engelli sayısı, engelli hizmet aracından faydalanma, hizmet yardımı gibi konularda BŞB'nin yıllık hedefleri yakaladığı ya da hedefi sayısal olarak aştığı görülmektedir. Bununla birlikte, engelli malzeme yardımı yapılan kişi sayısına bakıldığında 2016'dan sonra keskin bir düşüş bulunmaktadır. 2016'da 2487 olan malzeme yardımı yapılan kişi sayısı, 2017'de 417'ye düşmüştür. Başlangıçta nedeni anlaşılamayan bu durum, görüşmeler ve faaliyet raporlarındaki detay bilgiler incelendiğinde açıklığa kavuşmaktadır. Buna göre, 2017'ye kadar hasta bezi yardımı gibi, her ay periyodik olarak tekrarlanan hizmetlerin her defasında yeni bir kişiye yapılıyor gibi sayılara yansıtıldığı anlaşılmaktadır. 2017 itibarıyla ise her ay aynı kişilere yapılan bu tür yardımlar yıl boyunca tek kişiye yapılmış olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla 2017'den itibaren, yardım ulaştırılan gerçek engelli birey sayısı paylaşılmaktadır. İstatistiklerde, dönem dönem değişen kriterler, tabloların anlaşılabilirliğini ve yorumlanmasını güçleştirmektedir. Bu bağlamda, faaliyet raporlarındaki hesaplamalarda istikrarın/sürdürülebilirliğin sağlanması, iç ve dış değerlendirmeleri kolaylaştıracaktır.

Diğer yandan engelli bireylere sunulan hizmetler başvuru odaklı yürütülmektedir. Yalnızca EHŞM aracılığıyla değil, diğer ilgili birimlerde de hizmet bu yolla sağlanmaktadır. Gereksinimi olanların çeşitli yollarla belediyeye başvurması beklenmektedir. Başvurunun ardından yapılan sosyal inceleme sonucunda gereksinim sahipleri tespit edilerek hizmet sunulmaktadır. Tespitte temel kriter "mağduriyet"tir. Bu durumda asıl mağduriyeti, doğal olarak hizmetten haberi olmayan ya da başvuramayacak durumda olanlar yaşamaktadır (Engelli Hizmetler Şube Müdürü ile görüşme, 24 Ağustos 2020).

Tablo 2: Sayılarla İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Engelli Hizmetleri (2014-2019)

Hizmet Türü	2019	2018	2017	2016	2015	2014
Sosyal İnceleme Yapılan Hasta, Yaşlı ve Engelli Kişi Sayısı	1045	761	90	425	-	-
Sosyal İnceleme Yapılan Engelli Kişi Sayısı	379	215	318	343	341	190
Engelli Merkezlerinin Faaliyetlerinden Faydalanan Kişi Sayısı	47.645	46.707	34.819	41.835	35.112	28.872
Engelli Merkezlerinde Verilen Eğitimlerden Yararlanan Engelli Kişi Sayısı	636	522	388	469	315	354
Engelli Hizmet Aracından Faydalanan Engelli Kişi Sayısı	1916	1232	1324	1268	1277	1178
Hizmet Yardımı Yapılan Hasta, Yaşlı ve Engelli Kişi Sayısı	669	430	-	-	-	-
Engelli Malzeme Yardımı Yapılan Kişi Sayısı	504	362	417	2487	1911	2007
Engelli Malzeme Yardımı Yapılan Kişi Sayısı (Hasta Bezi hariç)	353	177	213	452	230	654 ⁹

Kaynak: İzmir BŞB'nin 2014- 2019 yıllarına ait faaliyet raporlarından düzenlenmiştir.

4.7. Engelli Hakları Savunuculuğu

Türkiye'de uzun yıllardır engelli politikalarının özünü engellilerin aile içinde bakılması ve bunun karşılığında aileye maddi destek sunulması oluşturmaktadır. Ancak bu yaklaşım bakan ve bakılan açısından ciddi sorunlar taşımaktadır. (Adaman vd, 2019: 252). Uluslararası ve ulusal düzenlemelerde olduğu gibi, yerel düzeyde de engelliliğe yaklaşımın hak temelli olması beklenmektedir. Engellilikte anahtar kavram erişilebilirliktir. Erişilemeyen bir hakkın anlamı yoktur. "Sınırlanmış her şey engeldir" (Engelli Hizmetler Şube Müdürü ile görüşme, 24 Ağustos 2020).

Engelli haklarını güçlendirici çalışmalar yürütebilmek amacıyla ilçe belediyelerinde engelli hizmet birimlerinin bulunup bulunmadığının araştırılması, olmayanların bu birimi açmalarının, var olanların da kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik bir yazılı önerge 10 Ağustos 2020'de BŞB Meclisine verilmiştir (İzmir BŞB Meclis Karar Özetleri, 2020).

Bunun dışında hak ihlalleri açısından Baro, meslek kuruluşları ve engelli dernekleriyle temas halinde olduklarını belirten Engelli Hizmetleri Şube Müdürü (Görüşme, 24 Ağustos 2020), bu temaslarda bazen hak destekleyici, bazen arabulucu, bazen hak ihlaliyle suçlanan olarak yer aldıklarını, bu iletişimin BŞB'nin kendini geliştirmek ve hatalarını düzeltmek açısından faydalı olduğunu ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere engelli hakları savunuculuğu konusunda henüz üzerinde değerlendirme yapılabilecek bir faaliyet bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 2019'da oluşturulan Kent Konseyi Engelli Meclisi ve Erişilebilirlik Komisyonunun engelli dernekleriyle birlikte hareket etmeye başlamış olması önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

4.8. Toplumsal Koruma

Kısıtlı katılım, erişilebilir ve eşit olmayan yaşam koşulları, eğitim ve istihdam olanaklarından faydalanamamak gelir adaletsizliklerini beraberinde getirmektedir. Toplumsal koruma, fakirliğe karşı mücadele ve engelli birey için uygun

yaşam koşullarının sağlanması (European Commission, 2010: 8) olarak tanımlanmaktadır.

İzmir BŞB Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Çalışma Yönetmeliği'nin 3. maddesi uyarınca sosyal inceleme raporuna göre müracaatçının ihtiyacına uygun olarak engelli malzemeleri sağlanmaktadır. Bu bağlamda 2019 yılı içerisinde maddi imkânları yetersiz 379 engelli vatandaşın başvuruları doğrultusunda sosyal incelemeler yapılmış ve ihtiyaca uygun yardımlar gerçekleştirilmiştir (Tablo 2). Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü bünyesinde maddi destek verilmediği, ancak İzmir'de yaşayan engelli bireylerin başvuruları üzerine malzeme desteği sağlandığı belirtilmektedir (İzmir BŞB, 2019b; Sosyal Hizmet Uzmanı ile görüşme, 15 Mart 2019)

Sosyal Projeler Dairesi Başkanlığı 2019 yılı içerisinde sosyo-ekonomik durumu yetersiz olan 379 başvuruya sosyal inceleme yapmıştır. Yardım almaya devam eden engelli bireylere ek olarak, karar durumu olumlu olan sosyal inceleme raporları doğrultusunda, 100 adet akülü tekerlekli sandalye, 61 adet manuel tekerlekli sandalye, 26 adet havalı yatak, 114 adet hasta yatağı ve hasta önü yemek masası, 10 adet pediatrik manuel tekerlekli sandalye, 27 adet jel akü, 15 adet görme engelli bastonu, 53 kişiye 31.740 adet orta boy, 130 kişiye 80.460 adet büyük boy hasta bezi olmak üzere toplam 504 kişiye yardımda bulunulmuştur. Bez dağıtımı ayda bir kez periyodik olarak tekrarlanmaktadır (İzmir BŞB, 2020: 113-114).

Ayrıca, İZSU Genel Müdürlüğü'nün ve ESHOT'un engelli bireylere yönelik indirimleri bulunmaktadır. İZSU %40 ve üzeri heyet raporu olan engelli abonelere 0-20 m³ su tüketiminde en düşük tarifenin %50'si oranında indirim uygulamaktadır (İZSU, 1998). ESHOT tarafından ise engelli kimlik kartı olan tüm engelli bireyler için ücretsiz otobüs, vapur, metro ve tramvay ulaşımı sağlanmaktadır (İzmir BŞB, 2019b). En az %40 engel raporu olan engelliye ve ağır engellilerin birlikte seyahat ettiği bir refakatçiye ücretsiz elektronik kart verilmektedir (ESHOT, 2020: 195). Bunlara ek olarak bir diğer hizmet de Gençlik ve Spor Kulübü Yaz Spor Okulları tarafından sağlanan basketbol ve masa tenisi

⁹ 400 adet görme engelli bastonu derneklere verilmiştir.

branşlarından ve yaz dönemlerinde haftada bir gün yüzme havuzundan yararlanma olanaklarıdır (İzmir BŞB, 2019b).

Bununla birlikte, içerisinde engelli kişilerin de yer aldığı muhtaç kişilere yapılan aynı ve nakdi yardımlar BŞB tarafından faaliyet raporlarında gerek kişi sayısı gerekse tutar olarak paylaşılmakla birlikte, bu kişilerin kaçının engelli olduğu bilgisi kaynaktan ayrıştırılmadığı için bilinmemektedir.

Yukarıda belirtilen sekiz başlık çerçevesindeki uygulamalar, hizmetlerin birden fazla alana katkısı nedeniyle çoğu kez birbirinden ayrı değerlendirilememektedir. Örneğin bir eğitim hizmeti, istihdama etki edebilmektedir ya da sosyal yaşama katılım ve eşitlik birlikte değerlendirilebilecek çıktılar üretebilmektedir. Sınırlı kaynaklarla hizmet verildiği dikkate alınacak olunursa, doğru hizmetin doğru zamanda, doğru kişilere ulaşması bağlamında engelli bireylerin sayı ve engel çeşitleri, gereksinimleri, içinde buldukları maddi koşullar önem taşımaktadır. Bu çerçevedeki temel sorun ülke ölçeğinde olduğu gibi İzmir’de de il ölçeğinde bütün kamu kurum kuruluşlarının katkısıyla yapılmış bir engellilik araştırmasının olmamasıdır. Bu tür bir araştırma görece küçük ölçekte daha kolay yapılabilir olmakla birlikte, yasal kısıtlar nedeniyle yapılabilirliği olanaklı görünmemektedir. Yapılan görüşmelerde BŞB Meclisi Engelsiz İzmir Komisyonu, Kent Konseyi Engelli Meclisi, Erişilebilirlik Komisyonu başta olmak üzere ilgili taraflar sorunun acilen çözülmesi konusunda görüş birliği içerisinde. Bütün ilçeleri kapsayan bir engelli haritası çıkarmayı istediklerini belirtmektedirler. Konu, 11.06.2018’de BŞB Meclis Tutanağına yansımıştır¹⁰. İlgili karardan bir yıl sonra 08.07.2019 tarihli BŞB Meclis Toplantısında aynı konuda İzmir genelinde yaşayan engellilere yönelik envanter çalışması yapılması ile ilgili bir çalışma grubu kurulması için yazılı önerge verildiği görülmektedir. 15.08.2019 tarihli Meclis Toplantısında ise bu önerge, İzmir’de yaşayan engellilere yönelik envanter çalışmasının “belediyenin görev ve yetkileri kapsamında yerine getirilmesi” biçiminde kapsamı daraltılarak kabul edilmiştir.

Anılan kararlardan anlaşılacağı üzere, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’ndan alınmasına gereksinim duyulan veriler 6698 sayılı “Kişisel Verilerin Korunması Hakkındaki Kanun” gerekçesiyle 2018’de edinilememiştir (Engelsiz İzmir Belediye Meclis Komisyonu Başkanı ile görüşme, 19 Ağustos 2020; Engelli Hizmetleri Şube Müdür ile görüşme, 24 Ağustos 2020). Aynı nedenle 2019’daki çalışmalar da, sadece BŞB’ye başvuran engelli bireylerin verileriyle sınırlandırılmıştır.

Engelli bireylere yönelik hizmet çakışmalarının önlenmesi bakımından bilgi paylaşımının önemi ve gerekliliği konusu aynı yıllarda Sayıştay’ın da gündemindedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2018 faaliyetlerine ilişkin hazırlanan Sayıştay Raporu’nda şu değerlendirme yapılmıştır: “2828 sayılı Kanunun engelli evde bakımına ilişkin hükümleri ile 2022 sayılı Kanunun engelli vatandaşlara ilişkin hükümleri temelde aynı amaca hizmet etmek için düzenlenmiş iken, mevzuattaki farklılıklar ve eksiklikler nedeniyle uygulamada adil olmayan durumlar

ortaya çıkabilmektedir. Sözü edilen uygulama birimi farklılığı ile değerlendirme ölçütleri farklılıklarının giderilmesine ilişkin çalışmalar tamamlanıp sosyal yardım ve sosyal hizmet programlarının daha etkin ve daha adil bir şekilde yürütülmesi sağlanmalıdır.” (Sayıştay, 2019: 60).

Kıscası kurumlar arası bilgi paylaşımının, koordinasyonun ve yardımlaşmanın olmaması, merkezi düzeyde olduğu gibi kent ölçeğinde de çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Engellilik alanında çalışan dernekler, Erişilebilirlik Komisyonu, Belediye Meclisi Engelli Komisyonu, Kent Konseyi Engelli Meclisi ve belediye birimleri, adil davranabilmek, gereksinim duyan insanlara ulaşabilmek açısından bilgi paylaşımının önemine dikkat çekmekle birlikte, çözüm üretemediklerini belirtmektedir. Bilgi paylaşımı eksikliği neticesinde ulusal ya da yerel ölçekte kime, hangi kurumun hizmet sunduğu bilinmemektedir. Engelli Hizmetleri Şube Müdürü de, Sayıştay Raporu’na benzer biçimde, engelli hizmetlerinin çeşitli kamu kurum ve kuruluşları tarafından sunulmasının hizmet tekrarları ile hizmet boşluğuna neden olabileceğine dikkat çekmektedir. Kent istatistiklerinin bilinmemesi nedeniyle, doğal olarak belediyenin engellilik kapsamında sunduğu hizmetler de gerçekçi biçimde değerlendirilememektedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Engelli sorunlarının çokluğu ve çeşitliliği, karşılanması gereken hizmetlerin nicel olarak çok ve çeşitli olmasını da beraberinde getirmektedir. Engelliliğin insan hakları bağlamında değerlendirilmesine rağmen engelli bireyler sağlık bakım hizmetlerine, eğitim ve istihdam fırsatlarına eşit derecede erişememekten, ihtiyaç duydukları engellilik hizmetlerini alamamaktan ve günlük yaşamın faaliyetlerine katılamamaktan dolayı sıkıntı yaşamaktadır.

Türkiye’de engellilik çalışmaları 2000’li yıllarda yoğunlaşmaya başlamıştır. 2002 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması, 2010’da yayımlanan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması bu konuda yapılan önemli ve detaylı araştırmalardır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın çalışmaları da dahil olmak üzere konuya ilişkin yapılan bütün çalışmalar, verisi eskimiş olmakla birlikte, bu iki araştırmaya dayandırılmaktadır. Mevcut durumu analiz edecek veriler yerel ölçekte bile toplanamamıştır. Bu konuda kurumlar arasında bilgi alışverişi yoktur. İl düzeyinde veri tabanına kayıtlı engelli sayısı bilinmemektedir. Ülke ölçeğindeki rakamlar da etkili bir engelli kayıt sisteminin olmamasından dolayı tahmini söylenmektedir. Yasal gerekçelerle kurumlar arası veri paylaşımının olmamasının da etkisiyle engellilik alanında önemli bir veri boşluğu doğmuştur. Günümüzde merkezi yönetimden beklenen yerele kaynak aktarması, bilgi paylaşması ve yerel yönetimleri yapabilir kılmaya yönelik bir hukuksal çerçeve oluşturmasıdır. Yerel yönetimlerden beklenen ise mevcut yasa ve yönetmelikler doğrultusunda yerel düzeyde her türlü katkıyı sunmasıdır. Bu da yardım, eğitim, istihdam, katılım, erişilebilir kentsel yaşam,

¹⁰ Tutanağa göre; “2022 sayılı Kanun kapsamında yardım alan engellilerle ilgili Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sisteminde yer alan; Ad-Soyad, T.C. Kimlik Numarası ve Engel Oranı bilgilerinin, Belediye Başkanlığımız ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında paylaşımına yönelik hazırlanan ve önerge ekindeki ‘T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile İzmir Büyükşehir Belediyesi Arasında Tek Seferlik Veri Paylaşımı Protokolü’nün kabulü ile söz konusu Protokolün imzalanabilmesi için Büyükşehir Belediye Başkanına yetki verilmesi hususunun görüşülmesi oybirliğiyle kabul edilmiştir”.

farkındalık artırma kapsamındaki yerel uygulamalara odaklanmayı gerektirmektedir¹¹.

Engelli bireylerin hiçbir kısıt ile karşılaşmadan hizmetlerden faydalanabilmesi kentsel yaşam kalitesi için önemlidir. Engelsiz kentler için erişilebilirlik yaklaşımının uygulanması ve bu kapsamda; kent içi ulaşım sistemleri ile yaya dolaşımının, kentsel kamusal mekânların, mobil hizmetlerin herkes tarafından erişebilir olması, mekânların engelli dostu olması önerileri sıklıkla dile getirilmektedir.

Hak temelli yaklaşım çerçevesinde yerel yönetimlerden beklenen, engellileri yaşamın her alanına katma çabalarına dahil olmalarıdır. Belediyelerin engellilere yönelik eğitim, sağlık, istihdam, sosyal yaşama katılım faaliyetlerinin etkili olduğu İzmir BŞB incelemesinde görülmektedir.

İzmir BŞB engellilik alanında yaptığı kimi hizmetlerde, eğitim, toplumsal farkındalığı artırma, eşitlik, toplumsal koruma gibi alanlarda görece başarılı uygulamalar yapmaktadır. Bununla birlikte, çeşitli mali ve fiziksel zorlukların da etkisiyle, erişilebilirlik konusunda, özellikle kentsel tasarım açısından ağır işleyen bir sürecin olduğu, istihdam yaratıcı etkinlikler ve engelli hak savunuculuğu konularında ise etki yaratacak bir uygulama olmadığı görülmektedir. Kentte yaşayan engellilere sunulan hizmetlere ilişkin İzmir ölçeğindeki uygulamalara yönelik öneriler şunlardır:

✓ Engelli bireylere erişimde temel yöntem başvuru yapılmasıdır. Mahalle ölçeğinde yapılacak uygulamalarla engelli bireylere ve ailelerine erişim oranı artırılabilir.

✓ Başvurulan hizmet, yardım ya da eğitime önemli ölçüde olumlu geri dönüş sağlandığı görülmektedir. Bu hassasiyetin korunması, belirli aralıklarla yapılacak durum değerlendirmeleri ile desteklenmelidir.

✓ Belediye çatısı altında birimler arasında erişilebilirlik açısından net bir görev dağılımı yapılmıştır ve birimler kendi görev alanına giren konularda çaba göstermektedir. Bununla birlikte, birimler arası iletişim, birlikte çalışma ve belediyenin engellilik alanında bütün bilgilerinin tek elde toplanması konularında koordinasyona gereksinim duyulmaktadır. Bu gereksinimin giderilmesi BŞB'nin iş planına öncelikli yapılacak işler kapsamına dâhil edilmelidir.

✓ Kentin tarihi dokusu, yoğun göç alması, imarsız yapılaşması gibi nedenlerle engelli erişilebilirliğine uygun olmayan yapılaşmanın düzeltilmesi kolay olmamaktadır. Bu durum kentin erişilebilirliğini sınırlandırmaktadır. Kentin genişlediği ve yeniden yapılandırılan alanlarda erişilebilirlik standartlarına özen gösterilmelidir.

✓ Belediye faaliyet raporları engellilik alanına ilişkin yeterince açıklayıcı bilgi içermemektedir. Paylaşılan istatistiklerdeki veriler, hesaplama kriterlerinde değişiklikler gibi nedenlerle, zaman zaman önceki yıllarla çelişmektedir. Bu kapsamda paylaşılan bilgilerin detaylandırılması ve kullanılan kriterlerin sürdürülebilirliği önemsenmelidir.

✓ Engelli bireylerin eğitim gereksinimleri giderilirken engelsiz bireylerle birlikte eğitim almaları büyük ölçüde sağlanamamaktadır. Özellikle belediyenin meslek edindirme ve istihdam temelli verdiği kurslara engelli bireylerin katılımının sağlanması önemsenmelidir.

✓ Toplumsal farkındalık artmış olmakla beraber, yeterli olduğu söylenemez. İkinci bir farkındalık merkezinin açılıyor olması konunun yaygınlaştığını ve önemsendiğini göstermektedir. Engelsiz Kongreleri de, sorun tespiti, sosyal anlamda erişilebilirlik ve farkındalık yaratma açısından önemlidir. Bu faaliyetler sürdürülmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

✓ İzmir'de, Türkiye'deki tabloya benzer biçimde, engelli bireylerin siyasal katılımı sembolik düzeydedir. Bu konunun sadece İzmir'de değil, ülke ölçeğinde yapılacak düzenlemelerle kapsayıcı ve cesaretlendirici olunması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Adaman, F., Erus, B. ve Sart, H. (2019). "Ev Merkezli Bakım Üzerinden Engellilik Politikası: Eleştirel Bir Değerlendirme" Türkiye'de Sosyal Politika ve Dezavantajlı Gruplar içinde (ed. Ergun A., Namal M., Koçancı M.) İstanbul: Kırmızı Yayınları s: 251-266.

Avrupa Kentsel Şartı (1992). <https://rm.coe.int/168071923d> (3.5.2019)

Avrupa Kentsel Şartı 2: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto (2008) <https://rm.coe.int/urban-charter-ii-manifesto-for-a-new-urbanity-publication-a5-58-pages-168095e1d5>, (03.05.2019).

Babaoğlu, C. (2015) "Türkiye'de Engelli Politikaları ve Sivil Toplum Örgütlerinin Kentsel Engelli Politikalarına Etkisi: Ankara Örneği", Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başaran S. (2014) "Yerel Yönetimler ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Arasındaki Hizmet İlişkileri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(1), 1-13.

BMEHS (Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin Sözleşme) (2019) Türkiye'nin İlk Raporuna İlişkin Nihai Gözlemler, https://www.ied.org.tr/wp-content/uploads/2019/07/bmehs_nihai_gozlem_raporu_2019.pdf, (5.7.2020)

Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği (2006) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10589&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, (3.5.2019)

Cumhuriyet (2019, 13 Kasım) "ESHOT, toplu ulaşımında engelli yurttaşlar için yeni uygulamalar başlatıyor", <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/eshot-toplu-ulasimda-engelli-yurttaslar-icin-yeni-uygulamalar-baslatiyor-17019-01>, (15.08.2020)

Çaha, H. (2016) Engellilerin Toplumsal Hayata Katılmasına Yönelik Politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri. *İnsan ve Toplum*, 5(10), 123-150.

DEMİS (2017) "İzmir'de Engelli Bireylere Yönelik Hizmetlerin Analizi", *Association For Development, Migration and Social Policies*. <http://demis.org.tr/uploads/%C4>

¹¹ BMEHS (2019:5) kapsamında Türkiye'nin verdiği ilk rapora ilişkin Engelli Hakları Komitesi gözlem raporu hazırlamıştır. Raporunda güncellenmiş ulusal veri tabanıyla yerel yönetimlerde erişilebilirlik

standartlarının uygulanışının izlenmesi ve erişilebilirlik standartlarına uyulmasına yönelik yeterli kaynak ayrılmasına ilişkin tavsiye bulunmaktadır.

- %B0zmir%E2%80%99de%20Engelli%
20Bireylere%20Y%C3%B6nelik%20Hizmetlerin%20
0 Analizi.pdf , (15.05.2020)
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (2002) Türkiye Özürlüler Araştırması, <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visit/orPages/index.zul>, (11.10.2019)
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2001) Sekizinci Kalkınma Planı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_YerelYonetimler.pdf, (05.07.2020)
- DPT (2007) Dokuzuncu Kalkınma Planı Yerleşme ve Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_YerlesmeveSehirlesme.pdf, (05.07.2020)
- Eliöz, M., Demir A.Z. ve Akbuğa E., (2017), “Engelli Dostu İller Çalışması” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(50), 348-36.
- EHŞM (Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü) (2019) “Engelli Vatandaşlarımız ve Yakınlarına Yönelik Hizmetlerimiz Sunumu”
- EHŞM (2018) “Sosyal Politikalar Daire Başkanlığı Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü Hizmet Bilgilendirme Raporu”
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (2009) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>, (3.5.2019)
- Engelsizmir (2013) “Engelsizmir 2013 Kongresi Sonuç Bildirgesi”, *2013 Kongre Bildiri Kitabı*, <http://www.engelsizmir.org/tr/engelsizmir2013kongrebildirikitabi/2042/082>, (5.11.2019)
- Engelsizmir (2018) III. Uluslararası Engelsizmir 2018 Kongresi Davet Mektubu, <http://2018.engelsizmir.org/tr/Anasayfa> (5.11.2019)
- Engelsizmir (tarihsiz) Kırmızı Bayrak, <http://www.engelsizmir.org/tr/KirmiziBayrak/3064>, (15.07.2020)
- Erten, Ş., ve Aktel, M. (2016) Ulusal Program ve Düzenli İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye'nin Engelli Politikaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 21(4), 275-297.
- ESHOT (2019) “İzmir’de engellilerin otobüs seyahati kolaylaşacak” <https://www.eshot.gov.tr/tr/Haberler/3714> /91, (5.8.2020)
- ESHOT (2020) 2019 Faaliyet Raporu, https://www.eshot.gov.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/23072020_0332_2019YiliFaaliyetRaporu.pdf, (5.8.2020)
- European Commission (2010) “European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe” <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:EN:PDF>, (28.05.2020)
- EyDer (tarihsiz) “Sayılarla Dünya’da ve Türkiye’de Engellilik”, <https://ey-der.com/ana-sayfa/turkiye-ve-dunya-yada-engelliler/#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%20ise%20Ulusal%20Engelli,siyse%2050%2D64%20ya%C5%9F%20aras%C4%B1nda%E2%80%A6>, (15.08.2020)
- EYHGM (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü) (2020, Mart) Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, <https://ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf>, (28.05.2020)
- Fırat, S. (2008) “Belediyelerin Engellilere Dönük Sosyal Hizmet Projeleri”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 19(1), 89-100.
- Gerçek İzmir (2018, 4 Şubat) <http://www.gercekizmir.com/haber/Izmir-de-engelleri-asan-proje-Elim-sende/43003>, (11.06.2019)
- Gözlem Gazetesi (2020, 21 Şubat) “İzmir’in Öncülük Ettiği "Elim Sende" Projesi 15 İlde Başlıyor” <https://www.gozlemgazetesi.com/HaberDetay/265/1122198/izmir-in-onculuk-ettiği-elim-sende-projesi-15-ilde-basliyor.html> (20.07.2020)
- Gülğün Aslan, B. ve Ünal Ankaya, F. (2020) “Kentsel Peyzaj Kapsamında Türkiye (İzmir/Bornova) Büyük Park’ın Engelli Standartları Açısından Değerlendirilmesi”, *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3 (3), 110-118.
- Hürriyet (2019, 13 Kasım) "Engelliler Ulaşımında Kolaylık İstediyi" <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/izmir/engelliler-ulasimda-kolaylik-istedi-41373515> (05.02.2020)
- İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği (2006) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=9521&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, (3.5.2019)
- İnce, H.O., Babaoğlu, C. ve Yaralı Akkaya A. (2016) “Belediye Hizmetleri ve Engelli Vatandaşların Beklentileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 86-109
- İzmir BŞB (İzmir Büyükşehir Belediyesi) (tarihsiz a) İzmir Büyükşehir Belediyesi Engelli Hizmet Merkezleri, <https://www.izmir.bel.tr/tr/engelli-hizmet-merkezlerimiz/31/307> (23.10.2019)
- İzmir BŞB (tarihsiz b) <https://www.izmir.bel.tr/tr/evde-saglik-ve-bakim-hizmeti/907> (20.05.2020)
- İzmir BŞB (2015) 2014 Faaliyet Raporu, http://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/30.4.2015%2015_07_05_2014_FaaliyetRaporu.pdf, (20.05.2020)
- İzmir BŞB (2016) 2015 Faaliyet Raporu, http://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/2015_FaaliyetRaporu.pdf, (20.05.2020)
- İzmir BŞB (2017) 2016 Faaliyet Raporu, http://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/FaaliyetRaporu_2016.pdf, (20.05.2020)

- İzmir BŞB (2018a) 2017 Faaliyet Raporu, http://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/43_24042018_032740_2017-yili-faaliyet-raporu.pdf, (20.05.2020)
- İzmir BŞB (2018b, 9 Şubat) Hedef Engelsiz İzmir, <https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/hedef-engelsiz-izmir/1400/4>, (15.07.2020)
- İzmir BŞB (2019a) 2018 Faaliyet Raporu, http://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/43_03052019_022539_2018-yili-faaliyet-raporu.pdf, (20.05.2020)
- İzmir BŞB (2019b) “Engelli Hizmetlerimiz”, <https://www.izmir.bel.tr/tr/engelli-hizmet-merkezlerimiz/31/307> (20.12.2019)
- İzmir BŞB. (2020) 2019 Faaliyet Raporu, http://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/2019FaaliyetRaporu_web.pdf, (20.05.2020)
- İzmir BŞB Spor (2020) Aktif Branşlarımız, <https://www.izmirbsbspor.org/Branşlar/0> (15.08.2020)
- İzmir BŞB Meclis Karar Özetleri (2018, 2019, 2020), <https://www.izmir.bel.tr/tr/MeclisKararOzetleri/57> (30.08.2020)
- İZSU (1998), Tarifeler Yönetmeliği, <https://www.izsu.gov.tr/tr/tarifeleryonetmeliği/54/122>, (25.08.2020)
- Katsui, H. Ve Kumpuvuori, J. (2008) “Human Rights Based Approach to Disability in Development in Uganda: A way to Fill the Gap Between Political And Social Spaces”, *Scandinavian Journal of Disability Research*, 10 (4), 227-236, sjdr.se/articles/10.1080/15017410802410084/, (5.7.2020)
- KB (Kalkınma Bakanlığı) (2014) Onuncu Kalkınma Planı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_YerelYonetimler.pdf, (5.7.2020)
- KB (2015) Onuncu Kalkınma Planı Özürlülere Sunulan Hizmetlerin Etkinleştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: Kalkınma Bakanlığı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10OzurlulereSunulanHizmetlerinEtkinlestirilmesiCalismaGurubuRaporu-1.pdf>, (5.7.2020)
- KB (2018a) On Birinci Kalkınma Planı Kentsel Yaşam Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KentselYasamKalitesiOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf>, (5.7.2020)
- KB (2018b) On Birinci Kalkınma Planı Yerel Yönetimler ve Hizmet Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/YerelYonetimlerOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf>, (5.7.2020)
- Kent Konseyi Yönetmeliği (2006) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10687&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, (3.5.2019)
- Kesgin, B. (2014) Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(4), 1-15.
- Malkoç True, E. ve Sönmez Türel, H. (2013) “Yapılı Çevrelerin Fiziksel Engelliler Yönüyle Kullanılabilirliği: İzmir Kenti Örneği” *Artium*, 1(1), 1-16.
- Metin, B. (2017) “Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yerel Yönetimlerin Rolü: Keçiören Belediyesi Örneği”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 320-344.
- Naschold, F. (1996) *New Frontiers in Public Sector Management: Trends and Issues in State and Local Government*, Walter de Gruyter, Berlin, New York
- Ok, S. (2019, 10 Mart) “10 Maddede Belediyeler Engelliler İçin Ne Yapabilir?” *Gazeteduvar*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2019/03/10/10-maddede-belediyeler-engelliler-icin-ne-yapabilir/> (10.03.2019)
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2010), “Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2011)”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/11/20101112-19.htm>, (03.06.2020)
- Sarı A., Çalık S., İçli T.ve Doğan S. (2018) *Türkiye Sivil Toplum Kuruluşları Gölge Raporu*, Ankara: Engelliler Federasyonu, <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/1-8-BM-Engelli-Haklar%C4%B1-Komitesi-CRPD-T%C3%BCrkiye-STK-G%C3%B6lge-Raporu-min.pdf>, (10.07.2020)
- Sayıştay (2019) “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 Yılı Sayıştay Denetim Raporu” https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2018/GenelBütçe_Kapsamındaki_%20Kamu_İdareleri/AİLE%2C%20ÇALIŞMA%20VE%20SOSYAL%20HİZMETLER%20BAKANLIĞI, (5.7.2020)
- Shakespeare, T., (2011) “Sakatlık Sosyal Modeli” *Sakatlık Çalışmaları* (ed. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı ve Yıldırım Şentürk) içinde 51-62, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- TOHAD (Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği) (2018) “UNCRPD Türkiye Raporu”, http://www.tohad.org/tohad/wp-content/uploads/2018/07/UNCRPD_Turkey_Report_TR.pdf, (10.07.2020)
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2010) Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, Ankara: TÜİK ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, <https://ailevecalisma.gov.tr/media/5602/ozurlulerin-sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf>, (03.06.2020)
- TÜİK (2011) 2011 Nüfus ve Konut Araştırması, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2618/nufus-ve-konut-arastirmasi-engellilik-arastirma-sonuclari.pdf>, (10.07.2020)
- Ulaşım ve Toplu Taşıma (2019) <https://www.bizizmir.com/tr/IzmirBulusmalari/8>, (15.05.2020).

Vardar, N. (2014, 29 Nisan) "Belediye Meclislerinde Engelli Temsili Ne Kadar?". <https://m.bianet.org/bianet/toplum/155317-belediye-meclislerinde-engelli-temsili-ne-kadar>, (15.05.2020)

Yılmaz, V. ve Yentürk, N. (2017) "Türkiye'de Engellilere Yönelik Kamu Harcamalarının On Yıllık Seyri", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2017(1), 59-74.

WHO (World Health Organization) (2011) *World Report On Disability*. The World Bank. <https://www.who.int/publications/i/item/world-report-on-disability>, (11.10.2019)

WHO (2015). *Global Disability Action Plan 2014-2021*. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/199>

544
/9789241509619_eng.pdf;jsessionid=661341E40F1CA619B56A309DC5F7663C?sequence=1, (11.10.2019)

572 sayılı KHK (1997), https://www.resmigazete.gov.tr/arşiv/23011_1.pdf, (03.05.2019)

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004).

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (2005).

5393 sayılı Belediye Kanunu (2005).

6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (2016).

Extended Abstract

Disability is a complicated, dynamic, multi-faceted, and controversial phenomenon. It is known that over a billion individuals globally have a disability and encounter problems in participating in social life. The issue of disability, while it has received attention since the 2000s, has more often been debated within the framework of general and inclusive domains such as social policy and social services in Turkey.

Various policies have been developed at the central and local level for the purposes of removing the barriers to the participation of individuals with disabilities in social life; facilitating them to access opportunities for quality education, to work, to integrate into society; and informing and raising awareness of their families. The central government is the main body responsible for managing the services intended for individuals with disabilities, which are administered under relevant ministries. At the local level, such services are primarily offered by municipalities and metropolitan municipalities.

Factors such as the diversity of disabilities, the fact that the population with disabilities mainly resides in urban areas, and the relative ease with which it is possible to observe their participation in areas of life render practices by local governments to devise solutions in this domain critical.

At the local level, disability services include services intended for people residing within the municipal borders, defined as individuals with disabilities, and experiencing loss of physical, intellectual, mental, emotional, or social capacity. In this regard, the services expected to be regularly and constantly offered consist of consultancy, protection, care, rehabilitation, guidance, personal development, and support services. As a natural outcome of the size of the service scope, the major matters of debate include services by local governments for individuals with disabilities and their families, their level of outreach to those in need, and whether the services offered overlap with the needs.

If the legislations concerning the domain of disabilities are analyzed, the laws and regulations appear to lack detailed arrangements and merely draw a general framework. Nevertheless, the legislations currently in effect can also be argued to allow local governments space to act freely. Therefore, practices at the urban scale are shaped by the sensitivity of local officials toward the issue. This, in turn, leads to variations in practices. For instance, no obligation exists on local governments to offer support services to make the homes of individuals with disabilities accessible. Municipalities which do offer such support, however, regard this as a need and allocate resources from the budget.

The purpose of this study is to assess the services individuals with disabilities are offered by local governments through the example of one local government. For this aim, the duties assumed by the Izmir Metropolitan Municipality and the current status of the voluntary services it conducts were analyzed. Our research relied on document analysis as well as semi-structured interviews in data collection.

The reason for selecting Izmir was that the issue of disability services has been shown to receive attention in the city on a number of occasions including: the awarding of the title of “Disabled-Friendly Municipality” to the Izmir Metropolitan

Municipality by the Directorate of Services for Individuals with Disabilities under the Prime Minister’s Office, the declaration of the “Year of Individuals with Disabilities” between 2010 and 2012, and the organization of a series of conventions concerning the domain of disabilities.

Three departments are found under the Izmir Metropolitan Municipality for administering services directly offered to citizens with disabilities, namely, a) the Section of Social Services and the Section of Social Assistance under the Department of Social Services, b) the Section of Healthy Living and Home Care under the Department of Public Health, and c) the Section of Services for Individuals with Disabilities under the Department of Social Projects.

The sections under the first two departments carry out activities intended for elderly people, people with disabilities, youth, and children on the basis of social assistance and healthcare services. The Section of Services for Individuals with Disabilities, in turn, aims, through four centers established under its roof, to facilitate the participation of individuals with disabilities and their families in social life and to enable them to take advantage of any opportunities equally with other citizens. For this end, it offers services for information, awareness-raising, consultancy, social rehabilitation, accessibility, and vocational and professional development.

In this study, the services offered by local governments for individuals with disabilities were found to be consistent with the classification of priority areas adopted by the European Commission. In this regard, the activities were analyzed under the following eight titles: education, accessibility (urban design, transportation, information, and communication), equality, participation (political, sociocultural, and athletic), healthcare and rehabilitation work, employment, disability rights advocacy, and social protection.

The findings obtained reveal that the Izmir Metropolitan Municipality is relatively successful in some of the services it undertakes in the domain of disabilities such as social awareness-raising and social protection. Nevertheless, we also observe that the process of increasing accessibility, especially in urban design, is slow due to a number of financial and physical challenges, and that no activities are in place that can make a difference in creating employment opportunities and advancing disability rights advocacy efforts. The conclusion is that while local governments are able to further their sphere of impact, some shortcomings persist.

Araştırma Makalesi • Research Article

Exploring Perspectives of Secondary School Teachers on Technology Integration in Education During Pandemic

Pandemi Sürecinde Ortaokul Öğretmenlerinin Eğitimde Teknoloji Entegrasyonuna İlişkin Bakış Açılarının İncelenmesi

Burak Ayçiçek ^{a, *}, Burcu Karafil ^b

^a Öğr. Gör. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Çocuk Koruma ve Bakım Hizmetleri Programı, 60250, Tokat/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8950-2207

^b Öğr. Gör., Yalova Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, 77200, Yalova/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7297-7871

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 November 2020

Received in revised form 23 December 2020

Accepted 29 December 2020

Keywords:

Opinions

Pandemic

Teachers

Technology

Technology Integration

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Kasım 2020

Düzeltilme tarihi: 23 Aralık 2020

Kabul tarihi: 29 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Görüşler

Pandemi

Öğretmenler

Teknoloji

Teknoloji entegrasyonu

ABSTRACT

This paper investigates how Covid-19 pandemic influenced secondary school teachers' attitudes and opinions towards technology integration in education. For this purpose, the study was conducted in phenomenological design. The participants of the study consisted of 25 secondary school teachers of different branches. Open-ended question form was used to obtain data. The data were collected during the spring semester of 2019-2020 academic year. According to the findings of the study, it is evident that perceptions of teachers participated in the study about technology integration in teaching and learning process are positive in general. However, teachers stated their negative experiences such as internet problems, lack of internet competence, lack of family support, motivational problems, insufficient feedback, time limitation and inappropriate home environment.

ÖZ

Bu çalışmada, pandemi sürecinde (COVID-19) ortaokul öğretmenlerinin eğitimde teknoloji entegrasyonuna yönelik tutum ve görüşlerinin nasıl etkilendiği incelenmiştir. Çalışma, fenomenoloji deseninde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu farklı branşlarda görev yapan 25 ortaokul öğretmeni oluşturmuştur. Açık uçlu soru formuyla veriler elde edilmiştir. Araştırma verileri 2019-2020 akademik yılının bahar döneminde toplanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, araştırmaya katılan öğretmenlerin öğretme ve öğrenme sürecinde teknoloji entegrasyonuna yönelik algılarının genel olarak olumlu olduğu görülmüştür. Ancak, öğretmenler bu süreçte yaşadıkları olumsuz deneyimleri internet problemleri, internet kullanımına yönelik becerilerinin eksik olması, aile desteğinin olmaması, motivasyon problemleri, yetersiz dönüt, zaman kısıtlaması ve uygun olmayan ev ortamı olarak belirtmişlerdir.

1. Introduction

With the increased availability of the technologies, educational informatization has become an important factor (Norhayati, & Siew, 2004; Peeraer, & Van Petegem, 2011) by enriching students' experiences, providing instructional tools and shaping the curricula (Kim, & Jang, 2020). Therefore, technological advances have influenced all parts of society, and obviously, the current education systems cannot be apart from them (Nuere, & de Miguel, 2020).

Based on this, technology has been widely used in teaching and learning processes (Hoyles, & Lagrange, 2010). For this reason, the use of technology in educational environments in the form of distance education has taken more attention and is considered as a key factor for the quality of teaching and learning process.

Integrating technology into classroom practices encompasses all environments and contexts in which technology plays a crucial role in learning (Cha, Park, & Seo,

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: aycicekburak@gmail.com

2020). It is stated that inclusion of technology as a sustainable pedagogical approach increases student motivation, interest (Hashmi, Dahar, & Sharif, 2019); learning efficacy, curiosity (Carle, Jaffee, & Miller, 2009; Idris, & Nor, 2010; Molins-Ruano, Sevilla, Santini, Haya, Rodríguez, & Sacha, 2014), and creativity (Shubina, & Kulakli, 2019). It removes the limitations of learning space and time (Singh, & Thurman, 2019; Xie, & Siau, 2020); it makes learning process more interesting, clear, interactive, and flexible; efficient and effective in time and energy for both teachers and students (Depdiknas, 2003). Fitriyadi (2013) emphasized that the integration of technology provides active and interactive communication between teachers and students, and makes students independent learners. Similarly, Kim (2020) stated that technology integration can be an appropriate mean for communication among participants as well as instructors. Hence, it can be concluded that the use of technology in the classroom is important in terms of supporting and fostering the teaching and learning process and improving the quality of learning.

Technology-related factors are not solely enough to accomplish the purpose of technology integration (Arntzen, & Krug 2011; Ertmer 2005; Kimmons, Miller, Amador, Desjardins, & Hall, 2015). Essentially, beliefs teachers hold determine how and whether they integrate technology into classroom practices (Deng, Chai, Tsai, & Lee, 2014; Inan, & Lowther 2010a). A teacher's pedagogical belief refers to the usefulness of and difficulty related to technology integration, which affects whether they use technology for teaching process (Inan, & Lowther, 2010b; Ottenbreit- Leftwich, Glazewski, Newby, & Ertmer, 2010; Vannatta, & Fordham, 2004). Teachers' attitudes and practices in the process of technology integration are vital driving forces (Gibbone, Rukavina, & Silverman, 2010). In a way, it can be said that teachers' pedagogical beliefs shape their attitudes and practices towards the use of technology in their instruction. As stated by Ajzen (1991), people's beliefs influence their attitudes toward certain actions. In this process, teachers must be able to utilize technology as a tool in learning environment (Shelly, Gunter, & Gunter, 2010). Thus, meaningful technology use can be seen in educational environment. At this point, studies on innovations in education show that technology integration can be understood clearly when teachers' pedagogical beliefs are considered (Ertmer, 2005; Lim, & Chan, 2007; Liu, 2011; Sang, Valcke, van Braak, & Tondeur, 2010). According to a study conducted by Wozney et al. (2006), teachers' beliefs towards technology show a significant amount of variation (33%) in the use of technology in classroom practices. The results of a study conducted by Sang et al. (2010) showed that teachers with stronger constructivist pedagogical belief were more in tendency to integrate technology into teaching process than teachers who did not have that belief. A large-scale survey conducted by Becker (2000) concluded that teachers' decisions about the use of technology are influenced by their pedagogical beliefs. Similarly, teachers who have higher value in beliefs are more likely to utilize technology for learner centered instruction and for higher-order, critical thinking assignments (Ertmer et al., 2012; Hixon, & Buckenmeyer, 2009; Hsu, 2016). Accordingly, Ertmer et al. (2012) pointed out that teachers' beliefs about the value of technology for classroom practices are remarkable for effective technology integration. Based on these findings, it is noteworthy to emphasize that teachers

with more positive beliefs and attitudes towards technology play a key role in performing technology-related classroom actions. Based on the above review, it can be said that technology integration makes educational environment effective and efficient. In other words, integration of technology into the classroom makes a significant contribution to teaching and learning process.

The Role of Technology in Educational Context during the Pandemic

On 11 March 2020, it was declared by the World Health Organization (WHO) that the infection caused by the coronavirus COVID-19 had passed to the category of pandemic (Dong, Du, & Gardner, 2020). Due to COVID-19 crisis, there have been a series of transformations in different parts of life. During this process, governments have taken many serious measures in the field of education (Espino-Díaz, Fernandez-Caminero, Hernandez-Lloret, Gonzalez-Gonzalez, & Alvarez-Castillo, 2020). Within this context, the schools, colleges and universities have shut down, which resulted in an increasing move towards online teaching as an only option left (Mishra, Gupta, & Shree, 2020), and it has led the institutions to go to online mode of pedagogy and scramble different technologic pedagogical approaches (Dhawan, 2020). As other countries around the world, Turkey has taken many measures to reduce the impact of pandemic in teaching and learning process. Within this context, formal education has been suspended by the Ministry of Education (MoNE) and The Council of Higher Education (CoHE) due to COVID-19.

This process requires teachers to adopt teaching online. In addition, in the pandemic process, teachers are expected to take more responsibility and support their students (König, Jäger-Biela, & Glutsch, 2020). For this, teachers' role as a facilitator in the effective use of technology is essential to achieve the learning objectives during technology integration process, especially after the COVID-19 crisis (Espino-Díaz et. al, 2020). Therefore, their opinions on technology integration are important, which will directly affect how they manage this pandemic process. Based on this, the present study was set out to investigate secondary school teachers' opinions on technology integration in teaching and learning process and to examine how Covid-19 pandemic influenced their attitudes and opinions towards technology integration in education.

The following research questions were addressed to guide the present study in order to provide depth and breadth into the technology integration in the implementation of education.

1. What are the opinions of secondary school teachers on the role of technology in education?
2. What are the positive and negative experiences of secondary school teachers on using technology during pandemic?
3. What are the attitudes of secondary school teachers towards technology use in education after pandemic (Covid-19)?
4. What are the opinions of secondary school teachers on using technology after pandemic?

2. Method

In this part, information about the model of the study, the sample of the study, data collection tool, data collection process, data analysis and validity and reliability are provided.

2.1. Research Model

In the study, phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used. The purpose of the phenomenological design is to reveal how a particular phenomenon is perceived by individuals in a particular situation. In this approach, in-depth information collected through methods such as interview, discussion and participant observation. In addition, this approach is based on individuals' experiences, personal knowledge and subjectivity (Creswell, 2018; Padilla-Díaz, 2015; Patton, 2002). In this study, "the role of technology in education during the pandemic" was determined as a phenomenon which was examined based on secondary teachers' opinions and experiences.

2.2. Study Group

The study group consisted of 25 secondary school teachers of different branches working in Afyon province, Turkey. The convenience sampling method was used in determining the participants. In convenience sampling method, members of the target population who are conveniently located around a location are included (Edgar, & Manz, 2017). In addition, volunteering was taken as a basis and the teachers who wanted to take part in the study were included. 15 female and 10 male participants were included in the research process. 11 of the participants have 1-10 years of work experience, 8 of them have 11-20 years of work experience, 6 of them 21 years and more work experience. Of the participants, 8 were English teachers, 5 were math teachers, 5 were Turkish teachers, 4 were science teachers, 3 were social science teachers.

2.3. Data Collection Tool

In the study, open-ended questions prepared for the teachers by the researchers were used to obtain data using the questionnaire technique. In the questionnaire, there were four questions on teacher's beliefs and attitudes towards technology use in the classroom environment. In order to determine the questions to be asked to the participants, a literature review was made regarding technology integration in education and studies related to the subject were examined. In addition, while forming the questions, the opinions and suggestions of two field experts, who have been working as assistant professors in an education faculty of a state university in Turkey in the field of curriculum and instruction, were taken in terms of such criteria as understandability, clearness, content validity and number of question. Based on this, firstly six questions were prepared. Open-ended questions were prepared to reflect the purpose of the study in the best way. A great attention was paid to include questions that enable teachers to express their views in detail. The questions were also checked in terms of suitability, clarity and comprehensibility. Based on the feedback taken from the field experts on the questions, the question number was reduced to four and two questions were

removed. The field experts stated that the questions were similar to each other and they were not needed to be included. As a result, the questionnaire was finalized as follows:

1. What do you think about the role of technology in education? Can you please explain your positive or negative opinions on this issue?
2. What are the positive or negative experiences you have had in using technology in educational process during pandemic?
3. Do you think that your attitudes on the role of technology in education have changed after pandemic process? If yes, please explain in what way your opinions have changed.
4. Do you think that you will go on using technology after the pandemic ends? Please state your reasons.

2.4. Data Collection Process

There is no contradiction to scientific ethics in conducting this research according to the Ethical Committee of Tokat Gaziosmanpaşa University Social and Human Sciences Researches dated 24.11.2020 and numbered 33490967-044.

Teachers were informed about the aim of the study and the teachers who wanted to take part in the research were included in the study. Then the question form was sent to 35 secondary school teachers via e-mail. However, 6 teachers did not answer the questions and 4 teachers answered partially to the questions. As a result, 25 secondary school teachers who could be reached and answered all questions were included as the participants of the study. The teachers sent their answers to the researchers via e-mail due to pandemic process. Data collection process was conducted in the spring semester of 2019-2020 academic year and lasted one month.

2.5. Data Analysis

Content analysis method was employed to analyze the obtained data. Content analysis is a method used to make valid inferences from the data obtained in accordance with the content. The purpose of content analysis is to obtain a comprehensive and broad description of the phenomenon under consideration (Elo, & Kyngäs, 2008).

In the content analysis, manifest analysis or latent analysis can be conducted according to the aim of the researcher. In a manifest analysis, the researcher describes what the informants actually say, stays very close to the text, uses the words themselves, and describes the visible and obvious in the text (Bengtsson, 2016). In addition, codes can be created deductively or inductively. When the codes are created inductively, as more data is available, codes may change (Neuendorf, & Kumar, 2015). In the current study, manifest analysis was conducted and what has been said was tried to be presented. Also, the codes were inductively created.

Firstly, in data analysis, the research questions aimed to be answered through the study were taken as a basis. Therefore, the replies of the teachers for each question were analyzed separately. Neuman (2012) states that the codes are obtained by examining the obtained data several times. On the other hand, Yıldırım and Simsek (2008) indicate that in content analysis, coding can be made according to the concepts

extracted from the data. Based on this, at this stage researchers examined the obtained data, and tried to divide the data into meaningful sections and find out what each section meant conceptually. Each identified meaning unit was labeled with a code. In this process, the original text was re-read and the emerged codes were reexamined. After obtaining the codes, they were categorized, and the themes were identified. The obtained codes and themes were summarized as a table to allow the readers to get a quick overview of the results. Lastly, a final check was conducted by the researchers.

2.6. Validity and Reliability

In the study, to ensure validity, the data were presented with direct quotations without changing the teachers' views. In addition, the answers of the secondary school teachers for the questions were analyzed in detail. For the reliability of the study, the researchers first reached a consensus on whether the coding and the themes determined were arranged correctly by discussing. In order to calculate the consistency rates of the codes created in the study, the obtained data were coded separately by the researchers and two field experts. It is stated that the coding has a high reliability if the consistency rate between codes is above 80%. In this study, the formula of Reliability = $[\text{Agreement} / (\text{Agreement} + \text{Disagreement}) \times 100]$ was used in calculating the rate of consistency between codes (code compatibility rate). According to this formula, $31/(31+3) \times 100 = 91\%$ was found, which shows that coding made in the research has a high reliability (Miles, & Huberman, 2015).

The required corrections were made in line with the opinions received. In the process, as an example of correction, the field experts stated that the names given to some themes were not appropriate, and more general names should be given to these themes. For example, in Table 4, the themes were first determined as "yes", "no", and "partially". However, the field experts expressed that these names were not appropriate. Therefore, these themes were changed as; "wish to use", "wish to use partially", and "unwilling to use". The answers given by the participants related to each question were processed according to the themes determined, the lists were made, the findings were defined and interpreted. The names of the teachers were not explicitly given in the findings part, but were coded as T1, T2,... T25. The participants' characteristics and research process were clearly defined and associated with the findings of other studies.

3. Findings

The findings of the study are presented as follows in accordance with the sub-problems of the study.

3.1. Opinions of Teachers on the Role of Technology in Education

Within the first-sub problem of the study, it was aimed to determine the opinions of teachers on the role of technology in education. It is seen that teachers' opinions were grouped under two themes as "Contribution to Learning Process" and "Problems Caused by Technology." The obtained themes, codes and the frequencies are presented in Table 1.

Table 1. Teachers' Opinions on the Role of Technology in Education

Themes	Codes	n
Contribution to learning process	Indispensable part of education	23
	Helps students	6
	Helps teachers	4
	Facilitates learning	4
Problems caused by technology	Harmful when used inappropriately	3
	Requires additional infrastructure	2
	Ineffective	2
	Causes information pollution	1
	Causes problems for students	1

As seen at the Table 1, opinions were grouped under the theme of "contribution to learning process." Under this theme, the first code was as; "indispensable part of education." On this issue, for example, T1 stated; "In the century we live in, we cannot think of technology, which is an integral part of our daily life, apart from education." T11 emphasized; "I think technology is an indispensable part of education today." T13 expressed; "Technology is an indispensable component of today's world." Similarly, T25 said; "I think technology has an indispensable place in education."

The teachers (n=6) stated that the use of technology in education helps students in many ways. For example, T1 stated; "It is beneficial in attracting students' attention, increasing attendance, and diversifying the educational environment." T7 stated; "It increases students' attention levels and engagement." T16 said, "It provides great opportunities to encourage students to learn and to progress at their own pace." T23 emphasize; "Technology increases the problem solving and creative thinking skills of students."

On the other hand some teachers (n=4) have the opinion that the use of technology in education helps teachers in many ways. For example, T3 stated; "There are many benefits of technology, and it contributes to teachers in the teaching process." T8 expressed her ideas as; "It helps us save time. In this way, we can access information quickly." T10 indicated; "It helps teachers access a lot of information in minutes."

Some teachers (n=4) stated that technology facilitates learning. For example, T12 said; "I think technology makes it easier to learn and teach in a concrete way." T14 stated; "Thanks to technology, it is easier to provide a more creative learning environment with new learning techniques." T21 said, "I believe that technology will make education more permanent, effective and efficient, as it will increase the diversity."

Other opinions of teachers were grouped under the theme of "problems caused by technology." For example, T5 stated; "I observe that technology is harmful when used excessively. At this point, teachers should take more responsibilities at school and at home." T20 expressed; "If used correctly and consciously, technology will provide benefits for students significantly. But, it isn't used correctly, so it can harm students."

Some teachers (n=2) stated that additional infrastructure is required to accomplish technology use in education. For example, T18 expressed her ideas as; "The conditions and

the infrastructure should be improved to benefit more from technology.”

Some teachers (n=2) expressed that technology use in education is not effective. For example, T2 said, “No matter how technology develops, it should not replace the teacher and it cannot provide the warm classroom environment of face-to-face education.” T6 expressed his negative ideas as; “The impact of technology today is not very high. In other words, when we do not use technology in education, it is possible to provide the same quality education. I don’t think it’s effective.” On the other hand, T9 stated; “Technology can cause high level of information pollution.” Lastly, T24 stated; “There are some negative aspects of technology use in education and it can cause some problems for children such as social incompatibility, psychological disorder, and language development problems.”

3.2. Positive and Negative Experiences of Teachers During Pandemic

In the second sub-problem of the study, it was aimed to determine the positive and negative experiences of using technology in education. The themes, codes and the frequencies related to this sub-problem are presented in Table 2.

Table 2. Teachers’ Positive and Negative Experiences

Themes	Codes	n
Uninterrupted education	Continuous of education	10
	Easy access to education	4
Professional development	Teacher development	3
	Increased competence in teaching	2
Problems in learning process	Internet problems	23
	Lack of ability of teachers in internet use	5
	Lack of family support	3
	Motivational problems	2
	Insufficient feedback	2
	Time limitations	1
	Inappropriate home environment	1

The teachers mentioned about their positive experiences during this process. It was seen that teachers’ positive opinions were grouped under the themes of; “uninterrupted education and professional development.” Teachers emphasized that they could communicate with the students easily via technology. For example, T15 stated; “I’m in touch with students and families all the time. So, this is a big advantage for us. We can communicate with the students with the help of technology during this process.” On the other hand, T22 stated; “Thanks to technology, we had the opportunity to be informed about our students and direct them.”

Another positive experience of the teachers was that this process was a big opportunity for them to improve themselves. For example, T4 said; “In order to benefit from the opportunities offered by technology, to help my students, to support education, I had the opportunity to improve myself by watching various videos and consulting with my colleagues.” Similarly, T13 indicated; “I realized that there were many other computer programs that I didn’t

know. I have got new information and my curiosity in this field has increased.”

On the other hand, teachers expressed their negative experiences they faced while using technology in education during pandemic. These experiences were grouped under the theme of “problems in learning process”. Most of the teachers (n=23) said that they had internet problems and infrastructure was not efficient. For example, T1 said, “The lack of infrastructure is a big problem. We cannot reach all of the students due to the internet problem. I also have connection problems during the lesson.” T3 stated, “Internet is very low and there is no internet access of some students.” T15 stated; “Some students do not have internet access or computers. So, they cannot use the system. It is a big problem.” Similarly, T19 indicated; “The main drawback of the process is that we cannot reach all students due to internet problems.”

Some teachers (n=5) stated that they were not efficient in using the technology and therefore they faced many difficulties. For example, T3 indicated; “When I first heard about distance learning, I was hesitant about how we can use this system, I was worried because I think I’m not competent enough in technology use.” In addition, T12 said; “I was very worried about how to do it when I was preparing for the first synchronous lesson because it is not like face to face education.”

Some teachers (n=3) stated they could not get enough support from parents. T1 said; “We cannot get the necessary support from parents.” Similarly, T5 indicated; “I could not get the enough support and help from the parents.” Lastly, T7 said; “Some families do not want to be in WhatsApp groups, they do not help us”.

Some teachers (n=2) stated that students’ motivation decreased significantly in this process. For example, T9 said; “The motivation of the students is very low.” T24 stated; “I have not been able to catch the interest and attention of children towards activities in the classroom environment in distance education.”

Two teachers said that they could not get enough feedback from their students during this process. On this issue, T8 said, “I cannot check if the documents shared have reached the students, I cannot take feedback from students.” On the other hand, one teacher mentioned about the time limitation allocated for the classes. T10 expressed her ideas as; “The fact that the time allowed for the lessons was limited to one or two hours a week reduced the efficiency of the lesson.” Lastly, T20 said; “There is no appropriate studying environment for students at home. They do not have their own rooms and they stay with other siblings. This is one of the factors that decreases the efficiency of the system.”

3.3. The Attitudes of Teachers towards Technology Use in Education After Pandemic (Covid-19)

In the third sub-problem of the study, it was aimed to determine whether teachers’ attitudes towards technology use in education changed after pandemic. The themes, codes and the frequencies related to this sub-problem are presented in Table 3.

Table 3. Changes in Attitudes of Teachers towards Education After Pandemic

Themes	Codes	n
Benefits for teachers	Increased awareness	12
	Understanding the effectiveness of the system	5
	Increased technology competence	3
No changes in attitudes	Ineffective before and after pandemic	3
	Same problems as before pandemic	2

Teachers mostly (n=20) stated that their attitudes towards the use of technology changed positively after pandemic and their ideas were grouped under the theme of “*benefits for teachers*”. On this theme, teachers stated their opinions. For example, T1 stated; “*Technology has become mandatory in education. In my classes, I did not use technology much before, but now it is not possible to teach and reach students without technology.*” T4 indicated; “*Before the pandemic, I thought that technology was important in education and that it was needed to be improved. I realized once again how important technology is in education in the process after the pandemic.*” T17 indicated; “*I understood the importance of technology more after Covid-19, and positive technological developments in education have increased the importance of technology.*” Similarly, T21 said, “*My attitudes changed positively and I decided to use technology more effectively in my lessons.*”

However, it was seen that there were no changes in the attitudes of teachers towards technology use in education. In addition, some teachers expressed that their attitudes changed negatively. These opinions were grouped under the theme of “*no changes in attitudes.*” For example, T2 said, “*There are serious differences between using technology at school and at home. 60% of the classes can be taught, but it is not possible to reach each student. Inputs and outputs cannot be controlled, measurement and evaluation are disrupted. So, I realized that technology in education is not effective.*” T20 said, “*In fact, there was no change in my attitude towards technology. However, in this process, I have to use technology more intensively and functionally.*” T24 said, “*In this process, compared to face to face education; I think it decreases the performance of children and teachers and the efficiency of education. I came to the conclusion that we cannot achieve the success we want in education by using only technology.*”

3.4. Teachers’ Opinions on Using Technology After Pandemic

In the last sub-problem of the study, it was tried to examine whether teachers want to use technology in education after pandemic. The themes, codes and the frequencies related to this sub-problem are given in Table 4.

Table 4. Teachers’ Opinions on Using the Technology After Pandemic

Themes	Codes	n
Wish to use	Considering technology as indispensable	12
	Desire to use more	3
	Desire to use for self-development	2
Wish to use partially	Supporting face-to-face education	2
	Prefer to use when necessary	1
	Lack of family support	1
Unwilling to use	Inappropriate	2
	Not beneficial	1
	Difficult to access	1

Most of the teachers (n=17) stated that they want to use technology in education after pandemic under the theme of “*wish to use*”. For example, T3 indicated; “*Of course. Technology is now at the center of our lives.*” T7 emphasized; “*Yes, we have already been using technology in education; but now I know I will use it more.*” The other opinions on this issue are as follows: “*I will continue to use technology intensively.*” (T14) “*Yes, I want to use it. I think technology has made our lives easier. I also think that it is more effective and remarkable when I teach using technology.*” (T21) “*I want to use technology in the future. With the integration of technology into the learning process, accessing other information outside the book can offer students many different ways to learn a concept. As teachers, we should find creative ways in teaching process.*” (T25).

Some teachers (n=4) stated that they will use technology partially after the pandemic ends under the theme of “*wish to use partially*”. For example, T6 said; “*In the first stage, of course, I take the face-to-face teaching as a base, but I would like to use it if necessary.*” Similarly, T19 indicated; “*I think I will use it as long as necessary, but it is a fact that one-to-one communication will always be more effective.*”

On the other hand, some teachers (n=4) stated that they do not want to use technology in education after pandemic ends under the theme of “*unwilling to use*”. On this issue T2 said; “*I do not want to use distance education system after pandemic, because an environment where all students are ready for distance education at the same time may not be created. Families may not be ready for this training and may react differently. Also, technologically, not all families may have the same technological devices. This causes inequality of opportunity in education.*” T9 indicated; “*I think it would be more beneficial and effective to do practices and studies through face to face education.*”

4. Results and Discussion

In this section, the research questions were discussed in the direction of the findings obtained and compared to the relevant study findings in the literature. The purpose of this study was to investigate teachers’ opinions on technology integration in teaching and learning process and to examine how Covid-19 pandemic influenced their attitudes and opinions towards technology integration in education. Based on the results of this study, it is evident that the perception of teachers participated in the study about technology integration in teaching and learning process is positive in general.

Within the first-sub problem of the study, it was aimed to determine the opinions of teachers on the role of technology in education. Based on the findings related to the role of technology in education, it is seen that most of the teachers consider technology as an important issue in education and they have positive opinions on the use of technology in educational environments. It can be said that these teachers are aware of the importance of technology integration into the teaching process. Accordingly, integration of active technology tools such as smart whiteboards and clickers can help students and contribute to foster student engagement and enhance learning process (Chan et al., 2016; Daniel, & Tivener, 2016; Freeman et al., 2014; Park, 2014). Similarly, Siegel and Claydon (2016) indicate that the uses of technology are not only for instruction, but they contribute to the teaching and learning environments where students can be actively engaged. According to the study conducted by Carr-Chellman and Dyer (2000), one of the purposes of learning technologies is to get better learning outcomes in learning process. In light of this information, it is clear that advantages of technology use in the classroom have positive influences on teachers, students, the quality of learning environment and process. Apart from that, it can be claimed that the use of technology can enhance interaction between teacher, student and the educational environment where technological materials are shared.

Teachers' negative opinions on technology integration process were also investigated. The most striking issues emerging are that teachers think technology is harmful when used inappropriately and requires additional infrastructure. The participants believed that technology has negative effects when used excessively and infrastructure related problems should be improved. In this context, it can be claimed that opportunities to use technology in education should be equally provided to teachers and students. In addition, some teachers think that technology integration is ineffective and technology can not be replaced with face-to-face education. These results may be due to that teachers get used to traditional education system, thus they cannot adapt technology for learning process.

In the second sub-problem of the study, it was aimed to determine the positive and negative experiences of using technology in education. The teachers mentioned about their positive experiences during this process. Two notable findings of the current study are that the teachers think that technology provides uninterrupted education and professional development within their positive experiences. Notably, student learning can be promoted through an active learning technology, which enables the effective and convenient learning environment. Based on the data obtained, it is crucial to note that teachers' self-confidence about the use of technology can increase and they can improve themselves by using new technologies. Thus, technology can play an important role in promoting teachers' instructional practices.

When examining the responses teachers provided for describing their negative experiences during technology integration process, the most apparent finding is internet connection problems which play a key role in limiting the technology integration process. This result supports previous research (e.g. Ertmer, 1999, 2005; Hew, & Brush, 2007) which show that access to technology is one of the leading factors that provide teachers with opportunity to integrate

technology into the learning environment. Similarly, Kim (2020) stated that limited access to online learning tools such as computers is one of the limitations of online learning. Previous studies (Francom, 2020; Onalan, & Kurt, 2020; Vann, Sanchez, & Santiago, 2015; Williams, Warner, Flower, & Croom, 2014) indicate that the access to resources, when technology became outdated or was sometimes limited, was one of the notable barriers of online learning.

Lack of ability of teachers in internet use is one of the most challenging issues in technology integration process. This is consistent with the argumentation of Groff and Mouza (2008) and Kim (2020) stating that teachers' lack of computer knowledge and experience are the two most notable challenges for teachers applying instructional technology in education. In the study conducted by Onalan and Kurt (2020), it was found that teachers perceived themselves as proficient in commonly-used programs such as wordprocessing and presentation software. However, teachers' perceived knowledge about using specialized software or special applications was found to be quite low. In their study, Espino-Díaz et. al. (2020) found that there was a significant gap between the use of information and communication technologies and its application in the classes. Hartman, Townsend and Jackson (2019) reported that in their study 50% of the teachers perceived getting training on technology medium need and 37% as a high need. Similarly, Gu et al. (2013) found that teachers were willing to integrate technology into the classrooms, but they did not have adequate confidence and competence. Similar finding was found in the study by Demir and Bozkurt (2011) which showed that competences of teachers were one of the leading factors influencing their perceptions related to the use of technology in teaching process. In addition, inadequate professional training on technology for teachers is seen as the most notable barrier (Araujo, & Luiz, 2015; Bleakley, & Mangin, 2013; Merc, 2015; Petersen, Finnegan, & Spenser, 2015; Singh, & Hardaker, 2014). It can be argued that negative experiences such as lack of family support and motivation, and time limitation indicate that effective integration of technology in education requires more than just providing students with computers. It is important to emphasize that there must be a need to consider these factors for a successful implementation of instructional technology which is considered as a key element of 21st century.

Within the framework of the third research question, it was aimed to determine whether teachers' attitudes towards technology use in education changed after pandemic. The current study confirmed that teachers' readiness and attitude for using technology is a starting point for technology integration process. In this context, it can be said that teachers' views on technology determine whether they integrate technology into their classrooms effectively. This finding is congruent with the study of Parr (1999) which indicated that teachers' perceptions of learning technologies are likely to be primary factors in the successful implementation of technology in education. Similar findings were found in the study conducted by Zhao (2007) which showed that teachers' opinions on technology integration affected their use of technology in teaching process. However, it was seen that there were no changes in the attitudes of some teachers towards technology use in education. Based on the obtained findings, it is important to

note that if teachers have strong beliefs on technology integration into the classroom, these beliefs are not influenced by temporary situations such as pandemic. Also, these results strongly support the assumption that teachers' perceptions determine the way that the learning technologies were applied. It can be said that teachers need to regard learning technologies as part of teaching process to implement technology in education effectively.

In the last sub-problem of the study, it was tried to examine whether teachers want to use technology in education after pandemic. Most of the teachers stated that they want to use technology in education after pandemic. Some teachers stated that they will use technology partially after the pandemic ends. The use of technology in classroom can be related to teachers' self-efficacy beliefs (e.g. Lee, & Lee, 2014; Wang, Ertmer, & Newby, 2004). Also, it can be said that teachers, who will use technology in education after pandemic, can consider the requirements of the 21st century learning and think that technology should be an indispensable part of classrooms. Apart from that, they may be of the opinion that technology integration can facilitate learning process, enhance the flexibility of learning and provide meaningful use of technology in education. On the other hand, some teachers state that they do not want to use technology in education after pandemic ends. Based on the explanations of the respondents, one can claim that these teachers do not perceive technology as a value to use in classrooms, and thus technology is not regarded as an integral part of learning process.

Consequently, the current research addressed to make contribution to the existing literature by exploring the secondary school teachers' opinions on technology integration. Distinct factors of teachers' use of technology was found by investigating teachers' opinions on technology integration in teaching and learning process and by examining how Covid-19 pandemic influenced their attitudes and opinions towards technology integration in education. This study has strengthened the idea that teachers' opinions, beliefs and experiences shape their decisions towards technology integration into learning process before and after pandemic. In addition, the current study provides exemplary and meaningful experiences of teachers in technology integration process for the related literature and has gone some way towards enhancing our understanding of teachers' technological beliefs. Learning teachers' views can provide successful implementation of technology-integrated education process. In other words, this study does offer valuable insight into the integrity of technology in education. Lastly, the findings obtained may be the key to help teachers for integrity of technology more fully into their instruction.

Based on the results of the study, the following suggestions and future research directions can be considered in technology integration process.

- The findings of the first sub-problem of the study show that according to the teachers, technology has negative effects when used excessively and infrastructure related problems should be improved. Based on this, it is recommended that internet infrastructure should be strengthened especially in countrysides. The government should make more investments to support teachers and students who cannot access the internet.
- Within the second sub-problem of the study, teachers mentioned about their negative experiences in using technology. Based on these findings, it is recommended that workshops about effective technology integration should be organized to enhance teachers' technology integration abilities and skills. In addition, it should be tried to increase the awareness level of teachers about using technology in education.
- Similar studies can be carried out with students to identify their perceptions related to technology.
- Similar studies can be carried out with teachers in different fields and using different variables.

Despite promising findings of this study, it has some limitations. This study is limited to 25 teachers working at different secondary schools in Afyon province, Turkey. Teachers working at other school stages can be included to support the generalization of the results of the current study. Also, conducting studies considering different variables will contribute to the use of technology in learning and teaching process. The data of the study were obtained through the open-ended questions prepared by the researchers. In the following studies, online or face-to-face interviews can be conducted with teachers. Lastly, the current study was conducted in Afyon province, Turkey. Therefore, generalization of the results to other provinces in Turkey is hardly possible. However, it is assumed that teachers working in different provinces in Turkey have similar problems and experiences during COVID-19 pandemic.

References

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211. doi: 10.1016/0749-5978(91)90020-T
- Araujo L., & Luiz, A. (2015). Determinants of the use of technological innovation in distance learning: A study with business school instructors. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 16(1), 19-37.
- Arntzen, J., & Krug, D. (2011). ICT ecologies of learning: Active socially engaged learning, resiliency and leadership. In S. D'Agustino (Ed.), *Adaptation, resistance and access to instructional technologies: Assessing future trends in education* (pp. 332-354). Hershey, PA: Information Science Reference
- Becker, H. (2000). Internet use by teachers. In R. Pea (Ed.), *The Jossey-Bass reader on technology and learning* (pp. 80-111). San Francisco, CA: Jossey-Bass Inc.
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8-14. doi: 10.1016/j.npls.2016.01.001
- Bleakley, D., & Mangin, M. (2013). Easier said than done: Leading technology integration. *Journal of Cases in Educational Leadership*, 16(1), 14-26. doi:10.1177/1555458912475213
- Carle, A. C., Jaffee, D., & Miller, D. (2009). Engaging college science students and changing academic achievement with technology: A quasi-experimental preliminary investigation. *Computers & Education*, 52(2), 376-380.
- Carr-Chellman, A. A., & Dyer, D. (2000). The pain and the ecstasy: Pre-service teacher perceptions on changing teacher roles and technology. *Educational Technology and Society*, 3(2), 96-105.
- Cha, H., Park, T., & Seo, J. (2020). What should be considered when developing ICT-Integrated classroom models for a developing country?. *Sustainability*, 12, 1-19. doi: 10.3390/su12072967
- Chan, T. F. I., Borja, M., Welch, B., & Batiuk, M. E. (2016). Predicting the probability for faculty adopting an audience response system in higher education. *Journal of Information Technology Education*, 15, 395-407. doi:10.28945/3548
- Creswell, J. W. (2018). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (4th Edition). SAGE Publications, Inc.
- Daniel, T., & Tivener, K. (2016). Effects of sharing clickers in an active learning environment. *Journal of Educational Technology & Society*, 19(3), 260-268.
- Demir, S., & Bozkurt, A. (2011). Primary mathematics teachers' views about their competencies concerning the integration of technology. *Elementary Education Online*, 10(3), 850-860.
- Deng, F., Chai, C. S., Tsai, C. C., & Lee, M. H. (2014). The relationships among Chinese practicing teachers' epistemic beliefs, pedagogical beliefs and their beliefs about the use of ICT. *Journal of Educational Technology & Society*, 17(2), 245-256.
- Depdiknas, A. (2003). *Media pembelajaran*. Jakarta: Dirjen Dikdasmen.
- Dhawan, S. (2020). Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis. *Journal of Educational Technology Systems*, 49(1), 5-22. doi: 10.1177/0047239520934018
- Dong, E., Du, H., & Gardner, L. (2020). An interactive web-based dashboard to track COVID-19 in real time. *The Lancet Infectious diseases*, 20, 533-534. doi:10.1016/S1473-3099(20)30120-1.
- Edgar, T. W., & Manz, D. O. (2017). *Research methods for cyber security*. Cambridge, MA: Elsevier Inc.
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115.
- Ertmer, P. A. (2005). Teacher pedagogical beliefs: The final frontier in our quest for technology integration? *Educational Technology Research and Development*, 53(4), 25-39.
- Ertmer, P. A. (1999). Addressing first- and second-order barriers to change: Strategies for technology integration. *Educational Technology Research and Development*, 47(4), 47-61.
- Ertmer, P. A., Ottenbreit-Leftwich, A. T., Sadik, O., Sendurur, E., & Sendurur, P. (2012). Teacher beliefs and technology integration practices: A critical relationship. *Computers & Education*, 59(2), 423-435.
- Espino-Díaz, L., Fernandez-Caminero, G., Hernandez-Lloret, C. M., Gonzalez-Gonzalez, H., & Alvarez-Castillo, J. L. (2020). Analyzing the impact of COVID-19 on education professionals. Toward a paradigm shift: ICT and neuroeducation as a binomial of action. *Sustainability*, 12, 1-10. doi: 10.3390/su12145646
- Fitriyadi, H. (2013). Integrasi teknologi informasi komunikasi dalam pendidikan: Potensi manfaat, masyarakat berbasis pengetahuan, pendidikan nilai, strategi implementasi dan pengembangan profesional. *Jurnal Pendidikan dan Kejuruan*, 21(3), 269-284.
- Francom, G. M. (2020). Barriers to technology integration: A time-series survey study. *Journal of Research on Technology in Education*, 52(1), 1-16. doi: 10.1080/15391523.2019.1679055
- Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(23), 8410-8415.
- Gibbone, A., Rukavina, P., & Silverman, S. (2010). Technology integration in secondary physical education: Teachers' attitudes and practice. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, 3(1), 27-42.

- Groff, J., & Mouza, C. (2008). A framework for addressing challenges to classroom technology use. *AACE Journal*, 16(1), 21-46.
- Gu, X., Zhu, Y., & Guo, X. (2013). Meeting the “digital natives”: Understanding the acceptance of technology in classrooms. *Educational Technology & Society*, 16(1), 392-402.
- Hartman, R. J., Townsend, M. B., & Jackson, M. (2019). Educators’ perceptions of technology integration into the classroom: a descriptive case study. *Journal of Research in Innovative Teaching & Learning*, 12(3), 236-249. doi: 10.1108/JRIT-03-2019-0044
- Hashmi, Z. F., Dahar, M. A., & Sharif, A. (2019). Role of information and communication technology in motivating university undergraduate students towards a learning task in public sector universities of Rawalpindi city. *International Educational Research*, 2(2), 26-35. doi:10.35248/2375-4435.19.7.196
- Hew, K. F., & Brush, T. (2007). Integrating technology into K-12 teaching and learning: Current knowledge gaps and recommendations for future research. *Educational Technology Research and Development*, 55(3), 223-252.
- Hixon, E., & Buckenmeyer, J. (2009). Revisiting technology integration in schools: Implications for professional development. *Computers in the Schools*, 26(2), 130-146.
- Hoyles, C., & Lagrange, J. B. (2010). *Mathematics education and technology - rethinking the terrain*. Berlin: Springer.
- Hsu, P. (2016). Examining current beliefs, practices and barriers about technology integration: A case study. *TechTrends: Linking Research & Practice to Improve Learning*, 60(1), 30-40.
- Idris, N., & Nor, N. M. (2010). Mathematical creativity: Usage of technology. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 1963-1967.
- Inan, F. A., & Lowther, D. L. (2010a). Factors affecting technology integration in K-12 classrooms: A path model. *Educational Technology Research and Development*, 58(2), 137-154.
- Inan, F. A., & Lowther, D. L. (2010b). Laptops in the K-12 classrooms: exploring factors impacting instructional use. *Computers & Education*, 55(3), 937-944.
- Kim, J. (2020). Learning and teaching online during Covid-19: Experiences of student teachers in an early childhood education practicum. *International Journal of Early Childhood*, 52, 145-158. doi:10.1007/s13158-020-00272-6
- Kim, H. J., & Jang, H. Y. (2020). Sustainable technology integration in underserved area schools: The impact of perceived student change on teacher continuance intention. *Sustainability*, 12, 1-13. doi:10.3390/su12124802
- Kimmons, R., Miller, B. G., Amador, J., Desjardins, C. D., & Hall, C. (2015). Technology integration coursework and finding meaning in pre-service teachers’ reflective practice. *Educational Technology Research and Development*, 63(6), 809-829.
- König, J., Jäger-Biela, D. J., & Glutsch, N. (2020). Adapting to online teaching during COVID-19 school closure: teacher education and teacher competence effects among early career teachers in Germany. *European Journal of Teacher Education*, 43(4), 608-622. doi: 10.1080/02619768.2020.1809650
- Lee, Y., & Lee, J. (2014). Enhancing student teachers’ self-efficacy beliefs for technology integration through lesson planning practice. *Computers & Education*, 73, 121-128.
- Lim, C. P., & Chan, B. C. (2007). MicroLESSONS in teacher education: Examining pre-service teachers’ pedagogical beliefs. *Computers & Education*, 48, 474-494.
- Liu, S. H. (2011). Factors related to pedagogical beliefs of teachers and technology integration. *Computers & Education*, 56(4), 1012-1022.
- Merc, A. (2015). Using technology in classroom: A study with Turkish pre-service EFL teachers. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 14(2), 229-240.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2015). *Nitel veri analizi*. (Çev. Ed. S. Akbaba-Altun ve A. Ersoy). Ankara: Pegem Akademi.
- Mishra, L., Gupta, T., & Shree, A. (2020). Online teaching-learning in higher education during lockdown period of Covid-19 pandemic. *International Journal of Educational Research Open*, 1. doi: 10.1016/j.ijedro.2020.100012
- Molins-Ruano, P., Sevilla, C., Santini, S., Haya, P. A., Rodríguez, P., & Sacha, G. M. (2014). Designing videogames to improve students’ motivation. *Computers in Human Behavior*, 31, 571-579.
- Neuendorf, K. A., & Kumar, A. (2016). Content analysis. In G. Mazzoleni (Ed.), *The international encyclopedia of political communication*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar* (5. Baskı). (Çev. S. Özge). İstanbul: Yayın Odası.
- Norhayati, A. M., & Siew, P. H. (2004). Malaysian perspective: Designing interactive multimedia learning environment for moral values education. *Educational Technology & Society*, 7(4), 143-152.
- Nuere, S., & de Miguel, L. (2020). The digital/technological connection with Covid-19: An unprecedented challenge in university teaching. *Technology, Knowledge and Learning*, 1-13. doi: 10.1007/s10758-020-09454-6.
- Ottenbreit-Leftwich, A. T., Glazewski, K. D., Newby, T. J., & Ertmer, P. A. (2010). Teacher value beliefs associated with using technology: Addressing

- professional and student needs. *Computers & Education*, 55(3), 1321-1335.
- Onalan, O., & Kurt, G. (2020). Exploring Turkish EFL teachers' perceptions of the factors affecting technology integration: A case study. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 16(2), 626-646.
- Padilla-Díaz, M. (2015). Phenomenology in educational qualitative research: Philosophy as science or philosophical science. *International Journal of Educational Excellence*, 1(2), 101-110.
- Park, J. (2014). Pre-service and in-service teachers' perceptions toward white board system prior to actual experience. *Universal Journal of Educational Research*, 2(3), 262-270.
- Parr, J. M. (1999). Going to school the technological way: Co-constructed classrooms and student perceptions of learning with technology. *Journal of Educational Computing Research*, 20(4), 365-377.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Peeraer, J., & Van Petegem, P. (2011). ICT in teacher education in an emerging developing country: Vietnam's baseline situation at the start of 'The Year of ICT'. *Computers & Education*, 56(4), 974-982.
- Petersen, D., Finnegan J., & Spencer, H. (2015). Anticipating change, sparking innovation: framing the future. *American Journal of Public Health*, 105(S1), 46-49. doi:10.2105/AJPH.2014.302379
- Sang, G., Valcke, M., van Braak, J., & Tondeur, J. (2010). Student teachers' thinking processes and ICT integration: Predictors of prospective teaching behaviors with educational technology. *Computers & Education*, 54(1), 103-112.
- Shelly, G. B., Gunter, G. A., & Gunter, R. E. (2010). *Teachers discovering computers intergrating technology and digital media in the classroom*. USA: Course Technology.
- Shubina, I., & Kulakli, A. (2019). Pervasive learning and technology usage for creativity development in education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 14(1), 95-109. doi:10.3991/ijet.v14i01.9067
- Siegel, C., & Claydon, J. (2016). Innovation in higher education: the influence of classroom design and instructional technology. *Journal on School Educational Technology*, 12(2), 24-33.
- Singh, G., & Hardaker, G. (2014). Barriers and enablers to adoption and diffusion of eLearning. A systematic review of the literature - a need for an integrative approach. *Education + Training*, 56(3), 105-121. doi:10.1108/ET-11-2012-0123
- Singh, V., & Thurman, A. (2019). How many ways can we define online learning? A systematic literature review of definitions of online learning (1988-2018). *American Journal of Distance Education*, 33(4), 289-306. doi: 10.1080/08923647.2019.1663082
- Vann, P., Sanchez, B., & Santiago, H. (2015). Mobile technology in second language classrooms: Insights into its uses, pedagogical implications, and teacher beliefs. *Cambridge University Press*, 27(3), 288-303.
- Vannatta, R. A., & Fordham, N. (2004). Teacher dispositions as predictors of classroom technology use. *Journal of Research on Technology in Education*, 36(3), 252-271.
- Wang, L., Ertmer, P. A., & Newby, T. J. (2004). Increasing student teachers' self-efficacy beliefs for technology integration. *Journal of Research on Technology in Education*, 36(3), 231-250.
- Williams, M., Warner, W., Flower, J., & Croom, B. (2014). Accessibility and usage of technology by North Carolina agriculture teachers. *Journal of Agricultural Education*, 55(4), 191-205.
- Wozney, L., Venkatesh, V., & Abrami, P. C. (2006). Implementing computer technologies: Teachers' perceptions and practices. *Journal of Technology & Teacher Education*, 14(1), 173-207.
- Xie, X., & Siau, K. (2020). Online education during and after Covid-19 pandemic. *TREOs*. 93. https://aisel.aisnet.org/treos_amcis2020/93
- Yıldırım, A., & Simsek, H. (2008). *Qualitative research methods in social sciences* (6th Edition). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zhao, Y. (2007). Social studies teachers' perspectives of technology integration. *Journal of Technology and Teacher Education*, 15(3), 311-333.

Ek-1: Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 26/11/2020-E.53199

BEKAKA4AH

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı :33490967-044/
Konu :Etik Kurul Kararları

ARTOVA MESLEK YÜKSEKOKULU MÜDÜRLÜĞÜNE

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 24.11.2020 tarih 18. oturumunda almış olduğu kararlar ekte gönderilmiş olup, söz konusu kararın anılan sorumlu araştırmacılara tebliğ edilmesi hususunda gereğini rica ederim.

e-imzalıdır

Prof. Dr. Bekir Süha PARLAKTAŞ
Rektör Yardımcısı

EK :
Etik Kurul Kararları

DAĞITIM

Gereği:
Eğitim Fakültesi Dekanlığına
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne
Artova Meslek Yüksekokulu Müdürlüğüne

Bilgi:
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR
Doç. Dr. Mehmet KARGÜN
Doç. Dr. Mehmet Serkan UMUZDAŞ
Doç. Dr. Yücel EROL
Doç. Dr. Emine ÖĞÜK
Doç. Dr. Fatih YAZICI
Doç. Özlem GÖK

Tel: (0356)2521616 Faks: (0356)2521625
E-Posta: gensek@gop.edu.tr Elektronik ağ: www.gop.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Araştırma Makalesi • Research Article

Gri Temelli TOPSIS Yöntemi ile Depo Yeri Seçimi

Warehouse Location Selection Using Grey Based TOPSIS Method

Nihan Kabadayı ^{a,*}, Tuba Ezgi Çakır Esen ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Üretim Anabilim Dalı, 34320, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1950-4877

^b Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Üretim Anabilim Dalı, 34320, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8490-9857

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Temmuz 2020
Düzeltilme tarihi: 26 Aralık 2020
Kabul tarihi: 04 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Depo Yeri Seçimi
Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri (ÇKKV)
Gri Teori
Gri Temelli TOPSIS

ÖZ

Depo yeri seçimi, birçok kriterin aynı anda değerlendirilerek işletmenin maksimum fayda sağlayacağı en uygun lokasyonun belirlendiği bir problemdir. Problemin bu yapısından dolayı, çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri bu problemin çözümünde etkili sonuçlar vermektedir. Bu çalışmada bir 4. parti lojistik (4PL) firmasının yeni depo yeri seçimi kararı için bir model geliştirilmiştir. Geliştirilen modelde çözüm yöntemi olarak Gri Temelli TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Yapılan literatür çalışmasına göre bu yöntem daha önce depo yeri seçimi problemlerinin çözümünde kullanılmamıştır. Bu çalışmada depo yeri seçimi problemlerinin çözümünde kullanılmak üzere alternatif bir yöntemin önerilmesi ve geniş bir depo yer seçimi kriter setinin oluşturulması ile literatüre fayda sağlamak amaçlanmaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 July 2020
Received in revised form 26 December 2020
Accepted 04 Ocak 2021

Keywords:

Warehouse Location Analysis (MCDM)
Grey Theory
Grey Based TOPSIS

ABSTRACT

Warehouse location selection problem, determines the most appropriate location where companies will get maximum benefit, by evaluating many criteria simultaneously. Due to the structure of the problem, multi-criteria decision-making (MCDM) methods give effective results for solution. This paper presents an application of Grey Based TOPSIS to a real warehouse location selection problem of international fourth-party logistics (4PL) company. In the developed model, the Grey Based TOPSIS method was used as the solution method. Based on literature review, this method has never been used to solve warehouse location selection problems. The main idea of this article is to propose an alternative method for the warehouse selection problem and to provide a comprehensive set of warehouse selection criteria to the literature.

1. Giriş

Günümüzde tedarik zinciri yönetiminin başarısı firmalar için stratejik bir önem taşımaktadır. Tedarik zinciri yönetiminde firmaların ortak hedefler etrafında birleşerek faaliyet göstermesi, küresel ticaret ortamındaki zorlayıcı rekabet koşullarında firmaların sürdürülebilir başarı elde etmesi için önemli bir unsurdur (Dey vd., 2016: 262-278). Tedarik zinciri yönetiminde başarılı olabilmek için; ürün, bilgi ve

finansal kaynakların zincir boyunca tam zamanlı ve doğru bir şekilde çift taraflı olarak dolaşımının sağlanması önemlidir. Ürünlerin tedarik zinciri boyunca hammadde üreticisinden nihai tüketiciye kadar iletilmesinde depoların önemli bir rolü vardır. Tedarik zinciri içerisinde depolar taşıma maliyetlerinin düşürülmesi ve hizmet seviyesinin artırılmasını sağlamaktadır.

Depo kavramının ortaya çıkış temeli ürünlerin zarar görmeden saklanabilmesidir. Ancak günümüzde depolar bu

*Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: : nihank@istanbul.edu.tr

amacın ötesinde bir kapsamda ve stratejik öneme sahip tesisler haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte firmalar çeşitli maliyet avantajları ve yeni pazarlardan yararlanabilmek amacıyla geniş coğrafi alanlarda faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu durum uzun tedarik sürelerine ve yüksek taşıma maliyetlerine neden olmuştur. Bununla birlikte depoların tedarik zincirinde stratejik önemi artmıştır. Doğru depo yeri seçimi ise tedarik zinciri başarısı için oldukça kritik bir karar haline gelmiştir.

Tedarik zinciri yönetiminde birbiriyle çelişen amaçlara sahip birçok karar alınmaktadır. Bu kararları, etki süreleri ve kapsamına göre stratejik, taktiksel ve operasyonel olarak üç sınıfa ayırmak mümkündür. Tedarik zinciri yönetiminde alınan stratejik kararlar etki süresi en uzun, değiştirilmesi en zor ve maliyetli olan kararlardır. Stratejik kararların doğruluğu, taktiksel ve operasyonel kararların doğruluğunu da etkilemektedir. Tedarik zincirinde yer alan tesislerin rolü, kapasitesi ve yer seçimi kararları, tedarik zinciri yönetiminde alınan stratejik kararlardan bazılarıdır. Tedarik zinciri stratejisine uygun depo yeri seçimi müşteri memnuniyetinin artmasına, teslimat sürelerinin kısalmasına ve taşıma maliyetlerinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Bu sayede doğru depo yeri seçimi firmaların rakiplerine karşı rekabet avantajı elde etmesini sağlamaktadır. Ayrıca, depo yeri seçim kararı firmanın uzun dönemdeki taşıma maliyetlerini ve operasyonel maliyetlerini etkileyebilmektedir. Bu nedenle bu kararın titiz hesaplamalar ve çalışmalar ile alınması işletmeler için oldukça önemlidir. Yanlış bir depo yeri seçimi kararı, firmaların taşıma ve operasyonel maliyetlerinin artmasına, teslimat sürelerinin uzamasına ve aynı zamanda müşteri hizmet seviyesinin düşmesine neden olabilmektedir. Firmalar için en uygun depo yeri seçimi kararı kritik bir karar sürecidir. Depo yeri seçiminin tedarik zincirinin genel verimliliğini artırması ve bunun yanı sıra taşıma maliyetlerini ve üretim maliyetlerini de olumsuz yönde etkilememesi beklenmektedir (KrSingh vd., 2018: 344).

Depo yeri seçiminin, uzman bir ekip tarafından belirlenecek olan kritik başarı faktörlerine uygun olarak gerçekleştirilmesi, işletmeler için uzun dönemde tedarik zinciri yönetiminde performans artışına katkı sağlamaktadır. Depo yeri seçimi çalışmalarında, süreci sübjektif etkilerden arındırmak amacıyla sayısal veriler ve yöntemler ile yapılacak analizlerin gerçekleştirilmesi, yer seçimi kararının doğruluğunu arttıracaktır. Depo yeri seçiminde kullanılacak olan yöntem belirlenirken işletmenin elinde var olan veriler, kurulacak depo sayısı, mevcut depoların durumu, planlama döneminin uzunluğu, değerlendirilecek olan aday depo yerlerinin sayısı ve firma için önemli olan kritik başarı faktörleri göz önüne alınmalıdır.

Depo yeri seçimi problemlerinde, birden çok kriteri değerlendirmeye imkan sağlayan ve aynı zamanda uzmanların bilgi ve tecrübelerinin yer seçimi kararlarına aktarılmasına izin veren çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. ÇKKV yöntemleri, aynı anda birçok kriterin göz önünde bulundurulmasıyla çok sayıda alternatif arasından en uygun olanın belirlenmesine yardımcı olan yöntemlerdir. ÇKKV yöntemleri uzmanların bilgi ve tecrübesinin çözüme dahil edilmesine imkan tanımaktadır. Bu yöntemler kullanım kolaylığı ve performansları nedeniyle literatürde çok sayıda çalışmada kullanılmıştır. ÇKKV yöntemleri, yer seçimi, tedarikçi

seçimi ve performans değerlendirme, makine seçimi, proje seçimi vb. çeşitli problemlerin çözümünde başarılı sonuçlar vermektedir.

Bu çalışmada, depo yeri seçiminde etkili performans kriterlerinin belirlenmesi ve en uygun depo yerinin seçimi için bir model geliştirilmesi amaçlanmıştır. Belirsizlik durumunda problem çözümünde etkili olan Gri Temelli TOPSIS yöntemi, daha önce bu problemin çözümünde kullanılmamış olduğundan çözüm yöntemi olarak belirlenmiştir. Yapılmış olan literatür çalışmasına göre depo yeri seçimi problemini ele alan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Böylece göreceli olarak dar kapsamlı olan ilgili literatüre, depo yeri seçimi problemlerinin çözümünde kullanılacak alternatif bir yöntem önererek fayda sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca, çalışmanın uygulama bölümünde ilgili yöntemin performansının ölçülmesi amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde hizmet veren bir 4. Parti Lojistik (4PL) firmasının depo yerleşim yeri seçim süreci ele alınmıştır.

2. Literatür Araştırması

Depo yeri seçimi ile ilgili son dönemlerde yapılan çalışmalar incelediğinde, çok kriterli karar verme tekniklerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. KrSingh vd. (2018: 343-356), otomotiv parçaları üretimi yapan bir firma için Bulanık AHP yöntemini kullanarak yeni bir depo yeri önerisinde bulunmuş; alt yapı (ulaşım, elektrik ve su kaynakları, iletişim olanakları); devlet yönetimi (arazi fiyatları, vergi politikaları, teşvikler); pazar durumu (pazar büyüklüğü, hedef pazara yakınlık, pazarın büyüme olanakları) gibi ana ve alt kriterleri dikkate almıştır. Yavuz (2018: 169-191), gıda ürünleri üreticisi bir firma ile yaptığı çalışmada, Gri Sistem Teorisi ve VIKOR yöntemlerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışmada; ulaştırma, iş yeri, işçilik, stok bulundurma maliyetleri, depo kapasitesi, mağazalara uzaklık ve üretim merkezine uzaklık gibi kriterler değerlendirilmiş ve bu kriterler kapsamında uygulanan VIKOR ve Gri Sistem Teorisi yöntemlerinin aynı sonucu verdiği tespit edilmiştir. Gołda ve Izdebski (2017: 635-640), en etkin depo yerinin seçimi için genetik algoritmayı kullanmıştır. Alternatif depo yerinin belirlenmesinde; lojistik ağı tesisleri arasındaki ulaşım maliyetleri, depoların hammaddeye yakınlığı, yakıt maliyetleri, depoya ilişkin ek maliyetler, yerel vergiler, sabit maliyetler, iş gücü maliyetleri, arazi genişletme maliyetleri, depoların demiryolu ve karayolu ulaşım olanakları gibi kriterler değerlendirmeye alınmıştır. Gül ve Eren (2017: 1-13), kamu sektöründe yaptıkları çalışmalarında AHP yöntemini kullanmış ve toplam teslimat süresi, siparişin karşılanma güvenilirliği, kalite, kapasite esnekliği, katma değerli hizmetler, ulaşım olanakları, potansiyel kalkınma gibi kriterleri değerlendirmeye almışlardır. Ofluoğlu vd. (2017: 89-106), afet durumunda depo yeri seçimi için çok kriterli karar verme tekniklerinden SAW, TOPSIS ve VIKOR' u kullanmışlardır. Yapılan analizler sonucunda; yerleşim yerine uzaklık, arazi büyüklüğü, arazinin afetselliği, hava limanına yakınlık, limana yakınlık, karayoluna yakınlık, arazi maliyeti, arazinin jeolojik yapısı, elektrik bağlantısına uzaklık, su bağlantısına uzaklık ve kanalizasyon bağlantısına uzaklık gibi kriterler belirlenmiştir. Uygulamanın sonunda yapılan duyarlık analizi ile modelin uygunluğu test edilmiştir. Cömert ve Yener (2016: 161-177), bir gıda firmasının depo yeri seçimi için Bulanık AHP metodunu kullanmış ve dört ana ana kriter

ile sekiz alt kriteri değerlendirmiştir. Söz konusu ana ve alt kriterler: Maliyet (nakliye maliyeti, işçilik maliyeti); alt yapı (arazi büyüklüğü, depolama); çevresel etmenler (ana yollara uzaklık, üretim merkezine uzaklık); iş gücü (kalifiye eleman, katma değer sağlayan faaliyet kapasitesi) şeklindedir. Özbek ve Erol (2016: 23-42), depo yeri seçimi problemi için; AHP, Basit Ağırlıklı Toplama, COPRAS ve MOORA yöntemlerini içeren bütünlük bir model önermişlerdir. Birim fiyatı, stok bulundurma kapasitesi, marketlere olan ortalama uzaklık, ana tedarikçiye olan ortalama uzaklık ve hareket esnekliği gibi kriterlerin ağırlıkları AHP yöntemi ile belirlenmiştir. Karar alternatiflerinin seçiminde ise Basit Ağırlıklı Toplama, COPRAS ve MOORA yöntemleri kullanılmıştır. Yapılan uygulamanın sonucunda bu üç yöntemin de aynı alternatif gösterdiği tespit edilmiştir. Aktepe ve Ersöz (2014: 2-15), bir döküm fabrikasının depo yeri seçimi için; satışlar, toptan ve perakende satış arasındaki oran, yolların bulunması, rakip firmaların bulunması, depo kiralama maliyeti ve potansiyel büyüme gibi kriterleri değerlendirmişlerdir. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında AHP yöntemi; alternatiflerin sıralanmasında ise VIKOR ve MOORA yöntemleri kullanılmıştır. Akyüz ve Soba (2013: 185-198), bir tekstil işletmesi için depo yeri seçimi problemini ele almış ve çok kriterli karar verme yöntemlerinden ELECTRE' yi kullanmışlardır. Merkeze uzaklık, limana uzaklık, tahsis edilecek alan, organize sanayii bölgelerine uzaklık, ortalama arsa satış fiyatı, organize sanayi bölgesi müdürlüğündeki çalışan sayısı, elektrik satış fiyatı, nüfus, altyapı ve teşviklerden yararlanma durumu değerlendirilen kriterlerdir. Ashrafzadeh vd. (2012: 655-671), depo yeri seçimi için Bulanık TOPSIS metodunu kullanmışlardır. Depo yeri için değerlendirilen kriterler; iş gücü maliyetleri, ulaşım maliyetleri, elde bulundurma maliyetleri, arazi maliyetleri, kalifiye iş gücü, iş gücünün durumu, arazinin durumu, iklim, ulaşım türlerinin durumu, iletişim sistemleri, ulaşımın kalitesi ve güvenilirliği, elektrik, su ve doğal gaz kaynaklarının kalitesi ve güvenilirliği, müşterilere yakınlık, üreticilere yakınlık, teslim süreleri ve cevap verebilirliktir. Çaka (2012), gıda ürünleri üreticisi bir firmanın depo yeri seçimi için; maliyet (işçilik, sevkiyat, depolama maliyetleri); iş gücü (kalifiye eleman, katma değer yaratan faaliyet kapasitesi); çevresel etmenler (pazara yakınlık, ulaşım alternatifleri, yasal prosedürler ve firma güvenilirliği); alt yapı (kapasite, depolama ve malzeme taşıma sistemleri, sevkiyat sıklığı, depolama koşulları) gibi ana ve alt kriterleri değerlendirmiştir. Uygulamada CHOQUET İntegral Yöntemi kullanılmıştır. Özcan vd. (2011: 9773-9779), perakende sektöründe depo yeri seçimi için; TOPSIS, ELECTRE ve Gri Teoriyi kullandıkları karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirmişlerdir. Birim fiyatı, stok bulundurma kapasitesi, mağazalara ortalama uzaklık, ana tedarikçilere ortalama uzaklık, hareket esnekliği gibi kriterler değerlendirilmiştir. Demirel vd. (2010: 3943-3952), lojistik sektöründe depo yeri seçimi probleminin çözümü için CHOQUET İntegral Yöntemini kullanmışlardır. Maliyetler (iş gücü ve ulaşım maliyetleri, vergi teşvikleri, vergi yapıları, finansal teşvikler ve taşıma maliyetleri); iş gücü özellikleri (kalifiye işçi ve iş gücünün uygunluğu durumları); altyapı (ulaşım, telekomünikasyon sistemleri, ulaşımın kalitesi ve güvenilirliği) ; Pazar (müşterilere yakınlık, tedarikçilere ve üreticilere yakınlık, teslim süreleri ve hızlı çözüm oluşturma); makro çevre(devlet politikaları, endüstriyel düzenlemeler, imar ve inşaat planı) gibi ana ve alt kriterler değerlendirilmiştir. Yılmaz vd. (2011: 485-494),

uluslararası düzeyde etkinlik gösteren bir firmanın hızlı tüketim malları için depo yeri seçimi problemini ele almıştır. Söz konusu firmanın Türkiye genelinde açacağı depo sayısı ve bu depoların yerlerinin belirlenmesi problemi, genetik algoritma ile çözülmüş ve en iyi çözüm elde edilmiştir. Çalışmada; depoların talep bölgelerine olan uzaklıkları ve sabit maliyetler ana değişkenler olarak ele alınmıştır. Çalık (2020: 101-114), alüminyum sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın depo yeri seçimi kararı için; uzmanlar tarafından belirlenen kriterlerin ağırlıklandırılmasında aralık Tip-2 Bulanık AHP ve ardından alternatif depo yerlerinin sıralanmasında aralık Tip-2 Bulanık TOPSIS yöntemlerini kullanmıştır. Çalışmada belirlenen ana ve alt kriterler; maliyet (işçilik maliyeti, taşıma maliyeti, elleçleme maliyeti), konumun özellikleri (stok tutma kapasitesi, arazi kullanılabilirliği, iklim), yakınlık (müşterilere yakınlık, tedarikçilere veya üreticiye yakınlık, taşıma modlarına olan yakınlık) şeklindedir. Chen (2009: 71-75), depo yeri seçiminin en önemli lojistik faaliyetlerden biri olduğunu belirttiği çalışmada, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan AHP' yi kullanmıştır. Çalışmada değerlendirmeye alınan kriterler; müşterilere olan uzaklık, ulaşım olanakları, arazinin mevcut ve gelecekteki durumu, doğal çevre koşulları ve politik çevre koşullarıdır. Jayant (2015: 157-164), bir üretim işletmesinin depo yeri kararı için; VIKOR, TOPSIS ve Gri İlişkisel Analiz yöntemlerini kullanmıştır. Sözü geçen yöntemlerle ayrı ayrı değerlendirmeye alınan kriterler; birim fiyat, stok tutma kapasitesi, mağazalara olan ortalama uzaklık, ana tedarikçilere olan ortalama uzaklık ve hareket esnekliğidir. Karmaker ve Saha (2015: 315-334), Bangladeş' te hizmet vermekte olan bir firma için, 5 alternatif depo yeri arasından seçim yapılması problemini ele almışlardır. Cevap verebilirlik (tedarik süresi, gerekli bilgilerin sağlanması), ulaşımın durumu (ulaşımın kalitesi, ulaşım türlerinin mevcudiyeti, haberleşme), maliyetler (arazi maliyeti, taşıma maliyeti, iş gücü maliyeti, ulaşım maliyeti), konumun özellikleri (iklim, arazinin kullanılabilirliği, kamu hizmetlerinin kalitesi ve kullanılabilirliği, üreticilere olan yakınlık, müşterilere olan yakınlık), iş gücünün uygunluğu (kalifiye iş gücü, uygun işgücünün mevcudiyeti) gibi ana ve alt kriterlerin ağırlıklandırılmasında Bulanık AHP yöntemi kullanılırken, alternatif depo yerinin belirlenmesinde ise; TOPSIS ve Bulanık TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır. Sağnak (2020: 615-623) perakende sektöründe depo yeri seçimi için yaptığı çalışmada; taşıma maliyeti, satış tahmini (talep), depo yatırım maliyeti, depo kapasitesi, teslim süresi, çalışan maliyeti, çeşitli çalışma opsiyonlarının varlığı, müşterilere yakınlık, tedarikçilere yakınlık, üreticilere yakınlık arazi uygunluğu, vergi politikası, altyapı (su, telekomünikasyon, elektrik), güvenlik gibi kriterleri ele almıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında Bulanık AHS yöntemi, alternatiflerin değerlendirilmesinde ise Bulanık TODIM yöntemi kullanılmıştır. Kış vd. (2020: 227-240), elektrik dağıtımı için depo yeri seçimi probleminin çözümünde modifiye edilmiş KEMIRA yöntemini kullanmıştır. Söz konusu çalışmada; tüketim miktarları, 2018 yatırım miktarları, aylık taşıma maliyeti, ana deponun aylık taşıma maliyeti, en yakın ana yola olan mesafe, ana tedarikçiye olan ortalama mesafe, hareket kabiliyeti, ortalama teslimat süresi, arazi maliyeti gibi kriterler değerlendirmeye alınmıştır. Turgut ve Şahin (2019: 42-59), yaş sebze ve meyve depo yeri seçimi için Mersin İlinde yaptıkları uygulamada; maliyet (toprak maliyeti, nakliye

maliyeti, iş gücü maliyeti), işgücü (nitelikli işgücünün varlığı, işgücünün ulaşım imkanları, çevre (doğal afet riski, yer şekilleri), pazar (üreticiye yakınlık, müşteriye yakınlık), altyapı (taşıma modlarına yakınlık, liman ve terminallere yakınlık) gibi ana ve alt kriterleri ele almıştır. AHP yönteminin kullanıldığı çalışmada 3 alternatif il arasında karşılaştırma yapılmıştır. Ergün vd. (2020: 1-13), afet depo yeri seçimi problemini ele aldıkları çalışmalarında; kriterleri ağırlıklandırırken AHS yöntemini, alternatiflerin seçiminde ise MAUT ve SAW yöntemlerini kullanmışlardır. Konum (afete maruz kalanlara ulaşım süresi, yerleşim yerine uzaklık, depolara ve gıda temin edilecek noktalara uzaklık, kara yoluna uzaklık, hava yoluna uzaklık, deniz yoluna uzaklık, arazi maliyetleri), altyapı (afetsellik yapısı, arazinin zemini, arazi tapu bilgileri, işgücünün durumu, sel, toprak kayması ve fırtına riski, fay geçme durumu), iş birliği (lojistik hizmet veren firmalar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, hükümet teşvikleri) çalışmanın ana ve alt kriterlerini oluşturmuştur. Ehsanifar vd. (2020: 1-14), çelik sektörü depo yeri seçimi için yaptıkları çalışmalarında UTASTAR yöntemini kullanmışlar ve farklı ulaşım sistemlerine ulaşım, konumun dağıtım kalitesi, tedarik zinciri boyunca dağıtım kalitesi, taşıma için gerekli olan işçilik maliyeti, yatırım maliyeti, üretim alanına olan erişim imkânı, tamir alanına olan erişim imkanı, gelişme ve genişleme imkanı, depolama kapasitesi, cevap verebilirlik süresi ve gecikme durumu gibi kriterleri değerlendirmeye almışlardır.

Ek-1’ de depo yer seçimi ile ilgili yapılmış olan çalışmalar ve kullanılmış olan kriterlerin özeti yer almaktadır.

3. Depo Yeri Seçimini Etkileyen Faktörler

Yerleşim yeri kararları tedarik zinciri performansı üzerinde uzun süreli etkileri olan kararlardır. Bunun başlıca sebebi; bir yerleşim yerini kapatmanın ya da taşımanın işletmeler açısından oldukça maliyetli olmasıdır. Bir tedarik zincirinde, yerleşim yeri için verilmiş doğru kararlar maliyetleri büyük oranda düşürmektedir (Chopra, 2013: 109).

Günümüzde kısalan ürün yaşam eğrileri, müşterilerin ürünlerini en kısa sürede teslim alma isteği, artan ürün çeşitliliği, uzayan taşıma mesafeleri gibi etkenler nedeniyle rekabet şartları oldukça zor hale gelmiştir. Bu pazar koşullarında rekabet avantajı elde etmek isteyen firmaların tedarik zinciri ağ tasarımlarını optimize etmesi gerekmektedir (KrSingh vd., 2018: 345). Bu amaçla tedarik zincirinde yer alan tesislerin yer seçim kararları sistematik ve detaylı analizler sonucunda belirlenmelidir. Tedarik zincirinde depo ve dağıtım merkezlerinin lokasyonları taşıma, stok maliyetleri ve teslimat süreleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Depo ve dağıtım merkezi yeri seçimi, nitel ve nicel kriterleri göz önünde bulunduran bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemidir. Current vd. (1990: 295-307) tarafından yapılmış olan kapsamlı literatür çalışmasına göre firmaların depo ve dağıtım merkezi yer seçimi kararlarında genel olarak dört temel amaç bulunmaktadır. Bunlar maliyet minimizasyonu, müşteri taleplerini maksimum seviyede karşılama, kar maksimizasyonu ve çevresel duyarlılıktır (Vanichchinchai ve Apirakkhit, 2018: 750).

Her bir firma için depo yeri seçiminde önemli olan faktörler ve bu faktörlerin önem derecesi değişmektedir. Genellikle firmanın bulunduğu sektöre ve rekabet stratejisine göre ilgili

faktörler ve onların önem derecesi değişmektedir. Bu sebeple yer seçimi problemlerinin başarısı için kriter seti belirleme aşaması oldukça önemli bir aşamadır. Bir önceki bölümde yapılan literatür araştırmasından yola çıkılarak, bir işletmenin depo yeri kararını etkileyen faktörler ana başlıklarıyla; maliyetler, alt yapı, ulaşım olanakları, coğrafi özellikler, devlet politikaları, konum, pazarın ve iş gücünün durumu şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışmanın uygulama bölümünde ele alınan 4PL firmasının yöneticileri ile yapılan görüşmeler sonucunda, aşağıda yer alan ana ve alt kriterlerin değerlendirmeye alınması kararlaştırılmıştır.

- **Coğrafi Özellikler:** Bu kriter deponun kurulacağı yerdeki altyapı imkanlarını içeren kriter grubunu ifade etmektedir. Her bir işletme için depo yer seçimindeki altyapı gereksinimleri çeşitlilik göstermektedir.
- **Arazi Büyüklüğü:** Deponun kurulacağı bölgede, ihtiyaç duyulan büyüklükte boş arazi olup olmama durumunu ifade eden alt kriterdir.
- **Genişlemeye Elverişlilik:** Deponun kurulacağı bölgedeki mevcut arazilerin, ilerleyen dönemlerde, olası depo büyütme planlarına uygun olup olmama durumunu ifade eden alt kriterdir.
- **Alt Yapı Olanakları:** Deponun kurulacağı bölgenin mevcut elektrik, su, doğalgaz gibi alt yapı durumunu ifade eden alt kriterdir.
- **Fiziksel Özellikler:** Deponun kurulacağı bölgedeki arazinin, yer şekilleri bakımından durumunu ifade eden alt kriterdir.
- **Maliyet**
- **İşçilik Maliyeti:** Deponun kurulacağı bölgedeki genel işçilik ücretlerini ifade eden alt kriterdir.
- **Arazi Maliyeti:** Deponun kurulacağı bölgedeki arazi fiyatlarını ifade eder.
- **Ulaşım Maliyeti:** Yeni deponun kurulacağı bölgeye olan ulaşımın genel maliyetlerini ifade eder.
- **Vergi İndirim ve Teşvik Oranları:** Yeni deponun kurulacağı bölgede devlet teşvikleri ve/veya vergi indirimini olup olmama durumunu ifade eden alt kriterdir. Örneğin; bazı bölgelerin kalkındırılması gibi sebeplerle, o bölgeye yapılacak olan yatırımları teşvik etme amacıyla devlet, vergi indirimini ve/veya teşvik yapabilmektedir.
- **İş Gücü**
- **İş Gücü Yeterliliği ve Kalitesi:** Deponun kurulacağı bölgede, depolarda görev alması konusunda ihtiyaç duyulan iş gücünün gerek nitelik gerekse nicelik bakımından karşılanabilirliğini ifade eden alt kriterdir.
- **Demografik Özellikler:** Deponun kurulacağı bölgede, depolarda görev alması konusunda ihtiyaç duyulan iş gücünün demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi vb.) ifade eden alt kriterdir.
- **Sosyal İmkanlar ve Eğitim Olanakları:** Deponun kurulacağı bölgedeki sağlık hizmetlerinin durumunu; spor komplekslerine, kültür sanat faaliyetlerine olan yakınlığı ve eğitim imkanlarını (üniversite, lise, ilköğretim kurumlarına olan yakınlık gibi) temsil eden alt kriterdir.

- İş Gücüne Erişebilirlik: Kurulacak olan depoda çalışması için ihtiyaç duyulan iş gücüne ulaşabilme durumunu ifade eden alt kriterdir.
- **Ulaşım Olanakları:** Depo yeri seçiminde önemli kriterlerden bir tanesi de ürünlerin taşınması için uygun ulaşım olanaklarına sahip olunmasıdır. Depodan ürünlerin sorunsuzca müşterilere ulaştırılabilmesi ve tedarikçi/üretici firmadan ürünlerin depolara en uygun fiyat ve koşullarda ulaştırılabilmesi için depo yerinin ulaşım olanaklarına yakın olması oldukça önemlidir. Depo yerinin firmanın tercih etmiş olduğu taşıma moduna uygun olacak şekilde havalimanlarına, limanlara, demiryollarına, otoyollara ve yerleşim alanlarına yakın olması taşıma maliyetlerini önemli oranda düşürürken operasyon sürelerinden de avantaj sağlayacaktır (Demirel vd., 2010: 9).
- Havalimanlarına Yakınlık: Deponun kurulacağı bölgenin, havalimanlarına yakın olup olmama durumunun önemini ifade eden alt kriterdir.
- Limanlara Yakınlık: Deponun kurulacağı bölgenin, limanlara yakın olup olmama durumunun önemini ifade eden alt kriterdir. Örneğin; ürün sevkiyatını deniz yoluyla gerçekleştiren firmalar için bu kriter son derece önemlidir.
- Otoyollara Yakınlık: Deponun kurulacağı bölgenin otoyollara yakın olup olmama durumunun önemini ifade eden alt kriterdir.
- Demiryollarına Yakınlık: Deponun kurulacağı bölgenin demiryollarına yakın olup olmama durumunun önemini ifade eden alt kriterdir.
- Yerleşim Alanlarına Yakınlık: Deponun kurulacağı bölgenin, yerleşim yerlerine yakın olma durumunun ne derece önemli olduğunu ifade eden alt kriterdir.
- **Ticari Lokasyon Özellikleri:**
- Gümrüklere Yakınlık: Kurulması planlanan deponun, gümrüklere yakın olup olmama durumunun önemini ifade eden alt kriterdir.
- Pazarlara/Müşterilere Yakınlık: Kurulması planlanan deponun, faaliyet gösterilen iş kolundaki hedef pazara olan yakınlığının önemini ifade eden alt kriterdir.
- Üreticilere Yakınlık: Deponun kurulacağı bölgenin, iş birliği içerisinde bulunan üreticilere yakınlığını ifade eder.
- Sınır Kapılarına Yakınlık: Deponun kurulacağı bölgenin, sınır kapılarına yakın olup olmama durumunun önemini ifade eden alt kriterdir.

4. Araştırma Yöntemi

4.1. Gri Sistem Teorisi

Gri sistem teorisi ve sayılar ilk defa Deng (1982: 288-294) tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, eksik bilgi içeren ve tamamı tam olarak bilinmeyen sistemler gri sistem olarak tanımlanır. Eksik bilgilerden kaynaklanan belirsizlik durumlarında ilişkilerin analizinde gri sistem teorisi başarılı olmaktadır. Gri sistem teorisine göre kusursuz ve tam bilginin olduğu sistemler beyaz sistem, tam tersi durumdaki sistemler ise siyah sistem olarak tanımlanmaktadır (Köse vd., 2013: 462). Gri teori basit hesaplama yapısı nedeniyle literatürde farklı alanlardaki problemlerin çözümüne

uygulanmıştır. Talep tahmini, faktör analizi, optimizasyon teorisi ve farklı alanlardaki sayısal problemlerin çözümünde etkin sonuçlar üretebilmektedir. Literatürde tedarikçi seçimi, finansal performans ölçümü, personel seçimi, tesis yeri seçimi, müşteri satın alma davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi gibi birçok farklı işletme probleminin çözümünde kullanılmıştır (Dang vd., 2020: 961).

4.2. Gri Sayılar

Gri sayılar aralık olarak ifade edilen ancak tam olarak bilinmeyen sayılardır. $\otimes A$ sembolü ile tanımlanan bir gri sayı iki değer arasındaki aralık olarak $[\underline{A}, \overline{A}]$ şeklinde ifade edilmektedir. Buradaki $\underline{A}$ gri sayının alt limit değeri iken $\overline{A}$ üst limit değeridir. Buna göre bir gri sayı, $\otimes A = [\underline{A}, \overline{A}] = [A' \in A | \underline{A} \leq A' \leq \overline{A}]$ şeklinde ifade edilebilir.

Li vd. (2007) tarafından geliştirilmiş olan gri olasılıklar derecesi gri sayı değerlerinin karşılaştırılması için uygulanmaktadır. Gri olasılıklar derecesi iki gri sayının birbirine göre büyüklük veya küçüklük durumunu ifade etmektedir. Eşitlik (1), $\otimes A \leq \otimes B$ 'nin olasılık derecesinin hesaplanmasını göstermektedir. Gri sayı değerlerinin karşılaştırılması ise eşitlik [2-6]'e göre yorumlanabilmektedir (Bhattacharyya, 2015).

$$P(\otimes A \leq \otimes B) = \frac{\max\{0, \overline{A} + \overline{B} - \underline{A} - \underline{B} - \max\{0, \overline{A} - \underline{B}\}\}}{\overline{A} + \overline{B} - \underline{A} - \underline{B}} \quad (1)$$

$$\text{Eğer } \overline{A} = \overline{B} \text{ ve } \underline{A} = \underline{B} \text{ ise } \otimes A = \otimes B \text{ ve } P(\otimes A \leq \otimes B) = 0,5 \quad (2)$$

$$\text{Eğer } \underline{B} > \overline{A} \text{ ise } \otimes B > \otimes A \text{ ve } P(\otimes A \leq \otimes B) = 1 \quad (3)$$

$$\text{Eğer } \overline{B} < \underline{A} \text{ ise } \otimes B < \otimes A \text{ ve } P(\otimes A \leq \otimes B) = 0 \quad (4)$$

$$\text{Eğer } P(\otimes A \leq \otimes B) > 0,5 \text{ ise } \otimes A > \otimes B \quad (5)$$

$$\text{Eğer } P(\otimes A \leq \otimes B) < 0,5 \text{ ise } \otimes B < \otimes A \text{ 'dir.} \quad (6)$$

4.3. Gri Temelli TOPSIS Yöntemi

Gri temelli TOPSIS yöntemi diğer ÇKKV yöntemlerinde olduğu gibi, uzmanların bilgi ve tecrübelerinin problem çözümüne aktarılmasına imkân tanımaktadır. Uzman bilgi ve tecrübelerinin çözüme katılması sayesinde daha gerçekçi sonuçlar elde edilebilmektedir. Bu yöntemde uzmanların sözel değerlendirmeleri gri sayılar kullanılarak hesaplara aktarılmaktadır. Yöntemin uygulama adımları klasik TOPSIS yöntemiyle benzerlik göstermekle beraber gri sayıların kullanılmasından kaynaklanan bazı farklı hesaplama adımları içermektedir. Gri temelli TOPSIS yöntemi Li vd. (2007) tarafından geliştirilmiş olan gri olasılık derecesine dayanan yöntemden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Li vd. (2007) tarafından geliştirilen yöntem eksik bilgi veya belirsizlik olduğu durumlarda çok kriterli problemlerin çözümünde etkili sonuçlar veren bir yöntem olmasına rağmen alternatiflerin değerlendirilmesi sırasında bazı eksikliklere sahip olduğu için bu durumun üstesinden gelebilmek amacıyla TOPSIS yöntemi ile birleştirilmiştir (Jadidi vd., 2008: 772). Gri temelli TOPSIS yönteminin çözümünde ideal gri ve negatif ideal gri değerlerden mesafelerin hesaplanabilmesi için Bai ve Sarkis (2018) tarafından yeni bir eşitlik önerilmiştir. Gri temelli TOPSIS

yöntemi literatürde çeşitli alanlardaki problemlerin çözümü için kullanılmıştır. Bunlar; tedarikçi seçim problemi (Jadidi vd., 2008: 770-777.; Bai ve Sarkis 2018: 2202-2224), kitle özelleştirme sistemlerinin çevikliğinin ölçülmesi problemi (Mishra vd., 2013: 440-462), değer zinciri performans ölçümü (Nyaoga vd. 2016: 431-446), bilgisayarlı tamir-bakım yönetim sisteminin seçim problemi (Zare vd., 2018:341-358) gibidir.

Gri temelli TOPSIS yönteminin hesaplama adımları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Bai ve Sarkis: 2018: 2210-2217);

1. **Kriter Önem Derecelerinin Belirlenmesi:** Karar verme sürecinde kullanılacak olan değerlendirme kriterlerinin önem derecelerinin belirlenmesi amacıyla konusunda uzman bir grup karar verici Tablo 1’deki sözel değerlendirme ölçeğini kullanarak kriterlerin önem derecelerini değerlendirir.

Tablo 1. Önem Derecesi İçin Gri Değerlendirme Ölçeği

Ölçek	Gri Sayı Karşılığı
Hiç Önemli Değil (HÖD)	[0;0,1]
Önemli Değil (ÖD)	[0,1;0,3]
Az Önemli (AÖ)	[0,3;0,4]
Orta (O)	[0,4; 0,6]
Biraz Önemli (BÖ)	[0,6;0,7]
Önemli (Ö)	[0,7;0,9]
Çok Önemli (ÇÖ)	[0,9;1]

Değerlendirmelerin K adet uzmandan tarafından gerçekleştirildiği varsayıldığında ve $K = \{K_1, K_2, \dots, K_N\}$ olduğunda ve $\otimes w = \{\otimes w_1, \otimes w_2, \dots, \otimes w_M\}$ gri sayılar ile kriter ağırlık değerlerini ifade eden vektör ise, K adet uzman tarafından değerlendirilmiş olan kriterlerin önem derecelerinin ortalaması aşağıdaki eşitlik (7) yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$\otimes w_j = \frac{1}{K} [\otimes w_j^1 + \otimes w_j^2 + \dots + \otimes w_j^K] \quad (7)$$

Bu eşitlikteki $\otimes w_j^K$, j kriterinin önem derecesinin K uzmanının değerlendirmesine göre ağırlık değerini ifade etmektedir. $\otimes w_j^K$ bir gri sayı olmak üzere $\otimes w_j^K = [\underline{w}_j^K, \overline{w}_j^K]$ şeklinde ifade edilmektedir.

2. **Ortalama Karar Matrisinin Oluşturulması:** Ortalama karar matrisi K sayıdaki karar vericinin Tablo 2’deki sözel değerlendirme ölçeğini kullanarak alternatifleri ilgili kriterlere göre değerlendirilmesinin ardından eşitlik (8) yardımıyla hesaplanmaktadır. Bu eşitlikteki $\otimes x_{ij}^k$, k. karar vericinin i kriterine göre j alternatifini değerlendirmesini ifade etmektedir. $\otimes x_{ij}$ bir gri sayı olmak üzere $\otimes x_{ij} = [\underline{x}_{ij}, \overline{x}_{ij}]$ şeklinde ifade edilmektedir.

$$\otimes x_{ij} = \frac{1}{K} [\otimes x_{ij}^1 + \otimes x_{ij}^2 + \dots + \otimes x_{ij}^K] \quad (8)$$

Her bir alternatifin karar verici grup tarafından ilgili kriterlere göre değerlendirilmesi ile eşitlik (9)’da gösterildiği gibi ortalama karar matrisi oluşturulur.

$$K = \begin{bmatrix} \otimes x_{11} & \otimes x_{12} & \dots & \otimes x_{1j} \\ \otimes x_{21} & \otimes x_{22} & \dots & \otimes x_{2j} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \otimes x_{i1} & \otimes x_{i2} & \dots & \otimes x_{ij} \end{bmatrix} \quad (9)$$

Tablo 2. Kriter Değerlendirmesinde Kullanılan Sözel Değişkenler ve Gri Sayı Karşılığı

Ölçek	Gri Sayı Karşılığı
Çok Kötü (ÇK)	[0; 0,1]
Kötü (K)	[0,1;0,3]
Biraz Kötü (BK)	[0,3; 0,4]
Orta (O)	[0,4;0,6]
Biraz İyi (Bİ)	[0,6;0,7]
İyi (İ)	[0,7;0,9]
Çok İyi (Çİ)	[0,9;1]

3. **Ağırlıklandırılmış Karar Matrisini Oluşturulması:** İlk aşamada belirlenmiş olan kriter önem dereceleri ($\otimes w_j$) ile ortalama karar matrisi ($\otimes x_{ij}$) kullanılarak her bir alternatif için ilgili kriterlere göre ağırlıklandırılmış skor değerlerini ifade eden gri sayı değerleri hesaplanır. Ağırlıklandırılmış skor değerleri $\otimes \tilde{x}_{ij}$ eşitlik (10) ile hesaplanmaktadır.

$$\otimes \tilde{x}_{ij} = \otimes w_j \times \otimes x_{ij} \left[\begin{array}{l} \min(\underline{w}_j \underline{x}_{ij}, \underline{w}_j \overline{x}_{ij}, \overline{w}_j \underline{x}_{ij}, \overline{w}_j \overline{x}_{ij}), \\ \max(\underline{w}_j \underline{x}_{ij}, \underline{w}_j \overline{x}_{ij}, \overline{w}_j \underline{x}_{ij}, \overline{w}_j \overline{x}_{ij}) \end{array} \right] \quad (10)$$

4. **Gri Pozitif İdeal (S^+) ve Negatif İdeal (S^-) Değerlerin Hesaplanması:** İdeal gri pozitif $S^+(\otimes \tilde{x}_j^+)$ eşitlik (11) ve negatif ideal $S^-(\otimes \tilde{x}_j^-)$ eşitlik (12) kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$S^+ = \{\otimes \tilde{x}_j^+\} = \{\underline{\tilde{x}}_j^+, \overline{\tilde{x}}_j^+\} = \{\max_i \underline{\tilde{x}}_{ij}, \max_i \overline{\tilde{x}}_{ij}\}, j = 1, \dots, m \quad (11)$$

$$S^- = \{\otimes \tilde{x}_j^-\} = \{\underline{\tilde{x}}_j^-, \overline{\tilde{x}}_j^-\} = \{\min_i \underline{\tilde{x}}_{ij}, \min_i \overline{\tilde{x}}_{ij}\}, j = 1, \dots, m \quad (12)$$

5. **Gri ayırım ölçütlerinin hesaplanması için ideal ve negatif ideal değerlerden mesafelerin ölçülmesi:** Bu aşamada ideal gri ve negatif ideal gri değerlerden mesafelerin hesaplanabilmesi için Bai ve Sarkis (2018) tarafından önerilmiş olan eşitlik (13) ve (14) kullanılmaktadır.

$$\otimes \mu_i^+(S^+, S_i) = \sum_{j=1}^m (\otimes \tilde{x}_j^+ - \otimes \tilde{x}_{ij}) = \sum_{j=1}^m ((\underline{\tilde{x}}_j^+ - \underline{\tilde{x}}_{ij}), (\overline{\tilde{x}}_j^+ - \overline{\tilde{x}}_{ij})) \quad (13)$$

$$\otimes \mu_i^-(S^-, S_i) = \sum_{j=1}^m (\otimes \tilde{x}_{ij} - \otimes \tilde{x}_j^-) = \sum_{j=1}^m ((\underline{\tilde{x}}_{ij} - \underline{\tilde{x}}_j^-), (\overline{\tilde{x}}_{ij} - \overline{\tilde{x}}_j^-)) \quad (14)$$

6. **İdeal çözüme gri göreceli yakınlığın hesaplanması:** Her bir alternatifin ideal çözüme gri göreceli yakınlığı eşitlik (15) ile hesaplanmaktadır. $\otimes T_i$, değeri i alternatifinin ideal çözüme göreceli yakınlık derecesini ifade eden gri sayı değeridir.

$$\otimes T_i = \frac{\otimes \mu_i^-}{\otimes \mu_i^+ + \otimes \mu_i^-} = \frac{(\underline{\mu}_i^-, \overline{\mu}_i^-)}{(\underline{\mu}_i^+ + \underline{\mu}_i^-, \overline{\mu}_i^+ + \overline{\mu}_i^-)} = \left[\frac{\underline{\mu}_i^-}{(\underline{\mu}_i^+ + \underline{\mu}_i^-)}, \frac{\overline{\mu}_i^-}{(\overline{\mu}_i^+ + \overline{\mu}_i^-)} \right] \quad (15)$$

7. Olabilirlik derecelerine göre alternatiflerin derecelendirilmesi: Bir önceki aşamada hesaplanan göreceli yakınlık değerleri gri sayılar olması nedeniyle alternatiflerin değerlendirilmesinde ek bir hesaplama adımı gerekmektedir. Geleneksel yaklaşımda bu değerler durulaştırılarak alternatifler değerlendirilir ancak bu aşamada bazı bilgilerin kaybolması nedeniyle Bai ve Sarkis (2018) olabilirlik derecesi ölçümünü önermişlerdir. Bu çalışmada alternatiflerin uygunluk analizi için eşitlik (16) yardımıyla olabilirlik dereceleri hesaplanmıştır.

$$P_{nxn} = p(\otimes T_i > \otimes T_h)_{nxn} = \frac{\bar{T}_i - \underline{T}_h}{\bar{T}_i - \underline{T}_i + \bar{T}_h - \underline{T}_h} \quad i, h = 1, \dots, n \quad (16)$$

5. Uygulama Bölümü

Çalışmanın uygulama bölümünde, ulusal ve uluslararası boyutta hizmet vermekte olan bir 4. Parti lojistik firmasının yeni açılacak depo yeri seçimi problemi ele alınmıştır. Söz konusu firma, 39 farklı ülkede, toplam 81 lojistik merkezle faaliyet göstermektedir. Kara, hava, deniz taşımacılığının yanı sıra depolama, montaj, ambalajlama, paketleme ve tedarik zinciri çözümleri gibi hizmetler de firmanın faaliyetleri arasındadır.

Gri temelli TOPSIS yöntemiyle firmanın depo yeri seçiminde önemli olabilecek kriterler ve önem dereceleri belirlendikten sonra üç alternatif lokasyon arasından en uygun olanı belirlenmiştir. Firmanın depo yeri seçiminde önemli olabilecek kriterlerin belirlenmesi için öncelikle bir literatür araştırması gerçekleştirilmiş, daha sonra karar vericilere bu kriterlerin uygunluk durumu onaylatılmıştır.

Çalışmada firmanın depo ve tedarik zinciri yönetimi departmanlarında çalışan 5 yönetici tarafından oluşturulan karar verici grup tarafından değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Aşağıda Gri temelli TOPSIS yönteminin ilgili probleme uygulama adımları yer almaktadır:

1. Depo Seçim Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi: Firmanın yeni kurulacak deposu için en uygun yerleşim yerinin belirlenmesi amacıyla bir ön faktörler öncelikle literatür çalışmasıyla belirlenmiştir. Daha sonra bu belirlenen kriter seti uygulamanın yapılacağı firmada çalışan beş uzmanın değerlendirmesine sunulmuş ve firmanın depo yer seçiminde önem taşıyan kriterlerin belirlenmesi istenmiştir. Bunun sonucunda “Maliyet”, “İşgücü”, “Ulaşım olanakları”, “Coğrafi özellikler”, “Ticari lokasyon özellikleri” olmak üzere 5 ana kriter ve 21 alt kriterden oluşacak şekilde nihai kriter seti oluşturulmuştur.

2. Kriterlerin Önem Derecelerinin Belirlenmesi: Firmanın depo yeri seçimi kararında etkili olabilecek kriterlerin belirlenmesinin ardından kriterlerin önem dereceleri belirlenmiştir. Bu aşamanın amacı ilgili kriterlerin doğru yer seçimindeki etki derecesinin belirlenmesidir. Bu amaçla, karar verici ekipte yer alan uzmanlar Tablo 2’deki sözel değerlendirme ölçeğini kullanarak kriterlerin önem derecelerini değerlendirmiştir. Ek-2’de her bir karar vericinin ana kriter ve alt kriter değerlendirilmesini ifade eden gri sayı değerleri gösterilmiştir. Tablo 3’te kriterlerin ortalama önem derecelerinin gri sayı değerleri yer almaktadır. Bu değerler eşitlik (7) kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 3. Kriter Önem Dereceleri

ANA KRİTER	ALT KRİTER	Ortalama Gri Önem Derecesi
Maliyet	İşçilik Maliyeti	[0,70;0,94]
	Arazi Maliyeti	[0,77;0,98]
	Ulaşım Maliyeti	[0,67;0,92]
	Vergi indirimi ve teşvik olanakları	[0,63;0,84]
İşgücü	İşgücü Yeterliliği ve Kalitesi	[0,53;0,81]
	Demografik Özellikler	[0,41;0,63]
	Sosyal imkanlar ve Eğitim olanakları	[0,16;0,39]
	İşgücüne Erişebilirlik	[0,46;0,74]
Ulaşım Olanakları	Havalimanlarına Yakınlık	[0,48;0,75]
	Limanlara Yakınlık	[0,52;0,81]
	Otoyollara Yakınlık	[0,61;0,88]
	Demiryollarına Yakınlık	[0,44;0,67]
	Yerleşim Alanlarına Yakınlık	[0,15;0,33]
Coğrafi Özellikler	Arazi Büyüklüğü	[0,27;0,39]
	Genişletmeye Elverişlilik	[0,39;0,51]
	Altyapı Olanakları (Elektrik, su ve doğalgaz kaynakları)	[0,42;0,54]
	Fiziksel Özellikler (Topografik Özellikler)	[0,29;0,40]
Ticari Lokasyon Özellikleri	Gümrüklere Yakınlık	[0,52;0,77]
	Pazarlara/ Müşterilere yakınlık	[0,46;0,69]
	Üreticilere/ Tedarikçilere yakınlık	[0,49;0,76]
	Sınır Kapılarına Yakınlık	[0,13;0,30]

3. Aday depo yerleşim yerlerinin kriterlere göre değerlendirilmesi: Firma yetkilileri tarafından önceden yapılmış olan değerlendirmeler sonucunda depo yerleşimi için uygun olabilecek üç aday depo yerleşim yeri belirlenmiştir. Bu aday yerleşim yerleri uzmanlar tarafından

Tablo 2’ deki sözel değerlendirme ölçeği kullanılarak ilgili kriterlere göre değerlendirilmiştir. Beş uzmanın üç aday yerleşim yerini kriterlere göre değerlendirdiği Tablo 4 aşağıda yer almaktadır. Buradaki D1, D2 ve D3 sırasıyla aday depo yerlerini ifade etmektedir.

Tablo 4. Aday Depo Yerleşim Yerlerinin Kriterlere Göre Değerlendirmesi

ANA KRİTER	ALT KRİTER	Uzman 1			Uzman 2			Uzman 3			Uzman 4			Uzman 5		
		D1	D2	D3	D1	D2	D3	D1	D2	D3	D1	D2	D3	D1	D2	D3
Maliyet	İşçilik Maliyeti	O	O	İ	Bİ	Bİ	İ	O	İ	İ	O	İ	Çİ	K	Bİ	İ
	Arazi Maliyeti	İ	İ	O	İ	Bİ	Bİ	O	Bİ	İ	İ	O	İ	Bİ	Bİ	İ
	Ulaşım Maliyeti	K	K	Bİ	BK	O	İ	BK	Bİ	İ	K	O	Bİ	K	O	İ
	Vergi indirimi ve teşvik olanakları	ÇK	ÇK	İ	K	İ	İ	Bİ	İ	İ	O	Bİ	İ	O	İ	Çİ
İşgücü	İşgücü Yeterliliği ve Kalitesi	Çİ	Çİ	Bİ	İ	Çİ	İ	İ	Çİ	İ	Bİ	İ	İ	O	İ	İ
	Demografik Özellikler	Çİ	Çİ	İ	Çİ	O	İ	Bİ	İ	İ	O	İ	Bİ	Bİ	İ	İ
	Sosyal imkanlar ve Eğitim olanakları	Çİ	Çİ	İ	İ	O	İ	İ	O	İ	Bİ	O	İ	Bİ	Bİ	Çİ
	İşgücüne Erişilebilirlik	Çİ	Çİ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	Çİ	Çİ	İ
Ulaşım Olanakları	Havalimanlarına Yakınlık	Çİ	Çİ	BK	O	Bİ	K	Bİ	Bİ	K	İ	Bİ	BK	O	O	BK
	Limanlara Yakınlık	Çİ	Çİ	Çİ	İ	Çİ	Çİ	İ	Çİ	Çİ	İ	Çİ	İ	Bİ	İ	Çİ
	Otoyollara Yakınlık	Çİ	Çİ	Çİ	Çİ	İ	Çİ	Çİ	Çİ	Çİ	İ	Çİ	Çİ	Çİ	Çİ	Çİ
	Demiryollarına Yakınlık	Çİ	Çİ	K	Çİ	Çİ	ÇK	ÇK	Çİ	ÇK	K	Çİ	K	K	İ	BK
Coğrafi Özellikler	Yerleşim Alanlarına Yakınlık	Çİ	Çİ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	Çİ	İ	İ	İ	İ
	Arazi Büyüklüğü	O	O	O	Bİ	Bİ	O	İ	İ	O	Bİ	İ	O	Bİ	İ	Bİ
	Genişletmeye Elverişlilik	O	O	BK	Bİ	Bİ	O	İ	Bİ	O	İ	Bİ	BK	İ	Bİ	O
	Altyapı Olanakları (Elektrik, su ve doğalgaz kaynakları)	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	Bİ	İ	İ	İ	İ	İ
Ticari Lokasyon Özellikleri	Fiziksel Özellikler (Topografik Özellikler)	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	Çİ	İ
	Gümrüklere Yakınlık	Çİ	İ	İ	İ	Çİ	İ	İ	Çİ	İ	İ	Çİ	İ	Bİ	Çİ	İ
	Pazarlara/ Müşterilere yakınlık	Çİ	Çİ	İ	İ	O	İ	İ	Bİ	İ	İ	O	İ	Bİ	Bİ	İ
	Üreticilere/ Tedarikçilere yakınlık	Çİ	Çİ	İ	Çİ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	İ	Çİ	İ
Sınır Kapılarına Yakınlık	ÇK	ÇK	ÇK	K	ÇK	ÇK	ÇK	ÇK	ÇK	ÇK	K	K	K	K	ÇK	K

Depo yeri değerlendirme matrisinin elde edilmesi amacıyla Tablo 2’ deki sözel değerlendirmeler gri sayı $\otimes$ karşılıklarına çevrilmiş ve eşitlik (8) yardımıyla ilgili hesaplamalar yapılmıştır. $\otimes [x_{ij}]^k$, k uzmanın i depo yerinin j kriterini karşılama derecesi için belirlemiş olduğu gri sayı değerini ifade etmektedir.

Tablo 5’ te uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmelere göre her bir aday depo yerinin ilgili depo yer seçimi kriterini karşılama derecesini ifade eden ortalama gri sayı değerleri yer almaktadır.

4. Depo yerleşim yerlerinin ağırlıklandırılmış kriter performans değerlerinin hesaplanması: Önceki aşamada hesaplanan kriter önem dereceleri ($\otimes w_j$) alternatif depo yerleşim yerlerinin kriterlere göre performans değerleri

($\otimes x_{ij}$) kullanılarak her bir depo alternatif yerleşim yeri için ilgili kriterlere göre ağırlıklandırılmış ortalama performans değerlerini ifade eden gri sayı değerleri hesaplanmıştır. Ağırlıklandırılmış ortalama depo yeri performans değerleri $\otimes \tilde{x}_{ij}$ eşitlik (10) yardımıyla hesaplanır.

Buna göre 1. Alternatif depo yerleşim yerinin İşçilik maliyeti kriterine göre ağırlıklandırılmış ortalama performans değeri ($\otimes \tilde{x}_{11}$) aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

$$\begin{aligned} \otimes \tilde{x}_{11} &= \otimes w_1 \times \otimes x_{11} \\ &= [\min(0,25; 0,33; 0,33; 0,45), \max(0,25; 0,33; 0,33; 0,45)] \\ &= [0,25; 0,45] \end{aligned}$$

Tablo 6’ da her bir depo alternatif yeri için hesaplanmış olan ağırlıklandırılmış ortalama performans değerleri verilmiştir.

Tablo 5. Aday Depo Yerleşim Yerlerinin Kriterlere Göre Ortalama Performans Değerleri

ANA KRİTER	ALT KRİTER	D1	D2	D3
Maliyet	İşçilik Maliyeti	[0,36;0,48]	[0,52;0,70]	[0,66;0,92]
	Arazi Maliyeti	[0,54;0,76]	[0,50;0,64]	[0,54;0,76]
	Ulaşım Maliyeti	[0,18;0,34]	[0,36;0,48]	[0,56; 0,78]
	Vergi indirim ve teşvik olanakları	[0,28;0,40]	[0,46;0,68]	[0,66;0,92]
İşgücü	İşgücü Yeterliliği ve Kalitesi	[0,6;0,78]	[0,78;0,96]	[0,58; 0,84]
	Demografik Özellikler	[0,7;0,88]	[0,54;0,64]	[0,60; 0,90]
	Sosyal imkanlar ve Eğitim olanakları	[0,62;0,80]	[0,52;0,62]	[0,66;0,92]
Ulaşım Olanakları	İşgücüne Erişebilirlik	[0,72;0,84]	[0,72;0,94]	[0,60; 0,90]
	Havalimanlarına Yakınlık	[0,56;0,70]	[0,56;0,66]	[0,22;36]
	Limanlara Yakınlık	[0,64;0,86]	[0,84;0,98]	[0,84; 0,98]
	Otoyollara Yakınlık	[0,84;0,98]	[0,84;0,98]	[0,90; 1]
	Demiryollarına Yakınlık	[0,4;0,54]	[0,84;0,98]	[0,10; 0,24]
	Yerleşim Alanlarına Yakınlık	[0,66;0,92]	[0,72;0,94]	[0,60; 0,90]
Coğrafi Özellikler	Arazi Büyüklüğü	[0,50;0,64]	[0,54;0,76]	[0,42;0,52]
	Genişletmeye Elverişlilik	[0,54;0,76]	[0,48; 0,58]	[0,36; 0,46]
	Altyapı Olanakları (Elektrik, su ve doğalgaz kaynakları)	[0,58; 0,84]	[0,60; 0,90]	[0,60; 0,90]
	Fiziksel Özellikler (Topografik Özellikler)	[0,6; 0,90]	[0,66; 0,92]	[0,60; 0,90]
Ticari Lokasyon Özellikleri	Gümrüklere Yakınlık	[0,64;0,86]	[0,84;0,98]	[0,60; 0,90]
	Pazarlara/ Müşterilere yakınlık	[0,64;0,86]	[0,54;0,64]	[0,60; 0,90]
	Üreticilere/ Tedarikçilere yakınlık	[0,72;0,84]	[0,72;0,94]	[0,60; 0,90]
	Sınır Kapılarına Yakınlık	[0,06;0,22]	[0,02; 0,14]	[0,04;0,18]

Tablo 6. Aday Depo Yerleşim Yerlerinin Ağırlıklandırılmış Ortalama Performans Değerleri

ANA KRİTER	ALT KRİTER	D1	D2	D3
Maliyet	İşçilik Maliyeti	[0,25;0,45]	[0,37;0,66]	[0,46;0,86]
	Arazi Maliyeti	[0,42;0,74]	[0,39;0,63]	[0,42;0,74]
	Ulaşım Maliyeti	[0,12;0,31]	[0,24;0,44]	[0,37;0,72]
	Vergi indirim ve teşvik olanakları	[0,18;0,34]	[0,29;0,57]	[0,42;0,77]
İşgücü	İşgücü Yeterliliği ve Kalitesi	[0,32;0,63]	[0,42;0,78]	[0,31;0,68]
	Demografik Özellikler	[0,29;0,55]	[0,22;0,40]	[0,25;0,56]
	Sosyal imkanlar ve Eğitim olanakları	[0,10;0,31]	[0,08;0,24]	[0,11;0,36]
	İşgücüne Erişebilirlik	[0,33;0,69]	[0,33;0,69]	[0,28;0,66]
Ulaşım Olanakları	Havalimanlarına Yakınlık	[0,27;0,52]	[0,27;0,49]	[0,10;0,27]
	Limanlara Yakınlık	[0,34;0,69]	[0,44;0,79]	[0,44;0,79]
	Otoyollara Yakınlık	[0,51;0,87]	[0,51;0,87]	[0,55;0,88]
	Demiryollarına Yakınlık	[0,18;0,36]	[0,37;0,66]	[0,04;0,16]
	Yerleşim Alanlarına Yakınlık	[0,10;0,30]	[0,11;0,33]	[0,09;0,29]
Coğrafi Özellikler	Arazi Büyüklüğü	[0,14;0,25]	[0,15;0,30]	[0,11;0,20]
	Genişletmeye Elverişlilik	[0,21;0,38]	[0,19;0,29]	[0,14;0,23]
	Altyapı Olanakları (Elektrik, su ve doğalgaz kaynakları)	[0,24;0,45]	[0,25;0,49]	[0,25;0,49]
	Fiziksel Özellikler (Topografik Özellikler)	[0,17;0,36]	[0,19;0,37]	[0,17;0,36]
Ticari Lokasyon Özellikleri	Gümrüklere Yakınlık	[0,33;0,67]	[0,44;0,76]	[0,31;0,70]
	Pazarlara/ Müşterilere yakınlık	[0,29;0,59]	[0,25;0,44]	[0,28;0,62]
	Üreticilere/ Tedarikçilere yakınlık	[0,35;0,71]	[0,35;0,71]	[0,29;0,68]
	Sınır Kapılarına Yakınlık	[0,01;0,07]	[0,00;0,04]	[0,01;0,05]

5. Aday Depo Yerleşim Yerleri için Gri ideal (S^+) ve negatif ideal (S^-) değerlerin hesaplanması: Bu aşamada depo yerleri için referans değerlerini içeren pozitif ideal gri $S^+(\otimes \tilde{x})$ performans değerleri eşitlik (11) ve negatif ideal gri $S^-(\otimes \tilde{x})$ eşitlik (12) kullanılarak hesaplanmıştır. Buna göre hesaplanan en ideal gri ve en negatif ideal gri depo performans değerleri seti aşağıdaki Tablo 7' de yer almaktadır.

Tablo 7. Aday Depo Yerleşim Yerleri için Gri ideal (S^+) ve Negatif İdeal (S^-) Değerleri

Pozitif İdeal (S^+)	Negatif İdeal (S^-)
[0,86;0,86]	[0,25;0,25]
[0,74;0,74]	[0,39;0,39]
[0,72;0,72]	[0,12;0,12]
[0,77;0,77]	[0,18;0,18]
[0,78;0,78]	[0,31;0,31]
[0,56;0,56]	[0,22;0,22]
[0,36;0,36]	[0,08;0,08]
[0,69;0,69]	[0,28;0,28]
[0,52;0,52]	[0,10;0,10]
[0,79;0,79]	[0,34;0,34]
[0,88;0,88]	[0,51;0,51]
[0,66;0,66]	[0,04;0,04]
[0,31;0,31]	[0,09;0,09]
[0,30;0,30]	[0,11;0,11]
[0,38;0,38]	[0,14;0,14]
[0,49;0,49]	[0,24;0,24]
[0,37;0,37]	[0,17;0,17]
[0,76;0,76]	[0,31;0,31]
[0,62;0,62]	[0,25;0,25]
[0,71;0,71]	[0,29;0,29]
[0,07;0,07]	[0,00;0,00]

Gri ayırım ölçütlerinin hesaplanması için pozitif ideal ve negatif ideal değerlerden mesafelerin ölçülmesi: Her bir aday depo yerleşim yeri için pozitif ideal ve negatif ideal değerlerden mesafeler ölçülerek $\otimes \mu_i^+$ ve $\otimes \mu_i^-$ şeklindeki gri ayırım ölçütleri eşitlik (13) ve (14) yardımıyla hesaplanmıştır. Tablo 8' de aday depo yerleşim yerlerinin gri ayırım ölçütlerini ifade eden μ_i^+ ve μ_i^- değerleri yer almaktadır.

Tablo 8. Aday Depo Yerleşim Yerlerinin Gri Ayırım Ölçüt Değerleri

Depo Yeri	μ_i^+	μ_i^-
D1	[2,08;7,19]	[0,70;5,82]
D2	[1,42;6,49]	[1,41;6,48]
D3	[1,25;6,94]	[0,96;6,65]

6. İdeal Çözüme Gri Göreceli Yakınlığın Hesaplanması: Bu adımda her bir aday depo yerinin ideal çözüme gri göreceli yakınlığı eşitlik (15) yardımıyla hesaplanmış ve Tablo 9'da bu değerler gösterilmiştir. $\otimes T_i$, değeri i aday depo yerinin ideal çözüme göreceli yakınlık derecesini ifade eden gri sayı değeridir.

Tablo 9. Tedarikçi Gri Göreceli Yakınlık Değerleri

Depo Yeri	T_i
D1	[0,05;0,45]
D2	[0,11;0,50]
D3	[0,07;0,49]

7. Olabilirlik derecelerine göre aday depo yerleşim yerlerinin derecelendirilmesi: Bu adımda aday depo yerleşim yerlerine ait olabilirlik derecelerinin eşitlik (16) yardımıyla aşağıdaki gibi hesaplanmıştır.

Örneğin, D1 ve D2 olabilirlik dereceleri aşağıdaki gibi hesaplandığında $0,43 \% < 0,50 \%$ olduğu için D1'in performansı D2'ye göre daha iyi olarak hesaplanmıştır.

$$p(\otimes T_1 > \otimes T_2) = \frac{\bar{T}_1 - T_2}{\bar{T}_1 - T_1 + \bar{T}_2 - T_2} = \frac{0,45 - 0,11}{0,45 - 0,05 + 0,50 - 0,11} = 0,43$$

Her bir depo yeri için hesaplanan olabilirlik derecelerine göre depo yerleri arasında performansı en yüksek olandan en düşük olana $D2 > D3 > D1$ şeklinde sıralanmaktadır. Buna göre D2, diğer depo yerleri ile karşılaştırıldığında en iyi performans değerine sahip olan aday depo yerleşim yeridir.

6. Sonuçlar

Günümüzde küreselleşen ticaret ile birlikte daha büyük coğrafyalarda faaliyet gösteren tedarik zincirlerinin başarılı yönetilebilmesi için tesis yeri seçimi önemli bir faktördür. Tedarik zincirinde yer alan tesislerin tedarik zincirinin ihtiyaçlarını maksimum seviyede karşılayacak şekilde yerleştirilmesi zincir içerisindeki stok seviyelerinin ve taşıma maliyetlerinin minimize edilmesine ve bunun sonucunda operasyonel maliyetlerin düşmesine ve müşteri memnuniyetinin artmasına yol açmaktadır.

Depo yer seçimi firmalar için oldukça önemli bir stratejik karardır. Özellikle ana faaliyet alanı lojistik olan 3PL veya 4PL firmaları için doğru depo yeri seçimi stratejik başarı için kritik bir karar sürecidir. Bu çalışmada firmaların başarısında oldukça öneme sahip olan depo yer seçimi problemi ele alınmıştır. Çalışmanın uygulama bölümünde yöntemin performansını test etmek amacıyla bir 4PL firmasının depo yer seçimi karar süreci ele alınmıştır. Uluslararası faaliyet gösteren bu firmanın Marmara bölgesinde açacağı yeni dağıtım deposu için en uygun tesis yerinin seçimi amaçlanmıştır. Yapılmış olan literatür çalışmasına dayanılarak henüz depo yer seçimi problemlerinin çözümünde kullanılmamış olan Gri temelli TOPSIS yöntemi çalışmada uygulanmıştır. Yer seçimi kararında oldukça kritik bir öneme sahip olan değerlendirme kriter belirlenmesi süreci itina ile ele alınmış ve kapsamlı literatür çalışmasının ardından firma çalışanları ile yapılmış olan görüşmeler sonucunda belirlenmiştir. Bunun sonucunda beş ana kriter ve yirmi bir alt kriterden oluşan geniş bir kriter seti kullanılarak değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Gri temelli TOPSIS yöntemi kullanılarak firma yetkililerinin önceden belirlemiş olduğu üç alternatif depo yerleşim yeri değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda D2 depo yerinin firmanın yeni açacağı depo yeri için en uygun alternatif olduğu belirlenmiştir.

Gri temelli TOPSIS yönteminin çok kriterli karar verme problemlerindeki başarısı ve hesaplamadaki kolaylığı nedeniyle depo yer seçimi problemlerinin çözümü için iyi bir

alternatif çözüm aracı olduğu söylenebilir. Bu yöntemde, bulanıklık ve eksik bilginin olduğu durumlarda esnek bir şekilde karar vericilerin değerlendirmelerini yansıtabilen gri sayıların kullanılması, çok boyutlu kriterin ele alındığı depo yeri seçimi analizinde bilginin aktarımını kolaylaştırmaktadır. Literatürde depo yeri seçimi kararında genellikle bulanık sayılar kullanılmış olup gri sayılar sadece iki çalışmada (Organ ve Tekin (2017: 256-278) ve Yavuz (2018: 169-191)) kullanılmıştır. Gri temelli TOPSIS yöntemi gri sayıların avantajı ile TOPSIS yönteminin çok sayıda kriterin aynı anda ele alındığı problemlerdeki analiz yeteneğine de sahiptir. Bu nedenle, bu çalışma ile literatürdeki depo yeri seçimi konusunda henüz kullanılmamış olan bir yöntemin önerilmesi ve geniş kriter seti ile ilgili literatüre fayda sağlanmıştır. Bu çalışma, tedarik zinciri başarısında önemli bir yere sahip olan depo yer seçimi kararında firmalara aynı anda birçok faktörü ele alabilecekleri pratik bir çözüm önerisi sunmaktadır. Gelecek çalışmalarda Gri temelli TOPSIS yöntemi farklı alternatif çok kriterli karar verme yöntemleri ile kombine edilerek uygulanabilir. Bu çalışmanın kısıtlamaları ÇKKV yöntemlerinin yapısından kaynaklanan sözel değerlendirmelerin öznellik içermesi ve kriterler arasındaki nedensel ilişkinin incelenmemiş olması olarak belirtilebilir. Gelecek çalışmada kriterler arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi için DEMATEL ve ANP gibi yöntemler kullanılabilir.

Kaynakça

- Aktepe, A., & Ersöz, S. (2014). Ahp-Viktor Ve Moora Yöntemlerinin Depo Yeri Seçim Probleminde Uygulanması. *Journal Of Industrial Engineering (Turkish Chamber Of Mechanical Engineers)*, 25, 2-15.
- Akyüz, Y., & Soba, M. (2013). ELECTRE yöntemiyle tekstil sektöründe optimal kuruluş yeri seçimi: Uşak ili örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 185-198.
- Ashrafzadeh, M., Rafiei, F. M., Isfahani, N. M., & Zare, Z. (2012). Application of fuzzy TOPSIS method for the selection of Warehouse Location: A Case Study. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(9), 655-671.
- Bai, C., & Sarkis, J. (2018). Integrating sustainability into supplier selection: a grey-based TOPSIS analysis. *Technological and Economic Development of Economy*, 24(6), 2202-2224.
- Barreto, L., Amaral, A., & Pereira, T. (2017). Industry 4.0 implications in logistics: an overview. *Procedia Manufacturing*, 13, 1245-1252.
- Bhattacharyya, R. (2015). A grey theory based multiple attribute approach for R&D project portfolio selection. *Fuzzy Information and Engineering*, 7(2), 211-225.
- Chen, C. (2009). A decision model of field depot location based on the centrobatic method and analytic hierarchy process (AHP). *International Journal of Business and Management*, 4(7), 71-75.
- Chopra, S., Meindl, P., & Kalra, D. V. (2013). Supply chain management: strategy, planning, and operation (Vol. 232). Boston, MA: Pearson.
- Cömert, S. E., & Yener, F. Bir Gıda Firması İçin Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi İle Depo Yeri Seçimi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 161-177.
- Current, J., Min, H., & Schilling, D. (1990). Multiobjective analysis of facility location decisions. *European Journal of Operational Research*, 49(3), 295-307.
- Çaka, E. (2012). Tedarik Zinciri Yönetiminde Choquet İntegral Yöntemi İle Depo Yeri Seçimi (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Çalık, A. Depo Yeri Seçimi için Aralık Tip-2 Bulanık ÇKKV Tabanlı Hibrit Bir Yaklaşım. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 101-114.
- Dang, H. S., Nguyen, T. M. T., Wang, C. N., Day, J. D., & Dang, T. M. H. (2020). Grey System Theory in the Study of Medical Tourism Industry and Its Economic Impact. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(3), 961.
- Demirel, T., Demirel, N. Ç., & Kahraman, C. (2010). Multi-criteria warehouse location selection using Choquet integral. *Expert Systems with Applications*, 37(5), 3943-3952.
- Deng, J. L. (1982). Control problems of grey systems. *Sys. & Contr. Lett.*, 1(5), 288-294.
- Dey, B., Bairagi, B., Sarkar, B., & Sanyal, S. K. (2016). Warehouse location selection by fuzzy multi-criteria decision making methodologies based on subjective and objective criteria. *International Journal of Management Science and Engineering Management*, 11(4), 262-278.
- Ehsanifar, M., Wood, D. A., & Babaie, A. (2020). UTASTAR method and its application in multi-criteria warehouse location selection. *Operations Management Research*, 1-14.
- Ergün, G. Ü. L., & Tamer, E. R. E. N. (2017). Lojistik dağıtım ağ problemlerinde analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ve hedef programlama ile depo seçimi. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 2(1), 1-13.
- Ergün, M., Korucuk, S., & Memiş, S. (2020). Sürdürülebilir Afet Lojistiğine Yönelik İdeal Afet Depo Yeri Seçimi: Giresun İli Örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 144-165.
- Hwang C., Yoon K. (1981): Multiple Attribute Decision Making Methods and Applications: A State of the Art Survey. Springer-Verlag, New York.
- Jacyna-Gołda, I., & Izdebski, M. (2017). The Multi-criteria Decision Support in Choosing the Efficient Location of Warehouses in the Logistic Network. *Procedia Engineering*, 187, 635-640.
- Jadidi, O., Yusuff, R. M., Firouzi, F., & Hong, T. S. (2008). Improvement of a grey based method for supplier selection problem. *Journal of Achievements in*

Materials and Manufacturing Engineering, 31(2), 770-777.

- Jayant, A. (2015). Use of grey relational analysis in solving multiple attribute decision-making problem: A case study of warehouse location selection. *Advances in Industrial Engineering and Management*, ResearchGate, 4(2), 157-164.
- Karmaker, C., & Saha, M. (2015). Optimization of warehouse location through fuzzy multi-criteria decision making methods. *Decision Science Letters*, 4(3), 315-334.
- Kıış, Ö., Can, G. F., & Toktaş, P. (2020). Warehouse Location selection for an electricity distribution company by KEMIRA-M method. *Pamukkale University Journal of Engineering Sciences*, 26(1), 227-240.
- Köse, E., Aplak, H. S., & Kabak, M. (2013). Personel Seçimi için Gri Sistem Teori Tabanlı Bütünleşik Bir Yaklaşım/An Integrated Approach Based on Grey System Theory for Personnel Selection. *Ege Akademik Bakis*, 13(4), 461-471.
- Li, G. D., Yamaguchi, D., & Nagai, M. (2007). A grey-based decision-making approach to the supplier selection problem. *Mathematical and computer modelling*, 46(3-4), 573-581.
- Lingyu, H., Bingwu, L., & Juntao, L. (2009, August). An ERP system selection model based on fuzzy grey TOPSIS for SMEs. In *2009 Sixth International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery* (Vol. 3, pp. 244-248). IEEE.
- Mishra, S., Datta, S., & Mahapatra, S. S. (2013). Grey-based and fuzzy TOPSIS decision-making approach for agility evaluation of mass customization systems. *Benchmarking: an international journal*.
- Nyaoga, R., Magutu, P., & Wang, M. (2016). Application of Grey-TOPSIS approach to evaluate value chain performance of tea processing chains. *Decision Science Letters*, 5(3), 431-446.
- Ofluoglu, A., Baki, B., & Ar, I. M. (2017). Multi-criteria decision analysis model for warehouse location in disaster logistics. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 4(2), 89-106.
- Organ, A., & Tekin, B. (2017). Şehir Hastanesi Kuruluş Yeri Seçimi İçin Gri İlişkisel Analiz Yaklaşımı: Denizli İli Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 256-278.
- Özbek, A., & Erol, E. (2016). COPRAS ve MOORA Yöntemlerinin Depo Yeri Seçim Problemine Uygulanması. *Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 23-42.
- Özcan, T., Çelebi, N., & Esnaf, Ş. (2011). Comparative analysis of multi-criteria decision making methodologies and implementation of a warehouse location selection problem. *Expert Systems with Applications*, 38(8), 9773-9779.
- Panda, S., Mishra, D., & Biswal, B. B. (2011). Determination of optimum parameters with multi-performance characteristics in laser drilling—a grey relational analysis approach. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 54(9-12), 957-967.
- Sağnak, M. (2020). Depo Yeri Seçimi: Perakende Sektöründe Melez Çok Kriterli Karar Verme Uygulaması. *Journal of Yaşar University*, 15(59), 615-623.
- Singh, R. K., Chaudhary, N., & Saxena, N. (2018). Selection of warehouse location for a global supply chain: A case study. *IIMB Management Review*, 30(4), 343-356.
- Turgut, M., & Şahin, A. Y. (2019). Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi İle Yaş Sebze Ve Meyve Depo Yeri Seçimi: Mersin İli Uygulaması. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 42-59.
- Vanichchinchai, A., & Apirakkhit, S. (2018). An identification of warehouse location in Thailand. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*.
- Yavuz, O. (2018). Depo Yeri Seçimi Probleminde Gri Sistem Teorisi ve VIKOR Yönteminin Karşılaştırmalı Analizi.
- Yılmaz, B., Dağdeviren, M., & Akçayol, M. A. (2011). Hızlı tüketim malları depo yeri seçimi problemi için genetik algoritma ile bir çözüm.
- Zare, A., Feylizadeh, M., Mahmoudi, A., & Liu, S. (2018). Suitable computerized maintenance management system selection using grey group TOPSIS and fuzzy group VIKOR: A case study. *Decision Science Letters*, 7(4), 341-358.

Extended Abstract

Warehouse location selection is one of the most critical supply chain network design decisions. Successful warehouse location selection can increase the total supply chain service level while decrease transportation cost and delivery time throughout the supply chain. Warehouse location selection decision is one of the strategic decisions that affect the long-term activities of the companies and which are difficult to change. For this reason, choosing the right warehouse location is one of the critical decision phases for companies to gain a long-term competitive advantage. Warehouse location selection problem determines the most appropriate location where companies will get maximum benefit, by evaluating many qualitative and quantitative criteria simultaneously. Successfully solving the warehouse location selection problem requires determining the accurate criteria set. To identify the most suitable warehouse location, companies need to use a set of criteria that is constructed based on the competitive requirements of the company. A well-constructed set of criteria help companies to evaluate candidate locations from different dimensions that are important for the company's success. Multi-criteria decision-making (MCDM) methods provide an effective solution process for decision-making problems in which several criteria are considered to evaluate several alternatives. MCDM methods are also practical and suitable methods for real-life problems since these methods are easy to implement and incorporates expert knowledge into the decision-making process. In this study, the Grey Based TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) method, one of the MCDM methods, is used as the solution method. The distance-based multiple criteria methods, grey theory, and TOPSIS are combined in this method. Therefore, the Grey Based TOPSIS method has the advantages of both the TOPSIS method and grey theory. It is successful in dealing with imprecise data and vague human judgments in the decision-making process, and also it does not require complex calculations to handle a large set of criteria. The warehouse location selection problem has been studied in the literature many times. However, based on our literature review, the Grey Based TOPSIS method has never been used to solve warehouse location selection problems before. The contribution of this article is to propose an alternative method for the solution of the warehouse location selection problem and to provide comprehensive warehouse location selection criteria set to the literature.

This paper presents a successful application of Grey Based TOPSIS to a real warehouse location selection problem of an international 4P logistics company in Turkey. Identifying the most suitable warehouse location is a very critical decision for this company and it needs to be considered systematically. Thus, the Grey Based TOPSIS method was applied to select the most suitable warehouse location. Firstly, the warehouse location selection criteria were determined through exhaustive literature research and consultations with the top management of the company to construct criteria set suiting company strategic need. The constructed criteria set contains 5 main criteria and 21 sub-criteria. Geographical structure (land size, possibilities for expansion, infrastructure, physical structure), cost (labor cost, land cost, transportation cost, taxation policies, and incentives), labor (quality and sufficiency of labor power, demographic structure, social life and educational potentials, accessibility to labor), transportation (proximity to airports, proximity to seaports, presence of road network, proximity to the railway station, proximity to residential area), trade area characteristics (proximity to customs, proximity to market/customers, proximity to suppliers or producers, proximity to borders) were determined as the important criteria set for the warehouse location evaluation process. Following this, the decision-making group members were asked to evaluate and determine the importance level of these criteria. The decision-making group was composed of five managers from operations, import/export, and supply chain departments with at least 5-year experience. After preliminary evaluations, three candidate warehouse locations that could be suitable for the supply chain of the company were determined. These candidate locations were evaluated by the decision-making group using linguistic assessments. The case study application showed that the proposed method is a useful and effective tool for warehouse location decisions in a supply chain. The Grey Based TOPSIS method can be applied by managers to solve other management decision-making problems such as personnel selection, project selection, etc. However, the proposed study has some limitations. These limitations can be inspirations for possible directions for future studies. Firstly, the interdependencies among criteria were neglected in this study. In the future, ANP (Analytic Network Process) or DEMATEL (The Decision Making Trial and Evaluation Laboratory) can be applied to investigate the causal relationships among evaluation criteria. Second, due to the structure of MCDM methods, the evaluations are made based on human judgments, and results may contain subjectivity.

Ek 1. Depo Yeri Seçimi Literatür Araştırması

Yazarlar	Uygulama Alanı	Kullanılan Yöntem	Kriterler
KrSingh vd. (2018)	Otomotiv parçaları üretimi.	Bulanık AHP	Alt Yapı(ulaşım, elektrik ve su kaynakları, iletişim olanakları); Devlet Yönetimi (arazi fiyatları, vergi politikaları, teşvikler); Pazar Durumu (pazar büyüklüğü, hedef pazara yakınlık, pazarın büyüme olanakları).
Yavuz (2018)	Gıda Ürünleri Üreticisi	Gri Sistem Teorisi ve VIKOR Yöntemi	Ulaştırma, iş yeri, işçilik, stok bulundurma maliyetleri, depo kapasitesi, mağazalara uzaklık ve üretim merkezine uzaklık.
Jacyna-Gołda ve Izdebski (2017)	-	Genetik Algoritma	Lojistik ağı tesisleri arasındaki ulaşım maliyetleri, depoların hammaddeye yakınlığı, yakıt maliyetleri, depoya ilişkin ek maliyetler, yerel vergiler, depoya ilişkin ek maliyetler, sabit maliyetler, iş gücü maliyetleri, arazi genişletme maliyetleri, depoların demiryolu ve karayolu ulaşım olanakları.
Gül ve Eren (2017)	Kamu Sektörü	AHP	Toplam teslimat süresi, siparişin karşılanma güvenilirliği, kalite, kapasite esnekliği, katma değerli hizmetler, ulaşım olanakları, potansiyel kalkınma.
Ofluoğlu vd. (2017)	Afet Durumunda Depo Yeri Seçimi	SAW, TOPSIS, VIKOR	Yerleşim yerine uzaklık, arazi büyüklüğü, arazinin afetselliği, hava limanına yakınlık, limana yakınlık, karayoluna yakınlık, arazi maliyeti, arazinin jeolojik yapısı, elektrik bağlantısına uzaklık, su bağlantısına uzaklık ve kanalizasyon bağlantısına uzaklık.
Cömert ve Yener (2016)	Gıda Ürünleri Üreticisi	Bulanık AHP	Maliyet (nakliye maliyeti, işçilik maliyeti); alt yapı (arazi büyüklüğü, depolama); çevresel etmenler (ana yollara uzaklık, üretim merkezine uzaklık); iş gücü (kalifiye eleman, katma değer sağlayan faaliyet kapasitesi).
Özbek ve Erol (2016)	-	AHP Basit Ağırlıklı Toplama COPRAS MOORA	Birim fiyatı, stok bulundurma kapasitesi, marketlere ortalama mesafe, ana tedarikçiye olan ortalama uzaklık, hareket esnekliği.
Aktepe ve Ersöz (2014)	Döküm Fabrikası	AHP, VIKOR ve MOORA	Satışlar, toptan ve perakende satış arasındaki oran, yolların bulunması, rakip firmaların bulunması, depo kiralama maliyeti ve potansiyel büyüme.
Akyüz ve Soba (2013)	Tekstil Sanayii	ELECTRE	Merkeze uzaklık, limana uzaklık, tahsis edilecek alan, Organize Sanayii Bölgelerine uzaklık, ortalama arsa satış fiyatı, müdürlükte çalışan sayısı, elektrik satış fiyatı, nüfus, altyapı ve teşviklerden yararlanma durumu).
Ashrafzadeh vd. (2012)	-	Bulanık TOPSIS	İş gücü maliyetleri, ulaşım maliyetleri, elde bulundurma maliyetleri, arazi maliyetleri, kalifiye iş gücü, iş gücünün durumu, arazinin durumu, iklim, ulaşım türlerinin durumu, iletişim sistemleri, ulaşımın kalitesi ve güvenilirliği, elektrik, su ve doğal gaz kaynaklarının kalitesi ve güvenilirliği, müşterilere yakınlık, üreticilere yakınlık, teslim süreleri ve cevap verebilirlik.
Çaka (2012)	Gıda Ürünleri Üreticisi	CHOQUET İntegral Yöntemi	Maliyet (işçilik, sevkiyat, depolama maliyetleri); iş gücü (kalifiye eleman, katma değer yaratan faaliyet kapasitesi); çevresel etmenler (pazara yakınlık, ulaşım alternatifleri, yasal prosedürler ve firma güvenilirliği); alt yapı (kapasite, depolama ve malzeme taşıma sistemleri, sevkiyat sıklığı, depolama koşulları).
Özcan vd. (2011)	Perakende Sektörü	TOPSIS, ELECTRE ve Gri Teori	Birim fiyatı, stok bulundurma kapasitesi, mağazalara ortalama uzaklık, ana tedarikçilere ortalama uzaklık, hareket esnekliği.

Demirel vd. (2010)	Lojistik Sektörü	Choquet integral Yöntemi	Maliyetler (iş gücü ve ulaşım maliyetleri, vergi teşvikleri, vergi yapıları, finansal teşvikler ve taşıma maliyetleri); iş gücü özellikleri (kalifiye işçi ve iş gücünün uygunluğu durumları); altyapı (ulaşım, telekomünikasyon sistemleri, ulaşımın kalitesi ve güvenilirliği) ; Pazar (müşterilere yakınlık, tedarikçilere ve üreticilere yakınlık, teslim süreleri ve hızlı çözüm oluşturma); makro çevre(devlet politikaları, endüstriyel düzenlemeler, imar ve inşaat planı).
Yılmaz vd. (2011)	Hızlı Tüketim Malları	Genetik Algoritma	Ana değişkenler; depoların talep bölgelerine olan uzaklığı ve sabit maliyetler.
Çalık (2020)	Alüminyum	Aralık Tip-2 Bulanık AHP ve Aralık Tip-2 Bulanık TOPSIS	Maliyet (işçilik maliyeti, taşıma maliyeti ve elleçleme maliyeti), Konumun Özellikleri (stok tutma kapasitesi, arazi kullanılabilirliği, iklim), Yakınlık (müşterilere yakınlık, tedarikçilere veya üreticiye yakınlık, taşıma modlarına yakınlık) .
Chen (2009)	-	AHP	Müşterilere olan uzaklık, ulaşım olanakları, arazinin mevcut ve gelecekteki durumu, doğal çevre koşulları, politik çevre koşulları.
Jayant (2015)	Üretim İşletmesi	VIKOR TOPSIS Gri İlişkisel Analizi	Birim fiyat, stok tutma kapasitesi, mağazalara olan ortalama uzaklık, ana tedarikçilere olan ortalama uzaklık, hareket esnekliği.
Karmaker ve Saha (2015)	-	Bulanık AHP TOPSIS Bulanık TOPSIS	Cevap verebilirlik (tedarik süresi, gerekli bilgilerin sağlanması), ulaşımın durumu (ulaşımın kalitesi, ulaşım türlerinin mevcudiyeti, haberleşme), maliyetler (arazi maliyeti, taşıma maliyeti, iş gücü maliyeti, ulaşım maliyeti), konumun özellikleri (iklim, arazinin kullanılabilirliği, kamu hizmetlerinin kalitesi ve kullanılabilirliği, üreticilere olan yakınlık, müşterilere olan yakınlık), iş gücünün uygunluğu (kalifiye iş gücü, uygun işgücünün mevcudiyeti).
Sağnak (2020)	Perakende Sektörü	AHS Bulanık TODIM	Taşıma maliyeti, satış tahmini (talep), depo yatırım maliyeti, depo kapasitesi, teslim süresi, çalışan maliyeti, çeşitli çalışma opsiyonlarının varlığı, müşterilere yakınlık, tedarikçilere yakınlık, üreticilere yakınlık arazi uygunluğu, vergi politikası, altyapı (su, telekomünikasyon, elektrik), güvenlik.
Kış vd. (2020)	Elektrik Dağıtım	KEMIRA-M	Tüketim miktarları, 2018 yatırım miktarları, aylık taşıma maliyeti, ana deponun aylık taşıma maliyeti; en yakın ana yola olan mesafe, ana tedarikçiye olan ortalama mesafe, hareket kabiliyeti, ortalama teslimat süresi, arazi maliyeti.
Turgut ve Şahin (2019)	Yaş Sebze ve Meyve Dağıtım	AHP	Maliyet (toprak maliyeti, nakliye maliyeti, iş gücü maliyeti), işgücü (nitelikli işgücünün varlığı, işgücünün ulaşım imkanları, çevre (doğal afet riski, yer şekilleri), pazar (üreticiye yakınlık, müşteriye yakınlık), altyapı (taşıma modlarına yakınlık, liman ve terminalere yakınlık).
Ergün, Korucuk ve Memiş (2020)	Afet Depo Yeri	AHS MAUT SAW	Konum (afete maruz kalanlara ulaşım süresi, yerleşim yerine uzaklık, depolara ve gıda temin edilecek noktalara uzaklık, kara yoluna uzaklık, hava yoluna uzaklık, deniz yoluna uzaklık, arazi maliyetleri), altyapı (afetsellik yapısı, arazinin zemini, arazi tapu bilgileri, işgücünün durumu, sel, toprak kayması ve fırtına riski, fay geçme durumu), iş birliği (lojistik hizmet veren firmalar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, hükümet teşvikleri).
Ehsanifar vd. (2020)	Çelik Sektörü	UTASTAR	Farklı ulaşım sistemlerine ulaşım, konumun dağıtım kalitesi, tedarik zinciri boyunca dağıtım kalitesi, taşıma için gerekli olan işçilik maliyeti, yatırım maliyeti, üretim alanına olan erişim imkanı, tamir alanına olan erişim imkanı, gelişme ve genişleme imkanı, depolama kapasitesi, cevap verebilirlik süresi ve gecikme durumu.

Ek 2. Karar Vericiler Tarafından Belirlenen Ana Kriter ve Alt Kriter için Gri Önem Dereceleri

ANA KRİTERLER	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Uzman 4	Uzman 5	Ortalama
Maliyet	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,9; 1]
İşgücü	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,74; 0,92]
Ulaşım Olanakları	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,82; 0,96]
Coğrafi Özellikler	[0,6; 0,7]	[0,6; 0,7]	[0,4; 0,6]	[0,4; 0,6]	[0,7; 0,9]	[0,54; 70]
Ticari Lokasyon Özellikleri	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,6; 0,7]	[0,72; 0,88]
MALİYET ALT KRİTERLERİ	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Uzman 4	Uzman 5	Ortalama
İşçilik Maliyeti	[0,9; 1]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,78; 0,94]
Arazi Maliyeti	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,7; 0,9]	[0,86; 0,98]
Ulaşım Maliyeti	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,7; 0,9]	[0,74; 0,92]
Vergi indirimi ve teşvik olanakları	[0,6; 0,7]	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,7; 0,9]	[0,6; 0,7]	[0,7; 0,84]
İŞ GÜCÜ ALT KRİTERLERİ	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Uzman 4	Uzman 5	Ortalama
İşgücü Yeterliliği ve Kalitesi	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,6; 0,7]	[0,9; 1]	[0,72; 0,88]
Demografik Özellikler	[0,6; 0,7]	[0,6; 0,7]	[0,4; 0,6]	[0,6; 0,7]	[0,6; 0,7]	[0,56; 0,68]
Sosyal imkanlar ve Eğitim olanakları	[0,4; 0,6]	[0,4; 0,6]	[0,1; 0,3]	[0,1; 0,3]	[0,1; 0,3]	[0,22; 0,42]
İşgücüne Erişebilirlik	[0,6; 0,7]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,4; 0,6]	[0,62; 0,80]
ULAŞIM OLANAKLARI ALT KRİTERLERİ	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Uzman 4	Uzman 5	Ortalama
Havalimanlarına Yakınlık	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,4; 0,6]	[0,7; 0,9]	[0,4; 0,6]	[0,58; 0,78]
Limanlara Yakınlık	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,4; 0,6]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,64; 0,84]
Otoyollara Yakınlık	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,74; 0,92]
Demiryollarına Yakınlık	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,3; 0,4]	[0,6; 0,7]	[0,4; 0,6]	[0,54; 0,70]
Yerleşim Alanlarına Yakınlık	[0,1; 0,3]	[0,3; 0,4]	[0,1; 0,3]	[0,3; 0,4]	[0,1; 0,3]	[0,18; 0,34]
COĞRAFİ ÖZELLİKLER ALT KRİTERLERİ	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Uzman 4	Uzman 5	Ortalama
Arazi Büyüklüğü	[0,7; 0,9]	[0,4; 0,6]	[0,4; 0,6]	[0,6; 0,7]	[0,4; 0,6]	[0,5; 0,68]
Genişletmeye Elverişlilik	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,4; 0,6]	[0,72; 0,88]
İletişim Olanakları	[0,9; 1]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,78; 0,94]
Altyapı Olanakları	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,78; 0,94]
Fiziksel Özellikler	[0,6; 0,7]	[0,4; 0,6]	[0,6; 0,7]	[0,4; 0,6]	[0,7; 0,9]	[0,54; 0,70]
TİCARİ LOKASYON ÖZELLİKLERİ ALT KRİTERLERİ	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Uzman 4	Uzman 5	Ortalama
Gümrüklere Yakınlık	[0,9; 1]	[0,9; 1]	[0,4; 0,6]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,72; 0,88]
Pazarlara/ Müşterilere yakınlık	[0,6; 0,7]	[0,7; 0,9]	[0,6; 0,7]	[0,7; 0,9]	[0,6; 0,7]	[0,64; 0,78]
Üreticilere yakınlık	[0,7; 0,9]	[0,9; 1]	[0,4; 0,6]	[0,7; 0,9]	[0,7; 0,9]	[0,68; 0,86]
Sınır Kapılarına Yakınlık	[0,1; 0,3]	[0,3; 0,4]	[0,1; 0,3]	[0,3; 0,4]	[0,1; 0,3]	[0,18; 0,34]

Araştırma Makalesi • Research Article

Üniversite Öğrencilerinin Beden Algısı ve Yaşamda Anlam Duygularının Yaşlılığa İlişkin Tutumları Üzerine Etkilerinin İncelenmesi*

Investigation Effects of Body Perception and Sense of Meaning of Life on Attitudes Towards Old Age of University Students

Ece Naz Ermiş^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, 34158 İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3054-2014

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Temmuz 2020
Düzeltilme tarihi: 02 Ocak 2021
Kabul tarihi: 07 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Yaşlılık
Beden Algısı
Yaşamın Anlamı

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 July 2020
Received in revised form 02 January 2021
Accepted August 07 January 2021

Keywords:

Aging
Body Image
Meaning of Life

ÖZ

Bu araştırma gençlerin beden algıları ve hayatın anlamına dair algıları ile yaşlılara dair tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma tesadüfi örneklem metodu ile seçilen yaşları 18 ile 29 arasında 278 üniversite öğrencisi ile yapılmıştır. Ayrıca öğrencilerin yaşlılara dair tutumlarının, cinsiyete, aile tiplerine, bir yaşlı yakınları ile aynı evi paylaşmış olup olmamalarına, yaşlılık dönemine dair bilgi düzeylerine, yaşlı yakınları ile görüşme sıklıklarına, yaşlı yakınlarının fiziksel görünüşlerinin iyi olup olmamasına ve aktif bir iş ya da hobi gibi bir uğraşlarının olup olmasına göre değişip değişmediği incelenmiştir. Yapılan t-testi, varyans ve korelasyon analizleri sonucunda öğrencilerin beden algıları ile yaşlılara dair tutumları arasında pozitif yönlü istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca gençlerin yaşlılık dönemine dair bilgi düzeylerinin yaşlılara dair tutumlarını farklılaştırdığı tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The aim of this study was to determine the effects of body perception and meaning of life and on the attitudes of university students about old age. The study was carried out on 278 university students who were selected randomly (18-29 ages). Demographic information was asked to live with a family member over the age of 60, to live with the family and the other option, information level about elderly, physical condition and activity of the elderly. According to the results of the correlation analysis, a statistically significant relation was found between scores of young people's body perception and scores of their attitude towards the elderly. Moreover, scores of young people's attitude towards old ages differ according to their information level about elderly.

1. Giriş

Birçok ülkenin nüfusu hızla yaşlanıyor. İnsanlar daha uzun yaşadıkça ve daha yaşlı yetişkinlerin sayısı arttıkça, daha genç kişilerin kendi yaşlanmalarını nasıl ele aldığı ve yaşlı yetişkinlere karşı tutumlarının oluşumunu etkileyen faktörlerin anlaşılması önem kazanmaktadır. Genişleyen yaşlı nüfusun fazlalaşması ayrıca yaşlı insanlara karşı artan olumsuz tutum gibi zorluklarla da yüzleştirebilmektedir. Avrupa araştırmasına göre; cinsiyetçiliğe, etnik kökene, engelliliğe, dine veya cinsel yönelime dayalı ayrımcılıktan bile önce en yaygın ayrımcılık türünün yaşlılara ilişkin olan

ayrımcılık türü olduğu belirlenmiştir (Abrams vd., 2009). “Yaşçılık terimi”, Butler (1969) tarafından yaşlılara karşı ayrımcılığa atıfta bulunmak için geliştirilmiştir. Hatta bu kavram zamanla gerontoloji dünyasının dışındakilere daha aşına hale gelmiştir. Yaşlılığın yaygınlığına bakıldığında gençlerde yaşa bağlı tutumların gelişmesine yol açan faktörleri anlamaya acil bir ihtiyaç doğmuştur. Bu durumun yaşlı ayrımcılığını azaltmaya katkı sağlayabileceği düşünülmektedir (Drury vd., 2016).

Yapılan bir çalışmada gençlerin yaşa bağlı tutumları ve yaşlılarla önceden temasları arasındaki ilişkileri araştırılmıştır. Doğrudan yaşlı ile genç kişilerin

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: e.ermis@iku.edu.tr

kuşaklararası temasının, dolaylı yani bir arkadaşının yakını olan bir yaşlı üzerinden ya da iş yerinde beraber çalıştıkları bir yaşlı ile oldukları geniş temaslarına kıyasla yaşlılara karşı daha sağlam ve olumlu bir tutum algısı ortaya çıkmıştır (Wright vd., 1997). Fakat bu çalışmada önemi vurgulanan bir şey daha vardır ki direk yaşlı bir kişi ile ilişkide olunmasa da o kişilerin arkadaşlarının yaşlı birileri ile kaliteli iletişimde olması dahi, o kişilerin yaşlılara dair tutumlarına pozitif etkiler sağlamıştır (Drury vd., 2016). İletişimde olmak ya da iletişimin sıklığı ve sayısı tek başına yaşlılara karşı olumlu tutuma etki etmez. Bu ilişkinin-iletişimin kalitesi ve kendi dışındaki genç insanların yaşlılarla olumlu ilişkiler kurabildiklerine dair güvenilir bilgiler birleşince, gençlerin yaşlılara dair tutumlarındaki olumluluk hali ancak yükselir (Drury vd., 2016).

Birçok çalışma göstermiştir ki kuşaklararası iyi ve kaliteli bir iletişim gruplar arası anksiyeteyi ve yaş ayrımcılığı gibi farklı türdeki önyargı biçimlerini azaltmıştır (Pettigrew ve Tropp, 2008). Yaşlılar ve gençlerin çok daha fazla iletişim kurması gençlerin kendi yaşlılıkları karşı daha az anksiyete yaşamalarını ve yaşlılara daha az ayrımcı davranmalarını sağlar (Drury vd., 2016).

Kişilerin yaşlanma sürecinde olan fiziksel, duygusal ve davranışsal değişiklikleri nasıl ele aldıkları ve kabulleniş şekilleri gençliklerinde yaşlanmaya karşı tutumlarından etkilenmektedir (Bilir, 2004). Gençlerin yaşlılara yönelik tutumlarının olumlu olabileceği gibi olumsuz kalıplaşmış tutumlarının ve yaşlanma sürecinden korkmaya dair fikirlerinin de olabileceği tahmin edilmektedir.

Yaşlı yetişkinler gençlere kendi yaşlanmalarının kaçınılmaz sonuçlarını hatırlatarak bir tehdit oluşturabilmektedirler (Greenberg vd., 2002). Yaşlılara dair ayrımcı tutum, sırf yaşları sebebiyle onlara dışlayıcı, katı ve önyargılı tutum ve bakış açılarını içine alan bir kavramdır (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004). Yaşlılara dair ayrımcılık kavramı ele alınırken hem yakınlık, güvenilirlik, bilgellik, siyasi güç gibi olumlu hem de fiziksel değişiklikler, zihinsel fonksiyonlarda bozukluk ya da gerileme, işlevsellik kaybı, umutsuzluk, mutsuzluk gibi olumsuz çıktılar da incelenmiştir (Palmore, 1999).

Yaşlılara dair ayrımcı tutum ve davranış sergileyenlerin çoğunluğu gençlerden oluşmaktadır. Bu alanda özellikle de lisans eğitimi alan öğrencilerin yaşlılara dair ayrımcı bakış açılarını gösteren fazlaca çalışma vardır (Aday vd., 1991; Bacanlı vd., 1994). Yaşlı ayrımcılığından kaset edilen dışlayıcı tutum ve tavırların içine, yaşlı ile birlikte uzunca ve kaliteli zaman geçirmekten geri durmak, onun ihtiyaçlarını, arzularını, hayallerini ve kaygılarını anlamak için gayret göstermemek gibi durumlar da girmektedir (Ucun vd., 2015). Hemşirelerle yapılan bir çalışmada öğrencilerin yaşlılığa işe yaramazlık, bağımlılık ve acizlik olarak baktıkları tespit edilmiştir (Adıbelli vd., 2013). Başka bir çalışmada genlerin yaşlıların değişmeyeceği, hep kendi eski alışkanlıklarına göre davranacakları saptanmıştır (Haught vd., 1999). Bu tutumların ortaya çıkmasında ekonomik açmazlar, kazançlar arası dengesizlikler, cinsiyet rollerindeki kadının lehine dönmüş iş yaşamı, şehirleşme ve göçler, büyük aile yapılarındaki daralmalar gibi etkenler rol oynamaktadır (Vefikuluçay, 2008). Ayrımcılık konusunda üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalara bakıldığında öğrencilerin yaşlılara dair olumlu bir tutum içinde

olduklarını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Güven vd., 2012).

Yaşlılara Karşı Tutum ve Beden Algısı

Yaşlılık çoğunlukla güzelliğin, diriliğin kayboluşu olarak da tariflenir. Gençlik güzellikle eşleştirilir. İnsanların yaşlı ayrımcılığı yapma sebepleri sıralandığında; ölüm kaygısı, ekonomik anlamda üretici güce daha fazla önem verme, sürekli bakıma muhtaç olacakmışlarcasına sürekli bakım evi benzeri yerlerde kalacaklarına inanmak ve cinsellik ile bedensel güzelliğe verilen önem (Çilingiroğlu, 2004). Siyaset, moda, sosyal medya, eğitim ve birçok alanda daha fiziksel çekicilik oldukça önemli kabul edilir. Bu düşünceyi taşıyan kültürlerde yaşlılığa karşı ayrımcı ve olumsuz tutumları görmek çok daha olasıdır (Göçer, 2012).

Yaşları 54 olan bir grup kadınla yapılan çalışmada, kadınların beden memnuniyetsizliklerinin 20'li 30'lu 40'lı yaşlarına kıyasla çok daha yüksek olduğu saptanmıştır. Beden memnuniyetsizliğinde benzer bulgular 50-65 yaşları ve 66 ile üstü yaş aralıkları arasındaki beden memnuniyet ölçümleri ile tutarlı bulunmuştur (Lewis ve Cachelin, 2001). Genç yaşta zayıflama eğilimi olan bireyler için ilerde yaşla ilgili beden imajlarına dair daha fazla memnuniyetsizlik yaşayacakları düşünülmektedir. Bazı araştırmacılar, kültürün burada önemli bir değişken olduğunu iddia ederler. Yaşa bağlı değerlere sahip kültürlerde (gençlik takıntılı batı kültürlerinde özellikle) yaşlılar daha fazla beden imajı kaygılarına sahiptirler (Midlarsky ve Morin, 2017)

Bireylerin ilerleyen yaşlarında ideal bir vücut imajını korumasına dair biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan etki eden birçok faktör vardır. Bu durum bireyin yaşlanmanın kaçınılmaz fiziksel etkileri sonucunda başkaları tarafından ne kadar kabul edilebileceği hakkındaki endişelere sebebiyet verir (Midlarsky ve Morin, 2017). İleri yaşlarında kaçınılmaz diğer kayıp deneyimlerine ek olarak genç bir bedeni de kaybediyor olmak depresyon riskini artırabilir. Birçok çalışma, genç kadınların vücut imajı memnuniyetsizliği seviyelerinin, orta yaşlı ve yaşlı kadınların, vücut imajı memnuniyetsizliği seviyelerinin benzer olduğunu ortaya koyar ve kişinin vücut imajından duyulan memnuniyetsizliğin yaşam süresi boyunca sabit kalabileceğini gösterir. 66 yaşında ve daha büyük kadınlarda yapılan bir başka çalışmada, genç kadınlara benzer vücut hoşnutsuzluğu seviyeleri belirtilmiştir (Midlarsky ve Morin, 2017).

Yaşlanma ile birlikte anlam duygusu ve benlik saygısı hayatın önceki dönemlerinde olduğundan çok daha az beden imajı ile ilişkilidir. Çoğunlukla kişilerin yaşamda bulduğu anlam duygusu ve kendilerine olan saygıları gücünü gençlik dönemlerindeki gibi beden imajlarından almaz. Daha büyük bir anlam duygusu, yaşlanma ve hastalıklarla ilişkili gelişimsel görevler, vücut imajı algısını, yaşamın erken yıllarındaki algıya kıyasla daha farklı bir şekilde etkileyebilir. Tüm bu sorular gelecekteki araştırmalara açıktır (Midlarsky ve Morin, 2017). Buradan yola çıkarak bir de gençlerin erken yaşlarında yaşamın anlamına dair fikirlerini anlamaya çalışmak işlevsel olabilir.

Yaşamın Anlamı

Frankl (2010) tarafından belirtildiği üzere insanı hayatta tutan şey yaşamda anlam bulması ve bir amacı olmasıdır. İnsanlar zorlayıcı bir hayat bile sürseler yaşamlarında sürekli onları ayakta tutacak bir anlam yaratma çabası içine girerler (Altıntaş ve Gültekin, 2005). Anlam arayışının devam edişi psikoloji açısından sağlıklı bir çıktı olarak da ele alınır. İnsan sürekli olarak yaşamında yolunda gitmeyen umutsuz zamanları sonrasında yeniden düzenleme ve bir anlam bulma çabasına girerken gerilimli bir hal alır, yani sürekli sakin bir denge durumunda değil, bu arayış ve regülasyon sürecinde dinamik bir konumdadır. Nietzsche'nin de vurguladığı gibi "yaşamı için bir nedeni olan her nasıl katlanabilir."

Herkesin anlam arayışı ve bulduğu anlam kişiye özgüdür, eşi benzeri yoktur ve biriciktir, bu sebeple de herkes için yaşamın anlamı farklıdır (Frankl, 2010). Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) yaşamın anlamı ile amacının birbirinden ayrı ele alınamayacağını dile getirirler ve pozitif psikoloji alanında bu iki konuyu beraber kavramsallaştırırlar. Frankl (2010), yaşamı anlamlı hale getirmek için kişilerin, insan ilişkilerine, bağlarına tutunmak, sevgi de mana yaratmaya çalışmak. Doğa ve sanatla uğraşmak, dine yönelmek, birilerine yardım etmek, yaratmak, üretmek ve gelecek beklentisi içinde olmak gibi eylemlerden söz eder.

Yaşlıların kalan sürelerinde hayata dair buldukları anlamın önemli olabileceği düşünülmektedir. Ölüme yaklaşma anksiyetesi, fiziksel zorlanmalarda artış, rahatsızlıklarla mücadele etmek ve birçok sosyal rolden uzaklaşmış olmanın getirdiği durumlarla baş etmekte hayatta yeniden ürettikleri anlam önemli rol oynayabilir. İleri yaşlarda yaşamın anlamı konusunda bazı kopukluklar ya da anlamda düşmeler meydana gelebilir. Bazı yaşlılarda ise bu kopukluk daha az gözlenir ve döneme özgü yeni anlamlarla yola devam ederler. Yapılan bir çalışmada yaşlılardaki yaşamın anlamının, fiziksel aktiviteleri ve öznel canlılık arasındaki ilişkiye potansiyel katkısı incelenmiştir. Fiziksel aktivitenin hem yaşamdaki anlam hem de öznel canlılık ile pozitif ilişkili bulunmuştur. Ayrıca, fiziksel aktivite ve canlılık arasındaki ilişkiye kısmen hayattaki anlam aracılık etmiştir. Yaşlıları canlandırmak için sadece fiziksel aktiviteye değil, aynı zamanda yaşamdaki anlamlara odaklanmanın daha verimli olduğunu öne sürmüştür. Yaşamda anlam üzerine odaklanmak, düzenli fiziksel aktiviteye giremeyen yaşlı yetişkinleri canlandırmaya devam etmenin verimli bir yolu olabilir (Ju, 2017).

Alan yazında yaşlıların sağlıklı bir yaşlanma süreci geçirmesi için hayatın anlamı ve doyumunun önemi vurgulanmıştır. Yaşlanma sürecinin getirdiği bedensel ve ruhsal değişikliklere karşı hayatta bulunan anlamlar, kişilerin algısını bu değişimlere olumsuz bir şekilde yönlendirmelerini önleyebilir. Buradan yola çıkarak gençlerin yaşlılığa ilişkin tutumlarının beden imajı algıları ve hayata dair algıladıkları anlama göre değişebileceği düşünülmüştür. Çünkü gençlerin yaşlılara dair tutumlarında genç yaştaki beden imaj algılarının ileri yaştaki beden imaj algılarına kadar benzer bir örüntüyle gidişinin var olan çalışma bulgularının da desteği ile bir etki yaratacağı düşünülmüştür. Buna ek olarak ileri yaşta hayatın anlamına

dair sorgulama ve çabaların yaşlılar üzerinde olumlu etkisini gösteren çalışmalardan yola çıkarak bu anlamı daha gençken sorgulayan ve bulmaya çabalayan kişilerin ileri yaştaki kişilere tutumlarına etki edebileceği de düşünülmüştür. Ayrıca üniversite öğrencilerinin yaşlılara ilişkin tutumlarının, aile tipleri, bir yaşlı yakınla beraberce ya da ayrı yaşamak, görüşme sıklığı, o yakın yaşlı bireylerin kendi bedenlerine bakma ve fiziksel iyi oluş düzeyleri, meşgul oldukları uğraşlar ve gençlerin yaşlılık hakkında bilgi düzeylerine göre değişip değişmediğini de test etmek amaçlanmıştır. Bu çalışma kapsamında, yukarıdaki bilgi ve çıkarımlar ışığında, aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H1: Üniversite öğrencilerinin beden imajı algıları ve hayatın anlamına ilişkin fikirleri ile yaşlılara ilişkin tutumları arasında bir ilişki vardır.

H2: Üniversite öğrencilerinin bir yaşlı yakını ile aynı evde bulunup bulunmasına göre yaşlılara ilişkin bakış açısı puanları farklılık gösterir.

H3: Üniversite öğrencilerinin aile tiplerine göre yaşlılara ilişkin bakış açısı puanları farklılık gösterir.

H4: Üniversite öğrencilerinin ailesinde bulunan yaşlı ile görüşme sıklığına göre yaşlılara ilişkin bakış açısı puanları farklılık gösterir.

H5: Üniversite öğrencilerinin ailesinde bulunan yaşlının fiziksel görünümü ve işlevselliğine göre yaşlılara ilişkin bakış açısı puanları farklılık gösterir.

H6: Üniversite öğrencilerinin yaşlılığa dair bilgi sahibi olup olmamalarına göre yaşlılığa ilişkin tutum puanları farklılık gösterir.

H7: Üniversite öğrencilerinin cinsiyetine göre yaşlılığa ilişkin tutumları farklılık göstermektedir.

Bu araştırma gençlerin yaşlılığa dair tutumlarını beden algıları ve hayata dair edindikleri anlam arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışma yaşlılıkla ilgili çalışmaların fazla olmayışı, yaşlılığa dair tutumların daha genç kimselerin önceden yaşlılığa ilişkin yargılarınca etkilenebileceği de göz önüne alınırsa yordayıcı modeller kurmak açısından önemlidir. Ayrıca yaşlılığa ilişkin kalıp yargıları, olumsuz ön yargıları ve ayrımcılığı nelerin oluşturduğunu belirlemek adına da önem taşımaktadır.

1. Yöntem ve Uygulama

2.1. Örneklem

Araştırma 2019-2020 eğitim ve öğretim yılında üniversite öğrencileri ile yürütülmüştür. Araştırmanın örneklem grubunu İstanbul'da bir vakıf üniversitesinde çeşitli bölümlerde okuyan 166 kadın, 86 erkek olan toplam 278 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşları 17 ile 29 arasında değişmektedir ($\bar{x}=21,14$; $ss=3,16$). Bu çalışmadaki örneklem grubu tesadüfi örneklem metoduna göre seçilmiştir. İstanbul Kültür Üniversitesi Etik Kurul onayından 20.05.2020 tarihinde 2020.31'nolu karar ile geçmiştir.

2.2 Veri Toplama Aracı ve Uygulama

Araştırmanın amacı doğrultusunda hayatın anlamı ölçeği, yaşlılara karşı tutum ölçeği, beden algısı ölçeği ve demografik bilgi formu kullanılarak veriler toplanmıştır.

2.3.1. Yaşamın Anlamı Ölçeği

Ölçek yaşamda bulunan ve aranan anlam olmak üzere iki alt faktör ele alınarak Steger, Frazier, Oishi ve Kaler (2006) tarafından oluşturulmuştur. Türkçe'ye Akın ve Taş (2011) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek 7'li likert tipi bir ölçektir. Kesinlikle geçerli değildir (1) kesinlikle geçerlidir (7) e kadar uzanan 10 sorudan oluşmaktadır. En az 7 en fazla 70 puan alınabilmektedir. Anlam alt ölçeği için iç tutarlılık kat sayısı .82, aranan anlam ölçeği için ise .87 dir (Steger vd., 2006).

2.3.2. Yaşlılara Karşı Tutum Ölçeği

Kogan (1961) tarafından yaşlılara yönelik tutumların ölçülmesi amaçlı geliştirilmiştir. 17 olumlu ve 17 olumsuz maddeden oluşturulmuştur. Bir öz bildirim ölçeği niteliğindedir. 6'lı likert tipi bir ölçektir ve kesinlikle katılıyorumdan – kesinlikle katılmıyorum kadar uzanır. Alınacak puanlar 34 ile 238 arasında değişmektedir. (Duyan ve Gelbal, 2013)

2.3.3. Beden Algısı Ölçeği

Ölçek 40 maddeden oluşur ve 5 li likert tipi hiç beğenmiyorumdan çok beğeniyordum kadar uzanır. Ölçeğin orijinali Secord ve Jourard (1953) tarafından oluşturulmuştur. Türkiye'deki çalışması da Hovardaoğlu (1993) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek tek bedenın tüm bölümlerinden memnuniyet içinde olup olunmadığını ölçmeyi hedefler. Ölçekten alınacak puanlar 40 ile 200 arasında değişmektedir. Kesim noktası 135 olarak belirlenmiştir. Bu puanın altı bedene ilişkin memnuniyetin düşük, üstü ise beden memnuniyetin yüksek olduğunu ifade eder. Türkçe'ye uyarlanan çalışmada iç tutarlılık katsayısı .91 dir (Okumuşoğlu, 2017).

2.3.4. Demografik Bilgi Formu

Katılımcılara yaş, cinsiyet, aile türleri, hangi aralıklarla ailedeki yaşlı yakınları ile görüştükleri, yaşlılığa ilişkin bilgi düzeylerinin yeterli olup olmadığı, yakınlarındaki yaşlı kişilerin fiziksel sağlık ve bir işle meşguliyet durumları sorulmuştur. Katılımcılara 2019-2020 eğitim öğretim yılının güz döneminde bu öz bildirim ölçekleri dağıtılmış ve veriler analiz edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma nicel analiz yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Normallik testi ile test edilen data için parametrik testlerden yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde; bağımsız örneklem t-testi, Pearson Korelasyon ve varyans (Anova) analizleri kullanılmıştır. İstatistiksel olarak anlamlılığa karar verirken .05 anlamlılık düzeyi baz alınmıştır. Veri toplama araçları ile elde edilen verilerin analizinde SPSS 15.0 dan yararlanılmıştır.

2. Bulgular

Bu kısımda araştırma değişkenlerine dair kurulan hipotezler test edilmiş ve analizlerin sonucu tablo ve altındaki açıklamalarla ifade edilmiştir.

3.1. Araştırma Değişkenlerine Ait Ortalama ve Standart Sapmalar (n=278)

Araştırmanın betimsel istatistiklerine göre deneklerin 166 kadın, 86 erkektir ($\bar{x} = 1,34$ $ss = 0,47$). Yaş aralığı 17 ile 29 arasında değişmektedir ($\bar{x} = 21,14$ $ss = 3,16$). Çekirdek aile 238 ve geniş aile 33 ($\bar{x} = 1,12$ $ss = 0,32$) sayıları, ailede yaşlı yakınlar ile görüşme sıklığı her gün; 48 kişi, haftada en az 1,63 kişi, haftada en fazla 1, 24 kişi, ayda 1, 51 kişi, 3 ayda 1, 33 kişi ve yılda 1 veya 2, 57 kişi şeklinde dağılım gösterir ($\bar{x} = 3,46$ $ss = 1,79$), yaşlı yakınların fiziksel görünüşüne ve sağlığına özenen, daha genç görünen birileri var mı sorusunun verilen evet yanıtı 218, hayır yanıtı ise 52'dur. ($\bar{x} = 1,21$ $ss = 0,41$), herhangi bir iş, hobi ya da uğraşı olup olmamasına dair ayırım ise ($\bar{x} = 1,19$ $ss = 0,39$) şeklindedir. Yaşlılığa ilişkin bilgi düzeyleri açısından az 42, orta 179 ve çok 56 kişi ($\bar{x} = 2,05$ $ss = 0,59$) şeklinde değişmektedir.

3.2. Demografik Değişkenlere Göre Gençlerin Yaşlılığa İlişkin Tutumlarının İncelenmesi

Araştırmanın demografik değişkenleri ile ilgili hipotezlerini test etmek üzere, t-testi analizleri ile incelenmiştir. Kadın ve erkekler arasında yaşlılığa ilişkin tutumlar açısından istatistiksel açıdan bir fark yoktur ($t = 888$; $p > .05$). Öğrencilerin ait oldukları aile türü de yaşlılığa ilişkin tutumlarında istatistiksel olarak bir fark yaratmamıştır ($t = -1,412$; $p > .05$). Öğrencilerin bir dönemi 60-65 yaş ve üzeri birileri ile yaşayıp yaşamama durumları yaşlılara ilişkin tutumlarında istatistiksel açıdan bir fark yaratmamaktadır ($t = 207$ $p > .05$). Yaşlı yakınlarının fiziksel görünümünün daha canlı ve genç olup olmamasına göre gençlerin yaşlılığa ilişkin tutumları farklılaşmamaktadır ($t = 2,748$; $p > .05$). Geniş ailede hala aktif işini veya hobilerini yapan bir yaşlının olup olmamasına göre gençlerin yaşlılığa ilişkin tutumları farklılaşmamaktadır ($t = 1,995$; $p > .05$).

Tablo 1'e göre gençlerin beden algısı puanları ile yaşlılara ilişkin tutumları arasında istatistiksel açıdan zayıf düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($r = .231$, $p < .05$). Buna göre gençlerin beden imajlarına dair algıları olumlu oldukça yaşlılara ilişkin tutumları da olumlu yönde artmaktadır.

Tablo 1: Gençlerin Beden Algıları ile Yaşlılığa İlişkin Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi İçin Yapılan Pearson Korelasyon Analizi

	Yaşlılığa İlişkin Tutumlar		
	N	R	P
Beden Algısı	278	.231	.001

$p < 0,05$

Tablo 2'ye göre gençlerin hayatın anlamına dair algıları ile yaşlılara ilişkin tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r = -.082$, $p > .05$).

Tablo 2: Gençlerin Hayatın Anlamına Dair Algıları ile Yaşlılığa İlişkin Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi İçin Yapılan Pearson Korelasyon Analizi

	Yaşlılığa İlişkin Tutumlar		
	N	R	P
Hayatın Anlamı	278	-.082	.199

Tablo 3' te görüldüğü üzere gençlerin yaşlılığa ilişkin tutumlarının yaşlılığa ilişkin bilgi düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda; gençlerin yaşlılık

Tablo 3: Gençlerin Yaşlılığa İlişkin Tutumlarının Yaşlılığa İlişkin Bilgi Düzeylerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Yaşlılığa İlişkin Bilgi Düzeyi	N	X	Ss		Kareler Toplamı	Df	Kareler Ortalaması	F	p
Yaşlılığa İlişkin Tutumlar	Az	39	141,1026	21,73621	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	4207,112	2	2103,556	4,540	,012*
	Orta	162	151,0123	19,99844						
	Çok	50	143,8000	25,78245						
	Toplam	251	148,0359	21,82867						

*p<0,05

Tablo 4' te görüldüğü üzere gençlerin yaşlılığa ilişkin tutumlarının, ailesinde bulunan yaşlı kimseyi ziyaret etme düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda; gençlerin ailelerinde bulunan yaşlılarla görüşme düzeyleri olarak “3 ayda 1”, “yılda 1 veya 2”, “ayda 1”, “haftada en fazla 1”, “her gün” ve “haftada en az 1” grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (F(5,245)=,812 p>.05).

Tablo 4: Gençlerin Yaşlılığa İlişkin Tutumlarının Ailesindeki Yaşlı Kimselerle Görüşme Sıklığına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Yaşlı Bireyle görüşme Sıklığı	N	x	Ss		Kareler Toplamı	Df	Kareler Ortalaması	F	p
Yaşlılığa İlişkin Tutumlar	3 ayda 1	45	150,4000	26,76701	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	1922,688	5	384,538	,812	,542
	Yılda 1 veya 2	56	151,5893	17,20547						
	Ayda 1	23	149,2174	22,59114						
	Haftada en fazla 1	45	147,7333	23,90835						
	Her gün	29	143,5862	20,62682						
	Haftada en az 1	53	145,4151	19,56983						
	Toplam	251	148,2390	21,71964						

p<0,05

4. Sonuç

Gençlerin, özellikle üniversite öğrencilerinin yaşlıları nasıl gördüklerini belirlemek, yaşlılara yönelik iyileştirme çalışmalarının düzenlenebilmesi açısından önemlidir. Özellikle bu çalışmanın örneklem grubunun çoğunluğunu psikoloji öğrencileri oluşturduğu için gençlerin yaşlılara ilişkin tutumuna dair bir çerçeve çizmiş olmak, yaşlılara yönelik sosyal ve ruh sağlığı çalışmalarına da öncülük edebilir.

Bu çalışma gençlerin yaşlılara yönelik tutumlarının bazı değişkenler tarafından incelenmesini amaçlamıştır.

dönemi özgü bilgi düzeylerinde “az”, “orta” ve “çok” bilgiye sahip grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (F(2,248)=4,540 p<.05). Yaşlılıkla ilgili bilgi düzeylerinden hangisinin, yaşlılığa dair tutumlar üzerinde fark yarattığına çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhane testi aracılığıyla bakılmıştır. Farkın az ve orta bilgi sahibi olan gruplar arasında olduğu belirlenmiştir. Yaşlılığa dair bilgi düzeyi orta olan öğrencilerin ortalaması (X=151,01) yaşlılığa dair bilgi düzeyi az olan öğrencilerin ortalamasından (X=141,10) daha fazladır.

Gençlerin beden imajlarına dair algılarının ve hayata dair yükledikleri anlamın yaşlılara gösterdikleri tutumla ilişkisi değerlendirilmiştir. Ayrıca gencin cinsiyetine, yaşlı bir yakını ile aynı evde bulunup bulunmamasına, kendi ailesinde bulunan yaşlılarla görüşme sıklığına, yaşlılık dönemine ait bilgi düzeyleri, yaşlı yakınlarının fiziksel sağlıklarının yerinde olup olmama durumlarına ve yaşlı yakınlarının aktif bir iş, uğraş ya da hobiyi sürdürüp sürdürmeme durumlarına göre yaşlılara ilişkin tutumlarının farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Demografik değişkenlerden cinsiyet, gençlerin yaşlılara ilişkin tutumlarında bir farklılık oluşturmamıştır. Alan

yazına bakıldığında cinsiyetin yaşlılara yönelik tutumda herhangi bir fark yaratmadığını destekleyen çalışmalar mevcuttur (Kaçan vd., 2018). Yine başka bir çalışmada gençlerin yaşlı yakınları ile aynı evde kalması, aile tipleri ve cinsiyeti onlara ilişkin tutumlarında bir fark yaratmamıştır (Başer ve Cingil, 2019). Bu çalışma sonucunda da bahsi geçen bu üç değişkene ilişkin benzer bir sonuç tespit edilmiştir. Fakat cinsiyetin yaşlılara yönelik tutumlarda kadınların lehine bir farklılık yarattığını söyleyen çalışma bulguları da mevcuttur. Yapılan bir çalışmada cinsiyetin yaşlılığa yönelik yapılan ayrımcılıkla ilgili mitleri etkilediği vurgulanmıştır (Karaağaç vd., 2019). Yapılan bir başka çalışmada kadın öğrencilerin erkeklere oranla yaşlılara karşı daha olumlu tutumlar içinde olduğunu saptamıştır ve de Türk kültürü gibi toplulukçu kültürlerde daha bakım veren ve kapsama rollerinin kadına ait olmasını dayanak göstermiştir (Dinçer vd., 2016).

Çalışmada ayrıca gençlerin bir arada yaşadığı yaşlı kimsenin fiziksel görünüşünün iyi olup olmadığı ve aktifliğinin (iş veya hobi uğraşları) devam edip etmeyişinin yaşlılara dair tutumlarında bir fark yaratıp yaratmadığına da bakılmış fakat istatistiksel açıdan bir fark olmadığı bulunmuştur. Daha önceki çalışmalarda benzer maddeleri ölçen sonuçlara rastlanmamıştır. Gruplardaki kişi sayıları birbirine daha yakın tutulup farklı bir kitle için yeniden test edilmesi önerilebilir. Ayrıca gençlerin yaşlılara dair fiziksel olarak “iyi” görünme tanımı ile yaşlıların kendileri için “iyi” görünüyor olma algıları arasında da fark olabileceği düşünülerek böylesi bir ayrımın anlamlı çıkmadığı söylenebilir.

Öğrencilerle yapılan bir çalışmada aile tipleri ve yaşlı yakınları ile görüşme sıklıkları açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Yaşlı yakınları ile hiç görüşmeyenlerin olumsuz tutum puanları yüksektir (Kaçan vd., 2018). Geriatri merkezinde yapılan bir çalışmada yaşamının herhangi bir döneminde ailede yaşlı bir birey ile birlikte yaşayanların ayrımcılık puanları yüksek bulunmuştur (Ünalın vd., 2012). Bu çalışmada yaşlı ile görüşme sıklığı, onlara ilişkin tutumda bir fark yaratmamıştır. Bunun nedeni olarak, belki de gençler yaşlılarla beraberce vakit geçirmekten zevk almadıkları için, beraber yaşadıkları ya da ziyaret ettikleri yaşlıların önemli bir sağlık sorununun olmasına şahitlik ettikleri için, içinde buldukları sosyo-ekonomik düzeyin zorlayıcı etkileri olduğu için ve yaşadıkları alt kültürün de tutumlara etki ettiği düşünülebilir. Bu faktörler sebebiyle gençlerin yaşlılarla görüşme sıklığı ya da yaşlı ile beraberlikleri onlara karşı tutumlarına etki etmeyebilir.

Çalışmada gençlerin yaşlılık dönemine ait bilgi düzeylerine göre yaşlılara yönelik tutumları farklılık göstermiştir. Bilgi düzeyi orta olanların az olanlara oranla yaşlılığa ilişkin tutumları çok daha olumlu bulunmuştur. Başka bir çalışma da bu bulguyu destekler niteliktedir. Yaşlılara ilişkin sağlıklarına yönelik bir kursa katılmış olan gençlerin sonrasında yaşlılara yönelik ayrımcı tutumlarında olumlu yönde katkı sağladığı tespit edilmiştir (Yıldırım, 2012; Adıbelli, 2013). Yapılan bir çalışma, yaşlanma konusunda daha fazla bilgi sahibi olan üniversite öğrencilerinin yaşlanmaya karşı daha olumlu tutumlara sahip oldukları ve yaşlanmaya karşı daha olumlu tutumları olan mezun öğrencilerin yaşlanmaya dair bilgileri arasında anlamlı korelasyon gösteren daha önceki çalışmalarla uyumlu

olduğunu vurgular (Alan ve Johnson, 2008; Funderburk vd., 2006). Başka bir çalışmada öğrencilerin yaşlılara ilişkin olumsuz tutumları ve yaşlı yetişkinlerle çalışmaya ilgi duymamalarının yaşlanma konusunda yetersiz bilgileriyle ilişkili olabileceği söylenmiştir. Yaşlanma sürecine dair verilen eğitimin, gençlerin olumsuz yaşlılık tutumlarını azalttığı ve yaşlı yetişkinlerle çalışmaya olan ilgilerinin artırdığı gösterilmiştir (Bosswel, 2012).

Araştırma bulgularından biri de gençlerin beden algıları ile yaşlılara ilişkin tutumlarında pozitif yönlü istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmasıdır. Gençler beden imajlarını olumlu algıladıkça yaşlılara karşı da tutumları olumlu olmaktadır. Bu durum gençlerin yaşlanınca beden algılarına dair memnuniyetsizlik hissedeceklerine dair bir öngörü oluşturabilmektedir. Yapılan bir çalışma sonucuna göre fiziksel görünüme ilişkin kendilerini algılamalarında yaşlı kadın ve gençler arasında beden memnuniyeti açısından atfedilen önem açısından fark vardır. Bunun nedeni olarak, yaşla birlikte fiziksel görünüme verilen önemde azalma, başka değerlerin daha ön plana çıkması ve bilişsel açıdan yeniden düzenlemeyi daha iyi yapabilir hale gelmesi, vücut memnuniyetsizliğine karşı koruyucu faktörler olarak düşünülmektedir. Hem fiziksel görünümün önemindeki azalma hem de bilişsel yeniden değerlendirmeye katılma, vücut memnuniyetsizliğine karşı koruyucu faktörler olarak işlev görebilir ve vücut imajı müdahaleleri üzerinde etkileri olabilir (McLean vd., 2010). Yapılan bir başka çalışma Almanya ve ABD'den genç yetişkinlerin tutumlarının karşılaştırmalı bir analizine odaklanmaktadır. Çalışmada tutumların 4 ölçülebilir boyut olan; yaşlılık korkusu, yaşlanma ile ilgili psikolojik endişeler, yaşlanma sonucu fiziksel görünümdeki değişikliklere dair korkular ve yaşlanma ile ilgili kayıpların getirdiği korkularla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Her iki ülkedeki kadınların, fiziksel görünümündeki yaşa bağlı değişikliklerle erkeklerden daha fazla ilgilendiği sonucuna ulaşılmıştır (McConatha vd., 2003). Kadınlar erkeklere nazaran beden imajı algısı ve güzellik endüstrisinden daha fazla etkilendikleri için cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle yaş ayrımcılığına karşı özellikle daha savunmasız olabilirler. Fiziksel açıdan yaşlanma belirtileri (beyaz saçlar veya kırışıklıklar) vücudun gençliğine değer veren standartlar üzerinden tanımlanır.

Yaşlı kadınlar kültürel olarak devalüe edilir ve yaşlı kadınların bedenleri yaşa dair belirtiler gösterdiği için sert bir şekilde yargılanırlar (Garner, 1999). Birçok orta yaşlı ve yaşlı kadının vücutlarından hoşnutsuzluk gösterdiği ve güzeleğe, gençliğe önem verdiği göz önüne alındığında, düşük vücut saygısının orta yaşın sonları ve sonrasında olan kadınlar için zayıf psikolojik iyilikle ilişkili olması muhtemeldir (Sabik, 2013).Yapılan bir çalışmada ileri yaştaki kadınlar için vücut öz saygısının psikolojik iyi oluşları üzerinde dolaylı anlamlı etkisinin olduğu gösterilmiştir (Sabik, 2013).Bu etnik grup arasında yaş ayrımcılığına maruz kalan kadınların daha düşük beden saygısına sahip oldukları bulgulanmıştır (Sabik, 2013). Bu sebeple bu çalışma bulgusu, beden imgesi ve ileri yaş ayrımcılığıyla bağlantısı açısından önemlidir. İlerleyen çalışmalarda bedene duyulan saygının yaşla olumsuz bağlantısını irdelemek ve iyi oluş açısından bu bağlantının hatalarına ilişkin farkındalık kazandırmak da önemlidir.

Hayatın devam edebilmesi için içinde amaç duygusunu da barındıran anlam fikri yaşamın en önemli değişkenlerinden

biridir. Bu temanın gelişmesi, evrilmesi de tüm dünyaya, çevreye ve çevredekilere karşı tutum ve davranışlarımızı bağlar (İmamoğlu, 2008). Hayatın anlamı kişisel bir arayış olduğu için kişiden kişiye değişmektedir. Müzik, spor, sanat, edebiyat, seyahat etmek gibi öznel becerileri arttırmak adına hobilerle uğraşmak, yaşamın sonuna kadar kişisel gelişimin önemi adına eğitime yatırım yapmak hayatın anlamına dair en bilinen yöntemler arasında sayılır (İmamoğlu, 2016).

Özellikle yaşlıların birikimli zekaları ve deneyimlerini gençlere yararlı olabilmek adına aktarması, çeşitli ürünlerle dışa vurması, katma değere dönüştürmesi ya da yardım derneklerine katılmaları anlam arayışlarının başında gelir. Ya da Türk kültüründe bu anlam arayışı çoğunlukla maneviyat ve spiritüel inanışlar yoluyla da olur. İnsan yaşamı döngüsünü en iyi anlatan doğa ve toprakla uğraşmak da bu anlamın bir parçasıdır. Tüm bunlar yaşamın sürdürülebilirliği ve tüm dönemleri ile beraber kabulü açısından önem taşımaktadır.

Yaşlılar için değişen fizyolojik ve psikolojik faktörlere rağmen hayatta yeni anlamlar bulmak yaşam memnuniyeti açısından önemli iken, gençlerin de hayata dair anlam fikirlerinin yaşlılara ilişkin tutumları açısından fark yaratabileceği düşünülmüştür. Yaşamda her dönem bir anlam bulunabileceği fikrinin gençlerin yaşlılara yönelik "işe yaramaz", "yer kaplayan" veya "gereksiz" kişiler olarak algılanan olumsuz bakış açıları bir esneklik yaratacağı düşünülmüştür. Fakat bu çalışmada gençlerin hayatın anlamına dair algıları ile yaşlılara dair tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Bu sonucun sebepleri de gençlerin bir kısmının belki de hayatın anlamını sorgulamaya dönük eğilimlerinin olmayışı ya da hayatın anlamının yaşa bağlı olarak yani dönemsel ve gelişimsel açıdan değişebileceği fikirleri olabilir. Varoluşçuluğa göre bireyler yaşamın bitimli olduğu fikri ile yüzleşince yaşamda anlam yaratma arzusu ortaya çıkar (Corey 2005). Belki de bu yüzleşmenin ileri yaşlarda olması sebebiyle, gençlerle yaşlıların hayatın anlamı motivasyonu birbirinden farklıdır. Ayrıca yaşlılık çalışmalarının çoğunda yaşlıların hayatlarının anlamına spiritüel inanışların aracılık ettiği görüldüğünde gençlerle yaşlıların bu inanışlara yüklediği anlam ya da yoğunluk da farklı olabileceği için de gençlerin yaşlılara karşı tutumlarında hayatın anlamı bir fark yaratmamış olabilir.

Ruh sağlığı alanında çalışmalar yapacak öğrencilerin yaşlılığa yönelik olarak daha donanımlı, bilgi düzeyleri yüksek ve onlarla çalışmayı arzu edebilecek yönde yetiştirilmeleri öneriler arasındadır.

Bu çalışmada gençlerin yaşlılara ilişkin tutumlarını farklılaştıran değişkenlerden birinin o döneme özgü bilgi düzeyleri olduğu bulgulanmıştır. Bu sebeple de döneme özgü kazanımlar ve kayıpların, yaşlılık özelliklerinin, önyargıların, yaşlılıkla ilişkili farkındalık artması, yaşlılara yönelik bir işte çalışma isteklerinin fazlalaşması, fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı yaşlanmaya katkıların oluşabilmesi açısından da önemlidir. Tüm bu katkılar sayesinde yaşlıların psikolojik problemlerinin de üstesinden rahat gelebilmesi söz konusu olabilecektir. Ayrıca yaşlı nüfusunun kamu ve toplumsal yük algısı da azalabilir, böylece yaşlılara ilişkin olumsuz yargılar da hafifleyebilir. Ülkemizde yaşlılıkla ilgili çalışma sayıları fazlaca değildir. Bu alanda çalışmaların fazlalaşması ve başarılı yaşlanma hedeflerinin belirlenmesi açısından da bu çalışma önemlidir. İleriki çalışmalar için

gençlerin yaşlılarla sosyal ilişkilerinin fazlalaştırılması ve yaşlıların daha aktif hissetmeleri için neler yapılacağı hakkında düşünülmesi önerilebilir. Yazılı ve görsel medyada bu konuya ilişkin bilgilerin fazlalaşması, yaşlılara yönelik olumlu tutumun altını çizebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abrams, D., Eilola, T., & Swift, H. S. (2009). Attitudes to age in Britain 2004-8. Department for Work and Pensions (Research Report 599).
- Aday, R. H., Sims, C. R., & Evans, E. (1991). Youth's attitudes toward the elderly: the impact of intergenerational partners. *Journal of Gerontology*, 10, 372-384.
- Adıbelli, D., Türkoğlu, N., ve Kılıç, D. (2013). Öğrenci hemşirelerin yaşlılığa ilişkin görüşleri ve yaşlılara karşı tutumları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6(1), 2-8.
- Akın, A. ve Taş, İ. (2011). Validity and Reliability of the Turkish Version of the Meaning in Life Questionnaire. III. International Congress of Educational Research. Girne, TRNC.
- Allan L.J., & Johnson J.A. (2008). Undergraduate attitudes toward the elderly: the role of knowledge, contact and aging anxiety. *Educational Gerontology*, 35(1), 1-14.
- Altıntaş, E. ve Gültekin, M. (2005). *Psikolojik danışma kuramları*, (8. Baskı). İstanbul: Alfa Akademi.
- Bacanli, H., Ahodas, M. & Best, D. M. (1994). Stereotypes of old adults in Turkey and Finland. A. Bouvy ve F. J. R. van de Vijver (Ed.). *Journeys into cross-cultural psychology* (pp. 307-319). Netherlands: Swets&Zeitlinger.
- Başer, G., ve Cingil, D. (2019). Üniversite öğrencilerinin yaşlılara karşı tutumlarının değerlendirilmesi. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 2 (29), 79-85.
- Bilir, N. (2004). *Yaşlılık gerçeği*. Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi. Ankara.
- Boswell, SS.(2012). Old people are cranky: helping professional trainees' knowledge, attitudes, aging anxiety, and interest in working with older adults. *Educational Gerontology*, 38(7), 465-472.
- Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9, 243-246.
- Chen AM, Kiersma ME, Yehle KS, & Plake KS. (2015). Impact of the Geriatric Medication Game on nursing students' empathy and attitudes toward older adults. *Nurse Education Today*, 35(1), 38-43.
- Eikenhout, N.R. (2004). *The Effects of Task Structure and Group Target Monetary Incentives on Social Loafing*, *Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy: Department of Psychology*. USA: Western Michigan University.
- Corey G. (2005). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. (Ergene, T. Çev.) Ankara.
- Çilingiroğlu, N., ve Demirel, S. (2004). Yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığı. *Türk Geriatri Dergisi*, 7(4), 225-330.

- Dinçer, Y., Usta, E., ve Bulduk, S. (2016). Üniversite öğrencileri gözüyle yaşlılık nasıl algılanıyor? *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 9(1), 26-38.
- Drury, L., Hutchison, P., & Abrams, D. (2016). Direct and extended intergenerational contact and young people's attitudes towards older adults. *British Journal of Social Psychology*, 55(3), 522-543.
- Duyan, V., ve Gelbal, S. (2013). Yaşlılara yönelik tutum ölçeği'nin bir grup üniversite öğrencisi üzerinde Türkçe'ye uyarılma çalışması. *Turkish Journal of Geriatrics/Türk Geriatri Dergisi*, 16(2).
- Frankl, V.E. (2010). *İnsanın anlam arayışı*. (S. Budak, Çev.) İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Funderburk, B., Damron-Rodriguez, J., Storms, LL., & Solomon, D.H. (2006). Endurance of undergraduate attitudes toward older adults. *Educational Gerontology*, 32(6), 447-462.
- Garner, J. D. (1999). Feminism and feminist gerontology. *Journal of Women & Aging*, 11, 3-12.
- Göçer, Ş. (2012). *Hacılar İlçe Merkezinde Yaşlılarla Yaşayan Bireylerin Yaşlılık ve Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi*. Master Thesis. Kayseri: Erciyes University.
- Greenberg, J., Schimel, J., & Martens, A. (2002). Ageism: Denying the face of the future. In T. D. Nelson (Ed.). *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (pp. 27-48). Cambridge: The MIT Press.
- Güven, Ş.D., Muz, G.U. ve Ertürk N.E. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları ve bu tutumların bazı değişkenlerle ilişkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 15(2), 99-103.
- Haught, P. A., Walls, T. R., Laney, J. D., Leavel, A., & Stuzen, S. (1999). Child and adolescent knowledge and attitudes about older adults across time and states. *Educational Gerontology*, 25, 501-517.
- Hovardaoğlu, S. (1993). Vücut algısı ölçeği. *Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi*, 1(1), 26-27.
- İmamoğlu, E. O. (2008). Dengeli benlik modeli çalışmaları ve düşündükleri. 15. *Ulusal Psikoloji Kongresi*, 2-5 Eylül, İstanbul.
- İmamoğlu, V. (2016). İleri yaşlardaki türklerin yaşam çevreleri ve daha iyi bir yaşam için öneriler. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 32(1).
- Ju, H. (2017). The relationship between physical activity, meaning in life, and subjective vitality in community-dwelling older adults. *Archives of Gerontology And Geriatrics*, 73, 120-124.
- Kaçan, H., Dibekli, E., ve Akkan, K. (2018). Toplumda yaşayan bireylerin yaşlı ayrımcılığı tutum düzeylerinin incelenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2, 8-15.
- Karaağaç, G., Temel, A. B. ve Yıldırım, J. G. (2019). Gençlerin yaşlılığa ilişkin görüş ve düşüncelerinin incelenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 12(1), 32-41.
- Kogan N. (1961). Attitudes toward old people: the development of a scale and an examination of correlates. *Journal of Social Psychology*, 64, 44-54.
- Lewis, D.M., & Cachelin, F.M. (2001). Body image, body dissatisfaction, and eating attitudes in midlife and elderly women. *Eating Disorders. The Journal of Treatment and Prevention*, 9, 29-39.
- McConatha, J. T., Schnell, F., Volkwein, K., Riley, L., & Leach, E. (2003). Attitudes toward aging: A comparative analysis of young adults from the United States and Germany. *The International Journal of Aging and Human Development*, 57(3), 203-215.
- McLean, S. A., Paxton, S. J., & Wertheim, E. H. (2010). Factors associated with body dissatisfaction and disordered eating in women in midlife. *International Journal of Eating Disorders*, 43(6), 527-536.
- Midlarsky, E. & Morin, R. (2017). Body Image and aging. Kevin L. Nadal (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Psychology and Gender* (pp. 226-230).
- Okumuşoğlu, S. (2017). Diyet yapan kadınlarda beden algısı, benlik saygısı, yaş ve vücut kitle indeksi ilişkisinin araştırılması. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(13), 1171-1181.
- Palmore, E. B. (1999). *Ageism: Negative and Positive*. New York: Springer Publishing Company.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751-783.
- Sabik, N. J. (2015). Ageism and body esteem: Associations with psychological well-being among late middle-aged African American and European American women. *The Journals of Gerontology: Series B*, 70(2), 189-199.
- Secord, P.F. & Jourard, S.M. (1953). The appraisal of body-cathexis: Body cathexis and the self. *Journal of Consulting Psychology*, 17, 343-347.
- Seligman, M. E. P. & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: assesing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53 (1), 80-93.
- Ucun, Y., Mersin, S. ve Öksüz, E. (2015). Gençlerin yaşlı bireylere karşı tutumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 1143-1148.
- Ünalın, D., Soyuer, F. ve Elmalı, F. (2012). Geriatri merkezi çalışanlarında yaşlı tutumunun değerlendirilmesi. *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi*, 2(3), 115-119.
- Vefikuluçay, D. (2008). *Üniversitede Öğrenim Gören Öğrencilerin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları*. Doctoral Dissertation. Ankara: Hacettepe University.
- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, T., & Ropp, S. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 73-90.
- Yıldırım Usta, Y., Demir, Y., Yönder, M., ve Yıldız, A. (2012). Nursing students' attitudes toward ageism in Turkey. *Archives of Gerontology and Geriatric*, 54, 90-93.

Extended Summary

The populations of many countries are aging rapidly. As people live longer and the number of older adults increases, it is important to understand how younger people deal with their own aging and the factors that influence the formation of attitudes towards older adults. The increase of the expanding elderly population has increased negative attitudes towards the elderly.

According to European research; Even before discrimination based on sexism, ethnic origin, disability, religion or sexual orientation, the most common type of discrimination was determined to be the type of discrimination against the elderly (Abrams et al., 2009). The term of "ageism" was developed by Butler (1969) to refer to discrimination against the elderly. In fact, this concept has become more familiar to those outside of the world of gerontology. Looking at the prevalence of old age, there is an urgent need to understand the factors that lead to the development of age-related attitudes in young people. It is thought that this situation may contribute to reducing ageism (Drury et al., 2016). Many studies have shown that good and quality intergenerational communication has reduced intergroup anxiety and different forms of prejudice such as age discrimination (Pettigrew & Tropp, 2008).

In the literature, the importance of life's meaning and satisfaction has been emphasized for the elderly to have a healthy aging process. Against the physical and psychological changes brought about by the aging process, the meanings found at all ages in life can positively affect people's perceptions of old age. Based on this, it was thought that young people's attitudes towards old age may change according to their body image perceptions and their perception of life. Because it was thought that the attitudes of young people towards the elderly will have an effect with the support of the study findings that show that body image perceptions at young age are similar to those at older ages. In addition, based on studies showing the positive effects of questioning and efforts on the meaning of life in the elderly, it was thought that people who thought and tried to find this meaning when they were younger might affect their attitudes towards elderly people.

In this study, the relationship between young people's perceptions of their body image and the meaning they attribute to life with their attitude towards the elderly was evaluated. In addition, it is related to the elderly according to

the gender of the young person, whether they are in the same house with an elderly relative, the frequency of meeting with the elderly in their family, the level of knowledge of the old age, the physical health of the elderly relatives and whether the elderly relatives continue a job, occupation or hobby. Whether their attitudes differ or not was examined. The study also examined whether the elderly person with whom the young people live together has a good physical appearance and whether or not his / her active activity makes a difference in their attitudes towards the elderly. In previous studies, there were not research results that measured similar factors together. If a similar study topic is dealt with in future studies, it may be suggested to keep the number of people in the groups closer to each other and retest for a different group. In addition, it can be said that such a distinction is not meaningful, considering that there may be a difference between the definition of physically "looking good" for the elderly and the perception of the elderly to look "good" for them.

The study was carried out on 278 university students who were selected randomly (in the range of 18-29 ages). Demographic information was asked to live with a family member over the age of 60, to live with the family and the other option, frequency of meeting with the elderly, information level about elderly, physical condition and activity of the elderly. Kogan's Attitude Towards Old People Scale, Meaning in Life Questionnaire and Body-Cathexis Scale were used for data collection. According to the results of the correlation analysis, a statistically significant relation was found between scores of young people's body perception and scores of their attitude towards the elderly. Moreover, Scores of young people's attitude towards old ages differ according to their information level about elderly. The results were be discussed in accordance with the findings of the previous studies, and limitations of the present study and suggestions were be provided for future studies.

It is important to determine how young people, especially university students, perceive the elderly people in order to organize improvement studies for the elderly. Especially since the majority of the sample group of this study consists of psychology students, drawing a framework on the attitude of young people towards the elderly may also lead to social and mental health studies for the elderly.

Ek-1: Etik Kurul Onayı

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

ETİK KURUL KARARI

Toplantı Tarihi:	20.05.2020
Karar No:	2020.31
Sorumlu Araştırmacı:	Dr. Öğr. Üyesi Ece Naz Ermis
Araştırma Başlığı:	Üniversite Öğrencilerinin Beden Algısı ve Hayatın Anlamına Dair Algılarının Yaşlılığa İlişkin Tutumları Üzerine Etkilerinin İncelenmesi
Başlangıç Tarihi:	01.07.2020
Etik Kurul İzninin Süresi:	1 yıl (Uzatma Hakkı mevcut olarak)

İstanbul Kültür Üniversitesi Etik Kurulu'na değerlendirilmek üzere başvuruda bulunduğunuz yukarıda künyesi yazılı projenizin başvuru dosyası ve ilgili belgeleri, Üniversitemiz "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu" tarafından araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda çalışmanın gerçekleştirilmesinde etik ve bilimsel sakınca bulunmadığına karar verilmiştir.

Notlar:

- Araştırmanın başlangıç tarihinin gecikmesi durumunda Etik Kurulu'na başvurularak tarihlerin değiştirilmesi gereklidir.
- Etik Kurul incelemesi ve onayı olmadan bu çalışmada kullanılan prosedürler, formlar ya da protokollerde herhangi bir değişiklik yapılamaz.
- Araştırmanın gerçekleştirileceği birimlerin yöneticilerinden de ayrıca izin alınması gerekli olabilir.
- Araştırmaya katılan kurum dışı merkezlerden ayrıca idari izin alınması gerekmektedir.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Evren AYRANCI

Başkan

Araştırma Makalesi • Research Article

Afetlere Sosyolojik Bakış ve Türkiye’de Afet Yazınına Kuramsal Bir Yaklaşım

Sociological Glance to Disasters and A Theoretical Approach to Disaster Literature in Turkey

Gaye Gökcalp Yılmaz^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 15000, Burdur /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6304-3425

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 29 Aralık 2020
Kabul tarihi: 07 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Afet
Afet Sosyolojisi
Fenomenoloji
Etnometodoloji

ÖZ

Bu çalışma, afet çalışmalarını bu alana egemen olan doğa bilimleri açısından inceleyen ve afetlere yönelik klasik yaklaşımlara dayalı açıklamalara ek olarak, afet çalışmalarına birey ve toplum odaklı bakış açısıyla sosyolojik ve metodolojik katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Türkiye’de temelde deprem ve sonrasında ihtiyaçların karşılanması ve depreme hazırlık bağlamında ele alınan afet çalışmaları, Türkçe literatürde sosyolojik açıdan sınırlı düzeyde tartışılmaktadır. Dolayısıyla, yalnızca deprem değil tüm afetlere yönelik bir yazın geliştirmek ve özellikle birey ve bireyin anlamlandırma ve “rutin olanı” yeniden inşa süreçlerine odaklanmak gereklidir. Bu bağlamda, afetlerin toplumsal boyutuna değinerek, toplumsal ve gündelik hayatın yani düzenin kesintiye uğramasına bağlı olarak toplumsal olanın, anlamların ve ilişkilerin yeniden inşa süreçlerine fenomenolojik ve etnometodolojik bakış açısıyla odaklanmak, afet yazınının sosyolojik boyutunu metodolojik anlamda daha güçlü kılacaktır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 November 2020
Received in revised form 29 December 2020
Accepted 07 January 2021

Keywords:

Disaster
Sociology of Disaster
Phenomenology
Ethnomethodology

ABSTRACT

This study intends to provide sociological and methodological contributions which are focused on individual and society. to disaster studies, dominantly analyzed with natural sciences approach and classical disaster approaches. In Turkey, disasters that are focused on earthquake studies and mainly focus on fulfilling necessities after earthquake and preparations to earthquakes are limitedly analyzed within sociological regards. Therefore, it is required to establish not only to earthquakes but also to all disasters’ literature and to focus on individual and individuals’ “meaning” and reconstruction of “routine”. Within this regard, dealing with sociological aspect of disasters and phenomenological and ethnomethodological focusing on “meaning” and “reconstruction” process will make sociological aspect of disaster literature more robust.

1. Giriş

Toplumların karşılaştıkları en önemli ve en derin etkileri yaratan afetler, her ne kadar temel olarak yer bilimleri, çevre bilimleri, jeoloji gibi doğa bilimlerinin konusu olsa da yaşanan doğal afetler sonrası toplumların yaşadıkları ağır hasarlar sonucunda düzenin ve rutinin bozulması, yeniden düzen kurulması, toplumsal iş birliği ve dayanışma süreçleri, sosyolojinin ve özel olarak afet sosyolojisinin konusunu oluşturmaktadır. Afetlere ilişkin sosyal bilim yazınında ise sıklıkla afetler sonrası yaşanan toplumsal travmaları ele alan psiko-sosyal çalışmalar gerçekleştirilmekte ve toplumların

acıyla baş etme ve yeniden ayağa kalkma stratejileri psikolojik boyutta ele alınmaktadır.

Sosyolojinin konusu olarak afetler ise temel olarak insan etkileşimlerini temel almaktadır. Doğal afetlerin, insan ve teknolojik kaynaklı yaşanan felaketlerin farklı kavramsallaştırmalar çerçevesinde incelenmesi ve farklı disiplinlerin inceleme konusu olması, afet kavramının tanımlanmasını farklılaştırmakta ve kimi zaman güçleştirmektedir. Afetlerin tanımlanmasında ayrıca fiziksel zarar temelinde yapılan tanımlamalar da aynı şekilde bireysel ve toplumsal etkileri ikinci plana atmakta ve afetlere ilişkin çalışma ve analizlerde yer bilimi, coğrafya, fizik, kimya ve mühendislik gibi pozitif bilimlerin egemenliğini ön

* Sorumlu yazar/*Corresponding author.*
e-posta: gayegokalp@gmail.com

plana çıkarmaktadır. Oysaki, yaşanan her bir afet sonrası toplumsal hayata dair ve toplumsallaşmaya dair yeni örüntüler yaşanmakta ve her bir afetin kendine ait sosyolojisi oluşmaktadır. Bu çalışma da afetlerin sosyal bilim yazınında ele alınma biçimlerine sosyolojik bir bakış açısıyla metodolojik bir analiz yaparak, özellikle “düzen” kavramının bozulmasının ardından yaşanan süreçte, fenomenolojik bir bakışla afet anı ve sonrasını “paranteze alarak” tüm süreci mevcut sağduyu bilgisinden arınarak yeni baştan inşa edebilmenin gerekliliğini ve birey temelli anlam inşa süreçlerinin metodolojik açıdan incelenmesinin gerekliliğini tartışmaktadır.

2. Sosyal Bilimlerde Afetlerin Tanımlanması

Lindell'e göre, afetlerin, klasik, tehlike/ afet ve sosyal odaklı olmak üzere üç farklı kategoride tanımlama biçimi bulunmaktadır ve Fritz (1961:655), afeti, zaman ve mekâna bağlı biçimde gerçekleşen, toplumun ve toplum alt katmanlarının fiziksel zarar gördüğü, üyelerinin bir kısmının kayba uğradığı ve sosyal karışıklığa yol açan, sosyal yapının zarara uğradığı ve toplumun temel işlevlerini yerine getirmesinde kesinti yaratan olay olarak tanımlamaktadır (Lindell, 2013:797). Benzer biçimde Dynes'e göre afet ise, sosyal açıdan yıkıcı olan ve sosyolojik açıdan önem teşkil eden olay, vaka ve durumlar olarak tanımlanabilir (Dynes, 1988: 102). Türkçe literatürde yer alan ve Afetlere Sosyolojik açıdan yaklaşan ilk ve bütüncül derleme olan *Afet Sosyolojisi* adlı eserde, Can'ın afet tanımı da bu çalışma açısından önem taşımakta ve afetlerin sosyolojik boyutuna vurgu yapmaktadır;

Afet, insan topluluklarının yaşadığı yerlerde aniden veya zamanla oluşan, gerek doğanın gerekse de insanın doğrudan veya dolaylı müdahalesiyle gerçekleşen; fiziksel, ekonomik, psikolojik ve daha birçok yönden büyük hasarlara ve kayıplara neden olan ve etkileri bakımından önemli sonuçlar doğuran sosyal bir olgudur (Can, 2020:20)

Afetlerin normal sosyal hayata zarar vermesi, kaos yaratabilmesi ve sosyal düzenin yeniden inşasına neden olması nedeniyle sosyal bir patoloji olarak görülebileceğini belirten Dynes(1978)'a karşıt olarak, Fritz'in afetin sosyolojik tanımlaması afetlerin sosyal bir patoloji olarak görülemeyeceğine değinmektedir ve Fritz'e göre (1961); Afetler, bütünleşme, dayanıklılık ve sosyal sistemlerin iyileştirici gücünü test edebileceğimiz laboratuvarlardır. Afetler, sosyal bilimcilere insan davranışları çalışmalarında normal ve stabil koşullarda karşılaşılamayacak avantajlar sunar. Dolayısıyla, rutin olanın dışında gerçekleşen toplumsal etkileşimler ve toplumsal hareketler aynı zamanda sosyolojik açıdan her an karşılaşılmayan “olağan dışı”nı anlayabilmek için önemli olanaklar sunmaktadır. Bu bağlamda, Şentürk de afetlerin sosyal değişmeye olan etkisini şu şekilde ortaya koymaktadır;

Afet sırasında ve sonrasında meydana gelen karışıklık durumları, kolektif eylemler yanı sıra beliren ekonomik ve sosyal ihtiyaçları karşılayacak yeni yapılanmalar, değişimin merkezinde büyük rol oynamaktadır (Şentürk, 2020: 122). Özellikle, Türkiye'de 17 Ağustos 1999'da yaşanan en yıkıcı deprem sonrasında devletin kurumsal yetersizlikleri ve müdahalelerdeki zaman kayıplarında, AKUT gibi sivil toplum oluşumlarının devletin olağan işleyişiyle yaygın organizasyon ve koordinasyon, süratli karar ve uygulama,

yerinde insiyatif ve ataklık gerektiren bu çapta bir sorun karşısında yer yer devre kaldığı bir noktada kendini göstermiştir tanımlamasıyla sivil toplumun, afet sonrası toplumsal değişimle olan ilişkisini betimlemektedir (Şentürk, 2020: 122).

Afet konusunda gerçekleştirilen çalışmalarda temel olarak farklı disiplinler ve farklı yaklaşımların varlığının belirtilmesi önemlidir. Alexander'a göre, afet araştırmalarında altı temel yaklaşım bulunmaktadır; Bu yaklaşımlar; Antropolojik yaklaşım, Sosyolojik yaklaşım, Coğrafi Yaklaşım, Gelişme Çalışmaları, Teknik Yaklaşım ve Afet Tedavi Yaklaşımı olarak tanımlanır Alexander (1993), Barrows (1923) ve White (1945) coğrafi yaklaşımın öncüleri olarak mekan- zamansal bir vurguyla insanın çevreye ekolojik adaptasyonunu, tehlikelerin etkilerinin dağılımını, kırılganlık ve insanların doğal tehlikelere karşı tercihleri ve düzenlemelerini sosyal bilim teknikleriyle incelerler (Nasreen, 2004: 23).

Oliver-Smith (1979), Hansen ve Oliver-Smith (1982) çalışmalarının öncülüğünü yaptığı Antropolojik yaklaşımda, nüfusun sosyo-ekonomik değerlendirmesinde afetlerin rolü ve ayrıca örneğin Üçüncü Dünya Ülkelerinde afet ve dezavantajlı grupların hayatta kalma stratejilerine odaklanmaktadır. Dynes (1970), Quarantelli (1978), Milleti, Drabek ve Haas'ın (1975) ve Drabek'in (1986) çalışmalarının temeli oluşturduğu sosyolojik yaklaşım ise temelde kırılganlık ve afetlerin insan davranışları üzerindeki etkileri ve afetlerin toplumun ve örgütlenmelerin işleyişindeki etkileri üzerine odaklanmaktadır (Nasreen, 2004: 23). Sosyolojik yaklaşımın afetlerin fiziksel olduğu kadar toplumsal olarak da etkileri üzerine odaklanmasının ardında, temel olarak toplumun ve sıradan bireylerin olağan ve rutin olanın dışında kesintiye uğrayan bir akış içerisinde sergiledikleri toplumsal davranışların, toplumsal yapı üzerinde önemli bir analiz unsuru olabileceği düşüncesi yatmaktadır. Antropolojik yaklaşımda ise Oliver-Smith üç temel nokta üzerine odaklanmaktadır ve davranışsal cevap yaklaşımı, sosyal değişme yaklaşımı ve politik/ekonomik çevre yaklaşımı olarak tanımladığı bu üç tema ekseninde Oliver-Smith'e göre (1979); gelişmekte olan ülkelerde afetler toplum, teknoloji ve çevre ortak yüzeyinde gerçekleşir ve kaçınılmaz olarak bu üç karakteristiğin etkileşim sonuçlarından etkilenir.

Gelişme çalışmaları yaklaşımında Davis (1978) ve Knott (1987) temelde üçüncü dünya ülkelerindeki yardımların dağıtımı, göçmen yönetimi, sağlık ve açlık ve yoksullukla mücadele bağlamındaki problemlere odaklanır (Nasreen, 2004: 23). Son olarak da teknik yaklaşımda jeofiziksel özelliklere odaklanan sismoloji, jeomorfoloji ve volkan bilimi, afet öncesi ve sonrasına ilişkin mühendislik temelli çözümler üretme çabasıdır.

Bu çalışmanın odaklandığı ve fiziksel bir olay olan afet çalışmalarında çalışılan ana başlıklar planlama, uyarı, tahliye, acil müdahale, tahliye, yeniden yapılanma üzerine odaklanırken, afet sosyolojisinde ana başlıklar hazırlıklı olmak, tepki, iyileşme ve zararı/hasarı iyileştirme üzerine yoğunlaşmaktadır (Drabek, 1986). Afetlerin Psiko-Sosyal Etkilerine odaklanan çalışmasında Bayhan, afet sonrasında meydana gelen travma sonrası stres bozukluğunun(TSSB) en yaygın incelenen bozukluk olduğunu ve bunu depresyon, anksiyete ve panik bozukluklarının izlediği ve ayrıca tüm felaketler sonrasında ortak olarak tahmin ve kontrol

eksikliği, kırılabilirlik, ölüm ve hayatlarının kontrolden çıktığını hissetmenin bireylerde belirsizliği arttırdığı ve bu durumun psiko-sosyal problemleri arttırdığını ortaya koymaktadır (Bayhan, 2020: 291).

Afet öncesi ve sonrasında belirleyici olan Afet Yönetimi Döngüsünde yer alan, hazırlık, müdahale, iyileştirme, önlem ve zarar azaltma boyutlarına değinen Akbaş ise, afet yönetiminde sosyal politikaların önemine vurgu yapmaktadır ve uygun sosyal politika tedbirleriyle doğal afetlerin etkilerini beşeri dokunuşlarla hafifletmenin mümkün olduğunu tartışmaktadır (Akbaş, 2020: 335). Akbaş'a göre, zarar azaltmaya dair toplumsal yaklaşımlar doğal afetler karşısında insanı edilgen olmaktan çıkarıp aktif bir özne konumuna yerleştirecektir. Bu noktada sadece toplumun afet bilincini artırmakla iktifa edilmemeli, aynı zamanda özellikle, engelli, çocuk, göçmen gibi incinebilir grupları güçlendirmeye yönelik tedbirler alınmasına yönelik dezavantajlı grupları güçlendirmek gereklidir (Akbaş, 2020: 335).

2.1. Afet Sonrası Toplumsal Davranış

Samuel Prince'ın 1925 yılında Amerika'da Halifax Nova Scotia mühimmat gemisinde gerçekleşen patlamayı incelediği ve büyük felaketlerin ani bir sosyal değişme uyarını yarattığını ortaya koyan çalışması literatürde yer alan ilk afet çalışması olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca; Afet Sosyolojisinde Sorokin'in "*Man and Society in Calamity*" adlı çalışması da öncü çalışmalar arasında yer almaktadır. Sorokin çalışmasında afet kavramı yerine musibet ya da bela kavramını kullanır ve doğal afetlerin yanına ilave ettiği devrim, savaşlar ya da salgın hastalıklarla beraber din, dezavantajlı gruplar, göç, kültürel hayati toplumsal yapı, afetlerin ekonomik etkilerine değinir ve bu anlamda çalışması afetlerin sosyolojik açıdan analizi bağlamında özgün ve öncül eserlerdendir. Afetlerin büyüklüğüne ve etkilediği nüfusa göre farklı toplumsal değişme sonuçları yarattığını tartışan çalışmalara değinen Bates ve Peacock (1987), afetlerin toplumsal değişme sonucunu doğurmasında yedi temel nedeni ortaya koymaktadır;

1. *Afetler sosyal sistemin yapısını strese sokarak, mevcut işlevlerini yerine getirip getirmediğini kontrol eder. Dahası, sistem uyum sağlamaya zorlanır ve en azından geçici olarak bu strese ve bu strese neden olan koşullara uyum sağlamaya zorlanır ve bu geçici olan uyum süreci zaman içerisinde sosyal yapıda kalıcı değişimlere neden olabilir ya da ilişkili değişimler yaratabilir.*
2. *Afetler farklı sosyo-ekonomik ve etnik grupları ve hatta toplumun farklı iş bölümü tabakalarını farklı biçimde etkiler ve sonuç olarak toplumsal tabakalaşma sistemi süreçten etkilenir ve sosyal yapının farklı kısımlarında farklı gerileme ya da ilerleme ortaya çıkabilir.*
3. *Afetler farklı grup ve örgütleri ortaya çıkarabilir ve yeni karşılaşmalar, işbirlikleri ya da mevcut gruplar ve örgütler arasında çatışma yaratabilir. Bu durum da bu örgütlenmelerin bir araya geldiklerinde sosyal yapıyı oluşturan birimlerinde kalıcı değişimler yaratabilir.*
4. *Afetler sıklıkla eski ve modası geçen teknolojik altyapıya zarar verir ve bu altyapının yeni teknolojiyle değiştirilmesine zorlar. Bu teknolojik inovasyon da işbölümü ve tabakalaşma sisteminde farklılaşmalara yol açabilir.*

5. *Afetler genellikle işgücü ve uzmanlık sunan yabancı akışı ve aynı zamanda fiziki ve finansal dış kaynak oluşumuna olanak sağlar. Bu durum ekonomik patlama ve aynı zamanda iş gücü dağılımında ve tabakalarında farklılaşan büyüme yaratacak bir uyarım yaratır.*
6. *Yabancı olanlar beraberlerinde farklı davranış biçimleri ve afetten etkilenen toplumunkinden farklı yapısal örüntüler getirirler. Bu yeni davranış desenleri yerel nüfusa aktarılarak sistemin yapısında kalıcı bir değişim aracı olabilir.*
7. *Afetler sonrasında çoğunlukla, kıt kaynakların yeniden inşa sürecine yön verecek biçimde eşitlik ilkesiyle dağıtımı üzerine çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmalar ciddi siyasi çıkarımlar oluşturabilir ve bu çatışmalar devlet ve diğer birimler arası ilişkileri kapsayan sistemde kalıcı değişim sonucunu doğurabilir. (Bates ve Peacock, 1987 :311-313).*

Bates ve Peacock'un alıntısında afet sonrasında değişen toplumsal düzen ve yeniden inşa süreçleri ele alınmaktadır. Bireylerin fiziksel altyapı sorunlarına ve değişen düzene yeniden uyumu kimi zaman zorlayıcı olsa da, farklı iş bölümü alanları, tabakalaşma sistemlerinde ciddi değişiklikler, yeni örgütlenmeler, artan yabancı akışı, farklılaşan uzmanlık alanları, yabancılarla aktarılan farklı yapısal örüntüler gibi örneklerle toplumsal hayat ve birey açısından toplumsal ilişkiler yeniden kurulur ve yeni bir düzene doğru etkileşimler başlar. Dolayısıyla tüm bu kırılma ve yeniden inşa dönemleri insan ilişkileri ve toplumsal açıdan sosyolojik analize ihtiyaç duymaktadır.

Afet sonrasında toplumsal davranışları sosyolojik olarak tanımlayabilmeyi amaçlayan ve özellikle afet çalışmaları alanında öncü çalışmaların merkezi Amerika'da 1950 ve 1960'larda gerçekleştirilen ve temelde Soğuk Savaş Döneminde nükleer saldırıya karşı halkın nasıl tepki vereceği sorusuna yanıt arayan çalışmalar, afet sonrası toplumsal davranışa odaklanan ilk çalışmalar olma özelliğini taşımaktadır. Tierney vd.'nin aktardığına göre; Amerika'da, özellikle panik, kitlesel demoralizasyon ve sosyal kırılmanın grup davranışı üzerindeki etkileri incelendiğinde, tehlike altında grup üyelerinin ve afet kurbanlarının mevcut ani gelişen şartlara hemen uyum sağladığı ve gerekli müdahale konusunda panik içinde olmadan anında yanıt verdiği ortaya koyulmaktadır (Tierney vd. 2006: 58). 1960 yılında gerçekleştirilen afet çalışmalarına göre, toplumda afete maruz kalan bireyler, dışarıda yardım bekleyen afet kurbanlarına yardım edebilmek için proaktif bir biçimde hemen harekete geçmekte, arama, kurtarma faaliyetlerinde dikkat çekici bir toplumsallaşma örneği göstermekte ve toplumsal birliktelik en üst düzeye ulaşmaktadır. Ortaya konan bu üst düzey dayanışma ve birliktelik ve aktif yardım davranışları "*vatandaşlık rollerinin genişlemesi ve sosyal ayarlama*" olarak tanımlanmakta ve sapma davranışın en alt seviyede olduğu afet sonrası zamanlarda toplumsal davranış, toplumsal bütünleşmenin en üst seviyesinde gözlemlenmektedir (Fritz, 1961'den akt. Tierney, 2006). Özellikle afet mitleri olarak tanımlanan ve afet sonrası yağma ve sapma davranış üzerine gerçekleştirilen ilk çalışma olan Dynes ve Quarantelli'nin "*When Disaster Strikes (It Isn't Much Like What You Heard and Read About)*" 1972 yılında bir psikoloji makalesi olarak yayımlanmıştır. Bu çalışmada, özellikle medya ve film sektörü tarafından üretilen, afet sonrası her bireyin kendi yaşamsal gereklilikleri için toplumun diğer bireylerini feda edeceği ve

hatta yok etmeyi göze alacağı iddiasına karşı toplumsal bütünleşme ve proaktif sosyal davranışların afet sonrası geliştiği iddia edilmektedir. Dolayısıyla, doğal afetler önceden öngörülmeleyen bir biçimde, her ne kadar fiziki olarak yıkıma neden olsa da, toplumda bütünleştirici bir işlevi ortaya koyduğu afet sosyolojisine dair en önemli çıkarımlardan birini oluşturmaktadır.

Bu noktada afetlerin öngörülebilirliğiyle ilgili olarak altı çizilmesi gereken noktayı Alkın, *Dünyada ve Türkiye’de Afet Sosyolojisi* başlıklı çalışmasında tanımlamaktadır. Alkın, afet literatürünü derinlemesine incelediği çalışmasında doğal ve yapay afetleri farklı biçimlerde kavramsallaştırmaktadır. Bu kapsamda, depremler, seller, su baskınları, heyelanlar, volkanik patlamalar ve salgın hastalıklar gibi doğanın işleyişinden kaynaklı olan doğal afetler tanımlanırken, yapay afetler olarak insan temelli olan ve insanların çeşitli politik, ekonomik ya da teknolojik sebepler aracılığıyla yarattığı büyük çaplı zararları Turner’dan alıntıyla açıklar (Turner, 1978’den aktaran Alkın, 2020: 64). Yapay afetlere örnek olarak savaşlar, etnik çatışmalar, radyoaktif sızıntılar, plansız endüstrileşme sonucu su kaynaklarının kirletilmesi gibi durumları tanımlayan Alkın, ayrıca çağdaş afet sosyolojisinde gündeme gelmeye başlayan kasıtlı ve teknolojik afetleri de tartışarak, afetlerin aslında doğal olmaması yani yapay, kasıtlı ya da insan kaynaklı olması durumunda öngörülebilir ve önlenilebilir olduğunu ortaya koymaktadır (Alkın, 2020: 64).

3. Yöntem ve Uygulama

Bu çalışma “afet” kavramının kuramsal açıdan incelenmesi, ilgili literatür üzerinden kavramın farklı boyutlarına değinen çalışmalara değinmek, literatür incelemeleri üzerinden Türkiye örneğine değinerek, Afet Sosyolojisi alanında yöntemsel bir model önerisinde bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırmada afet sosyolojisi literatüründe yer alan ve kuramın gelişmesine öncülük eden yaklaşımların analizi ve Türkiye afet yazını birlikte ele alınarak metodolojik bir inceleme yapılmıştır. Bir başka deyişle, Türkiye’deki afet çalışmalarına, sosyolojik ve metodolojik bir bakış geliştirilmeye çalışılmıştır.

4. Afetlere Metodolojik Yaklaşım

Sosyolojik çalışmalarda, afetin kuraldışı/ istisna olarak, rutin olanın dışında olanı yani düzenin dışını anlamaya olanak vermesi önemli bir boyuttur. Dynes ve Drabek’in (1994) ve Fritz’in (1961) de belirttiği gibi, “Afet mevcut teorilere meydan okumak ve geliştirmek için eşsiz olanak sağlayan doğal bir laboratuvardır”. Durkheim’in sapma ve suç gibi iki normal olmayan fenomenin, toplumların normal işleyiş ve özelliklerini olan tanımlamaya olanak sağlaması (Durkheim, 1964:102-103), Garfinkel’in etnometodolojik tekniklerinde yer alan istisnanın rutini kavramak için sağladığı olanağı ortaya koyan sosyolojik açıklamalar, afetlerin sosyolojik olarak toplumu tanımlamaya sağladığı katkıyı ortaya koyarken rutine odaklanmaktadır;

“Prosedür olarak, benim tercihim tanıdık sahnelerle başlamak ve sorun çıkarmak için neler yapılacağını sormaktır. Dağınık/düzensiz bir etkileşim yaratmak için bir kimsenin ortaya koyacağı eylemler, bize gündelik hayatın olağan aktivitelerinin düzeni ve düzenli olarak nasıl üretilip

korunduğunu anlatmalıdır” (Garfinkel’den akt. Stallings, 2002: 283).

Dolayısıyla afetlerin temel olarak, aniden gelişmesi ve çevreye beklenmedik ölçüde zarar vermesi ve yarattığı yıkım, toplumda mevcut toplumsal yapıların işleyişinde ve “düzenli” olanda beklenmedik değişimler yaratmaktadır. Öncelikle deprem, sel, çığ gibi herhangi bir afetin yaşam alanlarında yarattığı yıkım bireylerin fiziki yaşam alanlarını doğrudan yıktığı için, mekânsal olarak verilmesi gereken yaşamsal mücadele, afete maruz kalan toplumda topyekün bir yaşam ve kurtarma çabasına dönüşmektedir. Afetin hemen ardından zamana karşı verilen kurtarma ve hayatta kalabilme mücadelesinde, toplumsal dayanışmanın en üst düzeye çıkması, afet öncesi “rutin” içerisinde beklenenden daha üst düzeyde toplumsal etkileşimi ortaya koymaktadır.

Toplumsal etkileşim ve topyekün sosyal dayanışma kavramlarıyla birlikte “afettede” kavramı da afet sosyolojisi kapsamında önem kazanmaktadır ve afet çalışmalarında öne çıkarılması gerekli olan bir boyut olarak konuya dahil edilmektedir. Aydemir’in afete tanık olmayı, araştırmacının kendi deneyimleriyle aktarmanın sosyolojik mümkünliğini tartıştığı ve afettede tiplmesi üzerine deneyimsel analizini sunduğu çalışmasında, afetler sonrasında yaşanan mağduriyeti tanımlamaktadır. Afettede olmanın, kişilerin imkân ve kabiliyetleriyle önemli ölçüde tanımlandığını belirten Aydemir’e göre, kendi imkânlarıyla tedavi görebilen, yaralarını sarabilen, enkazını kaldırabilen insanlara karşın, yardım eli değmeden hiçbir şey yapamayan insanlar arasında afet öncesindeki sosyal eşitsizliğin tezahürleri benzer şekilde tekrür edebilir (Aydemir, 2020: 316). Aydemir, kişisel deneyimler ve anlatılar üzerinden afettede tiplmesi ortaya koymaktadır. Ayrıca Aydemir’e göre; olağanüstü bir olayın içine çekilme veya devam eden bir felakete maruz kalma, negatif duygularla sarmalanmış bir insanı ve mağduru üretir ve bu durum suçluluk, utanma, sinirlilik, kaygı, korku, güvensizlik, şüphe, öfke, suçlama, acı, üzüntü, yas, inanç yitimi, kızgınlık gibi insanı sarmalayan duyguları yaratır (Aydemir, 2020: 316-317). Çalışma bağlamında ise afetzedenin kişisel deneyimlerine odaklanmak etnometodolojik yöntemin ortaya konulabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada temel olarak amaçlanan, gündelik hayatın rutini içinde sorgulanmayan bir durumun dışında gerçekleşen bir anın sosyolojik olarak sorgulamasını yapabilmek ve afet sonrası ve özelde deprem sonrası yaşanan karmaşa içerisinde gerçekleşen toplumsal davranış süreçlerine fenomenolojik ve etnometodolojik yaklaşımla açıklama getirmeye çalışmaktır. Çalışmada bu iki yaklaşımın temel alınmasının nedeni, toplumsal hayatı anlamının ipuçlarının gündelik olanda bulunması ve bireylerin “rutin” ve “sorgulanmayan” yaşam dünyalarında karşılarına çıkan düzensizliklerle baş ederken yeni toplumsal hayatın ve yeni düzenlerin kodlarını yeniden inşa etmeleridir. Fenomenolojinin yanı sıra etnometodolojik yaklaşım ile, fenomenolojik temel önermelerin toplumsal hayatın araştırılmasına yönelik geliştirilen bir yaklaşım daha eklenir.

Etnometodolojik yaklaşımın öncü isimlerinden Harold Garfinkel, sosyologların gündelik etkinliklerin istikrarlı özelliklerini incelerken genelde ev halkı veya işyeri gibi bilinen ortamları seçtiklerinden ve onların istikrarlı

özelliklerine katkıda bulunan değişkenleri araştırdıklarını ortaya koyar ve ekler;

“Genelde belirli bir faktörler seti yani gündelik ortamların toplumsal olarak standartlaşmış ve standartlaşan “görülen ancak gözden kaçan”, olması beklenen arka-plan özelliklerini sorgulamadan veri olarak alınır” (Garfinkel, 2014: 60-61).

Afet sosyolojisi tam da bu noktada görünenin ardına bakarak “görülen ancak gözden kaçan” birçok gerçekliğin arka planının incelenmesi ile, tamamen fiziksel yıkıma dayalı tartışmaların tek yönlülüğünden kurtulabilir. Afetlerin yalnızca doğa ile ilişkili olmasının yanına insan ve toplumsal davranışın eklenmesiyle birlikte Fenomenolojik sorgulama devreye girer ve mevcut tüm bilgi stoklarının alaşağı olduğu bir anda sıradan insan aslında hayatı “paranteze alır”. Bunun nedeni o ana kadar tanıdık olan tüm bilgi stoklarının içermediği bir düzensizlik karşısında “bilineni askıya almaktır”.

Gündelik hayatı anlamının fenomenolojisini inşa eden Alfred Schutz, *görülen ancak gözden kaçan birçok arka plan beklentiyi betimler ve arka plan beklentileri “gündelik hayat tutumu” olarak adlandırır; onların sahnelenen özelliklerini “genelde bilinen ve gerçekliği sorgulanmayan dünya” olarak niteler. Schutz’un temel çalışması arka-plan beklentilerin doğası ve işleyişini açıklamayı, onları müşterek eylemlerle bağlantılı süreçlerle ilişkilendirmeyi ve ampirik olarak tasavvur edilebilen bir toplum içindeki yerlerini değerlendirmeyi daha ileri düzeye taşımaya mümkün kılar (Garfinkel, 2014: 60).*

Alfred Schutz “Yaşam dünyası” (*Lebenswelt*) kavramını Fenomenolojinin öncülerinden Edmund Husserl’den ödünç alır ve toplumsal hayat çözümlemesini öncelikle Yaşam Dünyasını anlamak çabası üzerine kurar. Burada Schutz pozitivist sosyolojik geleneğe karşı bir duruş sergileyerek, yapının belirleyiciliğinin yerine bireysel deneyimlerden türeyen algı ve bilinç üzerine odaklanır. Her bireyin farklı deneyimlerinden kaynaklı olarak farklı anlamlarla inşa ettiği yaşam dünyası içerisinde diğerlerinden edindiğimiz ve kimi zaman da öğrendiğimiz yorumlamalar belirleyicidir. Hem göreceli hem de yorumlamalara dayalı Yaşam Dünyası, bireylerin gündelik hayatlarının akışındaki bilişsel ve duygusal akışı sağduyuları ile yorumlanmakta ve kavranmaktadır. Gündelik hayat, sürekli yeniden inşa edilir ve bireyler arası anlam ve anlama dayalı etkileşimlerle yeniden inşa edilir ve tüm bireyler kendi anlamları ve eylemleriyle öğrenir ve her bireyin ilişkileri ve bu ilişkilerde yarattıkları anlamların toplamıyla toplumsal hayat ve eylem tüm toplum tarafından “sağduyu bilgisi” denilen biçimde kavranır ve bu eylemleri içeren bilgiler toplumun tüm bireyleri tarafından bilgi stokları denilen bilgi paketleri olarak yapıp edilen tüm eylemlere yön verir (Schutz, 1973:6-7). Bilgi Stoklarını Schutz şu şekilde açıklar;

“Dil, dildeki çoğul tiplileştirmeler, şeylerle baş edebilme ve onlarla ilişki kurabilme kuralları, tüm ilişkiler, davranışlar ve belirli durumlardaki eylemler bir arada Bilgi Stoklarını oluşturur. Bu benim tüm yaşam hikayemin tortusudur ve otoritelerinin gücünü kabul ettiklerim ve bana öğretenler tarafından aktarılan tüm öğretileri ve birliktelik ve arkadaşlık ilişkisi içinde olduklarımdan edindiğim her şeyi içermektedir. Dahası, bilgi stokum asla

tamamlanmaz, tam tersine yaşantım devam ettikçe daha da genişler” (Schutz, 1970: xviii).

Bilgi stoklarının sadece küçük bir kısmının bireysel deneyimlerden ve daha büyük bir kısmının sosyalleşme yoluyla aktarıldığının ve bunların da birey tarafından kabul edildiğinin vurgusunu yapan Schutz, Sağduyu bilgisini de bilgi stoklarıyla ilişkili olarak tüm bu ortak bilgi stokları aracılığıyla toplumsal hayatımızda nasıl davranacağımızın nasıl yorumlamalarda bulunacağımızın anahtarı olarak tanımlar (Schutz, 1970, 5).

Bu çalışmayla ilişkili olarak afetler gibi alışageldik olmayan zaman dilimlerinde, alışılmadık durumlara yönelik eylemlerin inşası fenomenolojinin önemli önermelerinden olan “paranteze almak” durumu ile açıklanabilir. Fenomenolojik yaklaşımın öncülerinden Husserl bu durumu şöyle açıklar;

“Gündelik hayatımızda, doğal durumda, dünyayı ve gerçekleri sorgulamadan bir şekilde bir yerde var oldukları şekliyle kabul ederiz... Radikal bir çabayla, dış dünyaya dair saf inancımızı inançsızlıkla değiştirmeden, sadece inancımızı düşüncemizi askıya alarak bu durumu değiştirebiliriz. Sadece mekân-zamansal varoluşumuzla ilişkili herhangi bir yargıdan uzak durarak, ya da teknik bir dille, dünyanın var oluşunu “kullanım dışı” bırakıp, ona dair inancımızı paranteze alırız. Bu belirli tekniği kullanarak, yalnızca gündelik hayatımıza dair sağduyusal yargıları askıya almakla kalmaz aynı zamanda, doğal tutumda bu dünyanın gerçeklikleriyle ilişkili doğa bilimlerinin tüm önermelerini de paranteze alırız” (Schutz, 1970: 5).

Paranteze almak, alıntıda belirtildiği gibi sorgulanmayan ve düzen içinde devam eden yaşam dünyasında, bireyin o zaman kadar tüm etkileşim ve sosyalleşme süreçleri çerçevesinde edindiği sağduyu bilgisini yani aslında bilinen her şeyi askıya almaktır. Fenomenolojinin bu tekniği ile hiçbir şey bilmeden ya da herhangi bir şeye inanmadan ve hatta doğa bilimlerinin pozitivist tüm iddialarını da bir kenara atarak, o anın bilgisini ya da inancını yeniden bireyin ya da araştırmacının kendi başına kurmasıdır. Geride kalan tüm birikimlerin yanına o “anda” olmanın biricik ve özgül bilgisini üretebilmeyi başarmak, fenomenolojik indirgeme ya da paranteze almanın gerçekleşebilmesi anlamını taşımaktadır. Afeti yaşayan bireyler de aynı şekilde, “İlk defa karşılaştıkları durumlar karşısında bilgi stokundaki bilgilerden yardım alamayan birey, askıya aldığı şüphelerini yeniden değerlendirir ve bunları ortadan kaldıracak yeni çözümler arar” (Sofuoğlu Kılıç: 2012: 140).

Fenomenolojinin ilkelerinin toplumsal araştırmalarda ve özellikle saha çalışmalarında kullanılmasıyla şekillenen bir kuram olarak etnometodoloji, kökleri fenomenolojide olan, insanların sıradan gündelik hayatta kullandıkları bazı yöntemlerle toplumsal düzeni ürettikleri varsayımına dayanan ve bu yöntemleri inceleyerek hem gündelik hayatın ilk anda görünmeyen kurallarını hem de insanların toplumsal düzeni nasıl anlamlandırıp ürettiklerini ortaya koymaya çalışan yaklaşımdır. Bu kuramın temel amacının insanların gündelik yaşantılarını gerçekleştirdikleri ve farklı ilişkileri sürdürürken kullandıkları metotlar veya prosedürleri analiz etmek ve insanların sosyal gerçeklik duygusunu nasıl yarattıklarını, sürdürdüklerini ve değiştirdiklerini

açıklamaya yardımcı olabilecek kavramlar ve ilkeler geliştirmeye çalışmak olduğu söylenebilir (Çetin, 2017:94-95).

Bireyler üzerinden yaşamlarının bu yeni deneyiminin bilgisini üretmeye yönelik çaba ile etnometodolojik yöntem devreye girer ve etnometodolojinin amacına uygun olarak, insanların toplumsal dünyayı anlamlandırmak için kullandıkları yöntemleri inceleyerek afet ve sonrasında görünmeyen yanlarını ortaya koymayı hedefler. Bu durumda bireylerin daha önce başkalarının tanımladıklarının aksine kendilerinin bu “afet” durumunu nasıl tanımladıkları, anlamlandırdıkları ve ortak bir tanımlı nasıl birlikte inşa ettiklerini açıklamak mümkün olabilir. Bu bağlamda etnometodolojinin sosyal bilimlere kazandırdığı bir kavram olan *bağlama-gönderimlilik* önem kazanır ve afet sonrası ortamda o bağlama ilişkin özel anlamların tanımlanmasında anlam kazanır.

Bağlama- gönderimlilik bir sözcüğe yüklenen bütün bağlamsal hükümlerdir ve dil bilimcilerden uyarlanan teknik bir terimdir ve bu kavrama göre bir sözcük, bir durumdan bağımsız bir anlama sahip olsa bile, kullandığı her özel durumda ayrı bir anlam kazanır... Sözcükler kesin anlamlarını sadece üretildikleri somut bağlamlarda dilsel bir alışveriş durumunda “bağlama gönderim yaparken” kazanırlar. Sözcüklerin, bağlamdan bağımsız her zaman geçerli olan değişmez anlamları yoktur. Yani kelimelerin anlamları nesnel değildir. İnsanlar, kelimeleri, konuşanın kim olduğuna, konuşan ve dinleyen arasındaki ilişkinin ne olduğuna, konuşmanın amacının ne olduğuna bakarak anlamlandırır (Çetin, 2017: 98).

Bağlama gönderimliliğin “sözcüklerin bağlamdan bağımsız her zaman geçerli olan anlamları yoktur” önermesi afet çalışmalarında değerlendirilen temel kavramların, bireyler arası anlamların, afet anının gerçekleşmesinin hemen ardından ve kendi bağlamı içinde ele alınmasının fenomenolojik ve etnometodolojik kuramlar bağlamında önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla afet sonrasında “bireyi”, “toplumu” ya da herhangi bir ilişki biçimini metodolojik yöntemlerle incelemek, hem birey, hem de sıradan olan gündelik hayat kurgusunun ve düzenin değişime uğramasının analitik ve sosyolojik incelenmesi açısından araştırmaları daha güçlü kılacaktır. Bireylerin değişen düzenlerinin yeniden inşasına yükledikleri anlamları bağlamından uzak olmadan, bireylerin kendi anlam ve ifadelerini dikkate alarak ve afetlerin “şimdiliği” ekseninde incelemek mevcut sosyal bilim afet yazınının sosyolojik yanına güç katacaktır.

5. Türkiye’de Afet Çalışmaları

Afet kavramının sıklıkla depremle birebir ilişkilendirildiği bir coğrafya olarak Türkiye’de afet yönetimiyle ilgili kurumsal çalışmalar Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından yürütülmektedir. AFAD tarafından tanımlanan 31 çeşit afet bulunmaktadır ve bu sayının 28 tanesi meteorolojik ve doğa olaylarıyla ilişkili afetlerdir. AFAD verilerine göre Türkiye’de en sık rastlanılan afetler doğal afetler olarak tanımlanabilecek meteorolojik karakterli afetlerdir ve orman yangınları, sel,

taşkın, don, dolu, kuraklık, şiddetli yağış, şiddetli rüzgar, fırtına, yıldırım ve kar fırtınaları olarak sıralanabilir¹. Ayrıca bu doğal afetler yavaş gelişen doğal afetler (şiddetli soğuklar, kıtlık, kuraklık) ve ani gelişen doğal afetler (deprem, selleri su taşkınları, toprak kaymaları, çığ, fırtına, hortum, volkan patlamaları ve yangınlar) olarak ve jeolojik (deprem, heyelan, volkanik patlamalar, tsunami çamur akıntıları), iklimik (sıcak ve soğuk dalgası, kuraklık, dolu, hortum, yıldırım, kasırga) biyolojik (erozyon, orman yangınları, salgınlar ve böcek istilaları) sosyal (yangınlar, savaşlar, terör saldırıları ve göçler) ve teknolojik afetler (maden kazaları, biyolojik, nükleer, kimyasal silahlar ve kazalar, sanayi kazaları ve ulaşım kazaları) olarak bilimsel açıdan kategorize edilmektedir²

Türkiye’de afet ve afet yönetimi sıklıkla depremlerle ilişkili ve afet kavramı depremle eş değer bir kavrayışla ele alınmaktadır, ancak Türkiye’de depremlerden sonra su baskınları, erozyon, çığ düşmesi, kaya düşmesi gibi doğal afetler de sıklıkla meydana gelmektedir. Bu nedenle Türkiye’de afetlerle ilgili yapılan çalışmalar da temel olarak Deprem Sosyolojisi ve özellikle en büyük fiziki ve insani kaybı doğuran 17 Ağustos 1999 İzmit Körfezi (Marmara) Depremine odaklanmaktadır. Resmi kayıtlara göre 17.480 kişinin hayatını kaybettiği 1999 Marmara Depremi ve aynı yıl içerisinde meydana gelen ve yine resmi rakamlara göre 763 kişinin hayatını kaybettiği 12 Kasım 1999 Düzce depremi, 32968 kişinin yaşamını yitirdiği 27 Aralık 1939 Erzincan Depremi, 19 Ağustos 1966 Muş (Varto) Depremi, 2396 kişi, 24 Kasım 1976 Muradiye Van Depremi, 3840 kişi, 23 Ekim 2011 Van Depremi 644 kişinin yaşamını yitirdiği en büyük depremler olarak kayıtlara girmiştir.

17 Ağustos Marmara depremi, 17.480 kişinin yaşamını yitirmesinin yanında 43.953 kişinin yaralanması, 675.000 kişinin evsiz kalması, 15 milyonluk nüfusun depremden etkilenmesi ve 13 milyon dolarlık tahmini ekonomik zarar ile Türkiye’nin en önemli doğal afeti olarak kabul edilebilir (Ergünay,2007:2). Bu nedenle Türkiye’de Afet sosyolojisi çalışmalarına 1999 Marmara Depremi sonrasında yoğunlaşmaktadır ve çalışmalarda temel olarak 1999 Marmara Depremi sonrasında yaşanan toplumsal travmanın psikolojik boyutları, devletin ve sivil toplumun müdahale konusunda müdahale kapasiteleri üzerine eleştiriler dikkat çekmektedir. Temel olarak, 1999 Marmara Depreminin yarattığı ciddi insan kaybı ve beraberinde gerçekleşen fiziki yıkım sonucunda, Deprem ve toplum ilişkisi, sosyolojik araştırmalarda daha fazla konu edilmeye başlanmıştır. Marmara Depremi sonrasında, depreme hazırlık konusunda multidisipliner araştırmaların önemi vurgulanmış ve afetlere dair toplumsal anlamda farkındalık yaratmak ve hazırlık süreçlerinin hızlandırılması gibi temel konular çalışmalarda yer almaya başlamıştır. Ecevit ve Kasapoğlu, *Deprem Sosyolojik Analizini* yaparken temel olarak, depreme hazırlıklı olmak için depremle ilgilenen tüm disiplinlerin sosyologlarla birlikte çalışması gerektiği vurgulanmış ve afetzedelerin eğitim durumu, yabancılaşıma, endişeler ve geleneksellik kavramları üzerine bulgular elde edilmiştir (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001’den akt. Bilik, 2015: 2). 1999 yılı içerisinde Marmara Depremi’nden hemen sonra yine oldukça önemli can ve mal kaybına neden olan 12 Kasım Düzce Depremi de, sosyal bilimler ve özellikle sosyolojik açıdan depremlere artan akademik ilgiyi doğurmuştur.

¹ <https://www.afad.gov.tr/afadem/dogal-afetler>

² <https://www.afad.gov.tr/afadem/dogal-afetler>

“Depremden Beş Yıl Sonra Düzce” araştırması deprem sonrası Düzce’de Marmara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerince gerçekleştirilmiş ve proje raporunda belirtildiği üzere, dört ana kapsam üzerine yoğunlaşmaktadır. Öncelikle deprem deneyimi ve beraberinde psiko-sosyal sorunlar, kişisel yaşamlarda ve rollerde ortaya çıkan değişimler, ekonomik yaşamdaki değişim ve sorunlar ve sivil toplum kuruluşlarının bölgedeki gelişimi ve işlevidir (Kümbetoğlu vd. 2007).

Türkiye’de meydana gelen depremler ve sonrasında yaşanan devlet- sivil toplum işbirliği ve kimi zaman da çatışmasının yanında, deprem sonrası yeniden inşa ve toparlanma süreçleri bağlamında sosyolojik açıdan ele alınmaktadır. Bütün bu sosyolojik bağlamlar, afet konusunda Türkiye’de sosyal bilimler literatürü ve özel olarak sosyolojinin deprem sosyolojisi üzerine odaklandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma, afet ve depremlerin tek tip olarak ele alınarak indirgemeci bir biçimde incelenmesi ve bunu da Türkiye’nin geçirdiği büyük depremler sonrasına odaklanarak analiz edebilme çabasının, Türkiye’de sosyoloji çalışmalarının, uluslararası afet sosyolojisi alanından uzak kalmasına ve bu alanda çalışmalar üretilmemesine neden olduğunu iddia etmektedir.

Özel olarak deprem üzerine odaklanan ve literatürde en fazla atıflanan çalışma olan ve Kasapoğlu ve Ecevit tarafından 1999 Doğu Marmara Depreminin Sosyolojik Araştırmasını ortaya koyan çalışma alanda öncü çalışmalardandır. Kasapoğlu ve Ecevit, depremin sosyolojik boyutunu ortaya koyarken toplumsal düzen ve çatışma dikotomisinden hareket etmekte ve rutin ve alışlagelenin dışına çıkmanın getirdiği belirsizlik döneminin incelemesine sosyolojik bakış getirmektedir;

Toplumlar hızla değişmelerine ve sürekli yeniden inşa olmalarına rağmen belirli bir yapıya da sahiptir. Düzen, değişme ve çatışma bu yüzden sosyolojinin temel kavramlarıdır. İşte deprem gibi doğal olaylar, toplumdaki mevcut düzeni sarstığından sosyolojik olarak önem kazanmaktadır. Deprem nedeniyle insanların gerçekleştirdikleri ve alışageldikleri yaşamları alt üst olmuştur...Mevcut sosyal düzenin yıkılması ve sosyal çözümlerin yaygınlaşması toplumda yeniden düzenlenme ihtiyacını doğurmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde bu türden bir yapılanma zordur ve toplumun buna yönelik hazırlıkları gelişmiş düzeyde değildir. Çoğu afetlerde için geçici olmaktan ziyade kalıcı bir biçimde kurmuş oldukları sosyal düzenleri sarsılmış, gelecek hakkındaki belirsizlikleri yoğunlaşmış, geniş anlamda “yabancılaşma” ve “güç çatışmaları” yaşanmaya başlamıştır (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001: 9).

Alıntıda afetler ve özeld depremlerin bireylerin alışlagelen ve rutinleşen hayatlarındaki gündelik etkinliklerin kesintiye uğramasının toplumsal öneminin altı çizilmektedir. Olağan olan akışın normal kabul edilip, sorgulanmaması ve ardından bir afet ile gelen kesintinin yarattığı düzendeki bozulma ise afetlere sosyolojik bakışın temelini oluşturmaktadır. Afet çalışmalarının sosyolojik boyutunda, düzen kavramı klasik sosyolojiden beslenen biçimde denge ile yakın ilişkili olarak kavramsallaştırılmakta ve özellikle depremler sonrası oluşan karmaşa ortamının toplumsal hayata düzensizlik noktasında etkileri araştırma konusu edilmektedir. Ancak, konunun bu boyutunda özellikle Türkiye’de afet sosyolojisinin gelişme yetersiz kaldığı iddia edilebilir. Bunun nedeni, afet kavramının birebir depremle eş anlamlı kabul edilerek,

deprem sonrası çalışmalara odaklanması ve depremin sosyolojik boyutundan ziyade, deprem sonrası yaşanan sorunlar, afete hazırlık ve afet yönetimi konuları ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın yayına hazırlandığı 2020 yılı itibariyle, İslam Can’ın editörlüğünde yayınlanan *Afet Sosyolojisi* çalışması, afet yazınında en güncel sosyolojik analizi içeren kaynak olarak literatürde yerini almıştır. Derleme eserde, bu çalışmanın da temel sorunsallarını oluşturan, afetlere sosyolojik açıdan bakabilmenin farklı boyutları ele alınmış ve on altı farklı bölümde afet kavramsallaştırması, türleri, afet sosyolojisine metodolojik bakış, afet- toplum ilişkisi, afet ve toplumsal değişme, afet türlerinin sosyolojik çözümlenmesi, bir afet türü olarak salgınlar, afetlerin ekonomik, psiko-sosyal etkileri, afet-din ve toplum ilişkisi, afetlerde dezavantajlı gruplar, afet ve sosyal politikalar, kriz yönetimi ve afetlerde olmanın deneyimleri gibi başlıklarla, afetin farklı boyutları analiz edilmiş ve alanda önemli eksikliğe, en güncel gelişmeler ekseninde katkı sağlanmıştır.

Deprem konusunda mevcut çalışmaların metodolojik açıdan incelemesini yaparak, Türkiye’de Sosyal Boyutlu Deprem Çalışmalarını analiz eden Açıkalin, ele aldığı 139 makalede, deprem çalışmalarında tek boyutlu çalışmaların egemen olduğunu belirtirken, çalışmasının sonuç bulgusu olarak; farklı mekân ve zamanlarda ama aynı deprem sonrası dönemde, aynı konu/tema ve aynı toplum kesimi (veya aynı dönem-yer-konu ama farklı gruplar) üzerine aynı tür veri toplanıp analiz edilmediğini ve bir deprem bölgesinde farklı dönemlerde aynı grup ve aynı katılımcılar da çalışılmadığını ortaya koymakta ve böylece 2017 itibariyle, depremin sosyal boyutlarını etraflıca anlayabileceğimiz bir Türkiye temsiline ulaşamamışız” iddiasında bulunmaktadır (Açıkalin, 2018:99). Bu iddiayı destekleyen incelemesinde Açıkalin,

“Neden ve nasıl oluyor da hâlâ depreme dayanıklı bir toplum haline gelemedik?” sorusuna cevap verebilecek kavramlar ve kuramlar geliştirememişiz. Bunların yerine ortaya kabaca şöyle bir betimleme çıkarmışız: Depremden sonra bireyler dert çekmişler; toplum büyük bir dayanışma göstermiş; bireylere göre devlet onlara yeterince yardım etmemiş, fakat devlete göre olabilecek her olanak fazlasıyla verilmiş; en sonunda (ama aslında kısa sürede) herkes deprem hiç olmamış ve artık hiç olmayacakmış gibi davranmaya başlamış” (Açıkalin, 2018:99) . Açıkalin’ın araştırma bulgusu olarak ortaya koyduğu, bireylerin deprem sonrası dertlerine devletin yardım sağlama, muhtaçlık ve yoksunluk ve devletin yeterliliği tartışma ve araştırma çıktılarının deprem çalışmalarında egemen olduğunu vurgulamaktadır. Devlet- toplum ihtiyaç karşılama ikiliği içerisinde de, temelde teorik yaklaşımlar arka plana atılarak ve hatta kimi zaman hiçbir teorik tartışma inşa etmeden, deprem sonrası sorun tespiti ve öneriler sunulması noktalarına odaklanılmıştır. Dahası Açıkalin’in incelediği deprem yazınına ilişkin makaleler ve çalışmaların temel olarak bir krizin ortaya çıkmasından sonra mevcut toplumsal dikkatin yoğunlaştığı alanlardan veri üretme kaygılarını yansıttığı belirtilirken, tek bir zaman boyutunda ve yalnızca afete maruz kalan topluluklar üzerinde gerçekleştirilen araştırmaların, deprem ve özellikle afet sosyolojisi yazınına teorik katkıları son derece kısıtlı görülmektedir (Açıkalin, 2018: 85).

Açıkalin tarafından analiz edilen Türkiye’de depremin sosyal boyutuna ilişkin yazında, araştırmaların % 39’unun

Marmara depremini takip eden ilk beş yılda yapıldığı, araştırmaların % 60'ının Marmara Bölgesi, % 34'ünün ise bir diğer önemli deprem bölgesi olan Van üzerine yoğunlaştığı, araştırmaların %24'ünde temel atif verilen yazarlar Kasapoğlu ve Ecevit iken % 20'sinde Psikolog Karancı'nın deprem ve deprem hasarlarını azaltma, depreme hazırlama temelinde hazırlanan çalışmaları olduğu ortaya konulmaktadır (Açıklan, 2018: 92-93-97)

Kasapoğlu ve Ecevit'in Türkiye'de Deprem sosyolojisinde en önemli yer tutan ve yukarıda belirtildiği gibi en çok atif alan çalışması "Deprem Sosyolojik Araştırması"nda yer alan ve Türkiye'deki deprem çalışmalarını yine bir literatür taraması şeklinde sundukları ilgili bölümde, Barka 1988, Erdik 1999, Ergünay 1999 gibi isimlerin çalışmaları yer bilimleri alanındaki çalışmalar olarak ortaya konulmaları ve depremi sonuçları sosyal olan bir doğa olayı olarak değerlendirirken, bir diğer önemli deprem çalışması ise Psikolog Karancı ve arkadaşlarının 1999 yılında gerçekleştirdikleri ve özellikle deprem hasarlarını azaltma, depreme hazırlama ve güçlerini kaybetmiş insanların topluma katılımlarını yükseltme mekanizmalarının yaratılması konularına değinmektedir (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001: 12) . Kasapoğlu ve Ecevit ise alanın öncü çalışmalarından kabul edilen çalışmalarının amaçlarını şu şekilde özetlemektedir;

- Deprem Bölgesinde prefabrik evlerde barınan insanların yaşamlarında, gerek sosyo-ekonomik yapısal unsurlar ve gerekse sosyal ve psikolojik temeldeki değer ve tutumlar açısından ne tür değişimler olmuştur?*
- Bundan sonraki olası depremlere karşı hazırlıklı olmak üzere sorumlu/duyarlı davranışta bulunma durumu ile bu tür davranışta bulunmayı etkileyen faktörler nelerdir?*
- Bu çerçevede, gelecekteki depremlerin oluşturacağı toplumsal hasarların asgariye/ kabul edilebilir düzeylere indirilmesine yönelik temel öneriler neler olabilir? (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001: 18)*

Dolayısıyla, deprem ve afet yazınına ilişkin bu literatür analizini içeren çalışma da, bu çalışmanın temel sorunsalı olan, afetlerin sosyolojik arka planına bakabilmek ve bunu rutinlerin yıkılması ve özellikle fenomenolojik ve etnometodolojik bir zemine oturabilme çabasının gerekliliğini destekler niteliktedir. Bilinen tüm afet durumlarına ilişkin, tanımlar, durumlar, öncesi ve sonrasında özellikle devlet ve vatandaş arasında ihtiyaçların karşılanması noktasındaki yeterlilik ve yetersizlikleri analiz etme temelinde inşa edilen afet çalışmalarını sosyolojik bir paranteze alarak incelemek bu çalışmada vurgulanan gerekliliklerden biridir.

6. Sonuç

Bu çalışma, Fritz'in (1961) ,"afetlerin sosyal bir patoloji olarak görülemeyeceğine dair iddiasından hareketle ve afetlerin, bütünleşme, dayanıklılık ve sosyal sistemlerin iyileştirici gücünü test edebileceğimiz laboratuvarlardır" önermesiyle yola çıkmıştır. Fiziksel bir yıkımın beraberinde getirdiği insani kayıplar, alt yapı sorunları, yeniden inşa süreçleri ve afetlere hazırlık alanlarında mevcut yazının koruma ve ders çıkarma niteliklerine karşıt olarak, afetlerin, sosyal bilimcilere insan davranışları çalışmalarında normal ve stabil koşullarda karşılaşılamayacak avantajlar sunacağı

düşünülmektedir. Her bir bireyin kendi yaşam dünyasında deneyimlediği "afet" anı ve sonrasında hem toplumsal düzenin yeniden inşası hem de bireylerin anlam dünyalarında yarattığı değişim, afetlerin yalnızca temel bilimlerin sorunu olmaktan uzak olduğunu ortaya koymaktadır.

Özellikle deprem odaklı kurgulanan afet çalışmalarının yalnızca tek bir alanda değil, toplumu olumsuz etkileyen ve afet olarak tanımlanan her türlü olumsuz koşulda daha da odaklanarak, sosyolojik metodolojinin daha yaygın kullanılmasını hedeflemek afet sosyolojisi alanına katkı sunacaktır. Afetlerin yalnızca yıkım ve tahribat ekseninde değil, aynı zamanda toplumsal hayatın ve bireyin gündelik ve toplumsal hayatında geçirdiği değişimler ve yeniden kurgulanan toplumsal hayat ekseninde analiz edilmesi, bireyin varlığının afet çalışmalarına sosyolojik olarak kabulünü mümkün kılacaktır. Kriz dönemlerinde gündelik hayatın kesintiye uğraması, rutinin bozularak kaotik ortamların ortaya çıkması gündelik olanın da yıkılıp yeniden inşasını gündeme getirdiğinden dolayı, fenomenolojik ve etnometodolojik sorgulamalar afet sonrası araştırmalarda birey ve toplum resmini daha detaylı görebilmek açısından yeni açılımlar sunacaktır. Bu bağlamda, mevcut tüm bilgi stoklarını paranteze alarak, kimi zaman mevcut afet yazınının egemen söylemlerine de karşı çıkarak, bireye ve yaşam dünyalarına odaklanmak gereklidir. Bunun yanı sıra, paranteze alınan "afet" sonrası yaşam dünyasında, bağlama-gönderimlilik ilkesiyle, bireylerin "afet", "yaşam", "birliktelik", "toplumsal ilişki", "dayanışma" ve hatta "ölüm" gibi kavramları nasıl tanımladıkları "afet" bağlamında ele alınmalı ve etnometodolojik yöntemle büyük makro ve yapısal araştırmalar yer değiştirmelidir.

Türkiye'nin coğrafi koşulları dikkate alındığında yaşanması muhtemel sel, hortum, çığ düşmesi gibi diğer afetlerde de esas olarak, sosyolojik bağlamda yalnızca devlet- vatandaş ilişkisi ekseninde değil, gerçekleştirilen pro aktif dayanışma süreçleri, farklılaşan örgütlenmeler, tabakalaşma ile ilgili değişimler ile yeniden inşa edilen yeni rutinin bilgisine metodolojik temelli çalışmalar ekseninde ulaşabilmek gereklidir.

Türkiye özelinde yalnızca deprem ve sonrasında yaşanan kaos değil aynı zamanda bireylerin anlam ve toplumsal ilişkilerini de yeniden kurguladıkları önemli bir sosyal yaşam deneyimi olarak kabul edilmelidir. Sosyal destek ve dayanışmanın toplumsal öneminin ön plana çıkmasının yanında, toplumsal eylem tiplerinin de rutin dışında nasıl değişip dönüştüğünün incelenmesi de sosyolojik yönetime önemli katkılar sunacaktır. Bu bağlamda, afet öncesi ve sonrası hazırlık temelli yaklaşımların yanına birey temelli mikro analizler ve bireyin gündelik ve toplumsal hayatının yeniden inşasına odaklanan sosyolojik yaklaşımlar eklenmelidir. Etnometodolojik yaklaşımın bağlama gönderimlilik ilkesi ekseninde, "an" ve "bağlam"ın ön plana alınarak, "hangi anlam, hangi ilişki ve hangi tanımlama hangi sosyolojik yapılanma ve etkileşime" göndermede bulunuyor bunun tespit edilmesinin, mevcut afet yazınına sosyolojik açıdan daha da geliştireceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Açıkalın, O. (2018). Türkiye'ye İlişkin Sosyal Boyutlu Deprem Yazımına Eleştirel Bir Bakış *Resilience (Direncilik) Dergisi* Cilt: 2 Sayı: 2, 85-104.
- Akbaş, E. (2020). Afetler ve Sosyal Politika. İ. Can (Ed.), *Afet Sosyolojisi* içinde (ss. 331-346), İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Alkın, R. C. (2020). Dünyada ve Türkiye'de Afet Sosyolojisi, Afetlerin Sosyolojideki Yerine İlişkin Literatür Taraması, İ. Can (Ed.), *Afet Sosyolojisi* içinde (ss.63-81), İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Aydemir, M. A. (2020). Afetlerde Ortaya Çıkan Kültürel Durum ve İnsan Halleri, Afetlerde Tiplemesi Üzerine Deneysel Bir Analiz. İ. Can (Ed.), *Afet Sosyolojisi* içinde (ss. 305-326), İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Bates, F.L. and W.G. Peacock. (1987). Disasters and Social Change. Pp. 291-330 in *The Sociology of Disasters*. Edited by R.R. Dynes, B. De Marchi, and C. Pelanda. Milan, İtalya: Franco Angeli Press.
- Bayhan, V. (2020). Afetlerin Psiko-Sosyal Etkileri ve Psiko-Sosyal Destek Uygulamaları, İ. Can (Ed.), *Afet Sosyolojisi* içinde (ss. 285-300), İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Bilik, B. (2015). 2011 Van Depremi üzerine sosyolojik bir analiz -Mekan, Afet yönetimi, Algı- (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Van.
- Can, İ. (Ed.). (2020). *Afet Sosyolojisi*, İstanbul: Çizgi Kitabevi
- Can, İ. (2020). Giriş Niyetine: Afet Sosyolojisine Alan Açma Çabası, İ. Can (Ed.), *Afet Sosyolojisi* içinde (ss. 15-36), İstanbul: Çizgi Kitabevi. Çetin, E. (2017). *Gündelik Hayata Sosyolojik Bakmak*, Ankara: Siyasal Kitap.
- Dynes, R. (1988). Cross- Cultural International Research: Sociology and Disaster, *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, August 1988, Vol.6, No.2; pp. 101-129.
- Drabek, T. (1986). *Human System Response to Disaster: An Inventory of Sociological Findings*, London: Springer- Verlag.
- Drabek, T. (2017). Sociology of Disaster. In K. Korgen (Ed.), *The Cambridge Handbook of Sociology: Specialty and Interdisciplinary Studies* (pp. 139-147). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316418369.015
- Durkheim, E. (1964). *The Division of Labor in Society*, Free Press of Glancoe.
- Ergünay, O. (2007). Türkiye'nin Afet Profili, *TMMOB Afet Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 5-7 Aralık 2007, Ankara.
- Fritz CE (1961) Disaster. In: Merton RK and Nisbet RA (eds) *Contemporary Social Problems*. New York: Harcourt, Brace and World, 651-694.
- Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide Araştırmalar*, Ankara: Heretik Yayınları.
- Kasapoğlu, A.& Ecevit, M. (2001), *Depremin Sosyolojik Araştırması: Hasarları Azaltma ve Toplumun Depreme Hazırlıklı Kılma*, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.
- Schutz, A. (1970). *The Collected Papers III, Studies in Phenomenological Philosophy*, Ed. I. Schutz, Martinus Nijhoff, The Hague, Hollanda.
- Schutz, A. & Luckmann, T. (1973). *The Structures of The Life-World*, Evanston: Northwestern University Press.
- Sofuoğlu Kılıç, N. (2012). Toplumsal İlişkiler Alanı olarak Sanal Alem Üzerine Schutzcu Bir Çözümleme, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 13, Sayı:4, 139-150.
- Sorokin, P. A. (1942). Man and Society in Calamity: Effects of War, Revolution, Famine, Pestilence upon Human Mind, Behavior, Social Organization and Cultural Life, Virginia: William Byrd Press.
- Şentürk, Ü. (2020). Bir Çatışma Kaynağı Olarak Afetlerin Değişmeye Etkisi. İ. Can (Ed.), *Afet Sosyolojisi* içinde (ss. 111-121), İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Tierney, K. & Bevc, C. Kuligowski, E. (2006), Metaphors Matter: Disaster Myths, Media Frames, and Their Consequences in Hurricane Katrina, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 604, *Shelter from the Storm: Repairing the National Emergency Management System after the Hurricane Katrina*, ss.57-81.
- Lindell, M. K., (2013). Disaster Studies, *Current Sociology Review*, 61(5-6) 797-825, Sage Publications.
- Nasreen, M. (2004). Disaster Research: Exploring Sociological Approach to Disaster in Bangladesh, *Bangladesh Journal of Sociology*, Volume 1. Number 2.
- Stallings, R. A. (2002). Weberian Political Sociology and Sociological Disaster Studies, *Sociological Forum*, Vol.17, No.2., ss. 281-305.
- Quarantinelli, E.L. (1972) When Disaster Strikes(It isn't Much Like What You've Heard and Heard About), *Psychology Today* 5:66-70.

Raporlar

- Depremden 5 Yıl Sonra Düzce İlinde Değişen Toplumsal, Ekonomik Ve Kişisel Yaşam, TÜBİTAK Hızlı Destek Proje Raporu, Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu Yard. Doç Dr. İnci User Yard. Doç Dr. Şebnem Gülfidan Doç Dr. Betül Yazar Dr. Meziyet Mozakoğlu Melih Çoban (MA), Eylül 2007, İstanbul

İnternet Kaynakları

- <https://www.afad.gov.tr/afadem/dogal-afetler>

Extended Abstract

This study intends to provide sociological and methodological contributions which are focused on individual and society. to disaster studies, dominantly analyzed with natural sciences approach and classical disaster approaches, . In Turkey, disasters that are focused on earthquake studies and mainly focus on fulfilling necessities after earthquake and preparations to earthquakes are limitedly analyzed within sociological regards. Therefore, it is required to establish not only to earthquakes but also to all disasters' literature and to focus on individual and individuals' "meaning" and reconstruction of "routine". Within this regard, dealing with sociological aspect of disasters and phenomenological and ethnomethodological focusing on "meaning" and "reconstruction" process will make sociological aspect of disaster literature more robust.

Within that regard, this study has focused on analyzing main theoretical aspects of disasters at the beginning. Thus, different explanations of disasters by Dynes, Drabek and Fritz have constituted the main theoretical explanations. At that point, Fritz attitude towards disasters that disasters can function as a laboratory to analyze human behaviors on a scale where routine is disrupted by an unexpected event. This approach contributed to establishing main argument of the study, to utilize disasters as understanding social structure in an atmosphere of chaos and disorder.

Following theoretical framework, disaster literature has been narrated and all pioneering studies have been presented to grasp different aspects towards different types of disasters. In addition, effects of disasters upon social change have been discussed through explanations of Bates and Peacock.

Sociological construction of the study has been mainly focused on ethnomethodological and phenomenological approaches by Alfred Schutz and Harold Garfinkel. Ethnomethodological approach by Garfinkel has paid attention to disasters as a tool for breaking the routine. How people behave at unexpected conditions (out of their routine behaviors) can contribute to grasp how people establish new forms of social relationships and social meanings.

Alfred Schutz and his "stock of knowledge" is also another theoretical approach contributed to the study. Schutz argued that, we have grown up with full of stock of knowledge where we do not question where do they come from. The purposes of the actions of the everyday person, the meaning of those (social) actions, are largely drawn from an inventory of learned, biographically informed, socially oriented, taken-for-granted typifications. Schutz calls this inventory a person's "stock of knowledge at hand". The stock of

knowledge at hand signifies the comprehension and architecture of the life-world of the natural attitude. "Bracketing" comes to the forefront at that point. Bracketing should not be merely a term used in a study to justify or validate an individual's approach or researcher's method but, rather, a rich concept that can facilitate effective and needed qualitative research. Bracketing comprises three general but distinct phases. Within each phase, there exist core elements made up of different components. The researcher's theoretical orientation, questions, focus, and emphasis will determine the compositions of these elements. After constructing main framework of the paper, Turkish disaster literature has also been narrated to present main attitudes towards disasters in Turkey. Within that regard, it was discussed that disaster literature in Turkey is mainly based upon earthquakes. Thus, after the most destructive earthquake at August 17, 1999 at Marmara Region of Turkey, literature and studies on earthquakes have risen in drastic numbers. However, nearly all these studies focus on traumatic problems of victims, lack of states' capacity to meet the need of victims, civil societal relations after the earthquake to provide quick research and rescue at disaster zones.

Mostly cited studies of Kasapoğlu and Ecevit that also focus on aftermath of August 17, 1999 at Marmara Region, discusses the impact of disasters on social change, social order and social balance. In addition, Kasapoğlu and Ecevit also emphasize ambiguity and alienation after earthquakes that create serious problems for victims that last for many years. Also, preparation for earthquakes and establishing awareness for disasters constitute one of the most significant parts of disaster studies and official studies by nation-states. Within that regard, studies mainly deal with post-earthquake and rapid studies at destructed areas, interviewing with victims, writing papers on what to do, how to do and recommendations and so on. At the Conclusion part, this paper presents *Indexicality* as a methodological recommendation which draws attention to the problem of how actors in a context construct a vision of reality in that context. The concept of indexicality thus directs an investigator's attention to actual interactive contexts in order to see how actors go about creating indexical expressions-words, facial and body gestures and other cues to create and sustain the presumption that a particular reality governs their affairs. This indexicality, is thought to provide more robust sociological attitude to disaster studies where only physical and psychological damages have always been studied but sociological meaning and individual construction of the meaning of disasters have always been neglected.

Araştırma Makalesi • Research Article

Filmlerde Yakın Partner Şiddeti: Türkiye’de 2016-2018 Yılları Arasında En Çok Seyirci Sayısına Ulaşan Türk Yapımı Filmlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi

Dating Violence in Movies: A Content Analysis of Turkish Movies Produced Between 2016 and 2018 That Had Highest Number of Audience

Alper Çuhadaroğlu ^{a,*}, Betül Tanacıoğlu Aydın ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 34857, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5715-0024

^b Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 34857, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4888-4269

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 03 Ocak 2021
Kabul tarihi: 08 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Yakın Partner Şiddeti
Flört Şiddeti
İçerik Analizi
Sosyal Öğrenme Kuramı

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2016-2018 yılları arasında en çok seyirci sayısına ulaşmış Türk yapımı beşer filmin, yakın partner şiddeti frekanslarının içerik analizi yöntemiyle incelenmesidir. Araştırmacılar tarafından izlenen filmler; sosyal, sözel, fiziksel, ekonomik, psikolojik, cinsel, sanal/dijital şiddet ve ısrarlı takip davranışı (stalking) açısından ele alınmıştır. Filmlerin çoğunda yakın partner şiddetine rastlanmış olup şiddeti uygulayan karakterlerin daha çok olumlu ve ana karakter olduğu, benzer şekilde şiddete maruz kalan karakterin de ana ve olumlu karakterler olduğu saptanmıştır. Başka bir deyişle şiddet, izleyici tarafından örnek alınma ihtimali yüksek olan karakterler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın; yakın partner şiddetinin yaygınlığının anlaşılması hem alan yazınına hem de bu konuda farkındalık yaratması açısından topluma fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 November 2020
Received in revised form 03 January 2021
Accepted August 08 January 2021

Keywords:

Intimate Partner Violence
Dating Violence
Content Analysis
Social Learning Theory

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine the frequencies of the intimate partner violence scenes in fifteen movies, produced in Turkey between 2016 and 2018 and reached the highest number of audiences, by using content analysis. The movies watched by the researchers were analyzed regarding the social, verbal, physical, economic, psychological, sexual, digital violence and stalking behaviors. In most of the movies, intimate partner violence scenes were encountered, and it was determined that within those scenes, the perpetrators of the violence were generally positive and main characters, and similarly the victims were also positive and main characters. In other words, the violence was perpetrated by characters who are likely to be taken as an example by the audience. This study has implications for both understanding the prevalence of the intimate partner violence, and for the literature as well as for the raising an awareness in the society.

1. Giriş

Toplumda kadına, çocuğa, engelli bireye, yaşlı bireylere, hayvana yönelik şiddet temalı içerikler her gün TV haberlerinde yerini almaktadır. Özellikle kadına yönelik her türlü (fiziksel, cinsel, ekonomik vb.) şiddetin engellenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla içerisinde Türkiye’de bulunduğu, pek çok ülke tarafından kabul

edilen “İstanbul Sözleşmesi”nin (Council of Europe, 2011) öneminin altın çizildiği bugünlerde şiddetin toplum içerisinde nasıl yansıtıldığı büyük önem kazanmıştır. Bu makalede, öncelikle şiddetin tanımı yapılmış olup yakın partner şiddeti ve türleri açıklanacaktır. Bireylerin- özellikle de kadınların- maruz kaldığı, çevresinde gözlemlediği ya da medya aracılığıyla tanık olduğu şiddet davranışlarının içeriği

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: alpercuhadaroglu@maltepe.edu.tr

hakkında bilgi sahibi olması; bu davranışları engelleme ve durdurma noktasında önemli bir aşamadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)' nün açıklamalarına göre, “Bireyin kendisine, başka bir bireye, grup ya da topluluğa yönelik kasıtlı olarak fiziksel güç veya yetkilerini kullanması sonucunda yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişimsel gerilik ya da yoksunluğa neden olan eylemler” (sf. 5) olarak tanımlanan şiddet, tüm dünyada 15- 44 yaş arasındaki bir milyondan fazla bireyin ölümüne neden olmaktadır (Krug, Dahlberg, Mercy, Zwi ve Lozano, 2002). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın (2016) tanımına göre ise şiddet “*Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış.*” tır (sf.v).

Şiddetin uygulandığı birey açısından alan yazınında tanımlamalar farklılaşmaktadır. Yakın ilişkilerde karşılaşılan şiddeti tanımlamak amacıyla farklı çalışmalarda, farklı terimlerin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Örneğin, yaş grupları dikkate alınarak gençlerde flört şiddeti (teen dating violence-TDV) (Vagi, Olsen, Basile ve Vivolo-Kantor, 2015), ergen flört şiddeti (adolescent dating violence) (Foshee, Bauman, Linder, Rice ve Wilcher, 2007) gibi terimler kullanılabilir. Yine “aile içi şiddet ((domestic violence) (Osofsky, 1995) de partnerler arasındaki şiddet türlerini betimlemek için alanda çok sık kullanılan terimlerden birisidir. Bu çalışmada “yakın partner şiddeti (intimate partner violence)” terimi kullanılacak olup eş veya kız/erkek arkadaş ilişkilerindeki şiddet, flört edilen partnere yönelik şiddet (dating relationship), bitmiş bir ilişki ya da devam eden ilişkiyi de içeren ilişkilerde gözlemlenen şiddet türleri de dahil edilecektir (Breiding, Basile, Smith, Black ve Mahendra, 2015; Breiding, Chen ve Black, 2014; Krug, Dahlberg, Mercy ve Zwi, 2002). Yakın partner şiddeti, Dünya Sağlık Örgütü tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: “*Yakın ilişki içerisindeki bireye yönelik fiziksel, psikolojik ya da cinsel zarar vermeyi içeren her türlü davranış*” (Krug, Dahlberg, Mercy, Zwi ve Lozano, 2002). Bu tanımdan farklı olarak Amerika’da bulunan Ulusal Yaralanmaları Önleme ve Kontrol Merkezi’nin (National Center for Injury Prevention and Control) tanımlaması; fiziksel, cinsel, duygusal şiddetin yanında takip etme davranışını da içine alan davranışları yakın partner şiddeti olarak tanımlamaktadır ve bu şiddetin sadece var olan ilişki partneri tarafından değil, biten bir ilişki partneri tarafından da gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir. Ayrıca bereber yaşayan ya da yaşamayan çiftler arasında olabileceği gibi, aynı ya da farklı cinsiyetten çiftler arasında da gerçekleşebilir (Breiding, Chen ve Black, 2014). Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan “yakın partner şiddeti” teriminin Amerika’da bulunan Ulusal Yaralanmaları Önleme ve Kontrol Merkezi’nin tanımlamasıyla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Her dört kadından birinin ve her on erkekten birinin yakın partneri tarafından cinsel, fiziksel ya da takip etme davranışına maruz kaldığı, bu şiddet yüzünden etkilendikleri raporlanmıştır (Smith vd., 2018). 101 araştırmanın incelendiği bir meta-analiz çalışmasında 13 ile 18 yaş arasındaki kadın ve erkeklerde partneri tarafından fiziksel şiddete uğramış birey oranının %1 ile %61 arasında, cinsel

şiddete maruz kalmış birey oranının ise %1 ile %54 arasında olduğu belirtilmiştir (Wincentak, Connolly ve Card, 2016). 18 ve 65 yaş arasındaki 1401 kadının katıldığı farklı bir çalışmada ise kadınların %55,1’inin şu anki ya da geçmiş bir ilişkisinde erkek partneri tarafından farklı şiddet türlerine maruz kaldıkları saptanmıştır. Ayrıca kadınların en çok fiziksel ya da cinsel şiddete maruz kaldıkları da belirtilmektedir (Coker, Smith, McKeown ve King, 2000).

Türkiye’de de yakın partner şiddeti üzerine çalışmalar yapılmıştır. Demir ve Biçer (2019)’in çalışmasında üniversite öğrencilerinde partneri tarafından şiddete uğramış öğrencilerin yaygınlığı % 25,3 olarak saptanmıştır. Üniversitedeki kadın öğrencilerin partnerleri tarafından maruz kaldığı şiddeti inceleyen bir başka çalışmada özellikle duygusal şiddetin çok yaygın olduğu (%88); sözel (%22.2), ekonomik (%21.4), fiziksel (%16.4) ve cinsel (%7.2) şiddete de öğrencilerin maruz kaldığı belirtilmiştir (Dikmen, Özaydın ve Yılmaz, 2018). Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği’nin (2018) liseli gençlerle yürüttükleri bir çalışmada, öğrencilerin %56’sının partnerleri tarafından şiddete uğradıkları ifade edilmiştir. Tel, Kocataş, Güler, Aydın ve Gündoğdu’nun (2019) 220 evli kadımla gerçekleştirdikleri çalışmada, kadınların %30.5’inin eşinden şiddet gördüğü saptanmıştır. Tüm bu ulusal ve uluslararası çalışmalarda oranlar, yakın partner şiddetinin hem ergen hem de yetişkin yaş gruplarındaki yüksek yaygınlık oranı hakkında bilgi vermektedir.

Alanyazını incelendiğinde farklı çalışmalarda ve raporlarda yakın partner şiddeti oranı, sıklığı ve türlerinin farklılaştığı göze çarpmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre bu durumun en önemli nedenlerini çalışmalarda şiddet tanımındaki farklılıklar, çalışmaya katılan örneklem seçimindeki farklılıklar, verilerin elde edilmesinde kullanılan kaynaklardaki farklılıklar, son olarak da katılımcıların şiddet deneyimlerini açıkça ve dürüstçe anlatma ile ilgili çekinceleri oluşturmaktadır (Krug, Dahlberg, Mercy, Zwi ve Lozano, 2002). Bir diğer neden ise şiddet tanımına giren bazı davranışların (örneğin flört şiddeti) normal olarak kabul edilmesi ve bu davranışların yetkili birimlere daha az bildirilmesidir (Smith, Winokur ve Palenski, 2005). Yapılan çalışmalarda yakın partner şiddeti algılarının pek çok değişkenden etkilendiği ve bireylerin kendilerine yapılan şiddet eylemlerinin bazılarını şiddet olarak değerlendirmedikleri göze çarpmaktadır. Örneğin 500 kadın üniversite öğrencisiyle gerçekleştirilen tanımlayıcı kesitsel bir çalışmada, çalışmaya katılan öğrencilerin %62’si; partnerin aldatma, saygısızlık, istenilenleri yerine getirmeme, yalan söyleme gibi davranışlarının haklı sebeplerinin olabileceğini belirtmiştir (Dikmen, Özaydın ve Yılmaz, 2018). Bir diğer çalışmada ise kıskançlık davranışının katılımcılar tarafından şiddet olarak algılanmadığı görülmektedir (Sünetçi, Say, Gümüştepe, Enginkaya, Yıldızdoğan ve Yalçın, 2016). Dolayısıyla var olan şiddet davranışlarının şiddete uğrayan bireyler tarafından algılanmasındaki farklılıklar, çalışmalarda oranların farklılaşmasına neden olmaktadır.

Yakın partner şiddeti türleri farklı kaynaklar arasında farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi şiddet türlerini birbirinden ayırt etmekteki zorluktur. Kaldı ki “şiddet türleri birbirinin içine girmiş durumdadır, birbirlerini besler ve üretirler” (Aslan, Vefikuluçay, Zeyneloğlu, Erdost ve Temel, 2008). Farklı

kaynak, makale, rapor ve sivil toplum kuruluşlarının (ör. Breiding, Basile, Smith, Black ve Mahendra, 2015; Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, Luthra ve Gidycz, 2006; Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2020; Yetim ve Şahin, 2005) yakın partner şiddeti tanımları incelendiğinde, yakın partner şiddet türlerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: *fiziksel şiddet* (hırpalamak, tokat atmak, yumruk/tekme atmak, kesici, delici aletlerle/ateşli silahlarla zarar vermek ya da tehdit etmek gibi), *sözel şiddet* (hakaret etmek, küçük düşürücü söylemlerde bulunmak, partnere ya da partnerin tanıdığı birine sözle saldırmak ya da tehdit etmek gibi), *sosyal şiddet* (Partnerinin sosyal hayatını kısıtlamak, partneri başkalarıyla zaman geçirdiğinde suçlamak, eleştirmek, küsmek vb.), *cinsel şiddet* (partnerin isteği dışında dokunmak, öpmek; cinsel birlikteliğe zorlamak, doğum kontrol yöntemlerini kullanmamak veya partnerin kullanılmasına izin vermemek vb.), *ısrarlı takip etme - stalking-* (Eski ya da güncel partnerin tekrarlayan, istenmedik bir şekilde gerçekleşen takip, partnerin istememesine rağmen çiçek, mektup kart bırakmak, eşyalarına zarar vermek gibi), *sanal/dijital şiddet* (teknolojinin, sosyal medyanın kullanımını partneri kontrol etmek için kullanmak, teknolojiyi kullanarak elde edilen verileri tehdit olarak kullanmak, partnerin sosyal medya hesaplarına ait şifreleri öğrenmek istemek gibi), ekonomik şiddet (partnerini temel ihtiyaçlarından mahrum bırakmak, partnerin istemediği halde çalışmaya zorlamak/ çalışmayı bıraktırmak vb.) ve *psikolojik/duygusal şiddet* (Sürekli kendisiyle vakit geçirmesi için baskı yapmak/ısrarla mesaj atmak, istismarın sonucunu eşe bağlamak, soğuk ve katı davranmak, kendisine zarar vereceği ya da intihar edeceği ile ilgili partneri tehdit etmek gibi) (Breiding, Basile, Smith, Black ve Mahendra, 2015; Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2018; Luthra ve Gidycz, 2006; Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2020; Yetim ve Şahin, 2005). Burada altı çizilmesi gereken nokta; şiddet içeren bir davranışın şiddet türünü tanımlamanın, nesnel bir sınıflandırmasını yapmanın ne kadar zor olduğudur. Örneğin, fiziksel şiddete uğrayan bir bireyin duygusal olarak da örselendiği bir gerçektir.

Yakın partner şiddeti ve medya ilişkisini açıklayan önemli kuramlardan birisi “Yetiştirme Kuramı (cultivation theory)” dır. Gerbner ve arkadaşları, özellikle televizyonun etkileri üzerine çalışmıştır. Bireyin ne kadar uzun süre televizyon içeriklerine maruz kalırsa dünyayı, çevresini, kendisini de o kadar çok imgeler, televizyonla aktarılan değerler, ideolojiler, betimlemeler üzerinden algılayacağını ve gerçeklik algısını bu aktarılanlar üzerinden şekillendireceğini belirtmişlerdir (Gerbner, Gross, Morgan, Signorielli ve Shanahan, 2008). Bu kuramdan yola çıkılarak sürekli şiddet temalı görsel medya içeriklerine maruz kalan bireylerin, aslında şiddeti normalleştirmeye başladıkları söylenebilir. Şiddet ve medya ilişkisini açıklayan bir diğer kuram olan “Sosyal Öğrenme Kuramı” da davranışların, olumsuz davranışlar da dahil, gözlemlenerek öğrenebileceğini savunmaktadır (Bandura, 1973, akt. Anderson ve Kras, 2005). Buna göre davranışın kazanılması için model alınan ya da gözlemlenen davranışın, davranışı gerçekleştirecek kişiye uygun olması; sonrasında ise gözlemlenen davranışın pekiştirilmesine maruz kalınması gerekmektedir. Gözlemlenen davranışın pekiştirilmesi birey tarafından gelecekte bu davranışı gerçekleştirme ihtimalini güçlendirmektedir (Bandura, 1973, akt. Anderson ve Kras, 2005).

Yakın partner şiddetini açıklayan bu kuramlar ışığında toplumun yakın partner şiddetini nasıl algıladığı ve bu şiddete nasıl tepki verdiği önemlidir. Bununla birlikte, öncelikle toplumun yakın partner şiddetine “görsel medya araçları” ile ne kadar maruz kaldığını ve şiddetin nasıl yansıtıldığını anlamak da önemlidir. Örneğin, Gökulu (2013)’nun çalışmasında “Fatmagül’ün Suçu Ne?” ve “İffet” isimli hem sinema hem de dizi film olarak uyarlanmış iki eserde, kadınların cinsel şiddete maruz kalmasının ekrana nasıl yansıtıldığı işlenmiştir. Çalışmada kadına yönelik şiddetin, reytinglerde başarı yakalamak uğruna çoğunlukla şiddeti gerçekleştiren kişinin bakış açısından ve şiddete maruz kalan kişinin ise öncelikle ailesi sonra da toplum tarafından dışlanması ve aşağılanması şeklinde ele alındığı vurgulanmıştır. Şentürk’ün (2016) yönetmen Yavuz Turgul’un iki filmi (Av Mevsimi ve Gönül Yarası) şiddet teması açısından incelediği çalışmasında özellikle erkeklerin şiddet uygulayıcısı olarak filmlerde yer aldığı; bu şiddetin bazen kadına, bazen erkeğe bazen de evdeki küçük çocuğa yansıdığı belirtilmektedir. Söğüt (2020), 2015-2018 yılları arasında en çok izlenen beş filmi içerik analizi yöntemiyle, şiddet unsurları açısından irdelemiştir. Şiddet türlerinin ayrıştırılmadığı ve eşe, çocuğa, tanıdığı-tanımadığı bireye yönelik her türlü ve her türden şiddetin kayıt altına alınmasını amaçlayan bu çalışmada yüksek izleyici kitlesine sahip filmlerdeki şiddet temalarının yoğunluğuna dikkat çekilmiştir. En çok şiddet teması görülen ilişkilerin ise ikili diyaloglarda veya birbirini tanımayan bireyler arasında gerçekleştiği kaydedilmiştir (Söğüt, 2020).

Her ne kadar şiddetin farklı boyutlarının sinema ve diğer görsel sanatlar içerisindeki yeri analiz edilmiş olsa da hem Türkiye hem de diğer ülkelerde yakın partner şiddetinin görsel sanatlara yansımalarını inceleyen yayın sayısı kısıtlıdır. Bu çalışmanın amacı son 3 yıl içerisinde Türkiye’deki sinema izleyicisinin en çok tercih ettiği 5 filmi (N=15) içerik analizi yöntemiyle analiz ederek, filmlerde yakın partner şiddetinin yaygınlığını tespit etmektir. Bu çalışmayı özgün kılan amaçlarından birisi de yakın partner şiddetine uğrayan ve bu şiddeti uygulayan karakterlerin farklı boyutlar açısından (kadın-erkek; ana karakter-yan karakter ve olumlu-olumsuz karakter) incelenmiş olması, böylece yakın partner şiddetinin sinemada seyirciye yansıtılması noktasında ayrıntılı bilgi vermesidir.

2. Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden “içerik analizi” kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İçerik analizinde amaç sözel, yazılı, görsel ve buna benzer materyallerin incelenmesidir (Tavşancıl ve Alsan, 2001). İçerik analizinde işlem adımları şu sıralamada olmaktadır: (1) Veriler toplanıp metin haline getirilir ve düzenlenir, (2) kodlar belirlenir, (3) kodlar kategorik etiketlere ya da temalara dönüştürülür, (4) incelenen materyaller bu temalar tarafından tasnif edilir, (5) tasnif edilmiş materyaller incelenir ve anlamlı şablonlar ayrılır, (6) belirlenen şablonlar daha önceki araştırmalar ve kuramlar çerçevesinde değerlendirilir (Berg ve Lune, 2015).

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de 2016, 2017 ve 2018 yıllarında en fazla izleyici sayısına ulaşan beşer film seçilmiş, araştırmacılar tarafından izlenerek içeriklerinde yer alan yakın partner şiddeti içeren sahneler saptanmış ve içerik analizi gerçekleştirilmiştir. İlgili yıllarda en fazla seyirci sayısına ulaşmış ilk beş filmin elde ettikleri seyirci sayısı,

sırasıyla o yıllardaki toplam seyirci sayısının %33.94, %51.74 ve %44.26'sını oluşturmaktadır. Bu nedenle ilk 5 filmin seçilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Yıllara

göre en çok izlenen filmlerle ilgili bilgiler aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: 2016, 2017 ve 2018 yıllarında en çok izlenen filmler

2016					
Sıra	Filmin Adı	Tür	Yönetmen	Yapımcı Firma	İzleyici sayısı
1	Dağ 2	Dram / Savaş	Alper Çağlar	Çağlar Arts, Insignia	2.859.173
2	Kardeşim Benim	Komedi	Mert Baykal	TAFF, BRK 'S Production	2.070.692
3	Dedemin Fişi	Komedi	Meltem Bozoflu	BKM	2.015.665
4	Osman Pazarlama	Komedi	Togan Gökbakar	Çamaşırhane Film	1.983.777
5	Görümce	Komedi	Kıvanç Baruönü	BKM	1.628.513
Toplam					10.557.820
2017					
Sıra	Filmin Adı	Tür	Yönetmen	Yapımcı Firma	İzleyici sayısı
1	Recep İvedik 5	Komedi	Togan Gökbakar	Çamaşırhane Film	7.437.050
2	Ayla	Dram	Can Ulkay	Dijital Yapım Evi	5.287.656
3	Aile Arasında	Komedi	Ozan Açıktan	BKM	3.384.109
4	Çalgı Çengi İkimiz	Komedi	Selçuk Aydemir	TR 40 33 Productions	2.798.016
5	Yol Arkadaşım	Komedi	Bedran Güzel	BKM	1.961.301
Toplam					20.868.132
2018					
Sıra	Filmin Adı	Tür	Yönetmen	Yapımcı Firma	İzleyici sayısı
1	Müslüm	Dram	Ketche ve Can Ulkay	Dijital Yapım Evi	6.311.619
2	Arif v 216	Komedi	Kıvanç Baruönü	CMYLMZ	4.968.462
3	Ailecek Şaşkınmız	Komedi	Selçuk Aydemir	TR 40 33 Productions	4.034.858
4	Yol Arkadaşım 2	Komedi	Bedran Güzel	BKM	2.335.718
5	Deliha 2	Komedi	Gupse Özay	BKM	2.106.154
Toplam					19.756.811
Genel Toplam					51.182.763

Kaynak: 2016, 2017 ve 2018 yıllarındaki en çok izlenen filmleri hakkındaki genel bilgiler (<https://boxofficeturkiye.com/>)

Tablo – 1’de yer alan veriler incelendiğinde son üç yılda en fazla izleyici sayısına ulaşan Türkiye yapımı filmlerinin toplam izleyici sayısının 51.182.763 olduğu görülmektedir. Son üç yılda en fazla izleyici sayısına ulaşmış olan toplam 15 filmin 12’si komedi türünde iken 3’ü dram türündedir. Yıl bazında bakıldığında 3 yılda da beş filmin dördünün komedi türünde olduğu görülmektedir. 2016 yılında en fazla izleyici sayısına ulaşan film Alper Çağlar’ın yönettiği Dağ 2 adlı dram/savaş türündeki filmidir (izleyici sayısı 2.859.173) (<https://boxofficeturkiye.com/yillik/?yil=2016&yilop=tum>). 2017 yılında en fazla izleyici sayısına ulaşan yerli yapım film Togan Gökbakar tarafından yönetilen Recep İvedik adlı komedi türündeki filmidir (izleyici sayısı 7.437.050) (<https://boxofficeturkiye.com/yillik/?yil=2017&yilop=tum>). 2018 yılında ise en fazla izleyici sayısına ulaşan film Ketche ve Can Ulkay tarafından yönetilen Müslüm adlı dram türündeki filmidir (izleyici sayısı 6.311.619) (<https://boxofficeturkiye.com/yillik/?yil=2018&yilop=tum>).

2.1. Süreç

Araştırmacılar tarafından, filmlerin izlenmesi ve veri toplama aşamasına geçilmeden önce yakın partner şiddeti ile ilgili temalar saptanmıştır. Bu temalar, yakın partner şiddeti ve flört şiddeti ile ilgili alan yazın incelemesi sonucunda oluşturulmuş ve araştırmacıların ikisi tarafından kararlaştırılmıştır. Buna göre temalar şu şekilde belirlenmiştir: Fiziksel şiddet (vurma, sarsma, hırpalama, cisim fırlatma, ateşli ya da ateşsiz silahlarla zarar verme gibi davranışlar), psikolojik şiddet (hakaret/küfür etme, alay

etme, küçük düşürme, kısıtlayıcı kıskançlıklar, soğuk davranma gibi davranışlar), cinsel şiddet (cinsel ilişkiye zorlama, isteği dışında dokunma/öpme, doğum kontrol yöntemlerini kullanmamaya zorlama gibi davranışlar), sanal/dijital şiddet (sosyal medya hesaplarının şifresini isteme, bilgisayar cep telefonu gibi cihazları izinsiz kurcalama gibi davranışlar), sosyal şiddet (sosyal ilişkilerin kısıtlanması, birileriyle görüşmeye izin vermeme, kimlerle görüştüğünü kontrol etme gibi davranışlar) ve ısrarlı takip (izin almadan ya da davet edilmeden eve iş yerine gitme, gizlice izleme, arkadaşlardan bilgi alma gibi davranışlar).

Ayrıca yakın partner şiddeti sergileyen ve maruz kalan karakterler de kodlanmıştır. Buna göre, izleyici tarafından model alınabileceği düşünülen karakterler “olumlu”, model alınmayacağı düşünülen karakterler “olumsuz”, model durumu belirsiz olarak değerlendirilen karakterler de “nötr” olarak kodlanmış; buna ek olarak “ana karakter” ve “yan karakter” şeklinde iki kod daha oluşturulmuştur. Başrol oyuncularının canlandırdığı karakterler, “ana karakter” olarak değerlendirilirken film içerisinde görece daha az görünen veya figürasyon görevindeki karakterler de “yan karakter” olarak kodlanmıştır.

Temalar belirlendikten sonra filmleri izleme ve değerlendirme sürecine geçilmiştir. Filmler yasal film izleme platformlarından (Netflix, iTunes gibi) elde edilerek izlenmiştir. Dikkat dağılmasını önlemesi açısından her seferinde yalnızca bir film izlenmiştir. Filmleri her iki araştırmacı birlikte izlemiş, yakın partner şiddeti temalarından birisine uygun olduğu düşünülen bir sahne

ortaya çıktığında film durdurulmuş ve araştırmacılar sahne üzerinde görüş bildirmişlerdir. Söz konusu sahnenin bir yakın partner şiddeti gösterip göstermediği, eğer gösteriyorsa hangi tema ve alt kategoriye ait olduğu üzerinde her iki araştırmacı uzlaştıktan sonra filme devam edilerek filmin incelenmesi bitirilmiştir. Yakın partner şiddeti gösterdiği düşünülen sahneler araştırmacılar tarafından kayıt altına alınmıştır. Elde edilen veriler her bir yıl için ayrı ayrı değerlendirilerek tablo içerisinde gösterilmiştir. Kimi sahneler aynı anda birden fazla temaya ait olabilmektedir. Bu nedenle sahne tek olarak sayılırken temalar her bir tema için sayılmıştır. Bu nedenle kimi filmlerde sahne sayısı toplam tema sayısından düşük olabilmektedir.

3. Bulgular

3.1. 2016 Yılına Ait Bulgular

2016 yılında Türkiye sinemalarında gösterime giren ve en fazla izleyici sayısına sahip 5 Türkiye yapımı film araştırmacılar tarafından izlenmiş ve yakın partner şiddeti içeren sahneler bağlamında incelenmiştir. Araştırmaya dahil edilen 2016 yılına ait filmlerde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerine ilişkin içerik analizi bulguları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: 2016 yılında Türkiye’de en fazla izleyici sayısına sahip Türkiye yapımı filmlerde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerine ilişkin içerik analizi özeti

Film Adı	Yakın partner şiddeti saptanan sahne sayısı	Yakın partner şiddeti teması	Yakın partner şiddeti karakter kodu ve cinsiyeti	Yakın partner şiddetine maruz kalan karakter kodu ve cinsiyeti
Dağ 2	0	-	-	-
Kardeşim Benim	4	Sözel şiddet (2) Fiziksel şiddet (2) Sosyal şiddet (1)	Ana Karakter (2) Yan Karakter (2) Nötr karakter (2) Olumlu karakter (2) Erkek (3) Kadın (1)	Ana Karakter (2) Yan Karakter (2) Nötr karakter (2) Olumlu karakter (2) Kadın (3) Erkek (1)
Dedemin Fişi	5	Psikolojik şiddet (4) Cinsel şiddet (1)	Ana Karakter (5) Olumlu karakter (5) Erkek (3) Kadın (2)	Ana karakter (5) Olumlu karakter (5) Kadın (3) Erkek (2)
Osman Pazarlama	5	Psikolojik şiddet (3) Cinsel şiddet (1) Israrlı takip (1)	Ana karakter (5) Olumlu karakter (4) Nötr karakter (1) Erkek (4) Kadın (1)	Ana karakter (5) Olumlu karakter (1) Nötr karakter (4) Kadın (4) Erkek (1)
Görümce	7	Psikolojik şiddet (5) Fiziksel şiddet (1) Cinsel şiddet (1)	Ana karakter (6) Yan karakter (1) Olumlu karakter (7) Erkek (5) Kadın (2)	Ana karakter (7) Olumlu karakter (6) Olumsuz karakter (1) Kadın (5) Erkek (2)
Toplam	21	Psikolojik şiddet (12) Cinsel şiddet (3) Fiziksel şiddet (3) Sözel şiddet (2) Sosyal şiddet (1) Israrlı takip (1)	Ana karakter (18) Yan Karakter (3) Olumlu karakter (18) Nötr karakter (3) Erkek (15) Kadın (6)	Ana karakter (19) Yan karakter (2) Olumlu karakter (14) Nötr karakter (6) Olumsuz karakter (1) Kadın (15) Erkek (6)

Gerçekleştirilen içerik analizine göre 2016 yılında en fazla izlenen 5 filmde yakın partner şiddeti içeren toplam 21 sahne saptanmıştır. Söz konusu 5 film içerisinde en fazla yakın partner şiddeti sahnesinin Kıvanç Baruönü tarafından yönetilen ve senaristliğini Gupse Özay’ın yaptığı “Görümce” adlı filmde olduğu görülmüştür (7 sahne). Yönetmenliği ve senaristliği Alper Çağlar tarafından yapılan “Dağ 2” adlı filmde ise herhangi bir yakın partner şiddeti içeren sahneye rastlanmamıştır. Filmlerde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerinin büyük çoğunluğunun psikolojik şiddet temasında olduğu görülmektedir. Örneğin “Görümce” filminin yaklaşık 27. dakikasında ana karakterlerden Ahmet’in Deniz adlı kadın karaktere başka insanların önünde “şaşı” diyerek fiziksel bir özelliğiyle dalga geçip onu küçük düşürmesi, “Osman Pazarlama” filminin yaklaşık 36. dakikasında Serap adlı karakterin Osman adlı karaktere “Beni nah alırsın! Adam olsaydın da sen alsaydın” demesi

psikolojik yakın partner şiddeti olarak değerlendirilmiştir. Filmlerde ayrıca cinsel şiddet, fiziksel şiddet, sözel şiddet ve ısrarlı takip içeren sahneler de saptanmıştır. Örneğin, “Osman Pazarlama” filminin yaklaşık 37. dakikasında Osman adlı karakterin Serap adlı karaktere cinsel çağrışımlı bir şekilde dilini göstermesi, “Dedemin Fişi” filminin yaklaşık 36. dakikasında Marif adlı karakterin eşi rolündeki Kader adlı karaktere cinsel ilişki konusunda ısrarlı davranması cinsel şiddet; “Kardeşim Benim” filminin yaklaşık 1 saat 33. dakikasında Hakan adlı karakterin Zeynep adlı karakterin gerçekte bir gazeteci olduğunu öğrenince onu çenesinden tutarak itmesi fiziksel şiddet olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca, 2016 yılında en fazla izlenen beş filmde saptanan yakın ilişki sahnelerinde şiddeti uygulayan karakterlerin büyük çoğunluğunun ana ve olumlu karakterler olduğu, erkek karakterlerin daha fazla şiddet davranışı sergilediği

görülmektedir. Buna paralel bir şekilde, yakın partner şiddetine en fazla maruz kalan karakterler de kadındır.

3.2. 2017 Yılına Ait Bulgular

2017 yılında Türkiye sinemalarında gösterime giren ve en fazlaca izleyici sayısına sahip 5 Türkiye yapımı film

araştırmacılar tarafından izlenmiş ve yakın partner şiddeti içeren sahneler bağlamında incelenmiştir. Araştırmaya dahil edilen 2017 yılına ait filmlerde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerine ilişkin içerik analizi bulguları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: 2017 yılında Türkiye’de en fazla izleyici sayısına sahip Türkiye yapımı filmlerde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerine ilişkin içerik analizi özeti

Film Adı	Yakın partner şiddeti sahneleri sayısı	Yakın partner şiddeti teması	Yakın partner şiddeti karakter kodu ve cinsiyeti	Yakın partner şiddetine maruz kalan karakter kodu ve cinsiyeti
Recep İvedik 5	0	-	-	-
Ayla	1	Psikolojik şiddet (1)	Yan karakter (1) Nötr karakter (1) Kadın (1)	Ana karakter (1) Olumlu karakter (1) Erkek (1)
Aile Arasında	9	Sözel şiddet (3) Fiziksel şiddet (3) Psikolojik şiddet (2) Sosyal şiddet (2)	Ana Karakter (4) Yan Karakter (5) Olumlu karakter (6) Olumsuz karakter (3) Erkek (5) Kadın (4)	Ana karakter (3) Yan Karakter (6) Olumlu karakter (5) Olumsuz karakter (3) Nötr karakter (1) Kadın (5) Erkek (4)
Çalgı Çengi İkimiz	1	Psikolojik şiddet (1)	Ana karakter (1) Olumlu karakter (1) Erkek (1)	Yan karakter (1) Olumlu karakter (1) Kadın (1)
Yol Arkadaşım	15	Psikolojik şiddet (11) Sözel şiddet (4) Sosyal şiddet (1)	Ana karakter (3) Yan karakter (12) Olumlu karakter (3) Olumsuz karakter (11) Nötr karakter (1) Erkek (4) Kadın (11)	Ana karakter (11) Yan karakter (4) Olumlu karakter (11) Olumsuz karakter (3) Nötr karakter (1) Kadın (4) Erkek (11)
Toplam	26	Psikolojik şiddet (14) Sözel şiddet (7) Sosyal şiddet (3) Fiziksel şiddet (3)	Ana karakter (8) Yan Karakter (18) Olumlu karakter (10) Olumsuz karakter (14) Nötr karakter (2) Erkek (10) Kadın (16)	Ana karakter (15) Yan karakter (11) Olumlu karakter (18) Nötr karakter (6) Olumsuz karakter (2) Kadın (10) Erkek (16)

Gerçekleştirilen içerik analizine göre 2017 yılında en fazla izlenen 5 filmde yakın partner şiddeti içeren toplam 26 sahne saptanmıştır. Söz konusu 5 film içerisinde en fazla yakın partner şiddeti sahnelerinin Bedran Güzel tarafından yönetilen ve senaristliğini İbrahim Büyükkak'ın yaptığı “Yol Arkadaşım” adlı filmde olduğu görülmüştür (15 sahne). Yönetmenliği Togan Gökbakar tarafından yapılan, senaryosu Togan Gökbakar ve Şahan Gökbakar’a ait olan “Recep İvedik 5” adlı filmde ise herhangi bir yakın partner şiddeti içeren sahneye rastlanmamıştır. İncelenen filmlerde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerinin büyük çoğunluğunun psikolojik şiddet temasında olduğu görülmektedir. Örneğin “Aile Arasında” adlı filmin yaklaşık 18. dakikasında Emirhan adlı karakterin kız arkadaşını ilişkinin bitmesi konusunda tehdit etmesi ve “Sıkıyorsa (arabada) in” demesi, “Yol Arkadaşım” filminin yaklaşık 2. dakikasında Aysun adlı karakterin Onur adlı karakteri ailesini ziyaret etmeye geleceğine dair yemin etmeye zorlaması, aynı filmin yaklaşık 18. Dakikasında Aysun adlı karakterin Onur adlı karakterin yüzüne telefonu kapatması psikolojik şiddet olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirilen

filmlerde ayrıca sözel, sosyal ve fiziksel şiddet sahneleri de saptanmıştır. Örneğin “Aile Arasında” filminin yaklaşık 5. dakikasında Solmaz adlı karakterin sevgilisine “Hayvanın evladı” demesi, sözel şiddet; “Yol Arkadaşım” filminin yaklaşık 1 saat 44. dakikasında Aysun adlı karakterin Onur adlı karakteri insanların elini öpmeye zorlaması, sosyal şiddet; “Aile Arasında” filminin yaklaşık 5. dakikasında Solmaz adlı karakterin sevgilisine şişe fırlatması, fiziksel şiddet olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca 2017 yılında en fazla izlenen beş filmde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerinde şiddeti uygulayan karakterlerin büyük çoğunluğunun yan ve olumsuz karakterler olduğu, kadın karakterlerin daha fazla şiddet davranışı sergilediği görülmektedir. Buna paralel bir şekilde yakın partner şiddetine en fazla maruz kalan karakterler de erkektir.

3.3. 2018 Yılına Ait Bulgular

2018 yılında Türkiye sinemalarında gösterime giren ve en fazlaca izleyici sayısına sahip 5 Türkiye yapımı film araştırmacılar tarafından izlenmiş ve yakın partner şiddeti

içeren sahneler bağlamında incelenmiştir. Araştırmaya dahil edilen 2018 yılına ait filmlerde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerine ilişkin içerik analizi bulguları Tablo – 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: 2018 yılında Türkiye’de en fazla İzleyici sayısına sahip Türkiye yapımı filmlerde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerine ilişkin içerik analizi özeti

Film Adı	Yakın partner şiddeti saptanan sahne sayısı	Yakın partner şiddeti teması	Yakın partner şiddeti uygulayan karakter kodu ve cinsiyeti	Yakın partner şiddetine maruz kalan karakter kodu ve cinsiyeti
Müslüm	11	Fiziksel şiddet (7) Sözel şiddet (3) Psikolojik şiddet (2) Ekonomik şiddet (1)	Yan karakter (9) Ana karakter (2) Olumsuz karakter (9) Olumlu karakter (2) Erkek (11)	Yan karakter (9) Ana karakter (2) Olumlu karakter (10) Nötr karakter (1) Kadın (11)
Arif v 216	3	Psikolojik şiddet (1) Sözel şiddet (1) Fiziksel şiddet (1)	Ana karakter (3) Olumlu karakter (3) Erkek (3)	Ana karakter (3) Olumlu karakter (3) Kadın (3)
Ailecek Şaşkıncınız	5	Sosyal şiddet (2) Israrlı takip (2) Sözel şiddet (1)	Ana Karakter (4) Yan Karakter (1) Olumlu karakter (5) Erkek (5)	Ana karakter (4) Yan Karakter (1) Olumlu karakter (5) Kadın (5)
Yol Arkadaşım 2	2	Sözel şiddet (1) Fiziksel şiddet (1)	Yan karakter (2) Olumsuz karakter (2) Erkek (2)	Yan karakter (2) Nötr karakter (2) Kadın (2)
Deliha 2	1	Sözel şiddet (1)	Yan karakter (1) Olumsuz karakter (1) Erkek (1)	Yan karakter (1) Nötr karakter (1) Kadın (1)
Toplam	22	Fiziksel şiddet (9) Sözel şiddet (5) Psikolojik şiddet (3) Israrlı takip (2) Sosyal şiddet (2) Ekonomik şiddet (1)	Ana karakter (9) Yan Karakter (13) Olumlu karakter (10) Olumsuz karakter (12) Erkek (22)	Ana karakter (9) Yan karakter (13) Olumlu karakter (18) Nötr karakter (4) Kadın (22)

Gerçekleştirilen içerik analizine göre 2018 yılında en fazla izlenen 5 filmde yakın partner şiddeti içeren toplam 22 sahne saptanmıştır. Söz konusu 5 film içerisinde en fazla yakın partner şiddeti sahnesinin senaristliğini Hakan Günday ve Gürhan Özçiftçi’nin yaptığı, Ketehe ve Can Ulkay tarafından yönetilen “Müslüm” filminde olduğu saptanmıştır (11 sahne). En az yakın partner şiddeti ise yalnızca bir sahne ile senaristliği ve yönetmenliği Gupse Özay’a ait olan “Deliha 2” adlı filmde saptanmıştır. Saptanan yakın partner şiddeti sahnelerinin büyük çoğunluğunun fiziksel şiddet temasında olduğu görülmektedir. Fiziksel şiddet sahneleri özellikle “Müslüm” filminde fazlaca gözlenmiştir. Filmde Müslüm Gürses’in babasını canlandıran oyuncunun Müslüm Gürses’in annesine yönelik fiziksel şiddet sahneleri dikkat çekicidir. Filmin yaklaşık 1 saat 37. dakikasında ve 1 saat 54. dakikasında Müslüm Gürses karakterinin Muhterem Nur karakterine uyguladığı iki fiziksel şiddet sahnesi de kaydedilmiştir. İncelenen filmlerde ayrıca sözel şiddet, psikolojik şiddet, sosyal şiddet, ısrarlı takip ve ekonomik şiddet içeren sahneler de saptanmıştır. Örneğin “Arif v 216”

filminin yaklaşık 1 saat 5. dakikasında 216 karakterinin Alev karakterine sesini yükseltmesi, “Ailecek Şaşkıncınız” filminin yaklaşık 1 saat 30. dakikasında Ferhat adlı karakterin Elif adlı karaktere hastane bahçesinde “Bu ne biçim gülme lan!” diyerek bağırması sözel şiddet; yine “Ailecek Şaşkıncınız” filminin yaklaşık 1 saat 3. dakikasında Ferhat adlı karakterin Elif adlı karakterin gittiği restorana gizlice gitmesi ve yanında çalışan birisine onları dinlettirmesi ısrarlı takip olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca, 2018 yılında en fazla izlenen beş filmde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerinde şiddeti uygulayan karakterlerin büyük çoğunluğunun yan ve olumsuz karakterler olduğu, şiddet davranışı sergileyen karakterlerin tamamının erkek olduğu görülmüştür. Buna paralel bir şekilde, yakın partner şiddetine maruz kalan karakterlerin tümü de kadındır.

Tablo 5: İncelenen 15 filmde saptanan yakın partner şiddeti sahnelerine ilişkin içerik analizi özeti

Yakın partner şiddeti saptanan sahne sayısı	Yakın partner şiddeti teması	Yakın partner şiddeti uygulayan karakter kodu ve cinsiyeti	Yakın partner şiddetine maruz kalan karakter kodu ve cinsiyeti
69	Psikolojik şiddet (29) Fiziksel şiddet (15) Sözel şiddet (14) Sosyal şiddet (6) Cinsel şiddet (3) Israrlı takip (3) Ekonomik şiddet (1)	Ana karakter (35) Yan karakter (34) Olumlu karakter (38) Nötr karakter (5) Olumsuz karakter (26) Erkek (47) Kadın (22)	Ana karakter (43) Yan karakter (26) Olumlu karakter (50) Nötr karakter (16) Olumsuz karakter (3) Kadın (47) Erkek (22)

2016, 2017 ve 2018 yıllarında Türkiye sinemalarında gösterime girmiş, en fazla izlenen 15 Türkiye yapımı film yakın partner şiddeti sahneleri bağlamında incelendiğinde toplamda 69 yakın partner şiddeti sahnesinin olduğu saptanmıştır. Bu sahneler 7 temaya ayrılmıştır. En fazla sahnenin psikolojik şiddet temasında olduğu görülmektedir (29 sahne). Bu temayı fiziksel (15 sahne) ve sözel şiddet sahneleri (14 sahne) takip etmektedir. En az sahne ise ekonomik şiddet temasında saptanmıştır (1 sahne). Yakın partner şiddetini uygulayan ve buna maruz kalan karakterlerin büyük çoğunluğunun ana karakter ve olumlu karakter kategorilerinde olduğu görülmektedir. Yakın partner şiddeti uygulayan karakterlerin ise büyük çoğunluğu erkek karakterlerdir. Buna paralel olarak yakın partner şiddetine maruz kalan karakterlerin büyük çoğunluğunun da kadın olduğu görülmektedir.

Ayrıca kadın ve erkek karakterlerin uyguladıkları ve maruz kaldıkları şiddet temaları da incelenmiştir. Buna göre yakın partner şiddeti uygulayan erkek karakterlerin en çok psikolojik şiddet uyguladıkları görülmüştür (16 sahne). Bunu 11 sahne ile sözel şiddet ve 10 sahne ile fiziksel şiddet izlemektedir. Kadın karakterlerin de en çok psikolojik şiddet uyguladıkları görülmektedir (13 sahne). Bunu 5 sahne ile sözel şiddet ve 4 sahne ile fiziksel şiddet izlemektedir. Buna paralel bir şekilde kadın ve erkek karakterlerin en çok maruz kaldıkları şiddet teması psikolojik şiddettir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma ile, 2016-2018 yıllarını kapsayan süreçte Türkiye’de en çok seyirci sayısına ulaşmış Türk yapımı beşer filmin (toplam 15 filmin) yakın partner şiddeti açısından içerik analizi yapılmış ve izlenen filmler içerisinde yakın partner şiddeti” fiziksel, psikolojik, duygusal, cinsel, ekonomik, ısrarlı takip ve sosyal şiddet” olarak gruplandırılmıştır. İki araştırmacının ortak kararına dayalı olarak oluşturulan içerik analizi sonuçlarına göre, neredeyse her filmde yakın partner şiddetinin farklı bir yüzüne rastlamak mümkündür. Fakat bu filmlerde şiddeti uygulayan karakterin özellikleri, toplum tarafından kabul gören ya da görmeyen bir karakter tarafından şiddetin uygulanması ve şiddete uğrayan karakterin seyirciye yansıtılması açısından bazı farklılıklar gözlemlenmiştir.

Şiddetin bireye zarar verme amaçlı yapılıyor olmasına rağmen, şiddet içeren eylemlerin sinema gibi görsel sanatlar aracılığıyla seyirciye yansıtılması toplumsal bir sorun olarak değerlendirilmelidir (Söğüt, 2020). Nitekim medya, oluşturduğu içerik ile izleyenler için yeniden bir gerçeklik tanımı yapmakta bu da kişilerin çevrelerini, kendilerini, yaşantılarını yorumlamalarını etkilemektedir (Gerbner,

Gross, Morgan, Signorielli ve Shanahan, 2008). Çalışmaya dahil olan filmlerin 12’sinin komedi, 2’sinin dram ve 1’inin dram/savaş kategorilerinde yer aldığı düşünüldüğünde yakın partner şiddetinin komedi filmlerinde daha yoğun olarak gözlemlenmesi ilginç bir bulgudur. Seyircinin maruz kaldığı ve içeriğinde şiddet ögesi barındırdığına dair bir bilgi notu olmayan filmler aracılığıyla seyirci yakın partner şiddeti sahnelerine maruz kalmaktadır.

Filmlerde gözlemlenmiş olan yakın partner şiddetini uygulayan karakterlerin çoğunun cinsiyetinin erkek ve yakın partner şiddetinin farklı formlarına maruz kalmış bireylerin çoğunluğunun da kadın olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Alanyazını incelendiğinde, kadınların erkeklere oranla daha fazla yakın partner şiddetine maruz kaldıklarını belirten çalışmaların olmasıyla birlikte (Coker vd., 2002), şiddetin türüne göre kadın ve erkek bireylerin maruz kalma ve partnerine şiddet uygulama davranışlarının farklılaştığını belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Halpern vd., 2004; Wincentak, Connolly ve Card, 2016). Wincentak ve meslektaşlarının (2016) ergen bireylerde partner şiddetiyle ilgili yürüttükleri 101 araştırmanın metaanalitik yöntemle incelendiği araştırmalarında, kadınların erkeklere oranla partnerlerine yönelik anlamlı şekilde daha fazla fiziksel şiddet uyguladıkları bulunmuştur fakat aynı çalışmada fiziksel şiddete maruz kalma açısından kadın ve erkekler arasında bir farklılık saptanmamıştır. Konu cinsel şiddet olduğunda ise, yine aynı çalışmada, erkeklerin kadınlara oranla anlamlı düzeyde daha fazla şiddet uyguladıkları ve anlamlı bir şekilde daha az cinsel şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmada hem kadınların hem de erkeklerin partnerlerine en yoğun “psikolojik, fiziksel ve sözel şiddet “uyguladıkları sahneler gözlemlenmiştir. Özellikle psikolojik ve sözel şiddet sahnelerinin sinema izleyicileri tarafından fark edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Kaldı ki fiziksel şiddet hem şiddeti uygulayan kişi hem de şiddete uğrayan partnerde bıraktığı öncelikle fiziksel, sonrasında ise psikolojik etkileri ile toplumdaki bireyler tarafından fark edilebilmektedir. Halbuki partnerine hakaret etme, küçük düşürücü sözler kullanma, onu tehdit etme gibi sözel şiddet ya da partnerine yönelik isim takma, küçük düşürme, soğuk davranma gibi psikolojik şiddet davranışları toplumda şiddet olarak kabul edilmeyebilmektedir. Yapılan çalışmalarda bireylerin kendilerine uygulanan psikolojik ya da sözel şiddet davranışlarını fark etmedikleri, bu davranışları birer şiddet davranışı olarak görmediklerini bulgularına rastlanmıştır (Dikmen, Özaydın ve Yılmaz, 2018; Süneci, Say, Gümüştepe, Enginkaya, Yıldızdoğan ve Yalçın, 2016).

Çalışma sonuçları dikkate alındığında en fazla şiddet uygulayan ve en fazla şiddete maruz kalan karakterlerin,

filmlerdeki ana ve olumlu karakterler olduğu tespit edilmiştir. Sosyal öğrenme kuramı dikkate alındığında şiddetin olumlu ve ana karakterler tarafından sergilenmesinin, izleyici kitle tarafından şiddet uygulama davranışının örnek alınması olasılığını arttırdığı düşünülebilir (Sellers, Cochran ve Branch, 2005). İzlenen kişinin rol model olmasının, davranışın gerçekleşme olasılığını arttırması kadar bir diğer önemli nokta da davranışına maruz kalan bireyin karşılaştığı ödül ya da cezadır (Sellers, Cochran ve Branch, 2005). Sosyal öğrenme kuramına göre, eğer gözlenen davranışın sonucunda elde edilen ödül cezadan büyük ise model alınan davranışın birey tarafında gerçekleştirilme olasılığı artmaktadır (Sellers, Cochran ve Branch, 2005).

İsrarlı takip davranışının, yakın partner şiddeti türlerinden biri olarak ele alındığı çalışmaların kısıtlı olduğu düşünüldüğünde (örneğin, Basile ve Hall, 2011) bu çalışma ile “ısrarlı takip davranışının ele alınması” yakın partner şiddeti alan yazını açısından önemlidir. Bu davranış ile ilgili -özellikle Türkiye’de- alan yazını çok kısıtlıdır. Tüm şiddet türlerinin bireyin kişisel haklarına bir saldırı ve suç olması gibi, takip etme davranışı (stalking) da özellikle hukuk alanında şiddet davranışı ve kişisel haklara bir saldırı olarak düşünülmektedir (Türkmen, 2010) ve bu davranışa maruz kalan çoğu birey, bu davranışın bir şiddet türü olduğunun farkında bile olmayabilir. Bu nedenle de diğer şiddet türlerine oranla ilgili kurumlara daha az bildirilmesi de söz konusudur (Boehnlein, Kretschmar, Regoez ve Smialek, 2020).

4.1. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmada içerik analizi yapılan filmler 2016-2017-2018 yıllarına ait filmlerdir. Daha önceki yıllarda gösterime girmiş filmler çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu durum, araştırma için bir sınırlılık sayılabilir. Ayrıca çalışmanın amacı gereği sadece yakın partner şiddeti temaları irdelenmiştir dolayısıyla örnekleme yer alan filmlerin farklı şiddet türleri (örneğin, bireylerin tanımadığı kişilere yönelik gösterdikleri şiddet, ya da engelli, yaşlı, çocuklara yönelik uygulanan şiddet davranışları gibi) açısından incelenmesi yapılmamıştır. Çalışmayla ilgili bir diğer sınırlılık ise sadece bilet satın alarak sinemada izleyen bireylerin sayısına ulaşılabilmiş, en çok izlenen filmler bu şekilde belirlenmiştir. Dolayısıyla filmleri çevrimiçi akış platformlarından, DVD gibi ortamlardan ya da TV’den izleyenlerin saptanması olanaklı olmamıştır. Bu durumdan dolayı filmlerin izlenme sayısı çok daha fazla olmaktadır.

4.2. Sonuç

Sinema, geniş kitlelere ulaşabilmesi bakımından toplum üzerinde en fazla etkili olan araçlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Sinema filmleri, aynı zamanda toplumsal değişimleri de yansıtan birer araç konumundadır. Bu çalışmada Türkiye’de en çok izlenen filmler, yakın partner şiddeti içeren sahneler bağlamında incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen içerik analizine göre, saptanan yakın partner şiddeti sahnelerinin daha çok olumlu ve ana karakterler tarafından gerçekleştirildiği göz önüne alındığında bu durumun yakın partner şiddeti davranışlarının normalleşmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunabileceği söylenebilir. Sinemada şiddete ya da yakın partner şiddetine yer verilebilir ancak sunulan şiddet davranışları sosyal

öğrenme kuramı doğrultusunda model alınmasını engelleyecek şekilde, sergilenen şiddet davranışlarının yarattığı olumsuz sonuçlar da vurgulanarak gösterilmelidir. Yakın partner şiddeti sergileyen bir karakterin olumlu ve model alınabilecek bir karakter olması, sergilenen şiddetin sonucunun şiddeti sergileyen karakter tarafından olumlu bir şekilde sonuçlanması; bunu izleyen bireylerde şiddetin normalleştirilmesi ve bu gibi davranışların taklit edilmesi olasılığını arttırabilecektir. Türkiye’de kadına şiddetin son yıllarda ne kadar arttığı, ataerkil şiddet nedeniyle hayatını kaybeden kadınların sayısının ne kadar fazla olduğu göz önüne alındığında bu durum çok daha önemli ve yaşamsal olmaktadır. Milyonlarca insana ulaşan popüler filmlerin yapımçı, yönetmen ve özellikle de senaristlerinin bu durumu dikkate almaları son derece önemlidir.

Kaynakça

- Anderson, J. F., & Kras, K. (2005). Revisiting Albert Bandura's social learning theory to better understand and assist victims of intimate personal violence. *Women & Criminal Justice, 17*(1), 99-124, doi: 10.1300/J012v17n01_05
- Aslan, D., Vefikuluçay, D., Zeyneloğlu, S., Erdost, T., & Temel, F. (2008). Ankara’da İki Hemşirelik Yüksekokulunun Birinci ve Dördüncü Sınıflarında Okuyan Öğrencilerinin Flört Şiddetine Maruz Kalma, Flört İlişkilerinde Şiddet Uygulama Durumlarının ve Bu Konudaki Görüşlerinin Saptanması Araştırması. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunlarını Araştırma ve Uygulama Merkezi ve HASAK.
- Basile, K. C., & Hall, J. E. (2011). Intimate partner violence perpetration by court-ordered men: distinctions and intersections among physical violence, sexual violence, psychological abuse, and stalking. *Journal of Interpersonal Violence, 26*(2), 230-253. <https://doi.org/10.1177/0886260510362896>
- Berg, B.L. & Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Ed. Aydın, H.). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Boehnlein, T., Kretschmar, J., Regoez, W., & Smialek, J. (2020). Responding to stalking victims: Perceptions, barriers, and directions for future research. *Journal of Family Violence, <https://doi.org/10.1007/s10896-020-00147-3>*
- Breiding, M. C., Chen J., & Black, M.C. (2014). Intimate Partner Violence in the United States — 2010. Atlanta, GA.: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention.
- Breiding, M. J., Basile, K. C., Smith, S. G., Black, M. C., & Mahendra, R. (2015). Intimate Partner Violence Surveillance: Uniform Definitions and Recommended Data Elements, Version 2.0. National Center for Injury Prevention and Control. Atlanta (GA): National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention.

- Catalyst Domestic Violence Services. (tarih yok). Temmuz 29, 2019 tarihinde Catalyst Domestic Violence Services: <http://www.catalystdvservices.org/pdf/teen-booklet.pdf> adresinden alındı
- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, (2018). Flört Şiddeti Konusunda Lise Gençlerinin Çözüm Önerileri: Araştırma Raporu
- Coker, A. L., Davis, K. E., Arias, I., Desai, S., Sanderson, M., Brandt, H. M., & Smith, P. H. (2002). Physical and mental health effects of intimate partner violence for men and women. *American Journal of Preventive Medicine*, 23(4), 260-268. [https://doi.org/10.1016/s0749-3797\(02\)00514-7](https://doi.org/10.1016/s0749-3797(02)00514-7)
- Coker, A. L., Smith, P. H., McKeown, R. E., & King, M. J. (2000). Frequency and correlates of intimate partner violence by type: Physical, sexual, and psychological battering. *American Journal of Public Health*, 90(4), 553-559.
- Council of Europe. (2011). Kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle dair Avrupa Konseyi sözleşmesi. <https://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>
- Demir, G., & Biçer, S. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Flört Şiddetine Maruz Kalma Durumları ve Etkileyen Faktörler. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12/13, 171-188.
- Dikmen, H. A., Özaydın, T., & Yılmaz, S. D. (2018). Üniversitedeki Kadın Öğrencilerde Yaşanan Flört Şiddeti ile Anksiyete ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki. *ACU Sağlık Bil Derg*, 9 (2), 170-176.
- Foshee, V. A., Bauman, K. E., Linder, F., Rice, J., & Wilcher, R. (2007). Typologies of adolescent dating violence: Identifying typologies of adolescent dating violence perpetration. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(5), 498-519.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N., & Shanahan, J. (1994). Growing up with television: The cultivation perspective. In J. Bryant & D. Zillman (Eds.), *Media effects: Advances in Theory and Research* (2nd ed.) (pp. 43-67). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gökulu, G. (2013). Representation of sexual violence in Turkish cinema and television series. *Asian Journal of Women's Studies*, 19(2), 66-91. doi:10.1080/12259276.2013.11666149
- Halpern, C. T., Young, M. L., Waller, M. W., Martin, S. L., Kupper, L. L. (2004). Prevalence of partner violence in same-sex romantic and sexual relationships in a national sample of adolescents. *J Adolesc Health*, 35(2), 124-131. doi:10.1016/j.jadohealth.2003.09.003
- Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B., & (Eds.), R. L. (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.
- Luthra, R., & Gidycz, C. A. (2006). Dating violence among college men and women. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(6), 717-731.
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2020). Flört Şiddeti. <https://morcati.org.tr/flort-siddeti/>
- Osofsky, J. D. (1995). Children who witness domestic violence: The invisible victims. *Social Policy Report: Society for Research in Child Development*, 9 (3), 1-16.
- Öztürk, N., Karabulut, M., & Sertoğlu, E. (2018). Gençlerle Güvenli İlişkiler Üzerine Çalışmak: Eğitimciler ve Danışmanlar için Uygulama El Kitabı. İstanbul: Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği.
- Sellers, C. S., Cochran, J. K., & Branch, K. A. (2005) Social learning theory and partner violence: A research note. *Deviant Behavior*, 26(4), 379-395. <https://doi.org/10.1080/016396290931669>
- Smith, A., Winokur, K., & Palenski, J. (2005). What is dating violence? An exploratory study of Hispanic adolescent definitions. *Journal of Ethnicity in Criminal Justice*, 3:1-2, 1-20.
- Smith, S. G., Zhang, X., Basile, K. C., Merrick, M. T., Wang, J., Kresnow, M.-j., et al. (2018). The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey: 2015 Data Brief – Updated Release. Atlanta, GA.: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention.
- Söğüt, F. (2020). Türk sineması ve şiddet: Son dönem Türk filmlerinde şiddetin sunumu üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 26(44), 246-257. <https://doi.org/10.35247/ataunigsed.674233>
- Sünetçi, B., Say, A., Gümüştepe, B., Enginkaya, B., Yıldızdoğan, Ç. & Yalçın, M. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Flört Şiddeti Algıları Üzerine Bir Çalışma. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 16 (1), 56-83.
- Şentürk, B. (2016). Şiddet ve erkeklikler: Av mevsimi ve gönül yarası filmleri üzerinden Türkiye'deki erkeklik biçimlerine bakmak. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 27-44. doi: 10.18506/anemon.xxxxxxxx
- Tavşancıl, E. & Aslan E. (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. Epsilon Yayınları: İstanbul.
- T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2016). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele: Ulusal Eylem Planı (2016-2020). Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Tel, H., Kocataş, S., Güler, N., Aydın, H. T., ve Gündoğdu, N. A. (2019). Evli kadınların aile içi şiddete maruz kalma durumu ve etkileyen faktörler. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı*, 256-264.

- Türkmen, A. (2010). Yeni bir hukuki olgu olarak takip ve taciz (stalking) ve bunun Türk medeni hukuku bakımından değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11, 1387-1434.
- Vagi, K. J., Olsen, E. O., Basile, K. C., & Vivolo-Kantor, A. M. (2015). Teen dating violence (physical and sexual) among US High School Students: Findings from the 2013 National Youth Risk Behavior Survey. *JAMA Pediatrics*, 169(5), 474-482.
- Wincentak, K., Connolly, J., & Card, N. (2016). Teen dating violence: A meta-analytic Review of Prevalence Rates. *Psychology of Violence*, 1-18. <http://dx.doi.org/10.1037/a0040194>
- Yetim, D. D., & Şahin, D. E. (2005). Aile hekimliğinde kadına yönelik şiddete yaklaşım. *Aile Hekimliği Dergisi*, 2(2), 48-53.

Extended Summary

Introduction

Definitions of violence differ in the literature in terms of the individual to whom violence is committed (i.e. Osofsky, 1995; Vagi et al., 2015). In this study, the term "intimate partner violence" was preferred. Within this term, the types of violence behaviors observed in relationships including violence between spouses or girlfriend / boyfriend relationships, violence against the dating partner or violence toward a partner with whom there was a broken relationship or toward a partner with whom there is an ongoing relationship were included (Breiding et al., 2015; Breiding et al., 2014; Krug et al., 2002).

One of the important theories explaining intimate partner violence and media relationship is "cultivation theory". Gerbner and his colleagues (1994) have particularly worked on the effects of television. They stated that the longer an individual has been exposed to television content, the more they will perceive the world, their environment, themselves through the values, ideologies and descriptions conveyed by television, and that their perceptions of reality have been formed by those images to that they have been exposed. Based on this theory, the conclusion that individuals, who are constantly exposed to violence-themed visual media content, have actually started to normalize violence might be drawn "Social learning theory", another theory explaining the relationship between violence and media, argues that behavior including negative behavior can be learned by observation. Especially when the behavior to which the person is exposed is rewarded, the more likely they are to imitate that behavior (Bandura, 1973, as cited in Anderson and Kras, 2005).

The aim of this study was to analyze the most-watched 15 movies in Turkey by using content analysis method and to determine the prevalence of dating violence in those movies. One of the purposes that makes this study unique is that the characters who have been subjected to intimate partner violence and who have used this violence were examined in terms of different dimensions (female-male; main character-side character and positive-negative character), thus this study provided detailed information on the reflection of intimate partner violence in the cinema to the audience.

Method

The data of the study was analyzed by content analysis (Tavşancıl and Alsan, 2001). Within the scope of this study, five movies that reached the highest number of viewers in Turkey in 2016, 2017 and 2018 were selected, and the scenes containing intimate partner violence were determined and content analysis was carried out. The themes related to intimate partner violence were identified by the researchers before they moved to the stage of watching movies and collecting data. Accordingly, the themes determined within the light of the related literature are as follows: Physical violence (i.e. hitting, shaking, battering, throwing objects, damaging with firearms), psychological violence (i.e. insulting / swearing, mocking, humiliation, restrictive jealousy, discountenance), sexual violence (i.e. forcing partner to sexual intercourse, touching / kissing involuntarily, forcing not to use contraceptive methods), virtual / digital violence (i.e. asking to partner for the passwords of social media accounts, tampering with devices such as computers and mobile phones), social violence (i.e. restriction of social relationships, not allowing partner to meet with his/her friends , controlling the partner for with whom s/he will meet) and stalking (i.e. going to partner's home without permission stalking, getting information from friends about the current/previous partner) (Breiding et al., 2015; Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2018; Luthra and Gidycz, 2006; Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2020; Yetim and Şahin, 2005).

Findings

According to the content analysis results, 21 scenes in total were identified regarding intimate partner violence in the 5 most watched movies in 2016 (Dağ 2, Kardeşim Benim, Dedemin Fişi, Osman Pazarlama, and Görümce). It was seen that the vast majority of intimate partner violence scenes detected in those movies were related to the theme of psychological violence. Scenes of sexual violence, physical violence, verbal violence and stalking were also detected in those movies. In addition, it was observed that within the intimate relationship scenes detected in those five most watched movies in 2016, the majority of the characters who used violence were main and positive characters, that is those characters had positive behavior in the movies, thus they had a personality that had been loved and admired by others, and male characters exhibited more violent behavior compared to women characters.

A total of 26 scenes involving intimate partner violence were identified in the 5 most watched movies in 2017 (Recep İvedik 5, Ayla, Aile Arasında, Çalgı Çengi İkimiz, and Yol Arkadaşım) The majority of intimate partner violence scenes detected in those movies were within the theme of psychological violence. Verbal, social and physical violence scenes were also detected in those movies. In addition, in the scenes of intimate partner violence detected in the five most watched movies in 2017, it was observed that the majority of the characters who used violence were side/secondary and negative characters, and female characters exhibited more violent behaviors.

22 scenes involving intimate partner violence was identified in the 5 most watched movies in 2018 (Müslüm, Arif V 216, Ailecek Şaşkınız, Yol Arkadaşım 2, and Deliha 2). The majority of intimate partner violence scenes detected in movies were within the theme of physical violence. Scenes of verbal violence, psychological violence, social violence, stalking, and economic violence were also identified in those movies. In addition, it was observed that in the scenes of intimate partner violence detected in the five most watched movies in 2018, the majority of the characters who used violence were side and negative characters, and all of the characters exhibited violent behavior were men.

To sum up, when the 15 most watched Turkish movies in 2016, 2017 and 2018 were examined in the context of intimate partner violence scenes, it was determined that there were 69 intimate partner violence scenes in total. The most scenes were in the theme of psychological violence (29 scenes). This theme was followed by physical (15 scenes) and verbal violent scenes (14 scenes). The least number of scenes was detected in the theme of economic violence (1 scene). The majority of characters who exhibited intimate partner violence and were exposed to it were in the main character position and those characters were positive ones. Most of the characters who practiced intimate partner violence were male characters.

Discussion and Conclusion

In this study, content analysis was conducted to determine the frequency of intimate partner violence scenes in the Turkish-made movies produced between 2016 and 2018 (in total 15 movies) that reached the highest viewers in Turkey. For this purpose, intimate partner violence behaviors were grouped into "physical, psychological, emotional, sexual, economic, stalking and social violence" based on the related literature and content of the movies were analyzed based on these categories. Considering that 12 of the movies included in the study were in the categories of comedy, and 2 in drama/war categories, it was an interesting finding that intimate partner violence was observed more intensely in comedy movies.

It was found that most of the characters in the movies who practiced intimate partner violence were male and the majority of individuals who had been exposed to different forms of intimate partner violence were female. When the literature was examined, there were studies stating that women were exposed to more intimate partner violence than men (i.e. Coker et al., 2002). So, it can be expressed that findings of this study paralleled the related literature. Additionally, there were studies that determined that the male and female individuals were the subject target of different kind of intimate partner violence behavior as well as the different violence strategies they use for their partners (Halpern et al., 2004; Wincentak et al., 2016).

Considering the results of the study, it was determined that the characters who used violence and were exposed to violence were generally the main and positive characters in those movies. When the social learning theory was taken into account, it might be possible that displaying violence by positive and main characters through the media might increase the possibility of modeling violent behavior by the viewer who was exposed to those movies. Moreover, it can be said that this situation can contribute to the normalization and spread of intimate partner violence behavior in the society. Violence or intimate partner violence can be included in cinema, but it might be suggested that the presented violent behavior should be displayed by emphasizing the negative consequences of violent behavior in a way that gives a clear message that prevents viewers to model those behaviors in line with social learning theory. Given how much violence against women has increased in Turkey in recent years, how much the number of women, who have lost their lives due to patriarchal violence, has increased, understanding the high frequency of intimate partner violence in daily life (as how violence is transmitted in the content of the movies that society is exposed frequently) is much more important and vital. It is extremely important that producers, directors and especially screenwriters of popular movies that reach millions of people take this into account.

Araştırma Makalesi • Research Article

Bir İdeoloji Olarak Popülizm

Populism As An Ideology

Cennet Uslu ^{a,*}

^a Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara/Türkiye.
ORCID ID:0000-0002-3481-4104

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 29 Temmuz 2020

Düzeltilme tarihi: 05 Ocak 2021

Kabul tarihi: 11 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Popülizm

Demokrasi

Halk

İdeoloji

ARTICLE INFO

Article history:

Received 29 July 2020

Received in revised form 05 January 2021

Accepted 11 January 2021

Keywords:

Populism

Democracy

People

Ideology

ÖZ

Günümüzde popülizmi fikrî yaklaşım içinde değerlendirmek yaygınlık kazanmıştır. İdeolojileri kavram temelli bir morfoloji üzerinden değerlendiren Michael Freedon'ın teorik çerçevesi popülizmi açıklama konusunda yardımcı olmaktadır. Buna göre ideolojiler yoğun-merkezli ve seyrek-merkezli ideolojiler olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadırlar. Popülizm sınırlı sayıda konuya ve kavrama odaklanan ve dar bir alanı kuşatan yapısıyla seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımlanmaya uygundur. Bu çalışmada popülizmi, bir ideoloji olarak ele aldığımız taktirde, çekirdek ve bitişik kavramlarının neler olabileceğine dair bir öneri sunulmuştur. Popülizmin çekirdeği, halk ve etrafını kuşatan seçkinler, birlik ve egemenlik olmak üzere dört kavramdan oluşmaktadır. Bu çekirdeğe bitişik olan kavramlar temsilîyet, anti-çoğulculuk ve demokrasi olarak kendini göstermektedir.

ABSTRACT

Recently, it has become quite common to evaluate populism with the ideational approach. Evaluating ideologies through a concept-based morphology, Michael Freedon's theoretical framework helps to explain populism. According to Freedon, ideologies are divided into two main categories, thick-centered and thin-centered ideologies. Populism is suitable to be defined as a thin-centered ideology with its structure that focuses on a limited number of issues-concepts and encompasses a narrow space. In this study, if we will consider populism as an ideology, a proposal is presented about what it's the core and adjacent concepts might be. The core of populism is composed of four concepts that are people and its surrounding at concepts of elites, unity and sovereignty. Three concepts adjacent to this core are also representation, anti-pluralism and democracy.

1. Giriş

Popülizm çok yaygın kullanılan, bununla birlikte, son derece tartışmalı da bir kavramdır (Roberts 2006). Öyle ki, popülizmin ne olduğuna dair bir mutabakat olmadığı konusunda bir mutabakat bulunmaktadır. Ionescu ve Gellner tarafından konuya ilişkin yapılan ve hala geçerli sayılabilecek şu değerlendirme, popülizmin ne kadar tartışmalı bir kavram olduğunu göstermektedir. *“Bugün, popülizmin önemi konusunda hiçbir şüphe olmayabilir, ama ne olduğu konusunda tam bir netlik yok. Bir doktrin veya bir hareket olarak değişken ve karmaşık. Her yerde karşımıza*

çıkıyor ancak pek çok ve karşıt biçimde görünüyor. Temel bir birlik var mı? Veya çok sayıdaki bağlantısız eğilimi kaplayacak tek bir isim var mı?” (Ionescu&Gellner, 1969: 1) 1969'da yapılan bu değerlendirme kısmen geçerliliğini devam ettirmektedir.

Popülizmin kültür ve bağlam bağımlı bir yapısı olduğunu düşünen isimler bulunmaktadır (Arter, 2010: 490). Buna göre, popülizm Kuzey Amerika'da veya Latin Amerika'da, Doğu Avrupa'da veya Batı Avrupa'da, Rusya'da veya Uzak Doğu'da farklılaşabilmektedir. Yine 19. Yüzyılda köylü hareketleri şeklinde kendini gösterirken, 21. Yüzyılda

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: caktuslu@gmail.com

göçmen karşıtı bir yapıya bürünebilmektedir. (Taggart, 2004) Hatta aynı ülkede farklı dönemlerde değişerek farklı biçimlere bürünebilmektedir. (Kazin, 1995) Diğer taraftan popülizm soldan veya sağdan farklı ideolojik renkler içinde karşımıza çıkabilmektedir (Kaltwasser, 2013).

“Popülist” nitelemesi toplumsal hareketler, partiler, liderler, politikalar ve yönetimler için kullanıldığı gibi, aynı zamanda belli bir siyaset tarzı, retorik ve iletişim stratejisi, örgütlenme yolları, söylem biçimi ve ideoloji için de kullanılmaktadır. Bu çeşitlenmeye biryandan popülizmin farklı tarih ve mekanlarda hayat bulması, diğer yandan konu üzerinde çalışanların meseleyi farklı teorik ve metodolojik enstrümanlarla ele almaları, meselenin farklı boyutları üzerine odaklanmaları ve nihayet değişen paradigmalara yol açmış görünür.

Popülizmi ele alma ve tanımla konusundaki bu çeşitliliğin üstüne çıkan hepsini içeren bir yaklaşım ve tanım yapma konusunda güçlü bir motivasyon olmakla birlikte, bu farklılaşmanın giderilmesi, işin doğası gereği pek mümkün görünmüyor. Araştırmacıların dünya görüşleri, disiplinleri, akademik veya entelektüel yaklaşımları, teorik ve metodolojik bakımdan tercih ettikleri ve kullandıkları araçlar farklı olduğu sürece, -ki öyle olur ve olacaktır- bu çeşitliliğin devam edeceği söylenebilir. Burada en fazla belli bir perspektifin baskın hale gelmesinden, daha fazla “popüler” olmasından bahsedebiliriz. Bu baskın olma durumunun da zamanla bir yaklaşım veya görüşten bir başkasına geçeceğini ifade etmek mümkündür.

Bu çalışmada popülizmi ele alma ve tanımlama konusundaki farklı yolları kısaca anlattıktan sonra, bunlar arasından birine odaklanarak ele almaya ve açıklamaya çalışacağız. Popülizmi fikri yaklaşım çerçevesinde ele alan ve onu bir ideoloji olarak tanımlayan görüşe odaklanacağız. Popülizmi, Michael Freedon’ın ideolojiler konusunda geliştirdiği morfolojik yaklaşımı ve yine Freedon tarafından yapılan yoğun-merkezli ve seyrek-merkezli ideolojiler ayrımı çerçevesinde ele alacağız. Popülizmi, sahip olduğu özellikler ve esnek, dinamik ve geçirgen yapısı sebebiyle morfolojik yaklaşımla ve seyrek-dokulu ideoloji kategorisinde ele almanın doğru bir tercih olduğunu savunacağız. Nihayet seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımladığımızda popülizmin çekirdek ve bitişik kavramlarının neler olabileceği konusunda bir öneri sunacağız.

2. Popülizmi Tanımlamak

Popülizmin ne olduğuna dair zengin tanım ve görüşler çeşitliliğini dört ana kategoride toplayabiliriz. Popülizm, toplumsal hareket, siyaset tarzı, demokrasi meselesi ve ideoloji olarak tanımlanmıştır. Popülizmi toplumsal hareket olarak gören anlayış popülizm tartışmalarının ilk evresinde ortaya çıkmış ve esasen konuya teorik bakımdan yapısalcı yaklaşım açısından bakan araştırmacılar tarafından biçimlendirilmiştir.

Popülizmi belli bir toplumsal ve ekonomik yapıya ve evreye bağımlı olmayan, daha genel ve yaygın bir tür siyasal durum olarak görenler zaman içinde ayrı bir bakış açısı geliştirdiler. Onlar açısından popülizm bir siyaset yapma biçimi ve yoldur. Üstelik öyle belli bir tarihsel ve toplumsal dönüşüme hasredilemeyecek kadar yaygın bir fenomendi. Siyaset tarzı yaklaşımının etkisi önceleri Latin Amerika

araştırmalarında görülmeye başlandı ise de zamanla diğer bölgeler üzerine yapılan çalışmalarda da yaygınlık kazandı.

Üçüncü yaklaşım meseleyi tamamen farklı bir bağlam içinde değerlendirmeyi seçmiştir. Buna göre popülizm, genel anlamda bir rejimler konusuydu, özel anlamda ise demokrasi meselesiydi. Buna göre popülizmi, demokrasinin temel fikrinde, onun işleyişinde ve kavranışında aramak gerekir. Bu yaklaşım bakımından popülizm demokrasi tartışmasına içsel bir konudur.

Son olarak, popülizm bir ideoloji olarak tanımlanır. Burada popülizm, siyasal toplumu anlama ve onun nasıl olması gerektiği konusunda kendine has fikirler, inançlar ve görüşlerden oluşan bir ideoloji olarak görülür. Bir ideoloji olarak popülizmi tanımlama girişimleri fikrî yaklaşım (ideational approach) içinde geliştirildi. Fikrî yaklaşım esasen Avrupa merkezli başlayan bir eğilimdi, sonradan yaygınlaştı ve gittikçe daha baskın bir görüş haline geldi.

Toplumsal hareket olarak popülizmin tanımlanması popülizmi anlama çabalarının başlangıcında yer alır diyebiliriz. Bu anlayışta popülizm; modernleşmenin, sanayileşmenin ve kentleşmenin yarattığı köklü değişime, mevcut konumları ve dünyaları sarsılan, değişimin aleyhlerine işlediğini düşünen, tarım ve taşra kökenli kesimler olan köylü ve çiftçilerin verdiği toplumsal bir tepki olarak görüldü. Modernleşme teorilerinin bağlamı içinde değerlendirilen popülizm geleneksel toplumun yıkılması ve modern toplumun kurulması esnasında ortaya çıkan ve ekonomik, sosyal ve kültürel alt-üst oluşların yarattığı bir tür semptom olarak tanımlandı.

Gustave Le Bon’a göre geleneksel bağların ve hiyerarşilerin çözüldüğü bir ortamda geleneksel toplum dağılmış, yerini kitle toplumu almıştır. Le Bon’a göre kitle, muhakeme ve eleştiri kabiliyeti zayıf, duygularla ve güdülerle harekete geçirilebilen bir özellik taşıyan, bu sayede de maharetli politikacıların kolayca manipüle edebildiği bir yapıdır. (Le Bon, 2015) Emile Durkheim’in keskin değişim dönemlerinde görüldüğünü söylediği, eskilerin yıkıldığı ama yeni değer ve normların kurulmadığı bir hali anlatmak için kullandığı *anomik* kavramı (Durkheim 2013) kitle hareketlerinin veya popülist hareketlerin sosyo-kültürel sebepleri olarak başvurulan bir açıklama oldu (Kornhauser 1959).

Isaiah Berlin, popülist toplumsal hareketleri henüz modernleşmesini tamamlayamamış, modernleşme sürecinin başında veya modernleşmeye başlamak üzere olan toplumlarda görülen belli ortak özelliklere sahip bir toplumsal fenomen olarak görür (Berlin 1968). Seymour Martin Lipset, popülist toplumsal hareketleri, sanayileşme ve kentleşmenin ürünü olan değişim üzerine, bu değişimi kendileri aleyhine bulan ve yerlerinden olan toplum kesimlerinin tepkiselliğine dayanan ve demokrasi için yıkıcı veya zararlı bir patoloji olarak görür. Bu açıdan popülist toplumsal hareketler farklı şekillerde kendini gösterse bile ortak sebeplere ve sonuçlara sahiptir. (Lipset, 1960)

Popülizmi modernleşme sürecine has bir toplumsal hareket olarak tanımlayan anlayış 1950 ve 1960’larda zirvedeydi, 1980’lere gelindiğinde ise etkisi iyice azalmakla birlikte boyut değiştirerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu görüş popülizmin ortaya çıkması ve tutunması için zemin olan sosyal-ekonomik-kültürel sebepler olarak yakın dönem popülizm çalışmalarında kendine farklı bir boyutta yer

buldu. Bu boyut çeşitli şekillerde, örneğin, işini ve statüsünü kaybetmekten endişe duyanların, bu endişelerinin yabancılara ve göçmenlere yönelik karşıtlığa dönüştürülmesi olarak kendini göstermektedir. Popülizmin yükselişe geçmesinin iki belli başlı sebebi olarak ekonomik nedenler ve kültürel nedenler gösterilmektedir (Inglehart&Norris, 2016). Esasen bu yaklaşım popülizmi, köklü değişimler, savaş, ekonomik çöküş, istikrarsızlık gibi farklı sebeplerle ortaya çıkan kriz dönemleriyle ilişkilendirmektedir.

İkinci yaklaşım olan, bir siyaset tarzı olarak popülizm anlayışı dağınık ama oldukça yaygın bir görüştür. Bu yaklaşımda, popülizmin, iktidarı elde etmek ve sürdürmek için başvurulan stratejik bir araç olarak kullanılmasına vurgu yapılır. Siyaset tarzı, siyaset yapmanın belli bir usulüne, yoluna, yöntemine işaret eder. Siyaset tarzı ifadesinden, seçmen desteği sağlayabilmek ve insanları mobilize edebilmek için başvurulan belli türde politika, örgütlenme, söylem veya iletişim tercihlerinden oluşan siyaset stratejileri kast edilmektedir.

Popülist siyaset tarzı kendisini politika söylemlerinde gösterebilir. Politikaların içeriği hareketin solda veya sağda olmasına göre değişmektedir.

Sol popülist parti ve liderler, genellikle gelir eşitsizliğine odaklanarak kamusallaştırma veya çeşitli radikal yollar içeren politikaları tercih etmektedirler. Ancak halk yanlısı ve ekonomik-siyasî seçkin karşıtlığı gibi kulağa -bilhassa eşitsizlik ve yozlaşmadan muztarip kesimlerin kulağına- hoş gelen bu tür politikalar çoğunluk tarafından desteklenmekle birlikte, nihayetinde, genellikle söz konusu kesimin çıkarları aleyhine işleyen sonuçlar üretmektedirler. (Dornbusch&Edwards, 1991) Popülist politikalar ekonomik işleyişin ve zenginleşmenin bilinen rasyonel ve makul ekonomik yol ve yöntemlerini izlemek yerine, kestirmeden ve hızlı sonuç almaya yönelmiş, sebepleri değiştirmeye değil, sonuçları düzenlemeye yönelik müdahaleler şeklinde görülmektedir.

Sağ kanat popülizmde ise işsizlikle mücadele yöntemi olarak göçmenler ve yabancılara yönelik düşmanlık ve dışlayıcılık içeren politikaların tercih edilmesi örnek verilebilir. Öyle ki, destekçiler yabancı işçilerin yaptıkları işleri yapmak istememelerine rağmen işsizliğin sebebi olarak yabancı işçiler ve göçmenler öne sürülebilmektedir. Popülist siyaset tarzında tercih edilen politikaların özelliği rasyonel, sebep-sonuç ilişkisini doğru kuran, sorunu çözmeye yarayan politikalar olmaktan ziyade duygulara, öfkelere ve kaygılara hitabeden ve onları yansıtan nitelikte olmalarıdır. Ancak, sistemden memnuniyetsizlik zemininde uygun retorik ve iletişim stratejileri eşliğinde hedef kitlelerin desteği kolayca sağlanabilmektedir.

Bazı araştırmacılar ise popülist tarzı anlamaya çalışırken politika veya söylem üzerine değil, örgütlenme stratejileri üzerine odaklanılması gerektiğini savunurlar. Buna göre popülizmi politik örgütlenme stratejisi olarak görmek ve ona uygun bir tanım yapmak gerekmektedir. Bu yaklaşımı benimseyen yazarlardan biri olan Hellström popülist siyaset tarzını şöyle tanımlar: *“Popülist tarz, tipik olarak siyaset yapmanın yerleşik yollarını, örneğin parti politikaları yolunu, kısmen bypass etmek için karizmatik liderlik üzerine dayanır. Popülist politikalar halkın katılımı için doğrudan kanalları teşvik eder. Karizmatik lider halk iradesini kendi kişiliğinde cisimleştirir. Popülist politikacı, politik kurumlar*

ve yerleşik politika yapma yollarına karşı sıradan halkın ortak duygusunu temsil etmeyi hedefleyerek, hınç duyguları yoluyla seçmenleri seferber eder.”(Hellström, 2013: 9) Benzer yaklaşımı benimseyen Weyland’a göre popülizm, *“şahsiyetçi (personalistic) bir liderin çok sayıda ve çoğu örgütsüz takipçinin doğrudan, aracısız ve kurumlaşmamış desteği sayesinde iktidarı elde etmeye veya onu kullanmaya yönelmiş politik bir stratejidir.”*(Weyland, 2001: 14)

Bu anlayışta, popülist siyaset tarzı yerleşik ekonomik ve siyasî elitlere meydan okuyan liderlerin seçmen kitlesini yukarıdan aşağıya mobilize etmesi olarak anlaşılmaktadır.(Levitsky&Roberts, 2011: 6-7) Söz konusu mobilizasyon süreci ideolojik olarak esnek bir dil ve pragmatist bir hal ile yürütülür. Popülizmi, mobilizasyonun organizasyonu üzerinden anlamaya çalışanlar bilhassa lidere odaklanmaktadır.(Müller, 2017: 50-55) Lider, genellikle halktan biri ama partiye ve halka önderlik edebilecek yüksek kabiliyette bir karakter olarak resmedilir. Popülist siyaset tarzı şahsiyetçi bir liderlik ve liderin halkla özel bağ ve özdeşlik kurmasını gerektirir (Leaman, 2004: 324). Bu perspektifin ayırt edici unsurlarından biri olarak liderin niteliklerine ve fonksiyonuna yoğunlaşılır. Güçlü karizmatik liderler, kişi kültü yaratmaya dönük politikalar, destekçileri kayırma ve ödüllendirme mekanizmalarının merkezine liderin yerleştirilmesi, mücadelenin sembolü olarak liderin kullanılması gibi stratejiler karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca şahsiyetçi liderlik ile halk arasında doğrudan bağ kurulması tercih edilerek yerleşik kurumsal yapılar, partiler ve ara kurumlar reddedilir veya işlevsiz bırakılır. Böylece plebisiter yöntemleri kullanmak için uygun zemin oluşur.

Siyaset tarzı yaklaşımının başka bir alt kategorisinde popülizm *“halka başvuran politik aktörlerin bir politik iletişim tarzı olarak”* tanımlanmaktadır.(Jagers&Walgrave, 2007: 322) Burada popülist tarz iletişim stratejilerine, yani retoriğe ve söylemin içeriğine odaklanarak anlaşılmaya çalışılır. Popülizm politik mobilizasyonu halka vurgu yapan güçlü bir retorikle sağlaması üzerinde durulur.(De la Torre, 2010: 4) Popülizme has retorik temalar olarak; halka güçlü bir başvuru, biz ve ötekiler karşıtlığı, ötekilere karşı mücadelede halkın desteğine yapılan çağrı, halk ve lider arasındaki bağa vurgu ve en önemlisi halk adına konuşma iddiası öne çıkmaktadır.(Taggart, 2004; Jagers&Walgrave, 2007)

Popülizmi tanımlamak bakımından üçüncü ana yaklaşım, onu demokrasi ile ilişkili veya demokrasi içinden bir mesele olarak gören anlayıştır. Buna göre popülizm demokrasiden ayrı düşünülemeyecek ve açıkça demokrasiye bitişik bir olgudur. Bu ilişki hem demokrasinin teorisi hem pratiği bakımından ileri sürülmektedir. Popülizmi demokrasi bakımından tanımlama konusunda üç alt bakış açısı bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunlar; popülizmi demokrasi için tehdit olarak gören anlayış, demokrasi için düzeltici olarak gören anlayış ve bazı koşullarda tehdit bazı koşullarda düzeltici olarak işlev gördüğünü söyleyen anlayış.

Popülizmin demokrasiyi tehdit eden, demokrasinin sağlıklı yapısını bozan bir tür zehir olduğu görüşü yaygın kabul görmektedir. Buna göre popülist hareket, politika ve söylemler belli bir güce ulaştıklarında demokrasileri otoriterleştiren, yerleşik demokratik kurum ve işleyişi tahrip eden bir faktöre dönüşmektedirler.(Taggart, 2002; Bartolini, 2011) Popülizm; liberal demokrasinin karakteristik unsurları olan anayasacılık, hukuk devleti, denge-denet

mekanizmaları, azınlık haklarının korunması gibi temel unsurlara karşı fikirler ve uygulamalar ile liberal demokrasinin düşmanı veya hastalığı olarak görülmektedir.(Urbinati, 1998; Urbinati, 2013: 137) Popülizm il-liberal demokrasi konsepti ile özgürlükçü, çoğulcu ve bireyci bir demokrasi teori ve pratiğine meydan okumaktadır. Popülizm çoğunluğun mutlak hakimiyeti, homojen bir toplumsal ve siyasal yapı, kuvvetler birliği ve antagonistik siyaset teorisi ve pratiği (en çok da pratiği) ile alternatif bir demokrasi vadetmektedir. Otoriteryen ve plebisiter nitelikleri öne çıkan bu il-liberal demokrasinin liberal demokrasiyi tehdit ettiği açıktır.

Bu konuda karşıt görüş ise popülizmi; halktan kopan, örgütsüz çoğunluğun veya marjinal görülen grupların taleplerinin ve sesinin duyulmadığı, karmaşık mekanizmalar ve bürokratik ve siyasal kademeler nedeniyle katılımın etkisiz ve zayıf kaldığı demokrasilerde, demokrasinin olması gerektiği gibi halk ile ilişkisinin kurulması ve katılımın güçlendirilmesi gibi olumlu işlevleri yerine getireceği iddiasındadır. (Laclau, 2005, 2013; Mudde, 2004) Popülizm en özet haliyle “yönetilenlerin yönetenlere karşı derinden gelen tepkisinin cisimleşmiş hali” olarak görülür (Taggart, 2004: 139). Demokrasilerin seçkin bir yapıya bürünmeleri, halkın çıkarına uygun hareket etmeyi bırakmaları, yolsuzluğun yaygınlaşması vb. gerekçeler popülist hareketlere zemin sağlamaktadır (Hayward, 1996: 10-23).

Popülizmi demokrasi ile ilişkili ele alan yaklaşımda üçüncü perspektif popülizmin baştan kategorik olarak iyi veya kötü, tehdit veya düzeltici olarak tanımlanamayacağıdır. Bu yaklaşımı savunan isimlerden biri olan Arditi popülizmin her iki yönünü de görmek gerektiğini belirtir: “Popülizm kavramının belirsizliğini gidermek için benim önerim, popülizmin modern siyasetin, hem demokratik, hem de demokratik olmayan değişkenlerinde kendini tekrar tekrar gösteren bir özelliği olduğunu ve bu tekerrürün popülist söylemin, çirkin olanları yanı sıra, yüce gönüllü olan kilit temalarına da atıfta bulunduğunu kabul etmekten ibarettir.”(Arditi, 2010: 82) Yazarlar Mudde ve Kaltwasser göre popülizm iki ana bağlamsal faktöre bağlı olarak “demokrasi için düzeltici veya tehdit” haline dönüşebilir. Bu bağlamsal faktörlerden ilki bahsi geçen ülkedeki demokrasinin konsolidasyon düzeyi iken, ikincisi popülist hareketin iktidarda veya muhalefette olması durumudur. Konsolide bir demokraside popülizm muhalefetteyse az da olsa olumlu bir etki gösterirken, iktidar olma durumunda etkisi olmaz, buna karşın konsolide olmamış bir demokraside ise iktidarda olan bir popülizm demokrasiyi tehdit eden bir etki gösterebilirken, muhalefette olması durumunda demokrasiye olumlu bir etkide bulunabilir.(Mudde&Kaltwasser, 2012)

3. İdeoloji ve Popülizm

Popülizmi ele alan yaklaşımlardan dördüncüsü olan fikri yaklaşım (ideational approach) çerçevesinde ise popülizm bir söylem, dünya görüşü, fikirler seti veya ideoloji gibi çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda popülizm, spesifik anlamlar yüklenmiş kavramlar, söylemler, belirli bir perspektiften oluşturulmuş fikirler üzerinden tanımlanmaktadır. Son dönemlerde bu yaklaşım içinde en öne çıkan ekol ise popülizmi bir ideoloji olarak kabul edenidir.

Bu aşamada, hemen ideolojinin ne olduğu sorusu devreye girmektedir. İdeoloji kavramı farklı felsefi ve “ideolojik”

yaklaşımlar çerçevesinde farklı şekillerde ele alınmıştır. İdeoloji kavramının kendisi de belli bakımlardan tartışılabilir olmakla birlikte kavram hakkında genel veya ortalama bir anlayışın yerleştiği söylenebilir. İdeolojiler geleneksel olarak, sosyal-siyasal düzenleri açıklayan, meşrulaştıran, destekleyen, eleştiren veya onları değiştirmek isteyen ve bu doğrultuda kamusal eylem planları sunan bir dizi fikir, inanç ve tutumlar olarak görülürler (Freeden, 1998: 749). Yaygın ideoloji tanımlarından bir şöyledir: İdeoloji, “sosyal ve politik eylem için bir program sağlayan, insanlara toplumdaki yerlerini anlama konusunda yardım eden, sosyal koşulları açıklayan ve değerlendiren oldukça kapsamlı ve tutarlı fikirler setidir.”(Ball&Dagger&O’Neill, 2019: 8) İdeolojinin ona sahip insanlar bakımından dört fonksiyonu yerine getirmesigerektiği belirtilir: (1) neden sosyal koşulların bu şekilde olduğunu açıklamak (2) bu koşulları değerlendirmek (3) insanları toplum içinde uygun bir yere yerleştirmek (4) toplumsal ve siyasal eylem için bir program sunmak.”(Ball&Dagger&O’Neill, 2019: 19) Bu dört fonksiyon bir fikirler setinin ideoloji kategorisinde görülüp görülmeceğini belirlemek için kullanılabilir.

Böyle bir ideoloji tanımında “oldukça kapsamlı ve tutarlı fikirler” bütünü ifadesini katı bir biçimde düşünecek olursak liberalizm ve sosyalizm gibi iki ana ideoloji dışındaki pek çok fikir seti için “ideoloji” etiketini kullanmakta sıkıntı çıkabilir. Muhafazakârlık, ta en başta kendini bir ideoloji olarak adlandırmaktan kaçınmak isterken; milliyetçilik, anarşizm, feminizm ve ekolojizm gibi pek çok “fikir seti”, bazısı yeterince kapsamlı, bazısı ise yeterince tutarlı bulunmadığı için ideoloji sepetine giremeyebilir. İdeolojileri, ilk ortaya çıkan veya sistematize edilen klasik ideolojilerin yapısı ve özelliği üzerinden evrenselleştiren bir tanım ile sınırlı kalırsak elimizde fazla ideoloji kalmayacaktır.

Michael Freeden esnek teorik perspektifi sayesinde meseleye bir çözüm sunmaktadır. Freeden’e göre ideolojiler “bizim için siyasal ve toplumsal dünyaların haritasını çıkarır”, bizler “kesinlikle onlarsız yapamayız, çünkü içinde yaşadığımız dünyalardan bir anlam çıkarmaksızın” davranışlarımıza yön vermekte zorlanırsak, “çok farklı ideolojiler sayesinde gerçeklerin ne anlam taşıyabileceği hakkında birbirleriyle rekabet içinde” haritalara sahip oluruz.(Freedon, 2011: 9) Dünyayı anlamamızda bize rehberlik eden “her bir yorum, her bir ideoloji, siyasal gerçekleri, olayları, oluşumları ve eylemleri nasıl yorumladığımız (ve yanlış yorumladığımız), imgeleri nasıl görüp sesleri nasıl işitebildiğimiz hakkında bir kalıp -bir yapı biçimi ya da düzenleme- sunan birer örnek” olarak görülmelidir.(Freedon, 2011: 9-10)

Freedon ideolojinin kendisini kavramları merkeze alan morfolojik (biçimbilim) bir yöntemle ele almaktadır. Buna göre ideolojiler en temelde belli şekillerde organize edilmiş kavram kombinasyonlarıdır. İdeolojileri analiz etmek için kavramlar, kavramların kendi aralarındaki ilişki, etkileşim ve dizilimleri, ayrıca çevre veya bağlamla girdikleri etkileşim yapılarına bakmak gerekmektedir.(Freedon, 1996: 75) İdeolojilerin yapı taşı olarak gördüğü kavramları mobilya modüllerine benzeten Freeden’a göre, farklı ideolojiler bu modüllerin farklı biçimde bir araya gelmesiyle oluşurlar ve bunları farklı ideoloji odaları olarak düşünebiliriz (Freedon 2011: 75-76).

Kavramlar tek başlarına anlaşılabilir bir anlam taşıyabilmek için fazla boş ve belirsizdirler. Ancak ideolojiler sırf kavramlar toplamından ibaret değildir. İdeolojiler, siyasal kavramlara kendi içlerinde şekil/anlam almalarına yarayan uzamı oluştururlar. İdeolojiler kavramlardan daha akışkan ve hareketlidirler. İdeolojiler kendi hakimiyetlerine almaya çalıştıkları kavramlara spesifik ve tartışılmaz anlamlara yüklemek yoluyla oluşan düşünce sistemleridir. Kavramın diğer anlamlarının meşruiyetini ortadan kaldırıp kendi verdikleri anlamı meşrulaştırmak isterler.(Freeden, 2003: 72-79) Özgürlük, eşitlik, adalet, demokrasi, devlet, birey, sınıf gibi kavramlar üzerinde ideolojiler kendi hakimiyetlerini kurarak yapısı gereği tartışmalı olan kavramların anlamlarını inşa ederler, kavramlara kendi kesin anlamlarını verme konusunda diğer görüşlerle rekabet halindedirler (Freeden, 1998: 749). Örneğin eşitlik kavramı bir ideolojide, toplumsal cinsiyet eşitliği şeklinde monte edilirken, diğer ideolojide hukuk önünde eşitlik olarak monte edilebilir. Kavramlar mobilya parçaları, roller anlamlar, oda ise ideolojilere benzetilebilir.(Freeden, 2003: 75)

Freeden'a göre kavramlar çekirdek (core) kavramlar, bitişik (adjacent) kavramlar ve çeper (periphery) kavramlar olarak üç kategoriye ayrılır. Bir ideolojiyi ayırt eden ve onu var eden esas çekirdek kavramlardır. O ortadan kalktığında ideolojiden geriye pek bir şey kalmaz. Örneğin liberalizmin çekirdek kavramlarından biri özgürlüktür. Özgürlük kavramı ve onun ideolojiye has kendi anlam inşası ortadan kalktığında liberalizmden geriye bir şey kaldığını söylemek güçtür. Bu çekirdek kavramlar ideolojinin varlığını sürdürmesi için yeterli olmamakla birlikte, hayatta kalması için minimum düzeyde zorunlu unsurlardır.(Freeden, 2011: 88)

Tam bir ideolojiden bahsedebilmek için ideolojik çekirdeğe, çekirdek kavramlara mantıki ve kültürel bakımdan bağlanmış bitişik kavramların varlığı gereklidir.(Freeden, 1996: 77-78) Bitişik kavramlar çekirdeği sarmalar, çekirdek kavramların çoklu yorumlanma kapasitelerini sınırlandırarak onları belli bir kavramlaştırmaya çekerler. Freeden liberalizm için özgürlük ve ilerleme kavramlarını merkezi kavramlar olarak görürken demokrasiyi özgürlük ve ilerlemeyi garanti edecek bir yol olarak bitişik kavramlardan biri olarak örneklendirir.(Freeden, 2011: 88-89)

En dışta ise periferi kavramlar yer alır, ki Freeden bunları bir ideolojinin çekirdek kavramlarına hayati bir parlaklık katan kavramlar olarak görür.(Freeden, 1996: 78) Periferi kavramlar ideolojinin çevresinde düşünce ile eylem arasında bir yerde yer alırlar. Periferi kavramlar çekirdek ve bitişikteki kavramların soyutlamalarını gidererek onları somut ve bağlamsal hale dönüştürürler. Liberalizm örneğinden devam edildiğinde basına yönelik sansüre karşı çıkmak bu türden bir kavram kategorisinde sayılabilir.(Freeden, 2011: 88-89)

Freeden'in analizine göre bu kavramların sahip olduğu yakınlık, öncelik, geçirgenlik ve orantılılık gibi özellikler sayesinde ideolojiler iç hareketlilik, çeşitlenme, geçirgenlik, uyum sağlama gibi kabiliyetlere sahip esnek bir yapı haline gelirler.(Freeden, 2011: 86-92) Bu esneklik sayesinde ideolojiler "gerçek siyasal düşünceyi barındırmaya, iletmeye ve uyarlamaya özellikle uygun olan siyasal düşünce gereçleri haline gelirler...ayrıca ideolojileri inceleyenlerin ideolojilerin merkezî ve aynı anda birden fazla yerde var olma özelliğini açıklayabilmelerine olanak sağlar ... son

olarak, toplum bilimcilere büyük öneme sahip bir gereç sunar -ideolojilerin karşılaştırmalı analizi için bir şema... ideolojiler artık belirli kavramların varlığı ya da fikirlerin varlığı veya yokluğu temel alınarak birbirlerinden ayırt edilemezler, bunun yerine, karşılaştırma temelini konum ve biçimbilimleri, ele aldığımız yakınlık, öncelik, geçirgenlik ve orantılılık özellikleri oluşturur."(Freeden, 2011: 93-94)

Freeden, ideolojileri makro ideolojiler ve mikro ideolojiler veya yoğun-merkezli (thick-centred) ideolojiler ve seyrek-merkezli (thin-centred) ideolojiler olmak üzere iki ana kategoriye ayırmaktadır. Yoğun-merkezli ideolojiler, spesifik bir toplumun ihtiyaç duyduğu kamu politikalarının genel bir planına bağlı bütün ana siyasî kavramların belli yorumları veya konfigürasyonlarına kadar tam bir morfoloji sergilemelidir. Freeden'a göre bu tamlık hem tasarım yoluyla hem de ideolojik rakiplerin meydan okumasına bir reaksiyon olarak varsayılan yoluyla var olur. Freeden'a göre zaman içinde yoğun-merkezli ideolojilerin bileşenleri dağılıyor, parçalanıyor ve segmentler ortaya çıkıyor veya yeni fikirlerden oluşan yeni modüller ortaya çıkıyor.(Freeden, 2011: 129-132) Bu durumda yapılabilecek iki şey vardır; ilkinde bu yeni fikir setlerinin bağımsızlık savaşını görmezden gelip onları yoğun merkezli ideolojilerin ev sahipliğinde ve yoğun-merkezli ideolojinin içinde ne ölçüde ve nasıl yer aldığına bakılacaktır. İkinci olasılık ise bu yapıları ele almak için farklı bir morfolojinin, farklı bir tür ideolojinin varlığı kabul edilecektir.(Freeden, 2011: 134) Freeden ikinci yolu seçerek seyrek-merkezli ideolojiler için onları yansıtan yeni bir morfolojinin izlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Seyrek- merkezli ideoloji morfolojisinde, daha sınırlı bir siyasî kavram dizisine bağlanmış sınırlı bir çekirdek vardır.

Freeden seyrek-merkezli ideolojileri şöyle tanımlamaktadır: "seyrek bir ideoloji, başlıca ideolojiler gibi, tanımlanabilir bir biçime sahip olan ama, başlıca ideolojilerin aksine, sınırlı bir biçimbilimi olan bir ideolojidir. Bir ideolojinin içermesini bekleyeceğimiz birçok kavramı bilerek çıkarır ya da yerinden ederek kendisini daha geniş fikirsiz kavramlardan koparır. Makro ideolojiler gibi sorunların tüm çeşitlenmelerini ele almaz ve hem hedefleri hem de kapsamı açısından sınırlıdır."(Freeden, 2011: 134-135) Freeden "dar bir politik kavramlar dizisine bağlı sınırlı bir çekirdeğe" sahip ideolojileri seyrek-merkezli ideolojiler olarak tanımlarken (Freeden, 1998: 750), bu kategoriye uyan ideolojiler olarak milliyetçiliği, feminizmi ve ekolojizmi sıralamaktadır.(Freeden 1996: 485-487, 550) Kendisi doğrudan popülizmi seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımlamamış olmakla birlikte sıralanan ideolojiler ile popülizmin benzerliği bu ilişkinin kurulmasını kolaylaştırmıştır.

4. Seyrek-Merkezli Bir İdeoloji Olarak Popülizm

Freeden'in analiz ve ayrımı kullanılarak popülizmin bir ideoloji olduğu, kapsamlı ve klasik türde olmasa da seyrek-merkezli bir ideoloji olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Bu görüş yakın dönem popülizm literatüründe öne çıkmıştır. Bu görüşü Margaret Canovan (2002), CasMudde (2004), KoenAbtsand Stefan Rummens (2007), Ben Stanley (2008), CristóbalRoviraKaltwasser (2012) gibi yazarlar desteklemektedir.

Margaret Canovan popülizmi bir ideoloji olarak kabul ederek Freedon'in ideoloji teorisi açısından inceler. Buna göre popülizmin çekirdek kavramı yani ideolojinin kalbinde yatan kavram "halk" tır. Halk kavramı "demokrasi", "egemenlik" ve "çoğunluk ilkesi" kavramları ile karşılıklı ilişki içindedir ve birbirleri arasındaki bağlantı ile her birinin anlamı ortaya çıkar.(Canovan, 2002: 33) Canovan, Freedon'in ideolojilerin morfolojisi yöntemini kullanarak popülizm için çekirdek ve bitişik kavramları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

CasMudde popülizmi bir ideoloji olarak tanımlayanların başını çekmektedir. Mudde popülizmi, "*toplumu nihai olarak, yoz elitlere karşı saf halk biçiminde, homojen ve antagonistik gruplar olarak ikiye bölünmüş olarak gören ve politikaların halkın genel iradesinin bir ifadesi olması gerektiğini savunan bir ideoloji*" olarak tanımlamaktadır.(Mudde, 2004: 543) Mudde, popülizmi bir ideoloji olarak tanımlamakla birlikte, liberalizm ve sosyalizm kadar kapsamlı, tutarlı ve detaylı olmadığını, popülizmi az sayıda kavrama bağlı sınırlı bir çekirdeğe sahip seyrek-merkezli ideolojiler kategorisinde gördüğünü söylemektedir (Mudde, 2004: 544). Mudde'un tanımında halk, seçkinler ve genel irade olmak üzere üç çekirdek kavram bulunmaktadır. Mudde bu çekirdek kavramların halk ve elitler arasında ahlâkî temelde yapılan bir ayırım üzerinden kavramsallaştırdığını belirtmektedir.(Mudde, 2017: 4)

Ben Stanley de, popülizmi siyasal olan hakkında ayrı bir yorum sunan bir ideoloji, seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımlamaktadır. Tam ideolojilerde tekil örnekleri birleştirecek güçlü ortaklıklar olmasına rağmen popülizm ortak metinlerden, önemli anlar takviminden, evrensel ikonlardan yoksundur. Popülizmin ortak bir tarihi, programı ve sosyal tabanı yoktur.(Stanley, 2008: 100)

Stanley'e göre, tam ideolojilerde içsel bir çeşitlilik olmasına rağmen, bu içsel çeşitliliği ve bağlam bağımlı farklılıkları aşabilecek şekilde kısmen açık ve kapsamlı çekirdek kavramlar üzerinde onları diğer düşünce geleneklerinden ayırmak ve aynı düşünce geleneğine bağlamak mümkün olabilmektedir. Popülizmde ise çekirdek kavramların potansiyelleri bu bakımdan sınırlıdır. Bu sebepten popülizmin bilindik anlamda veya tam bir ideoloji olmadığı doğrudur. Ancak buradan hareketle popülizmin ideoloji olmadığı da söylenemez, popülizm farklı türde, yani seyrek-merkezli bir ideolojidir.(Stanley, 2008: 106) Popülizm soyut formel bir mantığın kaçınılmaz sonucu değildir belki, ama popülizm kavramların kesinleştirilmesi ve birbirlerine yakınlıkları yoluyla ampirik ve olasılık dahilinde ortaya çıkmış bir ideolojidir (Stanley, 2008: 99). Kapsamlı olmaması, popülizmlerin birbiriyle çelişiyor görüntüsü vermesi onun bir ideoloji olmadığını kanıtlamaz. Popülizm programatik bir ağırlık merkezi olmaması sebebiyle dağınık olan ve daha kapsamlı ideolojilerle birlikte var olabileceği kabiliyetine sahip seyrek-merkezli bir ideolojidir.(Stanley, 2008: 99-100)

Stanley'e göre popülizm kavramı tartışmalı da olsa siyasî söylem içinde bir tarihe sahiptir ve ayrı bir fikirler kalıbına gönderme yapan yok sayılamayacak bir çekirdeğe sahiptir (Stanley, 2008: 100) Popülizm politikanın ayrıcalıklı konusu olarak halkı tanımlamaya ve onun bu yerini meşrulaştırmaya vakfedilmiş bir ideolojidir. Popülizmin çekirdeği birbiriyle ilişkili en az dört kavramsallaştırma içerir: Halk ve elitler olmak üzere İki homojen birliğin varlığı; halk ve elit arasında

çatışmacı ilişki; halk egemenliği fikri; halkın olumlu, elitlerin olumsuz değerlendirilmesi.(Stanley, 2008: 102)

Popülizmin seyrek-merkezli bir ideoloji olduğu yönünde çeşitli kanıtlar gösterilebilir. Popülizmin farklı ideolojilerle yaşadığı birlikteliğin, kendisinin kapsamlı ve katı olmayan morfolojisi sayesinde mümkün olduğu düşünülebilir. Popülizm seyrek-merkezli bir ideoloji olduğu için bulunduğu mekân ve zamandaki baskın ideoloji veya paradigmalardan rengini alabilmektedir. Bu özelliği sayesinde Avrupa'da sağ ideolojilerle, Latin Amerika'da sol ideolojilerle, başka bir ifadeyle "ev sahibi ideolojilerle" kolayca bağ kurabilmekte ve onların rengini alabilmektedir.(Mudde&Kaltwasser, 2013)

Fikri yaklaşımı benimseyip, popülizmi seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımlamanın diğer yaklaşımlara kıyasla çeşitli avantajları olduğundan bahsedebilir miyiz?

Mudde'a göre her şeyden önce popülizmi bir ideoloji olarak kategorize edip, onun bir tanımını yapmak popülizme ayırt edilebilirlik vasfı katmaktadır (Mudde, 2017: 9). Popülizm fikri unsurlarıyla tanımlandığında, onu popülizm olmayanlardan ayırt etmek için bir ölçüye sahip olmuş oluruz. Popülizm üzerine yapılan tartışmaların büyük bir kısmında onun diğerlerinden ayırt edilebilmesine imkân veren tanıtıcı özelliklerinin ve unsurlarının yokluğundan yakınılır. Yani bir liderin, bir partinin veya bir hareketin popülist olup olmadığını anlamak için başvurulacak ölçütlerin olmadığı ifade edilir. Popülist olarak tanımlanan şeylerin aslında, veya aynı zamanda, başka etiketler ile tanıtılmasının mümkün olduğu söylenir. Bunun birincil sebebi araştırmacıların çalıştıkları vaka üzerinden ve onun belli özelliklerinden giderek bir popülizm tanımına varmaya çalışmalarıdır. Popülizm, fikrî yaklaşımla ele alınıp ayırt edici çekirdek kavram ve fikirleri tanımlandığında parti, lider, hareket veya yönetimin popülizm olup olmadığını araştırılabileceği bir ölçü sağlanmış olmaktadır. Buna göre popülizme yönelik diğer yaklaşımlar ise daha muğlak ve belirsiz bir tanımlama sunmaktadırlar.

Popülizmi bir ideoloji olarak tanımlamanın bir diğer avantajı popülizmin türlerinin kategorize edilmesinde bir referans ve temel sağlamasıdır (Mudde, 2017: 10-12). Popülizmin kendisini açıkça tanımlayamadan sürekli ve sadece türlerinden bahsetmenin sosyal bilimler açısından oldukça kırılğan bir pozisyon olduğu söylenebilir. Popülizmin kendisi tanımlandığında, ancak türleri ve versiyonlarını açıklamak anlamlı hale gelir. Popülizmin türleri ve versiyonları konusunda geniş bir literatür vardır. Her şeyden önce popülizmin hem sağ-kanat ve hem sol-kanat versiyonları vardır. Popülizm, çeşitli araştırmalarda incelenen örnekler üzerinden giderek otoriter, reaksiyoner, yabancı düşmanı, sivil vb. sıfatlarla nitelendirilerek spesifik tanımlanmaya çalışılmak suretiyle veya Canovan'ın (1981) yaptığı gibi önce iki ana kategoriye sonra da yedi alt türe bölünmek suretiyle popülizmin çeşitliliği ile başa çıkılmaya çalışılmaktadır. Bu çeşitlilik denizinde yolunu bulmaya çalışan araştırmacılar popülizmin tanımlanmasının imkânsızlığından bahsetmektedir. Popülizmin bir ideoloji olarak minimal bir tanım yapıldığı zaman söz konusu çeşitlenmedeki potansiyel kabul edilmiş, bununla birlikte çeşitlenmelerin aynı ideoloji ailesinin üyeleri olarak tanımlanmasına izin veren ortak bir temel gösterilmiş olur. Popülizmin seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımlanması sayesinde, diğer ideolojileri kendine eklemeyerek

bulduğu kültürel ve siyasî bağlama göre bazen sağ, bazen de sol renge bürünmesi daha kolay açıklanabilir hale gelir. Popülizmin seyrek dokusu, diğer ideolojilerden kolayca ödünç fikir ve kavramlar almasına, kendisini bunlarla daha yoğun hale getirmesine, farklı koşullarda hayat bulmasına imkân verir.

Başka bir değerlendirmeye göre, popülizm seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımlandığında, popülizme yönelik olumlu-olumsuz değerlendirmelerinin yarattığı gerilime bir çözüm getirilebilir. Popülizm demokrasi bakımından değerlendirildiğinde bir grup araştırmacı onu demokrasi için bir tehdit olarak görürken, başka bir grup ise gerçek demokrasi veya demokrasiyi düzelten bir iksir olarak görmektedir. Popülizm seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımlandığında, sadece ideal demokrasi modelleri bağlamında kendiliğinden iyi veya kendiliğinden kötü olarak görülmek yerine, incelenen vaka ve koşulları bağlamında oynadığı rolü (negatif veya pozitif) ampirik bulgularla açıklamak mümkün ve anlamlı olacaktır.(Kaltwasser, 2012: 195) Bu yaklaşım sayesinde popülizmin farklı demokratik rejimler üzerinde ne türden etkiler gösterdiği, hangi tür demokrasilerde olumlu, hangi tür demokrasilerde olumsuz bir etkiye sahip olduğu yönünde araştırma ve analizler yapılabilir (Kaltwasser, 2012: 196).

Başka bir argüman seyrek-merkezli bir ideoloji olarak popülizmi ele almanın, popülizm literatüründe karşı karşıya kalınan, tarihi dönem ve coğrafi bölge bağlamında çalışılan ve oradan hareketle tanımlanan popülizmler için ortak unsurlar sunacağıdır. Böylece farklı dönem ve coğrafyada görülen “popülizmlerin” sırf o dönem veya yere ait olmadığı, tikel özelliklerinin altında onları birleştiren bir ortaklık olduğu gösterilebilir. Popülizm, modernleşme ile ortaya çıkan toplumsal hareketlere veya Latin Amerika’da görülen siyasî liderlere has bir etiket olarak görülmek yerine, zaman ve mekânda hareket edebilir fikirler bütünü olarak görülebilir.(Mudde, 2017: 13)

Son olarak, popülizmi fikrî yaklaşımla ele almanın araştırmalara çok yönlülük katacağı savunulmaktadır. Buna göre popülizmin çoğu tanımı popülizmi liderler, siyasetçiler veya partiler gibi aktörler bazında inceler. Oysa bir ideoloji olarak ele alındığında kitlelerin popülist fikir, inanç ve tutumlarına yönelik analizler mümkün hale gelir. Mudde’a göre popülizmin arzı kısmı yanında, popülizm talebi kısmıyla da ele alınabilir. Bu da çok yönlü bir yaklaşım sunmaktadır (Mudde, 2017: 14).

Popülizmi bir ideoloji olarak gören yaklaşım son dönemde yükselişe geçmiş olsa da çeşitli açılarda eleştiriler almaktadır. Popülizmin bir ideoloji olduğunu savunanlara yönelik en temel eleştiri popülizmin insana dair geniş bir vizyondan, kapsamlı ideolojik projelerden ve ayrıntılı kavram ve görüşlerden yoksun olmasıdır. Peter Worsley, popülizm olarak etiketlenen bütün hareketler için geçerli olan ortak bir içerik, liberalizm veya sosyalizm gibi klasik ideolojiler türünden özgün bir ideolojik içerik arama çabasının boşuna olduğunu söyler. Popülizmin bu kadar geniş yelpazedeki hareket için kullanılıyor olması doğrudur, ancak onu belirli ve net bir içeriğe sahip fikrî ve felsefi bir yapı olarak tanımlamaya çalışmak boşunadır. Sağcı, solcu, ilerici gerici, gelişmiş ülkelerde veya az gelişmiş ülkelerde görüleni, köylülere veya kentlilere hitap eden ile bütün popülist hareketlerin tek ortak yönleri vardır, o da aşırı genel olmalarıdır.(Worsley, 1969: 242-243) Bu yüzden fikirlerin

içeriği yerine belli bir kültürel bağlamda oynadıkları role odaklanmak ve popülizmi belli türde bir ideoloji veya organizasyon tipi olarak görmemek gerekir. Popülizm genel siyasî kültürün bir boyutu, bir vurgu olarak ele alınmalıdır.(Worsley, 1969: 245)

Laclau’ya göre popülizm, ayrı bir içeriğe sahip özgün tanımlanabilir bir olgu olmadığı, etkileri pek çok olguyu kesen bir toplumsal mantığa tekabül ettiği için, onun gerçek tanımını ortaya koyma çabaları hep sakat kalmıştır. (Laclau, 2013: 11) Ayrıca, popülizmin de milliyetçilik ve anarşizm gibi pek çok ideoloji ile iç içe geçebilmesi ve pek çok farklı form alabilmesi sebebiyle bunların kendi başlarına ayrı ideolojiler olarak görmenin doğru olmadığı ileri sürülmektedir (Ball&Dagger&O’Neill, 2019: 16). Popülizmin yapıcı bir vizyona sahip olmadığı esasen reaksiyoner bir karakter taşıdığı gerekçesiyle de bir ideoloji olmaya uygun olmadığı ileri sürülmektedir. Yine popülizmin güçlü ve somut bir içeriğe sahip olmadığı, bunun yerine çeşitli amaçlar için ve farklı bağlamlar dizisinde kullanılabilir bir yapısı olduğu gerekçesiyle ideoloji etiketi sorgulanmaktadır.(Canovan, 2002: 31-32)

Paris Aslanidis’e göre ise seyrek ideoloji kavramı yapaydır, Freeden yoğun ideolojilerin unsurlarını sıralamadığı için seyrek olanın bir alt kategori olarak tanımlanması yeterli değildir, yani “kısıtlı bir çekirdek” ne anlamda kısıtlı olacak belli değildir. Aslanidis’e göre bu teorik çerçeveyi izleyen Mudde metodolojik bakımdan çeşitli tutarsızlıklar içine düşmüştür. Popülizme normatif bir içerik yüklenerek popülizmin karmaşık ve kademeli doğasını incelemek konusunda yetersiz kalmakta, iddiasının aksine bir parti veya lideri popülist yapan unsurları ayırt etmek konusunda çözüm sunmamaktadır.(Aslanidis, 2016)

Popülizmi ideoloji olarak tanımlamanın ve onu minimal bir tanımla sınırlamanın, popülizmi tarih dışı hale getirdiğini ve sanki tanımda bir konsensüs varmış gibi hatalı bir perspektife sahip olduğu ileri sürülmektedir (Finchelstein, 2017: 145). Yine başka bir değerlendirmeye göre popülizmi bir ideoloji olarak tanımlayan yazarların, ideoloji tanımının popülizme yönelik iyi-kötü şeklindeki yerleşik düalizme bir çözüm sunduğu ve hakkında normatif bir yargıya varılmadı savı eleştirilmektedir. Cas Mudde ve Cristóbal Rovira Kaltwasser gibi yazarların aslında demokratik bir sistemde halkın doğru rolüne dair demokrasi üzerine oldukça güçlü normatif iddiaları olduğu ifade edilmektedir.(Espejo, 2017: 617-618)

5. Popülizmin Çekirdeği ve Bitişik Kavramları

Freeden’in morfolojik yaklaşımına göre ideolojiler kavramlara kendi anlamlarını yükleyerek onlar konusunda tartışmayı bitirmek isterler. Kavramlar aslında, değer yargılarını içerdiği için farklı kavramsallaştırmalar bakımından rekabete açıktırlar veya daha doğru bir ifade ile bir kavramın anlamını belirleme konusunda farklı ideolojiler birbirleriyle yarışır. Her ideoloji kendine referans aldığı kavramların anlamlarını inşa eder ve rekabetten uzak tutmaya çalışır.(Freeden, 1998: 749-750) Her ideoloji kavramların kesin anlamlarını kurmaya çalışır, bu anlamlandırmalar mantıken tartışmalı kültürel olarak da taraflı olur. Buna karşın ideolojilerin kalıcı çekirdeklere ve çekirdek ile çevre kavramlar arasında sabit bir ilişkiye sahip olduklarına inanç duymak oldukça yaygındır. Oysa

Freeden'e göre ideolojiler akışkan ve kompleks yapılardır ve bu sayede farklı biçimlere dönüşme konusunda başarılıdır.(Freeden, 1996: 82, 83)

Freeden'in morfolojik yaklaşımına göre her özgün ideolojinin birbiriyle sıkıca ilişkilendirilmiş kavramlardan oluşan bir çekirdek yapısı vardır. İdeolojinin, çekirdeği ve onu uyarlayan kavramsal kalıpları kendine özgü olmalıdır. Bir ideoloji spesifik anlamları verdiği kavramları diğer spesifik anlamlarla bir araya getiren bir kalıp içinde birbirine bağlar. Kavramların anlaşılabilmesi bir diğerine bağlıdır, her biri diğerinin anlamını tamamlar ve açıklar.(Freeden, 2003: 54)

O halde Freeden'in yöntemini referans alırsak popülizmin çekirdek kavram veya kavramlarının neler olduğu üzerine düşünmek gerekir. Halk kavramının bu yaklaşımı benimseyenlerin üzerinde uzlaştığı başat kavram olduğu rahatlıkla söylenebilir. Buna göre popülizmin minimal ve zorunlu koşulu ve onu diğer siyasî söylemlerden ayıran temel özellik, halka atıf yapmaktır (Jagers&Walgrave, 2007: 323). Ancak halk kavramına popülizm ideolojisi bakımından nasıl bir anlam verildiğinin, halk kavramının spesifik olarak nasıl tanımlandığının da izahı gerekir.

Pek çok kavram gibi "halk" kavramı da birbiriyle rekabet eden anlamlara sahiptir ve bu bakımdan bir belirsizlik içerir. Ayrıca pek çok diğer ideolojinin sahiplendiği kavramda olduğu gibi halk kavramı sadece popülistlere has değildir, modern siyaset teorisinin genel bir kavramıdır. Giovanni Sartori halk kelimesinin aldığı altı farklı anlamı şöyle sıralamaktadır (Sartori, 2014: 40-41)

1. Halk, sözcük anlamına göre herkes demektir.
2. Halk, sayısı belirsiz büyük bir kesim, pek çok insan demektir.
3. Halk, aşağı sınıf demektir.
4. Halk, bölünmez bir varlık, bir organik bütündür.
5. Halk, salt çoğunluk ilkesi ile beliren büyük kesimdir.
6. Halk, sınırlı çoğunluk ilkesi ile beliren büyük kesimdir."

Bu kısımda Sartori'nin halk tanımları üzerinden giderek popülizmin çekirdeğindeki ve bitişindeki kavramları ele almaya girişeceğiz. Buna göre popülizmin çekirdeği halk, ve halk kavramının etrafını çeviren seçkinler, birlik, egemenlik olmak üzere dört kavramdan oluşmaktadır. Bu çekirdeğin bitişinde ise halk-seçkinler ilişkisinden giden temsiliyet kavramı, halk-birlik ilişkisinden giden anti-çoğulculuk kavramı ve halk-egemenlik ilişkisinden giden demokrasi kavramı olmak üzere üç bitişik kavram bulunmaktadır.

5.1. Halk ve Seçkinler ve Temsiliyet

Sartori'nin "halk" tanımlarından (1). ile popülizm ideolojisinin röntgenini çekmeye başlayalım. Popülistler halk derken herkesi kast etmezler, zira herkes ayırım yapmaya izin vermeyen fazla kuşatıcı bir ifadedir. Oysa popülistler toplumu belli bir bağlamda ve keskin bir şekilde ayırılmış olarak tanımlarlar. Bu ayırışma ilk ve öncelikli olarak halkın karşıtı olarak yerleştirilen seçkin kavramıyla sağlanır. Dolayısıyla halk herkes değildir, en fazla seçkinler dışında kalan herkes denebilir. Bu ayırıştırma bizi halk kavramının antik dönem köklerine kadar uzanan ve dönüşüm geçirmiş olsa da günümüzde de benzer bir anlam çağrıştıran

üçüncü tanıma götürmektedir. Halk kavramı toplumu dikey kesen ve çoğunlukla sınıfsal bir bölünmede tabandakileri, aşağıdakileri, avamı, sıradan insanları kast etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu ayırım tarihsel süreçte geniş bir yelpazede soylu, zengin, kültürlü, eğitilmiş ve iktidar sahibi olan toplum kesimleri ile sıradan, yoksul, alt ve orta sınıf, yüksek eğitim-kültür sahibi olmayan ve iktidardan mahrum toplum kesimlerini anlatmak için kullanılır. Burada hemen (2). tanımın bağlamı kendini göstermektedir, şöyle ki neredeyse her toplumda seçkinler sayıca az, halk ise sayıca fazladır.

Popülizmde seçkin kavramı, halkı tanımlarken negatif öteki işlevi görmektedir. Halkın kimlerden oluştuğu önemli ölçüde seçkinlerin kimlerden oluştuğuna bağlıdır. Seçkinler en genel anlamıyla her alandaki müesses nizamın üyelerini, establishmentı, yönetici sınıfı biçimlendiren ve oluşturan grup olarak tanımlanabilir. Bu seçkinler ekonomide, medyada, akademik-entelektüel camiada, kültür-sanat dünyasında, sivil-asker-yargı bürokrasisinde ve nihayet siyasette önde gelen, etkili, üst kademelerde yer alan kişilerden müteşekkil olarak görülür.

Popülizm halk ve seçkin ayırımı yapar, ancak onu farklı yapan yeni bir şey vardır; halk-seçkin ayırımında kurduğu yeni bir ahlâki denklem vardır. Aydınlanma yüzyılına kadar, halk genellikle veya yaygın olarak pejoratif bir anlamda kullanılırken seçkinleri ima eden kelimeler olumlu bir anlamda kullanılırdı. Modernizmin yarattığı altüst oluşa paralel olarak ve bilhassa popülizmde halk olumlu, seçkin ise olumsuz anlam yüküyle donatıldı.

Popülistler halkı çalışkan, dürüst, cefakâr, kurallara uyan, aza kanaat eden, erdemli sessiz çoğunluk olarak görürler. Halk aslı unsurlarını, saflığını korurken seçkin sınıf çıkar peşinde koşan, hilebaz, açgözlü, kibirli, sapkın, konfora ve lükse düşkün yozlaşmış insanlar olarak görülür. Seçkinler bu sebeple artık aslı unsurun bir parçası değildirler, düşman veya yabancı unsur haline gelmişlerdir: "Popülistlerin kendileri, siyasal ahlâki sıklıkla çalışma ve yozlaşma üzerinden anlarlar... Popülistler saf, masum ve her zaman çalışkan halkı gerçek anlamda hiç çalışmayan (kendi çıkarlarını büyütme dışında) yozlaşmış elitlere karşı konumlandırırlar." (Müller, 2017: 39-40) Mudde bunu iyi ve kötünün savaşını merkeze oturtan Mâni dinine benzeterek açıklamaktadır. Buna göre dünya dostlar ve düşmanlardan oluşur, diğerleri sadece rakipler değildir, onlar kötüdür. Onların saflığı bozulduğu için artık herhangi bir uzlaşma veya işbirliği mümkün olmaz.(Mudde, 2004: 544) Popülistler öteki olarak tanımladıkları sosyal grupları bir anlamda şeytanlaştırırlar. Böylece o gruplara karşı olanların desteği alınmış ve karşısındaki grup karşıtlığı üzerinden içerde dayanışma duygusu yaratılmış olur.(Taggart, 2004: 117-119)

Popülistlerin esasında aslı bir halk inşa ettiklerini söyleyebiliriz. Bu aslı olma durumu sayı çokluğundan, belli bir grubun üyesi olmaktan, otokton olmaktan, diğerlerinde olmayan belli nitelikler taşıyor olmaktan ve erdemli olmaktan giderek gerekçelendirilebilir. Popülizmde halk kavramı; sadece dikey bir bölünmede tabanda kalan (3) ve sayıca çok olan kişileri (2) değil, aynı zamanda veya bunlara ilave olarak, lakin çok önemli bir ilave olarak, ahlâken üstün veya iyi olan kesimleri içerecek şekilde tanımlanmış olur. Halktan kasıt herkes veya rastgele bir çoğunluk değil, toplumun aslı halk olmaya uygun ve layık olan kesimdir.

Aslı halk toplumun tümü arasından diğerleri ayıklanıp çıkarıldıktan sonra kalan ahlâken ve/veya kültürel bakımdan saf olarak kalmış olanlardan oluşur.

Seçkin kavramının halkı anlamlandırma bakımından ikili bir yönü vardır. İlk olarak seçkinler aslen halkın hakkı olan hakimiyeti gasp etmişler ve ülkenin yönetiminin fiili sahibi olmuşlardır. İkinci olarak seçkinler halkın değerleri, kültürü, gelenekleri ve ahlâki hassasiyetlerine yabancı, bunları küçümseyen yozlaşmış bir kesimdir. Seçkinler halktan gasp edilmiş hâkimiyeti, halkın çıkar ve değerlerinden kopuk, halkın aleyhine ve zararına olacak şekilde kullanmaktadırlar. Ülkenin kaynakları ve zenginliklerini halkın yararına kullanmak yerine kendi çıkarları uğruna heba etmekte, içte ve dışta işbirliği yaptıkları gruplarla bu zenginliği paylaşmaktadırlar.

Çekirdekte yer alan halk-seçkinler kavram ilişkisinden giderek bitişik bir kavram olarak temsiliyete ulaşırız. Modern demokrasi temsili bir demokrasidir, popülistler ise modern demokrasinin temsili kurum ve süreçlerine karşı olumsuz bir pozisyon alırlar (Taggart, 2004: 3-6). Hatta popülizmi temsili siyasetin patolojisi üzerinden değerlendiren görüşler vardır.(Taggart, 2002) Temsil sistemi halk ile onun iktidarı arasına giren engelleyici ve oyalayıcı işlev gören bir tür bariyer olarak görülür. Bu bariyerin sahipleri seçkinlerdir. Seçkinler, temsil mekanizması ve kurumlarını kullanarak halkın kendi kendini yönetme yetkisini gasp etmiş, halkın iradesini etkisizleştirmiş ve halkın sırtında asalak haline gelmiş olarak tanımlanırlar. Popülizme göre temsil mekanizmaları ve kurumları fazla karmaşık, dolambaçlı ve zahmetlidir. Bu durum seçkinler tarafından yaratılan ve yine onların işine yarayan bir sonuç ortaya çıkarır. Halk ise bu karmaşıklığın ve zorluğun içinde boğulur ve etkin şekilde katılım gerçekleştiremez.

Çoğu popülizm araştırmacısına göre popülistler temsil mekanizmasına veya temsili demokrasiye karşı çıkmaktadır (Taggart, 2004: 139-142). Ancak buradan popülistlerin temsili demokrasi yerine doğrudan demokrasiye geçirmeyi hedefledikleri sonucunu çıkaramayız. Doğrusu popülizmin temsil mekanizması ile ilişkisi oldukça muğlaktır. Popülistler iktidara gelmeye veya etkili olmaya yetecek kadar oy desteğine sahip olmadıklarında temsil mekanizmalarına açıktan ve doğrudan karşı çıkabilirler, aksi durumda ise temsil mekanizmaları ile pek problem yaşamazlar. Esasen temsiliyeti dönüştürme ve yeniden tanımlama yoluna giderler.

Popülizmde temsiliyet iki şekilde dönüştürülür. İlk olarak seçimler plebsiter bir araca dönüştürülür (Mudde, 2004: 547). Seçimler farklı fikir ve adayların kamuoyuna tanıtıldığı, bir diğeri ile etkileşime geçtiği, ötekini etkilediği ve nihayet adil bir yarışa girdiği bir mekanizma olarak görülmez. Onun yerine doğru ve yanlış oyladığı, halkın iradesi ile düşman veya hasım ötekiler arasında geçen bir varlık-yokluk savaşı, muharebe sahasıdır veya genellikle halkın doğru iradesini baştan yansıtan politikanın tercihinin yapılacağı ve cevabı fazla uzatmadan verilmesi gereken bir kabul/red sorusudur.

İkinci olarak popülizmde halk ile lider arasında liberal demokrasiden farklı bir temsiliyet ilişkisi kurulur. Popülistler önce kendi içinde çeşitlilik ve çoğulculuk içermesine rağmen aslı, homojen ve yekpare bir birlik olarak halkı tanımlarlar. Ardından halkın birleşik tek bir iradesi

varmışçasına milli iraden veya genel iradede bahsederler. Tekil bir irade gibi kavramsallaştırdıkları halk iradesini, seçkinlerin yer aldığı ara temsil mekanizma ve kurumlarını reddederek veya bypass ederek, doğrudan lider ile ilişkilendirmeye ona bağlamaya çalışırlar. Böylece farklı çıkar ve değerlere sahip insanların tekleşmiş iradesi tek bir liderin iradesinde açığa çıkmış olur: “Popülistlerin, liderliğe yaptıkları vurguda, erdemi liderlerinin kişiliğinde somutlaştırırken, erdemin ne olduğunu alenen açıklama derdinden de kurtulmuş olurlar. Nasıl bilgelik halkın bağrında yatan şeyse, iş siyasal eyleme gelince de doğru yol doğru liderin seçtiği yoldur.”(Taggart, 2004: 127) Bu ikinci yolda halkın egemenliği, araçları devre dışı bırakarak doğrudan halk ile özdeşleşen lider tarafından kullanılır kılınır. Erdemli halkın doğru iradesi organik liderde adeta söze ve eyleme kavuşur. Popülist temsiliyet, Weberyen karizmatik otorite ile uyumlu bir ilişki içindedir, öyle ki pek çok popülist lider iktidara geldiğinde yasal-rasyonel meşruiyeti ve geleneksel meşruiyeti reddederek, karizmatik otorite meşruiyetini kullanmaya meyleder.

Popülizm seçimleri plebsiter hale getirerek ve karizmatik otoriteyi benimseyerek popülist temsiliyeti kavramsallaştırır. Popülizm toplum ile yönetim arasında yer alan parti, parlamento, medya, STK gibi ara ve aracı kurumları dışlayan, hem de anayasal sınırlar, kuvvetler ayrılığı, anayasal yargı, parlamenter müzakere gibi anayasal kurumları ve süreçleri dışlayan farklı türde temsiliyet ve nihayetinde farklı türde bir demokrasi anlayışına ulaşır.

5.2. Halk ve Birlik ve Anti-Çoğulculuk

Sartori'nin listesindeki (4). sıraya, yani “halk bölünmez bir varlık, organik bir bütündür” tanımına geldiğimizde, bunun popülistlerin çoşkuyla sahip çıktığı bir tanım olduğu açıktır. Popülistler genellikle halktan bahsettiklerinde organik, homojen ve yekpare bir birlikten bahsederler. Halk yozlaşmış seçkinler karşısında erdemli insanlar olarak tanımlanırlar, ancak bu erdem tek ve bölünmemiş bütünde bulunur.(Schedler, 1996: 294) Taggart'a göre “Popülist halk kavramı temel olarak monolitikdir. ‘Halk’ bir bütün olarak resmedilir. Temel çelişkileri olmayan, birleşik ve dayanışma içindeki bir varlık olarak görülür. Popülist düşünceye göre ‘halk’, şimdiden tamamen olgunlaşmıştır ve kendisinin bilincindedir.”(Taggart, 2004: 117)

Popülistler halk adına konuştuklarını, halkı temsil ettiklerini söylediklerinde kolektif bir bütüne göndermede bulunurlar. Toplumda farklı kesimler ve bunların farklı çıkar ve değerleri olduğu fikri kabul edilmez, halk tek bir organik ve iradî bütün olarak görülerek o yekpare yapı adına konuşulur.(Müller, 2017: 36-37) Popülistler halkı bölünemez düşündüklerinden, vatandaşların farklı çıkarlara ve bu doğrultuda farklı partilere bölünerek ayrılıyor olmalarından hoşlanmazlar. Mümkünse, halk düşmanları dışındaki herkes aynı siyasî hareket veya partide yer almalıdır. Yine bölünmez yekpare bir toplum anlayışı, halk kültürel bir homojenliğe sahipmiş duygusu veya mesajını verebilmek içindir.

Çekirdekteki halk-birlik kavramından giderek çekirdeğin etrafındaki ikinci bitişik kavram olarak anti-çoğulculuğu varabiliriz. Çoğulculuk halkı tanımlayan birlik kavramı ile ilişki içindedir ve karşıtlık ile popülizmin bir ideoloji olarak ortaya çıkmasına yardım eder. Popülizm tanımlanırken anti-

seçkin nitelemesi kadar anti-çoğulcu nitelemesi de kullanılır (Müller, 2017: 36; Urbinati, 2013:137). Popülizmin organik, homojen ve yekpare bir birlik olarak halk tanımını benimsediğini söylemiştik. Halkı hukukî ve siyasî bir bağlam üzerine oturan bir birlik yerine, ahlâkî bir bağlam üzerinden özcü bir kimlik ile kurulan bir birlik olarak tanımladığımızda bu homojenliği bozan, halkı bölen gruplar anti-öteki veya kurucu-öteki işlevi görmektedir. Homojen halk, yer ve zaman bağlamına göre halkın ırksal, etnik, dinsel, dilsel, kültürel ortaklığı üzerinden hatta farklı ideolojilere bağlılık üzerinden oluşturulabilmektedir. Öne çıkarılan bir veya birkaç unsur üzerinden kurulan kimlik aslı halkın tanımı haline getirilmektedir. Aslı halkın dışında kalanlar aslı halka karşı çeşitli biçimlerde tehdit olarak görülmektedir.

Çoğulculuk homojenliği, organikliği ve nihayetinde yekpare birliği tehdit eden bir unsurdur. Homojen halk kurgusunu bozan gruplar çok çeşitli ve farklı olabilir. Anti-grup olarak bağlama bağlı olarak; göçmenler, yabancı işçiler, mülteciler, sığınmacılar veya etnik, ırksal, dilsel, kültürel azınlıklar, eşcinsellik gibi yaşam tarzı azınlıkları, Mormonlar gibi marjinal dini gruplar, kürtaj destekçileri gibi feminist gruplar vb. benzeri kesimler işaret edilebilir. Anti-çoğulculuk bu gruplar dışında fikrî, felsefi, ideolojik farklılıklara sahip kesimlere yönelik de karşımıza çıkmaktadır. Bağlama bağlı olarak, örneğin komünistlere, liberallere, hümanistlere, feministlere yönelik olarak karşıtlık geliştirilebilir. Velhasıl buradaki aslı mesele popülizmin halkın anlamını açığa çıkaran birlik anlayışının anti-çoğulcu olmasıdır, çoğulcu yapının unsurlarının neler olduğu ikinci bir konudur ve değişkenlik gösterebilir.

Anti-çoğulculuk halkı güçlü bir ortak kimliğe sahip organik bir varlık olarak tanımlayabilmek için zaruri görülür. Halkın homojen kavramışı, halkın kendi kendini yönetmesi iddiasında kolektif bir genel veya egemen irade varsayımına temel oluşturur. Hatta yukarıda bahsettiğimiz popülist temsiliyetinplebisiter ve lider odaklı yorumu halkın homojen bir kolektivite olarak tanımından yükselebilir. Çoğulcu bir toplum tahayyülünde popülistler ve destekçileri birden tenzili rütbeye uğrarlar, onlar aslı halk yerine çok sayıda farklı kesimden sadece biri durumuna düşeceklerdir. Bu durumda halk adına konuşma, halkı doğrudan temsil etme ve belli bir grubun değer ve çıkarlarını halka mal etme gibi iddialar üzerinden meşruiyet, sınırsız egemenlik veya sınırsız iktidar iddia etmek mümkün olamayacaktır. Yekpare ve homojen halk kavrayışı temsiliyet söz konusu olduğunda ise popülist liderlere, partilere ve yönetimlere halk adına hareket ediyor olmanın yarattığı meşruiyete sığınma bakımından geniş bir söylem ve politika alanı açmaktadır. Dolayısıyla popülist ideolojiye dayanan pek çok kavram, argüman ve politika homojen ve yekpare bir birlik olarak tahayyül edilen halk kavrayışına bağlıdır.

Bu noktada halk tanımının popülizmin sol veya sağ kanat versiyonlarına göre farklı biçim aldığı belirtilmesi gerekmektedir. Halk iktidardan yoksun bırakılmış yoksul çoğunluk ile iktidar sahibi zengin azınlık arasında işleyen düalist bir antagonizma üzerinden kurulduğunda, proletarya ve kapitalistler karşıtlığı ile uyuşarak sol kanat bir popülizm kolayca ortaya çıkar. Bu durumda halk çok çalışmasına rağmen ezilen, sömürülen ve iktidardan mahrum bırakılan insanlardan müteşekkil olarak tanımlanır.(Deiwiks, 2009: 2; DiTella, 1997) Diğer taraftan popülizmin sağ kanat

versiyonlarında halk etnik, dinî, dilsel, bölgesel veya kültürel temelde tanımlanabilmektedir.(Betz&Immerfall, 1998) Bu perspektiften halk ahlâkî ve kültürel olarak saf çoğunluğu temsil ederken, seçkinler kendi yerli ve aslı değer ve geleneklerinden kopmuş, halka yabancılaşmış, buna karşın yabancılar veya marjinaler ile yakın ilişkide olan ve halka ihanet eden azınlığı temsil etmektedir. Burada da popülizmin milliyetçilik ve ırkçılık gibi ideolojilerle kendi seyrek dokusunu yoğunlaştırdığını ve sağ kanat versiyonlarını ürettiğini söyleyebiliriz.

5.3. Halk ve Egemenlik ve Demokrasi

Son olarak, Sartori'nin tanım listesindeki (5). ve (6). tanımlar açısından popülizmde halk kavramına yüklenen anlamı ele alalım. Popülizmin halk tanımının üçüncü ve en önemli ayağı egemenlik kavramıyla ilişkilidir. Gerçi modern siyasetin önemli bir kısmı halk egemenliği fikriyle ilişkilidir, lakin bu ilişkinin nasıl kurulduğu aradaki farkı belirleyen unsurdur. Egemenlik hükmetme veya yönetme yetkisi olarak tanımlandığında, halk egemenliği yönetme yetkisinin sahibinin halk olduğunun kabul edilmesi anlamına gelir. Halkın egemenliğinden bahsetmek kolaydır ancak bunun ne anlama geldiği üzerinde uzlaşmak zordur. Halk egemenliği meselesi en az üç farklı açıdan ele alınabilir.

İlk olarak egemenliğin kullanılış biçimiyle ilgili bir ayrıma gidilebilir. Bir yönetime göre halkın egemen olması demek halkın kamusal iktidarın yasama, yürütme ve yargı gibi tüm alanlarını doğrudan kendisinin yürütmesi demektir. Tüm yurttaşların agorada toplanarak yasaları oyladığı, yargıç, jüri, general veya vali gibi görevlerin kura ile veya dönüşümlü bir şekilde üstlenilmesi gibi yollarla halkın bu egemenliği kullanabileceği kabul edilir. Bir başka anlayışa göre ise halkın egemenliğini, yönetimin halkın rızasına dayanma şartı olarak kabul etmek gerekir. İkinci yorumda, halkın doğal hakları ve özgürlüklerini garanti altına alacak bir sosyal sözleşmeyle sınırları belirlenmiş ve halk tarafından yetki verilen memurlar eliyle yürütülen bir yönetim ortaya çıkar. İlki doğrudan demokrasi ikincisi ise temsili demokrasi olarak adlandırılır. Her iki türde de çoğunluk ilkesi bir karar alma yöntemi olarak kullanılır.

Başka bir açıdan bakıldığında egemenlikle ilgili iki ayrı görüş mevcuttur. İlkinde halkın egemenliği, Jean-Jacques Rousseau'nun formüle ettiği gibi tanımı gereği kamunun iyiliğini gözeten, üyelerinden türemekle birlikte tek tek üyelerin üstünde kolektif bölünemez bir irade olarak formülleştirilir.(Rousseau 1993) Diğer açıdan ise halkın egemenliği onu oluşturan bireylerin tercih ve iradeleri üzerinden ve onların hesaplanması ile ortaya çıkan kamusal bir karar anlamına gelir. Yani halkın iradesini yekpare, bölünemez bir yapı olarak görmek ile, halkın iradesini onu oluşturan bireylerde bölünebilir olarak kabul eden anlayış arasında fark vardır.

Son olarak başka bir açıdan egemenlik sınırlı veya mutlak bir niteliğe sahip olup olmaması bakımından ele alınabilir. Jean Bodin'den beri egemenlik en üstün, tek ve mutlak bir yetki olarak tanımlana gelir. Egemenlik Jean Bodin'in baskın formülasyonu ile biliniyor olmakla birlikte yönetme yetkisi olarak egemenlik tarih boyunca çoğu kez sınırlı bir yetki olarak düşünülmüş ve uygulanmıştır. Yönetimi sınırlayacak referans noktaları ilahi yasalar, kutsal kitaplar veya onlar adına konuşan makamlar olabileceği gibi doğal hukuk gibi

evrensel ahlâk kriterleri de olabilir. Veyahut tarafların hak, yetki, ayrıcalık, sorumluluk veya yükümlülüklerinin belirlendiği sözleşmeler, bu sözleşmelere uyulmasını zorlayacak güçte aristokrasi gibi sınıflar, sözleşme tarafları veya sözleşmeleri ihlal etmenin meşruiyet ve hakkaniyet kaybına yol açmasını sağlayan geleneğin gücü sınırlamanın kaynağı olabilir. Yine benzer şekilde uluslararası sözleşmeler, uluslararası mahkemeler, uluslararası ve uluslararası düzenleme, kurum ve sözleşmeler egemenliği sınırlamaktadır.

Popülizmde egemenlik her şeyden önce mutlak olarak kabul edilir. Bunun anlamı halk, egemenliğini ister doğrudan kullansın ister temsili yolla kullansın iradesi üzerinde başka bir üst referans noktasının bulunmadığı, halkın iradesinin sınırlandırılmaz olduğudur. Halk, tıpkı geleneksel dönemdeki tek Tanrı'ya veya erken Modern dönemdeki Thomas Hobbes'un Leviathan'ına benzer biçimde mutlak bir egemen olarak tahayyül edilir. Doğrudan veya dolaylı kullanımda halkın iradesi üzerine ahlâk, hukuk veya fayda temelli herhangi bir kriter kabul edilmez. Popülistler bu sebepten anayasal sınırlama ve mekanizmalara karşı olumsuz bir pozisyon alırlar. Hukukun hakimiyeti veya insan hakları gibi referanslarla halkın iradesinin sınırlandırılmayacağını savunurlar. (Mudde 2013; Mudde&Kaltwasser, 2017 : 82)

Popülizmde halkın iradesinin genellikle kolektif ve bölünmez tek bir irade olarak görüldüğünü söyleyebilir. (Uslu 2020) Organik, homojen ve yekpare halk anlayışının olağan sonucu halk iradesinin bir tür Rousseaucu genel irade olarak anlaşılmasıdır. Halkın iradesi bütünlük tek bir irade olarak kavrandığında bu iradeye uymayanlar, yani farklı bir politika veya tercih ortaya koyanlar kolayca aldatılmış, yabancılaşmış, düşmanlaşmış "öteki" olarak tanımlanabilir hale gelecektir. Yukarıda temsiliyet konusunda değindiğimiz gibi bölünmez tek bir iradenin karizmatik lider tarafından temsil ve aktive edildiği iddiası da daha kolay ileri sürülebilecektir. İradenin bölünebiliyor olması demek toplumda çeşitli açılardan farklılaşan kesimlerin varlığının meşru olarak tanınması, kuvveler ayrılığının ve diğer denge-denet mekanizmalarının savunabilir hale gelmesi veya halk adına yapılan şeylerin tartışılmazlık vasfından feragat etmek anlamlarına gelebilir. Bütün bu olasılıklar da popülist siyaset ve demokrasi anlayışının temellerini çökertebilecektir.

Popülizmde doğrudan ve temsili demokrasi konusuna yukarıda değinmiştik. Özetle popülizm doğrudan demokrasi arzuluymuş gibi görünmekle birlikte pratikte, temsili sistemi plebisiter ve liderde temsil haline dönüştürerek benimsemektedir. Çoğunluk ilkesi meselesine geldiğimizde ise halkın genellikle seçkinlerden veya adı üstünde azınlıklardan sayıca fazla olacağı düşünüldüğünde popülistlerin çoğunluk ilkesiyle aralarının çok iyi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Popülistlerin sıklıkla doğru demokrasiyi çoğunluğunun mutlak iktidarı olarak tanımladıkları, halkın iradesi demek olan çoğunluk kararı üzerinde çeşitli gerekçelerle sınırlamanın demokrasiye ihanet olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Bu bağlamda popülizm, Sartori'nin (5). sıradaki halk tanımını kabul etmekte ve demokrasi anlayışını büyük ölçüden buna göre biçimlendirmektedir. Halk-egemenlik hattından ulaştığımız demokrasi çoğunluğun mutlak iktidarını içeren, anayasal ve hukukî sınırlamaları reddeden, denge denet-

mekanizmalarına itibar etmeyen ve nihayet azınlık haklarının korunmasına karşı en hafif tabirle hassas olmayan bir demokrasi modeli gibi görünmektedir.

Popülistlerin mutlak egemen halk kavrayış Sartori'nin (5). tanımı ile uyumaktadır, peki ya (6). tanım yani, "halk, sınırlı çoğunluk ilkesi ile beliren büyük kesimdir" tanımı ile popülistlerin ilişkisi ne durumdadır? Sartori'nin verdiği bu tanım demokrasinin liberal modelinin halk egemenli veya daha doğru bir ifadeyle demokrasi anlayışıyla uyumaktadır. Halk yönetme yetkisine sahiptir, bu konuda karar vermede çoğunluk ilkesi referans alınır, ancak egemenlik veya iktidar popülist anlayışta olduğu gibi mutlak değil, sınırlıdır. Buna karşın popülistler halk iradesinin sınırlandırılması için herhangi bir gerekçeyi geçerli görmeyiz. Demokrasi demek halk egemenliği veya halkın yönetmesi demekse eğer, halkın kararını sınırlandıracak her şey halkın yetkisini gasp etmek anlamına gelir. Bu yüzden popülistler bakımından halkın doğru tanımı (5). tanımda yapılmıştır. Popülizm liberal demokrasinin alternatifi olan bir demokrasi modeli veya anlayışının ideolojik temellerini sunmaktadır. Popülizm bu tanım ile demokrasiyi kendine mal etmeye girişmekte veya kendisini demokrasi ile birebir örtüştürmeye girişmektedir.

6. Sonuç

Popülizmin her geçen gün artan bir ivme ile yükselişi, popülizmin ne olarak ele alınacağı veya nasıl tanımlanacağı konusunu daha önemli hale getirmektedir. Popülizmin diğer ele alınmış biçimlerinin; çeşitli dönemleri (örneğin modernleşme), çeşitli bölgeleri (örneğin Latin Amerika), çeşitli alanları (örneğin kutuplaştırıcı iletişim stratejisi), çeşitli demokrasi pratiklerini (vesayetçi demokrasiler) açıklama konusunda katkı sunduğuna şüphe yoktur. Ancak bu anlayışlar popülizmin bütün bu farklı boyutlarını ve örneklerini kuşatacak bütüncül bir açıklamasını sunma noktasında zayıf kalmaktadırlar.

Popülizmi siyaset tarzı olarak görmek, popülizmi oldukça dağınık ve belirsiz bir mefhumla dönüştürme riski taşımaktadır. Bu dağınık popülizm kavramlaştırması ile popülizmin otoriter ve pejoratif anlamlarından arındırıldığı, sol veya sağ tandanslı olmak gibi politik renklerinden soyulduğu, her zaman-her yerde-her her politikacının benimseyip kullanabileceği bir tür politik tarz düzeyine çekildiği söylenebilir. Popülizmi toplumsal hareketlerle sınırlı tanımlayan anlayış bazı noktaları açıklamakla birlikte popülizmin siyaset, lider, demokrasi gibi alanlardaki boyutunu dışarda bırakmaktadır. Popülizmi demokrasinin içsel meselesi olarak gören anlayış farklı demokrasi modelleri ve bunların arasındaki farkları gözden kaçırmakta, demokrasi için olumlu veya olumsuz sayılacak unsurların popülizmin bizzat kendisinde bulunan hususlarına dikkat etmemektedir. İktidarı elde etme ve elde tutma amacına yönelik stratejiler popülizmin ancak bir yönünü yansıtabilirler. İktidar elde edilince ne yapılacağı yani iktidara yönelme amacının ne olduğu konusunda bize bir açıklama sunamaz. Popülizmin tüm bu açıklamalarda yer alan bir boyutu olduğu doğrudur, ancak sadece bunlardan birine indirgemek pek mümkün görünmemektedir.

Popülizmi fikri yaklaşım çerçevesinde ele almak diğerleri ile kıyaslandığında temel bir avantaja sahiptir. Fikri yaklaşım popülizmin görüldüğü tüm alanlar için açıklayıcı olabilecek bir perspektif sunmakta, aynı zamanda diğer yaklaşımların

sunduğu perspektifleri de dışlamamaktadır. Politikacıların söyleminde, siyaset tarzında, iletişim stratejisinde, örgütlenme biçiminde veya tabanın talepleri-tepkileri gibi çok farklı yerlerde ve alanlarda popülizme rastlayabildiğimize göre, popülizmin bunların hepsine uyabilen, hepsinde kendini yansıtabilen bir yapıya sahip olduğunun teslim edilmesi gerekir. Popülizmi fikri bir temelde tanımlamak popülizmin esnekliğine uygun şekilde, onun yapısını doğru yansıtan bir yaklaşım sağlar. Örneğin, popülizmin anti-seçkin kavramsallaştırması hem bir toplumsal harekette hem bir siyasî iletişim stratejisinde hem de örgütlenme biçiminde kendini gösterebilir. Veya bize sadece araçlar konusunda değil, amaçlar konusunda da açıklama getirebilir. Popülizm bir ideoloji, fikri bir yapı olarak tanımlandığında bize hem amaçlar hem araçlar konusunda daha kapsamlı bir çerçeve sunabilir. Sadece araçları merkeze alan bir popülizm tanımlaması eksik kalacaktır.

Popülizmi sadece bir ideoloji olarak değil, seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımlamak popülizmin çeşitlenebilme ve dönüşebilme kabiliyetini ve esnekliğini yakalayabilmektedir. Seyrek bir çekirdeğe sahip fikir ve tutumlar farklı alanlara doğru kolay hareket edebilen bir yapıya sahiptir. Yani seyrek-merkezli bir ideoloji hem bir liderin retorikine biçim verebilir, hem bir partinin ana politikasını biçimlendirebilir, hem de bir grup memnuniyetsiz insanın tepkisini yansıtmaya aracı olabilir. Buna karşın popülizmi, diyelim ki bir, toplumsal hareket türü olarak tanımladık, o zaman bugünlerde çokça gördüğümüz şekilde demokrasileri baskılayarak ülkelerini otoriterleşiren hükümetleri popülist olarak tanımlamakta sıkıntı çekeriz. Popülizm seyrek bir ideoloji olduğu için hem bir liderin, hem bir yönetimin, hem bir hareketin hem de bir politikanın tanımlayıcı vasfı olabilmektedir.

Diğer yaklaşımlar yerine, fikri yaklaşım benimsenip popülizm seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımlandığında önümüzde yeni bir mesele belirlemektedir: Bu ideolojinin kavram ve fikirleri nelerdir? Popülizmin çekirdeğinin “halk” kavramından oluştuğunu söylemek doğru ancak eksiktir. Halk kavramının anlamının hangi kavramlar aracılığıyla, nasıl inşa edildiğinin ve çekirdeği hangi bitişik kavramların desteklediğinin tartışılması gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışmada Freedon’ın ideolojilere morfolojik yaklaşımı çerçevesinde bir öneri getirmeye çalıştık. Bu öneride popülizmin çekirdeğinin, halk kavramının merkezde yer aldığı ve onun etrafının seçkinler, birlik ve egemenlik üzere üç kavram ile sarılmış bir yapısının olduğunu ileri sürdük. Bu çekirdeğin etrafına doğru genişlerken, çekirdekteki üç kavramla bağlantılı şekilde temsiliyet, anti-çoğulculuk ve demokrasi olmak üzere üç bitişik kavramın mevcut olduğunu belirttik. Bu durumda merkezden çevreye doğru halk-seçkinler-temsiliyet, halk-birlik-anti-çoğulculuk ve halk-egemenlik-demokrasi biçiminde bir kavramsal network ortaya çıkmaktadır. Çeper kavramların, popülizmin esnekliğinin en geniş olduğu saha olması ve dönem, bölge ve örnek bağlamında geniş bir çeşitlenme sergilemesi sebebiyle stabil ve genelleştirilebilir hale getirilmesi pek mümkün görünmemektedir. Nihai tahlilde, bu önerinin üzerinde düşünülme ve tartışılmaya ihtiyaç duyduğu ve buna açık olduğu belirtilmelidir.

Kaynakça

- Abts, K. & Rummens, S. (2007). “Populism versus Democracy”, *Political Studies*. 55(2), 405–24.
- Arditi, B. (2010) *Liberalizmin Kıyılarında Siyaset*. Emine Ayhan (çev), İstanbul: Metis Yayınları
- Arter, D. (2010). “The Breakthrough of Another West European Populist Radical Right Party? The Case of the True Finns”. *Government and Opposition*. 45(4), 484–504.
- Aslanıdis, P. (2016) “Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective”, *Political Studies*. 64(1), 88-104.
- Ball, T. & Dagger, R. & O’neill, D. (2019). *Political Ideologies and the Democratic Ideal*. 11. Ed., New York & London: Routledge Press
- Bartolini, S. (2011). “Political Parties, Ideology and Populism in the Post-Crisis Europe”. *Poros Conference*. 7-10 Temmuz. Erişim adresi: <http://europeanseminars.eliamap.gr/wp-content/uploads/2011/07/Stefano-Bartolini-Paper.pdf>, Erişim Tarihi 23.07.2020
- Berlin, I. (1968). “To Define Populism”. *Government and Opposition*. 3(2), 137-180.
- Betz, H.G. & Immerfall, S. (1998). *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. BETZ, Hans-Georg & IMMERFALL Stefan (ed). New York: St. Martins Press.
- Canovan, M. (2002). “Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy”, *Democracies and the Populist Challenge*. Y. Ményand Y. Surel (ed.). London: Palgrave Macmillan.
- Canovan, M. (1981). *Populism*. Houghton Mifflin Harcourt
- DiTella, T. S. (1997). “Populism in to the Twenty-First Century”. *Government and Opposition*. 32(2), 187–200.
- Dornbusch, R. & Edwards, S. (1991). *The Macroeconomics of Populism in Latin America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. Z. Zühre İlkelen (çev). İstanbul: Pozitif Yayıncılık
- Espejo, Paulina O. (2017). “Populism and the Idea of the People”, *The Oxford Handbook of Populism*. C.R. Kaltwasser & P. Taggart (ed). Oxford: Oxford University Press, ss. 607- 628.
- Freedon, M. (1996). *Ideologies and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press
- Freedon, M. (1998) “Is Nationalism a Distinct Ideology?”. *Political Studies*. 46(4), 748-765.
- Freedon, M. (2011) *İdeoloji*, Ankara: Dost Yayınları.
- Hayward, J. (1996). “The Populist Challenge to Elitist Democracy in Europe”, *Elitism, Populism, and*

- European Politics*, J. Hayward (ed). Oxford: Clarendon Press, ss.10-32
- Hellström, A. (2013). "Help! The Populists Are Coming: Appeals to the People in Contemporary Swedish Politics". *MIM Working Paper Series*, No: 13:4. Malmö, Sweden: Malmö University.
- Inglehart, F.R.&Norris, P. (2016). "Trump, Brexit and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash". *HKS Faculty Research Working Paper Series*, No: RWP16-026, Erişim adresi: <https://www.hks.harvard.edu/publications/trump-brexit-and-rise-populism-economic-have-nots-and-cultural-backlash>, Erişim Tarihi 23.07.2020.
- Ionescu, G. &Gellner, E. (1969). *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. G. Ionescu&E. Gellner (ed.).New York: Macmillan.
- Jagers, J. &Walgrave, S. (2007) "Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium". *European Journal of Political Research*. Sayı 46, 319–345.
- Kaltwasser, C. R. (2012). "The Ambivalence of Populism: Threat and Corrective for Democracy", *Democratization*. 19(2), 184–208.
- Kaltwasser, C. R. (2013). "The Responses of Populist to Dahl's Democratic Dilemmas". *Political Studies*. 62(3), 470-487.
- Kazin, M. (1995). *The Populist Persuasion: An American History*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kornhauser, W. (1959). *The Politics of Mass Society*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Laclau, E. (2005). "Populism: What is in a name", *Populism and The Mirror of Democracy*. Francisco Panizza (ed). London&New York: Verso, ss.32-49
- Laclau, E. (2013). *Popülist Akıl Üzerine*. Nur Betül Çelik (çev). İstanbul: Epos Yayınları
- Le Bon, G. (2015). *Kitlelerin Psikoloji*. Fatıma Zehra Bayrak (çev.). İstanbul: Hayat Yayınları
- Leaman, D. (2004). "Changing Faces of Populism in Latin America: Masks, Make overs, and Enduring Features". *Latin American Research Review*. 39(3), 313–326.
- Levitsky, S. &Roberts, K. M.(2011). *The Resurgence of the Latin American Left*. LEVITSKY, Steven& ROBERTS Kenneth M.(ed.). Baltimore: John Hopkins University Press.
- Lipset, S. M. (1960). *Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: Doubleday
- Mudde, C.&Kaltwasse, C. R. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press: New York.
- Mudde, C. (2004). "The Populist Zeitgeist". *Government and Opposition* 39(1), 542–563
- Mudde, C. (2013). *Are Populists Friends or Foes of Constitutionalism?*, *Policy Brief*, Oxford: The Foundation of Law, Justice and Society. Erişim adresi: https://www.fljs.org/sites/www.fljs.org/files/publications/Mudde_0.pdf, Erişim Tarihi 23.07.2020
- Mudde, C. (2017). "Populism: An Ideational Approach". *The Oxford Handbook of Populism*. C.R. Kaltwasser&P. Taggart (ed). Oxford: Oxford University Press, ss. 1-26.
- Mudde, C. &Kaltwasser C. R. (2013). "Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Europe and Latin America". *Government and Opposition*. 48(2), 147-174.
- Mudde, C. &Kaltwasser, C. R. (2012). "Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy?". *Populism and Illiberal Democracy*, Mudde, C.&Kaltwasser, C. Rovira (ed). Cambridge: Cambridge University Press, ss.1-26
- Muller, J-W. (2017). *Popülizm Nedir?*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Roberts, K. M. (2006). "Populism, Political Conflict, and Grass-Roots Organization in Latin America". *Comparative Politics*, 38(2), 127-148.
- Rousseau, J-J.(1993). *Toplum Sözleşmesi*, Vedat Günyol (çev). İstanbul: Adam Yayınları.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, T. Karamustafaoğlu & M. Turhan (çev). İstanbul: Sentez Yayınevi.
- Stanley, B. (2008). "The Thin Ideology of Populism", *Journal of Political Ideologies*. 13(1), 95–110.
- Taggart, P. (2002). "Populism and The Pathology of Representative Politics". *Democracies and the Populist Challenge*. Yves Meny& Yves Surel (ed). Basingstoke, United Kingdom: Palgrave Macmillan, ss. 62-80.
- Taggart, P. (2004). *Popülizm*. Barış Yıldırım (çev). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Urbinati, N. (1998). "Democracy and Populism". *Constellations*. 5(1), 110–124.
- Urbinati, N. (2013). "The populist Phenomenon". *Raisons Politiques*. Sayı 51, 137-154
- Uslu, C (2020). "Popülist Egemenlik Anlayışının Teorik Kökenleri", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 25(42), 3-38
- Weyland, K. (2001). "Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics". *Comparative Politics*, 34(1), 1-22.
- Worsley, P. (1969). "The Concept of Populism", *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. G. Ionescu & E. Gellner (ed). Weidenfeld & Nicolson, ss. 212-221.

Extended Abstract

Populism is widely used, however, a highly controversial concept. The term of populist is used for social movements, parties, leaders, policies and governments. We can gather the rich variety of definitions and views on what populism is in four main categories. Populism has been defined as social movement, political style, democracy issue and ideology.

After briefly explaining the different ways to define populism in this study, it was tried to address and explain it, focusing on one of them. The focus is on the view that considered populism within the framework of an ideational approach that defines it as an ideology.

Populism was addressed within the framework of Michael Freedman's morphological approach to ideologies. Freedman divides ideologies into thin-centered and thick-centered ones. In this study, it was argued that it was the right choice to handle populism with its morphological approach as a thin-centered ideology. It seems correct to handle populism in this way, because of its flexible, dynamic and permeable structure. In this study, finally, when defined as a thin-centered ideology, a proposal was made on what could be the core and adjacent concepts of populism.

According to the proponents of the approach, first of all, classifying populism as an ideology and making a definition adds distinctiveness to populism. Another advantage of defining populism as an ideology is that it provides a reference and basis for categorizing the types of populism. According to another assessment, when populism is defined as a thin-centered ideology, a solution can be found to the tension created by its positive and negative evaluations of populism. Another argument is that treating populism as a thin-centered ideology will present common elements for populisms encountered in the literature of populism, studied in the context of the historical period and geographic region, and defined from there. Finally, it is argued that approaching populism with the ideational approach will add versatility to research.

Addressing populism within the framework of the ideational approach has a fundamental advantage compared to others. The ideational approach offers a perspective that can be descriptive for all areas where populism is seen, does not exclude the perspectives offered by other approaches. Defining populism with ideational approach accurately reflects its structure, in line with the flexibility of populism.

Ideology with a thin-centered has a structure that can move easily into different areas. That is, a thin-centered ideology can both shape a leader's rhetoric, shape a party's main policy, and be a means to reflect the reaction of a group of dissatisfied people. However, populism, say one, we have identified as social movement type, then we have troubles to defining as populist to authoritarian governments as we see today in a lot of countries.

When the ideational approach is adopted instead of other approaches and populism is defined as a thin-centered ideology, then a new issue arises: What are the concepts and ideas of this ideology? It is true but incomplete to say that the core of populism consists of the concept of "people". It is necessary to discuss on that the meaning of the concept of the people is constructed by which adjacent concepts. In this proposal, we argued that the core of populism is that the

concept of the people is at the center and that it has a structure surrounded by three concepts: elite, unity and sovereignty. As it is expanded around this core, we noted that there are three contiguous concepts: representation, anti-pluralism and democracy in connection with the three concepts in the core.

In this case, a conceptual network emerges in the form of public/elites/representation; public/union/anti-pluralism; public/sovereignty/democracy from the center to the environment.

Populism provides the ideological foundations of a model or understanding of democracy as an alternative to liberal democracy. According to most populism researchers, populists oppose the mechanism of representation or representative democracy, although populism seems to aspire to direct democracy, in practice it adopts the representative system by transforming in to plebiscitary democracy or attributing a central role to organic leader.

We can say that populists often define the right democracy as the absolute power of the majority. They see it as a betrayal of democracy to limit the majority decision, which means the will of the people, for various reasons.

Populists defines society as sharply separated and in a specific context. This separation is provided first and foremost by the concept of the elite, which is placed as the opponent of the people. When populists say that they speak for the people and represent the people, they refer to a collective whole. The idea that different segments of society and that they have different interests and values are not accepted, the people are seen as a single organic and voluntary whole and spoken in the name of that monolithic structure.

Araştırma Makalesi • Research Article

Neoklasik Realizmin “Dış Politikayı” Açıklama Gücü

The Power of Neoclassical Realism to Explain “Foreign Policy”

Burak Çakırca^{a,*}

^a Dr.
ORCID: 0000-0002-6035-7162

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 04 Ocak 2021
Kabul tarihi: 11 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Dış Politika
Güvenlik
Kapasite
Neoklasik Realizm
Bağımsız Değişken
Ara Değişken

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 November 2020
Received in revised form 04 January 2021
Accepted August 11 January 2021

Keywords:

Foreign Policy
Security
Capacity
Neoclassical Realism
Independent Variable
Intervening Variable

ÖZ

Dış politika kavramı uluslararası ilişkiler teorilerinin odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Kavram çoğu zaman devletlerin dış politikalarına indirgenmiştir. Küreselleşme ile uluslararası sistemde aktör çeşitliliği ortaya çıkmıştır. Bu sebepten dış politika kavramı da farklı bir boyutta ele alınmaya başlanmıştır. Neoklasik realizm dış politika kavramını açıklama iddiasında olan bir meta teori olarak görülmektedir. Teori dış politika açıklamasını çok boyutlu biçimde ele almaktadır. Dış politika kurucu bir unsur olarak, pek çok faktörün bir araya gelmesiyle oluşan bir süreç çıktısı olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada neoklasik realizmin teorik zemininin dış politikayı açıklama gücü tartışılmaktadır.

ABSTRACT

The concept of foreign policy is one of the focal points of international relations theories. This notion is most of the time reduced to the foreign policies of states. The diversity of actors has shown up in the international system along with globalization. For this reason, the concept of foreign policy has started to be dealt with in a different dimension. Neoclassical realism is seen as a meta-theory that claims to explain the concept of foreign policy. The theory tackles foreign policy explanation in multidimensional form. Foreign policy has pertained as a constituent piece, a process output formed by a combination of many factors. This article discusses the power of the theoretical ground of neoclassical realism to explain foreign policy.

1. Giriş

Sınır (boundary) ve egemenlik (sovereignty) olgularının modern dönemde belirgin bir hal alması, dış politika denilen söylem ve eylem alanının modernite ile yakın ilişkili görülmesine yol açmıştır. Bir alanda ve yetki ile donatılmış bir öznenin, sınırın diğer tarafındaki egemenle kurduğu ilişki, hudutların kendi içinde kurduğu ilişkiden

farklılaşmıştır. Bu durumun modern dönem öncesinde var olmadığını söylemek yanlış olduğu gibi, dış politikanın özünü oluşturan ontolojik bir dayanak olarak sınırın varlığı modernite ile ortaya çıkmıştır. Modernite, dış politikanın varlığına temel teşkil edecek biçimde sınırların nerede olacağına değil, sınırların var olacağına/olması gerektiğine vurgu yapmaya başlamanın adı olarak okunabilir (Wallerstein, 2004: 48). Sınırın ötesinde bulunan,

* Sorumlu yazar/*Corresponding author*.
e-posta: burakcakirca@gmail.com

“dışarının”, “yabancı” belirgin hale gelmesi, modern devletin adı dış politika olan, sınırı ve egemenliğini korumayı amaçlayan tüm pratikleri ortaya çıkarmıştır (İnat ve Balcı, 2006: 212-213).

20 yüzyılın ikinci yarısından itibaren modernitenin ve dolayısıyla da ulus-devletin sorgulanmaya başlaması, dış politikanın ne olduğuna dair modern kabullerin tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Bir karar vericiye ve uygulayıcıya atfedilen devletin “dışa” karşı tüm pratiklerine iki yönden eleştiri kendini gösterdi. Söz konusu itirazlardan ilki ben ve öteki temelinde yapılan analizlerin sadece belirli karar vericilerin olaylar karşısında takındıkları tavır ya da çıktılar olarak değil de kurucu bir pratik olarak bakılmaya başlamasıdır. Bahse konu pratiklerin modern ulus-devletin en önemli getirisi olan iç-dış ayırımının yapı sökümüne uğratılmasıyla dışsallıklarını kaybetmiş olmaları ikinci eleştiri noktasını oluşturur. Dış politikanın kurucu anlamda “sınır üretici politik performans” olarak tanımlanması, “dışa” bakışı imar ve inşa ettiği gibi “içi” de etkileyen ve etkilenen bir ayırıştırıcı olarak tarihsel süreç içerisinde kurulan bir alanda meydana gelen ve global ölçekte eylem alanlarını teşmil eden, sınırları belirleyen ve yeniden onaylayan bir pratiğe dönüştürmüştür (Ashley, 1987: 51). Dolayısıyla dış politika “dışa” karşı üretilen bir duruş/eylem bütünü olarak dursa bile, domestik unsurlardan beslenen ya da etkilenen, iç politika yapımında kullanılabilen ve değişen uluslararası sistem ve sistem oyuncularının niteliği ile daha amorf bir kapsama bürünen bir karşılığa denk gelmektedir.

Dış politikanın üzerinde ittifak edilen tek bir tanımı yok. Ancak bir “biz” ya da “ben” ve bir “onlar” ya da “o” üzerinden kimlik veya aidiyet tanımlaması ekseninde bir bütünlüğü ifade ettiği dış politika kavramının temel karinesi. Dolayısıyla dış politika farklılık ve yabancılaşma üzerinden “ötekine” dair bir kapsam. Bu durum ise dış politikanın uğraşı alanının modern devleti şekillendiren sınır ve onun da ötesinde tehdit söyleminin ayrılmaz bir parçası olduğuna işaret etmektedir (Campbell, 1992: 56). Dış politika yapıcısı/uygulayıcısı devlet adamı, “biz”in kim ya da ne olduğunu/olmadığını “biz”i korkutanı ve ötekine karşı yabancılaştırıcı vurgulayarak bir doğru ya da “güvenlik teolojisi” üzerinden hareket halindedir veya böylesi bir zemine ihtiyaç duymaktadır. Bu halde dış politika “yabancı”dan beklenen tehditlere karşı oluşturulan hareketler bütünü ve özü güvenlik tesisi olan bir amaç halini almaktadır. Sadece cari tehditler üzerinden değil, olası güvenlik risklerini de hesaba katarak devletlerin stratejik planlamaları ya da yeteneklerini artırma amaçları da dış politikanın kapsamına işaret etmektedir. Başkaca bir söylemle, dış politika “ötekine” süreklilik halini arz ettiği varsayılan tehditleri üzerinden devletin güvenliğini sağlamaya dair bir plan ve eylemler bütünü olarak ortaya çıkmaktadır. Dış politikanın özünde, kimliği ya da yapısından bağımsız biçimde ve bunlarla ilintili olarak bir devletin “yabancıya” karşı güvenliğini temin etme üzerine bir faaliyet alanı olduğu görülmektedir. Kısaca devletlerin dış politikalarının mütemmim cüzü güvenlidir ve dış politika güvenlik bağıntısı ya da güvenlik vurgusu tanımlanamadan anlaşılabilir. Güvenlik dürtüsü dış politikaların kurucu unsurudur (Campbell, 1992: 54).

Uluslararası ilişkiler teorileri devletlerin dış politika davranışlarına dair bir söyleme sahip olsalar bile dış

politika analizinin genel bir teorisinin olduğundan bahsedemeyiz (Rosenau, 1976: 32). Özellikle de uluslararası ilişkiler teorilerinin dönemin uluslararası gündemini açıklamak üzere ortaya çıktığı göz önüne alındığında; dış politikanın güvenlik bağıntısını ve değişen uluslararası sistemin aktör merkezli çoğullaşmasını açıklamada bu eksiklik daha fazla hissedilmektedir. Neoklasik realizm, ortaya çıktığı 1990’lardan itibaren gerek Realist uluslararası ilişkiler geleneği içinde, gerekse de uluslararası ilişkiler alanında pek çok hararetli ve bereketli tartışmaya kaynaklık eden, süreç temelli biçimde, dış politikadaki değişimleri analiz çabasındaki bir teorik yaklaşım olarak görülmektedir. Neoklasik realizm, devlet-toplum ilişkileri, karar vericilerin algıları, iç siyasal baskılar gibi birim (devlet) ve birim altı (karar vericiler) düzeyindeki değişkenleri neorealizmin sistemik bakış açısına eklemeyerek devlet davranışları ve dış politikadaki değişimin açıklanacağı iddiasındadır.

Bu bağlamda bu çalışma, Neoklasik realizmin dış politika kavramını açıklama gücünü sorunsallaştırmaktadır. Neoklasik realizm süreç esaslı biçimde ve çok boyutlu bir analiz yöntemiyle dış politika kavramına eğilmektedir. Uluslararası ilişkiler teorilerinin ortaya çıktıkları dönemin konularına dair bir açıklama demeti sunma gayretleri bulunmaktadır. Dönemin hâkim kavramları ve sistemik yapısının analiz edilmesinin yanında geleceğe dair öngöründe bulunabilmeleri teorik yaklaşımların özünü oluşturmaktadır. Neoklasik realizmin dış politikanın güvenlik bağıntısı ve küreselleşen dünyanın çok aktörlülük görüntüsünü merkeze alan yapısının, dış politika kavramının analiz etmede sorun çözücü bir yanının olduğu düşünülmektedir. Ayrıca doğrudan dış politika kavramının geleceğe dair tasarımı bulunma imkânını vermesi bağlamında da Neoklasik realizmin uygun bir teorik zemin tesis ettiği görülmektedir.

Bu kapsamda çalışma, Neoklasik realizmin teorik varsayımlarının dış politika kavramını açıklama gücünü gösterilebilmeyi amaçlamaktadır. Zira, dış politikanın güvenlik esası ve küreselleşen dünyanın analiz düzey ve birimleri bağlamında farklılaşan yapısının Neoklasik realizmin varsayımlarıyla anlaşılabilirliği öne sürülmektedir.

Çalışma öncelikle dış politika kavramı ve “grand” uluslararası ilişkiler teorilerin dış politika açıklamaları üzerine eğilecektir. Bu teorilerin dış politika kavramına yaklaşımlarından bahsetmek aynı zamanda bu teorilerin kavramı açıklamada eksik kaldıkları yönleri göstermeye de hizmet etmektedir. Uluslararası sistemin değişen yapısı, aktörlerin çeşitliliği ve dış politika çıktılarının bunlardan etkileniyor oluşu, yeni teorilerin gelişmesine gereksinim doğurmaktadır. Bu noktada ikinci kısımda Neoklasik realizmin teorik varsayımlarından bahsedilecektir. Dış politika kavramının gelişimine dair bir açıklama demeti olarak teorik zemini incelenecektir. Dış politika kavramının gelişen ve değişen doğasının Neoklasik realizmin varsayımlarıyla açıklanabilirliği analiz yöntemi olarak kullanılacaktır. Çalışma tıpkı Neoklasik realizmin yöntemi gibi, dış politikayı bağımsız değişken olarak ele alacaktır. Dış politika kavramını analiz eden ve gelişimini inceleyen teorik yaklaşımlar bağımlı değişkenlerdir. Bu bağımlı değişkenlerden biri olan Neoklasik realizmin dış politikayı açıklama gücü çalışmanın özünü oluşturmaktadır.

2. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Dış Politika

Dış politika kavramı devrimsel bir karşılığa sahip olan ve süreç temelli gelişimi sebebiyle tanımlanması zor bir yapıya işaret etmektedir. Bir taraftan bir sürecin ürettiği beklentiler, stratejiler, eylemler ve yönelimler olarak görülmekte, diğer yandan sürecin kendisi olarak ele alınmaktadır. Bu süreç aslında dış politika kavramında tanımlanması gereken kapsamın ya da niteliklerin neler olması gerektiğine işaret ederek ve bu sürece ilişkin olarak devletlerin, konuyu tanımlamaları, değerlendirmeleri ve bir karara varabilmeleri için izledikleri yöntemi incelemenin adıdır.

Modelski dış politikayı, toplumların başka devletlerin davranışlarını değiştirmek ya da kendi davranışlarını uluslararası ortamla uyumlu hale getirmek için geliştirdikleri faaliyetler dizisi olarak tanımlamaktadır. Dış politika, devletlerin uluslararası sistem içindeki yetkili organ ve temsilcileri aracılığıyla diğer devletlere yönelik siyaset ve davranışların tümüdür (Modelski, 1962: 6). Holsti: dış politikayı devletlerin dış dünyaya yönelik davranışları olarak görürken (Holsti, 1983: 19); McGowan açısından dış politika, ulusal ya da merkezi hükümetlerin, kendi yasal egemenlikleri dışında kalan aktörlere yönelik geliştirdikleri hareketler bütünüdür (McGowan, 1973: 11-12). Rosenau ise, dış politika kavramsallaştırmasını üç düzeyli bir tanımlamayla ele almıştır: yönelimler, planlar/taahhütler ve eylemler olarak dış politika. Yönelimler olarak dış politika, devletin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarına şekil veren prensiplerin ve eğilimlerin karşılığı olarak görülmektedir. Bu eğilimler bir toplumun mazisine, geleneğine ve yaşantısına yerleşmiş anlayışlardan beslenmektedir. Planlar ve taahhütler olarak dış politika, belirlenmiş hedeflere yönlendirilmiş stratejileri ve kararları içermektedir. Eylem olarak dış politika ise, diğer iki dış politika vurgusunun hasılası olacak biçimde, devletlerin kendi yönelimleri, planları ve taahhütleri temelinde, uluslararası sistemde meydana gelen olaylara ve durumlara yönelik uygulamaya koydukları davranışlarına işaret etmektedir (Rosenau, 1976: 16-17).

Söz konusu tanımlamaların da işaret ettiği üzere, dış politika kavramı Soğuk Savaş dönemine kadar Realist uluslararası ilişkiler teorisine uygun olarak ele alınmıştır. Devleti “kara kutu” ya da “bıardo topu” gibi yekpare bir bütün olarak gören Realist kuram, aktörlerin rasyonel davrandıklarını varsayar (Hudson, 2005: 3). İç ve dış politika arasında kesin ayrılığı kabul eden, dış politikayı high politics-öncelikli politika olarak tanımlayan, bürokrasi, sivil toplum kuruluşları ve devlet dışı aktörleri görmezden gelen realist yaklaşım dış politikayı, devletlerin egemenlik yetkilerinin dışındaki alana ilişkin planladıkları ve uyguladıkları stratejiler olarak görmektedir (Webber ve Schmit, 2002: 11).

Devlet içindeki yapılanmalara yer veren ve karar verme mekanizması içerisine farklı birimleri dâhil eden Liberal yaklaşımın temsilcileri, devleti bütüncül bir yapılanma olarak görmezler. Realizmin öncelikli politika kategorisine dâhil etmediği ekonomi, kültür, insan hakları ve bireyin özgürlüğü gibi konular da liberal yaklaşımın ilgi alanındadırlar. Bu bağlamda bu yaklaşım, dış politika ile iç politika arasındaki bağın varlığını kabul eder ve dış politika tanımlamasına dâhil ederler (Alessandri, 2008: 120).

Devlet dışı aktörlerin dış politikaya olan etkilerini görmezden gelmesi eleştirisi ve uluslararası ilişkilerin yöntem tartışmasının ortaya çıkmasıyla teorilerin bilimselliğinin sorgulanması Kenneth Waltz öncülüğünde Neorealizm akımını ortaya çıkarmıştır. Özellikle Davranışsalcılık-Gelenekselcilik tartışmasının akabinde Waltz Realizm’e bilimsel bir yöntem kazandırma çabasında olmuş ve analiz düzeyi kavramıyla uluslararası politikayı açıklamak üzere varsayımlarda bulunmuştur. Neorealizm, sistemin anarşik yapısının devletlerin davranışlarını belirleyen bir niteliğe sahip olduğunu söylemiş ve devletlerin anarşik uluslararası sistemde temel dürtülerinin güvenliklerini temin etmek olduğunu ileri sürmüştür (Waltz 1990: 34). Waltz, uluslararası politik yapının temel taşı olarak devletleri alsa da devlet davranışları sistemin yapısı tarafından belirlendiği için, Neorealizm’de devlet açıklayıcı bir değişken değildir (Waltz, 1986: 339). Bu bağlamda uluslararası ilişkiler teorileri önce devletçi ve daha sonra yapısalcı bir nitelik arz etmeye başlamıştır (Ashley 1986: 282). Devletler, anarşik alanlarda benzer birimlerin ortak davrandığı savı çerçevesinde, yetenekleri bakımından farklılaşır diyen Neorealizm, bu tür farklılıkların bir nevi işbölümünü de beraberinde getireceğini söyler (Mearsheimer 1994: 12, Mearsheimer 2013 52). Bununla birlikte devletlerin dış politikasının güvenlik amaçları çerçevesinde bir türdeşliği içermesi bakımından Neorealizm dış politika davranışlarını anlamaktan çok, sistem vurgusu ekseninde uluslararası politikanın kapsamı üzerine eğilmektedir.

Diğer bir büyük yaklaşım olan Konstrüktivizm ise, dış politikayı oluşturan ve devletlerin davranışları ile uluslararası yapıyı ortaya çıkaran temel belirleyenin, değerler ve normlar olduğunu ifade etmektedir. Ulusal ve uluslararası normların, devletlerin davranışlarını, çıkarlarını, temel hak ve özgürlüklerini ve davranış kalıplarını tanımladığını ileri sürmektedir. Konstrüktivizm ayrıca, ulusal çıkar, ulusal güvenlik ve kimlik gibi kavramların, siyasal elitler tarafından nasıl üretildiği ve bunların dış politika üzerinde ne şekilde etkide bulunduğuna eğilmektedir. Aktör ile yapının diğer bir ifade ile yapı ile yapının karşılıklı etkileşim içinde sürekli inşa ettiğini vurgulayan Konstrüktivizm dış politikanın yapı-yapan ekseninde ortaya çıktığını ifade etmektedir (Checkel, 2008: 71-82).

Soğuk Savaş boyunca, askeri ittifaklar ve güç dengesi gibi realist perspektifin açıklamalarının merkezi kavramları, devletlerin dış politika davranışlarını açıklamada öne çıkmıştır (Webber ve Smith, 2002: 8). Devletlerin davranış kalıplarının türdeşlik içeren bir yapıyı işaret ettiğini vurgulayan Realist yaklaşım, devletlerin iç yapılarının ve siyasal rejimlerinin bir farklılık oluşturmadığını, zira devletlerin nihai amacının güç elde etmek olmasının bu durumu ortaya çıkardığını vurgulamaktadır (Çuhadar, 2012: 289). Ancak Soğuk Savaş döneminin nihayete ermesi, uluslararası politikada küreselleşmenin hâkim olması ve ulus-devlet yapısının “çözölmeye” başlaması gibi nedenler, dış politika ile iç siyaset arasındaki ayrımın belirsizleşmesine yol açmıştır. Karşılıklı bağımlılığın görece artması devletlerin dış politikalarının hem kendi iç yapılarından hem diğer devletlerden hem de uluslararası sistemden etkilenmesi Realizmin açıklamalarının yetersiz kalmasına yol açmıştır.

Webber ve Smith, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin aktör ve konu çeşitlenmesi bağlamında devletlerin dış politikalarına etkide bulunduğu iddiasındadırlar. Soğuk Savaş döneminde dış politika konusunda tek yetkili aktör olarak devletler görülürken; devlet dışı ulusal ve uluslararası aktörler de dış politika davranışlarında etkili olmaya başlamışlardır. Yine Soğuk Savaş döneminde "high-yüksek politika" alanına girmeyen ve devletin egemenliği kapsamında algılanan ekonomi politikaları, enerji arz güvenliği, insan hakları, çevre kirliliği gibi konular da dış politika kapsamında gündeme gelen bir niteliğe kavuşmuştur (Webber ve Smith, 2002: 13).

Aktör ve konu bağlamında yaşanan bu değişikliklerle birlikte devlet haricindeki aktörlerin varlığını kabul eden ve çıkar gruplarının dış politika sürecinde etkin konumda olduğunu savunan liberaller, küreselleşmeyle birlikte karşılıklı bağımlılığın arttığını ve bu yüzden de dış politika davranışlarının çok taraflı işbirliği temelinde hareket etmesi gerektiği düşüncesindedirler (Alessandri, 2008: 121). Her ne kadar dış politika çıktılarında anlaşıldığı kadarıyla konu ve aktör bağlamında değişiklikler olsa ve küreselleşen dünya ulus-devlet yapısında bazı değişikliklere yol açsa da, dış politika davranışlarının temel üretim merkezi hala egemen devletlerdir. Liberallerin karşılıklı bağımlılık temelinde çok taraflı işbirliğini salık veren dış politika varsayımları, uluslararası sistemin yapısının veriler temelinde bu duruma pek müsaade etmemesi nedeniyle idealist bir yaklaşım olarak okunmaktadır.

3. Neoklasik Realizmin "Dış Politikası"

Uluslararası İlişkiler disiplininin 1930'larla başlayan ve ilk büyük tartışma düzeyi olarak görülen Realizm-İdealizm tartışması disiplinin özüne dair bir kapsamı ifade etmekteyken; yöntem tartışması olarak ortaya çıkan Davranışsalılık-Gelenekselcilik tartışması uluslararası ilişkilerinin hangi metodoloji ile anlaşılması gerektiği üzerine bir boyutta ilerlemiştir. Yöntem tartışmasının etkisiyle ve teorilerin var olan durumu açıklamak ve geleceğe dair öndeyide bulunabilme imkânını sunması ışığında, uluslararası ilişkilerde üçüncü büyük tartışma olarak Neorealizm-Neoliberalizm tartışmasını beraberinde getirmiştir (Sucth ve Ellias, 2007: 8-13). Bu bağlamda üçüncü büyük tartışma daha çok yöntem konusundaki tartışmanın disiplinin özünü oluşturan konulara dair bir güncelleme düzeyi olarak ve Soğuk Savaş düzenini açıklama çabasının yapı kavramsallaştırması ekseninde disiplinin bilimsellik boyutunun öne çıkarılması biçiminde kendini göstermiştir. Uluslararası İlişkilerin bu iki hâkim anlayışının yanında, ontolojik olarak sorgulama çerçevesinde yapı-yapan ayrıştırması ya da sentezi bağlamında ortaya çıkan bir dördüncü büyük tartışmadan bahsedebiliriz. Pozitivizm-Postpozitivizm olarak kavramsallaştırılan bu tartışma, özellikle Neorealizmin yapıyı disiplinin bilimselliğini sağlaması açısından hem yöntem hem de ontolojik olarak yapanın etkisini minimuma indirgeyen yaklaşımının aksine, yapanın da uluslararası ilişkilerde bir varlık sahasının olduğu üzerinden yürütülmüştür (Ereker, 2013: 46).

Neoklasik realizm söz konusu tartışmalar ışığında ve Soğuk Savaşın bitişiyile Neorealizmin yapısalcı argümanlarının uluslararası sistemi açıklama konusundaki gücünü kaybetmesi üzerine, yapı kavramını merkezde tutan ancak

devletlerin dış politika davranışlarını açıklama konusunda ulusal politika, diğer bir deyişle yapanın da bir analiz unsuru olarak Realist paradigma içinde yer alması gerektiği iddiasıyla ortaya çıkmış bir anlatı olarak görülmektedir. Neorealizmin disiplin içinde sorgulanmaya başlanması ile ortaya çıktığı kabul edilen Neoklasik realizm, özünde bir dış politika analizi kuramıdır (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016: 16-32).¹ Kenneth Waltz Neorealizm ile devletlerin birbirleriyle etkileşimlerinin ortaya çıkardığı sonuçları ve bu ilişkileri düzenleyen ilkenin ne olduğunu, kendisinden önce başlayan ikinci büyük tartışma olan yöntem tartışmasının da etkisiyle, bir uluslararası politika kuramı olarak konumlar; uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerin açıklanabilmesinin sistem ve ulusal politika unsurlarının birlikteliğiyle bütüncül bir yaklaşımla anlaşılacağı iddiasındaki Neoklasik realizm süreç temelli bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak görülmektedir.

Neoklasik realizmin temelinde, Yapısalcı realizmin uluslararası sistem yaklaşımı ile özleri Klasik realizmde bulunan devlet-toplum ilişkilerinin karmaşık yapısı vardır. Sistem yaklaşımı eşliğinde devlet-toplum ilişkisini daha bilimsel bir temelde ele alıp, ulusal politikayı analizlere dâhil ederek, devletlerin dış politikasını açıklamaya çalışır (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2009: 13). Neoklasik realizm kavramının müellifi Gideon Rose'a göre: Neoklasik realizm Klasik realist düşüncenin bazı dinamiklerini yeniden düzenleyerek, içsel ve dışsal değişkenleri açık bir şekilde bir araya getirmektedir. Bir devletin dış politikasını belirleyen en önemli kriter, o devletin uluslararası sistem içindeki konumu ve sistem içindeki görece güç dağılımıdır. Kapasitelerin dış politikadaki etkileri karmaşık ve dolaylı bir yapıya sahiptir. Zira sistemik baskılar, aktör düzeyindeki müdahaleci değişkenler aracılığıyla anlamlandırılan bir yapıya işaret etmektedir (Rose, 1998: 147).

Neoklasik realistler, uluslararası sistemin anarşik bir düzene sahip olduğunu ve bu düzende tüm devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiğini ileri sürerler. Uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul etmekle birlikte, sistemin tamamen düzenlenmemiş ve kontrolsüz olduğunu da kabul etmezler. Anarşik ortam devletlerin uzun ve kısa vadede beklarını sağlayabilmek için kendilerinden başka hiçbir güce güvenmemeleri gerektiğini ima eder. Devletler yarışmacı rekabete ve

¹ Ripsman, Taliaferro ve Lobell'in 2016 yılında yayımladıkları Neoclassical Realist Theory of International Politics isimli kitaplarında, neoklasik realizmin üç türünün olduğunu iddia ederler. Buna göre birinci tip, devletlerin genelde sistemik buyruklara uygun hareket etmelerine karşın, zaman zaman bununla çelişen tavırlarından hareketle, neorealizme uygun olmayan patolojik durumları açıklama çabasına işaret etmiştir. İkinci tip neoklasik realizm sadece neorealizmin anomalilerini açıklamayan aynı zamanda devletlerin dış politikalarının ve stratejik duruşlarını açıklayabilme iddiasına sahip olmuştur. Üçüncü tip ise, yapısal realizm, liberalizm ve konstruktivizm gibi teorilerin eksikliklerini açıklayarak; karar alma süreçleri, dış politika davranışları, stratejiler, sistemik çıktılar ve bir bütün olarak uluslararası sistemin yapısındaki evrimlere bakarak, bir grand teori olma iddiası ekseninde, neoklasik realizmi uluslararası politika kuramı haline getirme amacına vurguyu göstermektedir. Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, New York: Oxford University Press, 2016, s.16-32.

sosyalizasyon süreçlerine tepki verirler. Uluslararası sistemdeki güç dağılımı, devletlerin dış politikalarını belirleyen en temel unsurdur (Rose, 1998: 151).

Robert Dahl gücü: A'nın B'ye istediğini yaptırabilme yetisi olarak tanımlar (Dahl, 1957: 201-205). Dahl'in bu tanımını merkeze alan Neoklasik realizm, devletlerin uluslararası sistemdeki belirsizliklere karşı güvenliklerini maksimize etmek yerine, dışsal çevrelerini kontrol etmeye ve şekillendirmeye çalıştıklarını ileri sürer (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2009: 23). Bu durum Neoklasik realizmi, gücü başlı başına bir amaç haline getiren Klasik realizm ile gücü araçsallaştıran Yapısalcı realizmden ayırtmaktadır. Neoklasik realistler, artan kapasitenin devletlere daha büyük hedefleri gerçekleştirme imkânı sunduğunu belirterek, her devletin uluslararası sistemdeki etkinliği arttırmaya çalıştığı ve bunu da ancak kapasiteleri oranınca yapabildiklerini düşünürler (Rose, 1998: 152).

Bu bağlamda, devletlerin dış politikalarını açıklamayı amaç edinen Neoklasik realizm dış politikayı bağımlı değişken olarak kabul etmekte ve devlet davranışlarını bu bakış açısından ele almaktadır. Bununla birlikte dış politikanın oluşumunun birbirini etkileyen iki unsura bağlı olduğunu iddia ederler. Buna göre uluslararası sistem öncelikli unsur olarak görülmekte ve bağımsız değişken olarak ele alınmakta ve ancak sistemin etkilerinin ara değişkenlerin (intervening variable) süzgecinden geçtikten sonra anlamlı veriler haline geldiğini kabul etmektedir. Bu noktada devletlerin iç yapısından kaynaklanan unsurlar ara değişkenler olarak dış politika yapımı sürecinde belirleyici bir konuma sahip olmaktadır (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2009: 19).

Taliaferro, Neoklasik realizmin amacının devlet davranışlarını açıklamak olarak belirtir. Bir devletin büyük stratejileri (grand strategy), askeri doktrin, dış ekonomi politikası, ittifak tercihleri ve kriz davranışları Neoklasik realizmin ilgi ve açıklama alanları olarak görülmektedir (Taliaferro, 2000: 133-134). Bağımlı değişken olarak dış politika davranışı kabul edilirken, devletlerin izleyeceği stratejilerin tipleri ve yoğunluğu hususundaki benzeme (emulation), yenileme (innovation) ya da mevcut stratejiyi koruma biçiminde farklı varyasyonları olabilmektedir. Söz konusu çeşitleme dış politikalarda yaşanan değişimleri açıklama noktasında avantaj sağlamakta ve analizlerin çok boyutlu olarak ele alınmasına imkân tanımaktadır. Buradan hareketle Neoklasik realizmin yöntemi: değerlendirilecek olan dış politika olayının devlet davranışı ve stratejisi bağlamında incelenerek bağımsız değişkenin (uluslararası sistem) ara değişkenler aracılığıyla politika çıktısına (bağımlı değişken) dönüştürülmesi olarak kendini göstermektedir (Taliaferro, 2009: 213).

Neoklasik realizmin alamet-i farikası dış politika analizinde açıklayıcılık gücünün yüksek olması adına bağımsız değişken olarak nitelenen sistemik unsurların yanında, her devletin kendi münferit yapılarından kaynaklı ara değişkenleri öne çıkarmasıdır (Schweller, 2004: 168). Ara değişkenlerin başında lider imajları gelmektedir ve dış politika yürütücülerinin (Foreign Policy Executives) bilişsel yapılarının karar verme sürecindeki etkisine göndermede bulunur. Lider imajı en fazla kısa vadeli olarak dış politika ve kriz kararlarında etkili bir kapsama sahiptir. Bir toplumun köklü inanç, tarih ve dünya görüşü ve ortak beklentilerinden mündemiç olan ve stratejik kültür olarak

ifade edilen unsur ikinci ara değişkendir. Stratejik kültür hem kısa vadede sergilenen politika davranışlarında hem de uzun vadeli planlamalarda etkili bir kurucu unsur olarak devrededir. Üçüncü ara değişken devlet toplum ilişkileridir ki; burada kastedilen devletin merkezi kurumları ile farklı ekonomik ve toplumsal gruplar arasındaki etkileşimlerin karakteridir. İç kurumlar ise dördüncü ara değişkendir. Her şeyden önce bunlar, politika üzerinde iç mücadelenin cereyan ettiği geniş parametreleri ortaya koyması açısından önem arz eden ve anayasal hükümlerce oluşturulan resmi kurum, örgütsel rutin ve bürokratik gözetimdir. Bunun yanında, dış politika yürütücülerinin politikalarını etkileyen resmi olmayan kurum ve uygulamalar da iç kurumların bir parçasıdır. Buna göre bu dört ara değişken, sistemik itki ile devletlerin politika çıktıları arasında bir aktarım kuşağı (transmission belt) görevi gören; algı, karar verme ve politika uygulama olarak kendini gösteren iç süreci etkilemeleri açısından önem taşımaktadırlar. İç süreçlerden algı, lider imajları ve stratejik kültür tarafından etkilenirken, karar verme ve politika uygulama hem stratejik kültür hem devlet-toplum ilişkileri hem de iç kurumların üçlü etkisi altındadır (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016: 58-79).

Her türlü değerlendirme sürecinin içinde bulunmaları ve yetki anlamında dış politika kararları almaya muktedir olmaları nedeniyle, karar alıcılar ara değişkenler bahsinde önemli bir yer tutar. Neoklasik realizm, liderleri ve diğer dış politika karar alıcılarını dış politika analizinin temel aktörleri olarak görür (Lobell, 2009: 43). Söz konusu kadrolar devletin ulusal güvenliğinin sağlanmasından sorumlu olmakla birlikte, devletin iç yapısından kaynaklanan her türlü faktörü de göz önüne almaktadırlar. Dış politika yöneticileri bilgiye ulaşma konusunda herkesten daha fazla imkânı sahip olan ve bu sayede de uluslararası sistemdeki sinyalleri de alarak dış politika çıktıları oluşturma sorumluluğundaki kişilerdir (Ripsman, 2009: 172). Söz konusu kadroların algı sistematiği de bu denkleme önem kazanmaktadır. Yöneticilerin ideolojileri, dünyayı nasıl yorumladıkları ve sahip oldukları diğer kişisel özellikler dış politikanın belirlenmesinde önem arz etmektedir. Rose, karar alıcıların önemini açıklarken: mevcut güç parametrelerindense bunun nasıl algılandığına vurgu yapmaktadır (Rose, 1998: 147).

Dış politika davranışlarını açıklamak için Neoklasik realizmin değer atfettiği bir diğer ara değişken olarak yerel faktörler karşımıza çıkmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken nokta, Realist gelenek içinde bir gelişmeyi içeren Neoklasik realizmin başlı başına yerel faktörlere değer atfetmektense, bunların dış politika çıktılarında etkisinin hesaba katılması yönünde bir duruşunun olduğudur (Ripsman, 2009: 170). Toplumsal ve kültürel yapı, tarihsel süreklilikler, kurumsal yapı ve kurumların özerkliği, çıkar grupları ve bağımsız medya gibi farklı dinamikler yerel faktörler olarak kabul edilmektedir. Ripsman: yerel faktörlerin, genelde ise toplumun kendisinin dış politikada belirleyici bir unsur olduğu düşüncesindedir. Savaş kararı ya da askeri bütçe ve benzeri gibi dış politika konuları, toplumun her kesimini ilgilendiren bir alan olarak, başta askeri bürokrasi olmak üzere devletin çeşitli kurumları, ekonomiyi yönlendirme kapasitesine sahip iş dünyası, çeşitli çıkar grupları ya da kararları tartışmaya açma gücü olan medya gibi unsurlarla bir etkileşim sonucu ortaya çıkabilmektedir (Ripsman, 2009: 179-186).

Neoklasik realizmin dış politika analizinde bağımsız değişkenini sistemik unsurlar oluşturmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik doğası merkezi bir konum işgal etmekle birlikte, Neorealizmin anarşik uluslararası yapıda devletlerin sadece güvenlikleri peşinde koştukları düşüncesinden ayrılmaktadır. Neoklasik realizmde güç devletlerin birbirleri üzerinde etki kurabilmelerini sağlayacak kapasite ya da kaynaklar olarak tanımlanır. Bu bağlamda güç mukayeseli bir role sahip olan devletlerin dış politika davranışlarında hedefleri ve tercihleri öne çıkararak hareket ettikleri ve özünde sahip olunan niteliklere dair var olan algının dış politikayı belirlediği bir yapıya işaret etmektedir (Rose, 1998: 152). Böylelikle devletler dış çevrelerini kontrol etmeye ve şekillendirmeye çalışarak uluslararası anarşik atmosferin belirsizlikleriyle mücadele etmeye çabalarlar (Lobell, 2009: 48). Söz konusu mücadele diğer devletlerle olan güç münasebetleri çerçevesinde gerçekleşmekte ve mevcut durumdaysa bu ahvalin karar alıcılar tarafından algılanışı ile birlikte bir dış politika çıktısı oluşmaktadır. Dolayısıyla bu noktada dış politika analizi bizatihi güce değil güce dair dış politika yapıcılarının sahip oldukları bilgi ve değerlendirmelere ait bir yansımayı ifade etmektedir. Hülasa, uluslararası sistemin yapısı önemli bir etken olarak ve devletlerden münezze bir unsur olarak var olsa da, dış politika karar vericilerinin bağlı oldukları devletlerinin sahip oldukları kapasite algılaması ile birlikte düşünülmesi gereken bir varlıktır.

Anarşik ortamın belirsizliğinin giderilebilmesi, devletlerin sistemi etkileme kapasitesiyle ilişkilidir. Uluslararası sistem ve göreceli güç dağılımı dış politika yapımında sınırlayıcı faktörlerdir. Ancak Neoklasik realizm için bu sınırlama tek başına yeterli görülmemekte, karar alıcıların bu sınırlamaları nasıl değerlendirdikleriyle ilgili olarak veriyeye dönüşmektedir (Wolforth, 1993: 15).

Neoklasik realizm için uluslararası sistemin getirdiği/sahip olduğu belirsizlikler kısa ve uzun dönem için farklılık göstermektedir. Kısa vadede anarşinin yarattığı belirsizlik durumu uzun vadeye oranla daha fazla olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bununla birlikte kısa vadedeki menfi sonuçların ve sistem kaynaklı tehditlerin uzun döneme göre daha az belirsiz olduğu savunulmaktadır. Yine de devletlerin kısa vadede kaynaklı tehditlerle mücadele ederken birden fazla dış politika seçeneği olduğu ve bu seçeneklerin de mutlaka rasyonel olması gibi bir zorunluluğun bulunmadığı iddia edilmektedir (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2009: 19).

Dış politika yapıcılarının belirleyiciliği tam da bu durumda devreye girmektedir. Karar alıcılar söz konusu mücadele sahası ile gelecekte olabilecek göreceli güç dağılımlarını da hesaba katarak eldeki veriler ışığında en uygun dış politika hamlelerini yapmaya çalışırlar. Bunu yaparken de uluslararası sisteme ve göreceli güç dağılımına ilişkin verileri güncel tutma zorunluluklarıyla karşı karşıyadırlar. Ayrıca devletlerin çevrelerinde meydana gelen ani değişimler ve gücün el değiştirmesi gibi durumlar, müttefik ya da rakip devletlerin siyasalarındaki değişimlere yol açacağından, dış politika yapıcılarının sürekli güncelleme içinde olmalarına işaret etmektedir.

4. Sonuç Yerine: Dış Politika Kavramını Açıklamada Neoklasik Realizmin “Gücü”

Dış politika kavramı, sınırın ötesine dair bir kapsama işaret eden ve uluslararası ilişkilerin değişen yapısı sonucu sürekli biçimde farklılaşan ve tanımlanması güç bir yapıya karşılık gelmektedir. Uluslararası ilişkiler teorileri, uluslararası siyasetin güncel durumunu açıklama ve geleceğe dair çıkarımda bulunma amacına sahip olan yaşayan olgular olarak görülebilirler. Diğer bir deyişle, uluslararası ilişkiler teorileri dönemin hâkim aktör ve konularına dair bir açıklama demeti olarak cari bir karşılığa sahiptir. Bu bağlamda bu çalışmada dış politika kavramsallaştırmasının karmaşık yapısına, Neoklasik realizmin varsayımlarının ne derecede açıklık getirebileceği tartışılmıştır.

Neoklasik realizm her şeyden önce dış politika kavramının güvenlik bağıntısını esas alan bir boyuta sahiptir. Neoklasik realizm devletlerin uluslararası sistemin anarşik yapısından etkilenmemek üzere güç arayışında olduklarını ve devletlerin dış çevrelerini kontrol etmeye ve şekillendirmeye çalışarak uluslararası anarşik atmosferin belirsizlikleriyle mücadele etmeye çabaladıklarını iddia eder. Bu halde dış politika devletlerin “dışarıyı” kontrol edebilmesine imkân tanıyan ve olası tehditleri bertaraf edebilmek adına arçasallaştırılan bir kapsama işaret etmektedir.

Neoklasik realistler devletlerin dışsal çevrelerini kontrol etmeye ve şekillendirme çabalarının ancak kapasiteleri oranında olabileceğini düşünürler. Zira anarşik ortam devletlerin uzun ve kısa vadede bekalarını sağlayabilmek için kendilerinden başka hiçbir güce güvenmemelerine yol açmaktadır. Uluslararası sistemdeki güç dağılımı, devletlerin dış politikalarını belirleyen en temel unsurdur. Bu bağlamda dış politika devletlerin uluslararası sistemdeki konularını belirlemede ve güvenliklerini sağlamada merkezi bir konum ifade etmektedir. Zira devletler güvenliklerini ancak kapasiteleri oranında sağlayabilirler ve bunun yolu da dış politika çıktılarıdır. Bu halde dış politika Neoklasik realizmde kurucu bir kavramdır.

Fakat Neoklasik realizmin dış politikayı açıklama gücü, anarşik sistem-kapasite-güvenlik vurgusunun çok ötesinde olarak, dış politika oluşumunda pek çok bileşenin devrede olduğu bir süreç olarak görmesinde yatmaktadır. Dış politikanın kapasite ile olan ilişkisi vurgulanırken; etkilerinin karmaşık doğası ve farklı bileşenlerin bir hâsilası olarak görülmesi önemli bir açıklama gücü olarak durmaktadır.

Bu bağlamda Neoklasik realizmin dış politikayı bağımlı değişken kabul etmesi ve dış politika oluşum süreçlerinde sistem ve ulusal politika unsurlarının birlikteliğiyle bütüncül bir yaklaşımla anlaşılabilirliği iddiası teorisinin bilimselliğine yönelik bir vurguyu da göstermektedir. Sistemin bağımsız değişken olarak sabite sayılması ve anarşik yapısı karşısında devletlerin kapasiteleri oranında güvenliklerini temin edebilmeleri bağlantısının yanına, temel belirleyici olarak kapasitenin devletlerin ulusal nitelikleri ile sağlanabiliyor olması ve bu durumun kurucu unsur olarak dış politika çıktılarındaki görülmesi Neoklasik realizmin varsayımlarının açıklama boyutu olarak görülmektedir. Sade bir anlatımla, sistem devlet davranışlarını şekillendiren bir esas olarak yer alırken, devletler kapasitelerince sisteme karşı durabilirler.

Kapasitelerini belirleyen ise ulusal unsurlar ile bunların bir sonucu olarak görülebilecek dış politikalarıdır.

Tam da burası Neoklasik realizmin dış politikayı açıklama gücünü daha net biçimde ortaya çıkarmaktadır. Dış politika oluşumu bağımsız değişken olarak gördüğü sistemin, ara değişkenler ve yerel faktörlerin süzgecinden geçtikten sonra anlamlı çıktılar olarak görülmektedir. Lider imajları, stratejik kültür, değişken devlet toplum ilişkileri, iç kurumlar olarak nitelenen ara değişkenler, sistemik itki ile devletlerin politika çıktıları arasında bir aktarım kuşağı oluşturmaktadır. Bu durum dış politika analizinde açıklayıcılık gücünü artırır biçimde, devlet davranışlarının tüm nedenlerinin analize dâhil edilmesine yol açmaktadır. Devletlerin izleyeceği stratejilerin tipleri ve yoğunluğu hususundaki benzeme (emulation), yenileme (innovation) ya da mevcut stratejiyi koruma biçiminde farklı varyasyonlarının ortaya konması, dış politikalarda yaşanan değişimleri açıklama noktasında da avantaj sağlamakta ve analizlerin çok boyutlu olarak ele alınmasına imkân tanımaktadır. Bu durum da yine Neoklasik realizmin yöntemi olarak ifade edilebilecek bağımsız değişken olarak nitelenen sistemik unsurların yanında, her devletin kendi münferit yapılarından kaynaklı ara değişkenleri öne çıkarmasıyla ilişkilidir.

Neoklasik realizm dış politika açıklamalarında yerel faktörler olarak başta askeri bürokrasi olmak üzere devletin çeşitli kurumlarını, ekonomiyi yönlendirme kapasitesine sahip iş dünyasını, çeşitli çıkar gruplarını ya da kararları tartışmaya açma gücü olan medya gibi unsurları dış politika oluşumunda etki edebilen unsurlar olarak görmektedir. Özellikle küreselleşme ile birlikte uluslararası sistemde tesir gücüne sahip aktörlerin fazlaştığı göz önüne alındığında, Neoklasik realizmin dış politika yapımında yerel faktörler üzerinden çeşitli aktörleri dâhil etmesi yine dış politika açıklamalarındaki gücünü göstermektedir.

Sonuç itibarıyla Neoklasik realizmin varsayımlarının dış politika kavramını açıklamada işlevsel bir araç olarak kullanılabileceği düşünülmektedir. Uluslararası ilişkilerin değişen yapısı, küreselleşme ile birlikte sistem oyuncularının farklılaşması, uluslararası sistemin değişmeyen doğası olarak nitelenebilecek güç mücadeleleri, neoklasik realizmin bağımsız değişken ve ara değişkenler yaklaşımıyla açıklanabilir bir duruma karşılık gelmektedir. Bu bağlamda Neoklasik realizmin ulusal ve sistemik unsurlara yönelik vurgusu ve bu vurgunun bir süreç karşılık gelerek dış politika oluşumuna yol açtığı iddiası, devletlerin dış politikalarını analiz etmede kullanışlı bir araç olarak görülmektedir. Devletlerin kapasiteleri oranında dış çevrelerini kontrol edebilmeleri ve uzun vadede strateji, hedefler ve beklentilerini dış politika yoluyla sağlayabilmeleri yönelik yaklaşımı, teorinin cari sistemle uyumuna işaret etmektedir. Son kertede Neoklasik realizm, güvenliğe atfettiği değer, yöntemi ve aktör çeşitliliğine ve bunların dış politika çıktılarındaki bilişsel sürecine yaptığı vurgu ile dış politika kavramını açıklamada ciddi bir güce sahip görülmektedir.

Kaynakça

- Alessandri, E. (2008). "Reviving Liberalism. A New Course for US Foreign Policy". *The International Spectator*, 43 (2), 119-121.
- Ashley, R.K. (1986). "The Poverty of Neorealism". Robert Keohane (Ed). *Neorealism and Its Critics* (ss. 225-286) içinde. New York: Columbia University Pres.
- Ashley, R.K. (1987). "Foreign Policy as Political Performance". *International Studies Notes*, 3 (2), 51-54.
- Campbell, D. (1992). *Writing Security United States Foreign Policy and the Politics on Identity*. Manchester: Manchester University Pres.
- Checkel, J. T. (2008). "Constructivism and Foreign Policy". Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne (Ed). *Foreign Policy: Theory, Actors and Cases*. (ss. 71-82) içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Çuhadar, E. (2012). "Dış Politikada Karar Birimleri Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği". Ertan Efegil ve Rıdvan Kalaycı (Ed). *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*. (ss. 289-315) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Dahl, R. (1957). "The Concept of Power". *Behavioral Science* 2 (3): 201-215.
- Ereker, F. (2013). "Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu". *Uluslararası İlişkiler*, 9 (36), 45-71.
- Holsti, K. J. (1983). *International Politics: A Framework for Analysis*. N.j: Prentice Hall.
- Hudson, V. (2005). "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations". *Foreign Policy Analysis*, 1 (1), 1-30.
- İnat, K. Balcı, A. (2007). "Dış Politika: Teorik Perspektifler". Zeynep Dağı (Ed.), *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devletten Küreselleşmeye* (ss. 210-241) içinde. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Lobell, S. E. (2009). "The Assesment, the State and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model". Jeffrey W. Taliaferro Steven E. Lobell and Norrin M. Ripsman (Ed). *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy*. (ss. 42-74) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mearsheimer, J.J. (1994). "The False Promise of International Institutions". *International Security*. 19 (3), 5-49.
- Mearsheimer, J.J. (2013). "Anarchy and the Struggle for Power". Scott P. Handler (Ed). *International Politics Classic and Contemporary Readings*. (ss. 51-62) içinde. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC. Sage Publications.
- McGowan, P.J. (1973). "Introduction". Patrick J. McGowan and Shapiro B. Howard (Ed). *The Comparative Study of Foreign Policy: A Survey of Scientific Finding*. Sage Library of Social Research, Vol.4. Beverly Hills: Sage: Publications.

- Modelski, G. (1962). *A Theory of Foreign Policy*. Londra: Pall Mall Pres.
- Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". *World Politics*. 52 (1), 144-172.
- Rosenau, J. (1966). "Pre-Theories and Theories of Foreign Policy". Farrell. R.B. (Ed.), *Approaches to Comparative and International Politics*. (ss. 27-92) içinde. Evanston: Northwestern University Press.
- Rosenau, J. (1976). "The Study of Foreign Policy". James Rosenau, Kenneth W. Thompson and Gavin Boyd (Ed.), *World Politics: An Introduction*. (ss. 14-28) içinde. New York: The Free Press.
- Ripsman, N. M. (2009). "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups". Jeffrey W. Taliaferro Steven E. Lobell and Norrin M. Ripsman (Ed). *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy*. (ss. 170-193) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ripsman, N. M. Taliaferro, J. W. and Lobell, S. E. (2016). "Neoclassical Realist Theory and the Limits of Taliaferro, J. W. Lobell, S. E. and Ripsman, N. M. (2009). "Introduction: Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy". Jeffrey W. Taliaferro Steven E. Lobell and Norrin M. Ripsman (Ed). *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy*. (ss. 1-40) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallerstein, I. (2004). *Modern Dünya Sistemi*. 1. Cilt. (Çev.: Latif Boyacı). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Waltz, K. N. (1986). "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics". Robert Keohane (Ed). *Neorealism and Its Critics* (ss. 322-345) içinde. New York: Columbia University Press.
- Structural Realism". Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell (Ed). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. (ss. 16-32) içinde. New York: Oxford University Press.
- Schweller, R. (2004). "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing". *International Security*, 29 (20), 159-201.
- Suchtch, P. F and Ellias, J. (2007). *International Relations: The Basics*, New Yorke: Routledge Press.
- Taliaferro, J. W. (2000). "Security Seeking under Amarchy: Defensive Realism Revisited". *International Security*. 25 (3), 128-161.
- Taliaferro, J. W. (2009). "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building fot Future War". Jeffrey W. Taliaferro Steven E. Lobell and Norrin M. Ripsman (Ed). *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy*. (ss. 194-226) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waltz, K. N. (1990). "Realist Thought and Neorealist Theory". *Journal of International Affairs*, (44), 21-37.
- Webber, M and Smith, M. (2002). "Problem Issues in Foreign Policy Analysis". Mark Webber and Michael Schimdt (Ed). *Foreign Policy in A Transformed World* (ss. 9-29) içinde. London: Printice Hall.
- Wolhforth, W. C. (1993). *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*. New Yorke: Cornell University Press,

Extended Summary

There is no single definition of foreign policy. Scope of foreign policy is through difference and alienation a "the other". Foreign policy can be seen as a aim whose essence is a security facility. Security is the founding element of foreign policy.

The concept of foreign policy is one of the focal points of international relations theories. On the other hand we cannot mention that there is a general theory of foreign policy analysis. The diversity of actors has shown up in the international system along with globalization. For this reason, the concept of foreign policy has started to be dealt with in a different dimension.

Neoclassical realism is seen as a meta-theory that claims to explain the concept of foreign policy. The theory tackles foreign policy explanation in multidimensional form. Foreign policy has pertained as a constituent piece, a process output formed by a combination of many factors. Neoclassical realism handles with the concept of foreign policy in a process-based and multidimensional analysis method. Neoclassical realism centers on the secure connection of foreign policy and the multi-actor image of the globalized world.

Neoclassical realism keeps the concept of the structure at the center. But it also comprises national policy actors in explaining the foreign policy behavior of states. Neoclassical realists argue that the international system has an anarchic order, and in this order, all states must ensure their security. The distribution of power in the international system is the most fundamental element that determines the foreign policy of states. They believe that each state is trying to increase efficiency in the international system, and they can only do so at the rate of their capacity. Neoclassical realism considers foreign policy as a dependent variable and considers state behavior from this point of view. However, they claim that the formation of foreign policy depends on two elements that affect each other. Accordingly, the international system is considered a priority element and treated as an independent variable, and decries that only after the effects of the system have passed through the filter of intermediate variables become meaningful data. At this point, elements arising from the internal structure of states have a decisively important position in the foreign policy making process as intermediate variables.

The grand strategies of a state, military doctrine, foreign economic policy, alliance preferences, and crisis behavior as areas of interest and explanation of neoclassical realism. The method of neoclassical realism: by examining the foreign policy event to be evaluated in the context of state behavior and strategy, it manifests itself as the transformation of the independent variable (international system) into the policy output (dependent variable) through intervening variables. The intervening variable comes from leading images at the beginning. The element expressed as strategic culture is the second intervening variable. The third intervening variable is state-community relations. Internal institutions are the fourth intervening variable.

As another intervening variable that neoclassical realism attributes value to, local factors appear decidedly. Ripsman:

Believes that local factors, usually society itself, are a defining element in foreign policy.

Systemic elements constitute the independent variable of neoclassical realism in foreign policy analysis. In neoclassical realism, power is defined as the capacity or resources to allow states to exert influence over each other. In this way, states try to control and shape their external environment, trying to combat the uncertainties of the international anarchic atmosphere. Eliminating the uncertainty of the anarchy environment is associated with the capacity of states to influence the system.

In this study, the power of theoretical assumptions of neoclassical realism to explain foreign policy is discussed. While the system is a core that shapes state behavior, states can resist the system in their capacity. It is precisely here that neoclassical realism reveals more clearly the power to explain foreign policy. Foreign policy formation is seen as essential outcomes after passing through the filter of the system, intervening variables, and local factors that it decisively considers as independent variables.

As a consequence, it is believed that the assumptions of neoclassical realism can be used as a functional tool in explaining the concept of foreign policy. The changing structure of international relations, the differentiation of system players along globalization can be understood by the theoretical assumptions of neoclassical realism. In conclusion, neoclassical realism seems to have serious power in explaining the concept of foreign policy with its emphasis on the value, method, and variety of actors it attributes to security and their cognitive process in foreign policy outcomes.

Araştırma Makalesi • Research Article

What Does Theory of Moves Enable that Classical Game Theory Could Not? A Study on Methodological Tools of Theory of Moves

Hareketler Teorisi Klasik Oyun Teorisinin Sağlayamadığı Neyi Sağlıyor? Hareketler Teorisinin Metodolojik Araçları Üzerine Bir Çalışma

Özgür Aktaş^{a,*}

^a Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 34349, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1232-7903

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 26 Kasım 2020
Düzeltilme tarihi: 11 Ocak 2021
Kabul tarihi: 20 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Hareketler Teorisi
Klasik Oyun Teorisi
Oyun Teorisi
Mahkumun İkilemi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 26 November 2020
Received in revised form 11 January 2021
Accepted 20 January 2021

Keywords:

Theory of Moves
Classical Game Theory
Game Theory
Prisoner's Dilemma

ÖZ

Oyun Teorisi ve oyun teorisi modelleri uzun yıllardır bilhassa uluslararası siyaseti ve rasyonel aktörlerin stratejik etkileşimlerini irdelemek, genel olarak sosyal dünyanın dinamiklerini incelemek için kullanılmaktadır. Oyun Teorisi'nin açıklayıcı kapasitesini geliştirmek için çeşitli modeller ve yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bu bağlamda Hareketler Teorisi stratejik etkileşimleri daha gerçekçi bir şekilde inceleyip açıklayabilmek için Stephen Brams tarafından geliştirilmiştir. Bu makalenin amacı, Hareketler Teorisi'nin temel varsayımları, kuralları ve kavramlarını, Klasik Oyun Teorisi'nin yapısı ve kısıtlarıyla bir arada inceleyerek Hareketler Teorisi'nin sağladığı metodolojik araçları değerlendirmektir. Hareketler Teorisinin Oyun Teorisi'ne yaptığı dikkate değer katkılar olduğu savunulurken, Hareketler Teorisi'nin kendi metodolojik kısıtlarına da dikkat çekilmiştir.

ABSTRACT

Game Theory (GT) and game-theoretic models have been used for many years to examine particularly international politics and strategic interactions between rational actors, in general, the dynamics of the social world. Different models and approaches have been developed to enhance the explanatory capacities of GT. In this regard, Theory of Moves (TOM) was developed by Stephen Brams in order to analyze and explain strategic interaction more realistically. The purpose of this article is to examine the main assumptions, rules and concepts of TOM with the structure and drawbacks of Classical GT to evaluate methodological tools of TOM. The purpose of this article is to examine two game-theoretic models, Classical GT and TOM, and to scrutinize what sorts of methodological utilities could be achieved by them. Thus it is aimed to illustrate methodological constraints and drawbacks of Classical GT and how the rules and features of TOM intend to overcome these issues. In the study, although it is claimed that TOM made remarkable contribution to GT, the methodological constraints of TOM are pointed out.

1. Introduction

Game Theory (GT) can be defined as the study of mathematical models of conflict, cooperation between intelligent, rational decision-makers (Myerson, 2013: 1). The first important text in GT was the Theory of Games and Economic Behavior by John von Neumann and Oskar Morgenstern, published in 1944 and aimed to explain cooperative strategic interaction between rational actors. Since then, GT has been contributed by several scholars. In

the 1950s, John Nash introduced the most crucial concept for non-cooperative games, Nash Equilibrium, and made a breakthrough for the explanation of the games of conflict of interest. In 1960, Nobelist Thomas Schelling's book, *The Strategy of Conflict*, is considered the first significant work from a social science perspective. In the 1970s, in accordance with Nash's contribution to non-cooperative games and the dominance of the positivist paradigm in the social sciences, GT was used frequently by the scholars of International Relations and Political Science. Besides, by the

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author.
e-mail: ozgur.aktas@ogr.iu.edu.tr

time of progress, it is used in various disciplines from economics and business to biology and even in biblical studies.

GT might be considered as a technique to conduct the scientific inquiry in different disciplines. In this sense, it has particular answers to the question regarding epistemological and ontological assumptions such as; what might be considered as a scientific object, what is the limit for our scientific investigation, what sorts of causalities might occur between scientific objects, etc. First, an individual who intends to use GT would assume methodological individualism, meaning, presume the actions of human beings and their organizations (different actors might be added to the assumption) cause to reproduce or transform the society in which they exist (Wendt, 1987: 337). Second, the individual would assume that the actors make their actions in accordance with their purposes in different scales. Here, it is essential to note that purposefulness does not necessarily mean that actors have an exact list of their goals or calculate all the possible actions and outcomes (Ordeshook, 1986: 2).

Two key assumptions are highly interrelated, and they also give us a clue about another important concept; rationality, its meaning, and its function to shape the social world. Rationality might be simply defined on the basis of two simple ideas;

i) Confronted with any two options, denoted x and y , a person can determine whether s/he does not prefer option x to option y , does not prefer y to x , or does not prefer either.

ii) Confronted with three options x , y , and z , if a person does not prefer y to x and does not prefer z to y , then she must not prefer z to x (McCarty and Meirowitz, 2007: 6).

Adopting the principle of rationality as it has mentioned above enables to make analyses on the behaviors of the actors while determining the best possible outcome for them. Furthermore, for expanding the analyses in a way to include the interactions of two or more actors, it is crucial to mention another crucial concept. GT is a technique used to analyze the situations where the actions of two or more actors affect not only the one that takes action but also the other(s). Therefore, in these situations, actions that are taken by the actors and the outcomes of these actions bond the actors in a way that the actors must consider the other actors' possible actions while taking their own actions. This is called strategic interdependence - such situations are also called games of strategy- and GT provides the tools to examine these kinds of relations between the actors or the players as it is in the GT terminology (Carmichael, 2005: 5).

Throughout the years, different models of GT has been developed to enhance its utility. In this paper, I focus on two models of GT, namely, Classical Game Theory (CGT) and Theory of Moves (TOM). While CGT has been used for analyzing international politics and the strategic actors of political actors several times, TOM is a comparatively new approach, and its application has been relatively less widespread than CGT. The main purpose of this study is to illustrate what has been the main problems of using CGT in social sciences, specifically in international relations, and in comparison with CGT, what sort of tools and features which TOM provides to explain the complexity of the social world. For this purpose, the paper is designed to have three main parts. In the second part, the main assumptions of CGT will

be mentioned. Afterward, the drawbacks of CGT will be ascertained in order to conduct a comparative investigation of the methodological tools of CGT and TOM later. Following two parts will be provided to concretize the methodological possibilities that comes with the features of TOM. In the third part, the fundamental principles and rules of TOM will be explained. This will be succeeded by criticisms raised towards TOM. In the fourth part, to show the differences between CGT and TOM in practice, both models will be applied to the Prisoner's Dilemma game. In conclusion, the issue of how the features, principles and rules of TOM developed to overcome the drawbacks of CGT will be analyzed.

2. Classical Game Theory: A Method of Simplicity

Under the title of GT, there are plenty of different models that are based on the fundamental assumptions and concepts that have mentioned above. Among many different models, Classical Game Theory (CGT) might be considered as the most refined-one in terms of its basic assumptions. CGT has been the reference point for the development of other models.

2.1. The Fundamental Assumptions of CGT

As a model, CGT requires some basic assumptions to function correctly. In addition to strategic interdependence and rationality – to be more concrete, instrumental rationality- in most cases, it is simply assumed that all the players are quite aware of their actions and the outcomes of other players' actions. Even though the players do not really know the other players' choices, since they know that other players will pursue the best outcome for themselves, players might suppose others' choices and act accordingly. Under these three conditions, it is presumed that the players make their strategy independently and simultaneously, meaning and when one of the players makes its choice, the others' strategy could not be affected by the decided strategy. Therefore, an exact simultaneousness of actions is not required. Here, the critical point is that even though the players made their choices at different times, the latter choice of one player should not be influenced by the other player's previous choice.

In International Relations discipline there have been several attempts to explain international politics via GT, particularly CGT. As Robert Jervis claims, GT and realism are generally compatible; they are structural, strategic and rational. In accordance with GT's epistemological and ontological premises, as it is expected, these sorts of analyses are made by rationalist scholars, thus not only neorealists but also neoliberals (Baldwin, 1993; Keohane, 1998). Several scholars who made their analyses at structural level used the so-called *Prisoner's Dilemma* and *Chicken* games to scrutinize the possibilities of international cooperation, collective security and international system (Snyder, 1971; Poundstone, 1993; Van Evera, 1985). Furthermore, many others used CGT to illuminate the strategic dynamics between two rational actors, and ignored the causalities that are generated by structure of international politics (Schelling, 1966; Snyder and Diesing., 1977; Zagare, 2014; Zagare, 1973; Sexton ve Dennis, 1985). In these studies, mostly states were considered as rational actor and included in the analyses. However, there are also some studies which

acknowledged other political entities than states like social movements and armed organizations as rational and gave places in the analyses.

Despite all the advantageous tools of CGT to explain strategic relations among actors, there are also some drawbacks regarding CGT which might lead the practitioners to neglect some important aspects or relations concerning their objects of study, or basically, it does not supply any technique to define some certain relations among the objects (Sandler, 2003).

2.2. The Drawbacks of CGT

In this section, I intend to summarize the drawbacks of CGT under five points. Some of these drawbacks of CGT are directly related to the very nature of GT (i.e., its ontological and epistemological premises), while others are linked to the simplistic characteristic of CGT. First, as it has mentioned before, one of the assumptions that CGT requires is that the players make their choices independently and simultaneously. However, most of the time, in international politics, or more generally in the social world, the players build their strategy after considering other players' moves or even make their choices as a direct response to the others. Thus, the conditions that is assumed while applying CGT are not realistic and would mislead the practitioners, especially in such cases that has to be analyzed in detail.

Second, after the game is set, the players will choose one of the strategies according to their interests, and then the game will immediately end after the choices are determined. However, the states -or in general, the players-, do not immediately reach the result assumed by CGT. In fact, during a strategic game, the states even follow the strategies that might lead to a disaster – meaning, the worst possible payoff for both players- to reach their ultimate interest. Therefore, during a strategic game, players make plenty of moves, and not all of them are consistent with CGT calculations to get through the best possible payoff. CGT is unable to show these kinds of strategic changes.

Third, while using CGT, the practitioners presume that the players are highly aware of the payoffs and the structure of the game they are settled, which is formed. The players are considered like they are in a sort of state of omniscience concerning the possible outcome of all the strategies. Nevertheless, as rationalist scholars admit, the actors are easily misperceived about social reality. Therefore whether practitioners should use additional tools to demonstrate the situations that the actors misperceive the conditions and outcomes while using CGT, or they should consider simply these implications of the CGT model.

Fourth, in some cases, a particular political event is analyzed with a different game structure; in this regard, the application of Cuban Missile Crisis (1962) is a typical example. In 1966, Schelling applied so called *Brinkmanship Game* to explain the resolution of the crisis; on the other hand, same event is analyzed by Snyder and Diesing via so called *Called Bluff Game* (Schelling, 1966: Chapter 3; Snyder and Diesing, 1977). In other words, different phenomena might be considered by different scholars as the keystone to understanding a particular political event. Thus, using CGT may one follow different conclusions than others who used CGT. In this way, CGT provides a variety of distinct

interpretations over a specific event. On the other hand, the occurrence of several different analyses that do not have and theoretical flaws brings the question mind: Is it possible to draw any conclusion by using CGT? Hence, the plurality of the analyses might be considered something that undermines the claims of CG and positivists concerning objectivity.

Last but not least, CGT is criticized for its demand for excessive information for functioning properly. Here there are two problems; CGT often seems to require more information than can feasibly be obtained, and as an ironic fact, it cannot always adequately incorporate relevant historical details about the context of interaction (Snidal, 1985: 26). Thus, CGT can only be applied in a limited amount of cases in which the vagueness in the content is highly eliminated. In the next part, it will be explained how some of these drawbacks are planned to be overcome by the rules of Theory of Moves.

3. Theory of Moves: An Attempt to Analyze Social World More Realistically

Theory of Moves (TOM) is a model based on GT, makes significant changes in CGT. It is developed by Steven Brams, and explained in detail in his famous book *Theory of Moves*. To elaborate what it is meant by stating TOM is a model based on GT, it might help remember the key assumptions and concepts of GT. Claiming that TOM is based on GT means that these key assumptions and concepts (i.e., methodological individualism, purposefulness, instrumental rationality, and strategic interdependence) are crucial in terms of understanding the structure of the model and how it works. In this sense, it is possible to claim that Brams agrees with the ontological and epistemological premises of GT perspective. Nevertheless, for him, CGT has specific problems regarding illuminating social reality. Unlike CGT implies, according to Brams, Players do not usually choose strategies simultaneously or independently of each other and do not adhere to a specified sequence of choices as it is presumed and represented by a game tree (Brams, 2000: 222). With his words, “*Although, these models [arcane game-theoretic models] sometimes offer important insights into strategic interaction, their canvass is narrow. Worse, many are hopelessly far removed from ever being applicable to real-life situations, for either explanatory, predictive or prescriptive purposes*” (Brams, 1994: 5). Due to these reasons, he aimed to develop a dynamic model that could explain sequential interactions and how misinformation misperception, or deception may affect the players since these are the things that genuinely play significant roles in real life. In short, TOM tries to analyze the social phenomena in a more realistic way while examining the sequential choices players make and putting a considerable effort into how exactly the players aware of the reality.

TOM has been used by several scholars to make analyses in international politics (Brams, 2000; Brams, 1993; Brams and Hessel, 1984; Brams and Togman, 1996; Zeagar and Bascom, 1996; Mor, 1995; Simon, 1995; Kiryluk-Dryjska, 2016). In these analyses, in accordance with the theoretical presumptions of GT, the strategic interactions among states, social movements, regional actors, and terrorist organizations are investigated. Unlike CGT, TOM offers tools that enable practitioners to scrutinize the cases in which

i) some sort of misperceptions influence the strategic interaction ii) players clearly take actions while considering the actions of other player(s) in chronological order, and iii) some political development that their influences to the game cannot be simply demonstrated in the game matrices. It is possible to find examples for all these three categories from Brams' analyses. Brams' analysis of the Iran Hostage Crisis is an example of how misperception might change the strategic conditions drastically. Moreover, Brams & Togman's analysis of the conflict between several actors in Northern Ireland and the British Government demonstrates TOM as a model is a fruitful tool to scrutinize the strategic moves throughout the years (Brams and Togman, 1996). Last but not least, Brams & Hessel's analysis on the conflict between Solidarity and Polish Communist Party in 1980-81 shows the influence of capability of one player to threaten the other might be settled in a game matrix (Brams and Hessel, 1984). In the next section, to elaborate on the new features of the model, the rules of TOM will be explained, and how the rules are developed to resolve the issues concerning the drawbacks of CGT.

3.1. The Rules of TOM

Creating a game-theoretic model to analyze the strategic interactions more realistically was the main purpose of Brams to develop TOM. In accordance with this purpose, he envisaged some rules and coined some concepts to improve TOM's explanatory tools.

The first four rules of TOM are designed as follows (Brams, 1994; chapter 1: Brams, 1993: 10-25):

•Rule 1: Play starts at an initial state, means that the players are already situated in one of the four possible intersections of the matrix. There are two ways to establish the initial state: the state might be chosen by considering the real social situation, or it is assumed that the players choose their strategy independently and simultaneously.

•Rule 2: Either of the players can unilaterally switch its strategy (i.e. make a move), thereby changing the initial state into a new state. The new state will be in the same row or column (it depends on which player makes the move)

•Rule 3: If we consider the player which made the first move as Player 1 and the other as Player 2, Player 2 can respond by switching its strategy, therefore, moving the game to a new state.

•Rule 4: The alternating responses continue until one of the players whose turn it is to move next chooses not to switch its strategy. The preference of not switching the strategy terminates the game and establishes the final state. Only at this point, the payoffs are paid, thus, the players can benefit from them.

The first four rules are clearly designed to give a non-static and interactive nature to TOM. In this way, TOM rejects the principle of simultaneousness and independence regarding the actions of players. However, neither of these four rules provide any information about the essential aspect of the game. What induces a game to end? Rule 4 answers this question roughly, the game ends when one of the players decides to stop moving. However, the real question is what makes a player not switch the strategy?

•Rule 5 (Rational Termination Rule): A player will not move from an initial state if this move (a) leads to a less preferred final state (i.e., outcome); or (b) returns play to the initial state (i.e., makes the initial state the outcome).

Rule 5 is strongly connected to instrumental rationalism assumption. With this rule, it is assumed that at one point the game will end. However, as Brams scrutinized in his book elaborately, cyclic games (i.e., the games that does not end) exists and undermines the applicability of TOM. For dealing with this problem, Brams simply adds another rule;

•Rule 5': If at any state in the move-countermove process a player whose turn it is to move next receives his or her best payoff (i.e., 4 among 1,2,3 and 4), that player will not move from this state. Rule 5' might be considered as an alternative rule, to the cases that rule 5 could not explain.

Finally a rule is needed to ensure that both players calculate before leaving the initial state.

•Rule 6 (Two-sidedness rule): Each player takes into account the consequences of the other player's rational choices, as well as his or her own, in deciding whether or not to move from the initial state or any subsequent state. If it is rational for one player to move and the other player not to move from the initial state, then the player who moves takes precedence, meaning his or her move overrides the player who stays, so the outcome will be induced by the player who moves.

For the players, it is important to know when to make the first move or to stop moving because, after all, moves are made, the players might suffer by transaction cost, meaning the assumed cost that is paid by the players to move. In addition, in some cases, the players might move to a Pareto inferior (it basically means an outcome that is less beneficiary than the other) square, aiming to force the other player to move a new square that provides higher payoffs to both players or just the one who moved to Pareto inferior square. Thus, the method, which is called backward induction, is needed to interpret the game accurately.

Backward induction is simply a reasoning process in which players, working backwards from the last possible move in a game, anticipate each other's rational choices (Brams, 1994: 27). In a game, if we consider all the squares as a possible initial state for both players, at maximum eight outcome states could be anticipated. Here there are three concepts that Brams mentioned. These are blockage, stoppage and survivor. Blockage shows the situation that the player does not move to a new state since it is not rational. Survivor is the payoff selected at each state as the result of backward induction. when backward induction is applied to the game, after illustrating the blockages, the blockages are going to divide the scheme to different parts. For all the divided parts, there will be a survivor state. Finally, stoppage occurs when blockage halts play for the first time from some initial state. It appears when the initial state is Pareto superior (simply, Pareto superior and Pareto inferior are antonyms) to the next state, therefore it is not rational to move; or moving from the initial state will cause cycling.

3.2. Criticism towards TOM

As this paper suggests, the features of TOM provided plenty of tools for the practitioners of GT to analyze the strategic

interactions more realistically than CGT. Despite all the benefits provided by TOM to explain social phenomena successfully, like every other scientific approach, TOM is criticized by scholars from different principles such as; economics, political science, philosophy, psychology, mathematics, etc. (Brams, 1994: 146). Criticisms might be considered under two categories. First, some scholars have been agreed on the main structure and features of TOM however, rejected one particular part of the model and/or suggested a new mechanism or feature. For instance, Edwin Woerdman claimed that Brams' interpretation on Prisoner's Dilemma is flawed. He claimed that cooperation is only possible if the initial state is (3,3) (Woerdman, 2000). Abraham Kandel and Yan-Qing Zhang (1998) attempted to develop Theory of Fuzzy Moves, an approach that combines TOM and fuzzy logic. Stephen J. Wilson (1998) proposed several changes on rules and suggested some revision on the rules (Ericson and Zeager, 2006).

Second, according to some other scholars, TOM has very significant errors and flaws within its structure. In this category, Randall Stone's criticism and Brams' reply is an outstanding debate. In his review, Stone's criticism might be considered under two main points. Stone claims that Brams' two general claims are mistaken. These are; i) TOM generates new insight about the familiar 2x2 games commonly used in international relations; ii) TOM captures the nuances of strategic interaction that GT misses because GT treats the extensive form—who gets to move when—as exogenously determined, whereas TOM makes it endogenous (Stone, 2001).

First, Stone underscores the fact that the classical games of GT were analyzed by the Sequential Model that introduces the contingent strategies to any chosen strategy. Therefore, TOM analyses of the sequential situation is not something uniquely provided by TOM. According to TOM, the structure of the games is mainly formed by the initial state and the order of moves. Therefore, TOM could not provide any concrete solution to any games since the structure of the games might change totally with a slight change in one of these components. In the light of these, according to Stone, TOM modeling totally different situations than GT views, instead of generating new insight to GT. TOM makes so many changes to CGT. After all these changes, is it still related to Game Theory? This might bring minds Thesus' paradox, after replacing all the components of the total, is it still the same thing? Obviously, Brams did not change all the components of GT with their equivalents. Then, how many changes to GT would generate a different theory? Brams claims that he has not abandoned the framework of GT, but, TOM is his attempt to make major changes in its focus (Brams, 1994: 15).

Stone's second argument is against the method of TOM. He implies that, TOM arbitrarily pick the initial state and the order of the moves. Therefore, TOM is such an approach that might be used to reach any outcome on the game matrix. Brams strongly denies this argument; "*There is nothing arbitrary about this starting point, as Stone claims; it needs to be selected carefully, with sensitivity to issues of time, place, and the circumstances of the players, to model accurately the strategic situation at hand.*" (Brams, 2001: 247) Certainly, TOM is not a model or theorem that is above criticism. However, the critics should be aware of that, TOM

is by no means the be-all and end-all of applied game-theoretic modelling (Brams, 2001: 249).

Despite all the criticisms that mentioned above, I believe TOM has serious potential to overcome the drawbacks of CGT that I have ascertained in the first part. In the next part, I will attempt to demonstrate the difference between two models and test if the drawbacks are truly overcome by TOM.

4. The Comparison of TOM and CGT from the Perspective of Prisoner's Dilemma

To compare two game models, CGT and TOM will be applied to Prisoner's Dilemma. In Figure 1, CGT is applied to Prisoner's Dilemma and in Figure 2 TOM is applied to the same game.

Figure 1. Prisoner's Dilemma (CGT)

		Column	
		R	C
Row	R	(3,3)	(1,4)
	C	(4,1)	(2,2)

Figure 2 Prisoner's Dilemma (TOM)

		Column	
		R	C
Row	R	(3,3)*	(1,4)
	C	(4,1)	(2,2)*
		[3,3]	[2,2]
		[2,2]	[2,2]

Key:

(x,y)= (payoff to R, and payoff to C).

[x,y]= [pay of to R and payoff to C according to backwards induction].

4= best, 3= next best, 2=next worst, 1= worst.

Nash Equilibrium is underscored.

* = Non-myopic equilibria

To illustrate the different outcomes that is calculated by different models, backward induction will be applied to initial state (3,3);

Figure 3. Backwards Induction for Row, Initial State (3,3)

	R		C		R		C
R starts:	(3,3)	→	(4,1)	→	(2,2)	→	(1,4)
Survivor:	(3,3)		(2,2)		(2,2)		(4,1)

Figure 4. Backwards Induction for Column, Initial State (3,3)

	C		R		C		R
C starts:	(3,3)	→	(1,4)	→	(2,2)	→	(4,1)
Survivor:	(3,3)		(2,2)		(2,2)		(4,1)

Key:

→: Moves from one state to other

→|: Stoppage

According to CGT, in the conditions of the Prisoner’s Dilemma, the Nash Equilibrium (i.e., the inevitable outcome) would be (2,2). On the other hand, according to TOM, in the case of Prisoner’s Dilemma, there are two possible outcomes – (2,2) and (3,3) - in other words, two non-myopic equilibria (NMEs). NMEs might be understood as the equivalent of Nash Equilibrium in TOM. They are the consequences of both players’ rational calculations of where, from each of the initial states, the move counter-moves process will end (Brams, 1994: 33). They could be easily detected via the application of backward induction for each possible initial state for both players. According to TOM, if the initial state is (3,3), the players will not attempt to take any action to risk their position. By involving a dynamic structure and considering the conditions before the game settled, TOM enables the practitioners to conduct deeper analyses. In this example, it enables a different possibility for the game, other than CGT envisages.

5. Conclusion

For many decades, GT has been used to explain the complexity of the social world via considerably simple game matrices. Throughout the years, different models and approaches have been developed to enhance its explanatory capacities. One of these models, CGT, has been used various times by scholars of international relations discipline in order to answer fundamental questions concerning international politics. By the time, the occurrence of new models brought questions to mind regarding the effectivity and preciseness of CGT. In this sense, with its claims, new rules, and interpretations of classical games like Prisoner’s Dilemma, TOM might be considered as a challenger to CGT.

Main purpose of this study was to illustrate what has been the main issues of using CGT in social sciences, specifically in international relations, and in comparison with CGT, what sort of tools and features which TOM provides to explain the complexity of the social world. For this purpose, after providing general information about GT and CGT, I underlined five possible drawbacks of CGT. These were; i) its assumption of independent and simultaneous action is not realistic; ii) it lacks a vision on reciprocal moves; iii) it lacks proper tools to illustrate misperception in strategic interactions; iv) it enables to reach so many different conclusions on a specific historical event; v) it needs so much information to be practiced, and it cannot incorporate all relevant details of a historical event. In the fourth part, I intended to scrutinize how the rules and concepts of TOM

are developed to resolve the problems concerning CGT. In this sense, the rules of TOM (specifically the first four rules) provide necessary theoretical tools to overcome the first and the second drawbacks of CGT. Moreover, backward induction demonstrates all the possible rational preferences for the player. In this way, by using backwards induction and forming different forms of game (such as; the real game and misperceived game), it is possible and practical to analyze the cases that misperceptions blurred players’ decision making. (Brams, 2000: 227) Considering the fourth drawback of CGT, TOM does not exceptionally provide any tool to resolve this issue. As it has mentioned before, there are some different opinions on some rules of the model. These differences cause different interpretations of certain games. Furthermore, as Stone argues, selecting the initial state differently might change all the analysis. In this case, one can claim that the practitioners select initial states arbitrarily; thus, any conclusion might generate, and plenty of different analyses might occur. Lastly, like CGT, for applying TOM into cases, the practitioners need plenty of details to make an accurate analysis. However, it might be claimed that, in comparison with CGT, TOM enables to include many historical details into analyses such as actions and counter-actions, misperceptions, and strategic moves that seem to lead to Pareto-inferior outcomes; however in a more extended scale turn to Pareto-superior outcomes.

In the fourth part, I examined Prisoner’s Dilemma from both CGT and TOM perspectives in order to demonstrate how CGT and TOM might imply different outcomes for one particular strategic interaction. Unlike CGT perspective on Prisoner’s Dilemma which claims no possibility for reaching (3,3) outcome, for the initial state (3,3) TOM envisages the possibility of cooperation between the players. By applying two models in same scenario, I attempted to show that the drawbacks that I claimed TOM overcomes i.e., the first, second and third drawbacks. While the application CGT and TOM in Prisoner’s Dilemma might be an accurate example for proving my claim regarding first and second drawback, without providing any historical content, it does not say anything about the third drawback.

TOM also has some methodological drawbacks like any other valid scientific approach. Nevertheless, as I claimed in this paper, it provides a rich set of methodological tools to analyze social world more realistically. Therefore, while being aware of its theoretical constraints, as a game-theoretic model, TOM might be used to analyze strategic interactions between rational actors in a considerably realistic way.

Bibliography

- Baldwin, David Allen. (1993). *Neorealism and neoliberalism: the contemporary debate*. Columbia University Press.
- Brams, Steven J. (2000). "Game theory: Pitfalls and opportunities in applying it to international relations." *International Studies Perspectives* 1(3), 221-232.
- Brams, Steven J. (2001). "Response to Randall Stone: Heresy or Scientific Progress?." *Journal of Conflict Resolution* 45(2), 245-254.
- Brams, Steven J. (1994). *Theory of Moves*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brams, Steven, and Jeffrey M. Togman. (1996). "The dynamics of the Northern Ireland conflict." *Oxford International Review* 7(2), 251-565.
- Brams, Steven J., and Marek P. Hessel. (1984). "Threat power in sequential games." *International Studies Quarterly* 28(1), 23-44.
- Brams, Steven J., and Walter Matli. (1993). "Theory of moves: overview and examples." *Conflict Management and Peace Science* 12(2), 1-39.
- Carmichael, Fiona. (2005). *A guide to game theory*. Pearson Education.
- Ericson, Richard E., and Lester A. Zeager. (2006). *Ultimate Outcomes in Refugee Crises: Evaluating Willson's Revised Theory of Moves*. Working Paper No. ecu0615. Department of Economics, East Carolina University.
- Kandel, Abraham, and Yan-Qing Zhang. (1998). "Fuzzy moves." *Fuzzy Sets and Systems* 99(2), 159-177.
- Keohane, Robert O. (1988). "International institutions: Two approaches." *International studies quarterly* 32(8), 379-396.
- Kirylyuk-Dryjska, Ewa. (2016). "Negotiation analysis using the theory of moves—Theoretical background and a case study." *Journal of Policy Modeling* 38(1), 44-53.
- McCarty, Nolan, and Adam Meirowitz. (2007). *Political game theory: an introduction*. Cambridge University Press.
- Mor, Ben D. "Crisis initiation and misperception. (1995)." *Journal of Theoretical Politics* 7(3), 351-367.
- Myerson, Roger B. (2013). *Game Theory Analysis of Conflict*. Cumberland: Harvard University Press.
- Ordeshook, Peter C. (1986). *Game theory and political theory: An introduction*. Cambridge University Press.
- Poundstone, William. (1993). *Prisoner's Dilemma/John Von Neumann, game theory and the puzzle of the bomb*. Anchor.
- Sandler, Todd. (2003). "Terrorism & game theory." *Simulation & Gaming* 34(3), 319-337.
- Schelling, T. C. (1966). *Arms and influence*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Sexton, Thomas R., and Dennis R. Young. (1985). "Game tree analysis of international crises." *Journal of Policy Analysis and Management* 4(3), 354-369.
- Simon, Marc V. (1995). "When sanctions can work: Economic sanctions and the theory of moves." *International Interactions* 21(3), 203-228.
- Snidal, Duncan. (1985). "The game theory of international politics." *World Politics* 38(1), 25-57.
- Snyder, Glenn H. (1971). "'Prisoner's Dilemma' and 'Chicken' Models in International Politics." *International Studies Quarterly* 15(1), 66-103.
- Snyder, Glenn H. and Paul Diesing. (1977). *Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making, and Systems Structure in International Crises*. Princeton University Press.
- Stone, Randall W. (2001). "The use and abuse of game theory in international relations: The theory of moves." *Journal of Conflict Resolution* 45(2), 216-244.
- Van Evera, Stephen. (1985). "Why cooperation failed in 1914." *World Pol.* 38.
- Wendt, Alexander E. (1987) "The agent-structure problem in international relations theory." *International organization*, 335-370.
- Willson, Stephen J. (1998). "Long-term behavior in the theory of moves." *Theory and Decision* 45(3), 201-240.
- Woerdman, Edwin. (2000). "Rationality and Stability in the Theory of Moves: The Case of the Prisoner's Dilemma." *Rationality and Society* 12(1), 67-86.
- Zeager, Lester A., and Johnathan B. Bascom. (1996). "Strategic behavior in refugee repatriation: A game-theoretic analysis." *Journal of Conflict Resolution* 40(3), 460-485.
- Zagare, Frank C. (1983). "A game-theoretic evaluation of the cease-fire alert decision of 1973." *Journal of Peace Research* 20(1), 73-86.
- Zagare, Frank C. (2014). "A game-theoretic history of the Cuban Missile Crisis." *Economies* 2(1), 20-44.

Araştırma Makalesi • Research Article

Gelir ve Servet Vergileri Türkiye'de Gelir Dağılımını Etkilemekte midir?

Do Income and Wealth Taxes Affect Income Distribution in Turkey?

Güray Akalin^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kütahya / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-6647-5418

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Aralık 2020
Düzeltilme tarihi: 21 Ocak 2021
Kabul tarihi: 27 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Gelir Vergisi
Servet Vergisi
Gelir Dağılımı
ARDL sınır testi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 December 2020
Received in revised form 21 January 2021
Accepted 27 January 2021

Keywords:

Income Tax
Wealth Tax
Income Distribution
ARDL bound test

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı gelir ve servet vergilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini Türkiye için 1987-2016 yıllarını kapsayan verileri kullanarak incelemektir. Ampirik analizler sonucu elde edilen bulgular şöyle sıralanabilir: i) modelde yer alan değişkenlerin durağanlık özellikleri I(1) ve I(0) olmak üzere farklılık göstermektedir ii) değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi vardır iii) uzun dönemde transfer harcamalarında, gelir ve servet vergilerinde ortaya çıkan bir artış gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaktayken, işsizlik ve enflasyonda ortaya çıkan bir artış gelir dağılımı eşitsizliğini arttırmaktadır. Gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmada servet vergisi de gelir vergisi kadar etkin olduğundan servet vergisinin kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

ABSTRACT

The main aim of this study is to investigate the effects of income and wealth taxes on income distribution for Turkey by using data covering the years 1987-2016. The findings obtained as a result of the empirical analysis can be listed as follows: i) the variables in the model have mixed stationarity levels such as I(1) and I(0) ii) there is a long-run relationship between variables iii) in the long-run an increase in transfer expenditures, income, and wealth taxes reduces income inequality, while an increase in unemployment and inflation increases income inequality. Due to the wealth tax is as active as income tax in reducing income inequality, the use of wealth tax should be expanded.

1. Giriş

Son yirmi yılda dünyanın birçok ülkesinde gelir dağılımı eşitsizliğinde bir artış yaşanmış, 2008 krizi ile birlikte ise bu artış hızlanmıştır (Martinez-Vazquez vd. 2012: 2). Artan eşitsizlik sadece ahlaki ve etik açıdan değil, kalkınma ve refah üzerindeki bozucu etkilerinden dolayı da kaygı ve endişe yaratmıştır (Goñi vd. 2008: 1). Zira yüksek eşitsizlik rant arama faaliyetlerine, sosyal gerilime, politik istikrarsızlığa, fakir orta seçmenin var olmasına, kusurlu sermaye piyasasına ve orta sınıfın gelirden daha düşük pay

almasına yol açarak ekonomik büyümeyi yavaşlatabilmektedir (Nissanke ve Thorbecke, 2006: 1343).

Gelirin faktör piyasalarındaki dağılımı sonrası ortaya çıkan bu eşitsizliği azaltmaya yönelik devletin elindeki en önemli maliye politikası araçları vergi ve transfer harcamalarıdır. Her ne kadar vergilerin temel amacı kamu harcamalarını finanse etmek olsa da, vergiler cari açığı düşürmek, iktisadi etkinliği arttırmak ve gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmak gibi amaçlar doğrultusunda da kullanılmaktadır (Prasad, 2008: 6; Joumard vd. 2012: 38; Bükey ve Çetin, 2017:107; Demirgil, 2018: 120). Vergiler kişilerin kullanılabilir gelirini değiştirerek gelir dağılımını doğrudan etkileyebildikleri gibi

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: guray.akalin@dpu.edu.tr

bireylerin hem yatırım hem de işgücü kararlarıyla ilgili ekonomik teşviklerini değiştirerek gelir dağılımını dolaylı yoldan da etkileyebilirler. Örneğin vergi kompozisyonundaki bir değişim yüksek gelir grubunda yer alan bireylerin kullanılabilir gelirini azaltarak gelir dağılımını doğrudan etkileyebileceği gibi üretimi azaltarak ve dolayısıyla işsizliği artırarak gelir dağılımını dolaylı yoldan da etkileyebilir (Drucker vd. 2017: 2; Ciminelli vd. 2019: 1).

Gelir eşitsizliklerinin dünya çapında yaygınlaşması, yeniden dağıtım için hangi vergilerin daha aktif kullanılması gerektiği konusunda bir tartışmayı tetiklemiş ve görece yeni bir literatürün oluşmasına yol açmıştır (Prasad, 2008: 1). İlgili literatür incelendiğinde vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi araştırılırken genellikle vergilerin çeşitli kriterlere göre sınıflandırıldığı ve etkinliklerinin karşılaştırıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırma yapılırken en fazla kullanılan kriter ise verginin konusudur. Konusu itibarıyla vergiler dolaylı ve dolaysız vergiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dolaylı vergiler (katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, gümrük vergisi vb.) harcama üzerinden alınan vergiler iken dolaysız vergiler (gelir vergisi, kurumlar vergisi, servet vergisi vb.) gelir ve servet üzerinden alınan vergilerdir (Demirgil, 2018: 120). Literatürde dolaylı vergilerdeki bir artışın gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığı, dolaysız vergilerdeki bir artışın ise gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı yönünde bir fikir birliği vardır. Dolaysız vergiler arasında yer alan gelir ve servet vergilerinin ise mükellefin bireysel ve ailevi durumunu dikkate almaları, artan oranlı tarife yapıları ve yansıtılabilmelerinin kolay olmaması nedeniyle gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmada en etkili vergiler olduğu vurgulanmaktadır (Kanca ve Bayrak; 2019: 1498; Eser ve Genç, 2020:224). Bununla birlikte, bu teorik beklentinin ampirik olarak test edilmesi ve hangi verginin gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmada daha etkin olduğunun ortaya konulması, gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaya yönelik oluşturulacak politikaların etkinliğini arttıracaktır. Buradan hareketle bu çalışmanın temel amacı 1987-2016 dönemini kapsayan verileri kullanarak Türkiye’de gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini ampirik olarak ortaya koymaktır. Araştırıldığı kadarıyla bu çalışma gelir ve servet vergilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkisini Türkiye örneğinde inceleyen ilk çalışmadır. Bu nedenle de literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Literatür Taraması

Vergi kompozisyonunun makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkisinin incelendiği nispeten yeni ve büyüyen bir literatür söz konudur. İlgili literatürün önemli bir parçasını da vergi-gelir dağılımı eşitsizliği ilişkisini elen alan çalışmalar oluşturmaktadır. Hem Türkiye örneğini hem de diğer ülke örneklemelerini inceleyen bu çalışmalardan bazıları şöyle özetlenebilir:

Gregorio ve Lee (2002), 1960 ile 1990 yılları arasında Afrika, Asya, Latin Amerika ve OECD ülkelerinde eğitim seviyesinin ve sosyal transfer harcamalarının gelir dağılımını nasıl etkilediğini araştırmışlardır. SUR yönteminin kullanıldığı çalışmada, eğitim seviyesindeki ve sosyal transfer harcamalarındaki artışın gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmada önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Prasad (2008), vergi ve harcamaların gelir eşitsizliği üzerindeki

etkilerini altı Latin Amerika ülkesi ile OECD ülkeleri arasında bir karşılaştırma yaparak incelemiştir. Analizler sonucunda vergi ve transferlerdeki artışların her iki ülke grubunda da eşitsizliği azalttığı ancak etkinin OECD ülkelerinde çok daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, doğrudan vergilerdeki artışların gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı, dolaylı vergilerdeki artışların ise gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığı ifade edilmiştir. Sameti ve Rafie (2010), İran ve seçilmiş Doğu Asya ülkelerinde çeşitli vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini 1990-2006 dönemi için incelemiştir. Rassal Etkiler yönteminin kullanıldığı çalışmada, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu, kar ve sermayeden alınan vergilerin ise teorik beklentilerin aksine gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığı tespit edilmiştir. Martinez-Vazquez vd. (2012), gelişmişlik düzeyleri farklı 150 ülkede 1970-2006 dönemi için vergilerin ve kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Fark GMM yönteminin kullanıldığı çalışmada, artan oranlı kişisel gelir vergisinin ve kurumlar vergisinin gelir dağılımını olumlu etkilediği, genel tüketim vergileri, tüketim vergileri ve gümrük vergilerinin ise gelir dağılımını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca kamu kesiminin gerçekleştirdiği sosyal refah, eğitim, sağlık ve konut harcamalarının da gelir dağılımını olumlu etkilediği belirlenmiştir. Bilgiç (2015), vergilendirme politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini Türkiye için 1990-2013 dönemini kapsayan veriler ile araştırmıştır. En Küçük Kareler (EKK) yönteminin kullanıldığı çalışmada dolaylı vergilerin etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu, dolaysız vergilerdeki artışın ise gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı saptanmıştır. Cevik ve Correa-Caro (2015), 1980-2013 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak 33 gelişmekte olan ülkede maliye politikalarının gelir dağılımına etkilerini incelemiştir. GMM tahmincisinin kullanıldığı çalışmada, literatürün aksine kamu harcamalarındaki artışın gelir dağılımı üzerinde bozucu bir etkisinin olduğu, vergilerdeki artışın ise gelir dağılımı üzerinde düzeltici bir etkisinin olduğu bulguları elde edilmiştir. Balseven ve Tugcu (2017), 1990-2014 yılları arasında 17 gelişmekte olan ve 30 gelişmiş ülkede vergi ve transferlerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerini doğrusal panel veri tahmin teknikleri kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmada vergi gelirlerindeki artışların hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı, sosyal yardımlardaki artışların ise gelişmiş ülkelere gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı, gelişmekte olan ülkelere ise etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirlenmiştir. Bükey ve Çetin (2017), çeşitli makro ekonomik büyüklüklerin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini Türkiye için incelemiştir. 1980-2014 dönemini kapsayan yıllık verilerin ve EKK yönteminin kullanıldığı çalışmada vergi yükünün gelir dağılımı üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu belirtilmiştir.

Drucker vd. (2017), 1975-2011 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak, verisine ulaşabildikleri 25 OECD ülkesinde çeşitli vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini incelemiştir. Sabit Etkiler tahmincisinin kullanıldığı çalışmada elde edilen bulgular şöyle sıralanabilir: i) Gelir vergisindeki artış gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaktadır. Ancak gelir vergisi, ücretler ve sermaye kazançları üzerinden alınan vergiler şeklinde ikiye ayrıldığında, ücretler üzerinden alınan verginin gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı, sermaye kazançları üzerinden alınan verginin ise

gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığı tespit edilmiştir. ii) Servet vergisindeki artış gelir dağılımı eşitsizliğini arttırmaktadır. Ancak servet vergisi tekrarlanan (belediye vergisi vb.) ve tekrarlanmayan (emlak vergisi, veraset vergisi vb.) servet vergisi şeklinde ikiye ayrıldığında, tekrarlanan servet vergilerinin gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığı, tekrarlanmayan servet vergilerinin ise gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı tespit edilmiştir. iii) Tekrarlanmayan servet vergilerinin gelir dağılımı eşitsizliğini düzeltici etkisi gelir vergisinin düzeltici etkisinden daha yüksektir iv) Tüketim üzerinden alınan dolaylı vergiler gelir dağılımı eşitsizliğini arttırırken, kurumlar vergisinin etkisi istatistiksel olarak anlamsızdır. Demirgil (2018), 1980-2014 döneminde Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir dağılımını nasıl etkilediğini incelemiştir. ARDL yönteminin kullanıldığı çalışmada dolaylı vergilerdeki artışın gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığı, dolaysız vergilerdeki artışın ise gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı tespit edilmiştir. Teyyare ve Sayaner (2018), Türkiye’de 1990-2016 döneminde vergilerin, kamu harcamalarının ve kamu borçlanmalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. EKK yönteminin kullanıldığı çalışmada, vergilerdeki ve kamu harcamalarındaki artışların gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı, kamu borçlarındaki artışın ise gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığı bulgularına ulaşılmıştır. Ciminelli vd. (2019), 16 OECD ülkesinde 1978-2012 yılları arasında dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir dağılımını ne yönde etkilediğini panel VAR yöntemi ile araştırmışlardır. Ampirik analizler sonucunda vergiye dayalı konsolidasyonların ekonomik faaliyetteki daraltma pahasına hem piyasa hem de harcanabilir gelir üzerinden hesaplanan eşitsizliği azalttığı ve dolaylı vergilerin dolaysız vergilere göre gelir eşitsizliğini daha fazla azalttığı tespit edilmiştir. Günel (2019), Türkiye için dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini Johansen eşbütünlük analizi ile araştırmıştır. 1987-2016 dönemini kapsayan verilerin kullanıldığı çalışmada, dolaylı vergilerdeki artışların gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığı, dolaysız vergilerdeki artışın ise gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı belirtilmiştir. Kanca ve Bayrak (2019), 36 OECD üyesi ülkede dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini 1990-2017 dönemi için incelemişlerdir. FMOLS ve DOLS tahmincilerinin kullanıldığı çalışmada, hem dolaylı hem de dolaysız vergilerdeki artışın gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığı belirlenmiştir. Zaman vd. (2019), gelişmişlik düzeyleri farklı 63 ülkede gelir dağılımının belirleyicilerini Beta regresyon yöntemi ile araştırmışlardır. Çalışmada vergi gelirlerindeki artışın gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı bulgusu elde edilmiştir. Eser ve Genç (2020), 1990-2017 yılları arasında OECD ülkelerinde servet ve gelir üzerinden alınan vergilerin gelir dağılımı eşitsizliğini hangi yönde etkilediğini araştırmışlardır. Arellano, Froot ve Rogers tahmincisinin kullanıldığı çalışmada, hem servet hem de gelir vergisindeki artışların gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı yönünde bulgu elde etmişlerdir. Bununla birlikte, servet vergisinin gelir vergisine kıyasla gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmada daha etkin olduğu belirlenmiştir.

Yukarıda özetlenen çalışmalarla ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında şu noktalar dikkat çekmektedir: i) Çalışmaların büyük bir çoğunluğu dolaylı ve dolaysız vergilerin ve transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Farklı bulgulara ulaşan çalışmalar olsa da, çalışmaların önemli bir kısmı dolaysız

vergilerin ve transfer harcamalarının/kamu harcamalarının gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı, dolaylı vergilerin ise gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. ii) Gelir ve servet vergilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin karşılaştırmalı incelendiği çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Ayrıca, araştırıldığı kadariyle bu ilişkiyi Türkiye örneğinde ele alan çalışma bulunmamaktadır. Literatürdeki bu boşluğu doldurmak ve literatüre ampirik katkı sağlamak amacıyla bu çalışmada, gelir ve servet vergilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkileri Türkiye için karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

3. Model ve Veri Seti

Gelir ve servet vergilerinin 1987-2016 yılları arasında Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliğini ne yönde ve ne büyüklükte etkiledikleri aşağıda yer alan tam logaritmik doğrusal model yardımıyla incelenmektedir.

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 \ln X1_t + \beta_2 \ln X2_t + \beta_3 \ln X3_t + \beta_4 \ln X4_t + \beta_5 \ln X5_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada Y_t , piyasa geliri üzerinden hesaplanmış Gini katsayısı (Gini market) ile kullanabilir gelir üzerinden hesaplanmış Gini katsayısı (Gini disposable) arasındaki farktır. Gini katsayısı vergi ve transfer öncesi piyasa geliri üzerinden hesaplanabildiği gibi transfer ödemelerinin eklenip dolaysız vergilerin düşülmesi sonrası elde edilen kullanılabilir gelir üzerinden de hesaplanabilmektedir (Solt, 2020: 1187-1188). İki Gini katsayısı arasındaki fark ise yeniden dağıtım etkisi olarak adlandırılmakta ve transfer harcamalarının ve dolaysız vergilerin gelir dağılımını ne yönde etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmada bağımlı değişken olarak iki Gini katsayısı arasındaki fark kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler $X1$ ve $X2$ sırasıyla gelir ve servet vergilerinin GSYH içerisindeki payını, ihmal edilmiş değişken sapmasına yol açmamak için modele eklenen kontrol değişkenleri $X3$, $X4$ ve $X5$ ise sırasıyla transfer harcamalarını, işsizlik ve enflasyon oranlarını temsil etmektedir. Gini katsayılarına ait veriler Standartlaştırılmış Dünya Gelir Eşitsizliği Veri tabanından, gelir vergisi, servet vergisi ve transfer harcamalarına ait veriler OECD veri tabanından, işsizlik ve enflasyon verileri ise Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmanın analizleri Eviews 9 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

4. Ampirik Yöntem ve Bulgular

4.1. Birim Kök ve Durağanlık Analizi

Modeli en uygun ekonometrik analizler ile tahmin edip etkin tahminler elde edebilmek için ilk olarak değişkenlerin durağanlık özellikleri saptanmalıdır. Buradan hareketle ampirik analizinin birinci aşamasında değişkenlerin durağanlık özellikleri Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller-ADF) birim kök testi ve Kwiatkowski vd. (1992) tarafından geliştirilen KPSS (Kwiatkowski Phillips, Schmidt ve Shin) durağanlık testiyle incelenmiştir. ADF birim kök testinin yokluk hipotezinde birim kök, KPSS durağanlık testinin yokluk hipotezinde ise durağanlığın test ediliyor olması sapmalı hipotez kabulünün önüne geçecektir (Erdoğan, 2020: 216). Her iki testin de sonucu aşağıda Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Birim Kök ve Durağanlık Testi Sonuçları

	ADF			
	Seviye		Birinci Fark	
	C	C+T	C	C+T
Y	-	-	-	-
X1	0.77(0.991)	2.39(0.373)	5.11(0.000)	5.53(0.000)
X2	0.88(0.777)	3.28(0.090)	4.38(0.001)	4.30(0.010)
X3	3.27(0.025)	5.50(0.000)	-	-
X4	1.57(0.484)	1.92(0.617)	4.65(0.000)	4.72(0.004)
X5	2.30(0.176)	3.23(0.099)	4.21(0.003)	4.14(0.015)
	0.85(0.789)	1.38(0.843)	4.67(0.000)	4.57(0.005)
KPSS				
Y	0.85[50.5]	0.138[10.1]	0.44[0.10]	-
X1	0.39[22.3]	0.11[6.22]	-	-
X2	0.63[3.47]	0.07[0.59]	0.10[2.44]	-
X3	0.48[28.3]	0.05[0.78]	0.17[1.21]	-
X4	0.33[8.24]	0.07[5.72]	-	-
X5	0.47[27.1]	0.12[11.2]	0.16[0.73]	-

Not: "C+T" trend ve sabitli modeli, "C" ise sabitli modeli temsil etmektedir. ADF testinde maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmış olup, optimal gecikme sayısının belirlenmesinde Akaike Bilgi Kriteri'nden faydalanılmıştır. KPSS testinde %5 anlamlılık düzeyinde sabitli modelde kritik değer 0.463, sabitli ve trendli modelde ise 0.146'dır. KPSS testinde optimal gecikme sayısının belirlenmesinde Andrews Bandwidth opsiyonundan faydalanılmıştır. Parantez içerisinde yer alan değerler olasılık değerlerii, köşeli parantez içerisinde yer alan değerler ise gecikme sayılarıdır.

Tablo 1 incelendiğinde; ADF ve KPSS testlerinin değişkenlerin durağanlık özelliklerine yönelik farklı bulgular ortaya koyduğu görülmektedir. Bununla birlikte her iki teste göre de değişkenler ya seviyede ya da birinci farklarında durağanlaşmaktadır.

4.2. Eşbütünleşme Analizi

Modelde yer alan bağımsız değişkenlerden bazıları seviyede durağan olduğundan, bu çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) sınır testi yaklaşımı ile incelenmiştir. ARDL yaklaşımının diğer eşbütünleşme testlerine göre önemli bazı avantajları söz konusudur ve bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: i) ARDL sınır testi için değişkenlerin tamamının aynı seviyede durağanlaşmalarına gerek yoktur. Ancak serilerin I(2) olması durumunda bu test kullanılamamaktadır. ii) ARDL testi örneklemin küçük ya da bazı regresörlerin içsel olması durumunda bile etkin bir tahmincidir. iii) Modele eklenen değişkenler için farklı gecikme sayıları belirlenebilmektedir iv) İndirgenmiş denklem yardımıyla modelin kısa ve uzun dönem katsayıları aynı anda tahmin edilebilmektedir.

ARDL sınır testi yaklaşımında temel iki aşama söz konusudur. İlk aşamada kısıtsız hata düzeltme modeli (ECM) ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmaktadır. Eğer ilk aşamada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunursa ikinci aşamaya geçilmekte ve modelin kısa ve uzun dönem katsayıları tahmin edilmektedir. Bu çalışmada kullanılan kısıtsız ECM aşağıdaki 2 nolu denklemde gösterilmektedir:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_m \Delta X_{t-i} + \delta_n X_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

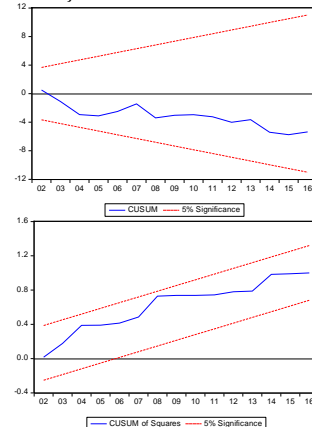
Burada Y bağımlı değişkeni, X bağımsız değişkenler setini, ε_t hata terimini ve Δ ise değişkenlerin birinci farkını temsil etmektedir. ARDL sınır testi, yokluk hipotezinin ($H_0 : \delta_n = 0$) alternatif hipoteze ($H_1 : \delta_n \neq 0$), ($n = 1, 2, 3, 4$.) karşı F-testi veya Wald testi aracılığıyla sınanmasına dayanmaktadır. ARDL sınır testi yaklaşımında yokluk hipotezi "değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur" şeklindeyken, alternatif hipotez "değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır" şeklindedir (Ozturk ve Acaravci, 2013: 264; Acaravci vd. 2019: 9). ARDL sınır testi sonuçları aşağıda Tablo 2'de, CUSUM (cumulative sum) ve CUSUMSQ (cumulative sum of squares) testlerinin sonuçları ise Grafik 1'de gösterilmektedir.

Tablo 2. ARDL Sonuçları

Eşbütünleşme Analizi	F İstatistiği	%95 alt sınır -%95 üst sınır
ARDL(2, 0, 2, 1, 1)	5.35	2.39 – 3.38
Uzun Dönem	Katsayı	t-istatistiği[olasılık]
X1	0.30*	1.82[0.087]
X2	0.27***	4.23[0.000]
X3	0.18***	3.41[0.003]
X4	-0.43***	-3.62[0.002]
X5	-0.15***	-8.97[0.000]
Hata Düzeltme Modeli		
$\Delta Y(-1)$	-0.35**	-2.49[0.024]
$\Delta X1$	0.07	1.47[0.162]
$\Delta X2$	0.02*	1.93[0.072]
$\Delta X2 (-1)$	-0.06***	-3.71[0.002]
$\Delta X3$	-0.03	-0.62[0.541]
$\Delta X4$	-0.03	-0.82[0.419]
$\Delta X5$	-0.02	-1.56[0.137]
Ect	-0.37***	-7.22[0.000]
Tanı Testleri	İstistik[olasılık]	
Ramsey-Reset	1.14[0.347]	
Breusch-Godfrey	1.73[0.214]	
Breusch-Pagan-Godfrey	0.72[0.708]	
Jarque-Bera	1.07[0.585]	

Not: ARDL sınır testinde maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmış ve en uygun gecikme uzunlukları, Akaike Bilgi Kriteri ile belirlenmiştir. *, **, *** sırasıyla %10 %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Grafik 1: Cusum ve Cusum Kare (Cusum ve Cusumq) Testi Sonuçları

ARDL sınır testinin sonuçları incelendiğinde; en uygun modelin ARDL (2, 0, 2, 1, 1, 1) olduğu, hesaplanan F istatistik değerinin ise 5.35 olduğu görülmektedir. Hesaplanan F istatistik değeri %5 anlamlılık düzeyindeki kritik üst sınır değerinden (3.38) büyük olduğu için yokluk hipotezi reddedilmekte ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır.

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki saptandığından bir sonraki aşamada modelin kısa ve uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Tahmin edilen uzun dönem katsayıları incelendiğinde; katsayıların tamamının istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve işaretleri itibari ile teorik beklentilere uyumlu oldukları görülmektedir. Buna göre gelir vergisinde, servet vergisinde ve transfer harcamalarındaki bir artış Gini market ile Gini disposable arasındaki farkı arttırarak (daha küçük bir Gini disposable ortaya çıkararak) gelir dağılımı eşitsizliğini azaltırken, işsizlik ve enflasyondaki bir artış gelir dağılımı eşitsizliğini arttırmaktadır. Gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmada gelir vergisi servet vergisinden daha etkin olsa da katsayıların birbirine oldukça yakın oldukları görülmektedir. Diğer taraftan gelir dağılımının en önemli belirleyicisinin işsizlik olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen uzun dönemli bulguların Gregorio ve Lee (2002), Prasad (2008), Martinez-Vazquez vd. (2012), Bilgiç (2015), Demirgil (2018), Teyyare ve Sayaner (2018), Ciminelli vd. (2019), Günel (2019) ve Zaman vd. (2019) ile uyumlu olduğu, Sameti ve Rafie (2010), Cevik ve Correa-Caro (2015), Bükey ve Çetin (2017), Drucker vd. (2017), Kanca ve Bayrak (2019) ve Eser ve Genç (2020) ile ise uyumsuz olduğu görülmektedir.

Kısa dönem katsayılar değerlendirildiğinde; servet vergisine ve modele bağımsız değişken olarak eklenen bağımlı değişkenin gecikmeli değerine ait katsayıların istatistiksel olarak anlamlı olduğu, diğer katsayıların ise anlamsız olduğu görülmektedir. Hata düzeltme katsayısı ise -0.37 olup istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre uzun dönemli dengeden sapmalar yaklaşık üç dönem içerisinde düzeltilmektedir. Son olarak modelin geçerliliği ve güvenilirliğini test etmek amacıyla bazı tanı testleri gerçekleştirilmiştir. Bu tanı testlerinin sonuçları incelendiğinde; hata terimleri arasında ilişki olmadığı, hata terimi varyansının sabit olduğu, hata terimlerinin normal dağıldığı, model spesifikasyonun doğru olduğu ve tahmin edilen katsayıların 1987-2016 dönemleri arasında istikrarlı olduğu saptanmıştır.

5. Sonuç ve Politika Önerileri

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin dünya genelinde yaygınlaşması, yeniden dağıtım için hangi vergilerin daha etkin olduğunun araştırılmasına yönelik görece yeni bir literatürün doğmasına yol açmıştır. İlgili literatüre katkı sağlamak amacıyla bu çalışmada gelir ve servet vergilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkileri Türkiye için 1987-2016 dönemini kapsayan yıllık veriler ile araştırılmıştır. İncelendiği kadarıyla bu çalışma gelir ve servet vergilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini Türkiye örneğinde araştıran ilk çalışmadır. Bu nedenle de literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

ARDL yaklaşımı ile elde edilen bulgular ve bu bulgulara dayalı bazı politika önerileri şöyle sıralanabilir: uzun dönemde gelir ve servet vergisindeki bir artış gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaktadır ve etkinlikleri itibariyle her iki verginin de birbirine oldukça yakın oldukları saptanmıştır. Buna karşın Türkiye’de 1987-2016 yılları arasında toplam gelir vergisinin GSYİH’a oranı ortalama %4 iken toplam servet vergilerinin GSYİH’a oranı sadece %0.74’tür. Oysa servet gelir yaratıcı bir özelliğe sahiptir ve dağılımında da ciddi eşitsizlikler söz konusudur. Bundan dolayı servet vergilerinin artırılmasının ve yaygınlaştırılmasının gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmada önemli bir faktör olacağı söylenebilir.

İşsizlik ile birlikte gelir dağılımı eşitsizliği yükselmektedir. İşsizliğin gelir dağılımı eşitsizliğini artırıcı etkisi yaygın olarak bilinmekte ve literatürde bir fikir birliği bulunmaktadır. İşsizlikteki artış hem daha fazla bireyin gelirini kaybetmesine sebep olarak, hem de ücret pazarlıklarında işgücü aleyhine baskı yaratarak reel ücret artışlarını sınırladığından gelir dağılımı eşitsizliğini arttırabilmektedir. Bu nedenle politika yapıcılar sürdürülebilir istihdam olanaklarını arttıracak geniş ölçekli makroekonomik politikalar tasarlamalıdır.

Transfer harcamalarındaki artış gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaktadır. İyi tasarlanmış transfer harcamaları eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde fırsat eşitsizliğini azaltarak gelir dağılımı eşitsizliğini düzeltebilir. Bu sebepten ötürü transfer harcamalarının kamu harcamaları içerisindeki payı arttırılmalı, denetleme, teşvik ve yaptırım mekanizmaları sağlıklı bir şekilde kurgulanmalı ve süreç şeffaf bir şekilde yönetilmelidir.

Son olarak, enflasyondaki bir artış gelir dağılımı eşitsizliği arttırmaktadır. Yüksek gelirli bireylerin enflasyondan korunma amacıyla finansal piyasalara erişimi düşük gelirli bireylerden daha fazla olduğundan ve enflasyon ile birlikte daha çok emek geliri elde eden düşük gelirli bireylerin reel geliri azaldığından, enflasyondaki artış gelir dağılımı eşitsizliğini arttırabilir. Bundan dolayı karar vericiler fiyatlar genel düzeyinde istikrarı sağlayacak politikalar geliştirmelidir.

Kaynakça

- Acaravcı, A., Akalin, G., & Erdoğan, S. (2019). Araştırma-geliştirme harcamalarının Türkiye ihracatına etkileri. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37(1), 1-16.
- Balseven, H., & Tugcu, C. T. (2017). Analyzing the effects of fiscal policy on income distribution: A comparison between developed and developing countries. International Journal of Economics and Financial Issues, 7(2), 377.
- Bilgiç A. (2015). Türkiye’de uygulanan vergilendirme politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri: 1990-2013 dönemi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bükey, A. M., & Çetin, B. I. (2017). Türkiye’de gelir dağılımına etki eden faktörlerin en küçük kareler yöntemi ile analizi. Maliye Araştırmaları Dergisi, 3(1), 103-117.

- Cevik, S., & Correa-Caro, C. (2019). Growing (un) equal: fiscal policy and income inequality in China and BRIC+. *Journal of the Asia Pacific Economy*, pp. 1-20.
- Ciminelli, G., Ernst, E., Merola, R., & Giuliadori, M. (2019). The composition effects of tax-based consolidation on income inequality. *European Journal of Political Economy*, 57, 107-124.
- Demirgil, B. (2018). Vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi: Ampirik bir çalışma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 118-131.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, pp. 1057-1072.
- Drucker, L., Krill, Z. E., & Geva, A. (2017). The impact of tax composition on income inequality and economic growth. (Erişim: 25.11.2020) https://www.mof.gov.il/en/PublicationsAndReviews/EconomicData/DocLib/Article_082017_Eng.pdf
- Erdoğan, S. (2020). İktisadi büyüme ve yolsuzluk ilişkisi: Türkiye için ampirik bir inceleme. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(2), 211-223.
- Eser, L. Y., & Genç, M. C. (2020). Gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri örneği. *Maliye Dergisi*, 178, 224-239.
- Goñi, E., López, J. H., & Servén, L. (2008). Fiscal redistribution and income inequality in Latin America. The World Bank. (Erişim: 09.09.2020) . <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-4487>
- Gregorio, J. D., & Lee, J. W. (2002). Education and income inequality: New evidence from cross-country data. *Review of Income and Wealth*, 48(3), 395-416.
- Günel, T. (2019). Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir dağılımına etkisi: Ekonometrik bir uygulama. *Journal of Yasar University*, 14(55), 277-287.
- Joumard, I., Pisu, M., & Bloch, D. (2013). Tackling income inequality: The role of taxes and transfers. *OECD Journal: Economic Studies*, 2012(1), 37-70.
- Kanca, O. C., & Bayrak, M. (2019). Vergilerin gelir dağılımı üzerindeki belirleyiciliği: Panel veri analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4) , 1495-1514.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root. *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Martinez-Vazquez, J., Moreno-Dodson, B., & Vulovic, V. (2012). The impact of tax and expenditure policies on income distribution: Evidence from a large panel of countries. *Andrew Young School of Policy Studies Research Paper Series*, (12-30).
- Narayan, P.K. (2005). The saving and investment nexus for China: Evidence from cointegration tests. *Applied Economics*, 37(17), 1979-1990.
- Nissanke, M., & Thorbecke, E. (2006). Channels and policy debate in the globalization–inequality–poverty nexus. *World Development*, 34(8), 1338-1360.
- OECD (2020), OECD data. (Erişim: 20.09.2020) <https://data.oecd.org/tax/tax-wedge.html>
- Ozturk, I., & Acaravci, A. (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Economics*, 36, 262-267.
- Pesaran, H.M., Y. Shin (1999), Autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis in: S.Storm (Ed.) *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium*, Chapter 11, Cambridge University Press.
- Pesaran M.H., Shin, Y., R.J. Smith (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289–326.
- Prasad, N. (2008). Policies for redistribution: The use of taxes and social transfers. Available at SSRN 1358237.
- Sameti, M., & Rafie, L. (2010). Interaction of income distribution, taxes and economic growth. *Iranian Economic Review*, 14(25), 67-81.
- Solt, F. (2020). Measuring income inequality across countries and over time: The standardized world income inequality database. *Social Science Quarterly*, 101(3), 1183-1199.
- Teyyare, E., & Sayaner, K. (2018). Türkiye’de gelir eşitsizliğinin maliye politikası araçları ve kurumsal faktörler açısından analizi ve çözüm önerileri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 309-334.
- The World Bank (2019). *World Development Indicators*. (Erişim: 20.09.2020) <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators>
- Zaman, T., Dündar, E., & Aydın, S. (2019). Gini katsayısını etkileyen faktörlerin beta regresyon yöntemi yardımı ile belirlenmesi. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 235-240.

Extended Abstract

In the last two decades, there has been a significant increase in income inequality in many countries around the world, and it has accelerated with the 2008 global financial crisis. Income inequality is an important issue that needs to be addressed not only from a moral and ethical perspective but also from its harmful effects on development and welfare. The most important fiscal policy tools that government has for reducing income inequality are tax policy and transfer policy. Although the main purpose of tax policy is to finance public expenditures, it is occasionally used to reduce income inequality. As income inequalities have become a worldwide problem, new literature has been raised on what kind of taxes should be used more actively for income redistribution (Prasad, 2008: 1). There is a consensus in the literature that an increase in indirect taxes increases income inequality, while an increase in direct taxes reduces income inequality. It is emphasized that income and wealth taxes which are among the direct taxes are the most effective in reducing income inequality because they take into account the individual and family situation of the taxpayer, they are progressive taxes and, their reflections are not easy (Kanca ve Bayrak; 2019: 1498; Eser ve Genç, 2020:224). Empirically testing these theoretical expectations and determining which tax is more effective in reducing income inequality will increase the effectiveness of policies to reduce income inequality. Based on this, the main purpose of this study is to reveal empirically the effect of income and wealth taxes on income distribution by using data covering the period 1987-2016 for Turkey. To the best of our knowledge, this study is the first to examine the effect of income and wealth taxes on income distribution in the case of Turkey. Therefore, it is thought to make an important contribution to the literature.

There is a relatively new and growing literature examining the impact of tax composition on macroeconomic variables. An important part of the related literature is the studies that examine the relationship between tax and income inequality. When a general evaluation is made for the studies of Gregorio and Lee (2002), Prasad (2008), Sameti and Rafie (2010), Martinez-Vazquez et al. (2012), Bilgiç (2015), Cevik and Correa-Caro (2015), Balseven and Tugcu (2017), Bükey and Çetin (2017), Drucker et al. (2017), Demirgil (2018), Teyyare and Sayaner (2018), Ciminelli et al. (2019), Günel (2019), Hook and Flag (2019) and Artifact and Young (2020), the following points draw attention: i) Most of the studies have examined the effects of indirect and direct taxes and transfer expenditures on income distribution. Although there are studies that have different findings, most of the studies have concluded that direct taxes and transfer expenditures/public expenditures reduce income inequality, while indirect taxes increase income inequality. ii) The number of studies examining the effects of income and wealth taxes on income distribution is quite limited. Also, as far as it is researched, there is no study addressing this relationship in the Turkey example. In this study, the effects of income and wealth taxes on income distribution were examined for Turkey to fill this gap in the literature and, provide an empirical contribution to the literature.

The Gini coefficient, which takes the redistribution effect into account, was used as the dependent variable in the study. This coefficient equal to the difference between the Gini

market and the Gini disposable. The Gini coefficient, which takes into account the redistribution effect, shows how direct taxes and transfer expenditures affect income distribution. The share of income and wealth taxes in GDP were used as the independent variables. Also, transfer expenditures, unemployment, and inflation rates were used as control variables in the model to prevent omitted variable bias. To estimate the model with the most appropriate econometric analyses and obtain effective estimators, the stationary properties of the variables were determined firstly. ADF and KPSS unit root tests give different results for the stationarity properties of the variables. Since some of the independent variables in the model are stationary at the level and the others stationary in their first difference, the ARDL approach was used. When the results of the ARDL bound test are examined; It was determined that the most suitable model is ARDL (2,0,2,1,1,1). Since the calculated F statistic value is higher than the critical upper limit value (3.38) at the 5% significance level, the null hypothesis is rejected and it is concluded that there is a long-run relationship between the variables.

According to the long-run coefficients, an increase in income tax, wealth tax, and transfer expenditures reduces income inequality, while an increase in unemployment and inflation increases income inequality. Although income tax is more effective than wealth tax in reducing income inequality, it is observed that the coefficients are quite close to each other. On the other hand, it has been determined that the most important determinant of income distribution is unemployment. It is seen that the long-run findings obtained in the study are consistent with Gregorio and Lee (2002), Prasad (2008), Martinez-Vazquez et al. (2012), Bilgiç (2015), Demirgil (2018), Teyyare and Sayaner (2018), Ciminelli et al. (2019), Günel (2019) and Zaman et al. (2019), but not consistent with Sameti and Rafie (2010), Cevik and Correa-Caro (2015), Bükey and Çetin (2017), Drucker et al. (2017), Hook and Flag (2019) and Artifact and Young (2020).

Some policy recommendations based on findings can be listed as follows: Increasing and spreading the wealth tax will be an important factor in reducing income inequality. Policymakers can reduce income inequality by increasing sustainable employment opportunities. Well-designed transfer spending can improve income distribution by creating equal opportunities in access to education and health services. Income inequality can be reduced with policies that will provide stability at the general level of prices.

Araştırma Makalesi • Research Article

Algısal Homofili ve Marka-Fenomen Uyumunu Perspektifinden Sosyal Medya Fenomenlerinin Marka Tutumuna Etkisi

Effects of Social Media Influencers on Brand Attitude From The Perspective Of Brand-Influencer Compatibility And Perceived Homophily

Fatma Özge Baruönu^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, İstanbul /Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5533-775X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Temmuz 2020
Düzeltilme tarihi: 09 Ocak 2021
Kabul tarihi: 13 Ocak 2021

Anahtar Kelimeler:

Fenomen
Sosyal Medya
Algısal Homofili
Marka
Marka-Fenomen Uyumunu

ÖZ

Sosyal medya reklamcılığının yeni bir biçimi olan fenomen pazarlaması son yıllarda markalar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmada, sosyal medya fenomenlerinin destekledikleri markalarla ilgili olarak pozitif tüketici tutumu ve satın alma niyeti oluşturmalarında etkili faktörleri ortaya koyan kavramsal bir model önerilmiş ve ampirik bir çalışma ile test edilmiştir. 2020 yılı Mayıs ayı içerisinde, en az bir sosyal medya fenomenini takip eden 124 katılımcıyla, çevrimiçi anket yapılmıştır. Araştırmanın sonuçları, tüketici tutumlarını ve satın alma niyetlerini etkilemede sosyal medya fenomenlerinin pozitif etkisini ortaya koymakta, ayrıca pazarlama yöneticilerinin markalarını desteklemek için sosyal medya fenomenlerini belirlerken, fenomen çekiciliğini, güvenilirliğini ve fenomen-marka uyumunu ve fenomen hedef kitle benzerliğini de (algısal homofili) dikkate almaları gerektiğinin altını çizmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 July 2020
Received in revised form July 09 Ocak 2021
Accepted 13 January 2021

Keywords:

Influencer
Social media
Perceived homophily
Brand
Brand-Influencer Compatibility

ABSTRACT

Influencer marketing, a new form of social media advertising, has been frequently by brands in recent years. In this study, a conceptual model that demonstrates the effective factors in creating a positive consumer attitude and purchasing intention regarding the brands supported by social media influencers is proposed and tested with an empirical study. In May 2020, an online survey was conducted with 124 participants following at least one social media influencer. The findings reveal the positive impact of influencer in affecting consumer attitudes and purchasing intentions. It specifically underlines that marketing managers should consider the attractiveness and reliability of influencer beside influencer-brand compatibility, and influencer-target population similarity when choosing the influencer to support their brand.

1. Giriş

Geleneksel reklamcılıkta, bir reklam stratejisi olarak sıklıkla yer alan ünlü kullanımının, markanın ikna etme gücünü artırdığı bilinmektedir. Ürün veya hizmetin ünlü kişiler tarafından onaylanması güvenilirlik ve itibar açısından ürüne katma değer sağlamaktadır (Bergkvist vd., 2016; Amos vd., 2008). Bunun nedeni tüketicilerin, ünlü

medya kişiliklerini takip etmeyi, yaşam tarzlarını, ne yediklerini, nereye gittiklerini, ne giydiklerini keşfetmeyi sevmesinden kaynaklanmaktadır. Hatta tüketicilerin alışveriş davranışlarında bile ünlüleri taklit etme eğilimi gösterdiği bilinmektedir (Reeves vd., 2012).

Sosyal medyanın geleneksel medyanın payından büyük bir dilim çaldığı günümüzde, Youtube yıldızlarının Hollywood yıldızlarından daha popüler olduğu bir dünyada

*Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: obaruonu@dogus.edu.tr

yaşamaktayız, tıpkı Justin Bieber'in Youtube'dan doğup dünyanın en ünlü şarkıcılarından olması örneğinde olduğu gibi (Baruönü, 2019). Özellikle Youtuber olarak ifade edilen YouTube kanal yöneticileri ve Instagram fenomenleri sosyal medyanın ünlüleri olarak karşımıza çıkmakta ve özellikle Y ve Z kuşağı için sanal dünyada kanaat lideri görevini üstlenmektedir. Sosyal medya fenomenleri (influencer), sosyal medyanın fikir liderleri olarak tanımlanır ve "bir veya birkaç alanda güvenilir destekçiler" olarak kabul edilirler (DeVeirman vd., 2017:798). Sosyal medyada büyük sosyal takipçi ağları oluşturarak, Youtube, Instagram ve Twitter gibi mecralarda düzenli içerik üreten, bu kişiler, Y ve Z kuşağı tarafından yakından takip edilmektedir, hatta birçok tiyatrocü, oyuncu, şarkıcı gibi medyatik isimden daha fazla popülariteye sahip olmuş durumdadırlar (Patel, 2019). Senft (2008), bu kişileri "mikro ünlüler" olarak adlandırmıştır. Ünlülerin aksine, sosyal medya fenomenleri kişisel hayatlarını paylaştıkları ve doğrudan takipçileriyle etkileşime girdikleri için takipçileri ile daha kolay ilişki kurabilmektedir. Dolayısıyla, onların erişilebilir, inandırıcı ve samimi olduğu düşünülmektedir. Twitter takipçileri üzerinde yapılan bir çalışma bir fenomenin bir marka ile ilgili tweet atmasının kullanıcıların % 40'ının o ürünü satın almasına sebep olduğunu göstermiştir (Karp, 2016).

Sosyal medya reklamcılığının yeni bir biçimi olan fenomen pazarlaması son yıllarda popülerlik kazanmıştır (Linçia, 2018). Pazarlamacıların % 39'unun fenomen pazarlama için bütçelerini artırdığını ve %19'unun kampanya başına 100.000 USD'den fazla harcama yaptığı bilinmektedir (Bevilacqua ve Del Giudice, 2018). Bu çalışma, fenomen pazarlamasının marka tutumu üzerinde etkili olması için, fenomen özellikleri, tüketici tutumu ve marka tutumuna dair ilişkileri birlikte ele alarak, ampirik bulgularla pazarlama profesyonellerine fenomen seçiminde yol göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk kısmında literatür taraması ve teorik çerçeve sunulmuş, daha sonra araştırma metodolojisi ve bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise çalışma bulgularının teorik ve pratikte ne şekilde kullanılabileceği ve gelecek araştırma önerileri tartışılmıştır.

2. Literatür Taraması

2.1. Fenomen ve Marka Onayı

Katz ve Lazarsfeld (1955) kanaat önderlerini, "yakın çevrede bulunan kişileri etkileme gücüne sahip bireyler" olarak tanımlamaktadır. Yazarların geliştirdikleri "çift aşamalı akış teorisine" göre, tutum ve davranışların değiştirilmesinde, kitle iletişim araçları tarafından yayılan mesajlar fikir liderleri tarafından süzgeçten geçirilerek daha büyük gruplar arasında yayılır. Teori, kişilerarası iletişimin, kitlesel iletişim tekniklerine göre daha güçlü olduğunu vurgulamaktadır (Weimann, 1994).

Literatürde yer alan pek çok çalışma, fenomenlerin yeni segmentleri hedeflemede (Crutchfield, 2010), olumlu ürün değerlendirmeleri kazanmada (Dean ve Biswas, 2001), marka bilinirliğini ve sadakatini arttırmada (Miller ve Lacznia, 2011) kullanıldığını göstermektedir. İlgi alanları ve takipçi sayısı fenomen seçmede markalara rehber olmaktadır (Swant, 2016). Ancak kimi durumlarda markaların özel hedeflerine bağlı olarak, kendilerine yeni

hedef kitle oluşturmak, yeni pazarlara ulaşmak için sektörel olarak konuyla hiç ilgisi olmayan ancak milyonlarca takipçisi olan kişileri tercih ettiği de görülmektedir (Curalate, 2016). Sosyal medya fenomenlerinin, sıradan ya da ücret karşılığı reklamlarda kullanılan ünlülerden daha güvenilir ve özgün olduğu varsayımına dayanarak, bazı reklam verenlerin marka ile sosyal medya fenomeni arasındaki uyumsuzluğun çok önemli olmadığını ifade etmektedir (Djafarova ve Rushworth, 2017). Ancak Volvo'nun daha önce otomobillerle ilgisi olmayan ancak çok sayıda takipçisi olan Chriselle Lim ile çalışması medyada hem markaya hem de fenomene karşı eleştiriler ile dönmüştür (Curalate, 2016). Sosyal medya fenomenlerini inceleyen çalışmalar, fenomenin ikna-bilgi modelini kullandığı durumlarda takipçiler bu ikna çabasını hissederse gönderileri paylaşmaktan uzak durduğunu göstermektedir (Evans vd., 2017).

Fenomen kullanımının etkisi ölçülürken üç temel faktör ele alınmaktadır. Bunlar, fenomenin özellikleri (Çekicilik, güvenilirlik, uzmanlık), tüketicilerin özellikleri (demografikleri ve kişilik) ve pazarlama çabasına ait (marka-ünlü uyumu, iletişim kanalı, ürün kategorisi vs.) özelliklerdir (Erdoğan, 1999).

Fenomenlerin tüketiciyi etkileyebilmesi konusundaki düşünceler iki genel teoriye dayanmaktadır; Kaynak güvenilirlik modeli ve kaynak çekicilik modeli. Kaynak güvenilirlik modeli, kaynak etkisi teorisinden yararlanır ve bir iletişim kaynağının çeşitli özelliklerinin ve özelliklerinin mesaj üzerinde etki yarattığını öne sürer (Hovland vd., 1953). Kaynak güvenilirlik modeli, güvenilirliği, çekiciliği ve uzmanlığı güvenilirliğin temel boyutları olarak tanımlamaktadır (Amos vd., 2008; Ohanian, 1990) Hovland vd. (1953) uzmanlığı "bir iletişimcinin geçerli bir iddianın kaynağı olarak algılanma derecesi", güven duygusunu ise "iletişimcinin en geçerli gördüğü iddiaları iletme niyetine güven derecesi" olarak tanımlamıştır.

Kaynak çekiciliği modelinin kökenleri ise sosyal ve psikolojik araştırmalarda kaynaklanmaktadır ve McGuire'in "kaynak değerlik" modelinin bir bileşenidir (McGuire, 1985). Çekicilik modeli, bir mesajın etkililiğinin kaynağın katılımcılara "aşinalık", "benzerlik", ve "çekiciliğine" bağlı olduğunu iddia etmektedir. Söz konusu çekicilik sadece fiziksel özelliklerin çekiciliğini kastetmemektedir. İşlevsel hale getirilmiş fiziksel çekicilik (Kahle ve Homer, 1985), şıklık (Mills ve Aronson, 1965), cinsellik (Steadman, 1969) kavramları da farklı araştırmacılar tarafından çekicilik alt boyutları olarak incelenmiştir. Sosyal medya fenomeninin çekiciliği, sosyal medya fenomeninin onayladığı tüm markaları olumlu bir şekilde görmeye yönlendirebilir. Bu nedenle, etkili olabilmek için, marka onayı, markayla uyumlu, takdir edilen veya popüler olan bir fenomenden gelmelidir. Dolayısıyla aşağıda yer alan hipotezler ortaya konmuştur.

H1a: Sosyal medya fenomeninin fiziksel çekiciliği markaya karşı olan tutumu pozitif etkiler

H1b: Sosyal medya fenomeninin fiziksel çekiciliği markayı satın alma niyetini pozitif etkiler

Kaynak güvenilirliğinin ikinci boyutu olan güvenilirlik, alıcıların bir kaynağı dürüst, samimi veya doğru olarak

algılamasıyla ilgilidir (Giffin, 1967). Sosyal fenomenler kendi alanlarında çokça fikirleri sorulan, görüşleri alınan ve içinde buldukları gruptaki diğer kişilere nazaran kendilerine daha sık başvurulmuş kişilerdir (Lazarsfeld ve Merton, 1954). Çok sayıda çalışma, güvenilirliğin tutum değişikliği üzerindeki etkisini desteklemektedir. Miller ve Baseheart (1969) kaynak güvenilirliğinin iletişimin ikna edilebilirliği üzerindeki etkisini araştırmıştır. Sonuçlar, iletişimcinin son derece güvenilir olduğu düşünüldüğünde, iletişimin daha etkili olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, güvenilirlik, katılımcının kaynakla algılanan benzerliği, kaynağın uzmanlık düzeyi ve kaynağın çekiciliği ile yüksek derecede ilişkili bulunmuştur (Friedman vd., 1979). Twitter kullanıcıları ile yapılan bir çalışma, kullanıcıların fenomenlere karşı arkadaşlarına duyduğu seviyede güven duyduklarını ortaya koymuştur (Swant, 2016). Bu nedenle fenomenlere duyulan güven markaya duyulan güvene yansımaktadır. Sosyal medya fenomenlerinin normal onaylayıcılardan daha güvenilir ve özgün olduğu varsayımına dayanarak (Djafarova ve Rushworth, 2017) aşağıda yer alan hipotezler önerilmiştir;

H2a: Sosyal medya fenomenlerinin güvenilirliği markaya karşı olan tutumu pozitif etkiler

H2b: Sosyal medya fenomenlerinin güvenilirliği markayı satın alma niyetini pozitif etkiler

Uzmanlık, Hovland ve diğerleri (1953) tarafından tanımlanan kaynak güvenilirliğinin sonucu boyutudur. İkna edici iletişimde kaynak uzmanlığını araştıran araştırmalar genellikle kaynağın algılanan uzmanlığının tutum değişikliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Horai vd., 1974; Maddux ve Rogers, 1980; Mills ve Harvey, 1972) Örneğin Crisci ve Kassinove (1973), iletişimci uzmanlığının algılanan seviyesinin "Dr." ünvanı kullanıldığında arttığını göstermiştir. Dolayısıyla H3a ve H3b hipotezlerine yer verilmiştir.

H3a: Sosyal medya fenomeninin uzmanlığı markaya karşı olan tutumu pozitif etkiler

H3b: Sosyal medya fenomeninin uzmanlığı markayı satın alma niyetini pozitif etkiler

2.2 Marka-Fenomen ve Fenomen-Tüketici Uyumu

Tran vd. arkadaşları (2019) fenomenlerin tüketicileri olumlu tutum ve davranışsal tepkilere sevkmesini parasosyal ilişki teorisi kapsamında açıklamaya çalışmıştır. Bu yaklaşım, ünlülerin sosyokültürel etkilerine ve tüketici algılarını fenomen psikolojik süreçlere odaklanmaktadır. Parasosyal ilişki bireylerin, medyadaki ünlülerle kurduğu tek taraflı kişiler arası ilişkileri ifade etmektedir (Sakib vd., 2019). Tüketicilerin parasosyal ilişkiler geliştirdiği ünlülerin önerdiği ürünlerden daha çok etkilenmeleri beklenmektedir (Chung ve Cho, 2017; Tran ve Strutton, 2014). Yaygın olarak "fandom" olarak tanımlanan parasosyal ilişkiler, bireysel tüketicilerin bireysel ünlülerle derin bağlantı duyguları yaşamasına izin vermektedir (Spitzberg ve Cupach, 2008). Parasosyal ilişkiler içinde, bireyler genellikle ünlü insanları davranışsal rehberlik için baktıkları, taklit ettikleri ve aslında takip ettikleri varlıklar olarak görmektedirler (Horton ve Wohl, 1956). Sosyal medyanın, beğenme, soru sorma, yorum yazma gibi özellikleriyle tüketici-fenomen iletişimini çift yönlü hale

getirmesi parasosyal ilişkilere geleneksel medyadan daha farklı bir anlam yüklemektedir. Tamamen tek yönlü olmaktan uzaklaşan ilişki asimetrik olmakla birlikte, markadan tüketiciye, fenomenen tüketiciye doğru uzanabilmektedir.

Algısal homofili, "karşılıklı iki bireyin genellikle demografik özellikleri olmak üzere birbirleriyle ne kadar uyumlu olduğudur" ancak bununla birlikte homofili demografik özellikler ile birlikte, değerler, tercihler, yaşam tarzı gibi değişkenlerdeki algısal benzerliklerle de baş göstermektedir (Everett ve Bhowmik, 1971: 523-538). Homofili teorisi ilk kez Lazarsfeld ve Merton (1954) tarafından ortaya atılmış ve pek çok tüketici davranışı çalışmasında kişilerarası iletişimi açıklamak da kullanılmıştır (Örs, 2018:197). Çalışmalar tüketicilerin kendilerine benzer-yakın kaynaklardan tavsiye aldıklarını ve bazı durumlarda uzman kaynaklara nazaran homofilik kaynakların tavsiye almada daha iyi çalıştığını göstermektedir (Gilly vd., 1998). Sosyal medya fenomeni-tüketici ilişkisinde etkili faktörleri inceleyen Örs (2018:201) algısal homofilin bu ilişkide de etkili olduğunu ortaya koymuştur. Takipçilerin fenomen ile kendisini benzetmesi, onu kendine yakın bulması fenomene duyduğu güveni ve dolayısıyla markaya karşı pozitif tutumu artıracaktır. Bu nedenle H4a ve H4b hipotezleri önerilmiştir.

H4a Algısal homofili marka tutumunu pozitif etkilemektedir

H4b Algısal homofili fenomenin güvenilirliğini pozitif etkilemektedir

Ünlüyle, marka arasındaki eşleşme prensibine dayanarak (eşleştirme hipotezi) fenomen kişi seçerken kişinin markayı tanımlayan, kişiliği marka kişiliğiyle örtüşen bir kimse olması beklenir (Bergkvist vd., 2016, Kamins, 1990; Choi ve Rifon, 2012; Fleck vd., 2012). Bu eşleştirmelerin başarısı pazarlamacıların "doğru uyumu" sağlamak amacıyla "doğru fenomenleri" stratejik olarak tanımlamasına bağlıdır (Kamins ve Gupta, 1994). Mishra, Roy ve Bailey (2015) bu uyarlamayı desteklemek için sosyal uyum teorisi ve atf teorilerinden yararlanmışlardır. Sosyal uyum teorisi bağlamında, ünlülerin kişilikleri tanıtılan marka imajına uygun görünüyorsa, takipçilerin onları etkili bir bilgi kaynağı olarak algılanacağı öngörüsüne dayanmaktadır (Kamins, 1990; Mishra vd., 2015). Örneğin kozmetik ürünlerin tanıtımı için fiziksel olarak çekici kişiler tercih edilmektedir. İlişkilendirme teorisi ise fenomen ile markanın gerçek hayatta da ilişkilendirilmesi esasından yola çıkmaktadır (Mishra vd., 2015). Tüketiciler, fenomenin gerçek hayatta da markanın bir kullanıcısı olduğuna inanma, bir reklam sözleşmesi nedeniyle değil, beğendikleri veya kullandıkları için söz konusu markayı tanıttıklarını düşünmelidirler (Koernig ve Boyd, 2009). Bu nedenle bir sporcuyu, şeker, cips ve atıştırılmalık değil de vitamin ya da besin desteği ürünleri tanıtımında onaylayıcı olarak kullanmak daha popülerdir. Torres ve diğerlerinin çalışması (2019) marka uyumunun, doğrudan ve dolaylı olarak, markaya yönelik tutumu ve satın alma niyetini etkilediğini ortaya koymuştur. Breves ve diğerlerinin (2019) araştırmasında marka-fenomen uyumunun yüksek olduğu durumlarda marka tutumu ve satın alma niyetinin

arttığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, fenomen ve marka uyumunun artmasının markaya karşı olan tutumu ve satın alma niyetini pozitif etkileyeceği beklenmektedir. Dolayısıyla aşağıdaki hipotezlere yer verilmiştir.

H5a: Sosyal medya fenomeniyle marka arasındaki uyum markaya karşı olan tutumu pozitif etkiler

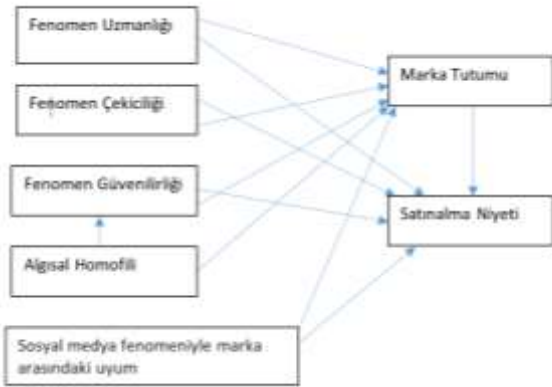
H5b: Sosyal medya fenomeniyle marka arasındaki uyum markayı satın alma niyetini pozitif etkiler

Son olarak, gerekçeli aksiyonlar teoremine (TRA) dayanarak tutumların davranışlar üzerindeki etkisini ölçmek için aşağıdaki hipoteze yer verilmiştir:

H6: Marka tutumunun marka satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisi vardır.

Araştırmanın grafiksel modeli Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3. Yöntem ve Uygulama

Araştırmanın amacı, günümüzde önemli bir dijital pazarlama aracı olarak görülen sosyal medyada marka fenomenlerinin, tüketicinin marka tutumunu ve satın alma niyetini etkilemedeki rolünü ortaya koymaktır. Bu amaçla, fenomenin güvenilirliği, çekiciliği, uzmanlığı, takipçinin fenomene karşı homofili algısı ve marka-fenomen uyumu değişkenleri çerçevesinde konu ele alınmıştır.

Üniversite öğrencilerinin kimliklerini ve görünümelerini geliştirmek için genellikle ünlülere güvendikleri bilinmektedir (Banister ve Cocker, 2014). Bu nedenle araştırmanın örneklemini 18-30 yaş arası en az bir fenomeni takip eden 124 lisans/ yüksek lisans öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmanın örnek boyutu hesaplanırken Tabachnick ve Fidell’in (2001) bağımlı değişken sayısını gözönünde bulundurarak öne sürdüğü hesaplama ($N > 50 + 8m$) kullanılmıştır. Bu formüle göre ulaşılabilecek gereken yeterli sayı 106’dır. çalışmada ulaşılan 124 örnekleme sayısı yeterli görülmektedir. Örnekleme metodu olarak kolayda örnekleme seçilmiştir. Anket online olarak dağıtılmış ve sonuçlar 1 ay içerisinde toplanmıştır. Filtre soru olarak bir sosyal medya fenomeni takip edip etmedikleri sorulmuştur. 30 kişi ile ön test yapılmış ve

soruların anlaşılabilirliği test edilmiştir. Sosyal medyada bir fenomeni takip eden kişiler onu bir markayla özdeşleştirmiş ve ilgili marka için sorunları cevaplamışlardır. Tüm sorular 5’li Likert ölçek ile sorulmuştur (1- kesinlikle katılmıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum). Araştırmanın verileri AMOS paket programı kullanılarak sırasıyla onaylayıcı faktör analizine ve yapısal eşitlik modeli yol analizine tabi tutulmuştur.

Kaynak güvenilirliğini üç alt boyutu olan çekicilik, güvenilirlik ve uzmanlık değişkenleri Ohanian’ın (1990) ve Nguyen ve diğerlerinin (2015) ölçeğinden uyarlanmıştır. Çekicilik 4, güvenilirlik ve uzmanlık üçer soru ile sorulmuştur. Fenomen ile markanın uyumu tek soru ile Till ve Busler’in (2000) ölçeğinden adapte edilmiştir. Marka tutumu Colliander ve Dahlén’s (2011) ölçeği ve marka satın alma niyeti Chai, Malhotra ve Alpert’in (2015) ölçeği ile ölçülmüştür. Algısal homofobi ise Wolfenbarger ve Gilly’nin (1993) tek soruluk ölçeğiyle ölçülmüştür.

Araştırmada normallik varsayımını test etmek için öncelikle çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Analiz sonucunda çarpıklık değerinin -1,122 ile 0,605 değerleri arasında ve basıklık değerinin -1,085 ile 1,023 aralığında yer aldığı tespit edilerek verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2001). Bunun yanında veride çoklu bağıntı probleminin olup olmadığını test etmek amacıyla araştırmanın tüm bağımsız değişkenlerinin Tolerans ve VIF değerlerine bakılmış (Sipahi, 2010) ve yapılan analiz sonucunda Tolerans değerinin 0.1’in ve VIF değerlerinin 10’nun altında çıkması sebebiyle çoklu bağıntı problemi olmadığı tespit edilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Demografik Bulgular

Katılımcılar, 64 kadın 60 erkek olmak üzere 124 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların tümü lisans ve yüksek lisans öğrencisi olup 17-30 yaş aralığındadır ve sosyal medya hesaplarından en az bir fenomeni takip etmektedir. Sosyal medya mecraları arasında Instagram toplam 88 kişi tarafından ilk tercih edilen mecra seçilmiştir. İkinci en çok takip edilen mecra ise 80 kişiyle Youtube’dur. Üçüncü sırada ise 46 kişiyle Twitter gelmektedir. Facebook ve Snapchat de sırasıyla takip edilen diğer mecralar olmuştur. Erkek katılımcılar tarafından en çok takip edilen isimler, Orkun Işıttmak, Berkcan Güven ve Aykut Elmas iken, kadın katılımcıların en çok takip ettikleri isimler Danla Biliç, Yasemin Sakallıoğlu ve Gamze Erçel olmuştur.

4.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi (CFA)

İlk olarak yapılan doğrulayıcı faktör analizi ile faktör yapısının geçerliliğinin doğrulanıp doğrulanmadığını görmek amacıyla uyum iyiliği değerlerine bakılmıştır. Tablo 1’de yer aldığı üzere değişkenlerin faktör yapısına ve model uyum değerlerine bakıldığında elde edilen bulgular (CMIN/DF=2,628; CFI=0.909; RMSEA= 0,09) sonucunda ölçek maddelerinin ilgili boyutlara kabul edilebilir bir uyum göstererek yüklendiği görülmüştür.

Tablo 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği İstatistikleri

Ölçüm	Eşik Değerler	Elde Edilen Değerler
X ² (CMIN/sd)	/sd <3 iyi; <5 kabul edilebilir	2.628
Anlamlılık değeri (p value)	> 0,05	0.06
CFI	>0,95 iyi; >0,90 geleneksel, >0,80 kabul edilebilir	0.90
RMSEA	<0,05 iyi; 0,05-0,10 orta; >0,10 kötü	0.09

Tablo 2’de ise her bir faktörün yükü, her ölçekteki ifade sayısı ve ölçeklere ait Cronbach Alpha güvenilirlik değerleri gösterilmiştir.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi (CFA)

Yapı	St. Faktör		İfade sayısı
	Yükü	Güvenilirlik	
güven1	0.857	0.765	3
güven2	0.661		
güven3	0.745		
çekicilik1	0.799	0.788	4
çekicilik2	0.383		
çekicilik3	0.763		
çekicilik4	0.796		
satınalma1	0.744	0.807	3
satınalma2	0.745		
satınalma3	0.8		
markatutumu1	0.96	0.936	3
markatutumu2	0.974		
markatutumu3	0.789		
uzmanlık1	0.662	0.754	3
uzmanlık2	0.803		
uzmanlık3	0.664		

Kullanılan ölçeklerin geçerliliğini tespit etmek amacıyla yine doğrulayıcı faktör analizinden faydalanılmıştır. Yapılan yakınsama ve ayırım geçerliliği analizinde ortalama açıklanan varyans (AVE) değerinin 0,50’nin ve yapı güvenilirliği değerlerinin (CR) 0,70’in üzerinde olması beklenmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Tablo 2’de de yer aldığı üzere araştırmada yer alan ölçek değişkenlerinin yapı güvenirliliği değeri (CR) 0,70 ve açıklanan varyans değerinin (AVE) 0,50’nin üzerinde olduğu görülmüş ve tüm değişkenlerin yakınsaklık geçerliliği kriterleri sağlanmıştır. Öte yandan Fornel ve Larcker (1981)’in yaklaşımıyla yapılan ayırım geçerliliği analizinde bir faktörün AVE karekökünün, bu faktörün değer faktörlere olan korelasyon değerinden büyük olması ve MSV değerinin AVE değerinden küçük olması gerekmektedir. Yapılan analiz sonucunda söz konusu ayırım geçerliliği şartları sağlanmış ve ilgili değerler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Geçerlilik Analizi

	CR	AV E	Tutum	Güvenilirlik	Çekicilik	Satınalma	Uzmanlık
Tutum	0.9	0.8	0.81				
Güvenilirlik	0.7	0.5	0.46				
Çekicilik	0.7	0.7	0.51				
Satınalma	0.8	0.7	0.91	1.014	0.706		
Uzmanlık	0.7	0.5	0.15	0.587	0.505	0.763	
k	54	08	9	0.427	0.374	0.176	0.713

4.3. Hipotez Testleri

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen ölçüm modelinin kabul edilebilir uyum iyiliği istatistiklerini sağladığından, araştırma hipotezlerini test etmek için yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. Model test edilirken SPSS AMOS programı kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modelinin uyum indekslerine ilişkin değerleri Tablo 4’te yer almaktadır. Modelin uyum indekslerine ilişkin değerler incelendiğinde; CMIN/DF değerinin 2.097, GFI (Goodness of fit index) değerinin .959, AGFI (Düz. goodness of fit index) değerinin .90, CFI (Comperative fit index-Karşılaştırmalı uyum indeksi) değerinin .976 ve RMSEA (Root mean square error of approximation-Kök ortalama kare yaklaşım hatası) değerinin 0.069 olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, elde edilen bu değerlere göre verilerin iyi uyum iyiliği değerleri ile kabul edilebilir değerler ortaya koyduğu ve oluşturulan yapısal eşitlik modelinin kabul edilebilir olduğu görülmektedir (Kline, 1998).

Tablo 4. Yapısal Eşitlik Modeli Uyum İyiliği İstatistikleri

	X2/df	CFI	GFI	AGFI	RMSEA
Uyum İyiliği Değerleri	2.097	.976	.959	.90	.069
İyi Uyum Değerleri	<3	>.95	>.95	>.95	<.05
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	3<(x2/df)<5	>.90	>.90	>.90	<.08

Modelin yapısal olarak uygun olduğu belirlendikten sonra modelde yer alan ilişkilerin anlamlı olup olmadığını kontrol etmek amacıyla araştırma hipotezleri test edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen p değerleri Tablo 5’te sunulmuştur. YEM sonuçlarına göre çekiciliğin marka tutumuna pozitif etkisi olduğu ($\beta = .37$; $p < .05$) ancak satın almaya doğrudan etkisi olmadığı ($p > .05$), güvenirliliğin hem marka tutumuna ($\beta = .18$; $p < .05$) hem de satın alma niyetine ($\beta = .15$; $p < .05$) pozitif etkisi olduğu, algısal homofilinin ise güvenirliliğe pozitif etkisi $\beta = .11$; $p < .05$ olduğu ancak marka tutumuna doğrudan etkisi olmadığı görülmüştür ($p > .05$). Uzmanlığın ise marka tutumuna da satın alma niyetine de etkisi görülmemiştir ($p > .05$). Ek olarak, fenomenle marka arasındaki uyumun hem marka tutumuna ($\beta = .19$; $p < .05$)

hem de satın alma niyetine ($\beta = .18$; $p < .05$) pozitif etki ettiği saptanmıştır. Bu nedenle marka tutumunun aracılık etkisi ayrıca Tablo 6’da yer verildiği üzere aracılık analizi ile incelenmiştir. Son olarak, marka tutumunun satın alma niyeti üzerinde güçlü pozitif etkisi olduğu onanmıştır ($\beta = .71$; $p < .05$). Böylece, H1a, H2a, H2b, H4b, H5a, H5b ve H6 hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 5. Hipotez Testleri

Hipotez	Standardize Regresyon Katsayısı	p değeri
H1a: Çekicilik--> Marka tutumu	0.375	**
H1b: Çekicilik--> Satın alma niyeti		$p > 0.05$
H2a:Güvenilirlik--> Marka tutumu	0.176	**
H2b:Güvenilirlik--> Satın alma niyeti	0.148	**
H3a:Uzmanlık--> Marka tutumu		$p > 0.05$
H3b:Uzmanlık-->Satın alma niyeti		$p > 0.05$
H4a Algısal homofili--> Marka tutumu		$p > 0.05$
H4b Algısal homofili --> Güvenilirlik	0.108	**
H5a: Fenomenle marka arasındaki uyum--> Marka tutumu	0.186	**
H5b: Fenomenle marka arasındaki uyum --> Satın alma niyeti	0.181	***
H6: Marka tutumu--> Satın alma niyeti	0.71	***

4.4. Marka Tutumunun Aracılık Etkisine İlişkin Analiz

Marka tutumunun fenomen-marka uyumu ile satın alma niyeti arasındaki ilişkideki aracılık rolünü araştırmak amacıyla H7 hipotezi oluşturulmuştur. AMOS yapısal eşitlik modeli analizinde Bootstrap yöntemi kullanılmış, aracılık etkisi olmadan ve aracı değişken etkisiyle R^2 değerleri ölçülmüştür. Her iki modelde anlamlı olmakla beraber, aracı değişkenin etkisiyle 0.31’den 0.18’e düşmüştür ve marka tutumunun, fenomen-marka uyumu ile satın alma niyeti ilişkisinde aracılık etkisi olduğu doğrulanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Marka Tutumunun Aracılık Etkisi

Hipotez	Doğrudan etki	Aracı değişken ile etki	Dolaylı etki
Marka-fenomen uyumu--> Marka tutumu --> Satın alma niyeti	$R^2 = 0.31$ ($p < 0.05$)	$R^2 = 0.18$ (p < 0.05)	Kısmi aracılık

5. Sonuç

Sosyal medya reklamcılığının yeni bir biçimi olan fenomen pazarlaması son yıllarda literatürde yer almaya başlamıştır. Sosyal medya fenomenleri, sosyal medyanın fikir liderleri olarak tanımlanır ve “bir veya birkaç alanda güvenilir destekçiler” olarak kabul edilirler (DeVeirman vd., 2017: 798). Bu çalışmada, günümüzde önemli bir dijital pazarlama aracı olarak görülen marka fenomenlerinin, tüketicinin markaya karşı tutumunu ve satın alma niyetini etkilemedeki rolü incelenmiştir. Bu amaçla, fenomenlerin güvenilirliği, çekiciliği, uzmanlığı, takipçinin fenomene karşı homofili algısı ve marka-fenomen uyumu değişkenleri çerçevesinde konu analiz edilmiştir.

124 takipçiden elde edilen verilerle gerçekleştirilen araştırmanın bulgularına göre, algısal homofili diğer bir deyişle takipçilerin marka fenomeni ile kendini demografik ve sosyal açıdan benzetme düzeyinin, fenomene duyduğu güven ile paralel olduğu görülmüştür. Fenomen kişiyi kendine fiziken, ruhen, davranış biçimi veya üyesi olduğu sosyal sınıf açısından benzetiyor olması o kişinin önerilerine daha çok güven duymasına yol açmaktadır. Tanıtımı yapılan (desteklenen) markaya karşı olumlu bir tutum oluşturmada, fenomene duyulan güven, fenomenin çekiciliği ve fenomenin konu ile ilgili uzmanlığının etkisi ölçüldüğünde, değişkenlerin sadece ikisinin etkili olduğu görülmüştür. Fenomen çekiciliğinin markaya karşı olumlu tutum geliştirmedeki rolü Swant’ın (2016) Twitter kullanıcıları ile yaptığı çalışmada da ortaya konmuştur. Takipçilerin, fenomene duyduğu güven düzeyi ve fenomeni çekici bulma düzeyi yükseldikçe desteklediği markaya karşı olumlu tutum taınmaktadır. Bahsedilen çekicilik sadece fiziksel güzelliği ifade etmemekte, kişinin genel özellikleri ve tutumu bakımından beğenilme düzeyini de ifade etmektedir. Kahle ve Homer’in (1985) kanaat liderleri üzerinde yapmış olduğu çalışmaların sonuçları Instagram fenomenleri için de doğrulanmıştır. Kanaat liderleri için marka tutumu yaratmakta uzmanlık derecesi önemli bir faktör iken, fenomenlerin marka tutumuna olan katkısını inceleyen çalışmada fenomenin konu ile ilgili uzmanlık derecesinin markaya karşı olumlu tutum oluşturmada da, markayı satın alma eğilimini artırmada da bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Öte yandan Erdoğan’ın (1999) çalışmasında ise fenomenin uzmanlığının da, fenomen kullanımının marka açısından etkililiği artırdığı yönünde bulgulara rastlanmıştır.

Fenomenin özelliklerinden sadece fenomene duyulan güvenin marka tutumunun yanı sıra satın alma niyetine de doğrudan etki ettiği tespit edilen bir diğer husustur. Ek olarak tutumların davranışlara neden olduğunu ileri süren Gerekeçeli Aksiyonlar Teorisi (TRA) ile paralel olarak, marka tutumunun markayı satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi olduğu doğrulanmıştır. Fenomenle, desteklenen marka arasındaki uyum ise araştırmada ele alınan bir diğer değişkendir. Fenomen kişinin özelliklerinin marka kişiliğiyle uyumlu olması, marka tutumunu pozitif etkilediği gibi satın alma niyetine de olumlu katkı yaptığı görülmektedir. Söz konusu bulgu önceki çalışmaların sonuçları ile tutarlıdır (Torres vd., 2019; Breves vd., 2019).

Marka yöneticilerinin fenomen pazarlamasından yararlanmak istemeleri durumunda, fenomen seçimleri pazarlama çabalarının başarısında kritik rol oynamaktadır. Öncelikle seçilen kişinin yaşam tarzının marka dinamikleri

ile örtüşmesi, markanın değer sistemi ile ters düşmemesi, marka kişiliğiyle fenomen kişiliğinin benzer olması ilk dikkat edilmesi gereken noktadır. Markayı temsil etme yetisine sahip olduğu düşünülen bir fenomen seçildikten sonra, kişinin halk tarafından güvenilir bulunuyor olması bir diğer önemli faktördür. Kişinin özel ve meslek hayatında sözünün eri olarak bilinmesi desteklediği markayla ilgili kullandığı argümanlarda da samimi ve gerçekçi olduğunu düşündürmektedir. Bu sebeple markalar her sene ölçülen sanatçı güven indeksinden yararlanarak kamu gözünde ünlülerin ne kadar güvenilir buldukları konusunda görüş sahibi olmalıdır. Marka tutumuna pozitif etki eden diğer bir özellik olan fenomen çekiciliği, fiziksel markayı yansıtacak kişinin fiziksel güzelliği, karizması, hal ve tavırları ile beğeni uyandırması veya imrenilen bir kişi olmasını ifade etmektedir. Tanıtımı yapılan ürünün içinde olduğu sektöre göre bu özelliklerden biri ya da birkaçı ön plana çıkabilir. Bir kozmetik markası, fenomene kişi olarak güzellik kraliçesi ile çalışarak kişinin var olan doğal güzelliğini markasına reflektör olarak kullanmayı tercih ederken, bir beyaz eşya markası çekici bir fenomen olarak başarılı ve tanınmış bir açıdan yararlanabilmektedir. Fenomen güvenilirliğine doğrudan, marka tutumuna dolaylı olarak etki eden algısal homofili, takipçilerin marka fenomeni ile kendilerini benzetme oranları pazarlama profesyonellerinin üzerinde durması gereken bir diğer önemli noktadır. Ürün veya hizmetleri doğru kitleye doğru şekilde pazarlayabilmek için kullanılan segmentlere ayırma, hedefleme ve konumlandırma (STP) stratejileri vasıtasıyla markalar, kullanıcılarını ve potansiyel kullanıcılarını segmentlere ayırarak, hangi hedef kitleye markasını ne şekilde konumlandıracağına karar verirken, fenomen seçiminin hangi hedef kitleye uygun olacağı, hangi hedef kitle ile benzeştiğini de dikkate almalıdır. Bir spor salonu, hedef kitlesini, ağırlıklı olarak formda kalmak isteyen kadınlardan ve vücut geliştirmek isteyen genç erkeklerden oluşturabilir. Ancak her iki hedef kitle için farklı konumlandırma yapması gerektiği gibi, farkı fenomenlerden yararlanması söz konusu olacaktır. İlk grup için halk tarafından sevilen bir anne figürü hedef kitleyle daha çok benzeşim yakalarken, ikinci grup için bir basketbolcu daha dikkat çekici olacaktır. Bu sonuçlar, markaların birden fazla fenomenle çalışmalarının ne şekilde sonuçlanacağı konusunda da merak uyandırmaktadır. Söz konusu fenomenlerin ne süreyle marka fenomeni olarak çalışmaya devam etmesi gerektiği, ürün yaşam eğrisine paralel olarak mı yoksa daha kısa dönemli bir ortaklık mı marka için uygun olacaktır gibi sorular bu alanda gerçekleştirilecek diğer akademik çalışmalar için araştırma konusu önerisi olarak sunulabilir. Takipçi sayısına göre mikro ve makro ünlüler olarak sınıflandırılan fenomen gruplarından hangileri ile çalışmak marka için daha avantajlı olur, pandemi esnasında fenomen pazarlaması ne yönde ilerledi, kişisel verilerin korunması konusundaki düzenlemeler fenomen pazarlamasını ne şekilde etkileyecek (Haenlein vd.,2020) gibi araştırma konuları da bu listeye eklenebilir.

Kaynakça

- Amos, C., G. Holmes ve D. Strutton (2008), "Exploring The Relationship Between Celebrity Endorser Effects And Advertising Effectiveness: A Quantitative Synthesis Of Effect Size." *International Journal Of Advertising* 27, 2 : 209–234.
- Banister, E. N. ve Cocker, H. L. (2014), A Cultural Exploration Of Consumers' Interactions And Relationships With Celebrities. *Journal Of Marketing Management*, 30(1-2), 1–29.
- Baruönü, F.Ö. (2019), Pazarlamada Dijital Dönüşüm. Prof. Dr. Muazzez Babacan (Ed.) *Dijital Dönüşüm Ekseninde İşletme Uygulamaları*. Detay Yayınları. İstanbul:Türkiye.
- Bergkvist, L., Hjalmarson, H., ve Mägi, A. W. (2016), A New Model Of How Celebrity Endorsements Work: Attitude Toward The Endorsement As A Mediator Of Celebrity Source And Endorsement Effects. *International Journal Of Advertising*, 35, 171–184.
- Bevilacqua, Jessica ve Del Giudice Elizabeth (2018), "Why Brands Need To Utilize Influencer Marketing İn 2018," St. Joseph Communications, April 3, <https://stjoseph.com/insight/influencer-marketing-2018-infographic/>, Erişim Tarihi 3 Mart 2020
- Breves, P. L., Liebers, N., ve Abt, M. (2019). The Perceived Fit Between Instagram Influencers And The Endorsed Brand How Influencer – Brand Fit Affects Source Credibility And Persuasive Effectiveness, (December), 440–455.
- Chai, J. C. Y., Malhotra, N. K., ve Alpert, F. (2015) "A Two-Dimensional Model Of Trust–Value–Loyalty In Service Relationships". *Journal Of Retailing And Consumer Services*, 26, 23 –31.
- Choi, S. M., ve Rifon, N. J. (2012) "It Is A Match: The Impact Of Congruence Between The Celebrity Image And Consumer İdeal Self On Endorsement Effectiveness". *Psychology Ve Marketing*, 29, 639–650.
- Chung, S., ve Cho, H. (2017) "Fostering Parasocial Relationships With Celebrities On Social Media: Implications For Celebrity Endorsement". *Psychology Ve Marketing*, 34(4), 481–495.
- Colliander, J., ve Dahln, M. (2011) "Following The Fashionable Friend: The Power Of Social Media: Weighing Publicity Effectiveness Of Blogs Versus Online Magazines". *Journal Of Advertising Research*, 51, 313–320.
- Crisci, R. ve Kassinove H.,(1973) "Effects Of Perceived Expertise, Strength Of Advice, And Environmental Setting On Parental Compliance," *The Journal Of Social Psychology*. 89 (2), 245-250.
- Crutchfield, D. (2010) "Celebrity Endorsements Still Push Product". <http://adage.com/article/cmo-strategy/marketing-celebrity-endorsements-push-product/146023/>,Erişim Tarihi 12.03.2020

- Curalate. (2016, July 27). "Influencer Marketing: The Good, The Bad And The Downright Ugly." <https://www.curalate.com/blog/influencer-marketing-fails/> Erişim Tarihi 11.02.2020
- Dean, D. H., ve Biswas, A. (2001). "Third -Party Organization Endorsement Of Products: An Advertising Cue Affecting Consumer Prepurchase Evaluation Of Goods And Services". *Journal Of Advertising*, 30(4), 41–57.
- De Veirman, M., Cauberghe, V. ve Hudders, L. (2017), "Marketing Through Instagram Influencers: The Impact Of Number Of Followers And Product Divergence On Brand Attitude," *International Journal Of Advertising*, 36 (5), 798–28.
- Djafarova, E. ve Rushworth, C (2017), "Exploring The Credibility Of Online Celebrities' Instagram Profiles In Influencing The Purchase Decisions Of Young Female Users," *Computers In Human Behavior*, 68 (March), 1–7
- Erdogan, B. Z. "Celebrity Endorsement: A Literature Review." *Journal Of Marketing Management* 15, 4 (1999): 291–314.
- Evans, N. , J. Phua, J., Lim, J. ve Jun, H.. "Disclosing Instagram Influencer Advertising: The Effects Of Disclosure Language On Advertising Recognition, Attitudes, And Behavioral Intent." *Journal Of Interactive Advertising* 17, 2 (2017): 138–149.
- Everett, M. R., Bhowmik, D. (1971), "Homophily-Heterophily: Relational Concepts For Communication Research", *Public Opinion Quarterly*, 34, 523-538
- Fleck, N., Korchia, M., ve Le Roy, I. (2012)."Celebrities İnadvertising: Looking For Congruence Or Likability?" *Psychology Ve Marketing*, 29, 651 –662
- Friedman, H. H., ve L. Friedman. "Endorser Effectiveness By Product Type." *Journal Of Advertising Research* 19, 5 (1979): 63–71.
- Fornell, C., ve Larcker, D. F. (1981). "Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables And Measurement Error", *Journal Of Marketing Research*, 3950.
- Giffin, K. (1967), "The Contribution Of Studies Of Source Credibility To A Theory Of Interpersonal Trust İn The Communication Process," *Psychological Bulletin*, 68 (2), 104-119.
- Gilly, M. C., Graham, J. L., Wolfenbarger, M. F. ve Yale, L. J. (1998), "A Dyadic Study Of İnterpersonal İnförmatıon Search", *Journal Of The Academy Of Marketing Science*. 26, 2, 83-100
- Horai, J.M., Naccari, N. ve Fatouah, E. (1974), "The Effects Of Expertise And Physical Attractiveness Upon Opinion Agreement And Liking," *Sociomeity*, 37 (4), 601606.
- Hovland, C. I., Irving K. J, ve Kelley, H. (1953), *Communication And Persuasion*, New Haven, Ct: Yale University Press.
- Kahle, L. R. ve Homer, P.M. (1985), "Physical Attractiveness Of The Celebrity Endorser: A Social Adaptation Perspective," *Journal Of Consumer Research*, 11 (March), 954-961.
- Kamins, M. A. (1990). "An Investigation Into The "Match-Up" Hypothesis İn Celebrity Advertising: When Beauty May Be Only Skin Deep". *Journal Of Advertising*, 19,4 –13.
- Kamins, M. A., & Gupta, K. (1994). "Congruence between spokesperson and product type: A matchup hypothesis perspective". *Psychology & Marketing*, 11(6), 569–586
- Katz, E., Lazarsfeld, P.F. (1955), *Personal Influence*, Free Press, Glencoe, I
- Kline, R.B. (1998). *Principles And Practice Of Structural Equation Modeling*, The Guilford Pres, New York.
- Koernig, S. K., ve Boyd, T.C. (2009). "To Catch A Tiger Or Let Him Go: The Match-Up Effect And Athlete Endorsers For Sport And Non-Sport Brands." *Sport Marketing Quarterly* 18 (2009): 25–37.
- Lazarsfeld, P., Merton, R. (1954), *Friendship As A Social Process: A substantive And Methodological Analysis*. İçinde Ed. Monroe Berger, Theodore Abel, And Charles H (Freedom and Control İn Modern Society New York: Van Nostrand, 18-66 Miller Ve Baseheart (1969)
- Lester, L., Lester, L., Edwards, P., Fleming, A., Lacey, J., Lester, L., ... Williams, T. (2019). Trust , Engagement , İnförmatıon And Social Lıcence — İnsights From New Zealand Trust , Engagement , İnförmatıon And Social Lıcence — İnsights From New Zealand.
- Linqia. (2018). "The State Of Influencer Marketing 2018." Retrieved March 9, 2018, From <http://www.linqia.com/insights/report-the-state-of-influencer-marketing-2018/> , Erişim Tarihi 15.12.2019
- Lou, C., ve Yuan, S. (2019). "Influencer Marketing : How Message Value And Credibility Affect Consumer Trust Of Branded Content On Social Media Influencer Marketing : How Message Value And Credibility Affect Consumer". *Journal Of Interactive Advertising*, 0(0), 1–16.
- Maddux, James E. ve Rogers, R.W. (1980), "Effects Of Source Expertness, Physical Attractiveness And Supporting Arguments On Persuasion: A Case Of Brains Over Beauty," *Journal Of Personality And Social Psychology*, 39 (2), 235-244.
- Mccracken, G. "Who Is The Celebrity Endorser? Cultural Foundations Of The Endorsement Process." *Journal Of Consumer Research* 16, 3 (1989): 310–321.
- Mcquail, D. (1983), *Mass Communication Theory: An Introduction*, London: Sage.
- Miller, F. M., ve Lacznak, G. R. (2011). "The Ethics Of Celebrity-Athlete Endorsement: What Happens When A Star Steps Out Of Bounds?" *Journal Of Advertising Research*, 51(3), 499–510.

- Mills, J. ve Aronson, E. (1965), "Opinion Change As A Function Of Communicator's Attractiveness And Desire To Influence," *Journal Of Personality And Social Psychology*, 1 (2), 173-177.
- Mills, J. ve Harvey, J. (1972), "Opinion Change As A Function Of When Information About The Communicator Is Received And Whether He Is Attractive Or Expert," *Journal Of Personality And Social Psychology*, 21 (1), 52-55.
- Mishra, A. S, Roy,S. ve Bailey, A.A. (2015) "Exploring Brand Personality– Celebrity Endorser Personality Congruence İn Celebrity Endorsements İn The Indian Context." *Psychology & Marketing* 32, 12 1158–1174.
- Nguyen, B., Choudhury, M. M., ve Melewar, T. C. (2015). "An Integrated Model Of Firms' Brand Likeability: Antecedents And Consequences". *Journal Of Strategic Marketing*, 23, 122–140.
- Ohanian, R. (1990). Construction And Validation Of A Scale To Measure Celebrity Endorsers ' Perceived Expertise , Trustworthiness , And Attractiveness, *Journal Of Advertising*, 19(3), 39–52.
- Örs, M. (2018). "İnternet Fenomenlerini Neden Takip Ediyoruz? Tüketici-Fenomen İlişisini Güçlendiren Nedenlerin Ampirik Bir Çalışma İle Değerlendirilmesi", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), 187-209.
- Patel, D. "10 Tips For Marketing To Gen Z Customers", Forbes, <https://www.forbes.com/sites/deepatpatel/2017/05/01/10-tips-for-marketing-to-gen-z-consumers/#36fabae43c50>, Erişim Tarihi 10.01.2020
- Reeves, R. A., Baker, G. A., ve Truluck, C. S. (2012). "Celebrity Worship, Compulsive Buying, And The Empty Self". *Psychology & Marketing*, 29(9), 674–679.
- Sakib, M. N., Zolfagharian, M. ve Yazdanparast, A. (2019). "Does Parasocial Interaction With Weight Loss Vloggers Affect Compliance? The Role Of Vlogger Characteristics, Consumer Readiness, And Health Consciousness". *Journal Of Retailing And Consumer Services*.
- Senft, T. (2008). *Camgirls: Celebrity And Community İn The Age Of Social Networks*. New York: Peter Lang.
- Sipahi, B. (2010), *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Spitzberg, B. H., ve Cupach, W. R. (2008). "Fanning The Flames Of Fandom: Celebrity Worship, Parasocial Interaction, And Stalking". In J. R. Meloy, L. Sheridan, Ve J. Hoffman (Eds.), *Stalking, Threatening, And Attacking Public Figures: A Psychological And Behavioral Analysis* (Pp. 287–321). New York, Ny: Oxford University Press.
- Steadman, M. (1969), "How Sexy Illustrations Affect Brand Recall," *Journal Of Advertising Research*, 9 (February), 15-19
- Swant, M. (2016), "Twitter Says Users Now Trust Influencers Nearly As Much As Their Friends," Adweek, May 10, <http://www.adweek.com/digital/twitter-says-users-now-trust-influencers-nearly-much-their-friends171367/>, Erişim Tarihi 02.01.2020
- Tabachnick, B.& Fidell, L.S.. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Pearson Education, USA.
- Till, B. D., Ve Busler, M. (1998). "Matching Products With Endorsers: Attractiveness Versus Expertise". *Journal Of Consumer Marketing*, 15(6), 576–586.
- Torres, P., Augusto, M., ve Matos, M. (2019). "Antecedents And Outcomes Of Digital Influencer Endorsement : An Exploratory Study", *Psychology & Marketing*, 36(12), 1267–1276.
- Tran, G. A., ve Strutton, D. (2014). "Has Reality Television Come Of Age As A Promotional Platform? Modeling The Endorsement Effectiveness Of Celebriality and Reality Stars". *Psychology & Marketing*, 31(4), 294–305.
- Tran, G. A., ve Strutton, D. (2019). "Investigating The Marketing Impact Of Consumers ' Connectedness To Celebrity Endorsers". *Psychology & Marketing* 36 (10), 923-935
- Weimann G., (1994), *The Influentials: People Who Influence People*, State University Of New York Press, Albany, Ny
- Wolfenbarger, M.F., Gilly, M.C. (1993). *The Encoding And Decoding Of Gift Symbolism*, University Of California At Irvine Working Paper

Extended Abstract

Social media influencers are defined as the opinion leaders on social media, and they are considered as reliable supporters in one or more fields. Getting a large number of followers on social media by creating content on Youtube, Instagram and Twitter permanently makes them even more popular than traditional celebrities such as singers, actors, or models (Patel, 2019). It is known that 39% of marketers increase their budgets for influencer marketing and 19% spend more than \$ 100,000 per campaign.

Influencer marketing is based on two general theories; the source reliability model and the resource attraction model. The source reliability model defines reliability, attractiveness, and expertise as the basic dimensions of reliability (Amos et al., 2008; Ohanian, 1990). The origins of the resource attraction model stem from social and psychological research and is a component of McGuire's "resource valence" model (McGuire, 1985). The attractiveness model claims that the effectiveness of a message depends on the "familiarity", "similarity", and "attractiveness" of the source to the participants. The mentioned attractiveness does not only mean the attractiveness of physical properties but also elegance (Mills & Aronson, 1965), and sexuality (Steadman, 1969). Tran et al. (2019) tried to explain how influencers lead consumers to positive attitudes and behavioral responses within the scope of parasocial relationship theory. Parasocial relationship refers to the one-sided interpersonal relationships individuals establish with celebrities in the media (Sakib et al., 2019). Consumers are expected to be more affected by the products recommended by celebrities with whom they develop parasocial relationships (Chung & Cho, 2017; Tran & Strutton, 2014). The fact that social media makes consumer-phenomenon communication bidirectional with features such as liking, asking questions, and writing comments give parasocial relations a different meaning than traditional media. The relationship moves away from being wholly unidirectional and extends from brand to consumer, from influencer to consumer.

Perceptual homophilia is "how compatible two individuals are with each other, generally their demographic characteristics" but at the same time, homophilia coincides with perceptual similarities in variables such as values, preferences, and lifestyle (Everett and Bhowmik, 1971: 523-538).) Studies show that consumers seek advice from similar-close sources and, in some cases, homophilic sources work better in seeking advice than expert sources (Gilly et al., 1998).

Based on the principle of matching between the celebrity and the brand, the person is expected to be a person who defines the brand and whose personality coincides with the brand personality (Bergkvist et al., 2016, Kamins, 1990; Choi & Rifon, 2012; Fleck et al., 2012). The success of these pairings depends on marketers strategically identifying "right influencer" to ensure "right fit" (Kamins & Gupta, 1994). Mishra, Roy, and Bailey (2015) utilized social adaptation theory and attribution theories to support this adaptation. In the context of social cohesion theory, it is based on the prediction that if celebrities' personalities seem appropriate to the promoted brand image, followers will perceive them as a useful source of information (Kamins, 1990; Mishra et al., 2015).

In this study, a conceptual model that demonstrates the influential factors in creating a positive consumer attitude and purchasing intention regarding the brands supported by social media influencers is proposed and tested with an empirical study. In May 2020, an online survey was conducted with 124 participants. It is known that university students generally rely on celebrities to improve their identity and appearance (Banister & Cocker, 2014). For this reason, the sample of the study consisted of 124 undergraduate/graduate students between the ages of 18-30, who followed at least one phenomenon.

According to the findings of the study conducted with data obtained from 124 followers, the perceptual homophilia is directly related to their trust in influencer. The fact that the. When the effect of the trust in the influencer, the attractiveness of the influencer, and the expertise of the influencer on the subject were measured in forming a positive attitude towards the promoted brand, it was seen that only the trust and attractiveness dimensions were effective. As the level of trust of followers and the level of influencer attractiveness increase, they adopt a positive attitude towards the brand they support. It is also determined that the trust in influencer has a direct impact on the purchase intention and the brand attitude. Besides, in line with the Reasoned Actions Theory (TRA), which suggests that attitudes cause behavior, it has been confirmed that brand attitude has a positive effect on buying the brand. It is seen that the compatibility of the characteristics of the influencer with the brand personality positively affects the brand attitude and also contributes to the purchase intention of the customer.

GERİ ÇEKİLDİ

GERİ ÇEKİLDİ

GERİ ÇEKİLDİ

GERİ ÇEKİLDİ

GERİ ÇEKİLDİ

GERİ ÇEKİLDİ

GERİ ÇEKİLDİ

GERİ ÇEKİLDİ

GERİ ÇEKİLDİ

GERİ ÇEKİLDİ

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Düzeltilme • Erratum

Dergimizde daha önce makalesi yayımlanmış yazarların talepleri üzerine;

- 1- Dergimizin 2020 yılı 8. Cilt 2. sayısında yayımlanan "Turizm Öğrencilerinin Hatay İli Somut Kültürel Miras Değerine Yönelik Algıları: İskenderun Teknik Üniversitesi Örneği" başlıklı makale 20-21 Nisan 2018 tarihlerinde İskenderun'da düzenlenen "Turizmde Teknoloji ve İnovasyon" başlıklı VII. Ulusal III. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu'nda "Turizm Öğrencilerinin Hatay İli Somut Kültürel Miras Değerine Yönelik Algıları: İskenderun Teknik Üniversitesi Örneği" başlıkla sözlü olarak sunulmuş ve bildiri kitabında basılmıştır. Makalede çalışmanın sempozyumdan türetildiği ifadesi sorumlu yazar Mehmet Keskin tarafından sehven belirtilmemiştir.

(<https://doi.org/10.18506/anemon.521811>)

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek olarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimedenden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaşma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşılamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayın aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of **anemon** from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- **anemon** is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition,

tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>

- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
  - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
  - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmaları tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayımları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published bimonthly in February, April, June, August, October and December by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr